This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

Econ P 213.1

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

BOUGHT FROM THE

AMEY RICHMOND SHELDON
FUND

Nationaløkonomisk Tidsskrift.

Tidsskrift

for

Samfundsspørgsmaal, Økonomi og Handel.

Udgivet af

Dr. **Will. Scharling, Aleksis Petersen-Studnitz**
og **Harald Westergaard.**

Redaktør:

Aleksis Petersen-Studnitz.

Ny Række: Tredje Bind.
Den samlede Rækkes tre og tyvende Bind.

Kjøbenhavn.

Forretningsfører: Aleksis Petersen-Studnitz.

Trykt hos Nielsen & Lydiche.

1885.

Econ P 213.1

HARVARD COLLEGE LIBRARY
BOUGHT FROM THE
AMEY RICHMOND SHELDON
FUND
Mar 17, 1936

Indhold.

Første Hefte.

Side

Toldreformen og Industrien. (Beskyttelsesspørgsmaalet.) Af cand. polit. J. Schovelin .... 1.
Folketællingslisterne d. 1. Febr. 1885. Af Kontorchef Rubin 46.
Vor økonomiske Situation. Af Etatsraad Tietgen........ 73.
Nationaløkonomisk Forening: Om vor økonomiske Situation, Nationalformuen og den disponible Kapital; Foredrag af Etatsr. Levy, Prof. Falbe Hansen, Grosserer Mannheimer, Kreditforenings-Direktør, Overretsprok. Herforth, Kapt. la Cour, Prof. Scharling, Kontorchef Rubin, Godsejer Bluhme m. Fl. .... 80.
Smaa Meddelelser: Londons *Statistical Society*; Storbritanniens Kolonier .... 105.
Statistiske Résumés III: Landbruget. Af Aleksis Petersen-Studnitz .... 109.

Andet Hefte.

Handelsstandens Arbejdstid. Af Konsul Th. Green....... 129.
Ti Aars Prisbevægelser. Bemærkninger af Etatsraad, Nationalbankdirektør Levy. Referat af en Afhandling af L. Hansard .... 148.
August Strindberg som Socialfilosof. Af Aleksis Petersen-Studnitz .... 160.
Postsparekasser og Lokalsparekasser .... 177.
Kirkegaardsforholdene i Danmark. Dr. Levisons Aarsberetning for Foreningen for Ligbrænding. Anm. af Harald Westergaard .... 186.
Anmeldelser (Landsbylærernes Stilling; Bramsen: Arbejderes Forsikring imod Ulykkestilfælde m. fl. Skr.; Ruprecht: Wohnungen der arb. Kl.'s in Engl.) .... 191.

Tredje Hefte.

Kritiske Bemærkninger til Begrebet Nationalformue. Af Dr. Cl. Wilkens 193

Side

Nationalformue og Jordrente. Modbemærkninger til Dr. Cl. Wilkens. Af Prof. Dr. W. Scharling.............. 214.
Om Beregningen af en Nations Formue. Bemærkninger til Dr. Cl. Wilkens. Af Prof. Falbe Hansen........... 231.
Replik til Proff. Scharling og Falbe Hansen. Af Dr. Cl. Wilkens.................................... 235.
Danmarks Vareomsætning med de Forenede Stater. Af cand. polit. Fr. Reck, Assistent i Statistisk Bureau........ 241.
Kjøbenhavns Folkemængde.............................. 251.
Statistiske Résumés: Landbruget. Af Aleksis Petersen-Studnitz.................................... 257.

Fjerde Hefte.

Forretningsløsheden og Guldet. En Belysning af Øjeblikkets økonomiske Tilstande. Af Prof. Dr. Will. Scharling 273.
Ny udenlandsk Literatur. (Lettres inédites de Stuart Mill, par E. de Laveleye. — Skrifter af Dr. A. Nyström) .. 343.
Smaa Meddelelser. Kornpriser og Korntold............... 351.

Femte Hefte.

Ind- og Udførselsstatistikens Methode. Af Aleksis Petersen-Studnitz............................. 353.
Rodbertus: Das Kapital.............................. 393.
Industrimødet. Af cand. polit. J. Schovelin............ 408.
Handelsmødet. Af cand. polit. J. Schovelin............ 415.
Mindre Meddelelser: Vort Valutaforraad. Den svenske nationaløk. Forening. Det schweiziske Referendum...... 420.
Ny dansk Literatur. (Sørensen: de økonom. Forh.s Indfl. paa Dødeligheden; Bayer: Provinsstatistik)........... 425.
Ny udenlandsk Literatur. (Skrifter af Cl. Westmann, Jul. Wolf, Launhardt, Graetzer, Karl Marx, Blume, Winterer m. Fl.: Skrifter om Rodbertus)..................... 430.

Sjette Hefte.

Rodbertus's Breve. Af Aleksis Petersen-Studnitz... 449.
Medicinale Forbrugsforeninger. Af Grosserer Th. Giessing 485.
Kjøbenhavns materielle Hjælpekilder. Af Professor Falbe-Hansen.. 500.
Nationaløkonomisk Forening........................... 522.
Møntreformen og Landbruget. Af Prof., Dr. Will. Scharling.. 523.
Ny udenlandsk Literatur. (»Ewiger Krieg«; Engels, Ursprung der Familie)..................................... 554.

Toldreformen og Industrien.

(Beskyttelsesspørgsmaalet.)

Af

Cand. polit. **J. Schovelin.**

Den politiske Stilstand, der æder som en Kræftskade paa saa mange Forhold, har ogsaa maattet skade en fornuftig Diskussion og en saglig Behandling af Toldloven. Der har været gjort en modsat Mening gjældende, idet man har sagt, at netop fordi man maatte vide, at man havde Tiden for sig, kunde man, medens Partierne udfægtede deres storpolitiske Stridigheder, med desto større Ro og Tryghed hengive sig til en rationel og alsidig Drøftelse af de foreliggende Sager og derved forberede disse saa godt, at de var lige til at gjennemføre uden videre Tidsspilde, naar roligere Forhold igjen indtraadte. Saa længe en Sag endnu ikke har været for, kan dette maaske siges med en vis Ret, men er den først bleven trukket ind i den politiske Malstrøm, gjælder det ikke mere. Ved Toldloven har saaledes Spørgsmaalet om Kompensation naturlig slugt al Interesse paa begge Sider, og man er ikke kommen synderlig videre ned i det Saglige end til Striden om, hvilke af de store Konsumartikler, der skulle gives fri. Under

saadanne Forhold blive de enkelte Spørgsmaal ikke alene forsømte, men hvad der er værre: præjudicerede. Naar vi en Gang skulle have en Toldlov, vil der sandsynligvis blive liden Tid efter saa megen Tale til at tage Spørgsmaalene op til nye, grundige Undersøgelser — og i 9 af de 10 Tilfælde ere saadanne endnu ikke anstillede — og under saadanne Omstændigheder vil meget kunne komme til at løbe ind med i Farten, som oprindelig syntes mindre væsenligt, men som man under roligere Forhold havde faaet undersøgt og ændret.

Man kunde have tænkt sig, at Spørgsmaalet om Beskyttelse under normale Forhold var blevet skudt stærkt frem i Forgrunden. Det havde været naturligt efter Tysklands forudgaaende Exempel og de seneste handelspolitiske Strømninger. Som Forholdene nu have udviklet sig, har det ikke bragt Andre i Effekt end de Industridrivende. Der har vel nok været Nuancer at spore i Opfattelserne, som under andre Omstændigheder kunde være blevne uddybede til vigtige principielle Forskjelligheder; men ogsaa kun Nuancer. Landsthingets Flertal syntes at være saa temmelig beskyttelsesvenligt, mindre i Kraft af vidtrækkende socialpolitiske Betragtninger, end ud fra en farveløs Konservativisme. Til Gjengjæld var man i Folkethinget noget mere stemt for Frihandel, men, som det synes, mere som et Slags Liebhaveri, villig til foreløbig at slaa helt af paa Meningsforskjellighederne uden Forhandling, og, naar det kom til Stykket, formodentlig ogsaa villig til definitivt Afslag igjennem en Forhandling, der bød Imødekommen paa de store Differenspunkter.

Vi tro altsaa at kunne gaa ud fra, at der let vil kunne opnaas Enighed paa dette Omraade om Bevar-

elsen af status quo. Dette stemmer ogsaa ganske naturlig med vore Traditioner og vor Frygt for at komme ind paa Nogetsomhelst, der kunde ligne en radikal Experimentering. Imidlertid er jo Sagen den, at der efter Alles énstemmige Mening i første Række bør finde Lettelser Sted i Afgifterne paa Industriens Raa- og Hjælpestoffer — Noget, som jo unægtelig ogsaa er af den største Betydning for Industrien og ganske særlig for dens Udvikling i Retning af Export. Da nu imidlertid en Del af den bestaaende Beskyttelse kun har til Hensigt at kompensere de nævnte Afgifter, bliver man altsaa, selv om, eller netop fordi, man i det Væsenlige kun vil bevare det Bestaaende, nødsaget til at røre ved Beskyttelsessatserne. Denne Situation giver i sig selv en naturlig Anledning til at komme noget nærmere ind paa Spørgsmaalet om Beskyttelsens Størrelse i en Række Enkelttilfælde, end hvis man ved Behandlingen af Toldreformen ganske rolig kunde have ladet denne Del af Sagen helt ligge. Det er jo nemlig umuligt, selv med et langt mere indgaaende Detailkjendskab til disse Forhold end det, man for Tiden har, nøjagtig at udmaale i de enkelte Tilfælde, hvor stor en Nedsættelse i Beskyttelsestolden der svarer til Frigivelsen af Raastoftolden. Det er saaledes paa Forhaand givet, at man — og da navnlig saa længe vi ganske savne en almindelig Industristatistik — maa gaa rent skjønsvis tilværks, og man kan da skjønne mere flot, mere kulant i den ene eller i den anden Retning. Det havde maaske været alle Parter kjærest, hvis man havde kunnet liste udenom den hele Sag og ladet den hvile i stille Fred — der er Tvistemaal og Tvivlsmaal nok foruden — men er man først bleven nød-

saget til at røre ved det ømme Punkt, saa kan selv den mest varsomme og delikate Berøring ikke undgaa at vække Smerte et eller andet Sted, og selv den mest loyale Beslutning om at holde sig strængt til det Bestaaende maa blive udsat for uimodstaaelige Fristelser til paa et eller andet Punkt at gaa over Stregen — navnlig da man famler i Halvmørke og ikke rigtig véd, hvor Stregen egenlig gaar. — Det er da Hensigten med de følgende Bemærkninger at søge i faa, spredte Træk at give nogle enkelte Antydninger af, hvilke Maximer der bør være de ledende ved en saadan nødtvungen Regulering af Beskyttelsen.

Som Hovedmaxime bør det efter vor Mening fastslaas, at man i Reglen bør holde sig saa tæt op til Beskyttelsessiden som muligt for ikke at fejle i Retning af virkelige Nedsættelser i Beskyttelsen. Vi kunne til Begrundelse heraf ganske tiltræde Prof. Scharlings Udtalelse i hans Artikel om «Beskatningsreformen» (Nat. Tidsskr. 1882 19. Bind), at selv om man føler sig fuldstændig overbevist om det Urigtige i at skabe en ny Industri ved Hjælp af Beskyttelse — en Overbevisning, vi iøvrigt for vort Vedkommende ikke ubetinget dele — «saa maa man dog erkjende, at Stillingen bliver en helt anden overfor en i en beskyttende Lovgivnings Ly udklækket og opvoxet Industri, og at man altsaa kun med stor Varsomhed bør gribe ind i de saaledes tilvejebragte Forhold.» Og vi kunne tilføje, at man bør være saa meget mere varsom — i Reglen et evfemistisk Udtryk for den størst mulige Passivitet — overfor saadanne Nedsættelser i Beskyttelsen, hvorved der vilde risikeres en virkelig stærk Indgriben, som netop det nuværende Tidspunkt vilde

være særlig uheldig til at foretage saadanne. Vi skulle nu her saa meget som muligt undgaa at komme ind paa eller fordybe os i de store principielle Stridsspørgsmaal mellem Frihandels- og Beskyttelsesmænd, men blot nøjes med lige at pege paa tvende Momenter, som forekomme os i denne Sammenhæng at være af afgjørende Interesse.

Det første er dette, at Strømningen i Verdens Handelspolitik for Øjeblikket gaar imod Frihandel. Vi vide nu fuldt vel, at der gives Folk, som strax forarges i den Grad over at høre Sligt, at al videre Diskussion dermed er forbi. Den Tanke, at et lille Land skulde lade sin økonomiske Politik influere af almindelige Strømninger og af, hvad andre Lande gjøre, forekommer dem saa absurd, at det ikke er Umagen værd at spilde et Ord derpaa. For vort Vedkommende nære vi derimod den beskedne Tro, at det ikke er noget blot Tilfældigt, en ren Modesag eller et Statsmandslune, at Strømmen snart gaar mod Frihandel, snart mod Beskyttelse, men at dette viser noget relativt Berettiget i begge, der passer til forskjellige Tiders og Forholds forskjellige økonomiske Trang. Men selv bortset herfra, anse vi det, rent praktisk taget, under en Situation som den nuværende med dens hele industrielle Kampsystem, dens Toldkrig, for umuligt eller i alt Fald uklogt at vælge et saadant Moment til at afvæbne, naar man da ikke med Held kan sikre sin Nevtralitet ad Traktaternes Vej, der jo imidlertid ikke hidtil synes at have Udsigt til at blive «Danskens Vej til Ros og Magt».

Vi skulle imidlertid saa meget mindre dvæle ved eller lægge Hovedvægten paa denne Side af Sagen, som

en anden forekommer os at have ulige større praktisk Interesse. Vi tænke herved paa det af Prof. Scharling i en anden Artikel i Nat. Tidsskr. — 1883: «Hvor længe vil Danmark kunne forblive et kornudførende Land?» — for første Gang skarpt fremhævede Moment, som jo har været Gjenstand for saa megen Diskussion i Blade og Tidsskrifter, og som navnlig ogsaa har faaet en saa interessant Belysning i «Nationaløkonomisk Forening». Det, der er Kjærnen i denne Sag, og efter vor Mening Resultatet af den hele Debat, er da dette, at hvor gjerne det end skal indrømmes, at Landbruget herhjemme hidtil i en ganske overvejende Grad har været Landets Hoved-Erhvervskilde, og hvor dygtigt vore Landmænd end maa siges selv under de sidste for Evropas Agerbrug saa vanskelige Tidsforhold at have hævdet deres Position, og hvor berettigede Forventningerne end kunne være om, at Landbruget i den nærmeste Fremtid endnu vil kunne yde Landet betydelige økonomiske Resourcer gjennem dets opsparede Gødningskraft — saaledes som nylig fremhævet af Kontorchef Rubin — gjennem nye Forbedringer, rationellere Sædskifter, større Benyttelse af Brakken, Roedyrkning osv. — saa stiller det sig dog ikke desto mindre, alt vel overvejet, som i høj Grad sandsynligt, at det Tidspunkt ikke er overdrevent fjærnt, da det vil være et Livsspørgsmaal for Danmark at staa vel økonomisk udrustet paa de andre Erhvervs Omraader. Dette Tidspunkt vil sandsynligvis kunne udskydes betydelig længere, end man først saa og kunde se — og vi ville selv have det delvis i vor Magt*) —, men hvad man nok skal lade staa, det er

*) Se «Politiken» for den 11. Decbr. 1884.

det, at det nævnte Tidspunkt maa indtrædè, og at det derfor næppe er for tidligt allerede nu eller saa snart som muligt at gjøre de kraftigste Anstrængelser for Udviklingen af vore øvrige Hjælpekilder, vor Handel, Skibsfart og Industri. Og denne afhænger for en væsenlig Del af os selv, nemlig for saa vidt som vi kunne støtte og fremhjælpe dem ved vor økonomiske Lovgivning.

Man kan imidlertid ogsaa se Sagen paa en noget anden Maade, hvorved det maaske bliver endnu tydeligere, hvor vi ville hen. Det er jo et i Øjne faldende Faktum, at Befolkningen i Byerne, navnlig i Kjøbenhavn, voxer forholdsvis stærkere end Landbefolkningen, idet der ved den stedse stigende Indvandring finder en Omfordeling Sted mellem By og Land. Tendensen gaar med andre Ord i Retning af, at Landbruget ernærer forholdsvis færre og færre af den tiltagende Befolkning. Selv paa Landet er jo Forholdet dette, at flere og flere af den lavere Landbefolkning blive Professionister.*) Dette opvejes maaske noget af, at en Del af Bybeboerne atter omvendt kan siges at leve af Landbruget (Prioritetshavere!)**); men for den ganske overvejende Del forøger Indvandringen til Hovedstaden de brede, kapitalløse Lag, Arbejderstanden***). Naar Forholdet altsaa er dette, at Landbruget, saa at sige, skyder flere og flere Smaakaarsfolk og Arbejdere fra sig, og Byerne i stigende Grad komme til at sørge for Samfundets

---

*) Jfr. Danm. Stat. II Bd. S. 243.

**) Jfr. Prof. Falbe-Hansen Danm. Stat. II Bd. og Nationaløk. Forenings Forhandl. Nat. Tidsskr. 1884, S. 429.

***) Jfr. Rubin: De sidste Aars Bygge- og Boligforhold i Kjøbenhavn. Nat. Tidsskr. 1884.

brede, ubemidlede Lag, der øve større og større Pres med deres berettigede Krav paa Beskjæftigelse, saa maa Byerne ogsaa have et naturligt Krav paa, at der i første Række gjøres de størst mulige Anstrængelser for, at de Erhvervsgrene, de Former for Beskjæftigelse, som de kunne raade over, blive frugtbringende og fyldig udviklede. Arbejderspørgsmaalet bliver i særlig Grad akut for Hovedstaden (og Kjøbstæderne), og de sociale Farer ophobe sig ligefrem her gjennem de nuværende Tendenser. Selve Byens Forøgelse, Byggevæsenet, skaffer kun Arbejde for en Tid, men det, hvortil der er Trang, er stadig, regelmæssig, produktiv Beskjæftigelse, der udvider og udvikler sig med Befolkningen. Jo mere klart det bliver, at Udviklingen af de demokratiske, progressive Elementer i Samfundet i sund og nyttig Retning er afhængig af Byernes økonomiske Fremgang, desto mere maa ogsaa den Erkjendelse slaa Rod i den almindelige Bevidsthed, at det er en bydende Nødvendighed i Tide at søge at udvide og styrke de Erhverv, som egne sig for en Stad. Og her er det da navnlig Udviklingen af Industrien, det gjælder om først og fremmest, da dette Erhverv i og for sig kan beslaglægge — og jo allerede beslaglægger — den største Arbejdskraft fra de ubemidlede Samfundsklasser paa en nogenlunde ordenlig Maade. (Jfr. forøvrigt herom nærmere nedenfor).

I den nævnte Artikel af Prof. Scharling peges der nu kun paa den ene Side af Sagen: **Lettelser** for Industri, Handel og Skibsfart. Hvad de to sidste Erhverv angaar, da har jo disses Udvikling selvfølgelig ogsaa sin store Betydning og bør upaatvivlelig fremmes ved talrige Lettelser, ved Ophævelsen af Skibsafgiften, Nedsættelse af Havneafgiften og Ophævelsen af alle saadanne

Toldsatser, der enten have en usædvanlig ringe finansiel Betydning, eller ved Etableringen af hvilke man oprindelig har tilsigtet en Beskyttelse, som imidlertid slet ikke er bleven effektiv, hvorved de altsaa hæmme uden at fremme. Der er imidlertid endvidere en Række Tilfælde, hvor de nævnte, for Danmark saa vigtige Erhversgrenes Interesser komme i en ganske særlig skarp Kollision med Industrien, hvor Beskyttelsestolden ikke blot generer, men positivt skader disse Interesser, uden at andre væsentlige Hensyn øve nogen afgjørende Modvægt. Da det jo nu er saa, at Skibsfarten hos os er støttet af bedre Naturbetingelser end Industrien, og har bedre umiddelbare Chancer i Øjeblikket, saa maa vistnok i skarpe Kollisionstilfælde Valget rettest træffes i dens Favør, naar ikke specielle Grunde tale derimod. Vi se altsaa her en ny Regel, der delvis, paa enkelte Punkter modificerer den opstillede Hovedmaxime. Dette fører med andre Ord til Nedsættelser i eller Ophævelse af Tolden paa Skibe, Sejldug, Pak- og Sækkelærred, Yellowplader til Skibsforhudning, Tovværk og lign. til Trods for, at dette vil gaa noget ud over en Del Haandværkere og Industridrivende, saasom Skibsbyggere, Metalarbejdere, Rebslagere, Væyere osv. Af endnu større Betydning for Udviklingen af Handel og Skibsfart ville dog andre Foranstaltninger være, som ikke kunne omtales nærmere i denne Sammenhæng, og deriblandt først og fremmest Oprettelsen af en Frihavn. I det Hele taget tro vi, at hvad der bør gjøres for vor Handel, ikke saa meget er at forøge Mulighederne for Forsyningen af Landet med fremmede Produkter, som for Alvor at aabne den et helt nyt Omraade: Mellemhandelen. Her vilde Handelsstanden kunne faa en værdifuld Forøgelse af sit

Virkefelt, som ikke vilde kunne komme i Strid med den hjemlige Industris Interesser. Efter disse Erhvervskilder er der imidlertid god Grund til at fæste sin Opmærksomhed paa Industrien, navnlig i højere Grad end man hidtil har gjort. Der foreligger i saa Henseende to ubestridelige Fakta, som tilsammentagne forekomme os at tale tydelig nok. Det ene er det, at vi endnu kun have en lille, ubetydelig Industri, det andet er det, at vor Industri er i en stadig fortsat Udvikling til det Bedre. Den kjøbenhavnske Industristatistik har vist os, hvor rent haandværksmæssig, hvor primitiv vor Industri endnu er, men paa den anden Side vil det, — for at citere den nævnte Afhandling — «allerede nu kunne paavises hvorledes vor Industri i de senere Aar har begyndt at faa en større Betydning for vor Omsætning med Udlandet, hvorledes vor Udførsel af Industrigjenstande paa forskjellige Punkter er i Fremvæxt, medens Indførselen af Fabrikata paa andre Punkter i alt Fald forholdsvis er aftagende, men Tallene ere endnu saa smaa, at denne Udvikling tildrager sig mindre Opmærksomhed.» Det synes os, at der heraf naturlig lader sig drage den Slutning, at vi kan og bør støtte vor Industri, række den en hjælpende Haand. Dette bør da ske paa dobbelt Maade: 1) Ved de allerede af alle Lovgivningsmagtens Faktorer vedtagne Lettelser af Industriens Raa- og Hjælpestoffer, idet Tolden paa disse fordyre Produktionen, komplicere Forholdet og navnlig vanskeliggjøre Exporten; 2) ved at bevare den nuværende Beskyttelse, hvis fulde Virkninger netop først ville kunne indtræde og bedømmes, naar saadanne Nedsættelser i Forvejen have fundet Sted. Disse Lettelser og den derved tilvejebragte Overskuelighed og Klarhed over Forholdene vil i Virke-

ligheden først gjøre Beskyttelsen effektiv som Opdragelsesmiddel for Industrien. Der synes ikke at mangle god Jordbund og naturlige Betingelser for denne, men det, det skorter paa, er mere Mod, Foretagelseslyst, Opfindsomhed, teknisk Dygtighed, Energi og Driftighed, og netop herpaa kan en moderat Beskyttelse hjælpe ved at yde en foreløbig Sikkerhed og derved give en gavnlig Invitation. I en skarp Kritik af Beskyttelsestolden indrømmer Held udtrykkelig, at en Beskyttelsestold*) er fuldt forsvarlig, naar Sagen stiller sig saaledes, «dass für einen Produktionszweig im Inland alle natürlichen Bedingungen gegeben sind — es fehlt nur der Muth zum Anfang, es fehlt die nöthige Uebung und Erfahrung, es fehlt der sichere Absatz». — Og for at nævne et andet endnu mere berømt Navn, hvis Nationaløkonomi ingen skal kunne henregne til «Bismarckiader», hvad der maaske kunde siges om en Mand som Schmoller, skulle vi endnu minde om, at ogsaa Roscher igjen fornylig har udtalt sig for en saadan Opdragelsestold, for Beskyttelsens Hensigtsmæssighed, netop i en saadan Overgangsperiode fra et agerbrugende Land til et industrielt Land. Under saadanne Forhold bør vi pleje og frede om den Mylr af zarte Spirer, der gro paa Industriens Mark, værne og lune om dem, fordi vi da kunne have sikkert Haab om at faa Væxt og Grøde.

Man har ofte fremhævet imod vor Beskyttelse, at den paa mange Punkter netop ikke var saa opdragende endda, dels fordi den væsentlig gives i Form af Vægttold, dels fordi den som oftest er for moderat til

---

*) A Held: Schutzzoll u. Freihandel. Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwalt. u. Volkswirthschaft. III. 1879.

at virke fuldt effektivt og, hvad der jo hænger noget sammen hermed, spreder de produktive Kræfter i for høj Grad. Hvad den første Anke angaar, da maa det i Tilslutning til Prof. Falbe Hansen i Danm. Stat. IV. (S. 308) bemærkes, at her utvivlsomt er et Punkt, som er af den største Betydning, og hvor Reformer burde indtræde, idet en mere udstrakt Brug af Værditold og klassificeret Vægttold unægtelig synes at hænge paa det nøjeste sammen med Beskyttelsens Øjemed. «Det er ganske vist», som det hedder i Danm. Stat., «at Værditolden altid frembyder store praktiske Vanskeligheder, men det maa dog erindres, at der, naar Talen er om en industriel Toldsats, ikke behøves den Ensartethed og Nøjagtighed i Ansættelsen som ved en finansiel Toldsats.» Vi anse dette for ganske overordenlig væsenligt, ikke alene fra Industriens, men ogsaa fra Beskatningens Synspunkt, og vi tro ikke, at de praktiske Vanskeligheder med de moderne Hjælpemidler paa nogen Maade ere uoverkommelige. Selvfølgelig staa vi i de enkelte Tilfælde overfor Spørgsmaal af saa speciel teknisk Natur, fordi en Kontrol med Faktura-opgivelser ofte er nødvendig, at kun sagkyndige Kommissioner men ikke Enkeltmand, kunne formodes at kunne løse dem. Forbavsende er det imidlertid, at der ikke har rejst sig Stemmer for at faa dette Forhold nøje undersøgt netop for Industriens Skyld, og navnlig da fra den Side, som prætenderer særlig at varetage Industriens Interesser. Forklaringen hertil kan ene søges i den politiske Situation. Som Punkter, hvor en saadan klassificeret Vægttold eller Værditold maaske lod sig indføre, skal her blot rent antydningsvis nævnes saadanne finere Metal- og Glasarbejder, som henhøre

under Luxus-Galanterivarer — hvor Regeringen i det Hele synes os at have foreslaaet en altfor ringe Told —, Handsker, Fodtøj, færdigsyede Klæder, Bundtmagerarbejde, Kunstdrejerarbejde, Snedkerarbejde, Cigarer osv. For flere af disse Artiklers Vedkommende have vi ogsaa før haft Værditold. Folkethinget synes i det Hele at stille sig velvillig over for denne Tanke, jfr. f. Ex. Tolden for Klæde, Skotøj og Cigarer i dets Forslag.

Hvad den næste Anke angaar: Spredtheden, da er denne jo utvivlsomt i Strid med en virkelig rationel Opfattelse af Beskyttelsen; men da Forholdene først ville kunne bedømmes i deres Renhed, naar den ofte omtalte Ophævelse af Tolden paa Industriens Hjælpemidler er gjennemført, vilde det dog maaske være klogt at udskyde Tidspunktet for vidtrækkende Reformer paa dette Omraade noget længere, indtil man havde set, hvilke Retninger, der blev de fremherskende. Med den Udvikling, som Industrien i vor Tid har taget, hvor nye Opfindelser spille en saa stor Rolle, og hvor saa tidt nye Stoffer med ét inddrages under Industriens Bearbejdelse og Omdannelse, og i en Tid, hvor Industrien er saa rig paa uforudsete og uforudsigelige Muligheder, er det vanskeligt forud at angive, hvilke Virksomheder der have de fleste Chancer for sig, og netop hvor Industrien som hos os famler omkring i saa mange Retninger, er det vistnok bedst at holde flere Muligheder aabne. Dette bør dog naturligvis ikke udstrækkes til de Satser, om hvilke det er godtgjort, at de ikke have haft nogen Virkning. Paa den anden Side er det ogsaa heldigt, at Tolden under saadanne Forhold i Almindelighed er moderat, og en saadan mere maadeholden Told er i Regelen ogsaa tilstrækkelig og bør være det, naar den paagjældende Indu-

stri virkelig maa siges at have nogen gunstig Chance. Det er ofte mindre Beskyttelsens absolute Højde, som er det Bestemmende, end selve den Omstændighed, at der overhovedet er Beskyttelse, at Indførselen er hæmmet og generet og Forholdene derved ere blevne komplicerede, kombinerede, vanskelige at overskue og regne med for de fremmede Producenter, og at der overhovedet er rejst en Skranke mellem Ud- og Indland, som for Konsumenterne gjør Forbindelsen med den indenlandske Fabrikant lettere, naturligere og mindre vidtløftig. De indenlandske Producenter have altid en Række af Omstændigheder i deres Favør, personlige Forhold, lettere Krediteringsforhold, den størreBekvemmelighed, den lettere Adgang for Konsumenterne til at fastholde Ansvaret for de leverede Varers Godhed, for nu slet ikke at tale om Fritagelsen for Transportomkostninger osv., og kun en ringe Haandsrækning er derfor ofte nok, men i de fleste Tilfælde ogsaa nødvendig, blot f. Ex. en saa lav Beskyttelsestold, at den ihjelslaar en Mellemhandlergevinst, da Producenterne i et Land i Regelen ikke ville kunne dethillere deres Salg i et andet Land.

Det maa nu videre i denne Sammenhæng bemærkes, at den Omstændighed, at Tolden er lav, ogsaa ofte gjør det i sig selv vanskeligt at komme bort fra den, fordi en Ophævelse deraf da sandsynligvis ikke vil faa nogen Virkning for Konsumenterne, thi idet Prisformindskelsen spredes gjennem forskjellige Hænder over et Detailsalgs smaa Kvanta, bliver Fordelen sandsynligvis hængende paa Vejen. — Hvad der nu end kan være Tanken med Ophævelsen af Told, saa er det sikkerlig ikke Meningen at fodre de Handlende med Toldens Beløb. Hvor Forholdet stiller sig saaledes, at

Tolden kun gavner lidet eller intet, men derimod skader Omsætningen i særlig Grad, saa at en Ophævelse vil aabne Mulighed for en mere fuldstændig og omfattende Tilfredsstillelse af Konsumenternes Krav, og disses Forbrug ved noget større Prisbillighed kan formodes at ville stige, dér vil Fordelen for de Handlendes Vedkommende netop væsenligst ligge i den lettere Adgang til at tilfredsstille dette Forbrug og den ved en udvidet Omsætning vundne større Fortjeneste selv ved en noget lavere Pris, og ikke i at holde Prisen oppe med Toldens Beløb. Her er altsaa Toldens Fjernelse til Gavn for alle Parter. Hvor derimod en noget større Prisbillighed ikke kan faa nogen videre Indflydelse paa Forbruget, hvor dette er af en mere konstant Natur, dér indtræder netop det Tilfælde, at Ophævelsen af en lav Told ganske naturlig kun bliver en Present til Mellemhandlerne, ja maaske ikke en Gang kan parteres ud til de mindste Salgskvanta. Det forekommer os, at det overhovedet gjør disse Spørgsmaal om Nedsættelse af Tolden og Indførelse af den fri Konkurrence saa prekære, at Fordringerne altid stilles med Indignation i Konsumenternes Navn, men at Nedsættelserne, naar Toldens Fordyrelse da ikke er ganske særlig stor, ikke desto mindre slet ikke kommer til at gavne det store Antal Forbrugere det ringeste. At lade Tolden vandre fra Statskassen over i de Handlendes Lommer, er en Foranstaltning, som ikke bør kunne begejstre noget andet Menneske end de Handlende, og der vilde utvivlsomt kunne spares en hel Del Indignation paa de stakkels Konsumenters Vegne. Der er nu f. Ex. Spørgsmaalet om Nedsættelse i Glasværkernes Beskyttelse for Medicinglas og Medicinflasker. Tolden var foreslaaet nedsat pr. Pd. fra 7 Skill. til 2 Øre. Hvor betydelig

Nedsættelsen end er, synes en deraf følgende Nedsættelse i Prisen dog kun at komme Mellemhandlerne ɔ: Apothekerne og ikke Forbrugerne til Gode. Det enkelte Glas vejer saa lidt, og i dets Pris indgaar ogsaa Arbejdspenge for Skylning og Rengjøring samt Prisen for Propper og Etiketter, saa at Nedsættelsen ikke vil spille nogen Rolle paa det enkelte Glas d. v. s. for Konsumenten. En Prisforringelse vilde jo ikke friste Folk til at kjøbe mere Medicin. Men derimod har det stor Betydning paa Apothekernes Tusinder af Flasker, at de i det Hele blive 10 til 12 pCt. billigere. Det er et lignende Forhold som det, der nu kan iagttages paa et andet Omraade, nemlig med Hensyn til Brødpriserne. Hvad nytter Etableringen af den fri Konkurrence for Konsumenternes Skyld, naar det dog er Apothekerne og Bagerne, der stikke Profiten i Lommen? Det er i Sandhed et højst alvorligt Spørgsmaal, der kaster et grelt Lys over den økonomiske Friheds Fortræffelighed i dens praktiske Virkninger. Man beskatter de fattige Syge til Fordel for d'Herrer Apothekere, og nu vil man sætte Kronen paa det Hele ved at tage Fortjenesten fra de stakkels Børn i Glasværkerne og forære den til Apothekerne, disse vor Lovgivnings Kjæledægger.

Ved Undersøgelsen af de enkelte Industriers Berettigelse til vedblivende at beskyttes, bør Hensynet til den Betydning, de allerede have vundet, spille en væsenlig Rolle, og da navnlig i hvilket Omfang, de have mægtet at knytte Arbejderbefolkningen til sig, hvor mange Arbejdere de ernære. Det er det saakaldte sociale Hensyn, der nu til Dags naturlig skydes stærkt i Forgrunden. Efter den moderne Omformning af Lønningstheorien maa det jo nemlig anses for givet, at en stærk

Nedsættelse eller Bortkastelse af en Beskyttelsestold kan have den mest skæbnesvangre Indflydelse paa Arbejdslønnen. Er Beskyttelsen virkelig effektiv og altsaa forhøjer Produkternes Pris, saa vil dette jo med andre Ord sige, at der er mere til Deling mellem Arbejdsgiver og Arbejdere, at der er Mulighed — mere kan man selvfølgelig ikke sige — for en højere Arbejdsløn end ellers. Hvor meget af Beskyttelsen der kommer Arbejderne til Gode, beror i de enkelte Tilfælde paa deres Organisation, deres Evne til at begrænse Udbudet osv. osv. Beskyttelsen forhøjer saa at sige Maximalgrænsen og aabner derved Chancerne for at bringe Lønnen højere op. Muligheden for overhovedet at udøve en gavnlig Indflydelse paa Arbejdslønnens Fastsættelse gjennem en fornuftig Benyttelse af Organisationen beror jo paa, om en Overvæltning af Lønningsforhøjelsen paa Konsumenterne gjennem en Prisforhøjelse lader sig sætte igjennem, og dette beror jo atter paa, hvor vidt og i hvilken Grad man er udsat for Udlandets Konkurrence eller ikke. I de saakaldte lokale Erhverv, hvor denne selvfølgelig er afskaaren f. Ex. Bygningsfagene, kunne Arbejderne gjennem Fagforeninger øve den største Indflydelse paa Fastsættelsen af Arbejdslønnen. Beskyttelsestolden er nu netop en saadan Foranstaltning, som kunstig skaber en relativ Uafhængighed af Udlandets Konkurrence og derved er Muligheden for en Paavirkning af Lønningsspørgsmaalet i Arbejdernes Favør eo ipso given, og mere kan der ikke sikres Arbejderne herigjennem.

En fyldestgjørende statistisk Paavisning af Beskyttelsens Indflydelse paa Arbejdslønnen vilde naturligvis være forbunden med saa at sige uoverkommelige Vanskeligheder. Arbejdslønnen er et kompliceret Produkt

af mange Faktorer, og Beskyttelsen kan jo, som ovenfor udviklet, næppe tænkes at yde en direkte Virkning paa Arbejdslønnen, men skaber kun Betingelser, som maa benyttes og udbyttes. Det maa jo desuden erindres, at Spørgsmaalet om, hvorvidt og i hvor høj Grad Beskyttelsen er effektiv, maa afgjøres forud og paa Grundlag af helt andre Momenter end det, som netop tilbyder sig som naturligt, og som ofte anvendes: Arbejslønnens Højde, og at man altsaa vel maa vogte sig for et almindeligt Skjøn over dette Forhold, hvori Hensynet til Arbejdslønnens Højde En selv uafvidende spiller ind med; thi derved vilde man jo simpelt hen gaa i en skuffende Cirkel. Vi skulde derfor blot indskrænke os til at nævne et Par enkelte Exempler, hvor Forholdene lade sig nogenlunde let oplyse. Det tør vistnok saaledes anses for givet, at Gørtlerne og Naalemagerne ere stærkt trykkede af den udenlandske Konkurrence (lavt beskyttede), og i disse er Arbejdslønnen ogsaa forholdsvis lav, langt under det almindelige Gjennemsnit. — For Skomagernes Vedkommende kommer andre forstyrrende Momenter til, men vi haabe i en anden Sammenhæng at faa Lejlighed til netop her ogsaa at eftervise Beskyttelsens Indflydelse paa Lønningsforholdene. — I Fag som Bundtmageriet, Kunstdrejeriet og Guldsmedeprofessionen skulde man paa Grund af Arbejdets mere kvalificerede Natur vente en forholdsvis højere Løn, men de ere øjensynlig trykkede af Konkurrencen ude fra, og Arbejdslønnen er da ogsaa kun lig med eller endog under det almindelige Gjennemsnit. Omvendt have Erhverv med høj Beskyttelse som Porcellænsindustrien og Pianofortefabrikationen særlig høje Lønningssatser at opvise.

Vi have troet, at det kunde være af Interesse at se Forholdet imellem Arbejdslønnen i de beskyttede og ubeskyttede Erhverv, for saa vidt dette lader sig oplyse. Vi have derfor i det vedføjede Tabelbilag — paa Grundlag af Lønningsopgivelserne i Tabelværk t. Kbhvns. Stat. Nr. 7 — foretaget en Sammenstilling af Gjennemsnitslønningerne for Svende henholdsvis i de beskyttede og ubeskyttede Erhverv i Hovedstaden 1882. Vi have selvfølgelig paa begge Sider udskilt saadanne Fag, i hvilke Lønningsatsens Højde væsenlig er paavirket af, at der i vedkommende Fag i Modsætning til det almindelige som Regel kun arbejdes en Del af Aaret.*) Dernæst have vi bortset fra saadanne Fag, hvor en stærk Indstrømning af Kvinder i Erhvervet gjør Forholdene anormale (jfr. Indl. t. Tab. t. Kbh. Stat. Nr. 7) eller vanskelige at overse (som f. Ex. hvor Lønnen snart er et Produkt af Mandens og Hustruens forenede Arbejde, snart ikke). Resultatet af denne Sammenstilling er da denne, at medens det almindelige Gjennemsnit for Daglønnen i samtlige Haandværk og Industrier er c. 3 Kr. (3.04), er Gjennemsnitssatsen i de beskyttede Erhverv: 3.05 Kr., i de ubeskyttede 2.93 Kr. For Akkordbetalingens Vedkommende er Forholdet dette, at medens den i Gjennemsnit for alle Erhverv er 20.13 Kr. ugenlig, er den for de beskyttede Fags Vedkommende 20.52 Kr., for de ubeskyttede 20.60 Kr.; hvilket sidste Tal jo forøvrigt er paavirket af en enkelt usædvanlig høj og næppe normal Sats — se vi bort fra denne, bliver Resultatet 19.75 Kr. —

*) Det vil jo erindres, at de i nævnte Tabelv. opgivne Lønningssatser ere fremkomne gjennem Skjønsopgivelser over, hvor meget der kan tjenes paa en enkelt Dag, og ikke ere = Aarsfortjenesten, divideret med 300 Arbejdsdage.

og i denne Gruppe er desuden Dagløn det almindelige. Vi se altsaa, at Arbejderne i de beskyttede Erhverv snarest ere en Smule bedre økonomiske stillede end i de ubeskyttede og i alt Fald ligesaa godt. — Vi have troet, at det har sin Interesse at faa disse Data frem, og uden paa nogen Maade at tillægge dem nogen sær Beviskraft skulle vi dog bemærke, at de forekomme os at vælte Bevisbyrden over paa den, der vil paastaa, at Beskyttelsessystemet herhjemme har været til Skade for Arbejderne, og at Beskyttelsen kun kommer Fabrikanterne til Gode.

Man vil maaske gjøre gjældende mod Betydningen af disse Tal, at da de beskyttede Erhverv udgjøre c. $^4/_5$ af samtlige Haandværk og Industrier, er det i og for sig naturligt, at disse Lønningssatser maa udøve en væsenlig, ja, den væsenligste Indflydelse paa Arbejdslønnens almindelige Gjennemsnitsniveau, saa at det numeriske Udtryk for denne maa komme Gjennemsnittet for de beskyttede Fags Arbejdsløn temmelig nær. Vi skulle derfor føre Sammenligningen mellem de lavere Klassers økonomiske Stilling i forskjellige Erhverv udenfor Industriens Kreds og i Stedet for at sammenstille Industri med Industri jævnføre Arbejdslønnen i de beskyttede Erhverv paa den ene Side med Lønningsfoden i et Erhverv som Landbruget paa den anden Side. Imedens den gjennemsnitlige daglige Fortjeneste Aar 1882 i de beskyttede Fag i Hovedstaden var: for en Svend ɔ: 3 Kr. (à 3.42 i Akkord) — og nu vistnok snarest maa sættes noget højere — og for en Arbejdsmand 2.36 Ø., har Daglønnen i de sidste Aar for en Landarbejder — det er jo nemlig væsentligst de jordløse Landarbejdere, som de kapitalløse, industrielle Arbejdere maa sammenstilles med —

efter Prof. Falbe Hansens Opgivelse i Danm. Stat. kun været 1.29 Kr. Se vi paa Aarsindtægten, da kan denne beregnes til henholdsvis c. 900—1000 Kr. og c. 700 Kr. for Svenden og Arbejdsmanden og kun til c. 425 Kr. for Landarbejdere, altsaa knap 61 pCt. af Arbejdsmandens Indtægt. Selv rigelig Hensyn taget til, at det er billigere at leve paa Landet,*) og at der her undertiden bødes paa den lave Løn ved en Gave af lidt Mælk, Kartofler o. l., saa kan dette ikke opveje den store Forskjel, navnlig da det sidste Moment Aar for Aar faar mindre Betydning, og det tør vistnok derfor fastslaas som uimodsigeligt, at den egentlige Arbejderklasse, der maa leve ved sit legemlige Arbejde, fra Haanden og i Munden, er langt slettere stillet i Landbruget end i den beskyttede Industri. Det er derfor naturligt, at Smaakaarsfolk strømme til denne altsaa med andre Ord til Byerne, og naar Agerbruget ikke direkte vil bidrage mere, end det gjør, til de brede Samfundslags Ernæring maa det finde sig i indirekte, ad en Omvej, nemlig gjennem den Skat, som Beskyttelsen paalægger det til Bybefolkningen, at yde den ubemidlede Arbejderstand den økonomiske Støtte, som det dog som Helhed betragtet

---

*) Dette, at man kan leve billigere paa Landet er forøvrigt ofte kun et forkert Udtryk for, at man faktisk lever nøjsommere, har en lavere «standard of life» end i Kbhvn. og derfor naturligvis lever billigere. — Nogen Forskjel paa Pengenes Værdi er der imidlertid utvivlsomt mellem Land og By, men medens Forholdet i Almindelighed — jfr. saaledes Scharling: Best. af en Fam. Indtægt. Nat. Tidsskr. 1881 — anslaas til at være som 3/4 (for hver 3 Kr., man har paa Landet, maa man have 4 i Kbhvn.), er jo Forholdet mellem en Landarbejders og en kjøbenhavnsk Arbejdsmands Indtægt ogsaa som 3/5 (Kjøbenhavneren faar 5 Kr. for hver 3 Kr. som Markarbejderen faar).

maa være fuldt ud i Stand til at bære, saa længe det prætenderer at være Landets Hovederhverv.

Som Erhverv, hvor Hensynet til Arbejderbefolkningen gjør sig særlig stærkt gjældende, skal nævnes Blikkenslagerne, Handskemagerne, Jærnstøberne, Skomagerne, Skrædderne, Snedkerne, Tobaks- og Cigararbejderne, Væverne og Maskinfabrikanterne. For disse sidstes Vedkommende kan det imidlertid strax bemærkes, at afgjørende Hensyn her tale imod Beskyttelse. Det er navnlig Tolden paa Symaskiner, der synes at interessere disse, men, som man rigtig har gjort opmærksom paa, her er modstaaende sociale Hensyn, der tale stærkere: Hensynet til den store Klasse af Syersker. For de tungere og grovere Maskiners Vedkommende er det Landbrugets Interesser, det gaar ud over. Agerdyrkningsmaskiner bør selvfølgelig i et Land som vort fordyres saa lidt som mulig, og paa disse spiller allerede Fragten ogsaa i sig selv en betydelig Rolle til Gunst for den indenlandske Industri. — Cigararbejderne, Handskemagerne og Væverne ville blive omtalte neden for. — For Skomagernes Vedkommende ere baade Folkething, Landsthing og Regering enige om at forhøje Tolden. Det er betydelige Arbejderinteresser, det her drejer sig om, Landets største Erhverv, der i 1880 alene beskjæftigede 11—12,000 Svende. Forholdene i Fagene ere yderst daarlige. Indførslen af udenlandsk, maskinsyet Fodtøj er stadig i Tiltagende og trykker det indenlandske Haandværk haardt. Arbejdslønnen er yderlig lav, i Gjennensnit c. 13 Kr. om Ugen. Baade Arbejdere og Mestere ere enige om at forlange Toldforhøjelse. — Hvad Skrædderhaandværket angaar, da beskjæftiger ogsaa dette et meget betydeligt Arbejderantal, saa at det ikke gaar an at røre

Beskyttelsen, men Forholdere ere dog her i Faget saa meget gunstigere, naar Svendene forstaa at gribe Sagen lidt forretningsmæssig an, at det næppe er tilraadeligt at forhøje Beskyttelsen, som det fra en enkelt Side er paatænkt.

Paa den anden Side er der ogsaa Erhverv, hvor den Arbejdermængde, der beskjæftiges, er saa ringe, som f. Ex. ved Fabrikationen af Cikorie, Træmasse til Papir osv., at naar intet Andet taler for Opretholdelsen af Beskyttelsen for disse, og oven i Kjøbet som f. Ex. ved Cikorie, meget taler derimod, se vi ikke rettere end, at Samfundet kan finde sig i det mindre Tab ved disses mulige Forsvinden.

Men, vil man maaske sige, det er jo dog saa, at Beskyttelsen vel fordyrer Varerne til Gunst for den store Arbejderbefolkning, men ogsaa til Skade for denne, der jo ligesaa godt bestaar af Konsumenter som af Producenter. Arbejderne betale hinanden gjensidig Beskyttelsen, og dermed er den Historie færdig, og Alle lige rige. De faa flere Penge, men maa ogsaa give flere ud. Ja, for saa vidt Arbejderne kjøbe beskyttede udenlandske Produkter, er dette tildels rigtigt, men dette er uden Tvivl den mindste Del af deres Forbrug. Paa Brød og Kjød, Fedevarer og Æg slaa de flere Penge, som de faa ved Beskyttelsen, bedre til, thi Landbruget er ikke beskyttet, og store Mængder af vigtige Konsumartikler, som f. Ex. Kolonialvarer, Stenkul og Petroleum maa jo indføres, og heller ikke her spiller Beskyttelsen nogen fordyrende Rolle. Ja, kan man sige, men er det da nu ikke i Grunden ubilligt, at der saaledes tages fra Landbruget og de andre ubeskyttede Erhverv og gives til de Beskyttede, at der paalægges

Befolkningen en Skat til Fordel for nogle Industrier. Dette fører os til en noget nærmere Betragtning af Beskatningssynspunktet.

Det er efter vor Mening af megen Vigtighed at faa denne Side af Beskyttelsen fuldt ud belyst. Hvad er det vel nemlig ved Beskyttelsen, naar vi gaa til Bunds i Sagen, som er Manchestermændene den værste Torn i Øjnene, den værste Anstødssten — hvad er det vel i Grunden Andet end dette: at Staten gjennem en Skat griber ordnende ind i Produktionen til Bedste for Fordelingen? Det er i Virkeligheden punctum saliens, den egenlige Hoveddifferens imellem de stridende Grupper, dette Spørgsmaal om Statens Ret til Indgriben. Er man først klar over dette Forholds Berettigelse, naar der deraf resulterer en bedre Fordeling, saa gaar det let med det Andet, saa glider Beskyttelsen nok ned. Vi staa i Virkeligheden her overfor Spørgsmaalet om Berettigelsen til at bruge Skatterne i andre Øjemed end til at skaffe Staten Penge. Beskyttelsestoldens Existens er det historiske Bevis for, at man saa at sige til alle Tider har haft Øje for, at Skatterne kunde og burde bruges til Andet end til at skaffe Staten Indtægt, og det moderne socialpolitiske Princip om Modarbejdelsen af de bestaaende Indtægtsuligheder igjennem Skatteordningen viser sig saaledes i Virkeligheden at være et saare gammelt Princip, som Manchestersystemet vel har skudt til Side, men ikke gjort det af med. Det vilde have været absurdt, om Smithianismen ikke skulde have rokket ved Beskyttelsen, da den var trængt sejrrig igjennem, ikke alene paa Grund af dennes Stillen sig i Vejen for den fri Konkurrence, men væsentlig ogsaa fordi det havde været

ubilligt at forlange, at man den Gang skulde have fundet sig i, at ens «Natvægter» blandede sig i Forretningerne og forærede ens Penge bort til uheldigt stillede Medborgere. Den engelske Økonomi gik jo ud fra, at den økonomiske Frihed med Nødvendighed maatte fremkalde en retfærdig Formue- og Indtægtsfordeling, og at Pengene som Regel fik den bedste Anvendelse i de Privates Hænder, hvorfor Staten burde tage saa lidt som muligt i Skat. Den moderne tyske Økonomi er imidlertid vaagnet op af den dogmatiske Slummer med en bitter Smag i Munden, er bleven forbavset over ikke at finde Alt i den bedste Orden ved den fri Konkurrence, har henvendt sin Opmærksomhed paa Fordelingsprincipet og har som Middel til at korrigere de bestaaende Uligheder blandt andet fundet Beskatningen.

Hvad der sker ved Beskyttelsen er altsaa en Slags Beskatning til Fordel for en anden Fordeling. Hvis Staten ikke havde gjort det muligt for den beskyttede Industri at bestaa, vilde de indtægtsgivende Kapitaler, som ved Statens Hjælp ere anbragte i denne, være blevne anbragte i andre Erhverv, der ikke behøvede Beskyttelse, og vilde altsaa have forøget disse Producenters Indtægter. De Indkomster, der sandsynligvis vilde være gaaede i d e r e s Lommer, ere nu komne andre, mindre heldigt stillede Medborgere til Gode, og dette Forhold vedbliver. Saa længe Beskyttelsen bestaar, gaa bestandig Indtægter, som uden Beskyttelsen vilde være gaaede i de fordelagtigt stillede Producenters Lommer, i andre Folks Lommer. Hvad vil dette vel sige Andet, end at man tager fra dem, som have Raad, som sidde i gode Stillinger, og giver til de daarligere stillede.

Det er den drivende Tanke, det stadige Princip i al Socialpolitik, i alle Socialreformer, og os forekommer det at være et fortræffeligt Princip. Man kunde uden Tvivl gjennemføre det paa anden og bedre Maade. Hvis det var praktisk muligt, burde det vistnok foretrækkes, at Staten indkrævede progressive Indkomstskatter og opdrog Industrien ved direkte Tilskud. Dette vilde have mange Fordele, men ogsaa den nuværende Methode har sine Fortrin, og deriblandt den ubestridelige, at det er den, der er i Brug i Øjeblikket, at den har historisk Hævd, og at god Konservativisme forbyder at røre den. Den gjør desuden ikke Statskassen nogen Ulejlighed, den skaffer endogsaa lidt Indtægt, medens den anden Maade kun volder Udgift og Besvær, og den har alle den indirekte Skats gode Egenskaber: den mærkes ikke, den falder i smaa Kvotadele paa belejlige Tidspunkter osv. osv. Omfordelingen foregaar gjennem den jævnt og rolig, sagte og umærkelig, uden at støde og genere nogen, uden at hidse Samfundsklasserne imod hverandre.

Denne Indførelse af Beskatningssynspunktet forekommer os at gjøre meget klart med Hensyn til Beskyttelsen, som ellers maa siges at staa taaget og dunkelt. Herud fra lader Beskyttelsen sig regulere paa fornuftig Maade. Spørgsmaalet om, hvem man kan beskatte, bliver først ved Hjælp heraf klaret, idet det nemlig efter almindelige Beskatningsgrundsætninger maa besvares med: de, som have Evne dertil. Dette er imidlertid ofte blevet realiseret paa en højst ufuldkommen Maade, og det er vistnok denne Omstændighed, der mange Gange har gjort Beskyttelsen forhadt som en højst udemokratisk Forholdsregel, ligesom det jo i det Hele taget maa ind-

rømmes, at Princippet kun lader sig gjennemføre i Beskyttelsen paa en noget kluntet Maade — om end ikke mere kluntet end ved de fleste andre Erhvervs- og Toldskatter. Det vil imidlertid ses heraf, at en prisforhøjende Beskyttelsestold paa Fattigmands Forbrug ikke lader sig retfærdiggjøre af noget Hensyn til Industrien, fordi den er et Brud paa almindelige Skatteprinciper, og dermed falder ogsaa af sig selv al Beskyttelse for Landbrugsprodukter, Korn, Kjød osv. til Jorden. Omvendt er Beskyttelsen mest forsvarlig, hvor den ydes Industrier, der beskæftige sig med Frembringelsen af Produkter, som have en større eller mindre Karakter af Luxus, og hvor altsaa den højere Pris ogsaa rammer en større Skatteevne; thi dér er man med andre Ord vis paa, at den tilsigtede Omfordeling netop sker paa den Maade, at man tager fra de mere Bemidlede og giver til de mindre Bemidlede.

Det vil heraf være indlysende, at man i vore Øjne ikke kan rejse nogen Anke saa haard mod den bestaaende Beskyttelse her hjemme, som den, der utvivlsomt er rejst mange Gange, at den fortrinsvis hviler paa den Fattige, thi da ikke alene strider den mod Principet om, at man kun bør beskatte efter Evne, men den bliver særlig absurd, saa vist, som det er absurdt at paalægge de Ubemidlede en særlig Byrde til Fordel for andre Ubemidlede. Det vilde jo være det samme som at paalægge Folk, der selv ere nær ved at drukne, at holde Andre oven Vande i Stedet for at overlade det til dem, som selv have deres paa det Tørre. Hvorledes stiller da Sagen sig i saa Henseende?

Ved nærmere Betragtning viser det sig, at her er 4 Grupper af Tilfælde at skjelne imellem. Der er for

det Første en Del Industrier, ved hvilke den ved Beskyttelsen bevirkede Prisforhøjelse af deres Frembringelser vanskelig kan efterspores, fordi den spredes over og ligesom gaar op og forsvinder i andre Priser, hvis Dannelse væsenlig er afhængig af andre, derfra forskjellige Momenter og Bevægelser. Vi tænke herved paa Haandværk og Industrier som Tagpapfabrikationen, Bygningssnedkeriet, Hvidtglasfabrikationen, Tapetpapirfabrikationen, Forfærdigelse af Gørtler- og Klejnsmedarbejde osv. Fordyrelse af disses Arbejder paavirker næppe i nogen betydelig Grad Opførelsen af nye Bygninger i Sammenligning med de øvrige Omkostninger, og Huslejeniveauet er jo under helt andre, uden Tvivl langt stærkere Indflydelser, saa at dette Moments definitive Betydning vistnok er saare ringe, og man kan i alt Fald ikke her tale om nogen særlig Overbebyrdelse af de Fattige. Noget Lignende gjælder med Hensyn til Tilvirkningen af Flasker og Propper, idet en mindre Fordyrelse af disse ikke kan paavirke f. Ex. Ølpriserne. — Vi have dernæst en Række Industrier, hvis Produkter væsenlig maa betragtes som Luxus, saaledes at Forbruget deraf er Enhvers frivillige Sag og i Almindelighed maa siges at røbe en forholdsvis højere Skatteevne, medens det i ingen Henseende kan anses hverken for fysisk eller social nødvendigt. Herunder falder f. Ex. Fag som Bundtmagerne, Chokoladefabrikanterne, Cigarmagerne, Elektropletfabrikanterne, Forgylderne, Guldsmedene, Handskemagere, Kunstdrejerne, Monumenthuggerne, Pianofortefabrikanterne, Terrakottafabrikanterne osv. Man vil vistnok alene af denne Opregning faa et fyldigt Indtryk af, at det ikke er faa af de beskyttede Haandværk, som det her drejer sig om, og

som altsaa ere af den Natur, at Beskyttelsen for dem maa siges ganske væsenlig at ramme de mere velstaaende Klasser, idet de producerede Artikler enten kun forbruges af disse eller i alt Fald i en i Forhold til Velstanden stærkt stigende Grad. — For det Tredje er der en Del Erhverv, som forsyne Befolkningen med Gjenstande, om hvilke det ganske vist maa indrømmes, at de ogsaa findes i de mindre Bemidledes Hjem, men om hvilke det gjælder, at det for de bedre stillede Klassers Bevidsthed staar som saa nødvendigt at have dem i rigeligt Omfang, at Brugen deraf voxer langt mere end Indtægterne, — ganske bortset fra, at de ofte ogsaa bruge bedre Kvaliteter, hvilket undertiden rammes gjennem klassificeret Vægttold, undertiden ikke — idet den mere stadige og regelmæssige Anvendelse deraf paa en vis Maade kan siges at danne Skjelnemærket mellem Arbejdernes Hjem og Middelklassens Hjem, mellem Smaakaarsfolks Hjem og Bourgeoisiets Hjem. Vi tænke her paa Ting, der dels ligefrem bidrage til det daglige Livs Komfort, dels høre til, hvad man anser for at være nødvendigt «til Huset», som det hedder, altsaa Ting som Møbler, Lamper, Knive og Gafler, Dækketøj, Porcellæn, Drikkeglas, Gardiner, Kogekar, Kasseroller, Gryder, alt muligt Køkkenudstyr i det Hele osv. Under samme Kategori falder jo Ting som Baljer, Flasker, Skriverekvisiter, Papir osv. Det er den Slags Gjenstande, som det hører med til Bourgeoisiets «standard of life» at have i et smukt og rigeligt Udvalg: Køkkenudstyr til Bekvemmelighed for Husmoderen, solide, smagfulde og bekvemme Møbler, i alt Fald i én Stue til at byde Fremmede ind i, flere Lamper, hele Porcellænsstel af et kjønt Udseende, Sølvgafler, slebne Glas,

Papir til Korrespondance osv. I de Fattiges Hjem maa man ogsaa have noget af alt dette, men i et forholdsvis langt ringere Omfang: man nøjes med de tarveligste Spiseredskaber og Dækketøj, spiser maaske uden Dug paa Bordet og Servietter, har kun én Lampe, hjælper sig saa godt man kan med et Par enkelte Kogekar, en enkelt Spand, lidt simpelt Stentøj, tillader sig sjælden den Luxus at skrive til Slægtninge osv. Med Hensyn til Kopper, Tallerkener og Sligt nøjes den Fattige med Fajance, der fortoldes lavere og altsaa har mindre Beskyttelse end Porcellæn; for Møbler er ligeledes Beskyttelsen højere for de finere og bedre end for de simplere og tarveligere, der findes hos Smaakaarsfolk. I en Række af andre Tilfælde er Kvaliteten mere ensartet, men Forbrugets Kvantum stærkere stigende end Velstanden. Det staar unægtelig for os som utvivlsomt, at for denne store Gruppe af Artiklers Vedkommende bære de mere velhavede Klasser, især Middelstanden, den tunge Ende af Beskyttelsen, der sandsynligvis er rent progressiv. For flere af disse Varers Vedkommende er der forøvrigt Enighed om nogen Nedsættelse. — Den fjerde Gruppe har mere Karakteren af Nødvendighedsgjenstande, men her vil der netop ogsaa under alle Omstændigheder finde en Række betydningsfulde Nedsættelser Sted. Beskyttelsen for Saltraffinaderierne trykker næppe i nogen paafaldende Grad, men gjør den det, saa er man jo ogsaa fra alle Sider enig om Salttoldens Ophævelse. — Virkelig Betydning har derimod Beskyttelsen for Tilvirkningen af Skotøj og Manufakturvarer. Fodtøj fortoldes for Tiden med c. 67 Øre pr. Pd., ganske bortset fra dets bedre eller daarligere Kvalitet. Da alle Individer jo bruge Skotøj,

og de Fattige maaske oven i Kjøbet slide mere, hviler Beskyttelsen for dette Haandværk baade absolut og forholdsvis stærkt paa de ubemidlede Klasser. Som vi have set, gaar det imidlertid ikke an at nedsætte eller ophæve Tolden, da dette vilde være i høj Grad skadeligt for en meget stor Del Arbejdere. Derimod skulle vi henlede Opmærksomheden paa den i forskjellige Andragender fra Skomagere udtalte og i Folkethingets Lovudkast optagne Tanke, at dele Tolden i 3 Klasser efter Fodtøjets forskjellige Kvalitet, eftersom det er af Læder i Forbindelse med vævede Stoffer eller af finere, farvede Skindsorter (højeste Sats) eller af Gede- og Kalveskind, Hestelæder og lign. (Middelsats) eller af grovere og stærkere Lædersorter saasom Fedt- og Fahllæder (laveste Sats). Derved vilde jo Beskyttelsen blive forholdsvis stærkere for det finere Fodtøj, der bruges af de mere Velhavende, og Skatten altsaa stige med Velstanden. Skomagerne have foreslaaet henholdsvis 3—2 og 1 Kr., Folkethinget mener at kunne nøjes med 2—1 og $^1/_2$ Kr. — Hvad Manufakturvarer angaar, er Forholdet her af den største Interesse. Sagen er jo nemlig den, at for en stor Del af disse Varers Vedkommende er Forholdet saaledes, at det paa Grund af, at Beskyttelsen gives i Form af en Vægttold, væsenligst er de tungere og simplere Sorter, der fabrikeres her i Landet — og disse fordyres altsaa ved Beskyttelsen for Arbejderbefolkningen. Om nu end Konsumenternes Interesse jo for saa vidt maa siges at være den største, som disses Antal jo ubestridelig er det største, saa maa det dog paa den anden Side erindres, at de forskjellige Slags Vævere, Hvergarnsvævere, Damaskvævere, Ravndugsvævere, Bomuldsvævere osv. netop høre til de mest tryk-

kede Erhverv, og at det virkelig her drejer sig om betydelige sociale Interesser, idet henimod en Snes tusinde Forsørgeres Velfærd ere knyttede til disse Satser. Ved Afvejningen af disse modsatte Interesser kan det nu strax i Almindelighed bemærkes, at de her i Landet tilvirkede Manufakturvarer, som det hedder i Danm. Stat. Side 432 Anm., «vel ere tarveligere» men «stærkere end de indførte Varer», hvilket vel med andre Ord vil sige, at de udenlandske Varer i Almindelighed have en langt større Soliditet i Forhold til Prisen end de indførte og altsaa for saa vidt en større Brugsværdi, hvad der strax tager noget af det odiøse bort. Det maa dertil holdes for Øje, at selv om disse Varer altsaa skulde være noget dyrere end de vilde være uden Beskyttelse, og selv om dette ikke fuldt opvejes ved en større Holdbarhed, saa er overhovedet denne Udgiftspost meget langt fra en saadan, der tynger stærkt end sige uforholdsmæssig stærkt paa Arbejderbefolkningens Budget. Paa Hverdagsdragten vises der i denne Samfundsklasse den allerstørste Sparsommelighed og Økonomi, og Stadstøjet bruges kun paa Helligdagene. Hvis man kunde regne nøjagtig ud, hvor stor en Kvotadel Beskyttelsen for Tilvirkningen af Beklædningsgjenstande udgjorde i en Arbejderfamilies Udgiftsbudget, føle vi os overbeviste om, at vi ville komme til et latterlig ringe Procenttal. Det er overhovedet ikke Udgiften hertil, der tynger, det er Fødevarer, Brændsel og Belysning og i Kjøbenhavn navnlig ogsaa Huslejen, som det kniber med at skaffe Penge til. Derfor maa det hævdes i principiel Almindelighed, at enhver Toldforanstaltning, der bidrager til at gjøre Fødemidlerne og de øvrige nævnte Fornødenheder mere prisbillige, f. Ex. Nedsættelser paa Kaffe, Sukker, Ris, Petroleum,

Kul osv., ubetinget forslaar langt bedre end noget saadant som Nedsættelser af Beskyttelsestolden paa Klædevarer, Metalvarer, Papir og lign., som der ofte er gjort en Del Postyr med paa krænkede demokratiske Følelsers Vegne. Vi tro, at det vilde være heldigt for Arbejderbefolkningen, om man anvendte en hel Del af den Iver, hvormed man for selve denne Samfundsklasses Skyld arbejder imod Beskyttelsen for Industrien, til at sørge for at faa hævet Sygeskatten til Apothekerne, og til at skaffe Arbejderne billigere Brød, naar Kornpriserne virkelig tillade det; thi det skal man i alt Fald ikke komme fra, at Beskyttelsen dog delvis kommer Mængden af Arbejderne til Gode qva Producenter, imedens de nævnte Skatter kun bringe dem Tab.

Hvad nu de enkelte Manufakturvarer angaar da kan det jo først bemærkes, at ved Tolden paa Pak-, Sækkelærred og Sejldug er Hensynet til Handel og Skibsfart jo saa fremtrædende, at den, som oven for omtalt, bør hæves. Herunder falder imidlertid i den nuværende Toldlov ogsaa Bomulds-Ravndug, der finder megen Anvendelse til Klæder og beskæftiger en stor Del Vævere. Saa vidt det kan skjønnes af Regeringsforslagets Motiver, vil dette dog vistnok blive henført under den almindelige Position for vævede Bomuldsvarer. Den for Fabrikationen af Trikotage og filerede og hæklede Bomuldsvarer for Tlden givne Beskyttelse maa utvivlsomt erkjendes at være urimelig stor, og her bør der da ogsaa finde en betydelig Nedsættelse Sted. For Øjeblikket falde disse Varer ind under Toldlovens Position 147, med en Told af 32 Skill. pr. Pd. Regeringen har foreslaaet en Nedsættelse af 25 Øre og mener endda, «at en ikke ganske ringe Del af Beskyttelsen vil bibeholdes». Landsthinget følger Re-

geringen, og Folkethinget gaar endogsaa ned til 20 Øre — Nedsættelser, der i Virkeligheden ere saa betydelige at de ville være til virkelig Gavn for den store Konsum. — Interessen koncentrerer sig dog navnlig om ensfarvede og flerfarvede Bomulds- og Linnedvarer samt ufarvede, mønstervævede Bomuldsvarer og Uldgods. Trykkede Bomuldsvarer spille derimod i denne Sammenhæng en mindre Rolle, da der saa godt som ingen Trykkerier findes her i Landet. Hvad nu ufarvede, mønstervævede Varer angaar, da ere disse jo i Regelen finere Ting, der, som Damask og Drejl, væsentlig maa siges dels at være ligefrem Luxusartikler, dels at høre ind under de Artikler, der, som det blev omtalt ovenfor, væsentlig kun konsumeres i noget betydeligere Omfang af Bourgeoisiet og op efter, saaledes at Kvantiteten stiger meget stærkt med Velstandeu og er lav i Arbejderklassen. Naar Manufakturhandlerforeningen derfor i sit Andragende vilde «anse det for meget heldigt», at disse Varer, saa vidt man da kan forstaa af Andragendet, nedsættes fra en Told af 42 Øre — 20 Skill. — til 25 Øre, saa kan det Heldige herved vel være fuldkommen indlysende fra et merkantilt Standpunkt, men maa derimod siges at være mere problematisk fra et almindeligt Standpunkt, navnlig da Damaskvæverne høre til de mest trykkede af alle Arbejdere, og at foretage denne Nedsættelse, som Andragendet med rørende Hensyntagen over for Toldvæsenet udtaler, for at «faa en ensartet Fortoldning bragt til Veje», vilde jo rigtignok være yderst affabelt over for Toldvæsenet, men d'Hrr. Toldmænd ville vistnok utvivlsomt vide at finde sig i en mindre ensartet Fortolkning, da de sikkert bedre end nogen anden ere komne til Klarhed over, at Toldloven overhovedet ikke er gjort for

deres Bekvemmeligheds Skyld. Det kan i og for sig være skjønt, at have en simplificeret Toldlov, at have mange Manufakturvarer slaaede sammen under én Position med en lavere Told. Det er navnlig ikke mindst skjønt for de Handlende, men Fordelene ved at have en virkelig rationel Beskatning synes unægtelig at maatte kunne sættes ikke alene ved Siden deraf, men langt derover. Ved Omredigeringen af Manufakturvarepositionerne i Regeringens Forslag er f. Ex. ogsaa en Mængde værdifulde Varer, ja, «endogsaa rene Luxusstoffer, især Gardintøjer, Tøjer til Baldragter osv.» nedsatte fra 1 Kr. til 25 Øre pr. Pd. Ganske vist vil man derved for Fremtiden undgaa en Mængde «Bryderier og Tvistigheder mellem Toldvæsenet og de Klarerende», idet Bestemmelsen i den nuværende Pos. 146 om «klare og aabne Varer» synes at kunne give Anledning til «Tvivl», men dette vindes paa Bekostning af, at Tolden, som Motiverne selv med øjensynlig Forbavselse træffende udtrykke det, «egentlig bliver uforholdsmæssig lav», hvilket Ord «egenlig» synes os ret egentlig at vise, hvor megen «Tvivl» man bør nære om denne Bestemmelses Fortræffelighed. Af de andre under Pos. 146 opførte Varer vil en stor Del gaa ned fra 1 Kr. til 42 Øre pr. Pd., skjønt den væsentlig omfatter rene Luxusartikler. Disse Bekvemmeligheds-hensyn, der bryde tværs igjennem alle Beskatningsprincipper, burde virkelig ikke have Ret til at raade saa frit ved Udarbejdelsen af Toldloven. Hvor vigtig en Varetagelse af Handelstandens Tarv end maa siges at være, maa det dog erindres, at her staar den i det Hele og Store dog ret velhavende Handelsstand overfor de fattige Væyere. — Tolden paa kulørte, vegetabile Varer var i Regeringsforslaget af 1871 sat til 33 Øre pr. Pd. hvilket

er en Nedsættelse fra 24 og 20 Skill. henholdsvis for flerfarvede og ensfarvede Bomuldsvarer. I det sidste Forslag er Tolden sat til 42 Øre, hvilket altsaa kun for flerfarvede Varer er en Nedsættelse; Folkethinget gaar ned til 40 Øre. Dette kunde ogsaa gaa uden at træde Væsvernes Interesser for nær, hvis Tolden paa Garn tillige blev nedsat, hvorved altsaa Beskyttelsen vel ikke vilde blive mindre, men den absolute Pris dog forringes en Del. — For Klædevarernes Vedkommende er det socialpolitiske Hensyn mindre, medens Beskyttelsen saa godt som udelukkende hviler paa den daarlig stillede Del af Befolkningen, og vi kunne derfor slutte os til Folkethingets Forslag om nogen Nedsættelse, men med en samtidig Indførelse af en Værditold (40 Øre pr. Pd. + 5 pCt. af Værdien)*). — Beskyttelsen for Skrædderhaandværket kan jo, som vi have set ikke opgives, men det er ogsaa tvivlsomt, om den særlig hviler paa den ubemidlede Del; tværtimod indføres der jo netop simple og daarlige færdigsyede Dragter, medens Fordringerne til at en Klædning sidder godt og har et godt Snit, stige med den sociale Stilling.

Der er endnu nogle store Forbrugsartikler tilbage, hvor Beskyttelsen kan siges at hvile tungt paa Smaakaarsfolk, nemlig raffineret Sukker, Ost og Røgtobak. Ostetolden vil imidlertid efter al Sandsynlighed blive hævet og dermed ogsaa Beskyttelsen for Ostetilvirkningen, og fra alle Sider har der været Enighed om Nedsæt-

*) Man bør saa meget mindre krympe sig ved at foretage denne Nedsættelse, som vi her staa overfor en Fabrikindustri — medens Bomuldsvæveriet derimod væsenligst er Haandværk —, og Beskyttelsen vanskeligere kommer Arbejderne til Gode i en saadan.

telse af Beskyttelsen for raffineret Sukker under Henvisning til Nedsættelserne af Tolden paa Raffinaderiernes Hjælpestoffer. Hvis det virkelig er Meningen med den rejste Bevægelse ikke alene at ville have Nedsættelse paa uraffineret Sukker eller i Roesukkerafgiften, men paa al Sukker, falder Ubilligheden paa dette Punkt jo ogsaa bort, hvis disse Forslag følges. For Røgtobaks Vedkommende burde der maaske finde nogen Nedsættelse af Beskyttelsen Sted, hvad der ogsaa har været paatænkt baade af Regeringen og Folketinget.

Det viser sig saaledes, at naar Tolden paa Skotøj klassificeres, Ostetolden hæves, og Tolden paa raffineret Sukker, Røgtobak — og vi kunne tilføje Symaskiner jfr. ovf. — nedsættes, kan det saa langt fra siges, at Beskyttelsen hviler særlig paa den mindre bemidlede Del af Befolkningen, at der egenlig kun bliver Beskyttelsen for nogle Beklædningsgjenstandes Tilvirkning tilbage, hvorom dette kan siges med Rette — og hvad denne angaar skulle vi henvise til de almindelige Bemærkninger ved Manufakturtolden. Vi se derfor ikke rettere end, at naar en Del Reformer gjennemføres, vil der ud fra dette Beskatningssynspunkt Intet være at indvende imod at bevare Beskyttelsen som en Beskatning af de Velhavende, af Besidderne af de lukrative Erhverv, deriblandt ogsaa Landbruget, til Fordel for de Erhverv, hvori en overvejende Del, netop af Bybefolkningen, faar sit Udkomme.

Som allerede oven for antydet, finder Beskatningssynspunktet en ganske særlig Anvendelse paa en Række Erhverv, som vi kortelig kunne betegne som Luxusproduktioner. Ved Kjøbet af disses Artikler kommer der nemlig en Skatteevne til Syne, som Beskyttelses-

tolden rigtig tager Sigte paa. — Det er rimeligt, at Folk, der have Raad til et regelmæssigt Forbrug af forskjellige fysiske og sociale Nydelsesgjenstande, bidrage noget klækkeligt til de Arbejdere, der ved deres Virksomhed forskaffe dem disse Nydelser. Et almindeligt Ræsonnement over for Beskyttelse er jo dette, at naar alle Folk vilde gjøre sig klar over, at de, idet de kjøbte en vis Vare, maatte betale den dyrere for lige frem at «fodre» nogle enkelte Fabrikanter, som det mere agitatorisk end korrekt udtrykkes, saa vilde der derved vækkes en Harme saa stor, at den nok skulde feje al Beskyttelse over Ende. Vi tro, at denne Betragtning her kan vendes om: hvis det blev gjort klart for de Folk, der ryge fine Cigarer og gaa med Glacéhandsker, at de ved at give nogle Øre mere vilde bidrage til at mildne Tilværelsen noget for en Del fattige Handskemagere og Cigarrullersker, vilde selv den tarveligste Grad af Skamfølelse forbyde dem at harmes derover, ja, det vilde maaské endogsaa give dette at ryge Cigarer og gaa med Handsker ligesom en Charme mere, saa at denne Skat uden Tvivl vilde blive baaren med større Taalmod end nogen anden. En saadan behagelig Maade at bidrage til de Fattige paa, som er forbunden med selv at skaffe sig Nydelser, viser sig overalt at være den, der tiltaler Publikum mest. Det er saaledes det samme Princip og den samme psykologiske Iagttagelse, hvorpaa Basarer og Forestillinger i veldædigt Øjemed beror.

Fra en anden Side lader Retfærdigheden af denne Art af Beskyttelse sig dog endnu klarere godtgjøre. Nogen individuel Ulighed i Indtægts- og Formuefordelingen maa sikkerlig anses for nødvendig, dels som en

Forudsætning for Kulturen*), dels som en gavnlig Spore for Kappestriden og Energien. Ulighederne i Indtægtsfordelingen bør derfor kun modvirkes af Staten, naar og for saa vidt som de bringe Nød og Elendighed eller de benyttes til Luxus i Stedet for til at fremme Kulturøjemed. Naar den sidstnævnte Tendens skal modvirkes, maa man særlig tage Indtægternes Anvendelse med i Betragtning, og gaar denne til en vis Tid stærkt i Retning af visse bestemte Arter af Luxusforbrug synes Luxusskatter at være det naturligste og virksomste Middel at gribe til. Indretter man nu saadanne Skatter til Staten, behøver kun den ene Side af Sagen at ske Fyldest, nemlig at der tages fra de mere Velstaaende, men man løber Fare for, at de derved indvundne Penge bruges til andre Øjemed, eller som for Tiden her i Landet: hobes op, saa at den anden Del af Opgaven ikke bliver løst: at der gives til de mindre Bemidlede. Ved Beskyttelsen af Luxuserhverv slaar man derimod paa én Gang begge Fluer med et Smæk, idet der her baade tages og gives. Ved Beskyttelsen sker der stadig en Omfordeling af Indkomster i den rigtige Retning, den til Luxus benyttede Ulighed modarbejdes umiddelbart herigjennem. Man indvende ikke herimod: hvorfor skal denne Omfordeling netop komme de Arbejdere til Gode, der ere beskjæftigede i disse Erhverv og ikke andre? — Her er jo nemlig ikke Tale om at indføre Foranstaltninger til Fordel for enkelte Arbejdere fremfor andre, men om at beholde eller fuldstændiggjøre de Foran-

*) Herpaa beroede jo i Oldtiden Slaveriets relative, historiske Berettigelse, idet kun den Omstændighed, at saa mange slæbte og sled, under de daværende slette Produktionsforhold kunde skabe det Otium, der var nødvendigt for Udviklingen af en saa høj Kultur.

staltninger, som vi allerede have, og som dog gavne nogle Arbejdere ved at hæve Standard-Niveauet i Erhverv, der ere daarlig stillede i sig selv, hvilket jo alene den Omstændighed, at de behøve Beskyttelse, tilstrækkelig beviser; her er kun Tale om i det hele at opretholde enhver Foranstaltning, som allerede modarbejder den nuværende Indtægtsulighed. Hvad der videre bør gjøres i denne Retning for andre Arbejdere eller Arbejderne overhovedet, er jo et Spørgsmaal, som ikke hører her ind under.

Vi skulle særlig henlede Opmærksomheden paa Cigararbejdernes Stilling, Hvis den af Folkethinget vedtagne Toldsats af Raatobak og Cigarer, nemlig henholdsvis 25 Øre pr. Pd. og 40 Øre + 5 pCt. af Værdien, var bleven gjennemført, vilde dette uden Tvivl have haft en højst sørgelig Indflydelse paa Arbejdslønnèn i dette, allerede i Forvejen stærkt trykkede Fag. Den nominelle Beskyttelse er for Tiden Kr. 7.06 pr. 1000 Cigarer; hvis Folkethingets Lovforslag var bleven Lov, vilde den for Cigarer til en Værdi af henholdsvis 35—40—45 Kr. pr. 1000 være sunket ned til resp. 1.55—1.80—2.05. Det vil let indses, at en saa stor Nedsættelse vilde have været aldeles ødelæggende for Erhvervets Arbejdere. For Tiden er jo Forholdet saa, at Kvinder med disses lavere Fordringer til Livet i større og større Omfang trænger sig ind i Faget og trykke Arbejdspriserne ogsaa for Mændene. Det er vel især kun de simplere Sorter, som Kvinderne forarbejde, men under den nuværende Vægttold synker Beskyttelsen stærkt jo bedre og finere Cigarerne blive, d. v. s. det er paa Kvindernes Arbejde den spiller nogen Rolle og ikke paa Mændenes. Den store indbyrdes Kon-

kurrence imellem Cigarfabrikanterne bevirker at Cigarerne i Almindelighed ikke kunne fordyres med hele Beskyttelsens Beløb, c. 7 Kr. pr. Mille. Allerede ved Cigarer til en Engrospris af c. 50 Kr. pr. Mille, hvor jo endogsaa de fulde 7 Kr. kun udgjør 14—15 pCt., hvilket jo næppe svarer til Driftsherrens almindelige Avance, end sige levner Noget til Arbejderne, begynder altsaa Beskyttelsen, saa at sige, at slippe op, og Udlandets Konkurrence at blive effektiv. Hvis man vilde beholde den nuværende Beskyttelse for de simplere Cigarsorter — hvortil der er god Anledning, da ogsaa disse ere Luxus i alt Fald i Modsætning til Røgtobak —, men akceptere Folkethingets Værditold, vilde et retfærdigt Forhold fremkomme. Satte man, som foreslaaet, Raatobaktolden til 25 Øre pr. Pd. og Cigartolden til 40 pCt. af Værdien*), vilde Beskyttelsen bevares uforandret for de daarligere Slags, medens den derimod vilde stige med Kvaliteten, og saaledes ved en Cigar til 60 Kr. pr. Mille blive til 31 à 32 pCt. af Værdien. Selv om Konkurrencen naturligvis vil forhindre, at Fordyrelsen bliver lige saa stor, vil der dog herved være givet betydelige Chancer for, at Fabrikanterne kunne give noget højere Arbejdsløn for de bedre Sorter ɔ: til de mandlige Arbejdere, hvis økonomiske Existens ellers bliver mere og mere truet paa den ene Side af den paa de bedre Sorter bristende Beskyttelse, paa den anden Side af den for de daarligere Sorters Vedkommende indtrængende kvindelige Arbejds-

*) Dette vilde paa ingen Maade blive for høj en Beskatning, da den væsenligst vilde ramme Importen af Havannacigarer.

kraft. Og som bekjendt er det store Arbejderinteresser, det her drejer sig om.

For ganske kort at résumere de foranstaaende Betragtninger skulle vi sluttelig samle disse i følgende Sætninger:

1) Beskyttelsen bør som Hovedregel bevares i sit nuværende Omfang og altsaa blot nedsættes i et Forhold, som nogenlunde svarer til Lettelserne paa Industriens Raa- og Hjælpestoffer. Navnlig bør den ubetinget fastholdes
   a) hvor den allerede har vist sig effektiv ved at samle en betydelig Arbejdermængde.
   b) Selv hvor dette ikke er Tilfældet, bør den fastholdes, naar Toldens Ophævelse ikke kan antages at ville have en Lettelse for Konsumen til Følge, men blot vil gavne en enkelt Samfundsklasse til Skade for det Almene (Statskassen).
2) Som Undtagelse fra den almindelige Regel bør der finde Nedsættelser i, ja endog Ophævelse af Beskyttelsen Sted
   a) paa en Række for Skibsfarten og Handelens uhindrede Udvikling særlig vigtige Punkter (Sejldug, Skibe, Sækkelærred osv.),
   b) hvor Beskyttelsen væsenligst hviler paa de Fattige eller tynger disse i uforholdsmæssig høj Grad (Ostetolden, Skotøjstolden osv.), og endelig selvfølgelig
   c) hvor overvejende Sandsynlighed kan tilvejebringes for, at en Industri kan staa sig uden Beskyttelse (hvilken Regel mere har theoretisk end praktisk Betydning for Tiden her i Landet).
3) Beskyttelsen kan, hvor særlige Hensyn tale

derfor (specielt daarlige Arbejdsforhold som f. Ex. hos Cigarmagerne og Handskemagerne), forhøjes i Luxusproduktioner.

Tabelbilag.

Beskyttede Erhverv.	Gjennemsn. Dagløn.	Gjennemsn. Akkordbetaling pr. Uge.
	Kr.	Kr.
Billedskjærere	2.75	16.50
Blikkenslagere	3.50	25.00
Bødkere	3.00	20.00
Børstenbindere	3.00	17.00
Bøssemagere	2.75	»
Dugmagere	»	18.00
Fajance- og Lervarefabrikanter	3.00	22.00
Farvere	2.33	16.00
Filehuggere	3.30	18.00
Forgyldere	3.00	»
Garvere	2.90	19.00
Gibsere	2.66	»
Gjørtlere	2.70	18.00
Guldsmede & Sølvvarefabrikanter	3.00	20.00
Guldtrækkere	4.00	»
Handskemagere	»	18.00
Instrumentmagere, kirurgiske	3.35	22.00
— musikalske	3.45	21.70
— optiske	3.00	20.00
Kobbersmede	3.00	»
Konvolutfabrikanter	2.50	»
Korkvarefabrikanter	»	17.50
Kunstdrejere	2.50	18.00
Kurvemagere	»	16.00*
Maskinfabrikanter & Jærnstøbere	3.00	24.00
Mekanici	3.00	27.00
Naalemagere	2.50	18.00
Porcellænfabrikanter	»	26.00

Beskyttede Erhverv.	Gjennemsn. Dagløn.	Gjennemsn. Akkordbetaling. pr. Uge.
	Kr.	Kr.
Possementmagere	2.75	20.00
Sadelmagere	3.00	18.00
Skibsbyggere	3.00	»
Skriftstøbere	3.00	»
Smede	3.00	18.00
Snedkere: Stolemagere	»	16.00
Snedkere: Kunstsnedkere	»	17.00
Snedkere: Maskinsnedkere	»	22.00
Stenhuggere	4.00	20.00
Stukkaturfabrikanter	4.00	26.00
Sukkervarefabrikanter	3.33	26.00
Tapetfabrikanter	»	16.50
Terrakottafabrikanter	»	23.00
Tændstikkefabrikanter	3.25	»
Uhrmagere	»	20.00
Vognfabrikanter	3.00	20.00
Vægtfabrikanter	3.20	25.00
Værktøjsfabrikanter, Slibere	»	20.00
— Smede	»	25.00
— Drejere	»	30.00

Ubeskyttede Erhverv.	Gjennemsn. Dagløn.	Gjennemsn. Akkordbetaling. pr. Uge.
	Kr.	Kr.
Bagere [2])	2.40	»
Bogbindere	3.00	20.00
Bogtrykkere	4.00	20.00
Cementfabrikanter	2.83	(24.00)
Frisører [2])	2.00	»
Glarmestre	2.65	20.00
Møllere	2.67	»
Møllebyggere	3.65	»
Skorstensfejere [2])	3.66	»
Slagtere	2.72	»
Svineslagtere	2.67	»
Voxdugsfabrikanter	»	19.00

Anm.

1. * Jfr. Tabelv. t. Kbhvn.s Stat. Nr. 7 Anm. t. Kurvemagerne.

2. [2]) Tabelværket opgiver kun Lønningssatserne uden Kost og Logis. Her er Kosten beregnet til c. 67 Ø. pr. Dag, Logis til c. 33 Ø. dgl. (jfr. Tabelværk t. Kbhvns. Stat. Nr. 6 og Prof. Scharling: Om Best. af en Fam. Indtægt [Nat. Tidsskr. 1881]).

3. For Barberere, Chokoladefabrikanter, Cindersfabrikanter, Hattemagere, Konditore, Rebslagere, Spillekortfabrikanter og Straahattefabrikanter foreligger ingen Opgivelse af Gjennemsnitslønnen.

Folketællingslisterne

ved Folketællingen for Kjøbenhavn med Nabokommuner den 1ste Februar 1885.

Ved

Marcus Rubin.

Folketællingslisterne for Kjøbenhavn med Nabokommuner d. 1ste Februar 1885 adskille sig i mange og væsentlige Punkter fra de Lister, som ere blevne benyttede ved de tidligere Tællinger for hele Landet. De skete Forandringer i Skemaernes hele Form og i de vedføjede Regler, Ændringerne i de enkelte Rubriker samt Bortfjernelsen af nogle Spørgsmaal paa Skemaet og Tilføjelsen af andre er foretaget efter nøje Drøftelse af hvert enkelt Punkt imellem Etatsraad H. N. Hansen som Borgemester for Magistratens 1ste Afdeling og Forf. af nærværende Redegjørelse som Chef for det statistiske Kontor. I det Følgende skal der kortelig anføres de Motiver, der have ligget til Grund for de skete Afvigelser.

Som naturligt er, har der været megen Konservatisme i Affattelsen af Folketællingslisterne fra 1834 til Dato. I 1834 spurgte man om 1) Navn, 2) Alder, 3) Stilling i Familien (gift eller ugift), 4) Titel, Embede, Forretning eller Næringsvej. Hertil kom i 1840 5) Re-

ligionsbekjendelse, i 1845 6) Fødested og i 1850, 60, 70, og 80 Rubrikerne om de abnorme Individer (Blinde, Døve, Døvstumme, Sindssyge og Idioter — indførte i Løbet af disse fire Folketællinger). Siden 1850 har man saaledes, med Undtagelse af de sidstnævnte Rubriker om Abnormindividerne, ingen Forandringer gjort i selve Forespørgselsrækken. Fra 1870 at regne har man ved Bearbejdelsen lagt den paa Tællingsdagen og paa Tællingsstedet faktisk tilstedeværende Befolkning til Grund (de paa Hovedlisten anførte Personer samt de paa Tillægsliste A anførte midlertidigt Nærværende) istedenfor tidligere den saakaldte retslige Befolkning (de paa Hovedlisten anførte Personer og de paa Tillægsliste B anførte midlertidigt Fraværende). I andre Henseender er Bearbejdelsen bleven udvidet fra Folketælling til Folketælling ved en større Deling af Aldersklasserne, af Erhvervsgrupperne o. a. l. Enkelte Gange før 1870 er der, foruden Bearbejdelsen for hele Landets Vedkommende, foretaget en særlig Bearbejdelse for Kjøbenhavns Vedkommende (om Tællingen i 1880, se nedenf.). Saaledes er der baade med Hensyn til Skemaer og med Hensyn til Bearbejdelse ganske vist sket Forandringer og Fremskridt i det forløbne halve Aarhundrede, men navnlig i førstnævnte Henseende har Forandringerne været faa og sindige*). Dette er, som alt bemærket, saare naturligt. Statistiken er vel i og for sig en ny og bevægelig Videnskab, men den er i høj Grad en Fjende af Forandringer i sin Operationsbasis. Intet er mere forstyrrende for den end Omfordelinger af Territorier, ny indførte Regnskabsperioder, ændrede Dødsskemaer, Lov- og Administrations-

*) Jfr. om Folketællingslisternes Forandring m. m. Falbe-Hansen og Scharling: Danmarks Statistik I. Pag. 407—11.

reformer — Alt dette afbryder Kontinuiteten og vanskeliggjør eller endog umuliggjør Konstateringen af den skete Bevægelse i de Forhold, der skal undersøges, eftersom selve disse Forhold i Mellemtiden har faaet en ny Basis. Man kan da forstaa, at en Statistiker betænker sig to Gange, inden han selv forandrer sin Operationsbasis, og Tællingslisterne er jo netop et af de Felter, hvor Statistikeren selv for en stor Del har det i sin Magt at vedligeholde eller at afbryde Kontinuiteten. Til denne Side af Sagen maa der altsaa tages et stort og væsentligt Hensyn. Man ledes herved ind paa, naar der bliver Spørgsmaal om Reformer, snarere at tilføje nye Rubriker end at forandre de gamle. Man bliver mere tilbøjelig til saadanne Forandringer, der vedkomme den praktiske Affattelse af Skemaerne, Redaktionen af de enkelte Rubriker — Forandringer, der overfor en Folketællingsliste ingenlunde maa undervurderes — end til saadanne, der forandre selve Spørgsmaalenes Karakter. Man farer med Lempe, indser det forstandige i — ikke at staa stille — men at foretage sine Bevægelser med Omsigt for det hele Maskineri.

Medens disse Betragtninger navnlig turde være paa deres Plads ved Bedømmelsen af den Maade, paa hvilken Folketællingslisterne for hele Landet nu ere affattede, og for de faa Forandringer, man i de sidste Decennier her har set Anledning til at gjøre — en Kritik af disse Lister, saaledes som den nedenfor i al Korthed skal fremsættes, har altsaa det her anførte in mente og fremkommer derfor ikke som en Kritik af den enkelte Tællings Lister, men af den nu brugelige Folketællingsliste, saaledes som den i Aarenes Løb langsomt har udviklet sig — saa var Forholdet et andet, da Spørgsmaalet blev om for

første Gang at foranstalte en særskilt Tælling for Kjøbenhavn. Man maatte ganske vist være varsom af Hensyn til Fortiden, thi de Oplysninger, der denne Gang erhvervedes, fik selvfølgelig i mange Henseender først deres rette Værdi ved at kunne sammenlignes med Oplysningerne fra tidligere Tællinger og maatte altsaa saavidt mulig være konforme med dem, man maatte ogsaa være varsom af Hensyn til Fremtiden, thi medens man denne Gang stod frit overfor, hvilke Rubriker man vilde ændre, tilføje eller stryge, saa vilde man ikke være stillet paa samme Maade ved de almindelige Tællinger hvert tiende Aar, hvor Kjøbenhavn maatte følge Trup med det øvrige Land, selv om det, ligesom i 1880, fik nogle Særrubriker for sit eget Vedkommende. Men alligevel var man naturligvis friere stillet, end man er det ved de almindelige Folketællinger. Man havde ingen Traditioner, ingen Hævd at bryde, heller ingen Vane eller Kjærlighed til det éngang vedtagne at blive kvit. Hvad man ikke syntes var helt godt, kunde man nok lade blive staaende, tvungen af Forholdene, men man lod det ikke blive staaende, fordi man havde fundet det godt for ti eller tyve Aar siden. Var der altsaa paa den ene Side mange Reservationer, var der paa den anden Side tabula rasa. Det er som Resultat af alle disse Hensyn og Forhold, Folketællingslisten af 1885 er opstaaet, og der skal nu i det enkelte paavises Forskjellighederne mellem de almindelige Folketællingslister af 1880 og de kjøbenhavnske af 1885.

Folketællingslisten af 1880 («Optællingsliste» kaldes den) bestod for Kjøbenhavns Vedkommende af et firbladet Hæfte, hvis første Side indeholdt Betegnelsen af den Ejendom, for hvilken Listen gjaldt (Kvarterets, Rodens,

Gadens Navn etc.), samt et Summarisk Uddrag, som Husværten skulde udfylde og underskrive, og hvis sidste Side indeholdt Tillægslisterne A og B (Rubrikerne om de midlertidigt Nærværende og Fraværende), medens de 6 indvendige Sider (3 × 2) indeholdt Hovedlisten, i hvis Rubriker der kunde optegnes 75 Personer (25 paa hver to Sider). Med denne Liste fulgte et Ark Regler for Folketællingen, af hvilket de halvanden første Sider gav selve Reglerne, medens de resterende halvtredie Sider indeholdt en fingeret udfyldt Optællingsliste, der skulde tjene som Exempelsamling.

Dette Vejledningsark er bortfaldet ved Tællingen af 1885. Man har nemlig ikke turdet forudsætte, at Befolkningen — Husværterne eller de enkelte Familier — vilde fordybe sig i et helt Ark Regler og Exempler. Og hvis et saadant Ark Regler er nødvendigt, ligger det da ikke nær for Befolkningen at spørge om, hvorfor Tællingslisterne ere saa indviklede, at man maa læse Side op og Side ned blot for at komme ind i Systemet? Hertil kommer den rent praktiske Grund, at et saadant Ark, der ikke skal benyttes til selve Tællingen og ikke tilbageleveres, let bliver borte, især naar det skal vandre fra Etage til Etage. At man derfor ikke skulde have et selvstændigt Ark af Regler, kom man hurtigt paa det rene med, noget andet var at gjøre et Uddrag af Reglerne og anbringe dette Uddrag paa selve Tællingslisterne. For at dette kunde ske, maatte man jo for det første bortkaste Exempelsamlingen. Dette gjorde man imidlertid med let Hjerte, thi man forudsatte, at en Folketællingsliste ikke skal være et Dokument, som der behøves en særlig Nøgle til at tyde; hvad der ikke forstaas af Skemaet og af de almindelige Regler, faar

man ikke Folk til at studere sig til ved at fordybe sig i Exempler. Man fjernede derfor Exempelsamlingen, der — med Navne som Ellen Jørgensdatter for Husmoderen og Niels Arf for den Logerende, med to Smededrenge boende hos Mesteren, med Slesvig betragtet som Indland o. a. m. — umuligt kunde være af ganske ny Datum eller normerende for et kjøbenhavnsk Hus i Aaret 1880 eller 85. Man udelod dernæst af Reglerne alle subtile Bestemmelser. En Regel som den, at de Børn der ere fødte efter Kl. 12 den 1ste Februar, skal «betragtes som ufødte» og ikke tælles med, medens de Personer, der ere døde før dette Klokkeslet, skal «betragtes som levende» og indføres paa Listen, vil i de faa Tilfælde, som den drejer sig om, naturligst blive praktiseret af sig selv, og det er tvivlsomt, om den ved sin Hypernøjagtighed om døende Personer og om Kvinder i Barnsnød den 1ste Februar ikke snarest vil fremkalde Modvilje hos de paagjældende enkelte Familier. En Regel som den, at der skulde være et Mellemrum paa Listen imellem hver to Familier, der boede i samme Etage, og ligeledes et Mellemrum imellem hver to Etager, kunde kortelig udtrykkes ved, at der altid skulde være et Mellemrum mellem hver to Familier (thi at en Familie — udenfor Villaerne — helt bebor flere Etager er et overordentlig sjældent Tilfælde, og naar den bebor en Villa, er et Mellemrum mellem Etagerne ikke paa sin Plads). Dernæst bortfaldt de vidtløftige Regler om midlertidigt Nærværende og midlertidigt Fraværende og om Blinde og Døvstumme m. m., fordi man, som det nedenfor vil ses, helt eller delvis har bortfjernet de hertil svarende Rubriker paa Skemaet. Endvidere indførte man i selve Skemarubrikerne nogle kortfattede Forklaringer, der tid-

ligere havde staaet blandt Reglerne, og ændrede forskjellige andre af Reglerne. Ved alt dette vandt man, som sagt, helt at kunne undvære Regelarket, idet man, med Udeladelse af Exempelsamlingen, paa det nye Skemas Forside anførte 5 almindelige Regler, der i Omfang kun udgjorde en Tredjedel af de tidligere Reglers 9 Afsnit.

Forsiden paa Folketællingslisten af 1885 har herefter faaet følgende Indhold:

Med nærværende Folketællingsskema følger til Husværten et Skema vedrørende Ejendommens Beboelsesforhold.
Skemaerne udfyldes den 1ste Februar.

Kjøbenhavn.

Kvarterets Navn:
Rodens Navn:
Gadens, Strædets eller Torvets Navn:
Matrikel-Nr.:
Hus-Nr.:

Folketællings-Skema

over de i ovennævnte Ejendom
den 1ste Februar 1885
værende Personer.

---

1. Paa Skemaet opføres *Alle*, som have haft Natteleje i Huset Natten mellem den 31te Januar og 1ste Februar, ogsaa *indbefatte saadanne*, som ikke have fast Ophold i Huset, men *hvis Nærværelse* kun *er af midlertidig Karakter. Derimod* opføres *ingen Fraværende*, selv om Fraværelsen fra Hjemmet kun er forbigaaende.

2. Opførelsen sker i følgende Orden: *Forhus:* Kjælder, Stue, 1ste Sal, 2den Sal osv., Kvist; *Sidehus:* Kjælder, Stue osv.; *Mellembygning:* samme Orden. *Bagbygning:* samme Orden. Mellem hver Familie, der opføres, lades der et *Mellemrum* aabent.

3. Foran hver Familie sættes i den med «Familiernes Løbenumer» betegnede Rubrik et Løbe-Numer (1, 2, 3 osv.), fortløbende gjennem hele Ejendommen fra Kjælderen i Forhuset til Kvisten i Baghuset. Under en *Familie* medregnes Alle, der tage Del i den samme Husstand. — Foran *Logerende* og Andre, som

ikke høre med til nogen Husstand, sættes i denne Rubrik et +. Foran de *midlertidigt Nærværende* sættes i Rubriken et N.

4. Under den følgende Rubrik («Personernes Løbenumer») sættes et Løbenumer, ligeledes fortløbende gjennem hele Huset, saaledes at **hver** eneste **Person** paa Skemaet faar **sit Løbenumer**, og at det sidst anførte Løbenumer svarer til det samlede Antal Personer, der findes i Huset.

5. Forstandere for Hospitaler, Stiftelser, Kaserner m. m., Værter i Hoteller, Gjæstgivergaarde o. l. udfylde Skemaet paa samme Maade som Ejeren eller Værten i en privat Ejendom. I et Hospital skal der saaledes f. Ex. ligesaavel sørges for, at alle Patienter blive opførte paa Skemaet (med Angivelse af fulde Navn, Alder osv.), som for at Hospitalets øvrige Beboere (Funktionærer m. v.) blive opførte. I et Hotel skulle ligesaavel alle Rejsende opføres paa Skemaet som Hotellets øvrige, faste Beboere. Paa lignende Maade sker Opførelsen i alle andre offenlige Bygninger — overalt efter samme Regler som for almindelige Ejendomme.

Undertegnede bevidner herved, at der den 1ste Februar 1885 i ovennævnte Ejendom fandtes et Antal Personer af................, hverken flere eller færre, og at disse Alle ere opførte paa omstaaende Skema.

Husværtens Underskrift:

Som det vil ses af den første Regel, omfatter Tællingen kun den faktiske Befolkning. De midlertidigt Fraværende opføres ikke paa Skemaerne. Grunden hertil er navnlig den, at da det ved Tællingen af 1880 var bleven konstateret for Kjøbenhavns Vedkommende, at der var 1661 Personer opførte paa Listerne over de midlertidigt Fraværende, men at der manglede paa disse Lister 1300 Personer, om hvilke det paa Listerne over de midlertidigt Nærværende meddeltes, at de boede andetsteds i Byen, hvor de altsaa skulde have været opførte som midlertidigt Fraværende, saa er herved disse Listers Upaalidelighed, i hvert Fald for Hovedstadens Vedkommende, tilstrækkelig paavist. De formentlige Aarsager til, at denne Lakune ved List-

erne over de midlertidigt Fraværende fremkommer, medens Listerne over de midlertidigt Nærværende turde anses som forholdsvis gode, ere udførligt angivne i Indledningen til «Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik» Nr. 6 (Kbhvn. 1882, Pag. IX; jfr. «Kjøbenhavns Befolknings- og Beboelsesforhold» i Nationaløkonomisk Tidsskrift, Bind XIX), og skulle derfor ikke her omhandles paany. Da det nu, som foran meddelt, kun er den faktiske Befolkning man overhovedet regner med ved de nyere Folketællinger, kunde der ingen Betænkeligheder være ved kun at lade denne indføres paa Listerne. Hertil kom, at man ved den foretagne Forandring kunde give Befolkningen det simple og klare Paabud: «Angiv hvem der har sovet i Huset i Nat, ikke flere eller færre!» og at man ved (se Regel 3) at lade vedføje et N ved de midlertidigt Nærværende dog har faaet Materiale i Hænde til, om man ønsker det, at foretage særlig Opgjørelse med Hensyn til disses Antal og øvrige Forhold.

Til Regel Nr. 2, som angiver den Orden, i hvilken Optegnelsen paa Listen skal ske, er nu knyttet Bestemmelsen om, at der skal være et Mellemrum imellem hver Familie, der opføres. Forskjellen imellem denne Bestemmelse og den tidligere tilsvarende er ovenfor omtalt.

Den tredie Regel knytter sig til Rubriken «Familiernes Løbenumer». Paa de tidligere Skemaer sattes i denne Rubrik, der hed «Familiernes Antal», et Ettal (1) for hver Familie. Men det synes naturligere at numerere Familierne i Ejendommen, for at man af det sidst anførte Tal hurtig kan se Familiernes Antal. Den Definition, der er givet af en «Familie», stemmer nogenlunde med den, der er givet ved tidligere Tællinger, om

den end er mere kortfattet. Naar den lader Familie være lig Husstand, kunde det synes naturligt kun at tale om «Husstande» og ikke om «Familier». Men det første Udtryk vil dog for en stor Del af Befolkningen være for kunstigt, altsaa ikke ganske forstaaeligt. Derimod kunde der være Spørgsmaal om ikke at gjøre Familie lig Husstand, men fordre, at naar to Familier leve sammen, den ene indlogeret hos den anden, de da skulde opføres i to Grupper. I saa Fald skulde man imidlertid lade de Paagjældendende selv afgjøre, om f. Ex. en Pige med et Par Børn, boende hos en Familie (i samme Husstand) selv var en Familie eller ikke, men hvis de da opførtes som «Familie», udsatte man sig for ikke at faa at vide, at de var Logerende. Man har derfor foretrukket at lade Husstandsbegrebet være det afgjørende og udtrykkelig at fordre afkrydset alle saadanne der ikke høre med til Husstandens Kjerne (den egentlige Familie), man vil da ved Bearbejdelsen kunne adskille Familie og Husstand, hvor man ønsker at gjøre det. Saameget har imidlertid staaet klart, at hele dette Forhold mellem «Familie», «Husstand» og «Logerende» ikke er saa let at faa redet fra hinanden. Hører enhver, der faar Kost og Logis hos en Familie, til «Familien» («Husstanden»)? Begrebsmæssigt og som Regel: ja, men naar nu Vedkommende faar Maden ind paa sit Værelse, vil han da ikke for Mange vedblive kun at være den Logerende, blot med den Forskjel, at han nu ikke alene faar The om Morgenen, men ogsaa Middagsmad osv.? At finde de rette Skillelinjer her er af stor Interesse, naar man vil undersøge, hvor stor en Del af Befolkningen, der lever i Familie, og hvor stor en Del, der ikke gjør det, men Overgangene ere her saa

mangfoldige — enkelte Personer, der have lejet enkelte Værelser direkte af Værten, ville f. Ex. hyppigt ikke blive opførte som Logerende, selv om de ikke have selvstændig Husstand — at det bliver umuligt paa Forhaand at give udtømmende Regler, og at man maa overlade det meste til Bearbejdelsens Konduite. Men uden tydelig Definition af, hvad Bearbejdelsen har taget ind under Familie, og hvad den har betragtet som staaende udenfor Familie, synes den almindelige Gjennemsnitsberegning af Antal Individer pr. Familie kun lidet vejledende, og man ser derfor ogsaa stadig Gjennemsnittet af Antal Individer pr. Familie vexle, mindre maaske paa Grund af Forholdenes end paa Grund af Beregningernes Forskjellighed.

Regel Nr. 4 indeholder en tilsvarende Bestemmelse for Optegnelsen af Individerne som Regel Nr. 2 for Familierne og frembyder jo ingen Vanskeligheder.

Regel Nr. 5 knytter sig nogenlunde nær, om end ikke i Redaktionen, til de gamle Regler.

Paa Foden af Forsiden findes Bestemmelsen om, at Værten skal anføre det samlede Individantal, der d. 1. Februar fandtes i hans Ejendom, og med sin Underskrift bevidne, at de alle ere opførte paa Skemaet. De tidligere Folketællingslister indeholdt paa Forsiden, hvor nu Reglerne ere anbragte, et meget vidtløftigt «Summarisk Uddrag», i hvilket der skulde anføres Antallet af Familier og Antallet af Personer af hver af de to Kjøn i Familier og udenfor Familier, Antallet af midlertidigt Nærværende og Fraværende, Antallet af Personer i Forhus, Baghus, Mellembygning, Kjælder, Etager, Kvist osv. — i Alt 53 Rubriker! Af et summarisk Uddrag at være, er dette jo ikke lidet, og det ansaas derfor for rigtigst ikke at paabyrde Befolkningen dette vidtløftige Arbejde,

saameget mere som Uddraget jo dog maatte underkastes en nøje og vanskelig Revision, og som det indeholdt de mange tvivlsomme Rubriker om, hvem der skulde henregnes til Familie, og hvem ikke osv. Den Fordring, der nu stilles til Husværten, er jo i Forhold hertil overmaade beskeden, samtidig med at den dog tvinger ham — hvis han vil kunne staa ved sin Underskrift — til at kontrollere, om Optællingen i hans Ejendom er foregaaet paa forsvarlig Maade.

— De indvendige Sider af Folketællingsskemaet indeholder følgende Rubriker:

1) **Forhus**, Sidehus osv. **Etage.**

2) **Familiernes Løbenumer.** (Logerende osv. +, midlertidigt Nærværende N.)

3) **Personernes Løbenumer.**

4) **Samtlige Personers fulde Navn.** (Børn, der endnu ikke have faaet Navn, anføres som «Drengebarn, endnu uden Navn» eller «Pigebarn, endnu uden Navn».)

5) **Kjønnet.** Mandkjøn (M.) eller Kvindekjøn (K.).

6) **Alder.** Alderen anføres med det fyldte Aar, men for Børn, der endnu ikke have fyldt 1 Aar, anføres «Under 1 Aar».

7) **Ægteskabelig Stilling.** Ugift (U.), Gift (G.), Enkemand eller Enke (E.), Fraskilt eller Separeret (F.).

8) **Trossamfund.** (Der spørges ikke om Trosbekjendelse, men om Trossamfund. Man anfører derfor enten «Folkekirken» eller Navnet paa den særskilte Menighed eller paa det fremmede Trossamfund, man tilhører. Kun naar man staar udenfor alle disse, skrives «Intet».)

9) **Fødested,** nemlig enten Kjøbenhavn, eller for Kjøbstedfødte Kjøbstadens (eller Handelspladsens) Navn, eller for andre Indlændinge (fødte paa Landet) Sognets og Amtets Navn, eller endelig for de i Bilandene Fødte og Udlændinge Landets Navn.

10) **Ikke-Kjøbenhavnsfødte** (Alle, der ere fødte udenfor Kjøbenhavn, og som nu have fast Ophold her) anføre, i hvad Alder de have taget fast Ophold i Kjøbenhavn.

11) **Stilling i Familien.** (Husfader eller Husmoder, Børn, Tjenestetyende, Logerende osv.)

12) **Erhverv.** (Hver Enkelts Embede, Forretning Næringsvej eller lign. anføres her, ogsaa hvis Husmoderen eller Børnene have særligt Erhverv. Hvis Nogen har flere Erhverv, anføres Hovederhvervet. Det angives udtrykkeligt, om Nogen er Mester, Svend eller Lærling, endvidere hvilken Art af Fabriks- eller Kjøbmandsvirksomhed man ejer eller forestaar, i hvilken Art af Virksomhed man er Arbejdsmand eller Arbejderske, om man i væsentlig Grad lever af Understøttelse o. a. l.)

13) **Erhvervsstedet.** Alle, der have fast Ophold i Kjøbenhavn, anføre, om de have deres Hovederhverv i Kjøbenhavn, Frederiksberg, Sundbyerne, Utterslev eller andensteds.

14) **Anmærkninger.**

Sammenligner man denne Liste med Folketællingen af 1880, vil man se, at de 5 Rubriker om Døvstumme, Døve, Blinde, Idioter og Sindssyge ere udeladte. Dette har sin Grund i, at de færreste af de Individer, der fuldt ud ere Døvstumme, Blinde, Sindssyge osv., ere i Hjemmet, og at man altsaa først kan faa en Mening om Antallet af saadanne Individer ved en Sammenstilling med Antallet paa Hospitalerne og i Abnormanstalterne. Men selv alle de abnorme Individer, der ere i Hjemmet, ville ikke engang blive opførte, fordi man hyppigt vil undslaa sig ved at meddele, at et Barn er Idiot, eller man vil være uvidende om, hvorvidt en Person kan betragtes som helt døv eller kun stærkt tunghør, eller hvorvidt en Melankoliker, der opholder sig i Hjemmet, er sindssyg o. a. m. En saadan Abnormstatistik bør derfor formentlig være en Anstalts- og Lægestatistik. Kun derigjennem kan man faa et virkelig paalideligt Materiale, men det skal ikke nægtes, at et saadant tiltrænges ogsaa betydeligt og burde vistnok forlængst være

fremkommet istedetfor eller dog supplerende den paa dette Omraade defekte Folketællingsstatistik (jfr. Tabelv. Nr. 6, Pag. XIX). For Kjøbenhavns Vedkommende var der nu i hvert Fald ingen Anledning til at optage disse Rubriker, eftersom de for Størstedelen findes paa de to Gange aarlig omdelte Mandtalslister og ere de eneste Rubriker paa disse, der underkastes en særlig, aarlig summarisk offentliggjort Bearbejdelse.

De 9 første Rubriker paa Folketællingsskemaet af 1885 svare i Hovedsagen til de 9 første Rubriker paa Skemaet af 1880. Af de foretagne Forandringer skal der — foruden hvad der ovenfor er nævnt — fremhæves, at i Rubrik 4 er det tidligere «Udøbte Børn anføres som Udøbt Drengebarn eller Udøbt Pigebarn» forandret til sin nuværende Form, fordi det hidtil brugte Udtryk jo ikke passer paa kristne Sekter, der ikke lade deres Børn døbe i Spædalderen, ikke heller for Jøder eller Andre, der tilhøre ikke-kristne Trossamfund, og endelig ikke for dem, der staa udenfor Trossamfundene. — I Ægteskabsrubriken er «Fraskilt» forandret til «Fraskilt eller Separeret», i Overensstemmelse med den allerede ved Tællingen af 1880 givne Regel, som imidlertid ikke havde faaet Udtryk i selve Rubrikerne. — Det tidligere benyttede «Trosbekjendelse» (oprindelig «Religionsbekjendelse») er forandret til «Trossamfund» med den hertil føjede Forklaring. Man undgaar herved de mange heterogene Angivelser af Trosbekjendelse, der baade sige for meget og for lidt, og der, uden at oplyse noget fyldestgjørende om de egenlige Trosforhold, bringer Forvirring ind i den administrativt vigtige Opgjørelse af «Samfundenes» Størrelse. — Rubriken om «Fødested» er gjort noget

fyldigere end tidligere. Angivelsen for de Indlændinge, der ere fødte udenfor Byerne, af «Sogn og Amt» er bibeholdt, ihvorvel tidligere Tællinger vise, at Kjendskabet til, hvilket Amt man er født i, ofte mangler. Man kunde maaske have nøjedes med her at sætte «Landsdel» eller «Provins», hvis dette Udtryk havde været noget mere fastslaaet, end Tilfældet er for Danmarks Vedkommende, men som Følge heraf har man, i Mangel af bedre, maattet bibeholde det gamle Udtryk, der dog i de fleste Tilfælde vil tillade en større Detail i Undersøgelsen end ved Benyttelsen af Ordet «Landsdel». — Paa samme Maade har man bibeholdt Aldersrubriken istedenfor at kræve det langt mere rationelle: Fødselsaar og Fødselsdatum. Man har imidlertid endnu ikke turdet forsøge denne Forandring. Erfaringen f. Ex. fra de kjøbenhavnske Valgskemaer viser, at selv voxne Mænd, der skrive sig paa disse Skemaer, misforstaa eller skrive fejlt i Aldersrubriken (der paa Valgskemaet fordrer Fødselsdagen), og hvormeget mere vilde dette da ikke kunne være Tilfælde med mange Kvinder og med mange Ældre af begge Kjøn, der til Nød huske deres Alder, men ikke vilde kunne finde deres Fødselsaar uden at regne tilbage, hvorved de da ovenikjøbet jævnlig vilde regne fejlt. Alligevel er dette vistnok en af de Forandringer, som de nærmeste Tællinger, i hvert Fald for Byernes Vedkommende, vil forsøge at faa indført, eftersom den ikke blot er af Betydning ved at vænne til stringente Opgivelser, men ogsaa af megen Betydning ved allehaande statistiske Beregninger, der atter og atter maa søge tilbage til Alderen som Fundament.

Den tiende Rubrik paa Skemaet er ny og refererer sig, som det ses, til det for Kjøbenhavn overordenlig

vigtige Indvandringsspørgsmaal. Da der ikke findes Registre over de Indvandrede her til Staden, og da man saagodtsom intet Andet véd i denne Sag end Tallene for Overskudsindvandringen imellem hver to Folketællinger (se Tabelværk Nr. 6, Pag. XI, hermed dog jævnført Tabelværk Nr. 7, Industristatistiken, Pag. 17 ff.), saa har man ad denne Vej maattet søge at skaffe sig en samlet Opgjørelse af den nu levende ikke-kjøbenhavnske Befolknings Alder, da den tog fast Ophold her i Staden. Kombineres dette Moment med de Indvandredes nuværende Erhverv, for at faa Kjendskab om, hvilke Virksomheder og Erhvervsgrene det er, som den indvandrede Befolkning fornemmelig rekruterer, da vil man ved denne Opgivelse dog faa nogen Erstatning for vor Mangel paa Kjendskab til Bevægelsen i Vandringsforholdene til — og fra — Hovedstaden, en Mangel, der jo skaber en meget væsenlig Lakune i vor hele Viden om de sociale Forhold her i Staden og om Forholdet imellem By og Land.

Rubrikerne 11 og 12 er en Tvedeling af den Rubrik paa de tidligere Skemaer, som førte følgende Titel: «Stilling i Familien (Husfader, Husmoder, Børn, Slægtninge, Tjenestetyende, Logerende osv.) samt Titel, Embede, Forretning, Næringsvej eller af hvilket Erhverv de leve som Hovedperson eller som Medhjælper (Handelsbetjent, Svend eller Dreng osv.) eller om de forsørges af Fattigvæsnet». Naar man gjennemgaar de udfyldte Folketællingslister for 1880 vil det ses, at denne Rubrik for en stor Del er bleven mangelfuldt udfyldt. For det første er «Stilling i Familien» af en stor Del Mennesker slet ikke blevet angivet, forsaavidt de havde et Erhverv at angive. Naar

en Mand altsaa var Husfaderens Broder, stod dette hyppigt ikke nævnt, forsaavidt han tillige f. Ex. var Snedkersvend; var han Søn i Familien, blev dette ofte ikke angivet, forsaavidt han tillige f. Ex. var Handelslærling. Kun for Husmoderen og for de Børn, der intet Erhverv havde, var «Stilling i Familien» i Reglen angivet, svarende til de mandlige Individers Erhvervsangivelse — for at Rubriken ikke skulde staa tom. Den modsatte Fejl, at der som Stilling i Familien f. Ex. var angivet «Logerende», men da intet Erhverv, fandtes ogsaa, saa at det som Helhed for at undgaa Forvirring er anset for rigtigst at udskille den vigtige Rubrik «Stilling i Familien» for sig selv. Hvad dernæst Erhvervsangivelsen angaar, saa ansaa Mange det for tilstrækkeligt kun at anføre deres Titel. «Kammeraad», «Professor» osv. anførtes i Stedet for Erhvervet, og man har derfor ikke gjort det obligatorisk at anføre «Titel», da det dog aldeles ikke benyttes ved Bearbejdelsen. Med Hensyn til den nuværende udførlige Forklaring til Erhvervsrubriken skyldes denne navnlig Erfaringerne fra Tællingen af 1880 og den industristatistiske Tælling i Kjøbenhavn af 1882. Mange Kvinder vare utilbøjelige til at anføre deres Erhverv, derfor er dette nu udtrykkelig paalagt; mange Mænd kaldte sig f. Ex. «Snedker» uden at man kunde se, om det var Snedkermester eller Snedkersvend, andre kaldte sig «Fabrikant» eller «Kjøbmand», uden at specificere hvad de fabrikerede eller hvad de handlede med, mange kaldte sig «Arbejdsmand» uden at nævne, om det var som Fabriksarbejdere, Murhaandlangere eller lign. de arbejdede — kort sagt der manglede i høj Grad Specialisering (se de paagjældende Afsnit i Tabelværk Nr. 6 og Nr. 7), og det er denne, som den nu vedføjede

Anmærkning lægger Befolkningen paa Sinde. Den tidligere Slutning paa Rubriken «om de forsørges af Fattigvæsenet» er udeladt, fordi Angivelserne, ved Sammenligning med Fattigvæsenets Lister, viste, at en stor Del af de Fattige ikke anførte sig som saadanne paa Folketællingslisterne. Dette er heller ikke til at vente, saalænge man benytter Lister, der gaa fra Familie til Familie, og de i saa Henseende nødvendige Opgivelser kan man da formentlig ogsaa bedre forskaffe sig gjennem Fattigvæsnet end gjennem Folketællingslisterne (jfr. foran de analoge Bemærkninger om «de abnorme Individer»).

Den sidste Rubrik paa Skemaet — foruden Anmærkningsrubriken — «Erhvervsstedet» er en ny Rubrik, der er indført med særligt Hensyn til, at Tællingen jo ikke blot omfatter Kjøbenhavn, men ogsaa dens Nabokommuner, og at man ved at faa denne Rubrik udfyldt i alle 4 Kommuner vil faa et vigtigt Bidrag til Vejledning om de interkommunale Erhversforhold mellem Kjøbenhavn og Nabokommunerne. Hvormange Fabriksarbejdere eller hvormange Embedsmænd der have deres Erhverv i Kjøbenhavn, men bo i Frederiksberg Kommune, hvormange Arbejdere, der have deres Virksomhed paa Kristianshavn eller paa Nørrebro, men bo i Sundbyerne eller i Utterslev — og vice versa, Alt dette vil man kunne faa Oplysning om ved Udfyldning af denne Rubrik, og praktiske Forhold af ikke ringe Betydning ville derigjennem kunne faa et hidtil manglende statistisk Grundlag.

— Paa Folketællingsskemaerne af 1880 fandtes, foruden de alt nævnte Rubriker, endnu 7 Rubriker, som den kommunale Statistik i Kjøbenhavn havde faaet indført paa de Skemaer, der omdeltes her i Staden. Den Plads, der var levnet til disse syv Rubriker, var, hvad

der kunde fraskjæres Anmærkningsrubriken, men selve denne Plads var ikke uden Møje bleven erhvervet, og det gjaldt derfor om, trods de Betænkeligheder, der vare rejste mod den hele Tilføjelse, at benytte Pladsen saa godt og saa fuldstændig som muligt. De 7 Rubriker, der indførtes, vare: 1—2) «Huslejens Størrelse for et halvt Aar» og «Antal af Værelser med Vinduer, indbefattet Værelser til Tyende og Logerende», 3—6) Rubriker om Alder for indgaaet Ægteskab og om Antal af Børn i dette (se Tabelv. Nr. 6 Pag XX og «Nationaløkonomisk Tidskrift« l. c.) og 7) «Forsaavidt ikke født i Kjøbenhavn, hvilket Aar taget fast Ophold i Staden». Paa Grundlag af de to første Rubriker, der gjennemgaaende vare fortrinlig udfyldte, er udarbejdet den kjøbenhavnske Beboelsesstatistik af 1880, der omfatter Størstedelen af Tabelværk Nr. 6. De øvrige Rubriker bleve derimod ikke bearbejdede, da Tiden og de Kræfter, der stode til Raadighed, ikke tillod det, men der er en Mulighed for, at det Materiale, der i saa Henseende altsaa endnu henligger i de kjøbenhavnske Folketællingslister af 1880, i en ikke altfor fjærn Fremtid vil blive benyttet ved private statistiske Undersøgelser. At gjenoptage Giftermaalsrubrikerne, der saaledes endnu for Aaret 1880 henligge ubearbejdede, i Folketællingen af 1885, saas der derfor ingen Anledning til. Derimod er Indvandringsrubriken, som man vil have set af det foregaaende, gaaet over som Rubrik Nr. 10 i det nys omhandlede Folketællingsskema af 1885, og de to Rubriker, vedrørende Beboelsesforholdene, ere nu blevne udvidede til en helt ny Forespørgselsliste, der som Tillægsskema medfølger det egentlige Folketællingsskema af 1885.

Reglerne for Udfyldningen af dette Skema findes,

som paa Hovedlisten, paa **Skemaets Forside**. Denne har følgende Indhold:

Folketællingen i Kjøbenhavn, Frederiksberg, Sundbyerne og Utterslev den 1ste Februar 1885.

Kjøbenhavn.

Gadens, Strædets eller Torvets Navn:
Hus-Nr.:

Skema

over

Beboelsesforholdene

i ovennævnte Ejendom

den 1ste Februar 1885.

---

1. Dette Skema udfyldes af Værten (Viceværten etc.). Der opføres *alle* de Lejere, som staa i *direkte Lejeforhold* til Værten, hvad enten de ere Lejere af Beboelseslejligheder eller af Forretningslokaler; derimod opføres *ikke* de, der bo til Leje hos Andre end Værten. Enhver Ejer maa opføre sig selv for den Del af hans Ejendom, han selv benytter til Beboelse eller Forretning, og anføre den anslaaede Husleje for samme. Paa samme Maade maa Portnere o. L. anføres.

2. Opførelsen sker, ligesom paa Hovedskemaet, i følgende Orden: *Forhus:* Kjælder, Stue osv.; *Sidehus:* samme Orden; *Mellembygning:* samme Orden; *Bagbygning:* samme Orden.

3. Ved Beboelsesværelse forstaas paa Skemaet ethvert Beboelsesrum, i hvilket der findes Vinduer; Kjøkken, Kloset, Loft, Trapperum o. l. medregnes ikke hertil.

4. Forstandere for Stiftelser og andre offenlige Bygninger udfylde Skemaet paa almindelig Maade for den Del af Ejendommens Vedkommende, der er udlejet til Forretning eller anden privat Brug. Iøvrigt anføres det Antal Værelser (med anslaaet Husleje), der benyttes af hver af Funktionærerne, Antallet og Størrelsen af de Lejligheder, der ere udlejede for modereret Betaling (og dennes Beløb), Antallet og Størrelsen af Friboliger m. v. Kun de Lokaler, der benyttes af de faste Beboere, opføres, derimod ikke Sygestuer paa Hospitaler, Arrestlokaler i Fængsler o. a. l.

Ihvorvel det er selvfølgeligt, anses det dog for nyttigt udtrykkelig at udtale, at samtlige Opgivelser saavel paa dette Skema

som paa Hovedskemaet *kun* ville blive benyttede i *statistisk* Øjemed og ikke anvendte i nogensomhelst Retning, der vedkommer den *enkelte* Borgers Skatteevne, hans øvrige Forhold til det Offentlige eller hans Forhold til Private.

Da man, som det vil ses af de nedenanførte Rubriker paa selve Skemaet, i 1885 har fulgt Principet fra 1880 at spørge om Antal af Værelser, inbefattet de Værelser, der ere udlejede til Logerende, har man selvfølgelig ogsaa maattet præcisere, at det kun er om de direkte Lejere, Skemaet ønskede Besked. Man havde jo ellers faaet dobbelte Meddelelser, og det er netop for at undgaa denne Forvirring baade med Hensyn til Angivelsen af Værelsernes Antal og af Huslejens Størrelse, at man i det Hele har anset det for rigtigst at akkviescere ved Angivelserne om første Lejer, under hvilke Angivelser der jo ogsaa indgaa Meddelelse om det Antal Værelser, der ere givne i Fremleje.

Definitionen af «Beboelsesværelse» (i 1880 «Værelse») beror jo ligeledes paa samme Princip som i 1880, og af de samme Grunde som dengang (se Tabelværk Nr. 6 Pag XXI, N. Tidskr. l. c.) er Tilstedeværelsen af Vinduer sat som Hovedkriteriet for, at de paagjældende Rum skal medregnes som Beboelsesrum. At Kjøkken, Kloset osv. skulde udelades i Angivelsen af Beboelsesrum (eller Værelser) fulgte allerede af den paagjældende Rubriks Ordlyd i 1880, men paa dette som paa flere andre Punkter har den rigeligere Plads, man nu havde til Raadighed, givet Anledning til en noget udførligere Forklaring for helt at undgaa de Misforstaaelser, det lidt knappe Sprog, der gjordes nødvendig i 1880, kunde give nogen Anledning til.

Forsidens Slutningspassus fandtes som Slutningspassus

i det Communiqué, der i 1880 tilstilledes samtlige kjøbenhavnske Dagblade forinden Tællingen, for at forberede Befolkningen paa de dengang helt nye Rubriker, den vilde finde paa Folketællingslisterne. Man har imidlertid denne Gang anset det for rigtigst at optage denne Passus paa selve Skemaet for end yderligere at undgaa, at Husværterne skulde mene, de kompromitterede sig selv og deres Lejere ved at give Autoriteterne Oplysning om Beboelses- og Huslejeforholdene i deres Ejendom. Det forstaar sig, at denne Passus ikke betyder, at man f. Ex. ikke skulde kunne gjøre det samlede Huslejebeløb, som man gjennem Skemaerne har erfaret der erlægges i Kjøbenhavn, til Basis for Betragtninger om en Huslejeskat o. l. De meddelte Oplysninger maa selvfølgelig fuldt ud kunne benyttes i administrative eller sociale Øjemed. Men det er de individuelle Oplysninger, der ikke ville blive benyttede: Det er, som det udtrykkeligt er fremhævet Oplysningerne om den enkelte Borgers Husleje, Antal Værelser eller andre Forhold, saaledes som disse ere opgivne paa Beboelses- eller paa Hovedskemaet, der ikke ville blive anvendte i nogen Retning, der vedkommer hans Skatteforhold, hans øvrige Forhold til det Offentlige eller hans Forhold til Private. —

Paa Beboelsesskemaets indvendige Sider findes følgende Rubriker:

1) **Forhus,** Sidehus etc. Etage.

2) **Lejerens fulde Navn.** Ejerens eget for den af ham selv benyttede Lejlighed.

3) **Beboelsesværelsernes Antal,** indbefattet Værelser til Tyende og til Logerende, og indbefattet Værelser, der, foruden at benyttes som Beboelse, tillige benyttes ved Erhvervet.

4) Hvormange af Værelserne benyttes til Tyende.

5) Hvor mange af Værelserne benyttes til Logerende.

6) Hvor mange af Værelserne benyttes, foruden til Beboelse, tillige ved Erhvervet.

7) Har Lejligheden særskilt Kjøkken (K), Fælleskjøkken med en anden Lejlighed (Fk) eller kun Kogekakkelovn (O).

8) **Forretningslokalernes Antal**, det vil sige Antal af Lokaler, der udelukkende anvendes til Forretningsbrug (Butiker, Kontorer, Værksteder osv.), indbefattet saadanne, der benyttes af Opsyn, Bude o a. L. ved Forretningen.

9) **Huslejens Størrelse for et halvt Aar.** (Har en Lejer baade Beboelseslejlighed og Forretningslokaler i Ejendommen, og der ikke er fastsat særlig Leje for hver af disse, anføres den samlede Husleje under Rubriken a med et + foran Beløbet. For den af Ejeren selv benyttede Del af Ejendommen samt for Portnere o. L. anføres den anslaaede Leje med cirka foran Beløbet.) a) Beboelseslejlighed. b) Forretningslokaler.

10) **Anmærkninger.**

De to første af Rubrikerne bringe Forbindelsen til Veje med Hovedskemaet, saaledes at man kan kombinere den hele Beboelsesangivelse med de vigtige Spørgsmaal om Personernes Antal i den paagjældende Lejlighed, om Aldersforholdene, Erhvervsforholdene o. a. l. -- Rubrik Nr. 3 indeholder, foruden en Gjentagelse af Rubriken fra 1880, tillige Spørgsmaalet om det Antal af Værelser, der baade bruges ved Erhvervet og til Beboelse. Dette sidste Spørgsmaal er fremkommet som en naturlig Følge af, at man ved denne Tælling har optaget Forretningslokalernes Antal m. m. i Skemaet, idet man da udtrykkelig maatte præcisere, hvor de Lokaler skulde henregnes, der kun halvvejs benyttes ved Erhvervet og maaske ligesaameget ere Beboelsesrum. Det ansaas for naturligt at medregne dem som Beboelsesværelser, eftersom de i Reglen maa forudsættes at være umiddelbart knyttede

til den øvrige Lejlighed og, selv om de afgive Plads for en Arbejdsmaskine eller lign., hyppigt ville anvendes til Soverum og ligeledes til Opholdsrum, naar Dagsarbejdet er forbi. I hvert Fald vil man jo ved Bearbejdelsen kunne udskille dette Antal af Værelser, ligesom Antallet af Værelser for Tyende og for Logerende, ved Hjælp af Rubrikerne 4—6, hvilke Rubrikers rigtige Udfyldning — navnlig for den femte Rubriks Vedkommende — derfor er af stor Betydning for hele Beboelsesstatistiken.

Rubrik 7 om Kjøkkenet burde vistnok allerede have været tilstede ved Beboelsesstatistiken af 1880, ihvorvel den, ifølge Forholdene, ikke var helt uundværlig (se Tabelværk Nr. 6 Pag. XXII og N. Tidskr. l. c.) og den tør formentlig betragtes som nogenlunde udtømmende i sin nuværende Form. — I Rubrik 8 om Forretningslokalerne, til hvilken intet tilsvarende fandtes i 1880, har Spørgsmaalet om, hvorledes de Værelser, der hyppigt staa til Budes og Opsyns Raadighed, skulde opføres, voldet nogen Vanskelighed. Man kunde have stillet Spørgsmaalet, som det nu er sket, og desuden tilføjet en ny Rubrik om hvormange af Værelserne der benyttes til Bude osv., et Spørgsmaal der jo ikke mangler sin Interesse i de ikke ganske faa Tilfælde, hvor en hel lille Familie har Bolig i et saadant Par Værelser. Men man frygtede for, at Apparatet da blev for kompliceret. Man vilde jo nemlig i saa Fald faa paa Skemaet 1) Beboelsesværelser, 2) Forretningslokaler, 3) Beboelsesværelser, der delvis benyttes til Forretning, 4) Forretningslokaler, der delvis benyttes til Beboelse — en altfor vovet dialektisk Ordning. Tilmed kunde der netop i det sidste Tilfælde fremkomme Vanskeligheder, forsaavidt det f. Ex. var et lille Lager eller Pakrum, hvor der ogsaa stod en Seng

eller lign. — hvilken Kategori skulde dette Værelse da regnes til? eller naar en Kone med et Par Børn havde et Soveværelse og et Kjøkken og desuden Ret til at være i et af Kontorlokalerne om Eftermiddagen, skulde hun saa sammenstilles med en Familie, der overhovedet kun havde ét Værelse? osv. Man har da nøjedes med at simplificere denne Rubrik, ved at spørge om samtlige Lokaler, idet man jo af Hovedlisten vil kunne se, om der overhovedet i Lokalerne bor noget Opsyn, hvis Beboelsesrum da maa betragtes som Tyendeværelser.

Hvad endelig Huslejerubriken angaar, vil denne, i sin nuværende Form, kunne meddele Oplysning om den samlede Husleje, der erlægges i Kjøbenhavn, dernæst om den gjennemsnitlige Husleje for Beboelse og den gjennemsnitlige for Forretning (fraregnet de forholdsvis faa Tilfælde, hvor man ikke kan adskille Huslejen for Beboelse fra Forretningens Husleje), den vil dernæst kunne angive, hvor meget den gjennemsnitlige Leje er for hver Art af Forretningslokaler og Beboelseslejligheder og for de forskjellige Dele af Byen (gadevis), og endelig hvormange Lejligheder og Forretningslokaler der findes paa de forskjellige Trin af Huslejen. Det Forsøg, som i de her nævnte Henseender er gjort ved Beboelsesstatistiken af 1880 i Fortsættelse af Statistiken om de faste Ejendomme (Tabelv. Nr. 1, 1876) og som, da Forretningslokalerne ikke (i 1880) kunde medtages, kun kunde blive af partiel Karakter, vil nu kunne gjenoptages paa Grundlag af et fuldt udtømmende Materiale.

— Medens Hovedskemaet, ligesom i 1880, udgjør 4 Blade (til 3 × 32 Personer paa de 3 × 2 indvend-

ige Sider, jfr. ovenfor), udgjør Beboelsesskemaet kun 2 Blade (til 32 Personer, d. e. Lejere, paa de to indvendige Sider). Paa begge Skemaer er Bagsiden blank, medens Folketællingsskemaet af 1880 jo havde Listerne til de midlertidigt Nærværende og midlertidigt Fraværende (A og B) paa Skemaets Bagside.

Ved den samtidige Folketælling, den 1. Februar 1885, i Utterslev, Sundbyerne og Frederiksberg Kommuner har Kjøbenhavns Magistrat tilstillet disse det nødvendige Antal Skemaer, ganske svarende til de kjøbenhavnske. Selvfølgelig er der dog foretaget de nødvendige Navneforandringer, ligesom det ogsaa særlig er anført saavel for Kjøbenhavns som for hver af Nabokommunernes Vedkommende, om de udfyldte Skemaer skulde tilbageleveres til eller vilde blive afhentede af Rodemesteren eller andre Funktionærer, eller om endog (som i Utterslev) særlige Optællere vilde besørge Tællingen.

Det skal endnu tilføjes, at naar man har bibeholdt Huslisterne istedenfor at give hver Familie en Liste eller endog hvert Individ et Kaart, da er dette ikke sket, fordi man ikke gjerne havde anvendt navnlig den sidstnævnte Fremgangsmaade — rationel som den er og til Gavn for Bearbejdelsen — men fordi den, ved Siden af sine mange gode Sider, fordrer mere direkte og indirekte Hjælp af Befolkningen, end man turde gjøre Regning paa, og fordi den er mere kostbar og kræver et større Apparat end den nu anvendte Fremgangsmaade, Altsammen Hensyn, man ingenlunde kunde lade ude af Betragtning. Det er imidlertid at haabe, at, hvis det viser sig, at man denne Gang i det Hele og Store

har grebet det Rigtige ved Udarbejdelsen af Listerne, at endvidere disse ere omhyggelig udfyldte, og at endelig det Materiale, som derved er skaffet til Veje, benyttes paa rette Maade, dette da skal opmuntre, til, at man kan naa videre ad samme Vej og da ogsaa faa realiseret forskjelige af de Reformer, man endnu denne Gang ikke har turdet give sig i Lag med.

Bemærkninger til Etatsraad Levys Foredrag

om

Toldindtægterne og den økonomiske Situation.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening

d. 24. Januar

af

Etatsraad **Tietgen.**

Jeg haaber, at den ærede Forsamling vil tilgive, at jeg har anmodet om Tilladelse til at knytte nogle Bemærkninger til det af min ærede Ven, Etatsraad Levy d. 11. Decbr. holdte interessante Foredrag, idet jeg den Aften ved et Møde i Udlandet var forhindret i at være tilstede.

Imod det af ham samlede værdifulde Materiales Rigtighed har jeg selvfølgelig Intet at bemærke, saa lidt som imod den Slutning, hvortil han kommer: at der er et Misforhold tilstede imellem vort Forbrug og vor Produktion; derimod ser jeg noget anderledes paa Aarsagerne hertil, og ligeledes paa Afhjælpningen deraf.

Af «Toldindtægternes Stigning» at ville udlede en Fremgang i «Landets økonomiske Situation», er en saa populær Fejltagelse, at det nok kan gjøres nødvendigt fra Tid til anden at minde om, at dette beror paa et Fejlsyn af samme Art, som naar Mac Culloch i al

Alvor opstiller den Sætning, at forøget Beskatning befordrer National-Velstanden». Landets økonomiske Situation er jo kun et andet Udtryk for National-Velstanden d. v. s. den nationale Kapital — og det indbyrdes Forhold imellem den Del af samme, som er fast anbragt, og den Del, som er flydende.

Toldindtægternes Stigning beviser kun Evnen og Viljen til at forbruge et forøget Maal af andre Landes Frembringelser, altsaa forøget Velvære, hvilket kun faar Indflydelse paa Landets økonomiske Situation, naar National-Velstanden derigjennem formindskes.

Min ærede Ven søger i sit Foredrag at godtgjøre, at en saadan Formindskelse har fundet Sted, dels gjennem statistiske Sammenligninger imellem Indførsel og Udførsel i det sidste Tiaar, dels ved at anføre det forøgede Forbrug af visse Artikler, og endelig ved en Opgjørelse af Beholdningerne af fremmede Papirer, Guld og fremmed Valuta i vor Besiddelse ved Begyndelsen og Slutningen af dette Tidsrum.

Hvad det første Punkt angaar, da har den ærede Foredragsholder selv henledet Opmærksomheden paa Upaalideligheden af den officielle Statistiks Ind- og Udførsels-Værdier, eftersom denne for alle Evropas Lande Aar efter Aar udviser en Indførsel, der er fra $^1/_3$ til $^1/_2$ Gang større end Udførslen, en Forskjel, som langtfra kan tænkes udlignet ved Fragt, Assurance og andre Omkostninger, som maa tillægges Udførsels-Værdierne, og hvorefter alle Lande altsaa forlængst vare forarmede, hvis disse Tal holdt Stik.

Uoverensstemmelsen maa derfor søges i andre Aarsager, naar f. Ex. Frankrig indfører for 4 Milliarder Frs., men kun udfører for 3, eller England indfører for

390 Millioner £, men kun udfører for 233 Millioner £, og da i en væsenlig Grad i den Udførsel, som imellem Grænselande foregaar ved Rejsende, og som unddrages den officielle Statistik. Men i Forhold til Landenes Størrelse og Omsætningens Værdier er der neppe noget Sted, hvor denne Udførsel naa'r et større Omfang end imellem Kjøbenhavn og Sverig, tildels som Følge af den svenske Hovedstads fjerne Beliggenhed og den hyppige Forbindelse med den danske Hovedstad.

Foruden Værdien af denne betydelige Udførsel maa endvidere, som ogsaa af Etatsraad Levy fremhævet, medtages i Beregningen de af vore Skibe opsejlede Fragtbeløb, samt Renten af fremmede Papirer i vor Besiddelse. Med Hensyn til det opsejlede Fragtbeløb skal her blot bemærkes, at alene det forenede Dampskibsselskabs Brutto-Fragt er ca. 10 Millioner Kroner, og den øvrige Fragt-Opsejling mindst flere Gange større.

(Den norske Statistik indeholder hvert Aar en Oversigt herover.)

Hvad det andet Punkt angaar: Forøgelsen i Forbruget af forskjellige Artikler, da beror Indflydelsen paa Landets økonomiske Situation jo ikke paa den kvantitative Forøgelse pr. Individ, men derpaa, om Udgiften dertil er bleven forøget, og dette er efter min Mening ikke Tilfældet, idet Prisfaldet i dette Tidsrum har været procentvis betydeligt større end Forøgelsen; dette gjælder navnlig de vigtigste Artikler, Sukker og Kaffe, tildels ogsaa Tobak og Manufakturvarer, medens Værdien af Artikler som Oranger og Galanterivarer ere uden Betydning. Exempelvis have de i 1883 pr. Individ forbrugte

30,86	Pd.	Sukker	kostet i	Gjennemsn.	ufort.	$19\frac{1}{2}$	Øre	Kr.	5,92.
26,98	-	—	i 1878	—	—	$21\frac{1}{2}$	—	—	5,68.
26,40	-	—	i 1873	—	—	25	—	—	6,60,
og 5,46	-	Kaffe	i 1883	—	—	$39\frac{1}{3}$	—	—	2,15.
5,05	-	—	i 1878	—	—	65	—	—	3,28.
4,60	-	—	i 1873	—	—	36	—	—	1,70.

Medens jeg saaledes ikke i de tvende første Punkter kan finde noget absolut Bevis for en Tilbagegang i Landets økonomiske Situation, synes den til Slutning opstillede Sammenligning imellem Beholdningerne af fremmede Papirer, Guld og fremmed Valuta, samt danske Papirer i Udlandets Besiddelse, at tyde paa en Tilbagegang i det sidste Femaar i Landets flydende Kapital. Uagtet der herved ikke er taget Hensyn til de af Staten foretagne Transaktioner, uden forsaavidt som Beholdninger af Guld og fremmed Valuta angaar, men derimod ikke f. Ex. til de sjællandske Jernbaners Overgang til Statsejendom, forsaavidt nemlig som en stor Del af Aktierne fandtes paa udenlandske Hænder, saa er jeg dog tilbøjelig til at tiltræde den Anskuelse, at den ærede Foredragsholder i dette Punkt har truffet nogenlunde det Rette, — men deraf følger endnu ikke, at Landets økonomiske Situation har forværret sig, men at den flydende, den disponible Kapital er blevet formindsket; — er den faste Kapital blevet forøget i samme Grad, da er Situationen i absolut Forstand uforandret, medens jeg selvfølgelig villigt indrømmer, at ogsaa det relative Forhold her er af stor Betydning. At den faste Kapital, som i dette Femaar er anbragt i Jordens Forbedring, i industrielle Anlæg, Jernbaner og Dampskibe o. a. m., er betydeligt forøget, anser jeg for utvivlsomt, men derimod ogsaa, at denne Kapitals

Anvendelse endnu ikke fuldt ud har kunnet bære Frugt, og at den derfor har tæret paa den flydende Kapital.

Imidlertid viser jo endnu den foretagne Opgjørelse en Beholdning af Guld og fremmede Valuter af 69,4 Millioner Kroner, imod et Beløb af 29,8 Millioner Kroner danske Papirer i Udlandets Besiddelse, altsaa et Overskud af 40 Milioner Kroner foruden det hele Beløb af fremmede Papirer i vor Besiddelse, der ved den gratis Stempling i 1872 udgjorde 140 Millioner, men som siden den Tid ganske sikkert, som fremhævet, er betydeligt formindsket.

Hvorvidt dette Forhold, denne Reserve om jeg saa maa kalde det, er tilstrækkelig, afhænger af et Skjøn over hvad Fremtiden bærer i sit Skjød, men naar henses til, hvad der siden 1872 er udrettet, turde det i hvert Fald bekræfte, hvad jeg paa den Tid udtalte, at vi til vore egne Formaal ikke trængte til de forud saa meget attraaede «fremmede Kapitaler», men at vor nationale Kapital i saa Henseende var tilstrækkelig, — samt at de fremmede Kapitaler i Reglen kun overtage en Del af den første Risiko for senere imod betydelig Opgjæld at lade os selv kjøbe dem tilbage.

Den ærede Foredragsholder ser Aarsagen til den omtalte Tilbagegang i «at vi have forbrugt for meget», og mener, at Kuren derfor maa søges i «større Sparsommelighed»; det er heri, at mine Anskuelser skille sig fra ham, og dette er den væsentlige Anledning til at jeg har ønsket at udtale mig.

For mig stiller Forholdet sig saaledes, at det er i den betydelige Nedgang i Priserne for alle Artikler næsten uden Undtagelse, men dog ikke mindst i de, som vi frembringe, at Aarsagen maa søges, og at denne Ned-

gang vel til en vis Grad er fremkaldt ved forøget Produktion, Overproduktion, som det er blevet gjængse at kalde det, men kun til en vis Grad, — og at derimod de i denne Periode indførte forbedrede Kommunikations-Midler, hvorved Varerne nu fra Produktions-Stedet naa til Forbrugs-Stedet i ligesaa mange Dage og Uger, som det før varede Uger og Maaneder, have medført, at Beholdningerne paa de store Hovedpladser, «the visible supply», nu samles i forholdsvis langt kortere Tid.

Det er ikke blot Anlægget af Jernbaner, der bringe Varerne fra det Indre til Havnen, men det er navnligt Sejlskibenes Erstatning med Dampskibe, som netop falder i denne Periode, og som kan antages for nu at have naaet Kulminations-Punktet; men den almindelige Følge af store Forraad og lave Priser maa med Naturnødvendighed blive forøget Forbrug, hvilket atter, naar de nye Forhold ere komne ind i den regelmæssige Rotation, maa medføre forhøjede Priser over hele Linjen.

Thi ligesaa lidt som der kan forbruges mere end der produceres, ligesaa lidt vil der i Længden produceres mere end der forbruges, idet Produktionen da ophører at være lønnende, og deri finder sin Begrænsning.

Nogen Del i denne almindelige Dalen i Prisen har vel ogsaa den Omstændighed, at flere Lande i dette Tidsrum ere overgaaede fra Sølv- til Guldmøntfod, og at Produktionen af Guld ikke har holdt Skridt med Produktionen af andre Varer, men da det største Land, Tyskland, samtidigt ved et forbedret Bankvæsen har indført betydelige Besparelser i Brugen af Cirkulationsmidler, som vel i første Instans angaar Sedler, men igjennem disses Fundering ogsaa Guldet, er Indflydelsen heraf i høj Grad forringet.

De lave Priser have fremkaldt trykkede Forhold, Misforhold i alle Verdens Lande, og overalt bestræber man sig for at finde Midler til at afhjælpe disse, men overalt gaa Bestræbelserne i Retning af at søge Indtægterne forøgede; — det Samme tror jeg gjælder for vort Lands Vedkommende, at det snarere bør være i Retning af Indtægternes Forøgelse, at Opmærksomheden maa være henledet, end paa Udgifternes Formindskelse; hvorledes, skal jeg ikke her fordybe mig i, — men det er ikke ved at lægge Hænderne i Skjødet.

Nationaløkonomisk Forening.

I.

Møde d. 24. Januar 1885.

Kontorchef **Rubin** fremlagde *Folketællingslisterne* ved Folketællingen d. 1. Fbr. d. A. i Kjøbenhavn og Omegn. Han ledsagede Fremlæggelsen med nogle faa Bemærkninger, men henviste forøvrigt Medlemmerne til den udførlige Redegjørelse, der findes optaget ovenfor S. 46 fg.

Etatsraad **Tietgen** gjorde derefter nogle *Bemærkninger til Etatsraad Levys Foredrag* d. 11. Decbr. d. A. om Toldindtægterne og *Landets økonomiske Situation*. Etatsraad Tietgens Foredrag findes aftrykt ovenfor S. 73 fg.

Etatsraad Nationalbankdirektør **Levy** knyttede nogle korte Bemærkninger til Etatsraad Tietgens Foredrag: I Hovedsagen havde han intet Væsenligt at indvende imod det; paa selve Hovedsagen saa han og Tietgen omtrent ens. Hvad angik den af Tietgen anbefalede Udvidelse af Virksomheden, da havde denne vel indenfor de rette Grænser sin Berettigelse; — men det var en langsom Kur. Til en Begyndelse vilde det vel være heldigt at lægge Eftertryk paa større Sparsommelighed, omend maaske begge Veje, baade den af Taleren og den af Tietgen anbefalede, kunde følges. Gjentagende maatte Taleren dog betone det mærkelige Forhold, som Tietgen ikke syntes tilstrækkelig at paaagte, at uagtet Priserne vare faldne saa stærkt, var Værdien af Indførslen stegen uforholdsmæssigt. Prisfaldet burde

have givet sig Udtryk i den samlede Indførselsværdi, — selv med tilbørligt Hensyn taget til, at den store Forøgelse af Befolkningen maatte medføre større Indførsel. Dette var betænkeligt og vel værdt at have sin Opmærksomhed henvendt paa. — Provinspressen havde udlagt hans Udtalelser, som om han havde sagt, at Nationalformuen var aftagen. Han havde ikke sagt et Ord herom, — og tillagde forøvrigt en Opgjørelse af Nationalformuen meget ringe Betydning. Han havde sagt, at den disponible Kapital her i Landet var aftagen, og dette var et meget betænkeligt Forhold. Hele vor økonomiske Organisme var knyttet til, at der var tilstrækkelig flydende Kapital tilstede; thi den er Svinghjulet i vort økonomiske Liv, og dens vedvarende Forringelse kunde føre til meget betænkelige økonomiske Vanskeligheder.

Derefter gik man over til Spørgsmaalet om *Nationalformuens Størrelse og Tilvæxt* i Danmark.

Prof. **Falbe-Hansen:** Den Meddelelse, han agtede at gjøre Foreningen, var en Fremstilling af det foreløbige Resultat af en Kalkule over Nationalformuen i Danmark. En saadan Kalkule kunde dog ikke give noget helt paalideligt Resultat; naar man alligevel havde foretaget den, var det fordi den maatte forudskikkes som en næsten nødvendig Indledning til den af Taleren og Prof. Scharling udarbejdede «Danmarks Statistik». Thi uden en tilnærmelsesvis rigtig Forestilling om Nationalformuens Størrelse kunde man ikke ret vurdere Betydningen af de enkelte Formuesdele og deres Bevægelse.

Ved National-Formuen forstodes alt, hvad Nationen ejede af materielle Værdier. Tilgodehavende behøvede dog ikke at medtages, da det opvejedes af tilsvarende Gjæld hos Andre; kun overfor Udlandet maatte en Opgjørelse af Tilgodehavende og Gjæld finde Sted — en saadan vilde blive meddelt af Prof. Scharling og derfor ikke medtagen her.

Formuen kunde beregnes paa to Maader: enten kunde man søge dens effektive og øjeblikkelige Salgsværdi om

nødvendigt ved Auktionssalg, eller man kunde søge dens Værdi for Ejeren, i hans Besiddelse som Indtægtskilde. Det er denne sidste Værdi man vilde søge at finde, og det var den eneste, der med det forhaandenværende Materiale kunde findes.

Den vigtigste Del af Nationens Formue var Landejendommene. Til at udfinde deres Værdi havde man for Tiden kun ét Middel, nemlig de Taxationer af Ejendomme, der finde Sted til Brug for Laaneforretninger. Disse Taxationer vare for høje i Forhold til Ejendommenes effektive Salgsværdi, men neppe synderligt for høje, naar Ejendommene betragtedes som Indtægtskilde: thi undersøgtes Sagen paa rette Maade vilde man finde, at Landejendomme i Almindelighed gav godt og vel 4 pCt. af Taxationsværdien.

Værdien af Skovene kunde dog ikke findes paa denne Maade. Taleren havde derfor henvendt sig til Overførster, Dr. phil. Müller og af ham faaet en Kalkule, hvorefter Værdien af Skovene i Danmark antoges at være omtrent 150 Mill. Kr.

Værdien af de egenlige Landejendomme var, naar man gik ud fra Taxationerne, 3740 Mill. Kr.

Tienden var en ligefrem Grundbyrde, en Art Prioritet i Landejendommene, dens Værdi fradroges ved Taxationerne og maatte altsaa tillægges for at finde den samlede Værdi. Det aarlige Tiendevederlag var 6,7 Mill. Kr. og Kapitalværdien heraf 167 Mill. Kr.

Den samlede Værdi af Landejendommene i Danmark var altsaa omtrent 4000 Mill. Kr., heraf var de 1000 Mill. Kr. Bygningsværdier.

Foruden Landejendommene fandtes der i Landdistrikterne andre faste Ejendomme, saasom Fabriker, Møller, Kroer, jordløse Huse, Slotte, Kirker m. m. Assuranceværdien af disse var c. 200 Mill. Kr.

De faste Ejendomme i Kjøbenhavn havde en Taxationsværdi af c. 600 Mill. Kr., naar Frederiksberg og Utterslev Mark medtoges.

De faste Ejendomme i Kjøbstæderne havde en Assurenceværdi af 320 Mill. Kr. (inkl. Handelspladserne).

Jernbaner og Telegrafer repræsenterede en Kapital af c. 110 à 118 Mill. Kr. Veje og Kanaler medtoges derimod ikke, da de ikke gav nogen virkelig Nettoindtægt.

Den rørlige Formues Størrelse kan kalkuleres paa lignende Maade om end tildels med mere Usikkerhed.

Handelsflaadens Værdi er i Følge en Kalkule af Chefen for Skibsmaalingskontoret Hr. Schneider c. 68 Mill. Kr., deraf 31,5 Mill. Kr. for Sejlskibene, 36,5 Mill. Kr. for Dampskibene. Krigsflaaden er ikke medtaget, ej heller Hærens Værdier, da de staa udenfor den sædvanlige Kreds af det økonomiske Liv; saavidt muligt er ogsaa Værdien af offentlige Musæer og lignende Samlinger udeladt.

Kreaturbestandens Værdi er udfunden ved Kreaturtællingen og ved Værdiansættelser af Kreaturkommissionær Proprietær Josephsen; den er ansat til omtr. 430 Mill. Kr.

Værdien af Indbo, Handelsvarer, Redskaber, Klæder m. m. kan kun bestemmes gjennem dens Assuranceværdi. Det er en meget usikker Vej, men der haves ingen anden. Af disse Gjenstande er der i alt forsikret for et Beløb af c. 1850 Mill. Kr. i inden- og udenlandske Selskaber, men fra en Del udenlandske Selskaber er ingen Oplysning modtaget, saa Beløbet er i Virkeligheden noget større, maaske c. 100 Mill. Kr. større; paa den anden Side er i dette Beløb indbefattet en Del Værdier, der alt er opført — særlig Kreaturbestanden og en Del af Skibene.

Af kontante Penge og Barrer af ædelt Metal haves dels i Cirkulation, dels i Nationalbankens Beholdning ialt ca. 62 $^1/_2$ Mill. Kr.

Den samlede Formue skulde herefter være 6 à 7000 Mill. Kr., hvoraf c. $^2/_3$ fast Ejendom og $^1/_3$ Løsøre.

En tidligere Vurdering for Tiden ved 1870 gav en Nationalformue af 4000 Mill. Kr., og en Vurdering fra 1874 gav en Nationalformue af 4600 à 4800 Mill. Kr. Herefter skulde altsaa den aarlige Tilvæxt i Nationalformuen være c. 180 Mill. Kr. Dette var dog rimeligvis for

højt, thi medens Fejlen ved den sidste Vurdering nærmest gik i Retning af, at den var for høj, gik Fejlen ved den første Vurdering nærmest i den modsatte Retning. Det maatte iøvrigt erindres, at selv om man satte den aarlige Tilvæxt i Nationalformuen til 180 Mill. Kr., saa var kun en Del heraf en virkelig Forøgelse af Formuesgjenstandene, en virkelig Opsparing af Befolkningens Indkomst, en Del deraf var en Værdistigning, der skyldtes den allerede tilstedeværende Formues Værdiforøgelse ved Konjunkturerne.

Taleren havde forinden Offenliggjørelsen af sine Beregninger ønsket at høre en Kritik om dem fra Foreningens Medlemmer og anmodede dem om at fremkomme med deres Bemærkninger om dem.

Direktør **Tvermoes** knyttede nogle faa Bemærkninger til Indledningsforedraget og betegnede det særligt som betænkeligt at regne Klæder, Møbler og lignende hurtigt forgængelige Ting med under Opgjørelsen af Nationalformuen.

Grosserer **Mannheimer** vilde anmode Proff. Falbe-Hansen og W. Scharling, om de ikke kunde gaa noget videre i deres Undersøgelse af Nationalformuen, saaledes at denne ogsaa fik praktisk Betydning. Dette var af Vigtighed for Beskatningsspørgsmaalet, som nu stod paa Dagsordenen. Skulde en saadan Undersøgelse faa praktisk Betydning til Vejledning ved en Formueskats Indførelse, maatte man med Hensyn til Jordejendommen, som efter Prof. Falbe-Hansens Fremstilling udgjør den overvejende Del af Nationalformuen, vistnok ikke lægge Taxationsværdierne til Grund, men snarere Salgsværdien. Det, det praktisk kom an paa ved Beregningen af Nationalformuen, var at faa at vide, hvad Værdierne kunde producere, hvilken Indtægt de repræsenterede, hvad Værdi Ejendom, Gods og Løsøre havde mellem Mand og Mand. Naar man beregner en Mands Ejendom i Forhold til det Udbytte; han kan faa af den, da erfarer man ogsaa, hvilken Formue man eventuelt kan beskatte, men da bør man ikke, som af Prof. Falbe-Hansen anført, se bort fra, at Ejeren mulig forrenter den halve Kapital, som indestaar i Ejendommen, med 5 pCt., og dog beregne

Ejendommens Værdi kapitaliseret 25 Gange 4 pCt., thi da overvurderede man den virkelig reelle Værdi, som Ejendommen repræsenterer. — Skulde man benytte en saadan Beregning i Beskatningsformaal, bør al Stats-Ejendom helst holdes udenfor, og ikke alene Veje og Chausseer, men ogsaa Jernbanerne, forsaavidt de tilhøre Staten, bør holdes udenfor Beregning. At tage den fulde Assurancesum for Løsøre, vil vistnok ogsaa give for høj en Sum; paa en stor Del af Varelagrene, som findes, skyldes ikke alene større Summer til Udlandet, men ogsaa Told til Staten.

Taleren erkjendte, at det vilde være meget vanskeligt at komme til fuld Klarhed i disse Forhold; men hvis d'Hrr. Nationaløkonomer ved Siden af deres mere videnskabelige Undersøgelse af Nationalformuen, kunde fremskaffe Bidrag til Oplysning af Størrelsen af den Formue, der eventuelt kunde beskattes, vilde deres Undersøgelse faa forøget og væsentlig Betydning.

Overretsprokurator **Herforth**: Naar jeg til Professor Falbe-Hansens i flere Henseender interessante og udførlige Foredrag ønsker at knytte nogle Bemærkninger, da er det en Selvfølge, at disse, eftersom jeg uforberedt tager Ordet, ikkun kunne blive aldeles aforistiske.

Medens det vistnok maa erkjendes, at Prof. Falbe-Hansen i sin Beregning har medtaget omtrent alle de forskjellige Kategorier af Værdigjenstande, der kunne have nogen Betydning for at udfinde og bestemme Nationens Formue, maa ogsaa jeg tro, at de kalkulerede Beløb ere noget for rigelige. Det, der foranledigede mig til at begjære Ordet, var imidlertid nærmest, at jeg maa nære stor Tvivl om det ved at beregne Værdien af de respektive Gjenstande, disse være sig faste Ejendomme eller Løsøre, er rigtigt at lægge den Værdi til Grund, som de kunne antages at have for Ejeren, medens jeg formener, at det, der bør tages Hensyn til, er den Værdi, som de respektive Gjenstande have i Forhold til Tredjemand, med andre Ord den Værdi, til hvilken de ved Salg kunne udbringes, — dermed ikke sigtet just til Auktionsværdien, men til den Værdi, som de maa antages at have

i Handel og Vandel, deres effektive Værdi, ikke den, de have blot for Ejeren, da denne Besiddelsesværdi saagodtsom altid vil være højere end den virkelige og ofte meget for høj.

Det maa iøvrigt fremdeles være mig tilladt at gjøre opmærksom paa dette: da Beregningen af de faste Ejendommes Værdi er grundet paa de igjennem Vurderingsforretninger udfundne Taxationsværdier og da disse i det hele saavel for Landejendomme som for Kjøbstadejendomme ikke sjeldent ere meget høje, maa man være noget varsom med at benytte de derved fremkomme Værdier.

Ved Landejendomme at tage Assurancen af de til en Ejendom hørende Bygninger som en selvstændig Værdigjenstand, saaledes som man ikke saa sjældent ser det gjort, idet der siges: Jorderne repræsentere den Værdi og hertil kommer saa Bygningernes Assurancesum — er efter min Formening urigtigt; thi Størstedelen af de Bygninger, der høre til en Landejendom, ere der og maa være der som integrerende Dele af selve Bedriften. Endogsaa Boligen er en nødvendig Betingelse for, at den vedkommende Ejer kan drive en Landejendom, men kan dog maaske tages med som en særlig Værdigjenstand; dette kan derimod ikke gjælde forsaavidt angaar Lo, Lade, Kvæg- og Hestestald m. m: thi uden disse, ingen Bedrift. Taxationsxærdien omfatter jo ogsaa Alt det, der hører til Ejendommen, Jorder, Bygninger, Kreaturer, Inventarium og Produktbeholdning som et samlet Komplex.

Hvad kjøbenhavnske Ejendomme angaar, da er det ogsaa saaledes, at Taxationsværdien for disse i mange Tilfælde sættes for højt og nu for Tiden altid ikke lidet over Assurancesummen; medens det er en Erfaring, at der ikke saa sjeldent finder Salg Sted, ved hvilke Ejendommen end ikke udbringes til Assurancesummen for dens Bygninger. I det af Kjøbenhavns Magistrat udgivne statistiske Tabelværk findes en Angivelse af, hvor stor en Del af de i et vist Tidsrum afhændede Ejendomme, der vare solgte under Assuraucesummen, og denne Del, hvilken jeg nu ikke nøjagtig erindrer, var ikke ganske ringe (jfr. Tabelværk Nr. 1,

udgivet i Aaret 1876, Pag. 5 angaaende Omsætningen af faste Ejendomme i Kjøbenhavn i Tidsrummet 1ste Januar 1861—31te December 1875, hvor det er oplyst, at af 3,648 Omsætninger af bebyggede Ejendomme har Forholdet imellem Salgssummen og Assurancesummen været, at ved 2,135 Omsætninger har Salgssummen været større og ved 1,513 mindre end Assurancesummen, altsaa c. $^5/_{12}$ Del under Assurancen). Som et Exempel fra den sidste Tid, skal jeg nævne, at en, ganske vist i et af Nybygger-Kvartererne, men dog paa Kjøbenhavns Grund, beliggende Ejendom, hvis Grund er betalt med 10 Kr. pr. □ Alen, og hvis Bygninger ere assurerede for 102,500 Kr., efterat være bleven vurderet til 116,000 Kr., er solgt for 85,500 Kr. med en kontant Udbetaling af 2,000 Kr. Et saadant Salg forekommer mig at være oplysende og i det Hele meget betegnende for det nu stedfindende saa stærke Byggeri heri Kjøbenhavn. Betræffende Kjøbstadejendomme, dem jeg dog kun kjender for Øernes Vedkommende, skal jeg tillade mig at fremhæve, at der efter min Formening maa skjelnes imellem de større og mindre af disse; medens de sidste i det Hele er temmelig let at realisere og ofte udbringes til et Beløb, der er større end Assurancesummen, er derimod de første, og navnlig større Kjøbmandsgaarde, der alle have et stort Komplex af Bygninger, som kun have Betydning for Kjøbmandsbedriften, vanskelige at realisere og blive i Almindelighed, naar de ikke have Jordtilliggende solgte ikke lidet under Assuranceværdien. Værdien af en saadan større Kjøbmandsgaard er i saa høj Grad betinget af, hvorledes den Bedrift, der i samme drives, bliver ført; det er tildels helt personlige Forhold, der i saa Henseende gjøre sig gjældende.

Den Forandring, den udvidede og lettere Kommunikation har hidført, i Forbindelse med den nu stedfindende hurtige Udtærskning gjør, at der langt fra er Brug for de Bygninger og Magasiner, som tidligere vare nødvendige, og dette har endmere bevirket, at Værdien af disse Ejendomme er usikker og ikke svarende til Assurancen.

Idet jeg gaar ud fra, at man ønsker, at den tilsigtede Beregning ikke skal staa blot som et theoretisk Forsøg paa at udfinde Størrelsen af Nationens Formue, men skal kunne faa praktisk Betydning — hvad jeg antager, at den i mange Henseender kan faa — maa jeg formene, at det vilde kunne virke mindre heldigt, dersom Beregningen maatte blive for rundelig, og jeg tillader mig derfor at henstille, om de i Foredraget nævnte Summer ikke bør reduceres noget.

Professer **Falbe-Hansen** bemærkede, at naar man vilde opgjøre Nationalformuen, kunde man have forskjellige Maal for Øje og vilde derved komme til forskjellige Resultater. Hvis man vilde opgjøre den med Beskatningen for Øje, vilde man selvfølgelig komme til et andet Resultat end det, her forelaa. Den uproduktive Formue, som Tvermoes havde ment, at man ikke burde medregne, var dog virkelig ogsaa en Formue, som man, naar man vilde opgjøre den samlede Masse, ogsaa maatte tage med. Han erkjendte, at Assurancen af Løsøre var upaalidelig, men man havde ikke Andet at holde sig til. Det var ialfald et Spørgsmaal, om den gav for højt et Resultat; mange Assurancemænd ansaa den for at være for lav. Han kunde godt forstaa, at Direktøren for Kreditforeningen lagde Vægt paa at kjende Salgsværdien, men for Statistiken var det ligesaa vigtigt at erfare Værdien for Ejeren. Ogsaa her skulde han indrømme at Taxationerne ofte vare for høje, men han troede ikke at de i Reglen vare for høje til den Indtægt, der havdes af Ejendommene.

Folketingsmand **Hansen**-Sir bekræftede, at der i mange Egne i Jylland var en gjennemgaaende Utilbøjelighed til at forsikre Løsøre, og at der gjennemgaaende assureredes for lavt.

Direktør **Tvermoes** troede, at selv om man i Kjøbenhavn holdt Varelagere forsikrede 25—30 pCt. over hvad der forelaa, kunde det slet ikke veje op mod, hvad der var assureret for lidt i det øvrige Land.

Kaptain **J. C. la Cour** bemærkede, at da Dygtigheden er en Hovedfaktor ved en Ejendoms Forrentning, vilde det

intet Under være, om Taxationen, der i Regelen foretages af dygtige Folk, blev, som en foregaaende Taler ytrede, højere end den Værdi, som Gjennemsnittet af Befolkningen vilde kunne svare til. — Han tog imidlertid navnlig Ordet for at advare mod den Slutning, der vilde kunne uddrages af Professor Falbe-Hansens Udtalelse om, «at Taxationsværdien er højere end Salgsværdien, men maaske næppe højere end Brugsværdien.» Heri ligger, at Brugsværdien er højere end Salgsværdien, og var dette — der kan være rigtigt, hvor dygtige Kræfter bruge en Ejendom, — i sin Almindelighed sandt, da vilde med andre Ord den nuværende Salgsværdi være for ringe, og en Prisstigning af Ejendommene altsaa berettiget; men medens vi maa søge at fastholde de nuværende Ejendomspriser, eftersom Ejendommene i Regelen yde en fuld betryggende Pantesikkerhed, saa maa vi meget advare mod at faa Ejendomspriserne skruede højere op, da der herved vil kunne voldes langt mere Skade end Gavn.

Efter at de foregaaende Talere samt Etatsr. **Levy** og Etatsr. **Tietgen** havde vexlet en Række kortere Bemærkninger, tog Professor Scharling Ordet.

Prof. **Scharling** troede, at den stedfindende Diskussion tilstrækkelig viste, hvor store Vanskeligheder en Opgjørelse af Nationalformuen frembød. Hans Kollega havde da ogsaa kun foretaget den, fordi det ansaas nødvendigt i «Danmarks Statistik» til Supplering af de meddelte Oplysninger om Landets Produktionsforhold og Befolkningens produktive Kraft at give de Oplysninger om Kapitalforholdene her, som kunde overkommes. Opgaven var da strængt taget den, at opgjøre Størrelsen af den egentlig produktive Kapital, af Arbejdets Hjælpemidler. Men det vilde være statistisk umuligt at trække Grænsen mellem, hvad der var Kapital i denne Forstand og hvad ikke; derfor var Opgjørelsens Gjenstand bleven Nationalformuen, d. v. s. den samlede Sum af alle Værdigjenstande. Derfor maatte saadanne Værdigjenstande som Klæder og Bohave ogsaa medregnes; og naar det var sagt, at disse jo hurtig for-

brugtes, maatte det dog bemærkes, at et godt forarbejdet Bohave kunde holde i en Families Levetid, og for saa vidt Klæderne forbrugtes hurtigere, maatte de stadig erstattes; der var derfor altid en vis samlet Mængde af disse Gjenstande tilstede, om end de enkelte Stykker vexlede. Hvor vanskeligt det var statistisk at trække Grænsen imellem Formue og Kapital, viste flere af de her fremsatte Bemærkninger. Naar det saaledes var sagt, at Landbygningerne ikke havde nogen selvstændig Værdi, fordi de vare en nødvendig Betingelse for Landbrugsvirksomheden, og at dette ogsaa gjaldt om Landbrugerens Bolig, kunde ganske det samme siges om alle andre Boliger; det at have en Bolig, var overhovedet en Betingelse for at kunne drive en økonomisk Virksomhed. Men medens en sund og god Bolig, tilstrækkelig til at yde de Paagjældende fornøden Beskjærmelse og bevare deres Sundhed og Arbejdskraft, maatte regnes for Kapital, var Alt, hvad der gik ud herover, flere Værelser, en elegant Udstyrelse osv. ikke Kapital, men bidrog dog altid til at give Lejligheden større Værdi. Alle vilde være enige om at medregne Heste- og Kvægbesætninger til Nationalformuen; men Rideheste vare en Luxus, der altsaa burde fradrages, naar man blot vilde medregne de egenlige Kapitalgjenstande.

Det var imidlertid klart, at man ved Afgjørelsen af de paagjældende Formuegjenstandes Værdi maatte gaa ud fra, at de produktive Kapitaler bleve benyttede paa rette Maade. Naar det saaledes var sagt, at mange store Kjøbmandsgaarde fra ældre Tid i Provinskjøbstæderne kun havde den Værdi, man tillagde dem, saa længe de vare i Hænderne paa Mænd, der forstod at anvende dem efter deres Forudsætninger, saa gjaldt ganske det samme om alle Fabriker, ja, for en stor Del ogsaa om Landejendommene. En statistisk Opgjørelse maatte imidlertid gaa ud fra den Forudsætning, at de forskjellige Gjenstande bleve brugte paa rette Maade, og kunde aldeles ikke tage Hensyn til individuelle Forhold. Hvad særlig Landejendommene angik, kunde Taleren ikke give den Betragtning Medhold, at Renteprocent'en

af Prioriteterne kunde øve nogen Indflydelse paa Beregningen af deres Værdi; denne maatte bestemmes efter det Udbytte, de gav; om der svaredes 4 eller 5 pCt. Rente af Prioritetsgjælden, havde kun Betydning for dette Udbyttes Fordeling imellem Ejerne og Prioritetshaverne, men ikke for det samlede Udbyttes Størrelse.

Overfor den Anskuelse, som var kommen til Orde, at den her foretagne Opgjørelse burde kunne tjene til Vejledning og Rettesnor i praktiske Øjemed og tjene til at korrigere de officielle Taxationer, der i adskillige Tilfælde mentes at være for høje, i andre for lave, maatte Taleren minde om, at den statistiske Opgjørelse netop gik ud paa at samle og sammenstille alle de særskilte Opgjørelser, som forelaa foretagne i Anledning af det praktiske Livs Krav, Assurancesummer, Taxationsværdier osv. og ingen selvstændige Midler havde til at finde andre og rigtigere Værdiansættelser. Ingen kunde bedre end Statistikeren, og in casu Falbe-Hansen, se og erkjende Manglerne og Svaghederne ved en statistisk Opgjørelse af den her omhandlede Art; naar man ikke desuagtet foretog den, var det ikke, fordi man havde været blind for dens Mangler og Vanskeligheder. Iøvrigt maatte det erindres, at det ved en saadan Opgjørelse mindre gjaldt om med fuld Nøjagtighed at præcisere det Beløb, som Nationalformuen dels i og for sig, dels i Gjennemsnit pr. Individ, absolut udgjorde, end om at se, hvorvidt vi vare rigere eller fattigere end andre Folk. Opgjørelsen burde derfor ske i det Væsenlige paa samme Maade og efter samme Principer som i andre Lande.

Sluttelig bemærkede Taleren, at, naar Falbe-Hansens Slutningsresultater, en gjennemsnitlig Formue af 3000 Kr. pr. Indv. og en aarlig Forøgelse af Nationalformuen med c. 180 Mill. Kr. (som Maximum) syntes at have fremkaldt stærk Tvivl hos Tilhørerne, vilde dog maaske de Meddelelser, som Taleren selv havde haft til Hensigt at fremkomme med i Aften, bidrage til at fjerne en Del af denne Tvivl og yde et værdifuldt Supplement til de fremsatte Beregninger. Af Hensyn til den stærkt fremrykkede Tid an-

saa han det imidlertid for rettest at opsætte sit Foredrag til et følgende Møde.

Kontorchef **Rubin** var uenig med Prof. Scharling i, at den foretagne Beregning af Nationalformuen i en særlig Grad skulde egne sig til Sammenligning med lignende Beregninger fra andre Lande. Thi naar man saa, hvor nøje et Kjendskab til alle de paagjældende Forhold der var nødvendigt for at benytte de her meddelte Data, og hvormeget man maatte fordybe sig i det indsamlede Materiale for at vide, hvad man direkte turde benytte, og hvad der kun turde medtages med stor Kritik, saa maatte man netop være ængstelig ved her at sammenligne med Udlandet, fra hvilket man som Regel kun fik Sluttallene, og hvis Materiale man ikke kunde kontrollere, ja hvis Angivelser sandsynligvis voxede i Usikkerhed, jo større det Land var, som Beregningen vedkom. Var Taleren paa Forhaand kun en kølig Ven af den internationale Statistik, var han det særligt paa dette Punkt. Men Hovedinteressen laa jo ogsaa i at benytte Tallene paa indenlandske Omraader. Ikke Sluttallet, det var fremkommet ved at sammenlægge Tal af saa forskjellig Paalidelighed, at man maatte lægge en forholdsvis mindre Vægt paa selve dette og paa de Konklusioner, der kunde drages deraf. Men mange af de enkeltvis meddelte Data, Assurancesummerne eller Vurderingssummerne for Hovedstadens eller Kjøbstædernes Bygninger, for Gaarde og Huse paa Landet, de assurerede Beløb for Løsøre, Skibenes Indkjøbsværdi, Mængden af ædle Metaller o. a. m., de kunde frembyde den allerstørste Interesse; her var en Rigdom af Resultater, man maatte være Foredragsholderen i høj Grad taknemlig for, at han havde skaffet til Veje. De Angreb, der vare rettede paa, at dette eller hint var taget med, som burde være udeladt, vare derfor urimelige. Spørger En om Størrelsen af den produktive Formue, kan han jo faa denne at vide; vil han kun have Størrelsen af den uproduktive Formue at vide, staar ogsaa dette til hans Raadighed. Netop fordi de enkelte Summer forelaa, kunde man jo tumle med dem, som man vilde, og burde man ikke anke over,

at der var taget for meget med. Man behøvede derfor ingen Koncessioner at gjøre overfor disse Indvendinger, som om der var en nationaløkonomisk Statistik, der kunde taale at være mindre nøjagtig og mindre paalidelig end anden Statistik. Hvad der var godt og paalideligt i de foreliggende Data, det var god Statistik, og det var det altid af stor Værdi at have faaet Oplysning om; det mindre Omraade, til hvilket ingen fyldestgjørende Materiale havde kunnet skaffes til Veje, kunde man jo lade ligge, uden al Skade for det Øvrige. Man maatte som sagt være Prof. Falbe-Hansen taknemlig for det store Arbejde, han havde underkastet sig, og det meget Gode, som han herved havde skaffet til Veje.

Prof. **Scharling** replicerede og hævdede særlig overfor Kontorchef Rubin, at han ikke havde gjort Koncessioner paa den nationaløkonomiske Statistiks Vegne, og at han netop havde gjort gjældende, at den videnskabelige Statistik ingen særlige Midler havde til at vurdere de enkelte Grupper af Ejendomme, men maatte benytte de nærmest til praktisk Brug i forskjellige Øjemed foretagne Vurderinger og Taxationer. Derimod var det Videnskabens Opgave at kritisere disse og gjøre opmærksom paa deres Mangler; men han mente saa langtfra, at man svækkede Tilliden til statistiske Opgjørelser ved udtrykkelig at fremhæve de svage Sider og de tvivlsomme Punkter i samme, at han tværtimod troede, at man langt snarere nedbrød Respekten for statistiske Opgjørelser ved at ville give disse Udseende af en Sikkerhed og Nøjagtighed, som de umuligt kunde være i Besiddelse af.

Godsejer, Kapt. **Bluhme**: Forinden Mødet sluttes, vilde jeg gjerne bringe Hr. Professor Falbe-Hansen og ligeledes Professor Scharling en Tak for deres Undersøgelser, der ialtfald for os Landmænd har en meget stor Interesse; men denne vilde væsentligt øges, saafremt det var muligt, at Hr. Professoren kunde udvide sine Undersøgelser til ogsaa at omfatte Prioritetsforholdene i det Hele taget, nemlig hvorstore Prioriteter der i Øjeblikket indestaar i vore Landejen-

domme, hvormeget disse er forøget f. Ex. i de sidste 20 Aar; hvilken Gjennemsnitsrente der nu betales, og hvilken der betaltes for 20 Aar siden, og hvormeget Jordbrugerne formentligen have tabt af deres Kapital ved den Jorbruget i det forløbne Tidsrum paatvungne Ombytning af de i Ejendommene indestaaende Kapitaler.

Professoren har i sit Foredrag anslaaet den aarlige Fremgang i Nationalformuen til c. 150 Millioner Kroner. Herimod har man i Aften indvendt, at hans Beregning var fejlagtig, fordi han lagde en Rentefod af 4 pCt. til Grund for sine Værdiberegninger, idet han støttende sig til Kreditforeningens Taxationsværdier, ligesom disse kapitaliserede Netto-Indtægten ved at tage denne 25 Gange, og man har navnlig fremhævet, at om dette end var rigtigt for 20 Aar siden, saa kunde saadan Beregning ikke gjælde nu, da Rentefoden faktisk var 5 pCt. Denne Indvending forekommer mig i høj Grad mærkelig; thi naar Hr. Falbe-Hansen vil gjøre en Sammenligning, maa han dog nu gaa ud fra den samme Rentefod som for 20 Aar siden, altsaa 4 pCt.; eller fordrer man benyttet til Beregningen den nu gjældende Rentefod af c. 5 pCt., maa man selvfølgelig ogsaa regne tilbage til for 20 Aar siden med 5 pCt. Rentefoden for at kunne anstille Sammenligningen; men iøvrigt maa jeg være enig med Hr. Professoren i Rigtigheden af at fastholde 4 pCt. Rentefoden, eftersom det jo ej vedrører Ejendomsstatistiken, hvem der tager Indtægten, Kapitalisten eller Landmanden, og i, at det dog ej kan forandre Værdien af Nationalformuen, at Kapitalisterne nu tvinge Landmændene til at betale sig 5 pCt. af deres Penge istedetfor tidligere kun 4 pCt.; derimod vilde den forskjellige Kapitalisation af Ejendommenes Indtægt vise, ikke at Ejendommene ere gaaede tilbage i Værdi, men derimod aldeles haandgribeligt, hvilke betydelige Formuetab Jordbrugerne have lidt i de sidste 10—20 Aar, grundet i de sørgelige Kreditforhold, under hvilke vort Lands Jordbrugere maa arbejde, — thi dette maa fastholdes, det er ikke Landejendommene, der have tabt i Brugsværdi

for Samfundet, men det er Jordbrugerne, der ved Laanekonverteringerne have tabt en betydelig Del af deres i Jorden fra Fortiden indestaaende og gjennem deres Arbejde senere indsatte Formue.

Det er grundet i disse, for et agerbrugende Land som vort højst uheldige Kreditforhold, at de fleste Jordbrugeres Stilling for Øjeblikket er saa uheldig; men naar der iaften er bleven indvendt, at Professorens Værdiberegninger ogsaa overfor Landejendommenes Salgspriser vise sig at være for store, da maa jeg ogsaa her stille mig paa Professorens Side, naar han hævder, at Ejendommen for Besidderen har en større Værdi end den, han i Øjeblikket kan opnaa for den, thi ikke alene giver Ejendommen Besidderen Virksomhed og Vederlag for denne, men ogsaa mere eller mindre Tilfredsstillelse af den Enhver iboende Luxustrang — f. Ex. for blot at nævne Boligen, saa give de allerfleste Landejendomme Besidderen ikke alene det for hans Bestyrelse af Ejendommen nødvendige Tag over Hovedet, men ogsaa for ham og Familie Hygge og Bekvemmeligheder, og saaledes vilde det nok vise sig, at den, der vilde sælge til de tilfældige Dagspriser, umuligt for sin reddede Kapital vilde i Byen kunne opnaa det Velvære, som Landejendommen bød ham.

Men ikke alene af denne Grund mener jeg, at Professor Falbe-Hansen har Ret i sin Opfattelse af Værdiforholdene, men ogsaa fordi det selvfølgelig vilde være aldeles fejlagtigt, som der i Aften er forlangt af ham, at ville beregne Nationalformuen eller Ejendomsværdien paa Basis af Spekulationspapirernes Rentefod; nej, Grundlaget bør selvfølgelig være den Rente, som kan faas af gode solide Statspapirer, altsaa mellem 4 og $4^1/_2$ pCt., og naar Staten engang faar Tid til at beskjæftige sig med Grundlaget for hele vor økonomiske Existens, med Landbruget, saa vil det ogsaa nok lykkes at faa Kreditforholdene for Jordbruget ordnede saaledes, at Ejendomspriserne atter ville komme til at svare til deres Værdi.

Endnu ønsker jeg kun at bemærke i Anledning af, at

Hr. Herforth, Direktøren for Østifternes Kreditforening, har udtalt, at Taxationerne ikke vare rigtige, at de vare for høje, at saafremt Professor Falbe-Hansen vilde udstrække sine Undersøgelser til disse Forhold, da skal det nok vise sig, at for Jyllands Vedkommende er den samlede Salgsværdi (jeg regner ikke enkelte Undtagelser) af solgte Ejendomme ikke under vor jydske Kreditforenings Taxationssum for disse Ejendomme, og medens jeg selvfølgelig ikke kan have nogen Mening om, hvorledes Forholdene ere indenfor Østifternes Kreditforening, saa hævder jeg, at Papirerne, saavel for Bestyrelsens som for Taxatørernes Vedkommende, indenfor den jydske Kreditforening ere i Orden, som de skal og som de bør være.

II.

Møde d. 29. Januar.

Torsdag d. 29. Januar holdt Prof. **Scharling** et Foredrag om *den disponible Kapital i Danmark og dens aarlige Tilvæxt* og fortsatte derhos Diskussionen fra Mødet d. 24. Jan. om Nationalformuens Størrelse og Væxt.

Idet Taleren begyndte med at henvise til sine Udtalelser i sidste Møde om Vanskelighederne ved statistisk at opgjøre den egentlige Kapital, den produktive Del af Formuen, for sig, fremhævede han, at der snarere syntes at frembyde sig Mulighed for at faa Oplysninger om alle de nye Virksomheder, der hvert Aar komme til, og den Kapital, der anbringes i dem. En nærmere Overvejelse viste imidlertid, at dette kun lod sig gjennemføre for en enkelt Række af nye Foretagender, nemlig Aktieforetagender. Bortset fra disse, lod det sig ikke gjøre at faa statistisk fat paa den Kapital, som Ejerne af de forskjellige

Bedrifter og Ejendomme selv aarligt anbragte i disse af deres egne opsparede Midler, men kun, hvad Andre stille til deres Disposition, da Overdragelsen af saadan Kapital i Almindelighed foregaar under særlige retlige Former, hvorved den lader sig konstatere.

Opmærksomheden vender sig da først imod de mod Prioritet i faste Ejendomme givne Laan, om hvilke der ogsaa foreligger statistiske Opgjørelser for hvert Aar, der angive Beløbet af saavel de indtegnede som de udslettede Prioriteter, hvoraf altsaa den aarlige Tilvæxt af Prioritetsbyrden fremgaar. Imidlertid maa det erindres, at disse nye Prioritetsbehæftelser ikke alle hidrøre fra virkelige Udlaan af ny Kapital til Anbringelse i Ejendommene; en Del hidrøre fra Arvedelinger, hvorved den Arving, der overtager Ejendommen, giver sine Medarvinger Prioritet for deres Arv, — en anden Del fra Salg, hvorved en Del af Kjøbesummen bliver indestaaende. I disse Tilfælde var der da kun Tale om Konstateringen af tidligere skabte Værdier eller af en Værditilvæxt, som netop godtgjordes ved det stedfindende Salg.

Den samlede Tilvæxt i Beløbet af Prioritetsbehæftelser udgjorde for Tiaaret 1871—80:

i Kjøbenhavn........	128,965,000 Kr.
i Kjøbstæderne	59,324,000 —
i Landdistrikterne....	412,377,000 —
tils.	600,666,000 Kr.

Den gjennemsnitlige aarlige Tilvæxt har altsaa været c. 60 Mill. Kr., der imidlertid fordele sig uligeligt over de enkelte Aar, — saaledes var Tilvæxten i 1871 kun 31,9 Mill. Kr., i 1876: 77,0 Mill. Kr. J 1881 var den 55,4 — — i 1882 steg den til 71,8 Mill. Kr.

Taleren gjorde opmærksom paa, at denne Tilvæxt af 60 Mill. Kr. aarlig gjorde den af Falbe-Hansen i forrige Møde paapegede aarlige Tilvæxt af Nationalformuen med 150 à 180 Mill. Kr. mindre usandsynlig, end den i første Øjeblik var forekommet. Thi ganske vist turde man ikke sige, at en aarlig Tilvæxt af Prioritetsbyrden med 60 Mill.

Kr. godtgjorde en tilsvarende Stigning i de faste Ejendommes Værdi, idet det jo var muligt, at Ejendommene nu blev forholdsvis stærkere behæftede end tidligere; men man turde dog ganske sikkert sige, at en saa betydelig Tilvæxt i Prioritetsbyrden ikke vilde have været mulig, naar ikke dels de faste Ejendommes Antal, dels deres Værdi var steget meget betydeligt i dette Tiaar, — Noget, som Taleren senere skulde komme tilbage til.

Idet Taleren endnu bemærkede, at af disse 600 Mill. Kr. vare de 230 Mill. Kr. udlaante igjennem Kreditforeninger og Sparekasser, gik han over til den egentlige Gjenstand for sine Undersøgelser: Størrelsen af den Kapital, som i 1871—80 aarlig var anbragt dels i Aktier, dels i Obligationer af forskjellig Art, dels i Sparekasser og Banker, idet han derhos bemærkede, at man her havde den Fordel at have aldeles sikre Taldata for sig, men at Vanskeligheden bestod deri, at stundom det samme Beløb blev opført paa to Steder og at man derfor kunde være udsat for at regne dobbelt. Idet Taleren gjorde nærmere Rede for de Vanskeligheder, der i forskjellige Retninger frembød sig ved den hele Opgjørelse — hvorom saa vel som om alle Enkeltheder henvises til «Danmarks Statistik», for hvilket Værk Undersøgelsen er foretagen —, fremhævede han følgende Hovedresultater:

Der fandtes ved Udgangen af 1870 i Danmark 52 Aktieselskaber med en samlet Aktiekapital af 83,46 Mill. Kr. Deraf dateredes de 14 Selskaber fra Tiden før 1850

med en Kapital af	36,62	Mill. Kr.
hvilken i 1850—70 forøgedes med	16,35	—
1850—70 oprettedes 38 nye Selskaber med	30,49	—
I Alt	83,46	Mill. Kr.

I de 20 Aar 1850—70 forøgedes saaledes den danske Aktiekapital i aarligt Gjennemsnit med 2⅓ Mill. Kr., — mest i de sidste 5 Aar, dog kun henved 3 Mill. Kr. aarlig.

I 1871—80 derimod oprettes ikke mindre end 133

nye Aktieselskaber, hvoraf dog de 23 oprettes paa Grundlag af alt bestaaende industrielle Anlæg. Derhos modtog omtrent Halvdelen af de ældre Selskaber betydelige Udvidelser. Der blev saaledes af nye Aktier i Alt udbudt

1871	28,4	Mill. Kr.
1872	27,3	—
1873	38,0	—
1874	23,7	—

eller tils. c. 117,5 Mill. Kr., — altsaa i aarligt Gjennemsnit 29,4 Mill. Kr., eller det tidobbelte af, hvad der udbødes i det foregaaende Femaar. Dette var utvivlsomt mere end vort Marked kunde bære; 1875 gik Beløbet ned til 20,8 — 1876 til 9,8 — 1877 til 2,4 Mill. Kr. og i 1878—80 3½ à 4 Mill. Kr. aarlig. I Alt udbødes saaledes i det første Femaar 138 — i det andet knap 20 Mill. Kr. Tages imidlertid Hensyn til, at en stor Del af Telegrafaktierne dels tegnedes i, dels senere fandt Vej til Udlandet, samt at henved 19 Mill. Kr. indløstes af Aktieselskaber, der overtoge ældre Anlæg, for hvilke Betalingen vistnok for en stor Del erlagdes i Aktier, saa at det kun var en Ombytning af Værdier, kan den i Aktieforetagender her i Landet i 1871—80 virkelig anbragte Kapital næppe anslaas højere end til 120 à 125 Mill. Kr. eller 12 à 12½ Mill. aarlig.

Udstedelsen af saa betydeligt et Aktiebeløb i 1871—75 lettedes meget derved, at Staten netop i disse Aar tilbagebetalte henved 49 Mill. Kr. af Statsgjælden, væsenlig den saa kaldte udenlandske Gjæld, der dog utvivlsomt for største Delen var paa danske Hænder. I Alt blev der i 1871—80 af Statsobligationer indfriet for 57,4 Mill. Kr.; derimod blev der af Kommuneobligationer udbudt henved 20 Mill. Kr., af Kreditforenings- (og Hypothekbank-) obligationer udstedt mere end indfriet 163,6 Mill. Kr., af Jernbaneobligationer c. 6¾ Mill. Kr., hvortil endnu kom nogle enkelte Partialobligationer. I Alt er der saaledes bleven udbudt 132,45 Mill. Kr., hvoraf dog et

mindre Beløb maa antages at være kommet paa fremmede Hænder. Det maa imidlertid erindres, at ikke alle disse Obligationer repræsentere en virkelig Anbringelse af ny Kapital; dette gjælder om Kommune- og Jernbaneobligationer, hvorved Midler tilvejebringes til forskjellige Anlæg; derimod gjælder om Kreditforeningsobligationer noget lignende som om andre Prioritetsobligationer, at de ikke altid repræsentere virkelig ny Kapital, der udlaanes. Dog frembyder der sig her i de Tilfælde, hvor Kjøbesummer eller Medarvingers Fordringer udbetales ved Hjælp af Obligationer, den Forskjel, at der ikke blot, som i førnævnte Tilfælde, skabes en simpel Rentefordring, men den hertil svarende Kapital bliver mobiliseret. Det samlede Beløb maa altsaa betegnes som dels nyskabt Kapital, dels mobiliserede Værdier.

Af udenlandske Effekter fandtes her i Landet d. 1. Juli 1872 et nominelt Beløb af 140,8 Mill. Kr., hvoraf c. 120 Mill. Kr. kunne regnes at have været her i 1870; 1871—80 er der da indkommet c. 111½ Mill. Kr. Da vistnok mindst 20 Mill. Kr. heraf igjen ere blevne indfriede, tør Beløbet dog næppe sættes højere end til 90 Mill. Kr., hvoraf der mulig igjen kan være udgaaet en Del i det omhandlede Tiaar. En gjennemsnitlig aarlig Anbringelse i Aktier og Obligationer af i Alt 35 Mill. Kr. maa saaledes anses for det omtrentlige (snarest Maximums-) Beløb for dette Tiaar.

Men hertil kommer da endnu de Beløb, der ere indsatte i Banker og Sparekasser med Fradrag af, hvad disse heraf i samme Tidsrum have anbragt i Aktier og Obligationer. De i Banker og Sparekasser deponerede Kapitaler forøgedes i 1871—80 med

			Deraf anbragt i Fonds		Disponibelt Overskud	
i Kbhvns. Banker	52,8	Mill. Kr.	31,2	Mill. Kr.	21,6	Mill. Kr.
- Provinsbankerne	20,8	—	6,6	—	14,2	—
- Sparekasserne	135,6	—	51,6	—	84,0	—

Den til Vexeldiskonteringen og Udlaan nødvendige Kapital er altsaa bleven forøget med henved 120 Mill. Kr. Da imidlertid noget heraf er Penge, som den ene Bank eller Sparekasse har deponeret hos den anden, og en Del af Udlaanene vistnok af Laantagerne ere brugte til Opkjøb af Aktier og Obligationer, tør der til de fornævnte Beløb næppe lægges mere end 100 Mill. Kr. Den ad de her omhandlede Veje konstaterede aarlige Forøgelse af Landets disponible Kapital og mobiliserede Værdier bliver da fra 1871—80 i Alt c. 450 Mill. Kr. eller 45 Millioner Kr. i aarligt Gjennemsnit, medens det samlede Bruttobeløb uden de her sukcessivt gjorte Fradrag gaar op til 534 Mill. Kr. Heri er da indbefattet c. 230 Mill. Kr. af de foran omtalte c. 600 Kr., hvormed Prioritetsbyrden i faste Ejendomme i dette Tiaar er forøget.

Idet Taleren dernæst nærmere paaviste, at det nævnte Beløb maatte anses for normalt, for saa vidt som Tiaaret 1871—80 udgjorde en i Henseende til økonomisk Udvikling afsluttet Helhed, et i sig selv tilbagevendende Kredsløb, der, udgaaende fra rolige Forhold igjennem et pludseligt, stærkt Opsving og derpaa følgende Reaktion atter afsluttedes i rolige Tilstande, gjorde han opmærksom paa, at de her meddelte Tal, der konstaterede saa betydelig en aarlig Nydannelse af Kapital paa visse begrænsede Omraader, gjorde den af Prof. Falbe-Hansens Undersøgelser resulterende aarlige Fremvæxt af Nationalformuen med 150—180 Mill. Kr. ret sandsynlig, og gik derefter over til at fremdrage endel forskjellige Momenter, som yderligere pegede i samme Retning.

Der fandtes saaledes i Marts 1876 i Kjøbenhavn 51,477 Lejligheder med tils. 14,88 Mill. □ Al. Etageareal, for hvilket den aarlige Leje var 2 Kr. pr. □ Al. I 1876-83 — $7^3/_4$ Aar — tilkom 18,065 Lejligheder med 4,34 Mill. □ Al. Etageareal; regnes samme uforandrede Leje af 2 Kr., bliver det en Forøgelse af Lejeafgiften med 8,68 Mill. Kr.; herfra gaar c. 11 pCt. til Skatter; den virkelige Stigning i Lejeindtægten bliver da netop $7^3/_4$

Mill. Kr. i $7^3/_4$ Aar eller gjennemsnitlig 1 Mill. Kr. aarlig, svarende til en Tilvæxt i de kjøbenhavnske Ejendommes Værdi af 20 Mill. Kr. aarlig.

1870—80 kom 44,000 nye Husstande til her i Landet, deraf 15,000 i Kjøbenhavn, 11,400 i Kjøbstæderne; det var derfor næppe overdrevent at anslaa Forøgelsen af Etagearealet i Kjøbstæderne til omtrent $^3/_4$ af Forøgelsen i Kjøbenhavn, og selv om man gik ud fra en ikke saa lidet lavere Lejeafgift i Kjøbstæderne, vilde man dog nok komme til en Værdi af omtrent det Halve — 10 Mill. Kr. aarlig — for de ny tilkomne Ejendomme i Kjøbstæderne. Dette vilde ogsaa ret godt stemme med Tilvæxten af Prioritetsbehæftelserne, der i Kjøbenhavn var c. 12,8 Mill. Kr. mod 5,9 Mill. Kr. i Kjøbstæderne. Den samlede Forsikringssum i Kjøbstædernes Brandforsikring er 1872—82 voxet med c. 100 Mill. Kr. Til den her beregnede Tilvæxt af nye Lejligheder i Kjøbenhavn og Kjøbstæderne til en samlet Værdi af 30 Mill. Kr. aarlig maa endnu føjes Tilvæxten paa Frederiksberg, der jo har været særdeles betydelig, — omtr. $^1/_6$ af, hvad den har været i Kjøbenhavn.

I Landdistrikterne var der 1860—73 — for den følgende Tid savnes Opgjørelse — alene af Huse tilkommet 26,000, altsaa aarlig 2000. Værdien heraf tør næppe sættes lavere end til 5 Mill. Kr. Men hertil kommer da endvidere — ifølge Udstykning — omtr. 150 nye Bøndergaarde aarlig, endvidere nye Fabriker og andre Bygninger, der ikke høre til Landbruget. (Uden at drage direkte Slutninger deraf, kan det bemærkes, at Antallet af indtegnede Forsikringer i den almindelige Brandforsikring for Landbygninger — der dog ogsaa omfatte Frederiksberg og Kjøbenhavns Forstæder — fra 1872—82 er forøget fra c. 229,000 til 255,000 og Forsikringssummen fra knap 800 til 1280 Mill. Kr.)

Det maa erindres, at der her kun har været Tale om nye Ejendomsgjenstande; men dertil maa føjes den betydelige Værdistigning, som de alt tilværende Ejendomme ere

undergaaede, — en Værdistigning, der er reel, idet den hidrører dels fra Befolkningens Tilvæxt, som har bragt Byggegrundene til at stige betydeligt i Værdi, dels fra de forbedrede Kommunikationsmidler o. a. Anlæg, der have givet Ejendomme, der tidligere laa afsides og isolerede, en stærkt forøget Værdi. Man tænke blot paa den Forandring, som Ejendommene ved den tidligere Voldgade ere undergaaede siden Boulevardens Anlæg!

Naar det nu yderligere erindres, at der i de sidste 15 Aar er bleven opdyrket mindst 3 □ M. (30,000 Tdr. Ld.) aarlig, saa vil man vistnok erkjende, at det ikke er urimeligt at antage, at den paapegede Forøgelse af Prioritetsbyrden med c. 60 Mill. Kr. aarlig svarer en omtr. 50 pCt. større Forøgelse af de faste Ejendommes Værdi.

Hertil kommer da endnu Løsøret: Skibe, Kvægbesætning, Inventar, Bohave o. m. A. Man erindre, at der aarlig stiftes 14 à 15,000 nye Hjem — man tænke paa de mange nye Fabriker, nye Værksteder, nye Butikker med deres Varelagre osv. osv.

Og endelig: en aarlig Tilvæxt af Befolkningen med 1 pCt. kræver en aarlig Tilvæxt af Nationalformuen med 1 pCt. blot for at den ikke skal blive forholdsvis mindre; gaar man ud fra en Nationalformue paa 4 à 5 Milliarder, bliver det allerede 40 à 50 Millioner aarlig Tilvæxt, der ikke betegner nogensomhelst Fremgang. Og 180 Mill. Kr. aarlig svarer til 90 Kr. pr. Individ — er det saa urimeligt at antage en saadan Tilvæxt, ikke af opsparet Kapital alene, men af al Slags Formueforøgelse, naar man ser, at der paa ny aabnede Konti i Sparekasserne i 1875—77 hvert Aar er bleven indsat af mandlige Tyender c. 250 Kr., af kvindelige Tyender c. 175 Kr., af Arbejdsfolk og Daglejere c. 275 Kr. og af Husmænd og Indsiddere af c. 330 Kr.? Disse Tal maatte selvfølgelig ikke forstaas som angivende et enkelt Aars Opsparelse, idet der vel paa ny aabnede Konti ofte indsættes Summer, der ere sammensparede i flere Aar — men de ere dog ret betegnende.

Under den Diskussion, der knyttede sig til Prof. Scharlings Foredrag, udtalte Etatsraad **Tietgen**, at han ansaa det Slutningsresultat, som Proff. Falbe-Hansen og Scharling vare komne til, som ikke usandsynligt, omend den aarlige Tilvæxt af 180 Mill. Kr. i første Øjeblik kunde synes noget overraskende. — Om forskjellige Enkeltheder (Udførselsstatistikens Fuldstændighed, Sammenstillingerne af Ind- og Udførselstallene, Medregningen under Nationalformuen af forskjellig Statsejendom etc.) vexledes Bemærkninger mellem Prof. **Scharling**, Etatsr. **Tietgen**, cand. polit. **Aleksis Petersen-Studnitz**, Redaktionssekretær **Nathansen** og Prof. **Falbe-Hansen**.

Smaa Meddelelser.

Det Statistiske Selskab i London.

D. 22. og 23. Juni d. A. agter det londonske *Statistical Society* at fejre sit halvtredsindstyveaarige Jubilæum. Paa de Møder, der i den Anledning ville blive holdte i London, agtes der givet en Udsigt over, hvad Selskabet og lignende Samfund i andre Lande have udrettet i de sidste halvtredsindstyve Aar. Endvidere vil man undersøge, hvad der af den internationale Statistiske Kongres eller ved andre Midler er blevet udrettet med Hensyn til den internationale Statistiks Ensartethed, og man vil forhandle om, hvorledes dette Formaal fremtidigt kan fremmes. Endelig vil man diskutere Muligheden af at oprette en international statistisk Association.

I Betragtning af det statistiske Selskabs «high character» og i Betragtning af dets Formaals Betydningsfuldhed har den britiske Udenrigsminister opfordret Hds. britiske Majestæts Repræsentanter i de forskjellige Lande til — «unofficially» — at sætte de respektive Regjeringer i Kundskab om det forestaaende Jubilæum og de forestaaende Møders Formaal og til — «unofficially» — at anmode dem om at give de forskjellige Statistiske Departementer samt «persons engaged in the study of statistics» Meddelelse om den forestaaende Sammenkomst, for at der paa denne kan møde Repræsentanter for Statistiken i de forskjellige Lande.

— Det londonske *Statistical Society* er stiftet 1834.

Det kunde altsaa allerede ifjor have fejret sit Jubilæum; Hertugen af Albanys Død foranledigede imidlertid en Opsættelse til indeværende Aar. Dets Præsident for Aaret 1884—85 er Sir Rawson W. Rawson. Der mangler ikke meget i, at han — der ogsaa var den første Redaktør af Selskabets «Journal» — ogsaa er dets Aldersformand, idet han allerede i 1835 blev Medlem af Selskabet.

Kronologisk Oversigt over Storbritanniens Kolonier

Af Storbritanniens Kolonier er New Foundland den ældste, forsaavidt den toges i Besiddelse i 1583; en Koloni etableredes her dog først 1623, medens Franskmændene allerede i 1620 havde etableret en Koloni. Englands Adkomst bekræftedes ved Utrecht-Traktaten af 1713. I 1605 koloniseredes Barbados (Windward Øerne), der aldrig har været under anden Myndighed end Englands; de andre Windwards Øer vare i det 17. og 18. Aarh. vexelvis engelske, franske eller neutrale; afstodes*) i 1763 og 1803. 1609 kom Bermudas til; aldrig under anden Myndighed. Første Gang Englænderne fik Foden indenfor Indiens Grænser var i 1620. Det første Stykke af Canada (Nova Scotia) koloniseredes i 1623, og afstodes til England i 1763; samme Aar afstodes af Canada til England New Brunsvick, Prins Edwards Ø og Ontario; Quebec erhvervedes 1759. St. Christopher (Leeward Øerne) erhvervedes 1623; forskjellige andre af Leewards Øerne koloniseredes 1626, 1628, 1632 1650, 1666 og 1759. Bahama koloniseredes først 1629 anden Gang 1666; Englands Adkomst bekræftedes ved Versailles-Traktaten af 1783. Turko og Caicos Øerne kolo-

*) afstodes — underforstaaet, her og i det Følgende, «til England«.

niseredes 1629. 1631 Gambia (Vestafrikanske Settlements). 1651 bemægtigedes St. Helena; afstodes af Hollænderne; bemægtigedes af det ostindiske Kompagni; blev Kron-Koloni i 1833. I 1655 kapitulerede Jamaica; toges fra Spanien; afstodes ved Madrid-Traktaten af 1670. 1661 bebyggedes Guldkysten; Kolonien indbefatter nu Lagos, der i 1861 afstodes af den regerende Monark. 1704 toges Gibraltar fra Spanien; afstodes ved Freden i Utrecht 1713. 1783—86 erhvervedes ved forskjellige Traktater brit. Honduras. Af Straits Settlements erhvervedes Penang i 1785; senere kom mere til: saaledes i 1795 Malacca, der toges fra Hollænderne, gjengaves 1818, og tilbyttedes 1824, og Singapore, der i 1810 erhvervedes fra Malayiske Prinser. 1787 koloniseredes New South Wales (derunder Norfolk) og samme Aar Victoria. 1787 afstod de indfødte Høvdinge Siarra Leone (Vestafrikanske Settlements). 1795 kapitulerede Ceylon; afstodes ved Freden i Amiens 1802; hele Øen erklæredes i 1815 britisk. I 1797 kapitulerede Trinidad; toges fra Spanien; afstodes ved Freden i Amiens 1802. 1800 toges Malta fra Frankrig; afstodes ved Freden i Paris 1814. 1803 kapitulerede Brit. Guiana; toges fra Holland; afstodes ved Freden i Paris 1814. 1803 koloniseredes Tasmania. 1806 det Gode Haabs Forbjerg; toges fra Holland; afstodes ved Freden i Paris 1814; 1845 annekteredes Natal til Cap Kolonien, men skiltes atter herfra i 1856; i 1846, 1868 (Basutoland), 1876, 1878, 1880 (Vest Griqualand) og 1881 udstraktes Kolonien over forskjellige Territorier. 1807 toges Helgoland fra Danmark; afstodes ved Freden i Kiel 1814. 1810 kapitulerede Mauritius toges fra Frankrig; afstodes ved Freden i Paris 1814. Ascension toges i Besiddelse 1815. Vest-Australien koloniseredes 1829. 1833 Falkland Øerne; tilhørte Frankrig og Spanien fra 1763 til 1771, da de afstodes til England, men toges først 1833 i Besiddelse. 1836 koloniseredes Syd-Australien. 1838 Natal. 1838 Aden. 1841 New Zealand. 1841—43 afstodes Hong Kong. 1847 Labuan. 1855 Perim. 1859 koloniseredes Queensland.

1861 afstodes Lagos. Fiji Øerne afstodes 1874. Cypern okkuperedes betingelsesvis i 1878.

Ældre Kolonier end Storbritannien have baade Portugal og Spanien (om man vil ogsaa Danmark, d. v. s. Island, Færøerne og Grønland). Men Portugal har saagodtsom ikke erhvervet nogen Koloni siden 1575: Madeira er fra 1420, de Azoriske Øer fra 1432, Guinea-Kysten og de Cap-Verdiske Øer fra 1446, de fleste øvrige Besiddelser fra det 16. Aarh. Og ogsaa Spaniens allervigtigste Kolonier ere ældre end Englands: de canariske Øer fra 1420, Porto Rico fra 1509, Cuba fra 1511 og Filippinerne fra 1565. Holland har erhvervet sine fleste Kolonier i det 17. Aarh.; Borneo dog i Slutningen af det 18. Frankrig begyndte kort efter England, med St. Pierre og Miquelon i 1604, — og Frankrig fortsætter som bekjendt sine Kolonialerhvervelser. (Jfr. Sir Rawson W. Rawson's «Inaugural Address» om «British and Foreign Colonies» i «Journal of the Statistical Society» Decbr. 1884).

A. P.-St.

Statistiske Résumés: III. Landbruget.

1.

Landbruget — den vigtigste økonomiske Virksomhed. Den internationale Kornproduktion og Kornhandel.

Fødemidler og Nydelsesmidler, Beklædningsstoffer, tildels ogsaa Materialierne til Boligerne, Belysnings- og Varmemidler, — kort sagt: baade sine allervigtigste og sine allerfleste Forbrugsartikler faar Mennesket gjennem Landbruget. Landbruget skaffer Raastoffet til en lang Række af de allervigtigste Industrigrene og giver Anledning til den største Handelsomsætning.

Landbruget bestaar af en Række af forskjellige Brancher. Den vigtigste af disse er Kornproduktionen. Det er ogsaa den, om hvilken Statistiken er i Stand til at give de fleste og bedste Oplysninger, omend langt fra fuldstændige.

Efter Neumann-Spallarts Sammenstillinger høstedes der i nyeste Tid (ɔ: for de fleste Staters Vedkommende enten Aar 1881 eller Aar 1882) i Evropa, i Amerikas Forenede Stater samt i Britisk Ostindien m. fl. Lande (nemlig: Canada, Australien, Ægypten, Chili, Algier og Japan):

	i Evropa	i Foren. St.	i alle de nævnte Lande	
Hvede	482	177	812	Mill. Hektoliter*)
Rug	414	7	422	—
Byg	242	16	296	—
Havre	572	169	768	—
Majs	144	570	724	—
andre Kornsorter	112	4	129	—

*) 1 Hektoliter = 0,7 dansk Korntønde; 1 d. Korntønde = 1,4 Hektoliter.

Uden nogen Overdrivelse vil man da kunne sætte den samlede aarlige Kornhøst alene i disse Lande til rigelig 3000 Millioner Hektoliter og dens Værdi til, med et rundt Tal, 25—30 Milliarder Kroner.

Allerede dette Tal er, i Sammenligning med andre Varers Produktionsværdi kolossalt; men nu maa man betænke, at Jorden foruden Korn giver os en Masse af andre værdifulde Planteprodukter: der er Høhøsten, der er Avlen af Kartofler, Sukkerroer og andre Rodfrugter, der er Avlen af mange forskjelligtartede Handelsplanter, af Planter, som levere dels Nydelsesmidler dels Textilstoffer og mange, mange andre vegetabilske Produkter. Hvor stor Værdien er af alle disse forskjellige Produktioner, lader sig umuligt angive.

Kornproduktionen er og bliver dog den vigtigste Produktion, staar langt forud for de andre Produktioner, og da nu Kornproduktionen i de enkelte Lande er yderst forskjellig — i nogle langtfra dækker det vedkommende Lands Forbrug, i andre afgiver et meget stort Overskud udover selve Landets Forbrug —, saa følger deraf, at Kornhandlen blandt den internationale Handels forskjellige Brancher bliver langt den vigtigste. Sine «Oversigter» aabner Neumann-Spallart med Redegjørelsen for Kornomsætningen, og lader sig derved, som han siger, navnlig lede af to Synspunkter, et Kultur-Synspunkt og et økonomisk Synspunkt. «Det første bestaar i den Overbevisning, at den nutidige Organisation af Brødforsyningen begrunder et stort almindeligt Fremskridt, fordi den har befriet Jordens civiliserede Lande fra den tidligere saa hyppige Fare for Hungersnød og Dyrtid og alle de dermed følgende ulykkelige Tilstande. Den storartet organiserede Handel med Brødfrugter har hidskaffet en saa stadig Kontakt mellem de frugtbare Produktionsomraader i det østlige og nordlige Evropa, i Nordamerikas vestlige Stater, i Ostindien, Australien og Ægypten paa den ene Side og vor Verdensdels tætbefolkede Industristater paa den anden Side, at de Vejrforhold, der i enkelte Aar herske lokalt, og de daarlige Høstaar, der hjemsøge enkelte Lande, i det Store og Hele neppe mere føles paa Verdensmarkedet. Mellem Jordens fjerneste Egne foregaar der en næsten fuldstændig Udjævning; Naturens Ugunst overvindes derved, og selv om en hel Gruppe af Stater fuldstændigt henvistes til Tilførsler fra andre Stater, saa udføres saadanne Præstationer nutildags

uden betydelige Anstrængelser, uden meget store Ofre. Selv en saa daarlig Høst som den, der i 1873 — samtidigt med at Erhvervslivet i saa mange andre Retninger stærkt rystedes — overgik Evropas vigtigste Kornproducenter, Rusland, de nedre Donaulande, Østrig-Ungarn, Tyskland og Frankrig, paa samme Tid; selv et Høstaar som 1879, et af Evropas sletteste; selv et Høstaar som 1881, der ganske slog fejl for Nordamerika, — overvandtes uden betydeligere Følger, fordi der paa andre Steder samtidigt høstedes rigeligt, saa at Manglen hist blev afhjulpen. Det er visselig ingen ringe Sejr for Nutidens Kulturliv, at denne saa fuldstændigt organiserede Tilvejebringelse af hele Befolkningens vigtigste Næringsmidler ikke mere behøver at udgaa fra Befolkningens eget Hjem, men tvertimod er bleven ganske uafhængig deraf. Tilførslerne af Hvede fra Nordamerikas fjerneste Egne ere nu ikke vanskeligere eller mere bekostelige end tidligere Produktionen i Byernes nærmeste Omegn. Menneskene ere derfor nu ikke mere som tidligere i Valget af deres Boliger bundne ved Kornspørgsmaalet. Denne Uafhængighed manifesterer sig paa det Tydeligste derved, at de enkelte Landes Høstudbytter ikke mere træde synderligt frem i Kornpriserne. Hungersnød og Dyrtid, som til midt ind i vort Aarhundrede stod som en Skræk for Befolkningens lavere Lag, har den internationale Kornhandel nu banlyst. Høsten i 1879 var i England, Østrig-Ungarn, Frankrig, Tyskland og mange andre evropæiske Stater saa ugunstig, at en lignende ringe Høst i ældre Tider vilde have ført til absolut Mangel; men nu kom Amerika og Rusland til Undsætning for Vestevropa. Og i 1881 høstede Nordamerika 230 Millioner Hektoliter under det normale, — men saa udjævnedes Manglen dels ved Forraad fra de foregaaende Aar dels ved rig Høst i Evropa og Ostindien. — Foruden den kulturelle Grund er der en økonomisk til at indrømme Kornhandlen den første Plads i en Oversigt over Verdensøkonomien. Ingen anden Produktions- og Handels-Branche har saa hurtigt hævet sig til en imposant Højde som denne. For omtrent hundrede Aar siden anslog Turgot Jordens internationale Kornhandel til 6, højst 7 Millioner Septiers d. v. s. omtrent 10—11 Millioner Hektoliter Korn; nu ud- og indføres mindst 550 Millioner Hektoliter Korn og 50 Millioner Centner Mel. Rusland exporterede i Aarhundredets Be-

gyndelse aarligt $3^1/_2$, i dets Midte aarligt 12, i de sidste fem Aar derimod mellem 50 og 90 Millioner Hektoliter Korn og Mel. Nordamerikas Forenede Stater toges endnu i Aarhundredets Midte slet ikke i Betragning, naar der taltes om international Kornhandel; der exporteredes 1840—50 gjennemsnitligt kun 5 Millioner Hektoliter herfra; nu derimod omtrent 100 Millioner Hektoliter Korn og Mel. Omvendt importerede England i Aarhundredets Begyndelse kun en ren Bagatel, omtr. $1^1/_2$ Mill. Hekt. Hvede og lidt Mel; nu derimod importerer det fra alle Verdens Lande 36 Mill. Hektol. Hvede og nogle Millioner Centner Mel. Saaledes er det kommet dertil, at den internationale Kornomsætning har en aarlig Værdi af omtrent 7 Milliarder M., en Niendedel af den hele Verdenshandels Værdi. Kornhandlen har saaledes overfløjet alle andre Grene af Vareombytningen.»

Kornproduktionen er altsaa den vigtigste og værdifuldeste af alle Produktioner; men foruden Korn leverer Landbruget en Masse andre vegetabilske Produkter. Og saa kommer dertil de animalske Produkter. Det er umuligt at angive disses samlede Værdi; men et enkelt Tal vil give et Vink om, at det ogsaa her drejer sig om uhyre Værdier: medens den internationale Kreatur- og Kjødhandel i Tider, der endnu ikke ligge langt tilbage, ikke tildrog sig synderlig Opmærksomhed, beregner Neumann-Spallart nu dens Værdi til henimod 2 Milliarder Kr. Deri er ikke Transithandlen medregnet.

Gjælder det i al Almindelighed, at Landbruget af alle økonomiske Virksomheder er den vigtigste, saa gjælder denne Sætning ganske særligt i et Land, hvor de naturlige Forhold og den økonomiske Udvikling er som i Danmark.

2.

Antal Jordbrugere i Danmark og disses forskjellige Grupper.

Hvad vi først skulle nævne, er at ingen Virksomhed beskjæftiger saa mange Mennesker som Landbrugsvirksomheden. Vel er det saa, at Industri og Handel med den stigende Kultur lægger Beslag paa talrigere Arbejds-

kræfter og større Kapitaler end tidligere, men trods den relative Tilbagegang i Landbrugsbefolkningens Talrighed, der maa følge heraf, er Landbruget dog fremdeles den Virksomhed, af hvilken den største blandt Befolkningens forskjellige Nærings-Grupper lever.

I «Statistiske Résumés» I, 12, er det angivet, hvorledes den danske Befolkning ved Folketællingen den 1. Februar 1880 fordeltes mellem Næringsveje. Der findes ogsaa Grunden angiven til, at en Sammenligning mellem Næringsvej-Fordelingen i 1880 og ved de tidligere Folketællinger ikke vel lader sig anstille. Den relative Forøgelse af Jordbrugernes Antal i 1880 i Sammenligning med tidligere skyldes, som der anført den Omstændighed, at man i 1880 i højere Grad end tidligere har bestræbt sig for under Klassen «Daglejere og Arbejdsmænd» kun at henføre saadanne Daglejere m. m., som ikke tydeligt kunde ses at være særligt beskjæftigede ved Jordbrug, Industri eller Handel. Forholdstallet for Klassen «Daglejere og Arbejdsmænd» er altsaa i 1880 blevet trykket ned, hvoraf følger en Forhøjelse af Forholdstallene for de andre Grupper, særligt Jordbrugernes.

Vi skulle da ikke dvæle ved denne (altsaa for saa vidt tilsyneladende) Forandring i 1880 i Sammenligning med tidligere. Derimod anføre vi her de enkelte Underklasser af Gruppen Jordbrugere: Af 1000 Indbyggere var i 1880 469,8 Jorbrugere, nemlig

Proprietærer og Gaardmænd........	303,0
Forpagtere........................	11,5
Husmænd........................	127,7
Indsiddere........................	5,4
Aftægtsfolk........................	18,4
Gartnere........................	3,8

Af Hovedpersoner og Forsørgere talte Proprietær- og Gaardmandsklassen ialt c. 68,000 Personer. Antallet paa Gaarde i Danmark er vel noget større (c. 74,000); men det maa erindres, at endel «Gaarde» besiddes og drives af Præster, Møllere, Kromænd m. fl. Personer, der ikke ere talte med under Proprietær- og Gaardmandsklassen. — Af Forpagtere var der 2239 (ɔ: Hovedpersoner og Forsørgere). — Af Husmænd c. 66,000 Personer. Og af Huse med over $^1/_4$ Td. Hartkorn fandtes der ogsaa omtrent 67,000, medens der

af Huse med under $^1/_4$ Td. Hartkorn og af jordløse Huse fandtes henholdsvis c. 66,000 og c. 33,000. Men det maa nærmest være Husmænd med over $^1/_4$ Td. Hartkorn, der ved Folketællingen ere optagne som Hovedpersoner ved Jordbruget, medens Besidderne af et mindre Hartkorns-Tilliggende og de jordløse Husmænd ere henførte til Daglejerklassen eller til Medhjælperne ved Jordbruget, forsaavidt de ikke i Listerne ere betegnede som Land-Haandværkere eller Handlende, som Skolelærer o. l. — Af Indsiddere taltes c. 4300, af Aftægtsfolk c. 26,000, og af Gartnere 1689.

Men disse c. 168,000 Hovedpersoner havde Koner og Børn at forsørge i et Antal af henved 450,000 Individer. De havde endvidere Tyender, i et Antal af c. 163,000 (hvoraf naturligvis den allerstørste Del paa Proprietær- og Gaardmandsklassen). Endelig var der Medhjælpere, Forsørgere og Forsørgede tilsammen c. 146,000. Saaledes udkommer som samlet Tal paa Personer, der leve af Jordbrug, lidt over 925,000 (hvoraf c. 600,000 under Proprietær- og Gaardmandsklassen, c. 23,000 under Forpagterklassen, c. 251,000 under Husmandsklassen, c. 11,000 under Indsidderklassen, c. 36,000 under Aftægtsfolk-Klassen og lidt over 6000 under Gartnerklassen).

Efter det Anførte er omtrent Halvdelen af den danske Befolkning Jordbrugere, hvorimod den Nærings-Gruppe (de Industridrivendes), der kommer som Nr. 2 i Rækken (jfr. «Statistiske Résumés» I, 12), knapt omfatter en Fjerdedel af Befolkningen. Og i Virkeligheden lever endnu Flere end 925,000 af Jordbrug, eftersom der i de andre Nærings-Grupper findes optaget adskillige Personer, for hvem Landbruget i det Mindste afgiver et ikke uvigtigt Bierhverv.

Vilde vi betragte Forholdene i andre Lande, vilde Statistiken vel ikke levere os Tal, som vi uden Videre kunde sammenligne indbyrdes — dertil foretages Næringsvej-Fordelingen i de forskjellige Lande efter altfor uensartede Synspunkter — men det vilde vi dog se, at Landbrugs-Erhvervet forholdsvis beskjæftiger og ernærer det største Antal af Individer.

Naturligvis leve de allerfleste Landbrugere paa Landet, om der end ogsaa i Byerne bor en Del Personer, hvis Erhverv eller Hovederhverv er Landbrug; men (som vist i «Statistiske Résumés» I) er der en ikke

saa ganske ringe Difference mellem Tallet paa Landboere og Tallet paa Landbrugere. Imidlertid er det jo saa, at blandt de Landboere, der i de statistiske Opgjørelser anføres som staaende udenfor Landbruget, findes et særligt stort Antal af Personer, for hvem Landbruget i det Mindste er et ganske vigtigt Bierhverv.

3.

Arealets Benyttelse i Danmark.

Naar Landbruget paa de højere Kulturtrin trods den absolute Fremgang indtager en relativt ringere Plads end under en mere primitiv Kulturtilstand, saa hænger dette sammen dermed, at medens den økonomiske Virksomhed, der er knyttet til Byerne, og særlig Industrivirksomheden, kan udvide sig uden at støde paa haarde Grænser, er der for Landbrugets Udvikling draget Grænser, som kun med større Besvær lade sig trænge tilbage. Den Jord, som kan benyttes til Ager, Græsgang og paa anden landøkonomisk Vis, er af en given Størrelse, og er det end muligt ved en intensivere Kultur at aftvinge Jorden stedse større Udbytter, saa kan dette dog kun ske ganske gradvis og indenfor Grænser, der, naar de skulle trænges længere tilbage, yde stedse større Modstand (jfr. Jordrentelæren). Men Befolkningens Tilvæxt er betinget af, at Landbrugsproduktionen, der skaffer de uundværligste Livsfornødenheder, stiger, og derfor søges dels den billigere ikke kultiverede Jord inddragen under Kultur, og dels gaa Bestræbelserne ud paa, ud af det givne Areal at udvinde stedse større Udbytter.

Det kan være, at de økonomiske Betingelser stille sig saaledes, at en intensivere Kultur af de Arealer, der alt ere under Kultur, er at foretrække fremfor at inddrage hidtil ukultiverede Arealer under Kultur. Men i de store Arealer, der endnu henligge ukultiverede, har man paa en vis Maade en Reserve, som man i Nødsfald kunde ty til, idet de, vel ikke alle, men dog for en meget stor Del, fysisk sete, ere tilgængelige for

Kultur. At de ogsaa økonomisk sete ere det eller kunne blive det, fremgaar deraf, at Dele af dem faktisk efterhaanden inddrages under Kultur. Trods denne stadige Inddragning under Kultur henligge dog, som sagt, fremdeles overordenligt store Strækninger ukultiverede. Vel siges det, at i Frankrig, Østrig og Tyskland udgjør det «uproduktive» Areal kun 6 à 8 pCt. af de respektive Landes Totalareal, men under det «produktive» Areal er saa medregnet Skovarealet (i de tre Lande henholdsvis 17, 30 og 25 pCt.), af hvilket en stor Del dog kun i en meget ringe Grad er produktivt. I Belgien, Ungarn og Italien udgjør det «uproduktive» Areal omtrent 15 pCt., — omtrent samme Forholdstal som i Danmark —, i Rusland omtrent 20 pCt., — og af de 80 pCt. produktivt Areal er ikke mindre end Halvdelen Skov, for en stor Del en kun meget lidet produktiv Skov. I England (uden Wales) udgjør det uproduktive Areal 20 pCt., i Irland 26 pCt., i Holland 27 pCt., i Schweiz og Rumænien 30 pCt., i Spanien og i Wales 40 pCt., i Sverig, Grækenland og Portugal Halvdelen, i Norge og Skotland endog henved tre Fjerdedele af hele Arealet. Og udenfor Evropa ville vi finde endnu langt større udyrkede Arealer, der kunne dyrkes.

Af de 15 pCt. (101 Kvadratmil), der i Danmark henligger ubenyttet, falder paa Hedestrækninger $12^1/_2$ pCt. (87 Kv.-Mil), paa Flyvesandsstrækninger $1^1/_3$ pCt. (9 Kv.-M.) og paa Stenmarker og andre udyrkede Strækninger $^3/_4$ pCt. (5 Kv.-Mil). [Under det benyttede Areal er imidlertid saa regnet (foruden Græs-, Korn-, Skov- og Haveareal) hele Mose- og Kjær-Arealet, altsaa ogsaa den Del af Moserne og Kjærene, der ingen økonomisk Anvendelse finder, samt det Areal, der gaar til Hegn og Veje, Smaasøer, Byggegrunde og Gaardspladser (jfr. nedenfor)]. Der er altsaa i Danmark endnu omtrent hundrede Kvadratmil, der henligge ubenyttede, hvoraf alene Hederne optage de 87; men i 1876 vare de jydske Heder 100 Kvadratmile store, i 1860 130 og i 1848 134. Formindskelsen af denne Hoveddel af Danmarks udyrkede Areal har altsaa, navnlig i de senere Aar, været meget betydelig, om der end endnu staar adskilligt tilbage at indhente.

Den tidligste Indsamling af Oplysninger om Jordernes Dyrkning, som er foretagen i Danmark (i For-

bindelse med Fremskaffelse af Opgivelser om Kreaturholdet), fandt Sted i Februar 1838; men de Oplysninger, der dengang fremskaffedes, vare dog kun højst ufuldstændige. En almindelig Indsamling af Opgivelser om Størrelsen af det besaaede Areal samt om Størrelsen af Udsæden blev første Gang foretagen af det statistiske Bureau i Midten af Juli 1861 i Forbindelse med en almindelig Kreaturtælling, og siden den Tid ere saavel Indsamlingerne af Oplysninger om det besaaede Areal og Udsæden som Kreaturtællingerne blevne gjentagne regelmæssigt efter et Mellemrum af 5 Aar, nemlig i Aarene 1866, 1871 og 1876 og endelig i 1881 med den Udvidelse, at Opgivelserne nu skulde omfatte hele Arealet, hvad enten det benyttedes produktivt eller ikke. Ganske i samme Omfang ere disse Indsamlinger ikke blevne foretagne, idet der tværtimod efterhaanden er søgt stedse flere Forhold oplyste (i 1876 forlangte man f. Ex. for første Gang Oplysning om Havearealet); men den største Udvidelse var den, der skete nu sidste Gang, da man ogsaa forlangte Oplysning om det ikke produktive Areal.

Efter de nu senest indsamlede Oplysninger, der baade ere de fuldstændigste og (som man maa antage) de nøjagtigste — ihvorvel der fremdeles endnu kun kan være Tale om en blot tilnærmelsesvis rigtig Angivelse, — er

Øernes hele Areal	237,48	□ Mil.
Jyllands —	458,43	—
Tils.	695,91	□ Mil.

Drages herfra den ikke matrikulerede Søplan ɔ: Søer, der berøre mere end ét Sogn eller Herred (nemlig for hele Landet henved 8 Kvadratmil, hvoraf henved 4 paa Øerne og noget over 4 paa Jylland), faas som matrikuleret Areal for Øerne c. 234, for Jylland c. 454, for hele Landet mellem 688 og 689 Kvadratmil.

Vi skulle nu se, hvilken Anvendelse den danske Jord finder, men skulle dog først ikke undlade at akcentuere, at Angivelserne kun kunne betragtes som «tilnærmelsesvis rigtige», om det end, som det Statistiske Bureau udtrykker det, tør antages, at «det hele Udbytte af Indsamlingerne kan anses for at være gjennemgaaende tilstrækkeligt paalideligt og næppe i nogen Henseende af ringere Betydning, end hvad der i andre Landes of-

ficielle Statistik meddeles om Anvendelsen af Arealet paa forskjellig Maade.» Sagen er den: at kun for et meget ringe Antal af Landbrug, væsenligst kun de større Landejendomme, støtte de paa Optællingslisterne opførte Angivelser sig til nøjagtige Oplysninger om Ejendommens opmaalte Areal, medens derimod for det langt overvejende Antal af Jordbrug, i Reglen de egentlige Bøndergaarde og Husene, Opgivelserne alene ere angivne efter Skjøn. Navnlig gjælder dette Græsningsarealerne. Om Kornarealerne vides derimod bedre Besked; thi selv om Arealerne ikke ere nøjagtigt opmaalte, haves der dog en god Vejledning med Hensyn til deres Omfang i Udsædens Størrelse, som de paagjældende Ejere eller Brugere i Reglen kjende temmelig nøje.

Med denne Reservation angiver vi altsaa nu, hvorledes Arealet (d. v. s. det samlede Areal ÷ den ikke matrikulerede Søplan) finder Anvendelse:

Der anvendtes:

	Kv. Mil		Kv. M.	pCt.		pCt.
til Græsningsareal ...	279,9	i Jyll.	188,3	40,6	i Jyll.	41,4
		p. Ø.	91,6		p.Øerne	39,0
- Kornareal	229,2	i J.	124,8	33,3	i J.	27,5
		p. Ø.	104,4		p. Ø.	44,5
- Skovareal	37,3	i J.	15,8	5,4	i J.	3,5
		p. Ø.	21,5		p. Ø.	9,2
- Moser og Kjær ...	21,3	i J.	17,8	3,1	i J.	3,9
		p. Ø.	3,6		p. Ø.	1,5
- Hegn, Veje og Vandareal......	11,1	i J.	6,0	1,6	i J.	1,3
		p. Ø.	5,0		p. Ø.	2,2
- Byggegrunde og Gaardspladser ..	4,5	i J.	2,3	0,7	i J.	0,5
		p. Ø.	2,3		p. Ø.	1,0
- Haveareal........	4,5	i J.	1,7	0,7	i J.	0,4
		p. Ø.	2,8		p. Ø.	1,2
Tils. i prod. Øjemed	587,9	i J.	356,7	85,3	i J.	78,5
		p. Ø.	231,2		p. Ø.	98,6

Der henlaa ubenyttet:

som Hedestrækninger	86,5	i J.	85,2	12,6	i J.	18,8
		p. Ø.	1,3		p. Ø.	0,6
- Flyvesandstrækn.	9,2	i J.	9,0	1,3	i J.	2,0
		p. Ø.	0,2		p. Ø.	0,2
- Stenmarker o. a. udyrk. Strækn. .	4,8	i J.	3,3	0,7	i J.	0,7
		p. Ø.	1,5		p. Ø.	0,7
uden bekj. Anvendelse	0,5	i J.	0,1	0,1	i J.	0,02
		p. Ø.	0,4		p. Ø,	0,1
Tils. uprod. Areal	101,0	i J.	97,6	14,7	i J.	21,5
		p. Ø.	3,4		p. Ø.	1,6
Hele Areal ÷ ikke matr. Søpl. ...	688,9	i J.	454,3	100	i J.	100
		p. Ø.	234,6		p. Ø.	100

Det fremgaar heraf, at medens Græsningsarealet optager næsten 41 pCt. af Arealet, kommer Kornarealet først i anden Række med 33 pCt.; det fremgaar endvidere, at der mellem Øerne og Jylland er betydelige Forskjelligheder tilstede, idet Øernes Kornareal er noget større end deres Græsningsareal, medens omvendt Græsningsarealet i Jylland er betydeligt større end Kornarealet dér. Indenfor Jyllands Grænser er der yderligere store Afvigelser: i Jyllands nordlige Amter (Hjørring, Thisted og Aalborg) samt i de sydvestlige Amter (Viborg, Ringkjøbing og Ribe) udgjør Kornarealet henholdsvis 27 og knap 22 pCt., medens Græsningsarealet i disse Amter, hvor Kvægopdræt og Kvægfedning har sin største Udbredelse, optager henholdsvis 44 og 43 pCt. I de frugtbarere sydøstlige Amter (Randers, Aarhus, Vejle) optager Kornarealet derimod 36 pCt., medens Græsningsarealet lægger Beslag paa henved 44 pCt. I denne sydøstlige Del af Jylland anvendtes der altsaa til Græsning og Korndyrkning tilsammen 80 pCt. af Arealet, i den nordlige Del derimod kun 71 pCt, og i den sydvestlige Del endog knap 60 pCt.; men i denne sydvestlige Del omfatte Hedestrækningerne ogsaa 30 pCt., medens de i den nordlige Del nøje sig med henved 14 og i den frugtbarere sydøstlige Del med 7 pCt. af Arealet.

Siden Arealundersøgelsen i 1871 er Korn- og Græsarealet i Danmark voxet med c. 38 Kvadratmil, hvoraf lidt over 20 Kvadratmil paa Kornarealet og lidt over 17 Kvadratmil paa Græsningsarealet. Udtrykt procentvis er Forholdet dette: i 1871 optog Kornarealet 30 pCt., Græsningsarealet 38 pCt., tilsammen for Korn- og Græsarealet 68 pCt.; i 1881 vare Forholdstallene henholdsvis 33, 41 og 74 pCt. Der har altsaa været en Fremgang paa omtrent 6 pCt., — i kun ti Aar en meget anselig Fremgang. Naturligvis falder denne Fremgang fortrinsvis paa Jylland, hvor der er og var mere Anledning til at søge Forbedringer indførte. Alene i Jylland er i de ti Aar Kornarealet voxet med over 15, Græsningsarealet med over 17 Kvadratmil, saa at dette dyrkede Areal i 1881 var næsten 8 pCt. større end i 1871. For hele Landet betyder Tilvæxten, de 38 Kvadratmil, at et Omraade omtrent saa stort som Lolland, Falster, Møen og Langeland er blevet indvundet til Korn- og Græsdyrkning. Men i de foregaaende ti Aar 1861—71, havde Opdyrkningerne ogsaa været meget udstrakte, og der vil næppe

mangle meget i, at c. 70 Kvadratmil ere indvundne for Kulturen i kun tyve Aar.

Af Kornarealet optog de fire Hovedkornsorter i 1881 tilsammen næsten 83 pCt., idet der faldt paa

	Tdr. Ld.	pCt. af Kornarealet
Hvede	101,000	4,4
Rug	485,000	21,2
Byg	574,000	25,1
Havre	729,000	31,8

Af de resterende 17 à 18 pCt. faldt 5 pCt. paa Blandsæd til Modenhed, 2 pCt. paa Blandsæd til Grøntfoder, henved 4 pCt. paa Kartofler, henved 2 pCt. paa Ærter, $1^1/_2$ pCt. paa Boghvede, omtrent ligesaa meget paa andre Rodfrugter end Kartofler, (nemlig Runkelroer, Sukkerroer, Turnips, Gulerødder, Cikorierødder, Kaalrabi m. m.) 1 pCt. paa Spergel og endelig en Smule paa Vikker og Bønner, samt paa Raps og forskjellige Handelsplanter (nemlig: Hør, Humle, Tobak, Kommen, Hamp, Sennep).

Det maa dog bemærkes, at ved de tidligere Undersøgelser optog de fire Hovedkornsorter en endnu større Bræk (i 1871 saaledes over 85 pCt.) af Kornarealet. Og det kan tilføjes, at deres Overvægt navnlig er fremtrædende i Jylland: her optog de i 1881 85 pCt. (i 1871 endog 89 pCt.), medens de paa Øerne knap optog 80 pCt. af det hele Kornareal.

Altsaa er Havre den Kornsort, der optager mest Plads i det danske Agerbrug, — og især i det jydske; thi af det jydske Kornareal optog Havre 40 pCt. (næsten $^1/_2$ Mill. Tdr. Land), af Øernes derimod knap 23 pCt. (noget over $^1/_4$ Mill. Tdr. Ld.). Paa Øerne spiller derimod Byg største Rolle, idet denne Kornsort optager 32 pCt. af Øernes Kornareal, mod knap 20 pCt. af det jydske Kornareal. Derimod optager Rug 25 pCt. af det jydske mod kun 17 pCt. af Øernes Kornareal. Hvad endelig Hveden angaar, spiller den kun ringe Rolle i Jylland, hvor den væsenligt kun dyrkes i den sydøstlige Del: Hvede optager $1^1/_4$ pCt. af det jydske mod over 8 pCt. af Øernes Kornareal; men mellem Øerne indbyrdes er der endel Forskjel: paa Lolland-Falster optager Hvede over 20 pCt., paa de andre Øer kun 6 à 7 pCt. af Kornarealet.

Hvad de andre Produkter angaar, dyrkes Boghvede især i Jylland (og da atter i det sydvestlige), endvidere

lidt paa Fyn. Ærter mest paa Øerne. Blandsæd ligeledes mest paa Øerne. Kartofler derimod mere i Jylland. Spergel ligeledes mest i Jylland. Runkelroer og Sukkerroer især paa Øerne. Turnips og Kaalrabi især i Jylland. Hamp paa Fyn. Hør især paa Øerne.

(Af det med Korn besaaede Areal var i 1881 tillige udlagt med Kløver- og Græsfrø, til Høslet eller til Frøavl det næste Aar 53 Kvadratmil, mod kun 45 i 1871).

Græsningsarealet udgjorde, som ovenfor anført, i hele Landet 280 Kvadratmil, hvoraf de to Tredjedele (190 Kv. Mil) i Jylland og en Tredjedel 90 Kv. Mil) paa Øerne. Af Græsningsarealet henlaa paa det nærmeste Halvdelen (49 pCt.) som Afgræsning for Husdyrene, 15 pCt. som Eng, 13 pCt. som ren Brak, 10 pCt. til Høslet af Kløver- og Græsfrø (forholdsvis fire Gange mere paa Øerne end i Jylland), henved 8 pCt. som Fælleder og Overdrev (mest i Jylland og atter især i det nordlige Jylland), henved 4 pCt. som halv Brak, og endelig en Ubetydelighed (0,17 pCt.) til Avl af Kløver- og Græsfrø.

Havearealets Størrelse var c. 45 Kv. Mil (i 1876 kun c. 37) eller 0,66 pCt. af hele Arealet; men paa den fynske Øgruppe udgjorde det 1,36, paa Lolland-Falster og den sjællandske Øgruppe 1,14, — i Jyllands nordlige og sydvestlige Del derimod kun 0,30 pCt. af hele Arealet.

Skovarealet angives nu ikke uvæsenligt større end tidligere, nemlig til 37 Kv. Mil (21 paa Øerne, 16 i Jylland) eller $5^1/_2$ pCt af hele Arealet men medens Skovene paa Lolland, Falster, Bornholm og de sjællandske Øer optage omtr. 10 pCt., paa de fynske Øer $7^1/_2$ (paa Øerne under Et c. 9 pCt.) og i det sydøstlige Jylland 7 pCt., optage de i det nordlige og sydvestlige Jylland kun 2 pCt. af hele Arealet (af Jylland under Et $3^1/_2$ pCt.). I alle Jyllands Egne er Skovarealet taget til i de sidste ti Aar (i hele Jylland med omtr. 4 Kv. Mil, hvoraf den største Tilvæxt paa den sydøstlige og den sydvestlige Del); paa Øerne har Tilvæxten været betydeligt mindre; enkelte Steder har der endog været en lille, men dog en meget lille Nedgang.

Af Skovarealet var

beplantet med Bøg..........	51	pCt.
— — andre Løvtræer	21	—
— — Naaletræer ...	22	—
aabne Pletter	6	—

Men det er kun paa Øerne, Bøgen optager over Halvdelen af Skovarealet; i det sydvestlige Jylland optager den kun en Fjerdedel og i det nordlige Jylland kun en Tredjedel; ogsaa Fordelingen af andre Løvtræer er meget forskjellig i de forskjellige Landsdele. Og hvad Naaletræerne angaa, optage de i det sydvestlige Jylland næsten det halve Skovareal, i det øvrige Jylland en Fjerdedel af Skovarealet, paa de vigtigste Øer derimod kun en Sjettedel. Og hvad de aabne Pletter angaar, optage de i det sydvestlige Jylland over 12 pCt., altsaa mere end det Dobbelte af det Gjennemsnitlige i hele Landet. Forholdet bliver da dette:

Paa den sjællandske Øgruppe er af Skovarealet 62 pCt. Bøg, 15 pCt. andre Løvtræer, 15 pCt. Naaletræer, mellem 7 og 8 pCt. bare Pletter.

Paa Lolland-Falster er 62 pCt. Bøg, 27 pCt. andre Løvtræer, 7 pCt. Naaletræer, 5 pCt. aabne Pletter.

Paa den fynske Øgruppe er 52 pCt. Bøg, 30 pCt. andre Løvtræer, 16 pCt. Naaletræer, 2 pCt. aabne Pletter.

I den sydøstlige Del af Jylland 56 pCt. Bøg, 17 pCt. andre Løvtræer, 23 pCt. Naaletræer, 4 pCt. aabne Pletter.

I det nordlige Jylland 35 pCt. Bøg, 31 pCt. andre Løvtræer, 26 pCt. Naaletræer, 8 pCt. aabne Pletter.

I det sydvestlige Jylland kun 25 pCt. Bøg og kun 14 pCt. andre Løvtræer, men til Gjengjæld 47 pCt. Naaletræer og 13 pCt. bare Pletter.

Bornholms Skovbevoxning er af en særlig Beskaffenhed, nemlig ikke mindre end 54 pCt. Naaletræer, og 42 pCt. andre Løvtræer end Bøg, men af Bøg kun $1^1/_4$ pCt., af aabne Pletter 3 pCt.

Af Mose- og Kjærstrækningerne findes, som ovenfor anført, den allerstørste Del i Jylland (og da atter især i det nordlige Jylland: den store og den lille Vildmose). Af Moserne og Kjærene paa den sjællandske Øgruppe anvendtes tre Fjerdedele (76 pCt.) til Tørveskjær; paa den fynske Øgruppe var Brøken endnu større (82 pCt.), paa Lolland-Falster derimod mindre (59 pCt.); i det sydøstlige, det sydvestlige og det nordlige Jylland anvendtes henholdsvis 60, 58 og 36 pCt. til Tørveskjær; men ere Forholdstallene saaledes betydeligt mindre i Jylland, især det nordlige, saa findes der absolut set dog meget betydelige Tørvemoser i Hjørring, Aalborg, Viborg, Ringkjøbing og Ribe Amter.

Hvad der i det Foregaaende, for Kortheds Skyld, er betegnet som Korn-, Græs-, Have-, Skov-, Mose- og Kjærareal, kan nærmest siges at omfatte den Del af Landets Areal, der finder Anvendelse i umiddelbart produktivt Øjemed, ihvorvel dette dog væsenligst ikke gjælder for de Mose- og Kjærarealer, der ikke benyttes til Tørveskjær. En meget stor middelbar produktiv Betydning have, selvfølgelig, Hegns- og Vejarealet samt Byggegrunde- og Gaardspladsarealet, hvis Størrelse ovenfor findes angiven. Kun bemærke vi, at naar der sammen med Hegns-, Vej- og Gaardarealet findes opført et Vandareal, saa forstaas herved alene de mindre Søer og Vandinger, som ligge indenfor Grænsen af et bestemt Sogn og derfor ere medregnede under Matrikelopmaalingen, hvilket derimod ikke er Tilfældet med de større Søer, der berøre mere end ét Sogn, og som tilsammen udgjøre den saakaldte Søplan.

Uden særlig Benyttelse henlaa: Hederne, Flyvesandsstrækningerne, Stenmarker m. fl. udyrkede Strækninger.

Hedestrækninger optog, som ovenfor anført, af hele Jylland 85 Kv. Mil eller næsten en Femtedel af det hele jydske Areal; men i det sydvestlige Jylland optog de endog 30 pCt., i det nordlige dog kun 13 pCt. og i det sydøstlige 7 pCt. I Ringkjøbing Amt henlaa over 31 Kvadratmil, i Ribe Amt 16, i Viborg over 10, i Aalborg 8, i Hjørring mellem 5 og 6 og i hvert af de andre jydske Amter mellem $2^1/_2$ og $4^1/_2$ Kvadratmil som Hede. Af Øerne har kun Bornholm større Heder (ikke fuldt 1 Kvadratmil, ɔ: 8 pCt.); paa den sjællandske Øgruppe fandtes kun 0,29 pCt. Hede (ikke $^1/_2$ Kv. Mil), og paa den fynske Øgruppe samt Lolland-Falster kun et ganske forsvindende Areal (henholdsvis 384 og 30 Tdr. Land ɔ: 0,06 og 0,01 pCt.).

Af Flyvesandstrækninger fandtes i Thisted Amt 30,000 Tdr. Land, i Hjørring Amt noget over 19,000 Tdr. Land, i Ringkjøbing og Ribe Amter henholdsvis 17,500 og 15,000, i Aarhus Amt 3000, og mindre Strækninger i de øvrige jydske Amter. Paa Bornholm findes 780, i Holbæk Amt 500 og i Frederiksborg Amt 450 Tdr. Land. I de øvrige Øamter kun ganske ubetydelige Strækninger.

Af Stenmarker og andre udyrkede Strækninger fandtes noget over 11,000 Tdr. Land i Hjørring

Amt noget over 8000 i Ribe Amt; mindre Arealer i de øvrige jydske Amter. Blandt Amterne havde Holbæk og Bornholms Amter henholdsvis 9000 og 3500 Tdr. Land, de øvrige Øamter kun mindre Strækninger.

Ogsaa om Størrelsen af det drænede Areal indsamledes der Oplysninger i 1881. Derefter var der paa Øerne drænet 63 Kvadratmil, men i det to Gange større Jylland kun 30, tilsammen 93 Kvadratmil. I de ti Aar 1871—81 er det drænede Areal voxet fra 36 til 93 Kvadratmil.

4.

Høstudbyttet.

Med nogenlunde Nøjagtighed at kunne bestemme Størrelsen af Høstudbyttet maa navnlig i et Land, der, som Danmark er væsenlig agerbrugende, være en af Statistikens vigtigste Opgaver; thi Høstens Udfald er en Sag, der ikke alene vedrører Landmanden, men som i større eller mindre Grad paavirker saavel Staten som de enkelte Samfundsklassers Interesser. I Erkjendelse deraf er der ogsaa i Danmark siden Slutningen af forrige Aarhundrede blevet udarbejdet aarlige Høstberetninger; men indtil 1875 var Grundlaget herfor Indberetninger fra Amtmændene, der indskrænkede sig til en i meget almindelige, løse og ubestemte Udtryk holdt Karakterisering af Høsten af de enkelte Kornsorter, saavel med Hensyn til Kvantitet som Kvalitet. Først for Aaret 1875 saa det statistiske Bureau sig i Stand til aarligt at meddele med bestemte Tal Høstudbyttets Størrelse og Værdi, og nu offenliggjør Bureauet hvert Aar en Beretning bestaaende i: dels en almindelig Oversigt over Høstens Udfald i det foregaaende Aar, hvilken Oversigt udarbejdes paa Grundlag af de i Vinterens Løb fra Landets samtlige Amter til Bureauet indsendte Indberetninger, dels en Beregning af selve Høstudbyttet, hvilken Beregning foretages i Henhold til de fra By- og Sogneraadene gjennem Amterne indsendte Opgivelser om Gjennemsnitsudbyttet pr. Td. Land af de vigtigere Sæd- og Plantearter i hvert enkelt af Landets Sogne.

Med et rundt Tal kan det nu siges, at der i Dan-

mark aarligt høstes 20 Millioner Td. Korn (i daarlige Aar dog adskilligt mindre, i gode Aar adskilligt mere, saa at Grænserne vel omtrent kunne siges at være ved 16 og 22 Mill Td.). Af Hvede høstes noget over 1 Mill. Td., af Rug noget over 4 Mill., af Byg omtrent 6 Mill., af Havre omtrent 8 Mill. Td.; desforuden 1 à 2 Mill. Td. Blandsæd, samt $^1/_4$ Mill. Td. Boghvede og $^1/_4$ Mill. Td. Bælgsæd. (Af Enghø høstes 1 Mill. Læs à 1000 Pd., af Agerhø lidt mindre, af Kartofler i 1882 og 1883 resp. 2 og 4 Mill. Td., af andre Rodfrugter, deriblandt Sukkerroer, i 1882 og 1883 8 Mill. Tdr., medens kun 3 Mill. Tdr. tidligere var det Sædvanlige). Den anførte Kornhøst antages at være to Gange større end Kornhøsten for 40—50 Aar siden.

For et lille Land og Folk som det danske er 20 Mill. Td. en anselig Høst; men selvfølgelig svinder dette Tal ind til en Bagatel, naar det stilles ved Siden af den uhyre Kornmasse, der kommer paa Verdensmarkedet — en Masse, der, som ovenfor anført, løber op over 2000 Mill. Tdr., af hvilken Masse den danske Kornproduktion altsaa knap udgjør en Hundrededel. Høsten i de Forenede Stater er mindst tredive Gange større end den danske; Høsten i Rusland er mere end tyve Gange større, og Høsten i de andre store kornproducerende Lande ligeledes af en overvældende Størrelse ligeoverfor den danske; men vilde man beregne Høsten i Forhold til Landets eller Befolkningens Størrelse, vilde Stillingen blive ganske anderledes gunstig for Danmark, der saa vilde rykke op i Spidsen for de kornproducerende Lande. Dette gjælder dog kun, naar Kornproduktionen betragtes under Et; ses paa Produktionen af de enkelte Kornsorter, kommer der betydelig Afvexling frem. Det viser sig da:

Af Hvede høstes i Danmark kun 1,2 Mill. Tdr. = 1,7 Mill. Hektoliter; derimod høstedes der af denne Kornsort i

de Forenede Stater	i 1882	177	Mill. Hektol.
Frankrig	- 1882	122	—
Britisk Ostindien	- 1881	108	—
Rusland	- 1881	93	—
Spanien	?	61	—
Italien	?	51	—
Østrig-Ungarn	- 1881	43	—
Tyskland	- 1881	33	—
Nedre Donaulande	- 1880	31	—
Storbritann. o. Irl.	- 1882	30	—

Derefter fulgte Canada og Australien c. 11 Mill. Hektol., Belgien Ægypten og Algier 7, Chile og Japan 4, Portugal 3, Holland 2 osv. I de fleste af de anførte Lande havde Gjennemsnitsudbyttet for de foregaaende Aar været lidt lavere, i Amerika endog betydeligt lavere.

Af Rug høstes i Danmark 4,4 Mill. Td. — 6 Mill. Hektol.; men deraf høstedes i de ovennævnte Aar i

Rusland	222	Mill. Hektol.
Tyskland	75	—
Østrig-Ungarn	36	—
Frankrig	30	—
Spanien	12	—
Nedre Donaulande ..	10	—
Forenede Stater	7	—

Fremdeles i Sverig 7, i Belgien 5, i Holland, Italien og Finland 3, i Portugal 2, i Storbritannien lidt over 1/2 Mill. Hektol.

Af Byg høstes i Danmark henved 6 Mill. Tdr. — 7 à 8 Mill. Hektol.; og deraf høstedes i

Rusland	53 (?)	Mill. Hektol.
Østrig-Ungarn	36	—
Tyskland	33	—
Storbritannien og Irland	30	—
Spanien	28	—
Frankrig...............	19	—
Nedre Donaulande	18	—
Forenede Stater	16	—

Fremdeles i Japan 18, Algier 11, Sverig 6, Canada 5, Italien 3 Mill. Hektol.

Af Havre høstes i Danmark omtr. 8 Mill. Tdr. — 11 Mill. Hektol.; derimod i

Rusland.................	214	Mill. Hektol.
Forenede Stater..........	169	—
Frankrig	87	—
Tyskland................	83	—
Storbritannien og Irland ..	64	—
Østrig-Ungarn	55	—

Fremdeles i Canada 23, Sverig 22, Belgien 8, Nedre Donaulande og Italien 7, Holland og Spanien 5 Mill. Hektoliter.

Dertil kommer saa Majs, hvoraf de Forenede Stater i 1882 høstede ikke mindre end 570 Mill. Hektol. (i 1870—80 derimod gjennemsnitlig kun 425), Østrig-Ungarn 42, Nedre Donaulande 40, endvidere betydelige Mængder i Rusland, Italien m. fl. Lande.

De fire danske Hovedkornsorters Gjennemsnitspriser — fra hvilke de enkelte Aars Priser imidlertid kunne afvige betydeligt — var ifølge Kapitelstaxterne (for de 24 Aar 1859—82, med Udskydning af de to højeste og de to laveste Taxter) for Rug 13 Kr., for Byg 11 Kr., for Havre $7^1/_8$ Kr. og for Hvede 18 Kr. pr. Td. I de fem Aar 1879—83 havde da vor

Byghøst	en Værdi af	....	65	Mill. Kr.
Havrehøst	—	....	60	—
Rughøst	—	....	55	—
Hvedehøst	—	....	20	—

Dette giver tilsammen for de fire Hovedkornsorter en aarlig Høstværdi af 200 Mill. Kr., — hvilket er omtrent 3 Gange mere end Høstværdien for 40—50 Aar.

Dertil kommer saa

Enghø-	Høstværdien	....	30	Mill. Kr.
Agerhø-	—	....	30	—
Blandsæd-	—	....	13	—
Kartoffel-	—	....	12	—
Anden Rodfrugt-	—	....	6	—
Bælgsæd-	—	....	6	—
Boghvede-	—	....	2	—
Raps-	—	....	0,3	—

Saaledes bliver den hele Høstværdi 300 Mill. Kr. (men at de enkelte Aar kunne afvige stærkt fra dette Gjennemsnitstal, ses deraf, at i 1879 og i 1880, henholdsvis det ringeste og det bedste af de ni Aar 1875—83, var Høstværdien henholdsvis 265 og 341 Mill. Kr.).

Regner man ud, hvilken Høstværdi der gjennem-

snitligt falder paa hver Td. Land dyrket Areal, viser det sig, at i Femaaret 1879—83 var det aarlige Gjennemsnitsudbytte paa Øerne 125 Kr., i Jylland kun 84 Kr., for hele Landet 103 Kr. Og dette ringere Resultat for Jylland gjælder ikke blot Jylland under Et betragtet, men hvert enkelt jydsk Amt. Vel nærme Aarhus og Vejle Amter sig Gjennemsnittet for Danmark under Et, men de naa det dog ikke fuldt, idet Udbyttet pr. Td. Land dyrket Areal her ikke naar højere end 100 Kr., og i Viborg, Ringkjøbing, Hjørring, Ribe og Aalborg Amter er det endog kun 70—80 Kr., i Thisted og Randers Amter mellem 90 og 100 Kr. I Ø-Amterne varierer Udbyttet mellem 137 Kr. (Kbhvn.s Amt) som Maximum og 119 Kr. (Præstø Amt) som Minimum.

Naar Høstværdien nu — takket være den større Mængde, der høstes, den bedre Kvalitet og Prisstigningen — er tre Gange større end den var for 40—50 Aar siden, saa er dette jo en meget anselig Fremgang; men en Høstværdi paa 200 Mill. Kr. (for de fire Hovedkornsorter) er ogsaa (skjønt kun en lille Brøk af de 25—30 Milliarder, der ovenfor angaves som samlet Høstværdi) en meget anselig Sum for en Befolkning paa kun 2 Millioner Mennesker. Den maa betegnes som meget anselig, i Betragtniug af, at kun paa faa Steder vil Høstudbyttet udgjøre saa stor en Brøk af den samlede Nationalindkomst som i Danmark, samt i Betragtning af, at en gjennemsnitlig Høstværdi af 100 Kr. pr. Individ er saa høj, at kun særdeles faa Lande ville kunne opvise noget blot nogenlunde Tilsvarende.

Handelsstandens Arbejdstid.

Af

Konsul **Theodor Green.**

Der er to Spørgsmaal, som for Tiden røre sig stærkt i Handelsstanden. Det ene gjælder Opførelsen af en Handelsforeningsbygning (og dette Spørgsmaal har jeg fornylig haft Lejlighed til at behandle i et Foredrag i Handelsforeningen). Det andet er Spørgsmaalet om «Handelsstandens Arbejdstid», et Æmne, som, om det end tilsyneladende ikke staar i Forbindelse med Spørgsmaalet om en Handelsforeningsbygning, dog i Virkeligheden ikke vil forblive uden Indflydelse paa Afbenyttelsen af den og følgelig ogsaa paa den Nytte, som en Handelsforeningsbygning vil kunne komme til at stifte.

Den eneste Lov, vi have i Danmark, som har noget med Handelsstandens Arbejdstid at gjøre, er Loven af 7de April 1876 om den offentlige Fred paa Folkekirkens Helligdage. I § 2 paabydes det nemlig, at al Handel i de Handlendes og andre Næringsdrivendes Butiker skal ophøre paa Folkekirkens Helligdage fra Kl. 9 Formiddag til Kl. 4 Eftermiddag, og at Butikerne i dette Tidsrum skulle holdes lukkede, og § 8 bestemmer, at dette Forbud skal paa Skjærtorsdag, Langfredag og den første Dag af de tre store Højtider gjælde hele Dagen.

Ligesom altsaa alle Kontorer og en gros Lagere officielt ere lukkede alle Søn- og Helligdage, saaledes ere alle Butiker ifølge dette Lovbud lukkede i det Mindste i Kirketiden fra Kl. 9 til 4 paa disse Dage.

Hvad Arbejdstiden paa Hverdagene angaar, da blev dette Punkt allerede i 1853, under Koleraepidemien, berørt i «Fædrelandet» af Haldur R. Grüner. Han henledede Opmærksomheden paa, at Detailhandlerne holdt deres Butiker aabne fra om Morgenen ganske tidlig til om Aftenen sent, paa sine Steder, t. Ex. i Adelgade og Borgergade og lignende Gader, endog fra Kl. 4 om Morgenen til Kl. 10—11 om Aftenen, hvilket foranlediggede en Diskussion i Pressen, hvoraf det fremgik, at det i Særdeleshed var Urtekræmmerne, som vare for slemme i denne Henseende, medens det t. Ex. om Manufakturhandlerne angives, at de som Regel holdt deres Butiker aabne fra Kl. 8 om Morgenen til 8 om Aftenen.

Og det er nok Urtekræmmerne, som endnu ere de Slemme. Den Henvendelse, som Handelsforeningen i 1870—72 fremkom med i samme Retning til denne Afdeling af Handelsstanden, frugtede nok ikke heller.

Lad os engang se, hvorledes Sagen staar i dette Øjeblik i de forskjellige Afdelinger eller Fag. Vi meddele her en tabellarisk Oversigt over Arbejdstiden i forskjellige Fag, medens vi dog fuldt vel erkjende, at man ved Bedømmelsen af Arbejdsdagens Længde maa tage Hensyn til den forskjellige — snart mere, snart mindre intensive Maade, hvorpaa der paa de forskjellige Steder og i de forskjellige Fag arbejdes, overhovedet til alle de forskjellige Forhold, der influere paa den virkelige Arbejdstid, og som gjøre, at den snart i større, snart i mindre Grad afviger fra den nominelle Arbejdstid.

Banker og Kontorer i Kjøbenhavn ere aabne:

	Hverdag	Søndag	Bemærkninger
Banker	Kl. 9-10—3	lukkede	
do. Afdelingskontorer	Kl. 9-10—2. 5—7	»	
Bog- og Papirhandlere	Kl. 8—8	»	Om Sommeren lukke en Del Kl. 7. Forlagsforretninger en gros lukke ogsaa om Vinteren Kl. 7.
Cigar- og Tobakshandlere	Kl. 7-8—9½-11	aabne Kl. 8-9. 4—7-11	
Dampskibsexpeditører	Kl. 8-9—7	lukkede	Det er selvfølgeligt, at forsaavidt Skib gaar om Søndagen, er Expedition tilstede.
Galanterihandlere	Kl. 8-9—8-8½	lukkede	Om Hverdagen have Enkelte aabent til Kl. 10-10½, om Søndagen ligeledes Enkelte fra Kl. 4—10-10½ om Vinteren.
Grosserere	Kl. 8-9—5-5½		
eller	Kl. 8-9—2. 4—7-9	lukkede	Nogle Forretninger arbejde en Del af Søndag Formiddag.
Herreekviperingshandlere	Kl. 8-8½—8	aabne Kl. 8—9 Morgen	En Del aabne slet ikke om Søndagen.
Hørkræmmere	Kl. 4-7—8	lukkede	I Vestenden lukke Enkelte Kl. 7, i Østenden Kl. 9.
Isenkræmmere	Kl. 7-8—8-9	lukkede	
Klædehandlere	Kl. 8-9—8	lukkede	Enkelte lukke Kl. 7 om Sommeren.
Manufakturhandlere	Kl. 8-9—8	lukkede	Forretninger, som navnlig handle med Forbrugsartikler, lukke i Reglen først Kl. 9—10 og af disse have igjen nogle aabent fra 4—7 om Søndagen. Et Par Forretninger have ifjor paabegyndt at lukke Kl. 7 i Juli og Avgust Maaneder.
Materialister	Kl. 8-8½—8½-9	lukkede	
Skibsmæglere	Kl. 9—2. 4—7	lukkede	
Urtekræmmere	Kl. 6-7—10	aabne Kl. 7—9. 4—8-10	Enkelte Steder, t. Ex. paa Vestergade, lukkes cirka Kl. 9.
Vexelerere	Kl. 8½-9—5½	lukkede	
Vinhandlere	Kl. 7-8—8-12	lukkede efter 9 Fm.	De, der have Vinstue, holde aaben hele Søndagen.

Til disse Angivelser maa føjes den Bemærkning, at den tidligere Aabningstid mest gjælder for Sommeren, den senere for Vinteren, og at det selvfølgelig ofte kan hænde, at der kan være noget Arbejde at udføre efter Lukningstiden, ligesaavel som om Søndag Morgen, selv om Forretningen ikke officielt er aaben. Hvor ingen Middagstid er angiven, varierer denne stærkt; spises der i Huset, kan den ofte være meget kort; men spises der ud af Huset, kan den sættes til $1^1/_2$ til 2 Timer. Iøvrigt findes der adskillige Forretninger, i hvilke der gives skiftevis en Friaften om Ugen, i alt Fald for Kommis'ernes Vedkommende, saaledes baade i Cigar- og Isenkræmmerforretninger. Hos Manufakturhandlerne er det almindeligt, ligeledes hos Urtekræmmerne. Hvor Forretningen er aaben om Søndagen har Medhjælperne skiftevis fri.

Aabnings- og Lukningstiden om Sommeren, 7 Morgen til 8 Aften, hos Isenkræmmerne beror paa en Overenskomst imellem disse, ligeledes er der Overenskomst imellem Vexellererne om Kontortiden $9—5^1/_2$, men enkelte have ikke villet gaa med til denne og disse lukke senere, nemlig Kl. 6 à 7. Hvad Urtekræmmerne angaar, da have de for Søndagens Vedkommende i Reglen Overenskomst gruppevis efter Kvarterets Krav, og der findes deriblandt nogle Grupper, som kun aabne om Morgenen til 9, men ikke Søndag Eftermiddag; disse ere dog kun faa.

Vi have nu et Overblik over, hvorledes det staar til i Kjøbenhavn. Det forekommer mig, at det kunde være ganske interessant at erfare, hvorledes det forholder sig i andre Byer.

Fra Aalborg skriver Hr. Aug. Worm: Vore Bu-

tiker ere aabne om Sommeren fra Kl. 6, om Vinteren fra Kl. 7 til 9 Aften, om Søndagen til 9 Morgen og desuden fra 4—7 Aften. Personalet skiftes til Søndagsarbejdet. I Maanederne Maj til September ere Butikerne lukkede om Eftermiddagen.

D'Hrr. M. A. Larsen & Co. i Horsens: Butikerne aabnes i Reglen om Sommeren Kl. 6, om Vinteren Kl. 8, og lukkes Kl. 10 Aften, Manufakturbutikerne næsten alle Kl. 9. Om Søndagen fra Maj til September—Oktober ere næsten alle Butiker lukkede efter Kl. 9 om Morgenen:

Hr. Joh. Mønsted, Randers: Urtekram: Sommer fra Kl. 6 Morgen til 10 Aften, Vinter fra Kl. 8 Morgen til 10 Aften; 3 Maaneder af Sommeren lukkes Søndag Kl. 7 Aften. Manufaktur: Sommer Kl. 7 Morgen til 8 Aften, Vinter Kl. 8 Morgen til 9 Aften. Hele Aaret lukkes Søndag Kl. 7 Aften. Sidste Sommer 3 Maaneneder Søndag lukket fra Kl. 9 Morgen. Foraar og Efteraar aabnes Urtekrambutikerne 1 Time om Morgenen. Isenkram som Manufaktur.

Hr. Julius Mortensen, Fredericia: De fleste Butiker ere aabne her om Hverdagen om Vinteren fra det er lyst til Kl. 10—11 Aften, om Sommeren fra Kl. 6 Morgen, om Søndagen lukkes fra Kl. 9—4.

Hr. H. C. Hovmand, Rødby: De fleste Butiker her i Byen holdes til Hverdagsbrug aabne om Vinteren fra Kl. 7—7½ Morgen til 9—9½ Aften og om Sommeren fra Kl. 6 Morgen til Kl. 9½ Aften. Manufakturisterne have nylig bekjendtgjort, at de om Søndagen lukke fra Kl. 9 Morgen, undtagen i Maj, November og December, hvor de holde aabent fra 4—8 Eftermiddag. Kolonial-

handlerne holde derimod omtrent alle aabent til Kl. 9 Morgen og fra Kl. 4—7 Aften.

Hr. Louis Købner, Slagelse: Manufakturhandlere og Isenkræmmere have aaben Butik fra Kl. 8 Formiddag til 9 Aften. Om Søndagen til Kl. 9 Formiddag og fra 4—9 Aften. De øvrige Forretninger noget tidligere Morgen til 10 Aften. Om Sommeren begynder Arbejdstiden hos Alle 1 à 2 Timer tidligere.

Hr. Wilh. Kirkeby jr., Aarhus; Urtekrambutiker og almindelige Kolonialforretninger have aaben om Hverdagen til Kl. 10 à $10^1/_2$ Aften og om Søndagen kun lukket fra Kl. 9—4. Manufaktur- og Isenkramforretninger have aaben om Hverdagen til Kl. 9 Aften og om Søndag Eftermiddag fra Kl. 4—9.

Dette er altsaa en Beretning fra forskjellige danske Provinsbyer, hvoraf vi lære, at man i disse maaske holde hist og her lidt længere aabent, men at der i Virkeligheden ikke er stor Forskjel imellem der og Kjøbenhavn. Iøvrigt kan Forholdene i det Hele i de danske Provinsbyer ikke som Regel sammenlignes med Forholdene i Kjøbenhavn. Naar jeg dog kort har berørt dem, da er det fordi den Dag muligvis kunde komme, hvor Bevægelsen for Reguleringen af Handelsstandens Arbejdstid kunde komme til, ligesom i England, at omfatte det hele Land.

Mere interessant kan det imidlertid være at faa Oplysning om, hvorledes man i andre Lande behandler dette Spørgsmaal. Jeg har derfor henvendt mig til vore Konsuler paa de vigtigste fremmede Pladser, og overalt mødt megen Opmærksomhed. For Berlins Vedkommende har jeg rettet min Anmodning til en mig bekjendt Kjøbmand — eftersom vi dèr ikke have nogen

Konsul —, og jeg skal nu give et sammentrængt Referat af den Kundskab, jeg har erholdt. (Se omst. Tabel.)

Sammenligne vi nu disse forskjellige Oplysninger med vore egne Forhold, da ville vi jo, hvad Kontor-Arbejdstiden angaar, komme til det Resultat, at den stiller sig i de store Træk noget gunstigere i Udlandet end hos os, hvilket fornemmelig hidrører derfra, at flere og flere Forretninger ude dels ere gaaede ind paa og dels ere i Færd med at gaa ind paa en Arbejdstid, som, kun afbrudt af en kort Frokosttid, ustandset fortsættes til Middagstid. I Wien og St. Petersborg lukker man allerede Kl. 3 à 4, i de andre Byer Kl. 5 à $5^1/_2$ à 6. Men der er paa den anden Side i de store, gamle Handelsbyer endnu en Mængde Forretninger, hvor Arbejdstiden ganske vil befindes at være i Overensstemmelse med Traditionen, saaledes i Amsterdam, hvor Kontortiden udstrækkes til Kl. 8, og i Hamborg, hvor den endog gaar til Kl. 9, maaske længere. Her hos os er det jo endnu kun forholdsvis meget faa Forretninger, der have optaget Systemet 9—5. At dette er det heldigste for de unge Handelsmænd og tillige ogsaa det behageligste System for Principalerne selv, derom synes mig kun at der kan herske én Mening, idet det for det Første giver en samlet Arbejdstid, kun afbrudt af en kort Frokost og for det Andet overlader Aftentimerne til Enhvers, baade Principals og Medhjælpers, egen fri Disposition. Men jeg indser saa godt, at det desuagtet ikke er saadan at løbe til at gjennemføre som almindelig Regel, det har vistnok været forsøgt en Gang tidligere. Grundene dertil kan selvfølgelig være flere. For det Første er der Principaler med en rodfæstet Tradition, og den maa man agte; dernæst kan der være

Kontorer og Butiker i Udlandet:

	Butiker		Kontorer		Bemærkninger
	Hverdag	Søndag	Hverdag	Søndag	
Amsterdam. Almindelig	aabne Kl. 8-9—9-10	lukkede	aabne 9-9½—5-6 eller 9½—1½. 6½—8	lukkede	
Tobaksb.	Kl. 8-9—11	aabne 8-9—11 Aften			
Kolonialb............	Kl. 8-9—11	8-9—12-1 Middag			Det er kun et mindre Antal, som aabne om Søndagen.
Antwerpen	Kl. 7-8—8-9		9—12. 3—7		
delvis		7-8—3		aabne 1 à 2 T. om Form.	
Berlin. Almindelig	Kl. 8—8	Vinduer forhængte, men Døren aaben.	8½-9—7 eller 9—5-5½	9-10—1	Kontorerne have fra 2 til 3 T. Middag eller fra ½ til 1 T. Frokost. De store Bankforretninger arbejde fra Kl. 9 til 5-5½. Om Søndagen skiftes Personalet til at læse Posten og besørge, hvad der nødvendigvis ikke kan opsættes. Vinforretninger ere næsten altid forbundne med Restavrationer og lukkes først i den sidste Halvdel af Natten.
Kolonialb.............	Kl. 8—10-11				
Tobaksb..............	Kl. 8—12				
Hamborg	Kl. 8-9—9-10	8—9. 11—9-10	9—6 eller	11—2	Kun faa Butiker ere ganske lukkede om Søndagen, endel ere lukkede fra 9—5. Ved Kontortiden 9—8-9 er der 2 T. Middag.

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible] eller 9—5	[illegible]	Den angivne Kontor-Arbejdstid 9—5 gjælder mest for Sommeren.
Stockholm			Arbejdstid 8 à 9 T.	lukkede	
Manufaktur-, Galanteri-, Bog- og Papirb.	Kl. —8	lukkede			
Jern- og Vinb.	Kl. —9	lukkede			
Kolonialb.	Kl. —10	lukkede			
Tobaksb.	Kl. —12	aabne undtagen fra 11—1			
Christiania			8-9—7	lukkede	Om Sommeren ere de førstnævnte Arter Butiker aabne noget længere. Kontorerne have 2 T. Midd. Bankforr. holde aaben fra 9—4.
Manufaktur-, Galanteri-, Bog- og Papirb.	Kl. —7	lukkede			
Kolonialb.	Kl. —8-9	lukkede			
Cigarb.	Kl. —10	aabne efter Kirketid			
St. Petersborg	Kl. 9—9-10	9—4-5	9-10—3-4	lukkede	Paa Handelskontorerne arbejdes der desuden undertiden fra 7—10 Aften, navnlig paa de saakladte Kursdage, Tirsdag og Fredag; i Bankkontorerne arbejdes der paa disse Dage endog udover Kl. 10. Kontortiden maa iøvrigt siges at være højst forskjellig; om Vinteren arbejdes ikke saa meget som om Sommeren, dette gjælder navnlig Exportører, Skibsmæglere osv., hvis Forretninger ligge helt stille om Vinteren.

	Butiker		Kontorer		Bemærkninger
	Hverdag	Søndag	Hverdag	Søndag	
Rom	aabne Kl. 8-9—8	aabne 8-9—12	aabne 9—5	lukkede	Tobaksbutiker holdes længere aabne om Aftenen end de øvrige Butiker. I Juli og Avgust holdes flere Manufaktur-, Galanteri-, Kunstbutiker osv. lukkede fra 12—4 paa Grund af den ringe Trafik i den varmeste Tid paa Dagen.
London	Kl. 9—9	lukkede med Undt af Cigarb.	$9\frac{1}{2}$—6-7	lukkede	Tobaksbutiker holdes længere aabne end de andre. Kontorerne have $\frac{1}{2}$ à 1 T. til Middag. Om Lørdagen lukkes mange Kontorer og alle Banker Kl. 3, ligeledes de fleste større Butiker. I London udleveres ingen Post om Søndagen.
Paris	Kl. 9—10	9—12 Mid.	9—6	lukkede	Det er i Særdeleshed paa Boulevarderne og hvor de Fremmede ellers færdes at, Butikerne holdes aabne om Søndagen.
Tobaksb.	Kl. 6—12	6—12 Nat			
Wien. Almindelig	Kl. 8—8	8—12	8—3 eller 8—12. 2—5.	9—12	
Kolonialb.	Kl. 8—9				
Tobaksb.	Kl. 8—10				

Posttider, som kunne virke generende, Børstiden kan træde hindrende i Vejen og Middagsmadstiden med; men ganske vist hos Mange er det muligt, at den eneste Hindring er tilvant Langsomhed i Tilendebringelsen af de foreliggende Forretninger. Jeg skulde dog næsten tro, efter det Kjendskab jeg har til denne Plads, at det ved Imødekommenhed fra forskjellige Sider ikke vilde være vanskeligt at komme til en temmelig ensartet Arbejdstid for alle Kontorer med Systemet 9—5 som Hovedudgangspunkt. Det gjælder kun om at benytte Tiden, og ikke at benytte den i selve Forretningstiden til Andet end netop til at gjøre Dagens Arbejder færdige. I Hamborg t. Ex. ere Kjøbmændene ganske vist meget koncise og særdeles resolute i Forretningsanliggender, men naar man desuagtet ikke der har gjennemført Systemet 9—5, men som oftest hænger paa Kontoret til Kl. 8—9, ja 10—10½, da er dertil en Hovedgrund den, at uhyre mange Forretningsfolk spise for længe Frokost, men navnlig den slemme Vane, som er kommen ind dèr, at man «kneiper Bier», som det hedder, efter Børsen.

For i Kjøbenhavn almindelig at komme ind paa Systemet 9—5 tror jeg ikke, at det vilde være nødvendigt at forandre Børstiden; derimod vilde det være nødvendigt at gjøre sig færdig deroppe i den egentlige Børstid fra 2—3, og dette vil ganske vist ikke have nogen Vanskelighed, thi Forretningernes Omfang paa vor Børs er kun undtagelsesvis saa stort, at ikke 1 Time skulde være fuldt ud tilstrækkelig til de nødvendige Samtaler; det gjælder kun i saadanne Tilfælde ikke at tale om Andet end Forretningerne. Derimod kan der være Vanskeligheder med Hensyn til Besørgelsen af

Posten. Man ser jo paa mange Kontorer Folk sidde og slide med Posten lige til det sidste Øjeblik. Dog, hidrører dette ikke dels derfra, at der ingen Breve ere gjorte færdige eller næsten færdige før Børsen, dels derfra, at man først meget sent begynder paa Posten, nemlig en Tid efter at man har spist til Middag, med andre Ord Kl. 5 à $5^1/_2$? Hvis man gjorde færdig eller næsten færdig før Børsen, hvad man kunde, og umiddelbart Kl. 3 fra Børsen gik til Pulten, mon Posten da ikke kunde være expederet Kl. 5, lad os sige senest Kl. 6? Jo, jeg er overbevist om, at dette er praktikabelt! Det er klart nok, at der er meget store udenlandske Huse, som have omtrent de samme Posttider, som vi, hvis Kontorer altid lukkes Kl. 5; der findes ogsaa Exempler af denne Slags her. Men der er endnu Noget, der kunde træde hindrende i Vejen for dette System 9—5, og det er *la femme!* Hvis Fruen ikke vil gaa ind paa at flytte Middagsmadstiden til Kl. 5 à $5^1/_2$ à 6, saa falder det Hele sammen.

Det Ønske, som man almindelig hører opstillet her hjemme med Hensyn til Arbejdstiden i Butikerne, er at lukke hver Aften Kl. 8 og holde aldeles tæt tillukket om Søndagen.

Noget egentlig urimeligt Ønske synes dette i Virkeligheden ikke at være: Søndagen — den syvende Dag — fri og Arbejdet til Ende de andre Dage Kl. 8, efter en iøvrigt vel anvendt Dag! Hvis vi Allesammen kunde blive enige derom, vilde dette virkelig vidne om en smuk Tone i Handelsstanden og en Hensyntagen til Fornuftens og Rimelighedens Krav.

Se vi hen til Udlandet, da findes der Byer, hvori dette Program er helt opfyldt, andre, hvori det tildels

er fulgt medens der jo er Andre igjen, hvor der slet ikke er Tale derom.

Man maa nu strax undtage Cigar- og Tobaksbutiker. D'Herrer Cigar- og Tobakshandlere lade til at være de allerivrigste Kjøbmænd af alle og deres Varer at være de allermest efterspurgte og uundværlige. De have ikke alene aabent i Amsterdam til Kl. 11, Berlin, Stockholm og Rom til Kl. 12, Wien og Christiania til Kl 10; men om Søndagen holder de aabent, selv der, hvor alle Andre lukke. De synes saaledes at være særlig priviligere paa flere Steder. Medens det hos os er Bagerbutiker og deslige, som er undtagne for den almindelige Lukningstvang i Søndagskirketiden, skriver til Ex. Generalkonsul Davidson i Stockholm: Butikhandel om Söndagarne är i lag förbjuden. Undantag är doch medgifvet för tobaksbutiken, hvilke doch må hafva tillstängdt under Gudstjensttiden emellan Kl 11—1 f. m. Noget Lignende skriver Generalkonsul Andersen i Christiania. Generalkonsul Warburg i Gøteborg meddeler ligeledes, at det ved Lov er forbuden at aabne »Kramlåda« eller anden lignende »Bod,« fra Kl. 6 om Morgenen til Kl. 9 om Aftenen. Han tilføjer, at Butiker med Fødevarer dog ikke rammes af Lovbudet undtagen under Gudstjenesten fra Kl. 10—1 og 4—6. Herr Warburg nævner ikke Cigarbutiker: men det maa vel være ens i Stockholm og Gøteborg dermed, ligesom ogsaa med Fødevarebutikerne begge Steder. Konsul Brandt i Amsterdam skriver: De fleste Butiker ere lukkede om Søndagen, enkelte Kolonialbutiker ere aabne til Kl. 12—1. Tobaksforretninger er derimod aabne hele Søndagen. Generalkonsul Calon i Paris bemærker ligeledes med Hensyn til Tobaksforretninger, at mange af disse ere

aabne hele Søndagen og endelig skriver Generalkonsul Delcomyn i London: Om Søndagen maa Ølhuse — public houses — kun være aabne fra 1—3 og fra 6—11, Bagerbutiker til Kl. $1^1/_2$, Apotheker og Cigarbutiker derimod hele Dagen; men alle andre Butiker ere lukkede.

Men undtage vi altsaa Cigarbutikker og gaa vi ogsaa udenom Søndagsarbejdet, som synes at have sine Tilhængere, ialfald delvis, allevegne, saa ville vi finde, at der er flere Byer, som ere ganske rimelige med Hensyn til Lukning paa Hverdagene, saaledes Antwerpen, der lukker Kl. 8 à 9, Berlin der for en stor Del Forretningers Vedkommende lukker Kl. 8, ligeledes Gøteborg, Stockholm, Rom og Wien samt endelig Kristiania, hvor Nogle endog lukke Kl. 7.

Om nogen Lov eller nogen Overenskomst i denne Henseende, som man her muligvis kunde tage Exempel af, har jeg ikke erfaret Noget, undtagen fra London. Herr Delcomyn har været saa venlig at sende mig Aarsberetningen for 1884, for den der bestaaende Forening for tidlig Lukning — Early-Closing-Association — ligesom han har meddelt mig, at for Etablissementer, hvori Kvinder og unge Piger ere beskjæftigede, blandt andet ved Syning og deslige, gjælder med Hensyn til Arbejstiden for disse »the Factory Act« af 1878, der bestemmer denne til fra 6 om Morgenen til 6 om Aftenen eller fra 7 til 7.

Det er denne Bestemmelse, som den nysnævnte Forening for tidlig Lukning har søgt at faa udvidet til Butikslivet i det hele taget, idet man igjennem Sir John Lubbock ifjor har indbragt i Parlamentet et Lovforslag, hvis Titel var »The Factory Act Extension to

Shops Act, 1884.« Forslagets Indhold var det, at det ikke skulde tillades at beskjæftige et ungt Menneske i en Butik længere end 12 Timer om Dagen og at Overtræderen heraf skulde betale Mulkt af indtil 5 Pund Sterling, samt at Loven skulde træde i Kraft den 1 Januar 1885. Forslaget kom til første Behandling i Underhuset, hvor Sir J. Lubbock motiverede det med, at en for lang Arbejdstid i Butiker var skadelig for unge Menneskers Helbred og at det kunde være rimeligt at overføre endel af Reglerne fra Fabriker og Værksteder paa Butiker. Forslaget naaede imidlertid ikke længere frem og Bestyrelsen for Tidlig-Lukning Foreningen har derfor taget Spørgsmaalet om Lovgivningens Anvendelighed i det hele med Hensyn til dette Forhold under fornyet Overvejelse og er kommet til det Resultat, at det ikke kan fremmes ad denne Vej. Et tidligere Forslag i samme Retning særlig angaaende Liverpool, tiltrak sig ingen Opmærksomhed. Den eneste Vej, mener Bestyrelsen, som det er værd at rette sine Bestræbelser henad, er den, som man hidtil har anvendt, nemlig Frivillighedsvejen, som imidlertid endnu ogsaa langtfra har ført til et virkelig stort Resultat, hvormeget der end kan siges at være udrettet.

Den engelske Tidlig-Lukning-Forening er allerede 43 Aar gammel, og naar man nu ved det, saa maa man ogsaa give Bestyrelsen Ret i den nysomtalte Bemærkning fra dens Side, at de nævnte Resultater endnu ikke kunne kaldes virkelig store.

Foreningens Motto er: Den gyldne Middelvej har Menneskeslægten kun sjældent kunnet ramme, den nemlig, naar de arbejde at gjøre det af al deres Kraft og af hele deres Sind, men at anvende til det Arbejde, der

gaar ud paa pekuniær Vinding, færre Timer af Dagen, færre Dage af Aaret og færre Aar af Livet.

Foreningens Formaal er fremsat i følgende 5 Punkter:

1. Forkortelse af Arbejdstiden, hvor den er trukken for længe ud, i Særdeleshed Lørdag Aften.
2. Indførelse af en Halv-Fridag om Lørdagen, hvor dette kan lade sig gjøre.
3. Fritagelse for Søndagsarbejde i Butiker saavel for Principaler som for Medhjælpere.
4. Tidlig Udbetaling af Lønnen.
5. Omsorg for, saavidt mulig, at skaffe en gavnlig Anvendelse af den Fritid, som indvindes ved Foreningens Virksomhed.

Som man ser gaar Foreningens Virksomhed videre end netop til at arbejde for tidlig Lukning, den søger ogsaa at regulere Udbetalingen af Lønnen paa en for Medhjælperne fordelagtig Maade samt at bevirke, at den Fritid, som indvindes ved dens Virksomhed benyttes paa en god Maade.

I den sidstnævnte Retning har Foreningen navnlig virket for musikalske og selskabelige Sammenkomster, samt for Tidens Anvendelse til Sport og Sommerudflugter, men endvidere ses det, at Foreningen ogsaa sørger for sine Medlemmer i Sygdomstilfælde, idet den har 11 Læger til Medlemmernes Disposition.

Medlemmerne deles i 3 Klasser.

1. Ordinære Medlemmer, Kontingent 4 shillings om Aaret, 5 shillings med Lægehjælp.
2. Æresmedlemmer; Givere af mindst 1 Guinée om Aaret.
3. Livsvarige Æresmedlemmer; Givere af mindst 10

Guineer eller Folk med særlig Fortjeneste af Foreningen.

Iblandt disse sidste findes mange med store Beløb, fra 20 til 500 Pund Sterling.

I Aarsberetningen klages der alligevel over, at Foreningen mangler Midler til at iværksætte en virkelig forøget Virksomhed. Virksomheden omfatter hele England, og paa sidste Aarsmøde meddelte Formanden, at Lukning af Butikerne Kl. 8 nu var almindelig gjennemført i mange Distrikter, og at man endog paa sine Steder havde bevirket, at Forretningerne lukkedes Kl 6 —6½ à 7. Om Lørdagen er det almindelig at lukke Kontorerne Kl. 3, nogle lukke endog Kl. 2. Et Forsøg med at gjennemføre en Lukning Kl. 1 er derimod strandet.

Man kan forresten sammenfatte Resultaterne af Foreningens 43-aarige Virksomhed saaledes:

1. Det store Flertal af en gros Forretninger lukke Kl. 6. Et større Antal Kl. 5 om Vinteren — det synes som om man i England i det hele er tilbøjelig til at lukke 1 Time før om Vinteren end om Sommeren, hvilket jo er modsat af, hvad vi gjøre — medens alle ere gaaede ind paa at antage Lørdagen som Halv-Helligdag.
2. Et stort Antal Detailforretninger lukke i Tiden fra Kl. 6 til 8.
3. Adskillige Detailforretninger lukke om Lørdagen Kl. 2 og flere Hundrede Kl. 3.
4. Tusinder af Butiker i Byerne og paa Landet lukke desuden om Onsdagen eller Torsdagen Kl. 2, 4 eller 5.

I Sammenligning med hvad man saaledes har bragt

det til i England, er man hos os jo meget beskeden i sine Fordringer.

Lukningen om Onsdagen eller Torsdagen er Frugten af en forholdsvis ny Bevægelse, og gjælder mest for Sommeren. Noget Lignende er der jo ikke Tale om at iværksætte hos os og den tidlige Lukning om Lørdagen vilde næppe stemme med vore Forhold.

Men Spørgsmaalet bliver nu, hvilke Midler vi skulle anvende for at søge gjennemført det almindelig her udtalte Ønske, nemlig, som tidligere nævnt, Lukning over hele Linjen hver Aften Kl. 8 og Søndagen helt fri. Naar man gjennemgaar den Oversigt over Arbejdstiden i Kjøbenhavn, som findes foran i denne Artikel, da vil man se, at »Otte-Tallet« og »Lukket« om Søndagen allerede spiller en stor Rolle, og saameget lettere vil man jo udentvivl kunne naa sine Ønskers Maal.

De Midler, som den engelske Forening anvender ere: At henvende sig dels igjennem Bladene, dels ved Afholdelsen af Møder og Foredrag eller ved Udgivelsen af Skrifter og deslige til Publikum, og at forestille Principalerne den Skade, som opstaar af sent Arbejde for unge Mennesker, samt at Principalerne selv som oftest ingen væsenlig Fordel har af at have sent aabent, og at dette ialfald ikke vilde kunne blive Tilfældet, naar de enedes om at lukke tidligere. I sit Forhold til Publikum assisteres den engelske Forening af en Dame-Forening, nemlig »Foreningen for at udvirke at Damerne gaa tidlig i Butikerne« (Ladies' Early Shopping Association), hvilken Forening (stiftet i 1881) forpligter sine Medlemmer til ikke at gaa i Butiker efter Kl. 6.

Naar Sagen skal føres igjennem hos os, bliver der næppe andet at gjøre end at søge den ordnet ad Fri-

villighedens og Overenskomstens Vej. At paakalde Lovgivningsmagtens Indblanding i dette Forhold kan næppe anbefales. At oprette en Forening i Smag med den engelske tør vistnok heller ikke anbefales, eftersom vi i Forvejen have mere end nok af Foreninger. Dermed kunde sikkert den bestaaende Handelsforening, helst om den bragtes til at samvirke med andre bestaaende kommercielle Foreninger, udrette adskilligt for Antagelsen af en rimelig Arbejdstid i vor kommercielle Verden.

Ti Aars Prisbevægelser.

1874—83.

I de Debatter om Møntforholdene, der i den senere Tid ere blevne førte i Tyskland, er den Anskuelse ofte og med stor Styrke bleven gjort gjældende, særlig fra Landmandspartiets Side, at de stedfindende lave Varepriser hovedsagelig maa tilskrives Guldmængdens Utilstrækkelighed, og at Skylden for de uheldige økonomiske Forhold saaledes væsenligst maa søges i den i Halvfjerdserne foretagne Møntforandring. Denne Anskuelse har efterhaanden ogsaa fundet nogen Gjenklang her i Landet, særlig i Landbrugskredse. Hvis den Opfattelse var rigtig, at det vedvarende Fald i Varernes Pris skyldes Mangel paa Cirkulationsmidler, maatte den kunne støttes paa Beviser hentede fra Pengemarkedernes Tilstand. Paa Pengemarkederne maa nemlig en saadan Mangel give sit første og tydeligste Udslag. Naar Guldet som Cirkulationsmiddel ikke er tilstede i tilstrækkelig Mængde til at bestride Omsætningerne i de Lande, hvor Guld er Værdimaaler, vil der mellem disse Lande opstaa en Kamp om Guldet. Paa Grund af Befolkningens Trang til Omsætningsmidler maa de seddeludstedende Bankers Metalbeholdning forringes eller deres Seddelmængde forøges; i begge Tilfælde maa en Dis-

kontoforhøjelse indtræde, og den høje Diskonto maa vedvare, indtil Knapheden er forbi, d. v. s. indtil der atter er kommen Ligevægt mellem Omfanget af Vareomsætningerne og Cirkulationsmidlernes Mængde.

Ingen af Delene har fundet Sted i Løbet af de Aar, i hvilke den nedadgaaende Prisbevægelse har udviklet sig. Vil man sammenholde Diskontoen i de sidste 10 Aar — de Aar, i hvilke de fleste Lande have haft eller antaget en mere eller mindre fuldt gjennemført Guldmøntfod — med de foregaaende 10 Aar, da Sølvets Rolle var overvejende, vil man se, at Diskontoen paa Evropas toneangivende Pladser ingenlunde kan siges at have været højere i den sidste end i den første Periode. — Uden rigelige Pengemarkeder vilde sandelig heller ikke det halve Evropa have kunnet foretage de bekjendte Rentereduktioner paa Statspapirer og andre Effekter. Den Frygt man har næret for, at Guldmængden ikke skulde være tilstrækkelig til Forsyning af Landene med Guldmønt, og som bl. a. gav Stødet til Møntkonferencen i Paris i 1881, har vist sig at være ubegrundet. Ikke blot er den engelske Banks Guldforraad siden den Tid ikke svundet ind, men den franske Banks Forraad er fordoblet, Italien har med Lethed kunnet optage et Laan paa 400 Millioner Francs til Fundering af sine Sedler, Tyskland har regelmæssig indløst sine Sedler med Guld, og Guldmængden i de skandinaviske Lande har været tilstrækkelig til disses Behov.

Er der saaledes ved den nuværende Prisnedgang ikke mere Anledning end f. Ex. ved Prisnedgangen i 1864 til at søge Aarsagen i Metalmængdens Knaphed, er det paa den anden Side ikke vanskeligt at finde andre virksomme Aarsager til en Nedgang i Vare-

priserne. Der kan neppe være nogen Tvivl om, at Aarsagen maa søges i en Overproduktion foraarsaget ved Indtagelsen af store Arealer i Landbrugets Tjeneste, særlig i Nordamerika, ved Anlæg af mange nye Fabriker, fremhjulpen af billigere Produktionsmidler og ogsaa af den stærkt omsiggribende Brug af Surrogater i mange Varebrancher; i den enorme Udvikling af Transport- og Kommunikationsvæsenet, Anlæget af store Jernbanestrækninger navnlig i Nordamerika og Asien, Overproduktionen i Skibsbygningen, særlig den enorme Forøgelse af Dampskibsflaaderne, hvoraf atter følge de ukjendt lave Skibsfragter. Lettelserne i Transport- og Kommunikationsvæsenet bidrager ikke alene til at give forøget Lejlighed til Produktion, men den hurtige Transport i Forbindelse med den Lettelse, Telegrafen yder, har ogsaa bevirket, at den Del af Handelsstanden, der staar Forbrugerne nærmest (Detailhandelen) kan nøjes med et forholdsvis langt ringere Varelager end tidligere, og har altsaa forholdsvis forringet Efterspørgselen, samtidig med at Lysten til Spekulation svækkes. Den Opfattelse, jeg altid har næret, at Prisnedgangen skyldes ganske andre Aarsager end en utilstrækkelig Guldmængde, er i den seneste Tid bleven yderligere bestyrket ved et fornylig i det engelske «Institute of Bankers» af Mr. Luke Hansard holdt lærerigt Foredrag om Aarsagerne til Vareprisernes Fald. Jeg har ment, at det vilde interessere Tidsskriftets Læsere at blive bekjendt med dette Foredrag, hvorfor dets væsenligste Indhold gjengives nedenfor.

Moritz Levy.

Mr. Hansard har til Belysning af Prisbevægelserne fra 31. Dcbr. 1874 til 31. Dcbr. 1883 udvalgt 25 Hovedartikler, hvis Forraad og En-Gros-Priser han angiver tabellarisk. Han angiver ikke disse Varers Gjennemsnitspriser og Gjennemsnitsforraad i Aarenes Løb; det vilde have været et for stort Arbejde; men han nøjer sig med at anføre Priserne paa en bestemt Dag i Aaret, — d. 31. December. Forud for sine Tabeller skikker han en kort Oversigt over nogle af de vigtigste Begivenheder siden 1872, der have haft Indflydelse paa de kommercielle Rørelser.

Aaret 1872 udmærkede sig ved en almindelig og hurtig Stigning af Varepriser og Arbejdsløn. I dette Aar afficeredes det engelske Marked især ved en daarlig Høst og Kvægpest. I Løbet af Efteraaret lagde de franske Bestræbelser for at rejse det Laan, som Udbetalingen af de fem Milliarder udkrævede, et stærkt Tryk paa Pengemarkedet. De Transaktioner, som de fem Milliarder medførte, maatte nødvendigvis i høj Grad influere paa Priserne. En uhyre Sum overførtes til Tyskland, — et Land, som ellers ikke plejede at være overbebyrdet med Kapital. Ganske naturligt fulgte deraf, allerede i 1871, en vild Spekulation, især under Form af Aktieselskaber. De mange ny Foretagender bragte med sig en stærk Efterspørgsel efter Kul og Jern, der gav sig Udtryk i en betydelig Prisstigning. — Reaktionen indfandt sig i 1873. Store Falliter i Tyskland, Østrig, de Forenede Stater og Sydamerika. I Slutningen af Aaret stærkt Fald i Kul-, Jern- og Industriproduktpriser. I de Forenede Stater og paa Kontinentet i Aarets sidste Halvdel udpræget Fald i Arbejdslønnen. I September naaede de fem Milliarder til fuld Udbetaling. I England var Høsten daarlig, 20—30 pCt. under en Middelhøst. — Reaktionen, der begyndte 1873, gik videre i Løbet af 1874. Varepriser og Arbejdsløn sank, Maaned for Maaned. I Mine-, Jern- og Staalindustrien faldt Arbejdslønnen hurtigt, og reduceredes paa nogle Steder til samme Standpunkt som i 1871 før Stigningen. Alvorlige Kampe mellem Arbejdsgivere og Arbejdere fandt Sted, og *lock-outs* var der mange af. Det anerkjendtes almindeligt, at Jernbaneforetagender var blevne drevne altfor vidt i de Forenede Stater, og her indtraadte der nu en stor Mangel paa Arbejde og Nedgang i Varepriser og Arbejdsløn, — Altsammen

hovedsagelig paa Grund af de mange Falliter i 1873. Dette gik videre til Evropa. Ophidselsen i 1871 og 1872 havde bragt Forstyrrelse paa Arbejdsmarkedet og i det kommercielle Liv, havde formindsket Arbejdstiden og forøget Arbejdslønnen. Nu trykkede den formindskede Efterspørgsel Alt ned igjen. I England var Høsten rigelig, 25 pCt. over Middelhøst. Priserne paa adskillige af de vigtigste Artikler faldt omtrent 25 pCt. — Prisfaldet fortsattes i 1875. Flere betydelige Falliter. Nogle udenlandske Magter, der havde rejst Laan i England, svigtede, og Regeringen lod til Undersøgelsen af Laan til Udlandet nedsætte en Kommission. Den engelske Høst var slet, endnu ringere end den daarlige Høst i 1872 og 1873. — I 1876 var Svingningerne i Sølvpriserne overordenlige. Aaret begyndte med en Sølvpris paa $56^1/_8$ d.; i Juli faldt den til $46^3/_4$ d.; i Avgust rykkede den atter op til $53^3/_4$ d.; i Begyndelsen af December naaede den $58^1/_2$ d., — den højeste Pris, der i to Aar var bleven noteret; og d. 31. Dcbr. var den atter nede ved $56^1/_2$ d. Ellers var der paa det kommercielle Omraade ingen store Begivenheder; den vigtigste var maaske en stærk Spekulation i Sukker, der drev Prisen op omtrent 50 pCt. I det Hele var Priserne lavere. Der høstedes rigeligt, men af ringe Kvalitet, saa at en Middelhøst dog ikke naaedes. — I 1877 afficeredes det evropæiske Marked af to store politiske Begivenheder: Mac Mahons Stridigheder med Partierne i Frankrig, og den russisk-tyrkiske Krig. Høsten i England var 25 pCt. under Middelhøst. Desuden Kvægpest. — 1878 forløb ikke bedre. Store Bankfalliter (deriblandt City of Glasgow, West of England, Willis, Percival & Co., Fenton & Co., og Tweedy, Williams & Co,), der rev Andre med sig. I Løbet af Aaret sluttedes Freden i Berlin, men den fulgtes hurtigt af indiske og afghanske Forviklinger. Høsten i England var ubetydelig, dog lidt bedre end det foregaaende Aars. Dette syntes dog ikke at trøste Landmændene: Forpagterne forlangte Nedsættelse af Afgifterne, eller opgav deres Forpagtninger. Yderligere og næsten almindeligt Prisfald. — D. 1. Jan. 1879 gjenoptog de Forenede Stater Metalbetalingen. I Begyndelsen mærkedes dette ikke synderligt i England, men i September kom der store Bestillinger fra Amerika paa Jern og Staal, tilsidst paa alle Slags Varer, og i Slutningen af

Aaret steg Metalpriserne og i det Hele Vakepriserne. Men Høsten i England var en af de sletteste i Mandsminde. — Den betydelige Prisstigning i Slutningen af 1879 holdt sig kun de første tre eller fire Maaneder i 1880. Under Prisstigningen havde Spekulationen været livlig; men Slappelse fulgte snart. Ved Aarets Slutning var næsten Alt, hvad der var bleven vundet i 1879, atter tabt, og alle de vigtigste Kolonialartikler, som Sukker, Kaffe, The, Ris, Kakao stod lavere end den foregaaende 31. December. I Sammenligning med de foregaaende Aar var Høsten god, omtrent Middelhøst. — 1881 forløb roligt. Ret betydelige Børsspekulationer. Høsten i England var ubetydelig, men god i Irland. — 1882 havde særligt Børskrisen i Frankrig at opvise: Société de l'Union Générale's og Banque de Lyon et de la Loire's Fald. Stor Pengeknaphed i Frankrig. Høsten i England var bedre end i de foregaaende syv Aar, men ringere end tidligere Tiders Gjennemsnit. — I 1883 gjennemførtes den ny Toldtarif i de Forenede Stater; men Toldreduktionerne var ikke saa store, som man havde ventet, og influerede ikke i nogen kjendelig Grad paa Omsætningen. Store Falliter i Liverpool (især Morris Ranger's). Høsten i England var atter lidt bedre, men fremdeles under tidligere Tiders Gjennemsnit.

I denne korte Oversigt over de sidste tolv Aar er der navnlig tre Momenter, der falde i Øjnene: 1. i 1871—73 de Forstyrrelser, som den uhyre Kapitaloverførelse fra Frankrig til Tyskland bragte med sig, og den dermed følgende Voldsomhed i Spekulationen; — 2. i 1879 den stærke Efterspørgsel, der udgik fra Amerika, foraarsaget tildels ved store Jernbaneanlæg, og ogsaa derved at Gjenoptagelsen af Metalbetalingen bragte Handelen et solidere Grundlag; — 3. en lang Række af daarlige Høstaar. De to første Momenter maatte opmuntre Efterspørgslen, det tredje, derimod, formindske den; thi vel viser netop 1879, at en meget slet Høst kan forenes med større kommercielt Liv; men som Regel holder det dog Stik, at en slet Høst øver en deprimerende Indflydelse paa Omsætningen.

Sættes Forraadene for hver af de af Mr. Hansard udvalgte 25 Artikler — der i Forening omfatte de vigtigste Forbrugs- og Industriartikler — til 100 d. 31. December 1874, altsaa for alle Artiklerne tilsammen til

2500, og sættes paa samme Maade Priserne d. 31. December 1874 til 100 for hver enkelt Artikel, og til 2500 for dem alle tilsammen, steg eller faldt Forraad og Priser efter det Forhold, som nedenanførte Tal udvise:

31. Dcbr.	Forraad	Priser
1874	2500	2500
75	2545	2360
76	2824	2504
77	3351	2248
78	3448	2140
79	3169	2460
80	3383	2194
81	3361	2232
82	3363	2119
83	3310	2111
Tils. for hele Tiaaret	31204	22868

Den modsatte Retning, Forraad og Priser have bevæget sig i, falder her ret tydeligt i Øjnene: Forraadene ere stegne (og langt stærkere end Befolkningen, der i de ti Aar jo kun er stegen med omtrent ti Procent); — Priserne faldt stærkt i 1875, steg saa lidt i 1876, men faldt atter i 1877 og 1878, tog saa et lille Opsving i 1879 (i hvilket Aar Forraadene formindskedes), men faldt atter i det følgende Aar, saa at de d. 31. December 1883 var lavere end nogensinde siden 1874. Og saa er dog derved dette at erindre: d. 31. December 1874 var Priserne lave i Sammenligning med Priserne fra 1871—72. De høje Priser fra 1871—72 faldt i 1873 og end yderligere i 1874, og naar d. 31. Dcbr. 1874 benyttes som Udgangspunkt for Pris-Sammenligninger, tages en meget trykket Periode til Udgangspunkt.

Mr. Hansard vilde gjerne have valgt flere end 25 Artikler og et længere Tidsrum end 10 Aar; men særligt Vanskelighederne ved at faa Oplysning om Forraadene traadte hindrende i Vejen. Vedrørende enkelte Artikler kunde kun Forraadene i London oplyses; for de fleste Artiklers Vedkommende haves Oplysning om Forraadene i hele Storbritannien og Irland. Hvor Forraadene ere spredte mellem mange forskjellige Steder, og hvor der ikke bestaar nogen Forening mellem Kjøbmændene eller Mæglerne, er det selvfølgelig vanskeligt

at faa nøjagtig Oplysning om Forraadene. Hvor Forfatteren maatte holde sig til London alene, spiller London ogsaa en ganske dominerende Rolle.

De 25 Artikler ere disse*):

S u k k e r. Forraadene d. 31. Dcbr. 1874 i Storbritannien og Irland udgjorde 180,000 Tons (raat og raffineret), d. 31. Dcbr. 1883 derimod 265,000 (for senere at stige endnu mere). Priserne for Java var d. 31. Dcbr. 1874 26 sh. og for Vestindisk 21 sh. 6 d. pr. Cwt. Bevægelsen i de følgende ti Aar var som nedenstaaende Forholdstal anskueliggjøre:

		Priser	
31. Dcbr.	Forraad	Java	Vestind.
1874	100,0	100,0	100,0
75	91,6	94,2	88,4
76	62,5	128,8	137,2
77	105,5	94,2	93,0
78	69,4	92,3	88,4
79	97,2	113,4	107,0
80	88,8	100,0	94,2
81	105,6	103,8	97,6
82	140,5	92,3	88,4
83	147,2	85,7	80,2

T h e. Forraadene ere stegne fra 100,0 i 1874 til 143,5 i 1883, — en stærk, men jævn og uafbrudt Stigning. I Priserne have Bevægelserne været lidt mere vexlende, men i det Hele stærkt faldende. Naar Gjennemsnitsprisen (for Sound Common Congon) i 1874 sættes til 100, var den i 1883 kun 43.

K a f f e. Stærk Stigning i Forraadene. Prisstigning i det første Par Aar, siden 1877 Prisfald. Prisforholdet i de ti Aar var saaledes (for Good Channel Rio) 100—103—108—100—71—90—69—55—44—70.

K a k a o. En af de meget faa Artikler med aftagende Forraad og stigende Priser. I hvert af Aarene siden 1874 have Forraadene i Storbritannien og Irland været mindre, og Priserne højere. I 1878 var Forraadene endog kun 11, men Priserne 243 mod 100 i 1874.

---

*) Forraadene og Priserne d. 31. Decbr. 1874 sættes = 100; Forraadene og Priserne de følgende Aars 31. Dcbr. til et Tal, der forholder sig til 100, som Forraad og Priser paa de respektive Tider forholdt sig til Forraad og Priser d. 31. Dcbr. 1874.

Ogsaa i de følgende Aar meget høje Priser og temmelig smaa Forraad.

Ris. I de seneste Aar store Forraad og lave Priser; i Halvfjerdserne omvendt. I denne Artikel i det Hele forholdsvis mindre Svingninger.

Indigo. I det Hele lavere Priser, men forholdsvis mindre Svingninger.

Silke. En af de faa Artikler med højere Priser, og aftagne Forraad.

Jute. I 1881—83 lavere Priser, tidligere snarest højere, men mindre betydelige Svingninger.

Uld. Større Forraad, lavere Priser.

Bomuld. Lavere Priser. Betydelige Svingninger i Forraadene.

Peber. Indtil 1881 større, i 1882—83 lavere Forraad; i 1883 lidt højere Priser, fra 1875—82 lavere Priser.

Ingefer. Betydeligt større Forraad, i alt Fald i London; lavere Priser, tildels betydeligt lavere Priser.

Tobak. I 1882—83 mindre, i 1876—81 større, Forraad. Lavere Priser.

Kochenille. I London mindre Forraad, undtagen i 1883; i de seneste Aar betydeligt lavere Priser, men fra 1876—79 højere.

Soda. Større Forraad i de første fem, mindre i de sidste fem Aar. Lave Priser i 1883; fra 1877—81 højere.

Salpeter. I de første fem Aar større, i de sidste fem Aar lavere Forraad. Ubetydelige Prissvingninger.

Huder. Større Forraad, lavere Priser.

Talg. Mindre Forraad og ubetydeligt lavere Priser.

Jern. Forraadene, fem, sex ja syv Gange større end i 1874. Priserne bevægede sig saaledes de ti Aar: 100—84—76—68—57—89[ɔ: i 1879!]—69—68—64—57.

Kobber. Større Forraad, lavere Priser.

Tin. Ligesaa, men forholdsvis mindre Bevægelser.

Tømmer. Lavere Priser, undt. i 1882.

Hvede. Stigende Indførsel. Priserne bevægede sig saaledes: 100—81—83—102—83—78—79—81—81—74.

Kreaturer og Kjød. Aftagende Kreaturstyrke. Stigende Indførsel af Hornkvæg og Faar, nemlig efter følgende Forhold: 100—131—138—113—120—125—

140—132—154—167. Priserne paa Oxekjød noget lavere end 1874, men ubetydeligt; Priserne paa Faarekjød noget højere (blot med Undtagelse af 1879 og 1881).

Kul. Produktionen i Storbritannien og Irland har stadig hævet sig, fra 125 Millioner Tons i 1874 til 156 Millioner i 1882. Aarets Gjennemsnitspriser for bedste Kul vare lavere, nemlig efter dette Forhold i de ti Aar: 100—92—83—76—70—70—62—68—67—72.

Disse fem og tyve Artikler stod altsaa næsten alle i 1883 med lavere Priser. Kun Kakao og Silke, og tildels Peber og Kjød havde højere. Omvendt vare Forraadene for de allerfleste Artiklers Vedkommende højere.

Mr. Hansard vender sig nu til Spørgsmaalet, om det kan antages, at Priserne ere blevne trykkede formedelst Mangel paa Guld. Han spørger om, hvorledes man vil bevise, at der er for lidt Guld. Han formoder, at var der Guldmangel, vilde Diskontoen stige. Men siden 1874 har Diskontoen netop gjennemgaaende været lav. Mr. Hansard har til sin Afhandling føjet en grafisk Fremstilling, der paa en fortræffelig Maade anskueliggjør Bevægelserne i den engelske Banks Minimums-Diskontosatser 1864—83. Deraf læres dette:

I 1864 varierede Diskontoen mellem 6 og 9 pCt. D. 8. September stod den ved 9 pCt., 10. Novbr. s. A. falder Diskontoen til 8 pCt., og Faldet fortsættes, næsten Maaned for Maaned, indtil der d. 16. Juni 1865 noteres 3 pCt. Derefter Stigning, Maaned for Maaned, kun afbrudt to Gange, særlig stærk Stigning i Maj 1866, indtil der d. 12. Maj 1866 noteres 10 pCt. — højeste Minimumssats i de tyve Aar. I Efteraaret 1866 derefter stærkt Fald, Trin for Trin, fortsættes gjennem 1867, indtil der d. 25. Juli 1867 noteres 2 pCt. Igjennem hele 1868 holder Diskontoen sig mellem 2 og 3 pCt., og gjennem 1869 mellem $2^1/_2$ og 4 pCt. D. 4. Avg. 1870 naas 6 pCt.; men i Løbet af Efteraaret falder den atter, og fra den 29. September noteres $2^1/_2$. I 1871 Svingninger mellem 2 og 5 pCt. I 1872 blive Svingningerne noget stærkere (d. 26. Juni 1872 kun 3 pCt., men d. 9. Novbr. s. A. 7), og i 1873 blive de baade stærke og talrige: der er i det tyveaarige Tidsrum intet Aar, der har saa mange Forandringer (ialt 24) at opvise. Og Forandringerne ere stærke: d. 30. Januar er Diskontoen kun $3^1/_2$, d. 4. Juni er den gaaet op til 7,

d. 21. Avg. er den atter ved 3, men d. 7. Novbr. naar den 9, for derefter at falde i store Spring, saa at Aaret ender med $4^1/_2$. I den første Halvdel af 1874 gaar Faldet videre, og den 18. Juni noteres kun $2^1/_2$. I den sidste Halvdel er der atter Stigning, saa at Aaret ender med 6. Men 1875 bringer atter Diskontoen ned, og de ti Aar 1874—83 have gjennemgaaende lave Satser. I disse 10 Aar naar Diskontoen kun tre Gange 6 pCt. (nemlig 30. November 1874—7. Januar 1875, 14. Oktober 1878—21. November s. A., 30. Januar 1882—23. Februar s. A.); — hvorimod Diskontoen i de foregaaende ti Aar 14 Gange var ved 6, 13 Gange ved 7, 10 Gange ved 8, 4 Gange ved 9 og 1 Gang ved 10 pCt. Omvendt er Diskontoen 1874—83 langt hyppigere og i langt længere Perioder under 3, end den var det i de foregaaende ti Aar. Men ikke blot har Diskontoen i de sidste ti Aar holdt sig meget lavt, hyppigst omkring 3 pCt., lidt under eller lidt over; men Forandringerne have været langt færre: i de første ti Aar rettede den engelske Bank sin Diskonto ialt 115, i de sidste ti Aar kun 72 Gange.

Indvender man, at Priserne i et Land, der maaske ikke mangler Guld, kunne falde, fordi Priserne falde i andre Lande, saa skulde man dog vise, at disse andre Lande lide af Guldmangel.

Er maaske en Nedgang i Produktionsomkostningerne Skyld i de lavere Priser? Ganske vist ere Produktionsomkostningerne, takket være Opfindelserne, Kommunikationsmidlerne, Dampen og Maskinerne, paa flere Punkter blevne formindskede; men hele Prisfaldet kan ikke være begrundet deri. Hvis Prisfaldet ikke var større end Nedgangen i Produktionsomkostningerne, vilde Producenterne ikke have nogen Grund til at klage, hvad de dog sikkert have.

Skyldes Prisfaldet den Omstændighed, at vi have opgivet Sølvet som Møntmateriale? Det ville adskillige Bimetallister have os til at tro; — men i de Forenede Stater, der have Bimetallisme, er Prisfaldet ligesaa stort som i Evropa.

Hovedaarsagen til Prisfaldet ser Mr. Hansard i Overproduktion. De forskjellige Kommunikationsmidler, ved hvis Hjælp Varerne kunne hidskaffes med en tidligere ukjendt Hurtighed og fra Produktionssteder, til

hvilken Adgangen tidligere ikke stod aaben, have gjort det mindre nødvendigt end tidligere at holde store Varelagre, — alligevel ere Forraadene voxede stærkt. Deri stikker Hovedgrunden!

Anm. I et følgende Hefte agter Tidsskriftet at bringe en udførligere, original Artikel til Belysning af det heromhandlede Spørgsmaal.

Red.

August Strindberg som Socialfilosof.

Strindberg anser det som sin Pligt, «en tung, men bindende Pligt», offenligt at udtale sine Anskuelser om «Samfundet». Hvad der har indgivet ham denne Pligtfølelse, ses ikke ret; men den er nu i ethvert Fald engang tilstede hos ham, og vi skylde den bl. a. den Række Afhandlinger, der er samlet under Fællestitlen «Likt och Olikt» (Alb. Bonniers Forlag, Stockholm 1884)*).

Men han anser det ogsaa som sin Ret at ytre sig om Samfundet. Denne Ret søger han at begrunde ved at henvise til, at han «ikke tilhører noget politisk Parti», at han ikke har «Partipassioner, som forblinde», og at han «efter at have været inde i alle Klasser, fra Tjenerens (som Informator) til Embedsmandens, er kommen til at se Sagerne fra en Mængde Synspunkter». Det Sidste skulde vel være Hovedsagen eller det, der særligt giver ham den nævnte Ret; thi det Negative: ikke at høre til noget politisk Parti, har han tilfælles med en Masse af Personer, der aabenbart mangle al Kompetence til at tale offenligt om Samfundet. Nu viser det sig imidlertid, at denne «Mængde af Synspunkter» alle ere, hvad Strindberg betegner som de overflødige Samfundsmedlemmers Synspunkter. Strindberg

*) Det første Hefte indeholder en noget større Afhandling om «den almindelige Misfornøjelse. dens Aarsager og Hjælpemidlerne imod den». Det andet indeholder tre Smaaafhandlinger om «Livsglæden», «Kulturarbejdets Overvurdering», «Nationalitet og Svenskhed».

har været «Tjener» d. v. s. Lærer; men Lærervirksomheden bestaar, efter hans Opfattelse, i «at lære Dumheder ud». Han har været Embedsmand; men Embederne ere, efter hans Opfattelse, kun blevne indrettede for at skaffe Embedsmændene og deres Sønner Stillinger, Brød og social Anseelse; i og for sig kunde de godt undværes; thi Folk kunde godt styre sig selv, og Embedsmændene ere saaledes blot «tærende» Individer. Han har været og er Kunstner og Forfatter; men Kunstnervirksomhed og den literære Virksomhed er ogsaa efter hans Skildring rent tærende. Vilde man nu paa Basis af disse hans forskjellige Stillinger tilkjende ham særlige Kvalifikationer, saa maatte man dog vel i ethvert Fald forlange af ham som af enhver anden Forfatter, at han først tænker sine Tanker helt igjennem, inden han udtaler dem. Og med en ganske særlig Vægt maatte denne Fordring stilles til ham, der holder saa meget af at bruge de store Ord.

* * *

Strindberg vil have, at «Naturen skal herske»; han er altsaa — eller bilder sig ind at være — «Fysiokrat», Saa tror han i sin Egenskab af Fysiokrat at maatte inddele Samfundet i to Hovedklasser: «de uundværlige» (eller «nærende») og «de undværlige» (eller «tærende»). Hvem er «de uundværlige»? De, der producere «Mad, Klæder, Husrum og Brændsel». Men Strindberg synes kun at betragte som «produktive» de, der umiddelbart producere de nævnte Artikler. Det hjælper ikke, at en Stadbo f. Ex. konstruerer de Redskaber, Bonden benytter under sin produktive Virksomhed. Det er Bonden, «Naturmennesket», som bærer det Hele; det er ham, og kun ham, der gjør det muligt for os Stadboer, os «Kulturmennesker» at leve.

Bonden skildres saaledes: Han er den, der mindst benytter sig af Arbejdsdelingen, og derfor vilde han, naar man ikke havde opfundet noget, der kaldes «social Anseelse», aldrig have følt sig trykket, aldrig have været

ulykkelig!! Altsaa et Modbillede til Stadboen, der efter Strindberg altid maa være ulykkelig og misfornøjet! Bonden har et stærkt Legeme, en god Helbred og en god Forstand, og overgaar i saa Henseende Kulturmennesket som Gjennemsnitsmenneske! (Ordret saaledes hos Strindberg!) Bondens Sanser ere ufordærvede; hans Øre er ikke fordærvet af Gadetummel; hans Øje trænger ikke til Briller; hans Nerver ere mindre sensible end Kjøbstadmandens, og saaledes forskaanes han for en Mængde Lidelser, som Kulturmennesket er underkastet; hans Blod er sundt og han lider ikke af Blodmangel, om og hans Føde er knap, thi hans Hjerneforbrænding er ikke saa stor, og den friske Luft, han lever i, og hans naturmæssige Levemaade giver ham ikke Anledning til unødvendig Nattevaagen og Udsvævelser, som den ulykkelige Stadboer maa kaste sig ind i for at skaffe sig nogen Illusion i den Stenpyramide, som han er levende begravet i. Saaledes er Bonden, malet med Strindbergs Pen, i legemlig Henseende et misundelsesværdigt Væsen; men ogsaa i aandelig Henseende er han «den mest fuldkomne Species af Slægten Menneske», og «han ejer de legemlige og aandelige Egenskaber, som fordres til at holde en kraftig Slægt i Live.» Som Vidnesbyrd om hans Intelligens anføres: hans Uvilje ligeoverfor «Landbrugsakademiernes uprøvede Theorier»; hans Forkjærlighed for hans gamle Plov fremfor den engelske, der ikke forlanger saa meget Arbejde; hans Forkjærlighed for hans gamle Plejl fremfor de Tærskeværker, der spare meget Arbejde; hans Utilbøjelighed til at anvende «kunstige Gødningsstoffer med græske Navne», hans Utilbøjelighed til at sætte sine Børn i Skolen, hvor der læres «jødiske Fabler og Kongerækker» osv. Og vel at mærke: Strindberg er ikke her Ironiker; han taler her alvorligt! Han udvikler og gjentager atter og atter, hvorledes den Omstændighed, at Bonden mindre end nogen Anden kjender til Arbejdets Deling, gjør ham til det «lykkeligste og mest fuldkomne» Samfundsmedlem. «Hans Arbejde er besværligt, men det demoraliserer ham ikke ved Usundhed eller Ensformighed,

og han glemmer ikke, at han har Naturens Hjælp at takke for den Høst, Jorden giver; thi Kornet voxer paa Marken, medens Bonden sover, om det end ikke voxer, naar han ikke pløjer og saar. Han føler sig derfor som Skyldner ligeoverfor Naturen eller Forsynet, eller hvad han ellers kalder den, og sin Høst kjører han ind under festlig Glæde, ganske vist kun en Gang om Aaret, men med et helt andet Sindelag end den gnavne Embedsmand, der en Gang om Maaneden kvitterer for en aldrig tilstrækkelig Løn, eller den fortvivlede Arbejder, der en Gang om Ugen faar sin Løn. Intet Klokkeslag, — Solen er hans Ur, og Fritid kan han tage sig, uden at det Hele gaar i Stykker, og Hvile er hans største Luxus. Enhver Aarstid medfører Forandring i hans Virksomhed. Om Vinteren kjører han Tømmer og Brænde ind fra Skoven, fisker paa Isen, ser til Laden, sysler med Redskaberne, øver Husflid, hviler sig ved Ovnen; om Foraaret pløjer og saar han; om Somren høstes Høet og om Efteraaret Kornet.»

Det er jo en hel Idyl; kun Skade, at han alligevel er — misfornøjet.

Modstykket er Stadboen, Kulturmennesket. Han har — fordi hans Forfædre Slægt efter Slægt have afholdt sig fra at arbejde, have nydt udvalgte Næringsmidler, og beskyttet sig mod et koldt Klimas Barskhed — hvide Hænder, en fornem Holdning og Smidighed i Lemmerne; men det er just — «Tegnet paa hans Degeneration». Paa Grund af Mangel paa legemligt Arbejde forringes hans fysiske Egenskaber, og ogsaa «hans Hjerne bliver efterhaanden ude af Stand til at udføre et noget vanskeligere Tankearbejde». Ødelagte Nerver, evig Uro, daarlig Søvn, Jagt efter Embeder, tærende Ængstelse for at blive forbigaaet karakteriserer ham. De største Nydelser, Livet giver, Luft og Lys, savner han, og Erstatning maa han søge i kunstige Nydelser, i Selskab, i Glassenes Klang, i Musiktummel, der skal overdøve hans daarlige Samvittighed, i Sundhedspoliti, Jerndraaber og Morfinsprøjte. I den Grad er han Idiot, at han ikke selv kan lave sin Mad, ikke bære en Pakke hjem

fra Butiken, ikke rede sin Seng, ikke tænde Ild i sin Kakkelovn. (Historien om Kakkelovnen er Strindberg i den Grad indtagen i, at han gjentager den et Par Gange. Sandheden er som bekjendt den, at det at lægge i Kakkelovnen just ikke plejer at være Tjenestepigens Force; vi idiotiske «Kulturmennesker» gjøre det i Reglen bedre).

* *
*

Alt dette er vel i det Mindste Paradoxer og kolossale Overdrivelser. Men skraber man det Paradoxale og Overdrevne af, vil man derunder sammen med en hel Del Fejl jo kunne finde nogle Sandheder. Kommer man derimod til det, som Strindberg anbefaler som «Botemedel» for Samfundets Brøst, kommer man ud i det ganske Meningsløse.

* *
*

Samfundets Brøst bestaar efter Strindberg: i den vidt drevne Arbejdsdeling, i en daarlig Økonomi ɔ: i Produktionen af en Masse unyttigt Stads, Luxus, og i den hele bagvendte sociale Rangfølge, efter hvilken det, der skulde være nederst, er sat øverst, og det, der skulde være øverst, er kommet nederst. Bonden, «Naturmennesket», skulde være øverst, og Stadboen, «Kulturmennesket», nederst. Men den bestaaende bagvendte Rangfølge synes dog ikke at kunne avle Misfornøjelse hos de begunstigede Kulturmennesker, og hvor Strindberg analyserer den Situation, som «Kulturmenneskene» befinde sig i, forstaar han vel ofte at gjøre træffende pikante Bemærkninger, og at fængsle Læserne ved sit aandfulde skarpe Vid; men «Misfornøjelsen» — og det var jo den, vi skulde have frem — bliver ofte ligesom borte.

Men «Misfornøjelse» er og skal der være. Og se vi lidt nøjere til, vil det vise sig, at det egenlig ikke er den uheldige sociale Rangfølge, men ligefrem selve Samfundets Existens, der er Skyld i den.

«Derved», siger Strindberg, «at Kulturmennesket pakke sig sammen og væve sig sammen med Andres Existens, derved er det Taabeligste af Alt og Aarsagen til al Taabelighed opkommet: nemlig at Mennesket ikke mere lever for sig selv men blot har sin Existens gjennem Andres Mening om det. Det er derfor, at man ikke vover at klæde sig efter sin Sundheds og sit Godtbefindendes Fordringer; det er derfor, at man ikke vover at spise efter sin Smag; det er derfor, at man ødelægger sine Børn, for at de skulle vide lige saa meget (helst unyttige Sager) som Andres Børn; det er derfor, at man fornedres, saa at man til Slut tier, naar man ser dem, der have Anseelse, begaa en daarlig Handling; det er derfor, at saa Mange sælge deres Sjæle, — det er, kort sagt, den sociale Anseelse, der gjør Kulturmennesket saa misfornøjet — og saa fornøjet.» Men nu vil Strindberg dog vel ikke paastaa, at Bonden mere end Stadboen klæder sig efter sin individuelle Smag («Nationaldragterne» synes ikke at vidne om stor individuel Frihed), at Husmanden med større Frihed kritiserer Gaardmanden end Arbejderen Embedsmanden, — og det bliver saaledes ikke blot «Kulturmennesket», Bymennesket, men overhovedet Mennesket, som dette, at «man «pakker sig sammen» ɔ: lever i et Samfund, gjør saa misfornøjet. Dette Resultat bør altsaa erindres, naar Spørgsmaalet bliver om «botemedel».

Og videre: Arbejdsdelingen «har gjort os til Maskindele, medens enhver af os i det Mindste skulde have kunnet være en hel Maskine.» Og endnu værre: «Samfundet har gjort os til ligplyndrende Hyæner, medens vi i det Mindste skulde have kunnet jage som Ulve; det har desuden gjort os til Dobbeltgængere, og der er det, at Kulturmennesket lider mest. Ved at bo sammen, har man maattet paalægge sig Baand, der blot længes efter at brydes; Konveniens, Høflighed, Etikette, alt dette er nødvendigt, men det er en forfærdelig Nødvendighed, thi det er Falskhed. Samfundet har ikke dræbt det vilde Dyr i os, men kun fornedret det ved Dressur, en Dressur, som ikke er

mere at stole paa end al anden Dressur; thi glemmer Tæmmeren sin Revolver hjemme, saa slipper det vilde Dyr løs. Det oplyste Kulturmenneske lider, fordi han udenpaa sit ligefremme Hverdagsmenneske maa bære et Samfundsmenneske; det er dette sidste, som holder Festtalen, ad hvilken Hverdagsmennesket ler; det er det, som skriver de store Ord, som præker den strenge Moral, som besynger den patriotiske Ære. Det er Samfundstvangen, Samfundshykleriet, som fornedrer Individet og fordobler ham, saa at han lærer Et, men lever et Andet.» Saa anfører Strindberg Tegnér og Thomander «som Exempler paa Samfundsløgnens Ofre»; men specielt «efter dem kaster han ikke Sten, — men vel efter Samfundet.»

* * *

Samfundet skal angribes, thi det er Samfundet, der er Skyld i alle Ulykkerne, idet det ved at «indsnøre Mennesket i Samfundsfordomme, Baand og Tvang, har gjort det saa godt som ufrit.» Men som Hensigten med Angrebet angiver Strindberg alligevel ikke (— eller i alt Fald ikke i det Afsnit af sin Afhandling, hvor han søger at drage Konklusionerne af sine Udviklinger) rent ud Samfundets Opløsning Og dog maa Samfundets Opløsning betegnes som den logiske Konklusion af hans Stormløb. Nej, han indskrænker sig til at foreslaa nogle Reformmidler, «botemedel», ved hvilke der skal lappes paa Samfundet.

De tre Hjælpemidler ere da disse: 1. Arbejdets mindre udstrakte Deling (= Selvhjælp); 2. Samfundets Retvending, saa at det Nyttige kommer øverst, hvoraf følger, at Loven om den sociale Anseelse maa omgjøres (= Selvstyre); 3. Økonomi, hvorved der særligt maa ses hen til Naturkræfternes Anvendelse (= Luxus'ens Indskrænkning).

* * *

Arbejdsdelingen har, siger Strindberg, gjort, at Kulturmennesket «opfostres til en Detail». Kulturmennesket gjøres af Arbejdsdelingen til en «Krøbling». Bort med Arbejdets Deling! Mennesket skal hjælpe sig selv, gjøre sig uafhængigt af sine Medmennesker, leve for sig selv, — saa vil «det syge Samfund blive sundt», Individerne ville leve «sikkert», ville blive «sunde, fuldstændige Mennesker», faa «alle Legemets Færdigheder bevarede og udviklede», ja ogsaa faa Sjælens Kræfter udviklede!

Naar man vilde anmode Strindberg om et lille Bevis, taget af det virkelige Liv, vilde han vel henvise til sin «Bonde», — der nu rigtignok ikke er det virkelige Livs Bonde. Ja, at Sundhedsforholdene paa Landet i det Hele ere bedre end i de store Byer, lader sig vel ikke benægte. At ogsaa Bondens aandelige Liv er mere udviklet, vil derimod vistnok de Fleste betvivle. Men det forstaar sig, hvis man som Strindberg anser Utilbøjeligheden til at indføre arbejdsbesparende Redskaber og Utilbøjeligheden til at gaa paa Landbrugsakademier som Beviser paa «Klogskab og «Visdom», — saa maa man vel ogsaa, naar Talen er om det intellektuelle Standpunkt, give Bonden Prisen, i alt Fald Bonden i lidet kultiverede Lande.

Og naar vi sammenligne Evropæerne, der have den usalige Arbejdsdeling, med Rødhuderne i Amerika og Negrene i Afrika, der kun have en mindre vidtgaaende Arbejdsdeling, — ja, saa ere de sidste naturligvis langt mere end de første «fuldstændige» Mennesker, og særlig staar utvivlsomt den sjælelige Udvikling langt højere blandt Hottentotterne end blandt Englændere, Tyskere, Franskmænd og Skandinaver.

Og hvad det angaar at leve «sikkert», saa lærer Historien jo os ogsaa, at Hungersnød i Nutiden med den store Arbejdsdeling er Noget, der langt hyppigere og lettere indtræder end i Fortiden med den ringe Arbejdsdeling. Ikke sandt? Hr. Strindberg.

Og «det syge Samfund vil blive sundt», naar Arbejdsdelingen indskrænkes! Ja, forsøg blot en Radikalkur som

at afskaffe Arbejdsdelingen! Saa vil Sygdommen tilvisse forlade Samfundet; «han døde, det er sandt; men Feberen ham forlod.» Det er netop Arbejdsdelingen, der holder Samfundet sammen. Indfør Strindbergs «fuldstændige» Mennesker, og det hele falder fra hinanden i Atomer!

«Den første forstyrrende Forrykkelse i Samfundets Udvikling», siger Strindberg, «var Arbejdets for vidt strakte Deling. Da ethvert Menneske tog en Stump, en Detail for sig, blev han udmærket flink i den Detail, men Krøbling i alle andre, og vi ere duelige Specialister fra Legetøjsfabriksarbejderen i Nürnberg, der tilbringer hele sit Liv med at male Tinsoldatens Frakke, til den lærde Filosof, der kan Grækernes og Romernes Filosofer paa Grundsproget, men som ikke kan læse Spencer, fordi han ikke har lært Engelsk; vi ere udmærkede hver i sin Detail, men vi ere daarlige Samfundsmennesker.» Er det muligt at skrive mere tankeløst? Vi ere maaske daarlige ɔ: «ufuldstændige» Individer; men naar Arbejdets Deling har gjort os til Noget, er det dog fremfor Alt til «Samfundsmennesker». Strindberg mener, at Arbejdsdelingen har ført med sig, «at vi ikke forstaa hverandre, uagtet vi tale samme Sprog.» Men hvor i al Verden er det muligt, at Samfundet kan bestaa, — og det bestaar jo faktisk —, naar dets Medlemmer «ikke forstaa hverandre», — disse Medlemmer, der, som Strindberg skildrer, ere saa ynkelige, at de ikke kunne «hjælpe sig selv» men bestandig trænge til indbyrdes Assistance. Sandheden er naturligvis netop den omvendte, nemlig den; at naar vi fik Strindbergs «fuldstændige Mennesker», vilde de ikke mere forstaa hverandre, — fordi de da vilde tale hver sit Sprog, og fordi de da ikke mere vilde behøve at forstaa hinanden.

Vil man have en Forestilling om Strindbergs «fuldstændige Mennesker» og deres Præstationsevne, kan man holde sig til Strindberg selv. Saalænge han blev ved sin Læst, ɔ: indskrænkede sig til at skrive Vers og Romaner, leverede han vistnok et dygtigt Arbejde; men fra det Øjeblik, da han begyndte at betragte sig som «fuldstændig»

d. v. s., som kapabel til at behandle store filosofiske Spørgsmaal, som han paa Grund af sin «Fuldstændighed» kun kunde skjænke en meget flygtig Tanke, fik vi saadant et jammerligt Arbejde, som det., der er nedlagt i hans «Likt och Olikt».

Og naar han nu anbefaler en Indskrænkning af Arbejdets Deling som et «botemedel», saa maa han dog fornuftigvis have tænkt sig en Maade, hvorpaa Midlet kunde bringes i Anvendelse Skal Staten yde sin Medvirkning hertil? Eller skal Staten holde sig passiv og overlade Sagen til det private Initiativ? I første Tilfælde vilde Strindberg jo komme i Kollision med sin fysiokratiske Frihedslære, det fysiokratiske *laissez faire*, *laissez passer*; og, ganske bortset fra denne Kollision, Staten kan begribeligvis i denne Retning kun udrette forholdsvis meget lidet. I andet Tilfælde vilde man komme til den Absurditet, at Arbejdsdelingen, der er et Resultat af en historisk Udvikling, skulde tvinges tilbage, — fordi en Enkeltmand, Hr. Strindberg, anmoder Verden om at slaa Kolbøtte.

* * *

Saa er der «Retvendingen». Det lyder dejligt, dette om at sætte det Nyttige øverst og det Unyttige nederst. Men det er jo ikke Andet end en hul Frase, saalænge man ikke faar noget Positivt at vide om «Retvendingens» Hvorledes! De legemlige Arbejdere, specielt Bonden, er det, det kommer an paa; alt det Andet kan undværes, mener Strindberg. Naturligvis er Sætningen meningsløs, men selv om man gaar ind paa denne Betragtningsmaade, saa ere vi dog lige vidt, saalænge vi ikke se, ved hvilke Forholdsregler «Retvendingen» skal gjennemføres. Strindberg svarer: ved at afskaffe Kongedømmet, ved at indføre Jurydomstole, ved at afskaffe de staaende Hære, ved at stykke Domænerne ud til de ulykkelige Arbejdere. Saadanne Forslag ere — naar Talen er om en fundamental Omkalfatring af Samfundet — komiske Smaaforslag. Hvorledes kan en for-

nuftig Mand tro, at Indførelsen af Juryvæsenet og Militshær og Afskaffelse af Kongedømmet m. m. vil bringe det, der hidtil var nederst, øverst, og det, der hidtil var øverst, nederst! Og selv om dette lykkedes, vilde det saa medføre «den almindelige Misfornøjelses» Afløsning af den almindelige Tilfredshed?

Strindberg henviser til Schweiz (formodenlig specielt Genf, hvor han bor) som det Land, hvor han har truffet «de sammenlignelsesvis lykkeligste Mennesker». «Jeg var», fortæller han, «i et Aftenselskab, hvor man fra Kl. 8 om Aftenen til Kl. 2 om Morgenen morede sig; skjønt Traktementet blot bestod i Vin og Bagværk, med Leg, Dans og Sang, og jeg kan ikke sige, om jeg var blandt Fattige eller Rige, Fornemme eller Ringe. Jeg har aldrig set en saa ukuet, frimodig Ungdom og en saa hjertelig, utvungen Maade at være paa blandt Alle.» Naturligvis kunne ligesaa beskedne, nette Aftenselskaber, ligesaa fornøjelige fordringsløse unge Mennesker træffes i et hvilketsomhelst andet Land. Og naar jeg, der ogsaa kjender lidt til Genf, maa sætte mit Vidnesbyrd imod Strindbergs, saa er det det, at man i Genf — trods Republik, Jury og Militshær — i det Hele og Store slet ikke er lykkeligere end i Danmark for Exempel. «Ja, men der er», svarer Strindberg, «ikke i Schweiz disse store Rigdomme, der krænke Retsfølelsen!» Hvor har Hr. Strindberg dog haft sine Øjne henne!

Strindbergs «Bonde» er et Fantom, som det virkelige Liv ikke kjender. Strindbergs Schweiz er Poesiens, ikke den tørre Prosas Schweiz. Aabenbart har den store Digter under sit Ophold i dette interessante lille Land, som jeg for mit Vedkommende forøvrigt ogsaa omfatter med særligt varme Følelser, været heldig og personlig vel oplagt, — medens han udenfor Schweiz har været hjemsøgt af stadigt Uheld. Den ulykkelige Mand!

* * *

Strindbergs Lovprisning af Schweiz er et Exempel paa hans Uklarhed og de Selvmodsigelser, han uafladelig gjør sig skyldig i. Schweiz er efter Strindbergs Erfaringer det lykkeligste Land; efter hans Theori maatte det i ethvert Fald være mindre lykkeligt, mere misfornøjet end for Exempel Strindbergs eget Fædreland.

Den ene af Aarsagerne til «den almindelige Misfornøjelse» er, efter Strindberg, Arbejdsdelingen. Nu skal det indrømmes, at den politiske Arbejdsdeling i Schweiz er mindre gjennemført end i de fleste andre Kulturlande. Men den økonomiske Arbejdsdeling? De genfiske Urmagere (med flere Industrielle) synes desværre ikke at have fortalt Strindberg Noget herom. Den økonomiske Arbejdsdeling (og den er, naar Alt kommer til Alt, mere afgjørende end den politiske, som overhovedet det Politiske er underordnet det Økonomiske!) er jo langt mere gjennemført i Schweiz end i Sverig. Alligevel siges Schweizerne at være lykkeligere! Theorien er gaaet itu!

Den anden Aarsag til den almindelige Misfornøjelse er: «Kulturen, der egenlig begynder med Byernes Opkomst.» Nu vil Strindberg dog vel ikke benægte, at Schweiz staar paa et højere Kulturtrin end Sverig. I ethvert Fald oplyser Statistiken os om, at Byerne — de fæle Byer! — i Schweiz spille større Rolle end i Sverig. Sverig har en urimelig Masse «Naturmennesker» (der er i Evropa næppe nok noget Land, hvor Naturmenneske-Procenten er saa stor som i Sverig); Schweiz har forholdsvis flere «Kulturmennesker.» Og alligevel siger Strindberg, at Schweiz er lykkeligere! Brud paa Theorien!

Forklaringen til Selvmodsigelserne er ikke vanskelig: Strindberg har set, at den politiske Forfatning i Schweiz er meget forskjellig fra, hvad den er i det øvrige Evropa. Saa har hans Overfladiskhed faaet ham til at tro, at den almindelige sociale Tilstand, den sociale Misfornøjelse eller Tilfredshed, maatte være i samme Grad forskjellig. En enorm Misforstaaelse! Strindberg vil indvende, at han ikke blot har set paa den politiske Forfatning, men ogsaa

henvist til det økonomiske Moment: Manglen paa store Formuer i Schweiz. Jeg har allerede anført denne Naivetet, og sat mit Udraabstegn ved den. Havde han, i Stedet for at lade sig stikke Blaar i Øjnene af den smukke demokratiske Forfatning, tilstrækkeligt undersøgt de økonomiske Tilstande (og det er dem, som det til Syvende og sidst kommer an paa!) vilde Begejstringen have tabt sig noget.

* * *

Kulturen «udpresser de gamle Kulturlande»: thi de maa «indføre en Del af deres Nødvendighedsartikler fra andre Lande, medens de sysselsætte sig med Luxusproduktionen hjemme.» Behag at tage Schweiz's og Sverigs Statistik for Dem, Hr. Strindberg! Den vil vise, at Luxusproduktionen er langt større i Schweiz end i Sverig, og at omvendt Sverig ofte har en ikke ubetydelig Overskuds-Kornproduktion, medens Schweiz regelmæssigt maa indføre store Masser Korn. Altsaa — efter Theorien: lykkelige Sverig, ulykkelige Schweiz!

* * *

Kultur er «blot det Samme som Luxus». Den «betales med Overanstrængelse», saa at «Kulturmennesket lever det mest kummerfulde Liv.» Og hvad faar man for Betalingen?

I en lille Afhandling har Strindberg søgt at vise, at det man faar, er yderst lidet. Ifølge den store Afhandling om «den almindelige Misfornøjelse» har Kulturarbejdet ganske vist heller ingen positiv Værdi, men det har en negativ Værdi — og en umaadelig stor negativ Værdi; thi «den almindelige Misfornøjelse» maa dog siges at være et Resultat af den allerstørste Betydning.

Den lille Afhandling hedder «Kulturarbejdets Overvurdering». Det er Kulturarbejdets i dets forskjellige Fremtrædelsesformer, der her behandles.

Først Theatret! Et Stykke, der behandler et stort Sam-

fundsproblem opføres; det gjør umaadelig Lykke; «Alle» skulle se det: d. v. s. af 4,565,668 Svenskere gaa 30,000 Stockholmere hen og se det; og «Alle» tale om det. Lad os nu se Virkningerne: «mærker Du Spor af din Bedrift i Literaturen, i Lovgivningen, i det almindelige Liv, i Rigsforsamlingen? Inte alls! Samme Fraser, som Du haanede og fik Menneskene til at le ad, trykkes og siges om igjen; de samme Løgne, som Du fik Menneskene til at væmmes ved, diskes op igjen, og gaa som Guldmønt. Og skulde i bedste Fald nogle Stockholmere være blevne vakte, hvad betyder saa det! Flertallet, Folket, for hvem dine Ord skulde have været ny, faar dem aldrig at høre. Arbejderen slutter sit Arbejde Kl. 8, Tjeneren har slet ingen Fritid, Kjøbmanden lukker ikke Butiken før 9 eller 10, og de fire Millioner Bønder, vore Lovgivere, ville aldrig komme til at høre, at dit Stykke har existeret. Og saa tror man, at Theatret er en Opdragelsesanstalt for Folket! Og tror man det ikke, saa bilder man Lovgiverne det ind, eller bilder dem ind, at de ere udannede, hvis de ikke tro det.» . . . «Ingen omvendes. Skulde man da ikke tro, at det er umuligt at oplyse Menneskene!»

Saa Literaturen! «Du har i ti Aar været en berømt Forfatter i Hovedstaden. Tror Du, at en eneste Bonde kjender dit Navn? Icke alls! Har altsaa ikke læst de Skrifter, Du har skrevet for ham alene. O, vi Forfattere som tro, at vi skrive for Folket!»

Saa de skjønne Kunster! De siges at være «Kulturens Blomst», — og «Intet er saa overvurderet som dem!» Raphael, Shakespeare — gaaede næsten sporløst over Verden! De berømte Malerier, — kun nogle malede — ofte endog slet tegnede — Figurer; Lærred med paasmurt Maling. Uden Spor af Indflydelse paa Landenes Udvikling. «Det mest voldsomme Udbrud af Kunstovervurderingen er vel Thorvaldsens Museum. Hvorledes vilde Danmark have set ud, om den store Mand ikke havde gjort sine kjønne Variationer af Antiken? Vilde Slesvig maaske saa være forblevet dansk?»

Saa Læse- og Skrivefærdighed! Overvurdering! Oplyses ved et længere Exempel.

«Hvad forlanger Kulturmennesket af en dannet Mand? At han har Galoscher paa, naar han gaar paa Visiter, og Lommetørklæde med *mille fleurs*; at han har set det sidste Stykke, læst den sidste Roman, set det sidste Maleri; at han kan skjule sin Tanke bag betydningsløse Ord, d. v. s. føre en Samtale; fremdeles danse, spille Kort og om muligt Klaver, og fremfor Alt vise sig fornøjet med Alt, som gjøres af dem, der ville have Alting ugjort. Men det bliver for langt at gjentage! Det, der ikke fordres af den Dannede, det er Evnen til at klare sig i Livet og være hæderlig! Er den saakaldte Dannelse, Kulturen selv, saa ikke noget overvurderet?»

Saa «de store Opfindelser, som alle hilses med bragende Hurraraab i Verdens 32 Hjørner!» De store Opfindelser ere nok «udmærkede i alle Henseender»; — men: Fønikierne klarede sig udmærket uden Kompas; de amerikanske Indianere, de australske Indfødte, de afrikanske Hottentotter skyde bedre med deres Pile og Spyd, end vi med vore Bøsser, Krudt og Kugler; og Bogtrykkerkunsten har skaffet en Masse Løgn ud i Verden og har «i Biblen skaffet os en ny uhyggelig Pave, som vi endnu ikke have faat ned af Tronen.» Bedre gaar det ikke Dampkraften, Jernbaner og alle de øvrige Kulturarbejder.

Saaledes Strindberg.

Men Strindberg har paataget at gjendrive sig selv. I den ene Afhandling søger han at reducere Kulturarbejdet til det mindst Mulige. I den anden skildres dets Virkninger paa hele Samfundet, fra dettes Spidse til dets Fodstykke, med stærke Farver. I den ene Afhandling tordner han imod den stadige Syslen med det samme Arbejde; i den anden priser han Hottentotterne og Indianerne for deres Bedrifter med Pil og Bue, der netop skyldes den ved den stadige, ensartede Beskæftigelse opnaaede Færdighed; — thi for Alvor vil han dog vel ikke paastaa, at Indianernes Bue i og for sig er et fuldkomnere Skydevaaben end Nutidens

Bøsser; kun ved en Tankeløshed forvexlede han den ved «Specialiseringen» opnaaede Færdighed hos de bueskydende Personer med selve Buens Fuldkommenhed som Skydevaaben. Paa det ene Sted klager han over og latterliggjør han de moderne Kommunikationsmidler, der i saa høj Grad nedsætter Fragtomkostningerne; paa det andet Sted lader han spore Misfornøjelse med, at Fragten af Kul fra Siberien til Evropa endnu ikke er billig nok. Paa det ene Sted søger han at vise Forfattervirksomhedens næsten komplette Resultatløshed og det Umulige i at oplyse Menneskene; paa det andet Sted anfører han Exempler paa Forfattere, der have præsteret uhyre Oplysningsarbejder, — ikke at tale om, at han selv, trods sine Theorier om det Unyttige i at skrive og trykke Bøger, skriver og lader trykke over en lav Sko. Og saaledes i det Uendelige! I det Hele saavelsom i Enkelthederne møde vi Selvmodsigelse paa Selvmodsigelse, Overdrivelse paa Overdrivelse.

Kulturarbejdet overvurderes, mener Strindberg. Sandheden er nu netop den stik modsatte: af Almenheden undervurderes de enkelte Kulturarbejder. Naturligvis: det flygtige Publikum ser kun de nærmeste, de lige for Haanden liggende Virkninger. At man nu med Jernbanerne kommer hurtigere afsted end tidligere med Deligencerne, ser Enhver; men ikke Enhver tænker paa Jernbanernes fjernere liggende Virkninger, f. Ex. deres Betydning for det sociale Spørgsmaals Udvikling. Det vilde for hver enkelt af de store Opfindelsers Vedkommende være let at vise, hvorledes Publikum i Almindelighed slet ikke har Sans for de middelbare, ofte uhyre stærke Virkninger, altsaa undervurderer Kulturarbejdets Betydning. Undervurderingen sker i dobbelt Retning ɔ: baade med Hensyn til Kulturarbejdets gode, og med Hensyn til dets uheldige Sider.

Kulturen slukker tidligere Savn, men avler i samme Øjeblik ny. En Masse af utilfredsstillede Fordringer findes i dens Følge. Det er ubestrideligt. Havde Strindberg indskrænket sig til at paavise dette, eller havde han søgt at klare det Misforhold, der faktisk ofte er tilstede

mellem de Fordringer, Kulturen har bidraget Sit til at fremkalde, og de Nydelsesmidler, den byder, havde vi vel kunnet følge ham. Med andre Ord: Kulturens uhyre positive Ydelser burde erkjendes, — og de meget store *drawbacks* ikke skjules. I Stedet derfor fornægter Strindberg de store Kulturydelser, og kommer derved ud i det Absurde.

Med de rousseauske Ideer har ogsaa jeg paa mange Punkter Sympathi. I adskillige Grundbetragtninger staar jeg derfor Strindberg i Virkeligheden nær. Saa meget mere maa jeg da beklage den uheldige Argumentation. At Rousseau*) — til hvem Forf. sværger, og som ogsaa engang var min Yndlingslekture — for over hundrede Aar siden har brugt ikke blot paradoxale, men forvirrede, selvmodsigende, absurde Argumenter, — burde ikke for hans Discipel være en Grund til nu at servere dem i en ny, men ikke forbedret Udgave.

Aleksis Petersen-Studnitz.

---

*) Forfatternes Arbejder er spildt Ulejlighed, udvikler Strindberg. Om Rousseau, der ikke var Andet end Forfatter, skriver Strindberg alligevel: «det er jo Rousseau vi have levet paa i 100 Aar; det er ham, som har «gjort» den franske Revolution; det er hans «Emile», som har omgjort Opdragelsen; det er ham, som har omgjort Romantiken (hvor forfusket den end er blevet); det er ham, som har gjort 1848, og det er ham, som skal gjøre Fremtiden!» Et lille Exempel paa Strindbergs Selvmodsigelser.

Og hvorledes lader dette om «Emiles» Indflydelse paa Opdragelsesmethoden sig forene med Strindbergs Skildring af den moderne Opdragelse, der siges at være den værste Unatur og Forrykthed?

Postsparekasser og Lokalsparekasser.

Allerede i 1878 bebudedes i Tyskland et Forslag til Lov om Indførelse af en tysk Rigs-Postsparekasse, men først i 1884 forelagdes Forslaget den tyske Rigsdag. Dr. Carl Roscher har i sit Skrift «Postsparcassen und Lokalsparcassen in Deutschland» (Dresden, v. Zahn und Jaensch. 1885, [100 S.]) sat sig for at prøve dette Lovforslags Grundlag og Hovedtanke, ikke, derimod, dets enkelte Bestemmelser. I sit Skrift har han, der gjennem mangeaarig Beskæftigelse med Emnet er nøje fortrolig med det, samlet fra de forskjelligste og bedste Kilder et værdifuldt statistisk Materiale til dets Belysning. Den fortræffelige lille Bog har vel de tyske Forhold særligt for Øje, men meget af hvad han anfører, vil ogsaa passe paa danske Forhold, og vi kunne fuldtud anbefale Bogen til nordiske Læseres Opmærksomhed.

De Resultater, Postsparekasserne hidtil have opnaaet, taler unægteligt til deres Gunst. For 24 Aar siden (i 1861) begyndte England, for 15 Aar siden (i 1870) Belgien, for 9 Aar siden (i 1876) Italien med Postsparekasser. I de seneste Aar ere Holland, Sverig, Frankrig og Østrig komme med. Nu have ialt syv evropæiske og enkelte ikke-evropæiske Lande (Japan, de engelske og franske Kolonier) Postsparekasser. Indretningen af dem har ikke kostet meget: Postpersonalet har kun i ringe Grad maattet forøges, trods Kassernes stærke Benyttelse, og Omkostningerne udgjøre i England kun 0,57, i Belgien endog kun 0,375 pCt. af den indestaaende Kapital.

Det Overskud, Postvæsenet har realiseret, er ingenlunde ubetydeligt og en fremragende Postmand, Gehejme-Over-Postraad Dr. Fischer anfører det ogsaa som en Fordel, at Postsparekasserne lette Postvæsenet dets Pengeomsætnings-Forretninger (Postanvisninger). Hovedfordelen er imidlertid naturligvis, at de gjør Opsparingen bekvemmere for Befolkningen, idet hele Landet overspændes af et Net af Sparesteder og idet Overførelsen af de indskudte Penge væsenligt lettes. Saa er det da ganske naturligt, at man spørger, om de Lande, der endnu mangle Postsparekasser, ikke bør følge de andres Exempel. De Fleste svare ubetinget Ja paa dette Spørgsmaal; alligevel er det dog saa, at det, der passer paa et Sted, eller paa mange Steder, ikke nødvendigvis passer paa alle Steder: man gjør rettest i at undersøge, hvad der foranledigede hine Stater til at indføre Postsparekasser, og se, om der ogsaa er Anledning for de Stater, der endnu er tilbage, til at komme med.

I England var Anledningen til Oprettelsen af Postsparekasser den uforsigtige og uredelige Administration, som mange Privatsparekasser var Gjenstand for. Efter en Lov af 1817 skulde de engelske Sparekasser afgive deres Kapitaler til Statskassen. Til Gjengjæld betalte Staten dem Renter, og udbetalte dem ogsaa Kapitalen, naar den forlangtes tilbage. Altsaa havde de engelske Sparekasser ikke en saadan Selvstændighed som vore; de vare tværtimod kun Mellemmænd mellem Indskyderne og Staten. Men trods Loven blev mange Sparekassepenge ikke afleverede til Staten, men selvstændigt anbragte af Sparekasseadministrationerne, og dette saa uforsigtigt, at store Tab blev Følgen. Da de underordnede Sparekasseembedsmænd saa, at de overordnede hemmeligt tilsidesatte Loven, — saa gjorde de sig heller ikke nogen Samvittighed af at bruge Kassen til egen Fordel. Staten selv benyttede de dem betroede Penge til Finansoperationer, der stred mod Loven af 1817. Af Alt dette fulgte store Tab, og en Parlamentsenquête af 1858 konstaterede et Deficit paa omtrent 80 Millioner Kroner hos de engelske Privatsparekasser. Det var nødvendigt, at Staten traadte til,

— og d. 16. Septbr. 1861 aabnede den engelske Regering sine Postsparekasser.

England havde altsaa en ganske særlig Anledning. Ogsaa for Belgiens, Italiens, Hollands, Frankrigs og Østrigs Vedkommende var der — som Roscher viser — særlige Grunde — enten daarlig Indretning af, eller utilstrækkelig Udvikling af Sparekassevæsenet, eller visse Forhold mellem Sparekasserne og Statskassen, en alt bestaaende Statscentralisation osv. der talte for Statssparekasser. Hvor disse Grunde ikke foreligge, hvor tværtimod hele Landet er overspændt af et tæt Net af lokale Sparekasser, og hvor disse tillige i det Hele ere solidt og godt bestyrede, maa man paavise andre Grunde, hvis man vil have Postsparekasser.

Sammenligner man Lokalsparekasselande med Postsparekasselande, vil det vise sig, at med Hensyn til Apparatet, dettes Ensartethed, Udbredelse og Forgrening, kan selv det bedstorganiserede Lokalsparekassesystem vanskeligt maale sig med Postsparekasserne. Men det er dog til Syvende og sidst Resultaterne, som det kommer an paa, og her viser det sig, at i Danmark, Schweiz, Norge og Tyskland — d. v. s. i Lande uden Postsparekasser — benyttes Sparekasserne langt mere end i England, Belgien, Italien, Frankrig og de andre Lande med Postsparekasser. Ganske vist have Postsparekasserne bragt Sparernes Tal og Opsparingernes Størrelse betydeligt i Vejret; men alligevel ere Landene med Postsparekasser ikke naaede saa langt frem som flere Lande uden Postsparekasser.

Dermed er det naturligvis ikke sagt, at Sparekassevæsenet i disse Lande ikke skulde trænge til Forbedringer. Apparatet er ikke saa godt, som det kunde og burde være. I Tyskland nævner Roscher særligt den højst uensartede Maade, hvorpaa Kasserne ere fordelte over Riget. En yderligere Fejl, som Postkasserne vilde afhjælpe, er den, at adskillige af de lokale Kasser ikke holdes tilstrækkeligt længe og tilstrækkeligt ofte aabne. Ved Indførelsen af Sparemærker bødes der dog noget herpaa. Enkelte Steder kunde ogsaa Aabningen af Filialkasser være ønskelig. Med Hensyn til

den Bekvemmelighed: uden Rentetab og uden Omkostninger at faa indskudte Kapitaler overførte fra en Kasse til en anden ville Landene med Lokalsparekasser meget vanskeligt naa en saadan Fuldkommenhed som Postsparekasselandene, — uagtet man i flere tyske Stater har gjort adskilligt i den Retning; men for den store Masse af Sparere, — navnlig de mindre, paa hvem Postsparekasserne jo særligt ere beregnede — har denne Bekvemmelighed kun en meget ringe praktisk Interesse. — Endvidere har man anbefalet Brugen af «gesperrte» Sparebøger, hvor Indskud kunne gjøres efter Behag, medens Udbetalinger kun ske til et vist, af Spareren i Forvejen fastsat Tidspunkt (Øjemedet kan f. Ex. være, naar Tidspunktet er kortere, at sikre Tilstedeværelsen af de fornødne Penge, naar Husleje eller Skatter eller Gjæld osv. skulle betales; naar Tidsrummet derimod strækker sig over flere Aar, at samle en Kapital sammen til Udstyr o. m. a.); — men Landene med Lokalsparekasser have været de første til at indføre saadanne Bøger og have i dette Forhold et Forspring fremfor Postsparekasselandene. — Dette gjælder ogsaa om Brugen af Sparemærker, — en Reform, der har det Øjemed at drage de mindste Sparere frem, de mindste Sparere, som Sparekasserne oprindeligt særligt vare beregnede paa, men som man ofte har undladt at vise den tilbørlige Interesse. For Tysklands Vedkommende søger Forf. forøvrigt at svække det Indtryk, man ved en flygtig Betragtning af Sparekassestatistiken ofte faar, — det Indtryk, nemlig, at Sparekasserne kun i forholdsvis ringere Grad benyttes af Smaakaarsfolk. Omvendt betvivler Roscher, at Postsparekasserne blive deres Program tro: kun at modtage smaa Sparere; — baade ere Forskrifterne herom lette at omgaa, og faktisk lægges der ofte ligefrem an paa, ogsaa at faa Forretningsmænd, velstaaende Folk, Folk paa hvem Kasserne egenlig ikke ere beregnede, til at benytte Kasserne til Indskud, der snarere maa betegnes som bankmæssige Giroindskud end som Sparekasseindskud.

Dr. Roscher omtaler derefter endel Indretninger, ved hvilke man — især i Sachsen — i en overordenlig Grad har lettet

Opsparingen, især for Smaafolk, saa at Trangen til Postsparekasser ikke synes videre følelig her. Han gjør Rede for det overraskende Opsving, Brugen af Sparemærker har taget, især i Sachsen; han gjør Rede for Skolesparekasser, Forenings-, Fabriks- og andre private Sparekasser. Ogsaa Statsmyndighederne have fremmet Brugen af de bestaaende Sparekasser. Vi skulle anføre et interessant Exempel:

Under den kgl. Generaldirektion for de sachsiske Statsbaner staa 8300 Embedsmænd og Funktionærer og 16,000 Arbejdere. Disse 24,000 Personer og deres Familier udgjøre omtrent 100,000 Individer, — tilstrækkeligt mange til at tjene som Kundekreds for en selvstændig Jernbanesparekasse. Andre Baneadministrationer have som bekjendt oftere indrettet særlige Jernbanesparekasser; men derpaa indlod den sachsiske Jernbaneadministration sig ikke. Man foretrak at lette Anbringelsen i de alt bestaaende Sognesparekassor af de af Banepersonalet gjorte Opsparinger, og derved beviste man baade Personalet og Sognesparekasserne en Tjeneste. Generaldirektionen sluttede Overenskomst med 95 Sparekasser, der ligge ved de sachsiske Jernbanelinjer, ifølge hvilken Overenskomst Generaldirektionen lader adskillige af sine Funktionærer — særligt dem, der komme i Berøring med Arbejderne — forhandle Sparemærker fra de 95 Sparekasser. Over 800 Jernbanefunktionærer føre i dette Øjemed smaa Blikæsker, omtrent saa store som en Snustobaksdaase, med sig. Paa Æskens Laag er der klæbet en Seddel, der angiver, hvilket Beløb der findes i Æsken (enten i Penge eller i Sparemærker, i Reglen ikke over 5 M.), Navnet paa den Mand, der forhandler Sparemærkerne, og Navnet paa den Sparekasse, hvis Mærke ligge i Æsken. Ved denne Indretning slipper Mærkeforhandleren for al skriftlig Afregning. Da de af Baneadministrationen opkjøbte Mærker ved Jernbanekasserne behandles som rede Penge, behøve disse Kasser heller ikke at føre Bog over modtagne og udgivne Sparemærker. Apparatet er saa simpelt og tydeligt som muligt. Og da det kun var Generaldirektionen om at opmuntre til Sparsommelighed, bekjendtgjorde den: «at den ikke bekym-

rede sig om, hvormeget hver Enkelt opsparede, og at den ikke vilde lægge Beslag paa de opsparede Penge til at dække Bøder eller eventuelt forvoldte Beskadigelser, men at den kun vilde glæde sig, naar Personalet i egen Interesse vilde gjøre rigelig Brug af den Lejlighed til Opsparinger, der her bydes det.» De meget betydelige Forraad af Sparemærker, som Generaldirektionen fordeler mellem Mærkeforhandlerne, betaler den kontant hos de paagjældende sachsiske, preussiske og bayerske Sparekasser og lader dem forhandle uden nogen Godtgjørelse. I Aaret 1883 begyndte den hermed, og i de ni Maaneder 1. Apr.—31. Dcbr. 1883 solgte den ikke mindre end 800,000 Mærker til en Værdi af 75,000 Mark. Ogsaa besørgede Baneadministrationen Afleveringen til Sparekasserne af de i Mærker opsparede Beløb.

Har den sachsiske Statsbanedirektion ved sine Forholdsregler udrettet noget særdeles Betydeligt, saa ere derimod de gode Resultater udeblevne, hvor der forlangtes Betaling for lignende Ydelser, som de, der i Sachsen ydes gratis. I Aaret 1873 tilbød den tyske Rigspost at besørge Omsætningen mellem Sparerne og Sparekasserne; men den forlangte en saa uforholdsmæssig høj Godtgjørelse derfor, at Tilbudet forblev ganske ubenyttet.

Overhovedet synes det, især efter de i England gjorte Erfaringer, at Postsparekassernes Administrationsomkostninger løbe betydeligt højere op end mange Lokalsparekassers. Endvidere staa de tilbage for Lokalsparekasserne derved, at de ikke saa godt formaa at lempe sig efter Indskydernes lokale Fornødenheder, fremdeles fordi de ikke have saa let ved at indføre Reformer, og fordi deres Administration trykkes af en mekanisk Skematisme. De støtte heller ikke, saaledes som Lokalsparekasserne, Landbokrediten. I England, Frankrig, Østrig, Holland og Sverig har man ligefrem opgivet at udlaane Postsparekassepenge mod Hypothek; Belgien har kun udlaant 2 pCt. af sine Postsparekassepenge, Tyskland derimod 59 pCt. af sine Lokalsparekassepenge i faste Ejendomme. Den allerstørste Del af Postsparekassepengene indflyder i Statskassen, hvoraf atter følger, at Spareanstaltens

Kredit bringes i en nøje (Roscher mener «betænkelig») Forbindelse med Statskrediten. Oprettelsen af Postsparekasser medfører, som Erfaringen viser, let, at mange bestaaende Lokalsparekasser maa gaa ind, — til Skade for Landbokrediten. Postsparekasserne kunne saaledes komme til at virke fortrængende, i Stedet for supplerende.

Dr. Roscher forholder sig saaledes for Størstedelen temmelig afvisende ligeoverfor Postsparekasserne (for saa vidt Talen er om et Land som Tyskland). Ja, ville de indskrænke sig til at supplere de bestaaende Kasser, til at udfylde Huller i Landets Forsyning med Sparekasser, vil han nok akceptere dem. Ogsaa ønsker han at samtlige Postkontorer bemyndigedes til — vel at mærke mod en billig eller meget billig Godtgjørelse — at besørge Indbetalinger til og Udbetalinger fra de lokale Sparekasser.

De Punkter, der i det Foregaaende ere blevne flygtigt antydede (og desforuden endel flere) findes i Dr. Roschers Bog behandlede med saamegen Dygtighed og illustrerede med saamegen Statistik, at Bogen fortjener Opmærksomhed. Den er et dygtigt Indlæg i en Sag, der har betydelig Interesse; — men nogen inappelabel Dom er ikke fældet ved den.

Dr. Roscher er Medlem af den tyske Sparekassekongresses Komité, er altsaa en Repræsentant for de tyske Sparekasser, — og disse er bange for den Konkurrence, Postsparekasserne kunne berede dem. Prof. Dr. L. Elster, der baade selv har skrevet en Bog om Postsparekasserne, og som i Jahrb. f. N. u St. 1885, 1. H., har gjort Rede for den nyeste, særlig tyske Literatur vedrørende Skole-, Post- og Øresparekasser, betegner denne Frygt som ugrundet og henviser til andre Landes Erfaringer, der skulle gaa ud paa, at Postsparekasserne ikke ere fortrængende, men supplerende. Men Dr. Roscher paaberaabte sig netop ogsaa andre Landes Erfaringer til Støtte for — den modsatte Antagelse. Ja, ville Postsparekasserne kun indrømme en væsenligt lavere Rente end Lokalsparekasserne, bliver deres Konkurrence begribeligvis mindre farlig. Dr. Elster henviser

ogsaa til, at der i Tyskland dog endnu er mange Huller at udfylde; — Dr. Roscher nævnte vel ogsaa dette, men ikke saa eftertrykkeligt. Elster mener, at Postsparekasserne og de andre Kasser kunne dele Kunderne saaledes imellem sig, at Smaafolk gaa til hine, Kapitalisterne og de mere velhavende Folk, der ville benytte Kasserne mere bankmæssigt, til disse; men Roscher svarer for det Første, at en saadan Deling i alt Fald kun er mulig der, hvor de to Arter Kasser bestaa jævnsides; og for det Andet er det en meget farlig Sag at lede Sparekasserne over i Bankforretningernes Spor, eftersom Sparekasserne, hvis Opgave er Formueadministration (hvorfor Anbringelsens Sikkerhed er et Hovedprincip) i Modsætning til Bankernes Erhvervsopgaver, principmæssigt baade have ganske andre Opgaver og med et ganske andet Publikum at gjøre end Bankerne; — ogsaa denne Sætning søger Roscher at støtte ved at henvise til Erfaringerne. Et lille Exempel vil illustrere Beskaffenheden af en stor Del af Sparekassepublikummet: Naar Renterne forfalde til Udbetaling i Sparekasserne, hændes det ofte, at Folk forlange sig Renten udbetalt, — hvorpaa de to Minuter efter indbetale den samme Rente i Kassens Indbetalingsafdeling: de ville ikke tro paa Renten, medmindre de faa Pengene i Haanden, de ville ikke tro, at de paaløbne Renter lægges til den indestaaende Kapital og forrentes med den, — medmindre de selv har faaet Renten i Haanden og derefter atter indbetalt den. Saadan er en stor Del af Sparekassepublikummet, — men Bankpublikummet er væsenlig forretningskyndige Folk, i alt Fald Folk af ganske anden Beskaffenhed. Men herpaa vil Elster naturligvis svare, at hint Publikum netop passer for Postsparekasserne. I ethvert Fald synes dog Følgen let at kunne blive, at Sparekasserne tabe Kunder til Postkasserne, og for at holde paa sine Kunder vil Kassen da let bukke under for den farlige Fristelse — at yde endnu større Rente end før.

Roschers ovennævnte Forslag, ikke at oprette Postsparekasser, men at lade Postkontorerne modtage Indbetalinger til og besørge Udbetalinger fra de bestaaende Spare-

kasser, er ogsaa blevet stillet af Andre. I en af de faa Bøger imod Postsparekasserne udtaler saaledes Dullo, at naar Posten blot vil hjælpe med paa den ovennævnte Maade, ville vigtige Reformer kunne gjennemføres. Sparekassevæsnets historiske Udvikling vil, siger han, derved blive respekteret; to Konkurrenter, der stod i Færd med at bekrige hinanden, ville virke i Fællesskab for at naa det samme store Formaal; den Misstemning, Postsparekasserne vilde møde hos de lokale Sparekasser, vil forvandle sig til Endrægtighed osv. Imod denne Opfattelse opponerer nu Elster; han henviser til, at man i forskjellige Lande (Frankrig, Holland, Tyskland) har prøvet Midlet, — men uden Held: enten maatte man, som i Tyskland, lade hele Forsøget falde, fordi ikke En benyttede sig af Tilbudet; eller ogsaa viste Forsøgot sig paa anden Maade uheldigt, og man foretrak i Stedet for at oprette ordenlige Postsparekasser. Men den ene af Elsters Indvendinger imod Forslaget har Roscher paa Forhaand gjendrevet: i Tyskland forlangte Postvæsenet en saa urimelig Betaling, at det er begribeligt nok, at hele Foranstaltningen faldt død til Jorden; i de andre Lande var der andre Mangler. Derimod kan Roscher neppe siges at have gjendrevet den anden Invending, nemlig den: at selv om Postvæsenet vil besørge de omspurgte Mellemmandsforretninger mod en tilstrækkelig billig Godtgjørelse og i det Hele paa en praktisk Maade, vil der dog ikke derved opnaas den ønskelige Enhed i Sparekassevæsenet.

Man afveje nu Grundene for mod Grundene imod. Maaske bliver saa Resultatet, at Roscher dog, naar Alt kommer til Alt, har tillagt disse sidste for stor Vægt, og at Vægtskaalens Tunge gjør Udslag til Gunst for Postsparekasserne. Dette er Ref. tilbøjelig til at tro.

A. P.-St.

Kirkegaardsforholdene i Danmark.

Anden Aarsberetning for Foreningen for Ligbrænding.
Ved Dr. med. F. Levison. Kjøbenhavn 1885.

Dr. Levison har i det foreliggende Arbejde givet en Udsigt over samtlige Kirkegaarde i Danmark, 1700—1800 i Tallet, for en stor Del paa Grundlag af nyt Materiale. Navnlig have Jordbundsforholdene, Beliggenheden, Kirkegaardenes Forhold til Grundvandet, og deres stærkere eller svagere Benyttelse været Gjenstand for Undersøgelserne. Hvad der saaledes er fremdraget, frembyder i det Hele taget stor Interesse, og man læser Afhandlingen med saa meget desto større Tryghed, som man ikke kan beskylde Forfatteren for at lade sig forlede til forhastede Angreb paa Kirgegaardssystemet til Fordel for Ligbrændingen, til Trods for hans Sympathi for denne Sag. Fuldstændig tilfredsstillende kan naturligvis et saa omfattende Materiale ikke være, navnlig gjælder dette med Hensyn til Spørgsmaalet om Grundvandets Bevægelse og Forhold til Brøndene, som det altid vil kræve en indtrængende Undersøgelse paa selve Stedet at faa konstateret, og som næppe en Gang i store Træk kan oplyses ved saadanne almindelige Kriterier, som findes angivne i Skemaerne, saaledes om Kirkegaarden har Fald mod beboede Steder. Da dette Spørgsmaal er af særdeles stor Interesse ved Bedømmelsen af Kirkegaardsforholdene, vilde det være nyttigt at udvide Undersøgelsen ved for en Del Kirkegaarde, f. Ex. i en begrænset Del af Danmark, at skaffe nøjagtige Oplysninger om Grundvandets Forhold til Brøndene. Det gaar her som overalt

i Statistiken, at man hellere maa have et lille vel gjennemarbejdet Stof end et stort unøjagtigt Materiale; de store Tals Lov gjør sig langt snarere gjældende i det første end i det sidste Tilfælde. Iøvrigt kan det bemærkes, at det statistiske Materiale ved en mere fagmæssig Behandling vistnok vilde have givet et langt dybere Indblik i Kirkegaardsforholdene.

Paa enkelte Punkter findes der mindre korrekte statistiske Slutninger. Saaledes nævnes et lille Hus i Kjøge, med gjennemsnitlig Befolkning af 15 Mennesker, hvor der i 40 Aar er indtruffet 25 Dødsfald; dette er ingenlunde nogen paafaldende stor Dødelighed (4 pCt. aarlig), idet særlige Omstændigheder, f. Ex. Aldersforhold, let kunne bevirke en langt højere Dødelighedskvotient, og Antallet af Dødsfald overhovedet er saa ringe, at man ikke er berettiget til at drage nogen Slutning deraf, naar der ikke foreligger nærmere Oplysninger. Det er ogsaa mindre korrekt, naar Forfatteren ved at omtale nogle Tilfælde af gastrisk-typhoid Feber i Ladegaardsaakvarteret, bemærker, at kun 8 af disse Tilfælde forekom i Huse, om hvilke det var oplyst, at de vare forsynede med Vand fra Vandledning, men 80 i Huse, der benyttede Brøndvand, thi man maa dog vide, hvor mange Huse i hele Kvarteret og hvor stor en Befolkning, der fik Vand fra Vandværk eller fra Brønde, for at kunne dømme om, hvorvidt Vandledningerne have ydet nogen Beskyttelse: af de to nævnte absolute Tal lader sig Intet bevise.

Det kan ogsaa indvendes mod Afhandlingen, at Tabellerne ere noget mangelfuldt, dilettantmæssig affattede, hvorved de tabe meget i Overskuelighed. Saaledes benytter Forfatteren med Hensyn til Kirkegaardenes Alder følgende Tredeling: «over 200 Aar», «over 100 Aar» og «under 100 Aar». Den midterste Gruppe skulde synes at omfatte den første, men dette er ikke Tilfældet; Meningen er: «mellem 100 og 200 Aar». Noget lignende gjælder Inddelingen af Afstandene fra beboede Huse.

Gjennemgaar man Tabellerne, vil man se, at adskillige af Danmarks Kirkegaarde have meget slette hygiejniske

Forhold. Der er saaledes over 300 Kirkegaarde, hvor Ligene ikke opløses fuldstændigt i Løbet af 20 Aar, og 700 Kirkegaarde med Vand i Gravene. Det gjælder endogsaa om en Del af Kirkegaardene, at de selv efter Dræning vedblive at være fugtige, saaledes i Saxkjøbing, og hvor det er Tilfældet, vilde vistnok stærkere Midler være ønskelige, og navnlig da en Flytning af Kirkegaarden til et bedre Terrain, men i det Hele taget synes det dog, som om en meget stor Del af Ulemperne vil kunne fjernes ved Dræning, Tilsyn med Drikkevandet og andre Forholdsregler, som kunne udføres uden altfor store Bekostninger. Der nævnes ogsaa i Afhandlingen en Del Tilfælde, hvor Indførelse af Vandværk eller Lukning af inficerede Brønde har standset Epidemier og indskrænket Sygeligheden, medens man i andre Tilfælde har opnaaet gode Resultater ved en Dræning af Kirkegaarden, saaledes f. Ex. i Fredericia ved de Faldnes Grave.

En Mængde Ulemper ville ogsaa kunne fjernes ved hensigtsmæssige Foranstaltninger under Begravelsen. Der begaas vistnok Landet over daglig mange Fejl i saa Henseende, og det kunde maaske være paa sin Plads at minde om det Forslag, som Prof. Hornemann i sin Tid gjorde, nemlig at lægge Liget i Trækul og at indrette Kisten saaledes, at Luften kan trænge ind, thi derved ville de forraadnede Stoffer desinficeres, idet de iltes af Luften i Trækullets mange Porer, og altsaa i Grunden undergaa en langsom Forbrænding.

Dr. Levison holder sin egen Opfattelse saa meget tilbage, at naar man ikke vidste, at Beretningen var udsendt af Foreningen for Ligbrænding, kunde man godt tro, at det var saadanne smaa og let gjennemførlige Reformer han tog Ordet for. Man forstaar knap engang, at en Forening af andre Grunde end æsthetiske og religiøse kan ønske mere end slige smaa Forbedringer. At nogle faa Lig blive brændte, kan i hygiejnisk Henseende ikke være nogen Vinding overfor de 40,000 Lig, der aarlig komme i Jorden Landet over, og de c. 3 Millioner, som ere blevne begravede i de sidste 100 Aar. Paa Landet vil Ligbrændingssystemet kun kunne

indføres med store Pengeofre, og det samme vil gjælde de fleste Kjøbstæder; kun i Byer som Odense og Aarhus, hvor der i Gjennemsnit daglig vil indtræffe 2 eller 3 Dødsfald, kan man tænke sig Systemet indført. I Kjøbenhavn og Omegn derimod med 20—30 Dødsfald gjennemsnitlig daglig vilde en Ligbrændingsanstalt kunne trives, men Spørgsmaalet er da, om der ikke er vægtige økonomiske Grunde, der tale imod et saadant System. Hvis Priserne fra Ligbrændingsanstalterne i Gotha skulle gjælde, vil en Ligbrænding i Gjennemsnit komme til at koste 60—70 Kr. foruden de sædvanlige Udgifter til Kiste osv. For Kjøbenhavn og Omegn blev dette en halv Million aarlig. Ganske vist maa Udgifterne kunne reduceres meget, naar der brændes flere Lig daglig, men da Brændingen og Ceremonierne dog altid vil medtage nogen Tid, er der en Grænse for det Antal Ligbrændinger, der kan overkommes i en enkelt Ovn, og man maa selvfølgelig være forberedt paa, at der kan indtræffe Epidemier, som ville lægge overordenlig stærkt Beslag paa Anstalterne, saa at man altsaa maa være rigelig forsynet med Ovne. Man kan derfor vanskelig tænke sig, at Systemet nogensinde skal blive tilraadeligt af økonomiske Grunde. Det maa vel erindres, at naar man har et godt valgt Kirkegaardsareal paa nogle faa hundrede Tønder Land, kan man faa Plads til alle de Lig, der begraves i Danmark, og hvis alle de Mennesker, der nogensinde ere døde her i Landet fra Urtiden indtil nu, hver fik sin Grav, vilde hele denne kolossale Kirkegaard kun indtage et Par Kvadratmil. Selv med en meget begrænset Sum Penge maa derfor Kirkegaardspladser kunne anskaffes, og alle hygiejniske Forbedringer gjøres, og det vilde næppe i økonomisk Henseende være til Skade for Kjøbenhavn, om man langt udenfor Byen anbragte nogle rummelige Kirkegaarde, især hvis Befolkningen deraf vilde tage Anledning til at indføre stille Begravelser. Da det nu tilmed ikke endnu er godtgjort, at de væsenligste hygiejniske Mangler ved det nuværende System ikke kunne hæves, og man i hvert Fald ikke kan sige, at de endnu ere meget følelige, idet Dødeligheden jo stadig har været aftagende, saa kan

man vistnok ikke paastaa, at der er andre Grunde end æsthetiske eller religiøse, der kunne tale for at indføre Ligbrændingssystemet. Dette synes ikke at staa Masson af Ligbrændingens Tilhængere klart, i det mindste er i Diskussionerne stadig Hygiejnen trukket frem i Forgrunden. Om de æsthetiske og religiøse Grunde er det selvfølgelig ikke her Stedet til at aabne en Diskussion, men det vilde vistnok være godt, om Spørgsmaalet iøvrigt kunde blive underkastet en Prøvelse fra forskjellige Sider, for at Publikum kunde faa Lejlighed til at danne sig en begrundet Anskuelse derom.

Harald Westergaard.

Anmeldelser.

Landsbylærernes Stilling. En Dagbladsdiskussion. Udgivet af Th. Jensen. Kbhvn. 1885. (G. E. C. Gad.) 126 S. 8vo.

Denne lille Bog indeholder 15, i det Hele velskrevne og interessante Indlæg om Landsbylærernes Stilling, der fremkom i «Dagbladet» i Aarene 1883—84. Forfatterne ere væsenlig Præster og Lærere. Skjønt Meningerne ere meget delte, tør man dog vistnok anse det for godtgjort, at Landsbylærernes Stilling paa mange Punkter trænger til at forbedres, at den lille Jordlod, som Lærerne have, i Stedet for at være dem til Støtte og Adspredelse, ofte medfører stor Risiko og Besvær, og at der i det Hele paa Landsbylæreren meget tidt øves et Tryk, som ikke kan gavne Undervisningen og mere og mere gjør Lærerstanden til et Slags Intelligensproletariat. Man maa ønske, at den lille Bog vil bidrage til at holde Spørgsmaalet aabent, indtil det kan finde en nogenlunde tilfredsstillende Løsning.

Ludvig Bramsen, Arbejderes Forsikring imod Ulykkestilfælde. Kbh. 1884. (G. E. C. Gad.) 71 S. 8vo.

X, nya försök till förbättring af Arbetsklassens vilkor. Nordisk Tidskrift 1884. 6., 7., 8. Hefte.

Prof., Dr. H. Paasche, das Gesetz betr. die Krankenversicherung der Arbeiter vor dem Reichstage. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Bd. VII. 1883.

Samme, das Unfall-Versicherungs-Gesetz vom 6. Juli 1884. Sammesteds Bd. XI. 1884.

Idet jeg haaber i et følgende Hefte af Nationaløkonomisk Tidsskrift at komme tilbage til det interessante Spørgs-

maal om Arbejdernes Forsikring mod Ulykkestilfælde og de mærkelige tyske Love af 15. Juni 1883 og 6. Juli 1884, skal jeg henlede Opmærksomheden paa de ovennævnte Bidrag, der ere let tilgængelige for danske Læsere, men iøvrigt kun udgjøre en lille Brøkdel af hele den Literatur, som dette Spørgsmaal har fremkaldt. I den aandrige og velunderrettede anonyme svenske Forfatters Bidrag vil man finde mange Vink til Forstaaelsen af hele den Udvikling, hvoraf Loven om Ulykkesforsikring er en af Frugterne; man faar et Indblik bag Kulisserne, som man næppe faar af ret mange af de talrige Artikler og Brochurer om den nye tyske Lovgivning, og man beklager kun, at Forfatteren ikke har villet gaa nærmere ind paa Undersøgelsen af den Bismarckske Politik.

Det er ret mærkeligt, at Bramsen i sin velskrevne Afhandling, uden som det synes at kjende den svenske Artikel, kommer til væsenlig de samme Resultater med Hensyn til Kritiken af det store Apparat, der er sat i Gang i Tyskland, og Frygten for, at man ved at følge dette Spor vilde komme ind paa en Glidebane, der førte meget videre, end man ønskede; jeg kan kun samstemme med ham i Ønsket om at faa en «kort og forstaaelig Lov» om Erstatningspligten, i hvilken man undgaar Manglerne ved den tyske Lov af 7. Juni 1871 og iøvrigt overlader Ulykkesforsikringen til det private Initiativ, der herhjemme paa dette Omraade allerede har udrettet meget.

H. W.

Dr. W. Ruprecht, die Wohnungen der arbeitenden Klassen in London. Mit besonderer Berücksichtigung der neueren englischen Gesetzgebung und ihrer Erfolge. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht's Verlag. 1884. (144 S. M. 2,80.)

En fortjenstfuld Bearbejdelse af den omfangsrige Literatur, der i det sidste Par Aar er voxet op i England med Arbejderboligspørgsmaalet til Gjenstand. Giver en sammentrængt Fremstilling af den engelske Lovgivning vedrørende det nævnte Spørgsmaal. Viser udførligere, hvorfor de ret talrige Love ikke have ført til det forønskede Maal. Omhandler endelig de forskjellige Midler, der ere blevne bragte til Anvendelse eller ere blevne foreslaaede.

Kritiske Bemærkninger til Begrebet Nationalformue.

Af

Dr. Cl. Wilkens.

Ved Nationalformue forstaar man efter praktisk Vedtægt Summen af et politisk afsluttet Samfunds, en Nations økonomiske Værdier, samtlige ydre materielt inkorporerede Goder, som besiddes af Folkets enkelte Medlemmer og juridiske Personer: sociale og økonomiske Selskaber, Korporationer, Menigheder, Stiftelser, Kommuner, Staten; altsaa: Jorder og Skove, Jernbaner og Veje, Bygninger og Skibe, Løsøre og Varer, kontante Penge, med Tillæg eller Fradrag af Forskjellen mellem Indlandets Fordringer paa Udlandet og dettes Fordringer paa Indlandet, hvorimod indenrigske Fordringer og Skyld naturligvis maa betragtes som gaaende op mod hverandre. Udtrykket «Summen af» er selvfølgelig en meget raa Betegnelse af Sagens Forhold; formedelst Arbejdsdelingen kan Nationalformuen jo ikke betragtes som en død hvilende Masse, en Sum af indbyrdes uafhængige Værdier, men maa forstaas i Produktionens og Ombytningens vedvarende Bevægelse, Værdierne som virksomme Elementer i det økonomiske Totalliv, Summen

som Totaliteten af alle de enkelte Værdier. Ikke indbefattet i Nationalformuen er Naturens «frie Goder» og de store Kulturværdier, der ere inkorporerede i Personerne: Befolkningens Arbejdsevne, Intelligens og Moral. Hine betegne jo en social Mulighed, der vanskelig lader sig beregne, om de end selv i moderne Samfund, hvor flere og flere af de frie Goder ere blevne ufri, kunne f. Ex. i Form af Havkyster, Flodkyster osv. have en betydelig økonomisk Værdi; og disse betegne ganske vist en social Virkelighed af afgjørende Betydning for det økonomiske Liv, men lade sig ligeledes vanskelig beregne. Skal der vindes nogen Bestemthed i Kjendsgjerningen maa man holde sig til Formuegjenstandene, og dette gjør Nationaløkonomerne. Ved af og til under Anvendelse af et temmeligt betydeligt Arbejde at opgjøre Nationalformuen, mene de da at faa en Maalestok til Bedømmelse af den økonomiske Fremgang og til Sammenligning med andre Nationer. Om dette naas, er et Spørgsmaal. Derimod bliver en saadan Opgjørelse altid lærerig ved om end i grove Træk at belyse de forskjellige Kapitalklassers indbyrdes Størrelsesforhold.

Saa opgjøre da Nationaløkonomerne Samfundets Bo og komme i Almindelighed til det glædelige Resultat, at der er betydelig Væxt og Fremgang. Man foretager saa til Slutning en Slags imaginær Fordeling — for at beskjæftige Fantasien og øve sig i Division. Der bliver saa f. Ex. her i Landet c. 2500 Kr. pr. Individ, c. 10,200 Kr. pr. Familie i Fantasi-Andel i Nationalformuen*) og nu efter Professorerne Falbe-Hansens

---

*) Se «Danmarks Nationalformue». Af V. Falbe-Hansen. Nationaløkon. Tidsskrift. II. S. 389 ff. 1873.

og Dr. W. Scharlings omsigtsfulde Opgjørelse*) en hel Del mere (3000 Kr. pr. Individ). Slige Tal, der staa i en saa skjærende Modsætning til den virkelige Fordeling, ere nu i Virkeligheden mindre belysende end de tage sig ud. bl. A. ogsaa af den Grund, at de forskjellige Arter af Formue, den produktive som den uproduktive, Jorder og Maskiner saa vel som Malerier og Luxusgjenstande, den faste som den flydende Kapital osv. her er regnet sammen og udtrykte i den Værdi, Penge, der ved sin Natur som en Anvisning paa netop de Værdier, som enhver planmæssig arbejdende i hvert Øjeblikket kan gjøre mest økonomisk frugtbringende, har den største økonomiske Magt. Men navnlig blive disse Tal misvisende under den anviste Fantasiflugt — forvirrende for almindelige Aander og saamænd ogsaa af og til for de ualmindelige. Den fattige Snedkersvend, der kan have det haardt nok med at føde Kone og Børn, og som nu imaginært tænker sig «sin Andel» udbetalt i klingende Mønt og føler, hvilken økonomisk Magt en saadan Sum vilde give ham, føler sig dobbelt fattig i det rige Land, og man kan ikke forlange, at han skal kunne overskue

1, at en Del af Formuen, nogle af Luxusværdierne f. Ex., forsvandt som en Røg ved den kommunistiske Fordeling;

2, at en stor Mængde Komfort- og Brugs-Værdier vel i Øjeblikket kunde være en Behagelighed, men ikke i Længden gjøre ham det lettere at leve; at der maa gjøres Forskjel mellem egenlig Produktiv-Formue og den uproduktive Formue;

---

*) Se Nationaløk. Tidsskrift 1885. 1ste Hefte.

3, at Statens og Kommunens, Samfundsstyrelsens nødvendige Maskineri udgjør en betydelig Del, som ikke kan fordeles og forøvrigt for en Del heller ikke blev meget værd ved Fordelingen;
4, fremfor alt det forvirrende Forhold, der fremkommer ved, at Nationalformuen er udtrykt i den mest disponible Art af Kapital, den mægtigste Art af Kapital, den, der til enhver Tid i en dygtig Mands Haand har den største økonomiske Magt.

Men ogsaa den, der ikke forvirres af disse Forhold, vil næppe undgaa at støde paa ejendommelige Gaader. Han vil dog vanskelig kunne forstaa, at et stort Fremskridt i Nationalformuen ikke tillige skulde betyde mere almindelig Velvære, mindre Fattigdom. Den forøgede Kapital maa jo dog efterspørge Arbejde, og hvis der ikke er Tale om Samfund, hvor Formuens ulige Fordeling er af en saadan socialt faretruende Natur, at den dels muliggjør et uhyre uproduktivt Forbrug, dels medfører en stærk proletarisk Folkeformerelse, saa synes Sagens Logik dog at maatte kræve, at Velværet stiger med Nationalformuen. Befolkningen kan være stegen lige saa stærkt som Nationalformuen; men hvis den nu ikke er det? og den er det ikke. Hvorledes er da et ofte stigende Misforhold mellem Befolkningens Størrelse og Subsistensmidlerne mulig, naar Statistiken dog udviser, at Nationalvelstanden (skal være Nationalformuen) er stegen stærkere end Befolkningen? I Frankrig udviser den konstaterede Arveformue, hvis Svingninger, naar der tales om en længere Tid, vel nok kan tages for et nogenlunde brugbart Udtryk for Nationalformuens Forhold for 1836—1861 en Stigning fra 44,28—65,86 fr.

pr. Individ og fra 1861—1876 en endnu stærkere af fra 65,86—127,40*). Vil man gjøre den Indvending, at Befolkningen her er stegen saa langsomt (fra 1836—61 fra c. 33,5 Mill. til 37,4 og fra 1861—66 fra c. 37,4 til c. 38, medens Frankrig 1872 udviste en Befolkning af 36,1 og 1876 af 36,9 Mill.), saa kan man gaa til de Forenede Stater, hvor den er voxet meget stærkt, og man finder da som Gjennemsnitsformue pr. Individ

1800	202,3	Dollars	efter Skjøn
1810	207,10	—	
1820	195	—	
1830	206	—	
1840	220	—	officielt
1850	307,67	—	
1860	510	—	
1870	776,96	—	

For rigtig at gjøre sig Sagen klar og anskuelig, gjør vor grublende Økonom sig maaske den Ulejlighed at fremstille Forholdet i et Diagram. Befolkningens Stigen fremstilles ved én Linje, Nationalformuens ved en anden, og se: Nationalformuens Linje sejrer, og Sejren er overvældende. Dette Linjeforhold tager sig overordenlig hyggeligt ud. Men jo smukkere det ser ud, desto mere klage Menneskene over Fattigdom, Arbejdsløshed, Overbefolkning eller hvad man nu kalder det. Selv fra Amerika med dets exceptionelle Betingelser for Arbejdets Produktivitet og dets stærke Rigdomsvæxt naar Klager til os. Hvordan hænger dog det Hele sammen? Han beregner omhyggelig for sit Samfund «en Families Indtægt» og har selv en Fornemmelse, af, at mange Familier ikke have denne Indtægt. Han sammenstiller maaske ved et betydeligt Arbejde «Na-

*) Se Vacher: Evaluation de la fortune de la France. Journal de statistique. Novbr. 1878.

tionalformuen og Nationalindkomsten», og faar rimeligvis en uhyggelig Følelse af, at hvis man her fradrog og kunde fradrage, hvad der maatte betragtes som ren Arbejdsfortjeneste, saa er det forbavsende, hvor lidt hin Nationalformue egenlig smider af sig. Saa falder han maaske i Drømme ved at tænke paa Samfund, der kun kunne udvise et Minimum af Nationalformue, og hvor det dog i det Hele ikke er vanskeligere at finde sit nødvendige Udkomme end i de rige Samfund. Overalt støder han paa Gaade efter Gaade.

Lige over for disse Gaader have de almindelige kritiske Bemærkninger til Nationalformuens Opgjørelsesmaade egenlig ikke stort at sige: de veje for lidet lige over for den almindelige Gaade: en vis Sammenhæng mellem Nationalformuens Stigen og Fattigdommen, Befolkningens Tryk paa Subsistensmidlerne. Denne Sammenhæng synes at være almindelig og viser tilbage til en almindelig Grund.

Hvad om Gaadens Løsning skulde finde sin — i alt Fald delvise — Forklaring i, at der i Nationalformuen er medregnet en meget stor Værdi — omtrent Halvdelen af hele Formuen —, der er af den Natur, at den stiger og maa stige i samme Grad som Befolkningens Tryk paa Subsistensmidlerne ved Befolkningens Stigen bliver stærkere og stærkere, at i samme Grad som et Samfund de facto bliver forholdsvis fattigere, maa Nationalformuen for denne Dels Vedkommende stige, og Nationalformuen altsaa som Helhed faa en Tilbøjelighed til tilsyneladende Stigen, selv om Samfundets økonomiske Forhold

ellers i det Hele ikke vare blevne bedre, — en Fejl i Beregningen altsaa af en lignende Art, som om man havde begaaet den utrolige Tankeløshed at regne alle indenlandske Gjældsfordringer med til Nationalformuen uden at fradrage Skylden, hvad der jo maatte medføre, at et Lands Formue blev nominelt større og større, jo mere Krediten udviklede sig.

En saadan Faktor er der: Jordrenten. En saadan Fejl begaas, idet man regner den kapitaliserede Jordrente med i Nationalformuen.

Vi erindre blot kort om Jordrentetheorièn. Paa Grund af de forskjellige Jorders forskjellige naturlige Givtighed, forskjellige Evne til at lønne den anvendte Kapital og det anvendte Arbejde, vindes Agerdyrkningsprodukter ikke til de samme, men til forskjellige Produktionsomkostninger. Ved Befolkningens Stigen maa der gaas over til Jorder af ringere Givtighed. For disse Jorders Vedkommende maa Produktionsomkostningerne for Korn, Kjød, Smør osv. stige, og da der ikke kan gives 2 Priser for den samme Vare paa det samme Marked, saa maa Prisen for den Del af den samfundsnødvendige, ved Befolkningens Tilværelse faktisk intensivt efterspurgte Produktion, der er vunden ved de største Produktionsomkostninger, blive Gjennemsnitsprisen for den hele Produktion, og denne Pris vil følgelig være mere end tilstrækkelig til med den sædvanlige Gevinst at dække Omkostningerne for den Del, der er vunden ved de mindre og de mindste Produktionsomkostninger. Ejerne af disse Jorder vil altsaa faa en Tillægsgevinst, der tilfalder dem ved Forholdenes Magt, og denne Tillægsgevinst er Jordrenten. Tænker man sig istedetfor at gaa over til Dyrkningen

af nye mindre frugtbare Jorder, at den større Avl vandtes ved Anvendelse af mere Kapital og Arbejde paa de ældre Jorder, blev Forholdet det samme. I Almindelighed og i Længden ville de nye Kapitaler ikke give det samme Udbytte som de ældre, men da de kun ville blive anvendte, naar de give den sædvanlige Gevinst, saa er det deres Udbytte, der kommer til at bestemme Kornpriserne. Tænke vi os, at et afsluttet Samfund behøver 100,000 Tdr. Korn, og at disse ere vundne, 40,000 til en Omkostningsværdi af 6 Kr. pr. Td., 30,000 til en do. af 9 Kr. og 30,000 til 12 Kr., saa maa 12 Kr. blive Gjennemsnitsprisen paa alt Korn. Den Tillægsgevinst, som Producenterne af de 40,000 à 6 Kr. og de 30,000 à 9 Kr. faa af respektive 6 Kr. og 3 Kr. pr. Td. Korn, vil for dem fremtræde som en Stigning i den mulige Forpagtningsafgift og kapitaliseret som en Stigning i deres Jorders Værdi. Vi lære deraf: 1) at der ved Samfundets ved Befolkningsforøgelsen stigende Efterspørgsel efter Levnetsmidler tilfalder Ejerne af de bedre eller bedre beliggende Jorder en Tillægsgevinst, ɔ: Jordrenten, et Forhold, der faar en indgribende Indflydelse paa Formuens Fordeling, men som mindre vedrører os i denne Sammenhæng, og 2) at Udbyttet ved Jorddyrkningen ikke stiger i ligefremt Forhold til det derpaa anvendte Arbejde, men i et forholdsvist mindre Forhold, hvorfor Stuart Mill træffende har fremstillet Jorderne i Forhold til Mennesket som et elastisk Baand, der vel kan udvides ved større Anstrængelse, men hvis Udvidelse ikke stiger i Forhold til denne, men i et forholdsvist mindre Forhold indtil den absolute Grænse er naaet. Dette det forholdsvist aftagende Jordudbyttes Lov er

her det afgjørende. Erindre vi, at de Værdier, som Agerbruget maa afkaste selv i et fremskredent Samfund, er mere end Halvdelen af alle Livsfornødenheder, saa forstaa vi, at Befolkningens Stigen — og den kan foregaa hurtigt — altid, alle andre Forhold lige, vil gjøre det vanskeligere for Befolkningen at vinde de nødvendige Næringsmidler. De nye Munde medføre nye Hænder, men disse nye Hænder give for Agerbrugets Vedkommende mindre Udbytte. Men netop det samme Forhold maa nødvendigvis træde frem som en Tendens til Nationalformuens Stigning, naar den kapitaliserede Jordrente regnes med.

Vi tænke os et afsluttet Land i det fjerne Vesten, der nu først bliver bebygget af Nybyggere fra et civiliseret Land, Nybyggere, der møde med Kapital, Intelligens og Arbejdslyst. Her er Jorder af forskjellig Klasse; Nybyggerne forstaa at vurdere, hvilke der ere de bedste, og vælge disse. Oprindelig dyrkes kun Jorder af Klasse Nr. 1. Ved Dyrkningen af disse Jorder kan Befolkningen brødfødes til en Omkostningsværdi af 5 Kr. pr. Td. Korn. Ingen vil give mere for Korn, og Jordrentefænomenet existerer ikke. De dyrkede Jorder have vel en økonomisk Værdi, men denne beregnes, fraset Beliggenhedshensyn, efter de paa Jorden anvendte Kapitaler; ingen vil give mere; der er jo Jorder nok af god Bonitet. Befolkningen fordobler sig under disse Forhold f. Ex. i 25 Aar, Befolkningstilvæxten er meget stærk, og der kommer snart den Tid, da der maa gaas over til Jorder af anden Klasse, der medfører en Omkostningsværdi af 7 Kr. pr. Tønde. Nr. 1 faar nu i Jordrente 2 Kr. pr. Td. Vi tænke os, at der pr. Hektar Land i Gjennemsnit avles 10 Tdr. Korn; Jord-

renten er 20 Kr. Kapitaliseret er en Hektare Land af disse Jorder 20 × 25 = 500 Kr. værd. Nationalformuen stiger betydeligt. Befolkningen voxer fremdeles, og der gaas nu over til Dyrkning af Jorder Nr. 3, der kun kunne yde Korn til en Omkostningsværdi af 9 Kr. pr. Td. Nr. 1 faar nu i Jordrente 4 Kr. pr. Td. Korn, og en Hektare Land af disse Jorder er stegen til 1000 Kr. Nr. 2, der avler 8 Tdr. pr. Hektare, faar i Jordrente 16 Kr. og Værdien af disse Jorder er 400 Kr. pr. Hektare Land. Nationalformuen er nu stegen overordenlig, Samfundet begynder at blive rigt. Men denne Rigdom er Messing og Vind, Plet. De enkelte Jordejere af Jorderne af Kl. Nr. 1 og Nr. 2 ere blevne rigere, men Samfundet maaske i Virkeligheden fattigere. Det er sandsynligt, at Individerne have deres øvrige Fornødenheder til en billigere Pris, men det er blevet dem vanskeligere at faa Korn, Brød, Kjød, Smør, de mest nødvendige Livsfornødenheder. Hovedspørgsmaalet er jo: Producere Jorderne f. Ex. af Kl. Nr. 1 mere, give de det samme Kvantum Arbejde større Udbytte, ere de socialt stegne i Værdi? Nej, socialt set, set fra Samfundets Side have de bevaret deres Værdi; i Handel og Vandel, for den individuelle Ejer, privat-økonomisk er deres Værdi stegen. Men denne Stigning, der socialt er et Udtryk for det forholdsvis aftagende Jordudbyttes Lov, er et Udtryk for, at det for det hele Samfund er blevet vanskeligere at leve for Næringsmidlernes Vedkommende.

Der kan være megen anden Kapitalforøgelse, der virkelig betyder en Fremgang, Fabriker kunne være anlagte, Kommunikationsmidlerne i høj Grad forbedrede, Kreaturbestanden stegen, Handelsflaaden udvidet, store

Grundforbedringer kunne have fundet Sted paa Jorderne, Indboet kan være forbedret osv., men Spørgsmaalet bliver saa, om denne virkelige Fremgang er større end eller lig med eller mindre end den kun tilsyneladende Formueforøgelse, der finder Sted ved Jordrentens Stigen. At regne den kapitaliserede Jordrente med i Nationalformuen er da i høj Grad forvirrende. Thi den kapitaliserede Jordrente betyder i Virkeligheden kun en Fordring, som den jordrenteydende Jords Ejere — paa Grund af Jordrentens Virkemaade — have paa alle Samfundets Medlemmer, og som disse tvinges til at forrente af deres aarlige Indkomst. Den har Karakteren af en Tiende, der hviler paa hele det nationale Arbejde, usynligt skal og maa betales af dettes Udbytte. Jordejerne kunne se Tienden, og regne den kapitaliseret med i deres Formue; de blive lige saa meget rigere som Samfundets andre Medlemmer blive fattigere. Men disse kunne ikke fradrage Tiendens kapitaliserede Værdi i deres Formue; de betale den af deres Indkomst ved Kjøbet af Næringsmidlerne; den virker paa dem som et stærkt, men usynligt, ubestemmeligt Tryk. Det er det fordunklende i dette Forhold: her er en Fordringshaver, hvis Fordring er sikker nok, og som kan regne den med i sin Formue; her er en reel Skyldner, en Skyldner, der nok skal betale, thi det gjælder Livet, gjælder Brødet, men han kan ikke i sin Formue fradrage sin Skyld.

Lad os tænke os noget højst ideelt, tænke os, at Nationalformuen opgjordes ved, at alle Samfundets Medlemmer, juridiske Personer osv. paa en fuldstændig nøjagtig Maade opgjorde deres økonomiske Værdier. Jordrentens kapitaliserede Værdi faas da med, men Ingen

kan trække den fra. Laangiverne ellers vilde medregne deres Fordringer og Laanhaverne fradrage deres Skyld. Men her er en mægtig Kreditor, der maa regne sin Fordring med, men Debitorerne kunne ikke regne deres Skyld fra. Skylder jeg 500 Kr. bort, saa véd jeg det, og trækker dem fra min Formue. Men at der hviler et Tryk paa mig af Værdi 1000 Kr. ved at jeg maa betale Korn, Kjød, Smør dyrere, kan jeg ikke trække fra. Det er min Formue, jeg skal vurdere, og denne afficeres tilsyneladende ikke af hint Tryk, der derimod bevirker, at den giver mindre Udbytte.

Saa kastes der da et blændende Lys over den store Gaade: Forbindelsen mellem tilsyneladende Fremskridt i Nationalformuen og Fattigdommens Vedbliven eller Tiltagen i Styrke. Fremskridtet er for en stor Del et Falsum og kan være det helt, ja betyde et Tilbageskridt. Er Kapitalformuen realt stegen, kan Befolkningen være fulgt tæt efter eller stærkere. Selve Livsfornødenhedernes Stigen i Pris, et Udtryk for Befolkningens stærkere Tryk paa Subsistensmidlerne, for økonomisk tungere Kaar, træder frem som en tilsyneladende Stigen i Nationalformuen. At Befolkningen maa naa Halvdelen af sine Fornødenheder ved at gaa ned til Jorder, der ved det samme Arbejde give forholdsvis mindre Udbytte: det forholdsvis aftagende Jordudbyttes Lov, dette økonomiske Mørke er blevet til Lys i Nationalformuen.

Og saa forstaas ogsaa tildels det besynderlige: vi tænke os et Land, hvor Jorderne ere dyre, Jordrenten høj, Kornet dyrt, og ved Siden deraf et Land, hvor der haves Jorder i Overflod og Jordrentefænomenet endnu ikke er kommet frem, og det Særsyn indtræder, at

hint skattes som et rigt, dette som et fattigt Land, men fra hint rige Land vandrer man ud til dette og finder sine nødvendige Subsistensmidler lettere. Arbejdets Produktivitet er her større. Og naturligt, thi Jordrenten betyder jo ikke blot et Fordelingsspørgsmaal — dette havde i et Land hvis Befolkning i det Hele levede tarveligt, mindre at sige —, men det betyder, at Befolkningen for at naa den fulde Sum af de for den nødvendige Næringsmidler maa gaa over til Dyrkningen af ringere Jorder. Og da Forbruget af Næringsmidlerne udgjør over Halvparten af en Families hele Forbrug, saa forstaar man, hvad en saadan Nødvendighed socialt betyder.

I et relativt afsluttet Land maa Jordrenten stadig stige ved Befolkningens Forøgelse. I Tyskland, Belgien og Flandern har Prisen paa Land mere end fordoblet sig i de sidste 30 Aar. Selv i Frankrig, hvor Befolkningsforøgelsen har været saa ringe, finde vi Gjennemsnitsprisen pr. Hektare Jord

		Stigning i pCt.
i 1789........	500 fr.	»
1815........	700 -	40
1851........	1290 -	158
1862........	1850 -	290
1874........	2000 -	300

Noget af denne Stigning skyldes naturligvis Kapitalforbedring eller rettere, at Civilisationens Fremskridt (Indførelse af Maskiner, bedre Redskaber, Dræning, rationellere Drift ved Agerdyrkningskemiens Udvikling osv.) har gjort det muligt at faa mere ud af Jorderne. Men at det væsenlige dog her er Jordrentens Stigning, vil man se ved en simpel Sammenligning, der viser, at Prisen paa Jord er stegen langt stærkere end Produktionen. I Frankrig steg Jordens Pris fra 1790—1874

med 300 pCt.; Kjødpriserne næsten parallelt med Prisen paa Jord fra 1790—1830 med 144 pCt., faldt saa 1830—50 fra 144 pCt. Stigning til 93 pCt. Stigning, for saa fra 1850—74 i parallel Linie med Jordpriserne at stige til 275 pCt. I samme Tidsrum (fra 1790—1874) steg imidlertid Produktionen af Korn kun med 82,25 pCt. pr. Hektare, og Prisen for Korn i samme Tidsrum med 15,8 pCt., hvoraf de 13 pCt. skyldtes Tidsrummet fra 1850—74. England frembyder et forbavsende analogt Billede. Fra 1771—1860 steg Forpagtningsafgiften jævnt med ialt 107 pCt. og fra 1850—78 i mindre Stigning yderligere med 23 pCt, (ialt 130 pCt.). Kjødpriserne fra 1771—1850 med 66,6 pCt. og fra 1850—1878 i overordenlig stærk Stigning med yderligere 134 pCt. (ialt 200 pCt.). Kornproduktionen steg jævnt i samme Tidsrum (fra 1771—1878) med kun 21,7 pCt. og Kornpriserne faldt fra 1771 til 1850 med 16,6 pCt., for saa fra 1850—1878 at stige saaledes, at de naaede samme Højde som i 1771. Det besynderlige i, at Kornpriserne have deltaget saa lidt i Stigningen, har jo sin naturlige Grund i den internationale Handel, i de store Tilførsler fra Rusland, Donaulandene, de Forenede Stater, fra Lande, hvor Jordrenten er lav. Vægten kommer derfor her til at ligge paa Kjød, og Kjødpriserne ere stegne i samme Forhold eller stærkere end Jordpriserne. Men Stigning i Jordafgrødens Pris er altid Grunden til Stigning af Jordrenten.

I de sidste 100 Aar har en betydelig økonomisk Fremgang fundet Sted: Kapitalen er voxet, Nationalformuen er stegen, og Produktionen er bleven større. Men Befolkningen er ogsaa fulgt godt efter. Efter Op-

svinget i det økonomiske Liv i dette Aarhundrede er Tysklands og Danmarks Befolkning voxet saaledes, at Befolkningen med denne aarlige Procenttilvæxt (c. 1 pCt.) vil fordobles for hver 70 Aar. Saadanne Tal gaar man i Almindelighed let forbi: der synes ikke at være noget særligt mærkeligt ved dem. Og dog betyde de et uhyre Fremskridt. Med denne Befolkningsforøgelse tænkt som stadig virkende gjennem Tiderne, vilde Tyskland, hvis det ved Kristi Fødsel har været beboet af 1 Million Germaner, et ikke urimeligt Tal, nu være beboet af 66 Billioner, ɔ: paa hver Kvadratalen tysk Grund opholdt sig 40 Tyskere. En saadan Beregning giver Anledning til mangehaande Tanker; et Fremskridt, som dette Aarhundrede har haft at opvise, kan ikke tænkes vedblivende, ja kan kun tænkes vedblivende for en kort Tid. Og dog er Befolkningen, hvis Stigning i det Hele er det bedste reale Udtryk for Subsistensmidlernes Stigen, vist ikke voxet saa stærkt som Produktionen: i de økonomisk fremskridende Lande er Fremskridtet ogsaa for en Del benyttet til en Hævdelse af Levefoden, og naar Fattigdommen dog ikke er aftagen i Forhold til det forbedrede Forhold mellem Produktionens Størrelse og Befolkningens, saa er det, fordi Fattigdom ogsaa er et Forholdsbegreb og ikke bestemt ved Livsfornødenhedernes Forhold til det fysiologiske, men ved Livsfornødenhedernes Forhold til det sædvanemæssige Minimum. Opgjorde man Produktionens Størrelse og Bevægelse i Forhold til Befolkningens, saa havde man, uagtet at Fordelingen her fik en afgjørende Betydning, dog i det Hele en nogenlunde antagelig Maalestok for virkelig Fremgang eller Tilbagegang. Socialt kommer det an paa Produktionen. Men her tale vi om Nationalfor-

muens Bevægelser; denne er stegen langt mere end den faktiske Produktion, og denne Stigning er for en stor Del et uhyre ved Jordrentefænomenet foranlediget Falsum. Naar da Tysklands, Englands og Frankrigs Økonomer opgjøre Nationalformuen og bruge denne til en Bedømmelse af Fremskridtet, saa er det et Bedrag. De mindre Landes Nationaløkonomer maa naturligvis følge samme Methode ved Opgjørelsen. Det følger af sig selv, at det ikke er Professorerne Falbe-Hansens og Scharlings Methode, jeg specielt kritiserer: de har maattet følge den givne Methode, og Spørgsmaalet er saa for deres Vedkommende, hvorledes de have benyttet den, og de have utvivlsomt benyttet den med den Omhu, Omsigt og Dygtighed, som var at vente. Men det er selve Methoden, der gjør, at Begrebet Nationalformue, saaledes opgjort, mister en stor Del af sin Betydning. En uhyre og med Befolkningens Stigen altid stigende Værdi regnes dobbelt, naar man regner den kapitaliserede Jordrente med i Nationalformuen.

Jordrentefænomenet er da en i høj Grad forvirrende Faktor. Et Samfund med tilsyneladende stor Nationalformue kan være fattigt, og omvendt: et Samfund med ringe Nationalformue kan være økonomisk vel stillet, ikke blot f. Ex. rigt paa naturlige Hjælpemidler af endnu ringe Bytteværdi (Moser og Skove, metalrige Bjerge, Kullejer osv.) men ogsaa ved en intelligent, produktionsdygtig Befolkning, Folkets største Rigdom. Imidlertid forholde disse Faktorer sig i Almindelighed omvendt (Middelalderen — den nye Tid). Men støde de sammen, da faa vi en uhyre Befolkningsforøgelse og hurtig Kapitalsamling (Amerika, Avstralien osv.), men saa begynder ogsaa snart Jordrentefænomenet og Bedraget ved Nationalformuens Stigning.

Man kan belyse det ved et Exempel. Ved et Tankeexperiment kan man paa en nem Maade forøge et Lands Nationalformue. Man tænke sig blot, at Drikkevand blev en sjælden Ting, kun indskrænket til enkelte forholdsvis gode Kilder, og disse Kilder i privat Eje. Vand vilde faa f. Ex. Petroleumspriser og Kilderne faa en uhyre Værdi; den nærmeste Virkning vilde være, at Nationalformuen steg overordenlig, men Samfundet var ikke blevet rigere, men fattigere, Livet haardere, Menneskets Magt over Naturen, Letheden i at finde Subsistensmidlerne aftagen. Men dette Forhold er ikke et blot Tankeexperiment; noget lignende finder stadig Sted i Samfundet: ved Mosers Udgravning, Skoves Hugst, naturlige, men begrænsede Naturkilders Udnyttelse. Er der Moser i Mængde, saa ere de næsten værdiløse — ɔ: som Bytteværdier, ikke som sociale Brugsværdier — er der faa tilbage, saa stige de i Værdi, ɔ: Bytteværdien, Formuen i Landet stiger, den sociale Brugsværdi er sunken: det er blevet haardere at leve. Det gjorde paa mig et vemodigt Indtryk at rejse igjennem Sverig med dets store afhuggede, afpiskede Skovstrækninger; de vare ikke indtagne til Agermark; de henlaa som Ruiner og som en Anklage imod en Lovgivning, der ikke tænker paa den Dag i Morgen, og dog kan den Tid komme, at disse Ruiner som Skovværdier ere ved Træprisernes Stigning mere værd end de afhuggede fyldige og kraftige Skove, og Sverigs Nationalformue vil stige af Elendighed.

Den Omstændighed, at den kapitaliserede Jordrente regnes med i Nationalformuen, medfører altsaa — for at rekapitulere — et dobbelt Bedrag:

1. Nationalformuen synes langt større end den faktisk

er, idet en overordenlig vigtig Post, der socialt set, kun er et Skin, ikke er trukken fra, eller udtrykt paa en anden Maade er regnet dobbelt. Den kapitaliserede Jordrente er regnet med, men den tilsvarende Skyldpost, den tilsvarende aarlige Hæftelse, der hviler paa alle andre Samfundsmedlemmer, denne skjulte Kapitalforringelse — skjult, fordi den ikke viser sig i deres Kapitaler, men i disses Evne til at give Udbytte — er ikke regnet fra. Professor Falbe-Hansen regner nu Værdien af vort Lands Hartkorn, Jorder og Bygninger, til 4000 Mill. (deri Skovenes Værdi: 152 Mill.); deraf er 1000 Mill. Værdier af Bygningerne, meget af de resterende 3000 Mill. er ogsaa Kapital: alle Arter af Grundforbedringer osv., men største Delen deraf er Jordrente. Naar erindres, at hele Landets Formue vurderes til 6 à 7000 Mill., saa forstaar man, hvilken Rolle denne Dobbeltregning spiller. En Sammenligning mellem de forskjellige Lande bliver unyttig, saa længe man ikke har opgjort deres Forhold med Hensyn til Jordrenten.

2. Men dette Bedrag, at Nationalformuen regnes for stor, er dog for intet at regne mod det forvirrende, der fremkommer ved Jordrentens ved Befolkningsforøgelsens parallelle Stigningstendens. Nationalformuen maa stige, selv om slet ingen faktisk Forøgelse af Formuen har fundet Sted, ja den kan stige, selv om der har fundet Tilbageskridt Sted. — 1872 vurderede Prof. Falbe-Hansen Landets Hartkorn, ɔ: Agerbrugets faste Kapital, Jorder og Bygninger til en Værdi af 1800 Mill. Kroner, med Tiendens 167 Mill. og Gammelskattens 125, der

rettelig maa regnes med til Hartkornets Værdi, ialt altsaa til c. 2100 Mill. Kroner. Nu c. 12 Aar efter beregnes den samme Kapitalklasse til c. 3850 Millioner (hvoraf Bygningernes Værdi c. 1000 Mill.); en Stigning af c. 83 pCt. i 12 Aar! Lad nu ogsaa Tallene fra 1872 være for smaa eller de fra 1884 for store, eller begge Forhold have fundet Sted; lad nu ogsaa megen Kapitalforøgelse have fundet Sted for Bygningernes Vedkommende, hvilket sikkert er Tilfældet, og lad os lægge nok saa megen Vægt paa, at der i de sidste 15 Aar er blevet opdyrket c. 30,000 Tdr. Land aarligt, en Tilvæxt, der betyder nogle Hundrede Millioner, — hvis man ikke tager Hensyn til Jordrentefænomenet, og ikke tillige erindrer, at da Danmark ikke er et afsluttet Samfund, ville hine nye indtagne Jorder ogsaa strax for største Delen kunne give Jordrente, saa tror jeg ikke, at man vil kunne løse disse Gaader.

3. Vil man bruge Nationalformuens Størrelse til Sammenligning med andre Lande, kommer dertil, hvad Nationaløkonomerne jo meget godt vide, en hel Del andre Forhold, der gjør Sammenligningen af tvivlsom Værdi. Der er jo en Mængde Elementer i Nationalformuen, som man ikke faar med ved den sædvanlige Opgjørelsesmaade, og som dog, som alt antydet, ere af megen Betydning:

a. Mulige Mængder af jomfruelig, opdyrkelig men ikke opdyrket Jord, Søer, der kunne udtørres, Moser, der kunne udnyttes, ikke benyttet Vandkraft, Kul- og Minerallejer, forskjellige naturlige, men endnu ikke udnyttede Hjælpekilder,

økonomiske Muligheder af stor Betydning for Fremtiden.

b. Havkyster, fiskerige Søer og Floder, dels i deres Betydning for Erhverv (Norges Nationalformue og dets Fisk), dels i deres Betydning som mulige Samfærdselsbetingelser.

c. Gunstige Forhold for Transithandel: Beliggenhedsmuligheder.

d. Gunstige Forhold for det nationale Forsvar. Ex.: Englands Østilling. Et Land, der her er ugunstigt stillet og maa ofre meget for sit Forsvar, er jo som et Øland, hvis Beboere stadig truedes af og maatte kæmpe med Havet om deres Jord, — en haard Skat, der paalagdes alle.

e. Befolkningens erhvervede Intelligens, Dygtighed, Moral.

f. Klimaet.

e. Visse Naturmonopoler som Kinas The osv.

Andre forvirrende Forhold skal jeg lade ligge. Der er jo desuden her, dels i Prof. Falbe-Hansens tidligere Afhandling om Nationalformuen, dels i det sidste Hefte af nærværende Tidsskrift af Proff. Falbe-Hansen og Dr. Scharling, af Kontorchef Rubin og Andre givet saa mange fortræffelige Bidrag til Kritik, at jeg væsenlig kun kunde yde Gjentagelser. At der ved en Sammenligning mellem de forskjellige Tider maa tages Hensyn til Pengenes Værdisvingninger, ved Enhver. At det er muligt, at noget af Jernbanernes Værdi ogsaa regnes dobbelt, idet den ved dem foraarsagede Værdistigning af Landets Ejendomme maaske ikke svarer til disses derved forøgede sociale Produktivitet, vil vel ogsaa indrømmes. Derimod burde Grundrenten underkastes

en Analyse. Men jo mere jeg har tænkt over dette Spørgsmaal, desto mere indviklet er det blevet mig. Forholdet er jo her et andet end ved Jordrenten. Medens denne jo ikke blot betyder et Fordelingsspørgsmaal, men tillige er Udtrykket for det ved Befolkningens Forøgelse socialt forholdsvis aftagende Jordudbyttes Lov, betegner Grundrentefænomenet egenlig kun et Fordelingsspørgsmaal. Det kan ikke siges at være Udtryk for en Trang til Grunde, thi det er kun en Trang til visse Grunde, der ligger nærmere ved de store Markeder, yder Handelen større Fortjenester. Spørgsmaalet bliver vel her, om den Koncentration af Arbejdsvirksomheden og stigende Arbejdsdeling, der derved finder Sted, socialt medfører en saa forøget Produktivitet, at den virkelig staar i Forhold til disse Grundes relative Værdiforøgelse.

Nationalformue og Jordrente.

Nogle Modbemærkninger til Dr. Cl. Wilkens foranstaaende Artikel.

Af

Will. Scharling.

Uagtet den Opgjørelse af Danmarks Nationalformue, som Dr. Wilkens har gjort til Gjenstand for nogle kritiske Bemærkninger, udelukkende skyldes Prof. Falbe-Hansen, har jeg dog som Medudgiver af dette Tidsskrift anset det for rettest ikke at lade den foranstaaende Artikel udgaa uden dertil at knytte nogle Modbemærkninger. Med al Anerkjendelse af, at der i Artikelen indeholdes Adskilligt, som bidrager til at kaste Lys over Betydningen af en statistisk Opgjørelse af Nationalformuen og til at fjerne Misforstaaelser, hvortil den mulig kunde give mindre kyndige Læsere Anledning, er jeg nemlig af den Formening, at den Grundbetragtning, som Dr. Wilkens vil gjøre gjældende, ikke er rigtig, medens jeg paa den anden Side anser det for heldigt, at den kommer frem paa den Maade, som sket er, da lignende Betragtninger maaske mere eller mindre bevidst paatrænge sig Andre, der ikke ere i Stand til at give dem et saa klart Udtryk som Dr. W.

Dr. Wilkens's Hovedbetragtning, som jeg her alene skal holde mig til, er den, at «der i Nationalformuen er medregnet en meget stor Værdi, der er af den Natur,

at den stiger og maa stige i samme Grad, som Befolkningens Tryk paa Subsistensmidlerne ved Befolkningens Stigen bliver stærkere og stærkere», og at en Stigning i Nationalformuen derfor i Almindelighed nærmest kun bliver et Udtryk for en forholdsvis tiltagende Fattigdom for Befolkningen i dens Helhed, for en tiltagende Vanskelighed ved at fyldestgjøre Livets første og mest paatrængende Krav. Dette har formenlig sin Grund deri, at den saakaldte Jordrentes kapitaliserede Værdi er medregnet og endog skulde udgjøre en meget væsenlig Del af den hele Nationalformue.

Det er denne Opfattelse, der støtter sig til den af Ricardo fremsatte og af Stuart Mill fastholdte Jordrentelære, som jeg aldeles ikke kan godkjende, fordi jeg anser selve denne Jordrentelære for kun betingelsesvis rigtig og tilmed ingenlunde anser de Betingelser, hvoraf dens Fremkomst afhænger, for at være det Almindelige og Normale i Samfundsudviklingen. At optage hele dette store økonomiske Stridsspørgsmaal om Jordrenten her til nærmere Drøftelse vil der ikke kunne være Tale om; men idet jeg med Hensyn til Spørgsmaalet i dets Almindelighed tillader mig at henvise Tidsskriftets Læsere til en tidligere Afhandling i dette Tidsskrift (3die Bind, 1874, S. 1—38), maa jeg her indskrænke mig til nogle kortfattede og mere spredte Bemærkninger.

Opfattet fra et rent theoretisk Standpunkt er Jordrentelæren en logisk Konsekvens af den Forudsætning, at Menneskene altid først vælge de bedste Jorder og derefter efterhaanden nødsages til at indtage stedse ringere Jorder til Dyrkning. Som logisk Slutning er Theorien rigtig, men den Forudsætning, hvoraf den udledes og som er dens egenlige Basis, er ikke blot med

Føje bleven stærkt bestridt, men maa utvivlsomt erkjendes for uholdbar. Stuart Mill har selv anerkjendt dette, for saa vidt angaar de i vor Tid til Opdyrkning indtagne Landstrækninger i nye Lande. Men ogsaa for de gamle Landes Vedkommende tør det anses for godtgjort, at Befolkningen, saa længe den var tynd og spredt og Udviklingen kun ringe, i alt Fald for en stor Del ikke har kunnet dyrke de positivt frugtbareste Jorder paa Grund af de Vanskeligheder for en Opdyrkning, som disse frembød ved en altfor yppig naturlig Vegetation, der maatte skaffes af Vejen, en for stor Fugtighed o. lign. Omstændigheder. De «bedste» Jorder vil paa et tidligt Udviklingstrin — som for Nybyggerne i Amerika — sige de Jorder, hvis Dyrkning er forbunden med mindst Vanskelighed og som hurtigst og uden at kræve for megen Kapitalanvendelse give et rimeligt Udbytte. Paa en Tid, da der er Jord nok at tage af, vil en extensiv Dyrkning af store Strækninger give det økonomisk forholdsvis bedste Resultat; det er ogsaa den Vej, som Udviklingen har fulgt i Amerika. Men ved Hjælp af nye Opfindelser, bedre Redskaber og Maskiner, og tiltagende Kapitalrigdom bliver man efterhaanden i Stand til at give sig i Kast med Jorder, som frembyde større Vanskeligheder, men ogsaa kunne give et betydeligere Udbytte, saa vel som i sig selv mindre frugtbare Jorder end de først opdyrkede. Spørgsmaalet bliver altsaa dette, om den menneskelige Dygtighed til at bearbejde Jorderne og de Hjælpemidler, der i saa Henseende staa til Raadighed, eller de Vanskeligheder, som de senere indtagne Jorder frembyde, voxe mest. Men dette Spørgsmaal lader sig ikke besvare i al Almindelighed, men

kun efter en omfattende historisk-statistisk Undersøgelse, som endnu næppe kan siges at være foretagen. Desuagtet foreligger der allerede en Del spredte statistiske Data, som kunne tjene til at kaste Lys over disse Spørgsmaal og i alt Fald give en Antydning af, i hvilken Retning der er overvejende Sandsynlighed for, at Spørgsmaalets Besvarelse efter en saadan Undersøgelse vil gaa; og Dr. Wilkens har da ogsaa fremdraget adskillige saadanne Data. Det forekommer mig imidlertid langt fra, at disse Data virkelig afgive noget Bevis for Rigtigheden af Ricardos Jordrentelære, og om nogle af dem maa det endog siges, at selve deres statistiske Rigtighed er tvivlsom. I alt Fald kan jeg ikke faa dem til at stemme med de officielle Data, som foreligge mig. Jeg skal ret strax komme tilbage til dette sidste Punkt.

Den efter min Formening rigtige Opfattelse af Jordrenten er denne: Jordrenten bestaar utvivlsomt som en individuel Tillægsgevinst for de Jordbesiddere, der have været saa heldige at faa bedre Jorder at arbejde med end dem, hvis Produktionsomkostninger bestemme Landbrugsprodukternes Pris — eller rettere: den vilde være en Tillægsgevinst, saafremt disse Jorder endnu vare i første Besidders Haand, medens der ved senere Kjøb og Salg er taget saaledes Hensyn til den ved Kjøbesummens Fastsættelse, at Forskjellen er bleven udlignet ved den forskjellige Kapital, der skal forrentes. Men hvorvidt denne saakaldte Jordrente skyldes de paagjældende Jorders naturlige Frugtbarhed og saaledes virkelig, absolut taget, er en Tillægsgevinst, en Fordel, hvortil intet Tilsvarende findes i andre Erhverv, eller hvorvidt den i Virkeligheden skyldes de Kapitaler,

der i Tidens Løb ere anbragte i Jorderne og altsaa kun relativt, i Forhold til mindre gunstige Jordejendomme, er en Tillægsgevinst, det er et faktisk Spørgsmaal, som kun kan besvares ad Erfaringens og historisk-statistiske Undersøgelsers Vej. Forholdet kunde nemlig være dette, at kun de i gode og heldigt beliggende Jorder anbragte Kapitaler bleve fuldt forrentede, medens de i mindre gode Jorder anbragte Kapitaler ikke bleve fuldt forrentede og altsaa delvis ere at anse for tabte. England frembyder utvivlsomt til forskjellige Tider Exempel paa begge Dele. Netop paa den Tid, da Ricardo levede, var Udviklingen en saadan, at selv de sletteste Jorder maatte betale sig og alle andre give en større eller mindre Tillægsgevinst; thi Krigs- og Toldforholdene gjorde det nødvendigt for England selv ved egne Kræfter at skaffe Brødet til en stærkt voxende Befolkning, og dette kunde kun ske ved at inddrage slettere og mindre gunstigt beliggende Jorder til Opdyrkning og at anvende nye Kapitaler paa en mere intensiv Dyrkning af de ældre Jorder. Disse Kapitaler maatte forrentes, og Indtagelsen af hine Jorder betale sig — og følgelig blev der en Tillægsgevinst for alle dem, der fra tidligere Tid besade bedre Jorder. Prisen paa Hvede steg nemlig paa Grund af de anførte Omstændigheder i Tidsrummet 1801—18 til omtrent det Dobbelte af, hvad den havde været i de sidste 50 Aar før den franske Revolution (nemlig fra c. 40 sh. i Gjennemsnit for 1740—90 [og ca. 47 sh. i 1771—90] til 87 sh. i Gjennemsnit fra 1801—18 eller, naar Hensyn tages til Seddelpengenes Værdiforringelse ved Bankrestriktionen i Aarene 1810—16, ca. 80 sh.) Med saadanne Priser maatte der utvivlsomt for alle Besiddere af ældre, gode

Jorder opstaa en betydelig Jordrente, der ogsaa viste sig i en stærk Stigning af Forpagtningsafgifterne. For saa vidt havde Ricardo god Grund til at opstille sin Theori om Jordrenten. Men hans Fejl var den, at han opstillede den som en almengyldig Theori istedenfor som en til visse Betingelser knyttet, og derfor kun under særegne Omstændigheder gyldig, Theori. Havde han ventet tyve Aar med at fremsætte den, havde den næppe heller faaet en saa absolut Form. Thi da vare Kornpriserne atter gaaede stærkt tilbage henimod det gamle Standpunkt: 1821—40 var Gjennemsnitsprisen paa Hvede sunket til ca. 58 sh., og det er klart, at der med denne Pris ikke kunde være Tale om at faa de i Krigsaarene i daarlige Jorder anbragte Kapitaler forrentede. Og siden den Tid ere Priserne yderligere faldne. Naar derfor Dr. Wilkens anfører, at «Kornpriserne (i England) faldt fra 1771 til 1850 med 16,6 pCt. for saa fra 1850—78 at stige saaledes, at de naaede samme Højde som i 1771», saa er dette næppe ganske korrekt opstillet og giver i hvert Fald en urigtig Forestilling om Forholdene. Det er sandt, at Hvedeprisen i Aaret 1850 var 40 sh., i Aaret 1771 48 sh. og altsaa i førstnævnte Aar 16,6 pCt. lavere end i sidstnævnte; men man kan jo ikke saaledes sammenligne de tilfældige Kornpriser i de enkelte Aar, i hvilke Høstens Beskaffenhed kan have været højst forskjellig. Sammenstilles derimod Tiaaret 1771—80 med Tiaaret 1841—50, saa var Gjennemsnitsprisen stegen fra 46 til til 53 sh., altsaa omtrent 15 pCt. Men herved maa da endvidere tages Hensyn til, hvorledes Pengenes Værdi — altsaa alle andre Varepriser saa vel som Arbejdsløn — havde forandret sig i dette Tidsrum, og det vil

da ses, at Kornet snarest er steget mindre i Pris end andre Varer. Men derhos ser jo denne Sammenstilling af Aarene 1771 og 1850 bort fra den nys berørte stærke Bevægelse i Mellemtiden. Havde Dr. W. saaledes taget Aarene 1801—20 til Udgangspunkt, hvilket Resultat vilde der saa vise sig? En fra Tiaar til Tiaar nedadgaaende Gjennemsnitspris paa Hvede — og det tildels endog i Tider, da Pengene ere dalede stærkt i Værdi, saa at Varepriserne gjennemgaaaende ere stegne i Pris. Gjennemsnitsprisen paa en Qvarter Hvede var nemlig i England

1801—20	ca.	80	sh.
1821—30	-	59	-
1831—40	-	56	-
1841—50	-	53	-
1851—60	-	54	-
1861—70	-	51	-
1871—80	-	51	-
1881—84	-	42	-

Denne Prisskala taler afgjort imod det Antagende, at den tiltagende Befolkning stadig nødsages til at indtage Jorder til Dyrkning, paa hvilke det kun er muligt at producere Korn med større Omkostninger, hvorved der opstaar en Jordrente for Besidderne af de ældre Jorder.

Ganske vist kan det nu gjøres gjældende, at Korn jo kun er ét af Landbrugets Produkter og at de andre fremvise en ganske anden Prisbevægelse. Herom skal jeg kun bemærke, at der ikke foreligger mig saadanne statistiske Data om de øvrige Landbrugsprodukter, at jeg tør udtale noget Bestemt om Prisbevægelsen; det maa jo ogsaa erindres, at Kvaliteten (t. Ex. af Smør) jo ingenlunde er uforandret, og at derfor en aldeles

umiddelbar Sammenligning af Priserne ikke altid bliver ganske korrekt. Men naar Dr. Wilkens anfører, at «Kjødpriserne (i England) ere stegne fra 1771—1850 med 66,6 pCt. og fra 1850—78 i overordenlig Stigning med 134 pCt.» — saa stemmer det Sidste paa ingen Maade med de mig foreliggende Data. Ifølge Economist (Commercial History of 1883) var Prisbevægelsen for Kjød («Butchers Meat») følgende: sættes Gjennemsnitsprisen for 1845—50 = 100, saa var Prisen i 1870 stegen til 123 og steg yderligere til 146 i 1874 og til 153 i 1876; men derefter indtraadte en Tilbagegang til 135 i 1878 og 119 d. 1. Jan. 1880, hvorefter der atter har været en Stigning, saa at Prisen i 1883 var = 145. Den højeste Stigning blev altsaa (fra 1850 til 1876) kun 53 pCt. og ikke 134 pCt. Den her meddelte Prisbevægelse stemmer i det Væsenlige med de i «Statistical Abstract for the United Kingdom» anførte Gjennemsnitspriser paa forskjellige Sorter Kjød i Aarene 1871—83. Det er ikke min Mening hermed at ville paastaa, at Landbrugsprodukterne i England, tagne som Helhed, ikke ere stegne i Pris i det sidste halvhundrede Aar; jeg kan kun ikke ved det af Dr. Wilkens Anførte anse det for bevist, at de ere stegne stærkere i Pris end andre Frembringelser i Gjennemsnit ere stegne i Pris ved Pengenes forandrede Værdi, — og om jeg end langtfra vil benægte, at det maaské nok kan bevises, er dette Bevis dog ingenlunde saa lige at løbe til.

Men, vil man maaaske sige, lad det være hermed som det vil, saa staar det jo dog fast, at Jordejendommene ere stegne stærkt i Værdi og at dette maa skyldes Jordrenten. Men det er netop dette Sidste, der skulde bevises. Dr. Wilkens anfører som Exempel paa Jord-

ejendommenes stigende Værdi, at Gjennemsnitsprisen paa en Hektare Jord i Frankrig er stegen fra 500 frcs. 1789 til 2000 frcs. i 1874, altsaa til det 4-Dobbelte i knap 100 Aar. Jeg véd i Øjeblikket ikke, hvorfra disse Tal ere hentede; men skjønt jeg selvfølgelig ikke tvivler paa, at de ere rigtigt gjengivne, vilde jeg finde det meget ønskeligt, at der forelaa lidt nærmere Oplysninger om disse Tal. Thi i sig selv betyde de langtfra saa meget, som det ved første Øjekast kunde synes. Først maa det jo nemlig erindres, at Pengenes Værdi fra 1789 til 1874 har forandret sig saa meget, at Prisen paa en Hektare Jord i 1874, hvis Pengene da havde samme almindelige Kjøbeevne som i 1789, næppe vilde have oversteget ca. 1200 frcs. — altsaa et ret væsenligt Afslag paa de 2000 frcs., hvorved Stigningen i Procenter kun bliver 140 istedenfor 300. Men dernæst er der, saa længe ikke nøjere Oplysninger foreligge, Grund til at tvivle om, at de for 1789 og 1815 opgivne Gjennemsnitspriser kunne betragtes som normale, idet de netop betegne Begyndelsen og Slutningen paa Revolutionsperioden, altsaa exceptionelle Forhold. Og dersom 1789 skal være et Udtryk for de almindelige, normale Forhold før 1789, da maa det jo erindres, at allerede den Forandring, der efter 1789 er foregaaet i de almindelige Jordbesidderes borgerlige Stilling og Vilkaar, maa have bidraget ikke lidet til at forhøje Jordbesiddelsens Værdi. Ingen vilde vel tvivle om, at en Tønde Land Bondejord her i Danmark blot ved selve Stavnsbaandets Løsning maatte faa større Værdi ved Ophævelsen af den personlige Ufrihed, der tidligere fulgte med Besiddelsen af Bondejord. Det vil derfor vist i alle Tilfælde være rigtigere at blive staaende ved 1815 som Udgangspunkt.

Reduceres Prisen fra 1874 da til Prisniveauet fra 1815, vil Prisstigningen næppe udgjøre 100 pro Cent i disse 60 Aar. Atter her vilde det nu imidlertid være ønskeligt at vide, hvad der forstaas ved Gjennemsnitsprisen for en Hektare Jord. Frankrig omfatter saa forskjellige Kulturer — Agerbrug, Vinavl, Olie- og Silkeavl m. v. — at en Gjennemsnitspris for alle de Ejendomme, som tilfældig ere solgte i det enkelte Aar, kan blive temmelig intetsigende og vildledende, dersom alle Kulturer ere sammenregnede til Et; det vil da kunne øve en ikke ringe Indflydelse, om der i det ene Aar tilfældig er solgt et større Antal Vingaarde og et mindre Antal Agerbrug end i det andet. Selv om vi nu imidlertid forudsætte, at Talen kun er om Agerland, og at Gjennemsnitspriserne baade i 1815 og 1874 virkelig ramme og angive den nærmeste Værdi, saa maa det jo erindres, hvad Dr. Wilkens med Føje fremhæver, at «Noget af denne Stigning skyldes naturligvis Kapitalforbedring eller rettere, at Civilisationens Fremskridt (Indførelsen af Maskiner, bedre Redskaber, Dræning, rationellere Drift ved Agerdyrknings-Kemiens Udvikling osv.) har gjort det muligt at faa mere ud af Jorderne». Men dette «Noget» er ikke saa ganske lidt — tværtimod repræsenterer det utvivlsomt den væsenligste Del af Jordernes Prisstigning. Udbyttet pr. Hektare var nemlig i Hektoliter:

	Hvede		**Rug**		**Byg**		**Havre**	
		Stign.		Stign.		Stign.		Stign.
1815..	8,59	68,4 %	7,65	85,7 %	12,21	43,4 %	14,58	49,8 %
1875..	14,48		14,21		17.38		21,80	

Den gjennemsnitlige Stigning af Udbyttet pr. Hektare bliver saaledes 56,7 pCt. eller i hvert Fald (thi Høsten

i 1875 var over Middelhøst) over Halvdelen af Jordens Prisstigning i samme Tid. Nu maa det yderligere erindres, at den angivne Pris pr. Hektare jo ganske sikkert ikke er Prisen for Jord alene, men for Landejendomme d. v. s. Jorder med tilhørende Bygninger, og at disses forøgede Værdi selvfølgelig ogsaa bidrager til at forhøje Landejendommenes Pris, altsaa Prisen pr. Hektare. Men at Bygningerne (Boligerne) ere blevne endel forbedrede siden 1815, tør vistnok antages.

Man vil nu maaske gjøre gjældende, at selv efter denne Opgjørelse vilde det forøgede Udbytte pr. Hektare i Forbindelse med Tilvejebringelsen af bedre Boliger m. v. kun berettige til en Stigning af Jordernes Værdi med (rundt taget) c. 60 pCt., medens den virkelige, reelle Prisstigning er henved 100 pCt. Differencen synes da altsaa dog at maatte skyldes den Omstændighed, at Priserne paa Landbrugsprodukterne, altsaa paa Udbyttet af en Hektare Jord, maa være steget i stærkere Forhold end andre Varer, og, som Dr. Wilkens rigtigt siger, «Stigning i Jordens Pris er altid Grunden til Stigning af Jordrenten». Herved overser man imidlertid nogle væsenlige Momenter.

For det Første maa det fastholdes, at en Stigning i Landejendommenes Pris ingenlunde behøver at være et tilsvarende Udtryk for et forøget Udbytte. Den kan ogsaa være et Udtryk for et forøget Begjær efter Jordbesiddelse. Det kan være, at Smagen og Tilbøjeligheden for at være Jordbesidder er tiltagen, at Jordbssiddelse giver en social og politisk Indflydelse, som den maaske tidligere ikke gav i samme Grad, eller simpelt hen, at man nu i højere Grad end før erkjender Landbrug for et sikrere Erhverv end andre og derfor

nøjes med et forholdsvis ringere Udbytte, en Betragtning, som netop i 60'ne eller 70'ne, da en væsenlig Prisstigning paa Jord har fundet Sted, ikke var ubeføjet. Men selv bortset herfra er der et Moment af stor Betydning, som ikke maa overses: de forbedrede Kommunikationsmidler, der have medført en betydelig Forringelse af Transportudgifterne. Det er klart, at selv en uforandret Pris af — lad os sige — 15 frcs. pr. Hektoliter giver Landbrugeren et større Udbytte — og derved Jorden en tilsvarende Værdiforøgelse —, naar Transporten af den til Markedet koster 1 frc., end naar den koster 2 frcs. Men den Besparelse af Udgiften, som de forbedrede Kommunikationsmidler have medført i de sidste 60 Aar, tør visselig ikke anslaas ringe. Og denne Besparelse er ingenlunde nogen «Jordrente», der er givet Landbrugerne gratis; nej! den skyldes Anlæg af Veje, Kanaler og Jernbaner, hvortil de selv direkte eller indirekte — gjennem Skatter og Afgifter — have bidraget deres Del. Den Kapital, som Jordbrugerne i disse 60 Aar have anbragt i de nævnte Anlæg, maa selvfølgelig lige saa fuldt tages med i Beregning som den Kapital, de have anbragt i Dræning, Kunstgjødning og Maskiner. Regnestykket er derfor betydelig mere kompliceret, end det ved første Øjekast ser ud, naar man vil undersøge, hvorvidt Jordens forøgede Værdi svarer til eller overstiger den Kapital, som er bleven anbragt i samme. Det bliver dog tilsidst maaske lettere at vende tilbage til den første Undersøgelse og søge at konstatere en saadan Prisstigning for Landbrugsfrembringelser, som maatte medføre en «Jordrente», en Tillægsgevinst, som Jordbesiddere faa gratis og fremfor alle andre Erhvervsdrivende, — skjønt

ogsaa denne Undersøgelse er omfattende og vanskelig nok. Thi det gjælder jo ikke blot om at konstatere de forskjellige Tiders Priser paa samtlige Landbrugsfrembringelser, selvfølgeligt under fornødent Hensyn til mulige Forskjelligheder i Varernes Kvalitet; men det maa jo tillige paavises, i hvilket Forhold den stedfindende Prisstigning staar til Prisstigningen paa andre Varer. Og naar det herved var godtgjort, at der var en saadan Prisstigning, at den maatte bevirke en Jordrente, maatte man endelig undersøge, hvilken Stigning der samtidig havde fundet Sted i Arbejdslønnen, for at faa at vide, om den forøgede Jordrenteværdi virkelig er enstydig med en tiltagende Fattigdom og Trang i Samfundet, et formindsket Velvære for dem, der ikke besidde Jord.

Disse omfattende Undersøgelser maa jeg her lade ligge, men et Par Antydninger maa jeg dog fremsætte til Belysning af det sidst berørte Spørgsmaal, som jo dog er det egenlige Hovedpunkt i den foreliggende Kritik. I al Almindelighed kan det da siges, at en saadan Stigning i Prisen paa Jordbrugets Frembringelser, der skulde have sin Grund i «Befolkningens Tryk paa Subsistensmidlerne», jo vilde være at opfatte som et Udtryk for en mere mangelfuld Forsyning, en mere begrænset Tilfredsstillelse af denne Befolknings Trang, altsaa m. a. O. være et Udtryk for en Tilvæxt af Befolkningen, med hvilken Subsistensmidlernes Forøgelse ikke havde holdt Skridt. Noget Saadant kan imidlertid ganske sikkert ikke paavises for Kornproduktionens Vedkommende. Legoyt har i 60'erne eftervist, at Frankrigs Hvedeproduktion efter Fradrag af Saasæd i 1816—25 kun var tilstrækkelig til at ernære 17 Millioner Mennesker, i 1856—61 derimod 52,7 Millioner, altsaa hen-

imod det Dobbelte, medens Befolkningen fra 1815—61 kun tiltog med 24 pCt. Det er da ogsaa saa langt fra, at Befolkningen nu har vanskeligere ved at faa sin Trang til Brød tilfredsstillet end tidligere, at Frankrigs Konsum af Hvede, der i 1820 udgjorde 54 Mill. Hektoliter eller 1,76 Hektol. pr. Ind., i 1882 ansloges til over 126 Mill. Hektol. eller 3,35 Hektol. pr. Ind. — altsaa omtrent det Dobbelte pr. Ind. For Danmarks Vedkommende er Kornproduktionen nu mindst 2½ Gange saa stor som i Aarhundredets Begyndelse, medens Befolkningen kun er voxet til det Dobbelte (se Danmarks Statistik II. S. 184—85). Og hvilke Masser af Korn Amerika i de sidste Aar har kastet paa det evropæiske Marked, er tilstrækkelig bekjendt. Det er netop dem, som væsenlig have bidraget til at muliggjøre den berørte stærke Forøgelse af Hvede-Forbruget i Frankrig, der endnu i 1874 knap var steget til 95 Mill. Hektol. eller c. 2,6 Hektol. pr. Ind. Ogsaa i Storbritannien er Hvedeforbruget i de sidste Tiaar tiltaget, om end mindre stærkt; i 1852—59 forbrugtes gjennemsnitlig 5,08 Bushels pr. Ind., i 1877—81 5,68 Bush. Det er dette tiltagende Forbrug pr. Ind., som har forhindret Kornpriserne fra at falde endnu mere, end Tilfældet har været.

Noget Lignende vilde utvivlsomt kunne paavises overfor andre Landbrugsprodukter, Kjød, Smør, Æg, Grøntsager m. v. Dersom det derfor muligvis kan paavises, at samtlige Landbrugsprodukter tagne som Helhed ere (reelt) stegne i Pris og at Jorderne derved have faaet en forøget Jordrenteværdi, saa behøver dette ingenlunde at være et Bevis for en tiltagende Fattigdom i Samfundet, et stærkere Pres paa Subsistensmidlerne,

men tvært imod et Udtryk for, at Efterspørgselen; Begjæret og Evnen til at tilfredsstille dette, er voxet i stærkere Forhold, end Landbrugsproduktionen til Trods for sine Fremskridt har kunnet fyldestgjøre, uagtet den har mere end holdt Skridt med Befolkningens Tilvæxt.

Men dernæst er det yderligere et Moment, som maa paaagtes, hvorvidt det er et Land, som udfører, eller et, som indfører Landbrugsprodukter, i hvilket der fremkommer en Jordrente ved Prisstigning paa disse Produkter. Der er saaledes, for at vende tilbage til vort eget Land, al Grund til at antage, at den stærkere Prisstigning paa Korn i 50'erne og 60'erne (— Gjennemsnittet af Kapitelstaxterne for Rug for Sjælland steg fra 27 Mk. 12 Sk. i Tiaaret 1841—50 til 38 Mk. 3 Sk. i 1851—60 og paa Byg fra 21 Mk. 2 Sk. til 30 Mk. 11 Sk. eller c. 40 pCt., hvad der var mere end svarende til Faldet i Pengenes Værdi —) frembragte en virkelig Jordrente, en Tillægsgevinst for Jordbesiddere; men denne skyldtes ikke et stærkere Tryk paa Subsistensmidlerne, en tiltagende Utilstrækkelighed i Forsyningen overfor den voxende Befolkning, men derimod væsenligst dels Kornlovenes Ophævelse i England, dels overhovedet den lettede Forbindelse med dette Land, og den stigende Pris paa vore vigtigste Udførselsartikler var saaledes i Virkeligheden en Fordel for Samfundet i dets Helhed, idet den bragte den almindelige Velstand til at stige og dermed ogsaa Efterspørgselen efter industrielle Frembringelser og Evnen til at betale disse. Derimod er det vistnok et stort Spørgsmaal, om den Prisstigning, som siden 1860 kan have fundet Sted for forskjellige Landbrugsprodukter, giver mere end en maaske endog tarvelig Forrentning af de betydelige Kapitaler,

som ere blevne anbragte i vore Landejendomme; og at der særlig i de senere Aar — i 80'erne — saa langt fra har været Tale om nogen forøget Jordrente for Landbrugerne, at der snarere er Spørgsmaal om en Tilbagegang i Forpagtningsafgifter og i Landejendommenes Værdi, behøver næppe nærmere Paavisning. Naar der derfor særlig i Prof. Falbe-Hansens Undersøgelser er Tale om den Fremgang i Nationalformuen, der har fundet Sted siden 1870, da tror jeg for mit Vedkommende ikke, at Jordrenten indgaar som nogen Faktor af Betydning i Sammenligningen mellem 1870 og 1884 — undtagen i alt Fald paa ét Omraade: som Grundrente for Byggegrunde. Men netop paa dette Punkt anser Dr. Wilkens — med Føje — Spørgsmaalet for saa indviklet, at han foretrækker at lade det ligge, og jeg skal følge hans Exempel.

Hvad angaar den Besynderlighed, at man ser Mennesker udvandre i Masse fra de Lande, der have en betydelig Nationalformue, til dem, der kun have liden Formue, altsaa om man vil: fra rige Lande til fattige Lande, da løser jo i Virkeligheden Dr. Wilkens selv denne «Gaade» ved sine tilføjede Forklaringer over de andre Momenter, som her maa tages i Betragtning. Det vilde ganske vist være en stor Misforstaaelse at tro, at Kapitalrigdom er et Lands eneste Rigdom. Tværtimod: Dr. Wilkens har Ret i, at de opsparede Kapitaler ofte kun yde Erstatning — stundom endog kun en tarvelig Erstatning — for naturlige Rigdomme, hvoraf Andre ere i Besiddelse. Ingen vilde vist bestride, at et Land, hvis Jorder uden al Kapitalanvendelse kunne producere 12 Fold, er rigere end et, hvor man med betydeligt Arbejde og stor Kapitalanvendelse har

bragt dem til at give 10 Fold. Et kapitalfattigt Land kan derfor meget vel ved sine naturlige Rigdomme frembyde gunstigere Betingelser for Producenter end et kapitalrigt Land. Det vilde derfor ganske vist være en stor Fejl, om man vilde gjøre Nationalformuens Størrelse til absolut Maalestok for de forskjellige Landes Rigdom. Men dette er visselig heller ikke sket i «Danmarks Statistik». Værkets første Bind giver jo en meget udførlig og indgaaende Skildring af Landets naturlige Beskaffenhed i alle Retninger og de naturlige Betingelser, hvorunder Producenterne her ere stillede, og derefter søges der ligeledes i det næste Afsnit gjort Rede for Beskaffenheden af den Arbejdskraft, som Nationen raader over. Først derefter har man forsøgt at give et Overblik over den Kapitalkraft, hvorover den raader, og den hele opsparede Nationalformue. At Dr. Wilkens ved sine Bemærkninger har skjærpet Læsernes Opmærksomhed for denne Sammenhæng imellem de forskjellige Afsnit af første Bind, kunne Udgiverne kun være ham taknemmelige for.

Et Par Bemærkninger til Dr. Wilkens om Beregningen af en Nations Formue.

Af

Prof. V. Falbe-Hansen.

Redaktionen har tilsendt mig et Korrektur-Aftryk af Dr. Wilkens's Afhandling «Kritiske Bemærkninger til Begrebet Nationalformue», for at jeg kunde knytte nogle Bemærkninger dertil. Da jeg ser, at Prof. Scharling allerede har udtalt sig mere udførligt om denne Sag, skal jeg fatte mig kort.

Dr. Wilkens's Hovedindvending mod Beregningen over Nationalformuens Størrelse er den, at man til en Nations Formue plejer at medregne den Del af Landejendommenes Værdi, som er blot Jordrente, det vil sige, som skyldes Landbrugsprodukternes Værdistigning. Denne Indvending er imidlertid aldeles uberettiget, forsaavidt der er Tale om en Statusopgjørelse af Formuen paa et givet Tidspunkt. Det indrømmer W. selv; thi pag. 203 nederst siger han, at det vilde være «højst ideelt», hvis Nationalformuen opgjordes paa den Maade, at alle Samfundets Medlemmer, juridiske Personer o. s. v. paa en fuldstændig nøjagtig Maade opgjorde deres økonomiske

Værdier, og at i saa Tilfælde vilde Jordrenten blive regnet med til Nationalformuen. Men det er netop det, jeg har gjort. Jeg har netop i min Beregning søgt at finde Summen af alle de enkelte Individers Formue; at jeg er gaaet den direkte Vej og selv har vurderet Formuesgjenstandene i Stedet for at henvende mig til de enkelte Personer, forandrer jo ikke Principet; Maalet er i begge Tilfælde det samme, og har mit Materiale været paalideligt, er Resultatet rigtigt. Striden drejer sig jo ikke om det statistiske Materiale, men om, hvad der maa forstaas ved Nationalformue og her er W. enig med mig i, at det er Summen af de enkelte Personers økonomiske Værdier. Jeg kan altsaa ikke forlange mere af ham paa dette Punkt. Dr. W.s Indvendinger gjælde ogsaa, saa forekommer det mig, noget Andet end en saadan enkelt Status-Opgjørelse af Formuen, som den jeg har foretaget, de ere rettede imod et Misbrug af Sammenligninger mellem en Række saadanne Opgjørelser fra Tid til Tid i samme Land, eller mellem Land og Land, og her har Dr. W. i Hovedsagen Ret. Jeg har kun det imod hans Fremstilling, at det for den uopmærksomme Læser, og i vor Tid ere jo desværre de fleste Læsere uopmærksomme, kan se ud, som om den indeholdt en Kritik af min Statusopgjørelse af den danske Nationalformue; som om Dr. Wilkens mente, at der var en anden og bedre Maade at opgjøre denne paa end den, jeg har anvendt. Hvis dette, mod Forventning, virkelig skulde være Dr. W.s Mening, beder jeg ham meddele mig, hvorledes en saadan Opgjørelse da skulde foretages.

Hvad nu iøvrigt Dr. W.s Kritik angaar, da er denne, som alt berørt, nærmest rettet mod et Misbrug,

mod en Fejlslutning, som kunde gjøres af en Række Statusopgjørelser over Nationalformuen, nemlig den, at man fra en Tilvæxt i Nationalformuen udenvidere drog den Slutning, at der var en tilsvarende Fremgang i Nationens materielle Velvære. Om en saadan Slutning er gjort her i Landet, véd jeg ikke; mig kunde det i ethvert Tilfælde ikke falde ind at slutte saaledes; men Dr. Wilkens har Ret i, at hvis man drog èn saadan Slutning, vilde den være urigtig. Derimod begaar Dr. W. en anden Fejl. For det Første overdriver han Jordrentens Betydning, hvad jeg ikke skal komme ind paa, da det er paavist af Prof. Scharling. For det Andet er hans Behandling af Spørgsmaalet ensidig, thi han nævner kun de Aarsager, som bevirke, at Nationalformuen, ɔ: Summen af en Nations Værdier, voxer stærkere end Nationens materielle Velvære, men han nævner ikke, at der er en anden Række Aarsager, der har den modsatte Virkning, idet de virke til, at Værdierne formindskes, uagtet den Velvære, den Nytte, de gjøre, er uforandret eller endog større end forhen; dette gjælder t. Ex. om Alt, hvad der formindsker Produktionsomkostningerne, overhovedet om de fleste menneskelige Fremskridt paa Produktionens og Økonomiens Omraade. Sagen er den, at «Værdien», saavel den enkelte Gjenstands Værdi, som en enkelt Persons Samling af Værdier ɔ: hans personlige Formue, som endelig ogsaa en Nations, et Folks Samling af Værdier ɔ: Nationalformuen, ikke er noget korrekt Udtryk for den Nytte, som Gjenstandene, som Formuen yder; men alligevel bruger man Værdien som Udtryk, som Maal for Formuens Størrelse, fordi det er det eneste, der gives. Hverken den enkelte Persons eller en hel Nations

Formue kan udtrykkes paa nogensomhelst anden Maade end ved dens Værdi eller Pris; man maa altsaa benytte denne Udtryksmaade; kun maa man helst, forsaavidt den benyttes til Sammenligninger, gjøre opmærksom paa dens Ufuldkommenheder. I mit Foredrag i Nationaløkonomisk Forening gjorde jeg ogsaa en Bemærkning herom, og hvis Dr. W. læser min Afhandling, naar den om kort Tid bliver publiceret, den er allerede trykt, vil han ogsaa finde det anført der.

Replik til Proff. Dr. W. Scharling og V. Falbe-Hansen om Beregningen af en Nations Formue.

Af

Dr. Cl. Wilkens.

Jeg er Redaktionen taknemlig for, at den har givet mig Anledning til strax at svare paa de Modbemærkninger, som Proff. Dr. Scharling og Falbe-Hansen have vist mig den Ære at føje til min Afhandling. Da denne nu foreligger sammen med de kritiske Noter, kan mit Tilsvar blive ganske kort.

Det første Punkt, som det ligger mig særlig paa Sinde at fremhæve, er, at den Forudsætning, der som det synes særlig har bragt Prof. Scharling af en vis Ridderlighed og Prof. Falbe-Hansen som formentlig Selvforsvar til øjeblikkelig at svare mig, ikke existerer. Jeg nærer en saa fuldstændig Overbevisning om den Omtanke og Indsigt, der har ledet Prof. F.-H.s Opgjørelse, at jeg mindst af alt vilde have, at nogen skulde faa den Mening, at min Kritik særlig var rettet mod ham. Hvad jeg har kriticeret er den almindelige Methode, idet det er min Overbevisning, at man ved at regne den kapitaliserede Jordrente med begaar en stor Fejl, idet en betydelig Del af Nationalformuen da regnes

dobbelt. Prof. F.-H. har misforstaaet mig, naar han antager, at jeg har villet fremstille det som noget «højst idealt», om Nationalformuen opgjøres paa den Maade, at alle Samfundets Medlemmer, juridiske Personer o. s. v. paa en fuldstændig nøjagtig Maade opgjorde deres økonomiske Værdier, i hvilket Tilfælde Jordrenten vilde blive regnet med. Som selve Sammenhængen og mine Ord (S. 203) vise, var min Mening den: selv om Nationalformuen blev opgjort paa denne idealt-fuldkomne Maade, — praktisk ubrugelig, fordi Selvopgjørelse altid vil blive langt mindre korrekt end Opgjørelse ved Nationaløkonomerne ud fra de objektive Data, der staa til deres Raadighed —, saa vilde hin Fejl dog indtræde. Den kapitaliserede Jordrente blev regnet med, men den tilsvarende Skyldpost ikke regnet fra. Min Mening er simpelt hen den: Nationaløkonomerne skulle først opgjøre Nationalformuen som nu, men saa se at regne ud hvad der maatte betragtes som Jordrente — et overordentligt vanskeligt Arbejde — og trække den fra. Saaledes fik man nogenlunde den rene Nationalformue. Men som sagt, det er den, ikke særligt af Prof. F.-H., men i de forskjellige Lande benyttede Beregningsmaade, jeg har kriticeret.

Min egentlige Grundbetragtning ere forøvrigt hverken Prof. S. eller Prof. F.-H. komne ind paa. Hvad Prof. S. særlig kriticerer, er en Hovedforudsætning for min Betragtning, selve Jordrentetheorien. Det er maaske muligt at svække Betydningen af Jordrentefænomenet en Del, men da der ikke gives mange Nationaløkonomer, der helt ville nægte det eller nægte, at Næringsmidlerne i det Hele have Tendens til at stige i Pris med Befolk-

ningsforøgelsen, saa vedrører dette ikke selve min Grundbetragtning: hvis Jordrentefænomenet existerer og hvis Jordrenten i det Hele i gamle og stærkt befolkede Lande har Tendens til at stige, naar Befolkningen stiger, vil man komme til at regne fejl, hvis man ikke trækker den kapitaliserede Jordrente fra Nationalformuen.

Mine Tal have ikke prætenderet andet eller mere end at tjene til Anskueliggjørelse af en Sætning, hvori jeg véd mig i Overensstemmelse med de fleste Nationaløkonomer: Jordrentens Stigningstendens. Jeg har ikke lagt nogen sær Vægt paa dem. Prof. S. har imidlertid ofret dem en længere og interessant Omtale. Hvad det første Punkt, Bevægelserne i Englands Kornpriser fra 1790 angaar, har Prof. S. Ret; disse Tal ere for aforistiske til at give noget korrekt Billede, men i Hovedsagen er her ingen Differens. Jeg har selv gjort opmærksom paa, at Kornpriserne have deltaget saa lidet i Stigningen, og angivet Grunden, at de ved den internationale Handel væsenlig bleve bestemte ved Prisen paa Korn i Lande, i hvilke Jordrenten var lav eller ingen, og dette taler saaledes til Fordel for min Anskuelse (sammenlign hos mig S. 206 og 220 midterste Stykke hos Scharling). Vægten maatte saa lægges paa Kjødpriserne. Med Hensyn til disse er der en virkelig Differens mellem Prof. S.s Tal og mine, men en stor Del af denne udjævnes, naar en mulig Tvetydighed i mine Ord, der har vildledet Prof. S., hæves. Mine Ord ere: «Kjødpriserne fra 1771—1850 stege med 66,6 pCt. og fra 1850—1877 i overordenlig stærk Stigning med yderligere 134 pCt. (ialt 200 pCt.).» Meningen med dette «yderligere» er, at 1771 er taget som Ud-

gangspunkt, medens Prof. S. tager 1850 som Udgangspunkt. Medens vi ere enige om Stigningen, bliver der dog en Differens tilbage angaaende dennes Størrelse; rimeligvis har min Kilde*) Uret, og Prof. S. Ret.

For en Sikkerheds Skyld maa jeg værge mig mod den Opfattelse af mine Ord, at en Stigning i Nationalformuen nærmest kun bliver et Udtryk for en forholdsvis tiltagende Fattigdom hos Befolkningen (Scharling). Det forekommer mig ikke, at dette ligger i mine Ord. Jeg har udtrykkelig fremhævet, at Spørgsmaalet bliver, om den virkelige Fremgang er større eller lig med eller mindre end den kun tilsyneladende, der finder Sted ved Jordrentens Stigning (se S. 203 øverst). Jeg har ikke været blind for, at Nationalformuen faktisk er stegen, at Produktionens Fremgang i det Hele har været større end Befolkningens, at Levefoden er hævet. Heller ikke har jeg overset, at en Del af Stigningen af Danmarks Jordrente skyldes de gunstige Konjunkturer, Forholdet til England. Ved min Bemærkning, at da Danmark ikke er et afsluttet Land, ville de nye indtagne Jorder, trods deres i Almindelighed mindre gode Bonitet, ogsaa for største Delen kunne give Jordrente, var der tænkt paa dette Forhold. For et enkelt Lands Vedkommende har jeg overhovedet heller ikke tænkt paa at ville paastaa, at Stigning i Jordafgrødens Pris altid skulde skyldes det stærkere Tryk paa Subsistensmid-

---

*) Caird: Landed Interest 1878 P. 157 citeret af Yves Guyot: La science économique. 1881. Samtidig bemærker jeg her, at mine Tal om Jordrentens Stigning i Frankrig ere hentede fra samme Bog og tagne efter A. de Foville: La transformation des moyens de transport. Paris 1880.

lerne. Ved den internationale Omsætning bliver Forholdet jo her saa indviklet, at der endogsaa kan gives Lande, for hvis Vedkommende selve den kapitaliserede Jordrente eller en Del af den skal regnes med i Nationalformuen, fordi de mindre givende Jorder, hvis Produktionsomkostninger for Jordafgrøde komme til at bestemme Prisen, ligge i andre Lande. Men jeg tror, at min egenlige Grundbetragtning er logisk rigtig for et sluttet Samfunds Vedkommende.

At der i de kritiske Noter til min Afhandling er meget, jeg med Glæde tager ad notam, er en Selvfølge. Et vigtigt Moment for Betragtningen af Nationalformuens Stigen, social-politiske Forhold, som her Fæstejordens Overgang til fri Ejendom osv. fremhæver Professor S. med Rette. Et andet vigtigt Moment for hele Betragtningen fremdrager Prof. F.-H., naar han fremhæver, at jeg overser, at der er andre Momenter, der bevirke, at en Nations Formue kan voxe mindre end dens sociale Værdi. Jeg har ikke overset dette, men jeg har ikke draget det frem, fordi jeg efter en Overvejelse, som jeg vilde give en anden Plads, var kommet til det Resultat, at dette Moment i Virkeligheden enten betød forholdsvis lidt lige overfor Jordrenten eller skyldtes Faktorer, der ogsaa have vist deres Virkning ved at modvirke Jordrentens Stigningstendens.

Jeg nærer den Overbevisning, at man i Nationaløkonomien efterhaanden vil komme til Erkjendelse af, at her virkelig er en betydelig Fejl i Beregnemaaden, og at man vil forandre Opgjørelsens Methode derefter. Og naar jeg nu her har kastet denne Tanke ud i Verden, saa er det mig en Tilfredsstillelse, at den strax

fremkommer med kritiske Bemærkninger af Mænd, der forene saa stor Kyndighed med en saa varm Interesse for Sagen. Jeg takker dem for de Noter, de have føjet til min Afhandling, — maa jeg tilføje det Ønske og det Haab, at det ikke maa blive det sidste Blik, de kaste paa dens egenlige Grundtanke.

Danmarks direkte Vare-Omsætning med de Forenede Stater af Nord-Amerika

i Ti-Aaret 1874—83.

Af

Cand. polit. Fr. Reck.

At Danmarks*) Omsætning med de Forenede Stater af Nord-Amerika har været stærkt tiltagende gjennem det sidste Decennium ligger klart for Enhver, der blot med nogen Opmærksomhed har fulgt Udviklingen af vor Handel paa Udlandet i dette Tidsrum. Dog er det vistnok ikke uden Interesse at belyse denne Kjendsgjerning i samlet Oversigt og ved officielle Talangivelser. Derfor skal man i det Følgende, paa Grundlag af de statistiske Tabeller over Danmarks Vare-Omsætning med Udlandet, som aarlig udgives af det kongelige danske statistiske Bureau, give en kortfattet Skildring af Opgangen i vor Handel paa dette Land i Ti-Aaret 1874—1883.

I Henhold til Tabelværket havde, saavel i hvert af de ti Aar 1874—1883 som aarlig i Fem-Aaret 1874—1878 og i Fem-Aaret 1879—83, Danmarks Vare-Omsætning med de Forenede Stater af Nord-

---

*) Danmark ɔ: det egenlige Danmark, idet Færøerne, Island, Grønland og de dansk-vestindiske Øer betragtes som Udland, da de ligge udenfor Toldomraadet.

Amerika, angiven i Register-Tons, samt dennes beregnede Værdi følgende Størrelse:

	Omfang			Værdi		
	Indf.	Udf.	Saml. Vare-Oms.	Indf.	Udf.	Saml. Vare-Oms.
	Reg.-T.	Reg.-T.	Reg.-T.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.
1874	13,200	1,500	14,700	4,5	0,4	4,9
1875	8,000	200	8,200	2,1	0,1	2,2
1876	12,300	300	12,600	3,9	—[1]	3,9
1877	37,500	500	38,000	8,1	—[1]	8,1
1878	38,200	900	39,100	8,2	—[1]	8,2
1879	54,000	9,000	63,000	10,8	0,7	11,5
1880	69,700	7,300	77,000	17,9	1,2	19,1
1881	69,100	13,800	82,900	19,0	1,6	20,6
1882	46,000	28,100	74,100	11,9	3,7	15,6
1883	65,500	23,400	88,900	17,1	3,8	20,9
Gjennemsnit af Fem-Aaret 1874—78	21,800	700	22,500	5,4	0,1	5,5
Gjennemsnit af Fem-Aaret 1879—83	60,900	16,300	77,200	15,3	2,2	17,5

Baade i Omfang og i Værdi er saaledes vor samlede Vare-Omsætning med de Forenede Stater af Nord-Amerika gjennemsnitlig i Fem-Aaret 1879—1883 c. $3^1/_2$ Gang saa stor som vor tilsvarende Omsætning i det nærmest forudgaaende Fem-Aars Gjennemsnit. Denne betydelige Opgang vil end yderligere falde i Øjnene, naar man sammenstiller Værdien af vor Omsætning med samtlige fremmede Lande, hvis Handel paa Danmark er af nogen større Betydning, saavel i hvert af de ti Aar 1874—1883 som gjennemsnitlig i de to Fem-Aar 1874—1878 og 1879—1883 samt den procentvise Opgang i denne Værdi fra det ene Fem-Aar til det andet. Dette vil nærmere ses af efterfølgende Tabel:

[1]) Værdien af Udførselen i Aarene 1876, 1877 og 1878 beløb ikkun 15,000 Kr., 16,000 Kr. og 17,000 Kr.

med	Værdi af vor samlede Vare-Omsætning												Procentvis Opgang fra Fem-Aar til Fem-Aar.
	1874	1875	1876	1877	1878	Gjnsn. af Fem.-A. 1874—78	1879	1880	1881	1882	1883	Gjnsn. af Fem.-A. 1879—83	
	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	pCt.
Norge	24,5	25,3	22,3	17,4	15,8	21,1	14,1	21,9	24,0	19,7	18,7	19,7	÷ 6½
Sverig	50,3	48,7	53,0	50,5	43,1	49,1	38,6	54,5	52,8	58,5	71,9	55,8	12½
Rusland	10,8	8,4	10,7	12,4	8,0	10,1	11,3	11,4	8,4	11,6	16,0	11,7	16
Tyskland	142,7	133,3	140,9	138,2	122,1	135,4	126,8	147,0	153,0	157,5	161,7	149,2	10
Storbritannien og Irland	129,2	136,2	135,2	117,2	104,4	124,4	110,8	129,1	122.7	132,0	147,6	128,4	3
Holland	8,2	8,4	8,7	5,8	7,4	7,7	6,6	7,7	8,3	7,5	7,6	7,5	÷ 2½
Belgien	4,0	4,7	4,2	5,1	4,2	4,4	4,4	3,2	4,7	5,5	4,6	4,5	2
Frankrig	4,6	4,9	4,5	4,5	5,0	4,7	5,4	5,8	5,7	4,6	6,7	5,5	17
Danmarks Bilande og Kolonier	8,8	10,6	9,3	10,2	10,2	9,8	10,6	9,5	10,9	11,5	11,7	10,8	10
De Forenede Stater af Nord-Amerika	4,9	2,2	3,9	8,1	8,2	5,5	11,5	19,1	20,6	15,6	20,9	17,5	ov. 200
Ostindien og Kina	1,4	1,4	1,0	3,8	3,9	2,2	4,5	3,2	5,1	4,8	4,2	4,4	100

I vor Omsætning med de forenede Stater af Nord-Amerika indtager Indførsels-Handelen til Danmark ubetinget den mest fremtrædende Plads. I Aaret 1883 beløb den saaledes i Værdi over 17 Mill. Kr. af en samlet Vare-Omsætning paa c. 21 Mill. Kr. Dog har Udførsels-Handelen fra Danmark gjennem de sidste fem Aar 1879—1883 været i en forholdsvis stærk Opgang. I Aaret 1883 beløb den saaledes i Værdi henimod 4 Mill. Kr. eller lige saa meget som Værdien af vor Indførsel og Udførsel tilsammen i Aaret 1876. Derfor er ogsaa Opgangen fra det ene Fem-Aar til det andet i vor Indførsel fra de Forenede Stater af Nord-Amerika ikke saa stærkt fremtrædende som den tilsvarende Opgang i vor Udførsel til dette Land. Værdien af Indførsels-Handelen til Danmark gjennemsnitlig i Fem-Aaret 1879—1883 var saaledes ikkun henimod 3 Gange saa stor som den tilsvarende Værdi i det nærmest forudgaaende Fem-Aars Gjennemsnit (15,3 Mill. Kr. mod 5,4 Mill. Kr.), hvorimod Værdien af Udførsels-Handelen fra Danmark var bleven over 20 Gange saa stor gjennem samme Tidsrum (2,2 Mill. Kr. mod 0,1 Mill. Kr.). Det er en Selvfølge, at Opgangen i Indførslen (c. 10 Mill. Kr.) absolut set har større Betydning end Opgangen i Udførslen (c. 2 Mill. Kr.).

Ser man først hen til vor Indførsel fra de Forenede Stater af Nord-Amerika, angive nedenstaaende Tabeller Vægten og Værdien for denne af de enkelte Vare-Grupper, der spille den betydeligste Rolle i vor Indførsels-Handel fra dette Land, saavel i hvert af de ti Aar 1874—1883 som aarlig i de to Fem-Aar 1874—1878 og 1879—1883:

Vægten af vor Indførsel

af	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	Gjnsn. af Fem-A. 1874—78	Gjnsn. af Fem-A. 1879—83
	Mill. Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.
Flæsk og Kjød	0,890	»	»	0,138	2,175	4,304	5,578	4,532	1,266	5,833	0,641	4,302
Smør	»	»	»	»	»	0,028	0,120	0,019	»	0,224	»	0,077
Naturlig og kunstig Handels-Gjødning	5,042	0,876	7,549	5,781	1,144	4,619	»	2,468	3,183	0,262	4,078	2,106
Fedt og Ister	1,412	0,150	»	0,568	3,755	5,618	9,659	8,248	4,728	6,359	1,177	6,922
Uformalet Hvede	»	»	»	»	2,188	9,088	18,766	21,647	22,418	7,004	0,438	15,783
Uformalet Majs	1,181	»	13,483	67,308	72,388	66,926	165,895	119,807	23,493	77,815	30,862	90,587
Kløverfrø og Græsfrø	0,303	»	»	»	0,274	0,042	1,284	1,514	1,284	4,252	0,115	1,675
Oljekager	»	»	»	0,908	»	»	2,030	1,121	0,297	3,826	0,182	1,455
Ufabrikeret Tobak	»	0,054	»	—	»	»	0,008	0,048	0,334	0,578	0,010	0,194
Bomuld	0,002	0,017	»	»	—	0,058	0,002	0,336	2,168	1,287	0,004	0,769
Saalelæder	»	0,001	0,001	—	0,005	0,009	0,035	0,089	0,198	0,228	0,001	0,161
Stenolje	16,528	13,046	16,256	24,406	14,076	34,206	13,058	31,341	28,198	28,481	16,862	27,056

Værdien af vor Indførsel

af	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	Gjnsn. af Fem-A. 1874—78	Gjnsn. af Fem-A. 1879—83
	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.
Flæsk og Kjød	0,389	»	»	0,044	0,651	1,156	1,646	1,664	0,509	2,298	0,217	1,495
Smør	»	»	»	»	»	0,016	0,116	0,018	»	0,204	»	0,071
Naturlig og kunstig Handels-Gjødning	0,363	0,063	0,426	0,301	0,069	0,250	»	0,131	0,170	0,010	0,244	0,112
Fedt og Ister	0,794	0,087	»	0,250	1,314	1,854	3,477	4,124	2,435	2,639	0,489	2,906
Uformalet Hvede	»	»	»	»	0,214	0,887	1,833	2,215	1,981	0,602	0,048	1,504
Uformalet Majs	0,100	»	0,772	3,601	3,637	2,928	8,295	6,622	1,468	4,528	1,662	4,767
Kløverfrø og Græsfrø	0,127	»	»	»	0,123	0,020	0,523	0,612	0,537	2,042	0,050	0,747
Oljekager	»	»	»	0,062	»	»	0,119	0,072	0,018	0,230	0,012	0,088
Ufabrikeret Tobak	»	0,027	»	—	»	»	0,004	0,024	0,167	0,289	0,006	0,097
Bomuld	0,001	0,013	»	»	—	0,033	0,001	1,198	1,385	0,721	0,003	0,46
Saalelæder	»	0,001	0,001	—	0,005	0,010	0,039	0,043	0,216	0,256	0,001	0,113
Stenolje	2,562	1,927	2,645	3,539	1,723	3,516	1,410	2,861	2,405	2,592	2,479	2,657

Anmærkning: — i Tabellerne angiver en Indførsel paa under 1000 Pd. og under 1000 Kroner.

Af Tabellerne fremgaar det, at de Vare-Grupper, hvis Indførsel havde nogen væsenlig Betydning i det første Fem-Aar, vare: Stenolje, uformalet Majs, Fedt og Ister, naturlig og kunstig Handels-Gjødning samt Flæsk og Kjød. Endvidere fremgaar det, at der fra Fem-Aar til Fem-Aar har fundet Opgang Sted i vor Indførsel af samtlige disse Vare-Grupper, alene med Undtagelse af Handels-Gjødning. Fremdeles ser man, at der i det sidste Fem-Aar er kommen ikke saa faa Vare-Grupper til, hvis Indførsel tidligere kun var ringe, men nu er naaet op til Beløb af virkelig Betydning, om ogsaa i større eller mindre Grad. Som saadanne kunne nævnes: Uformalet Hvede, Kløverfrø og Græsfrø, Bomuld, Saalelæder, ufabrikeret Tobak, Oljekager og Smør.

Gaar man endelig over til vor Udførsel til de Forenede Stater af Nord-Amerika, vil, ogsaa hvad denne angaar, i nedenstaaende Tabeller blive anført Vægten og Værdien af de enkelte Vare-Grupper, der have nogen større Betydning i vor Udførsels-Handel til dette Land, saavel i hvert af de ti Aar 1874—1883 som gjennemsnitlig i de to Fem-Aar 1874—1878 og 1879—1883:

Vægten af vor Udførsel

af	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	Gjnsn. af Fem-A. 1874—78	Gjnsn. af Fem-A. 1879—83
	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.	Mill.Pd.
Æg	»	»	»	»	»	»	»	0,009	0,155	0,474	»	0,128
Uberedte Skind og Huder	»	»	»	»	»	0,083	0,511	1,126	1,040	1,012	»	0,754
Raa Uld	»	»	»	»	»	»	»	»	0,663	0,301	»	0,193
Uformalet Byg	3,026	»	»	»	»	»	»	0,002	1,108	»	0,605	0,221
Have- og Markvæxter (med Undtagelse af Kartofler)	»	»	»	»	»	»	»	0,149	0,420	2,954	»	0,705
Raa Hamp	»	»	»	»	»	»	»	0,174	1,282	0,230	»	0,337
Raat Linnedgods af Hør og Hamp (Tarif Nr. 142 og 143)	0,007	0,091	—	0,001	—	0,016	0,016	0,011	0,111	0,026	0,020	0,036
Klude	0,309	»	»	0,6 0	»	0,290	1,609	0,461	1,233	1,433	0,080	1,005
Farvevarer (Tarif Nr. 52 og 53)	»	»	—	»	—	—	0,002	0,016	0,087	0,381	—	0,097
Raa Metaller (gammelt Jern)	»	»	»	»	»	20,023	10,979	5,161	3,756	0,893	»	8,162
Stang- og Baandjern	»	»	»	»	»	»	0,004	»	1,619	6,204	»	1,565
Plader og Blik, fortinnede eller forzinkede, af Jern og Staal	»	»	»	»	»	»	»	»	1,834	2,565	»	0,880
Tændstikker	»	»	»	»	»	»	»	»	—	1,143	»	0,229
Simplere Snedkerarbejde, mindre grovt Bødkerarbejde	—	»	»	0,012	0,031	0,048	0,092	0,336	0,367	0,096	0,009	0,188
Stenkul	0,086	»	»	»	0,006	0,060	1,656	1,678	23,729	32,210	0,018	11,867

Værdien af vor Udførsel

af	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	Gjnsn. af Fem.-A. 1874—78	Gjnsn. af Fem.-A. 1879—83
	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.	Mill.Kr.
Æg	»	»	»	»	»	»	»	0,008	0,049	0,164	»	0,041
Uberedte Skind og Huder	»	»	»	»	»	0,067	0,584	1,188	1,105	1,153	»	0,818
Raa Uld	»	»	»	»	»	»	»	»	0,457	0,185	»	0,128
Uformalet Byg	0,262	»	»	»	»	»	»	—	0,078	»	0,052	0,016
Have- og Markvæxter (med Undtagelse af Kartofler).........	»	»	»	»	»	»	»	0,006	0,015	0,100	»	0,024
Raa Hamp	»	»	»	»	»	»	»	0,040	0,295	0,058	»	0,079
Raat Linnedgods af Hør og Hamp (Tarif Nr. 142 og 143)	0,004	0,114	0,001	—	0,001	0,009	0,011	0,007	0,046	0,011	0,024	0,017
Klude	0,031	»	»	0,009	»	0,029	0,177	0,055	0,148	0,150	0,008	0,112
Farvevarer (Tarif Nr. 52 og 53)	»	»	—	»	—	—	0,001	0,006	0,039	0,171	—	0,043
Raa Metaller (gammelt Jern) ..	»	»	»	»	»	0,557	0,348	0,144	0,105	0,025	»	0,235
Stang- og Baandjern	»	»	»	»	»	»	—	»	0,135	0,481	»	0,128
Plader og Blik, fortinnede eller forzinkede, af Jærn og Staal.	»	»	»	»	»	»	»	»	0,368	0,498	»	0,171
Tændstikker	»	»	»	»	»	»	»	»	—	0,400	»	0,080
Simplere Snedkerarbejde, mindre grovt Bødkerarbejde	—	»	»	0,005	0,012	0,019	0,036	0,131	0,143	0,087	0,003	0,073
Stenkul.....................	—	»	»	»	—	—	0,011	0,011	0,154	0,209	—	0,077

Anmærkning: — i Tallene angiver en Udførsel paa under 1000 Pd. og under 1000 Kroner.

I de første fem Aar var vor Udførsel af ovennævnte Vare-Grupper altsaa yderst ringe. Anderledes forholder det sig derimod med de sidste fem Aar. I Aaret 1879 har vor Udførsel til de Forenede Stater af Nord-Amerika allerede en Værdi af 700,000 Kroner, og fra dette Aar af er den i uafbrudt Opgang. I Aarene 1880, 1881, 1882 og 1883 beløber saaledes Udførselen af ovennævnte Vare-Grupper henholdsvis 1,2 Mill. Kr., 1,6 Mill. Kr., 3,1 Mill. Kr. og 3,6 Mill. Kr. Det er fornemlig vor Udførsel af uberedte Skind og Huder samt af Jern- og Staal-Varer, der har været tiltagende i de senere Aar. Dog maa man ikke overse de sidste Aars jævnt stigende Opgang i vor Udførsel af Stenkul, Farvevarer, Æg samt Have- og Markvæxter (nærmest Hvidkaal).

Kjøbenhavns Folkemængde.

Foreløbig Opgjørelse af Folketællingen for Kjøbenhavn, Frederiksberg, Sundbyerne og Utterslev d. 1. Febr. 1885. ... Ved Marcus Rubin, Chef for Kjøbenhavns statistiske Kontor. Udgivet ved Kjøbenhavns Kommunalbestyrelses Foranstaltning. (52 S.)

Den lille Bog bestaar af tre Dele. Den sidste Del indeholder den Redegjørelse for de ved Folketællingen benyttede Skemaer, som Nationaløkonomisk Tidsskrift meddelte i sit første Hefte for indeværende Aar. Det andet Afsnit giver tabellariske Oversigter over Folketallet i Kvarterer, Roder, Sogne, Valgkredse og Gader, og i det første Afsnit fremstilles den foreløbige Opgjørelses Hovedresultater.

Ifølge den foreløbige Opgjørelse boede der d. 1 Februar 1885.

i Staden Kjøbenhavn	280,115	Indb.
- Frederiksberg Kommune....	34,653	—
- Sundbyøster og -vester......	11,872	—
- Utterslev	2,820	—
tils.	329,460	Indb.

Med afrundede Tal altsaa: i det egenlige Kjøbenhavn 280,000 paa Frederiksberg 35,000, i Sundbyerne 12,000 og i Utterslev 3000, — tilsammen 330,000 Indbyggere.

Staden Kjøbenhavn antages at have haft c. 25,000 Indb. for 250 Aar siden, ɔ: i 1635. Halvtredsindstyve Aar senere, i 1685, levede her c. 60,000 Indb., og derefter 1735, 1785, 1835 og 1885 henholdsvis 80,000, 90,000, 120,000 og 280,000 Indb. Ingensinde har Tilvæxten været saa stærk som i de sidste femten Aar: fra 1870—80 var den gjennemsnitlige aarlige Tilvæxt 2,6 og i 1880—85 endog 3,6 pCt. Tilvæxtprocenten i 1880—85 er saaledes en hel Procent mere end den aarlige i 1870—80, der indtil den Gang var Maximum for den aarlige Tilvæxt i nogen Periode af dette Aarhundrede. Gaar man ud fra, hvad

man med temmelig stor Sikkerhed kan, at det Antal Personer, der i November opføres paa Politiets Mandtalslister — hvilke i Kjøbenhavn ikke indbefatte Befolkningen under 10 Aar og ejheller Befolkningen i Nyboder m. m. —, forholder sig til det virkelige Folketal den paafølgende 1ste Februar som 73 til 100, kan man deraf beregne at Tilvæxtprocenten 1880—81 var 4,7 1881—82 2,4, 1882—83 3,6 1882—84 3,1 og 1884—85 4,1 pCt.

Den absolute Tilvæxt i de sidste fem Aar i Staden Kjøbenhavn var c. 45,000 (altsaa 9000 aarlig), hvilken Tilvæxt for den allerstørste Del skyldes Indvandring. Overskudet af Fødsler udover Dødsfald var nemlig i Femaaret 1880—84 c. 18,000 (ↄ: 48,000 Fødsler ÷ 30,000 Dødsfald); Invandringens Overskud over Udvandringen maa altsaa have udgjort omtrent 27,000. Indvandringen har altsaa været særdeles betydelig; men Fødselsoverskudet var dog forholdsvis meget stort og meget større end tidligere. Det aarlige Fødselsoverskud var nemlig 1801—70 gjennemsnitlig kun 0,4 pCt. af Middelbefolkningen; 1870—75 kun 0,5 pCt., 1875—80 derimod 1,1 og 1880—85 endog 1,4 pCt. Men det aarlige Indvandringsoverskud var 1801—70 gjennemsnitlig kun 0,5 pCt. af Middelbefolkningen (kun en Ubetydelighed mere end Fødselsoverskudet); 1870—75 derimod 2,6 pCt. (altsaa rigelig fem Gange større end Fødselsoverskudet); 1875—80 1,1 pCt. (netop lig Fødselsoverskudet); og 1880—85 2,1 pCt. (altsaa halv Gang mere end Fødselsoverskudet).

Men denne Tilvæxt falder meget forskjelligt paa Byens forskjellige Dele: indenfor den gamle Voldlinje er der endog Tilbagegang, udenfor desto større Tilvæxt. Nørre- og Østerbros Befolkning er voxet fra 60,000 i 1880 til 78,000 i 1885 (i 1860 levede her knap 17,000); Vesterbros fra 25,000 i 1880 til 36,000 i 1885 (i 1860 kun lidt over 7000); Voldkvartererne fra 18,000 i 1880 til 37,000 i 1885. Gammelholms (8 à 9000) og Kristianshavns (18,000) Befolkninger ere ikke væsenligt talrigere end for fem Aar siden, og den øvrige By tæller nu knap 102,000, i 1880 derimod 107,000, og i 1860 114,000 Indb. I Byen inden-

for Voldene levede i 1860 over fem Sjettedele (84 pCt.), i 1880 endnu adskilligt over Halvdelen (56 pCt.), nu derimod kun 46 pCt. Og, som de ovenfor nævnte Tal vedrørende den indre Bys Folkemængde udvise, er Tilbagegangen her ikke blot relativ (ɔ: begrundet i den ydre Bys stærke Væxt), men den er ogsaa absolut: i Byen indenfor Voldene var Fødselsoverskudet i 1880—85 paa det Allernærmeste 3000; men Folkemængden tog her ikke til med dette Tal; den tog endog af med mellem 3- og 4000 (fra noget over 132,000 i 1880 til knap 129,000 i 1885); der maa altsaa være foregaaet en Overskudsudvandring paa mellem 6- og 7000, — en Udvandring, der skyldes Nedrivning af Huse, Omdannelse af mindre Lejligheder til større og navnlig Omdannelse af Boliger til Butiker, Lagre og Kontorer m. m. Den hele store Overskudsindvandring til Staden som saadan falder altsaa udelukkende paa Staden udenfor den gamle Voldlinje, hvor Indvandringen yderligere er bleven forøget med de udvandrede Skarer fra den gamle By.

De 11 kjøbenhavnske Sogne havde i 1885 og 1880 følgende Folkemængder

	i 1885	i 1880
St. Jakobs Sogn.....	20,962	12,729
Garnisons —	12,348	12,818
St. Stefans —	22,613	17,605
Holmens —	14,876	15,082
Helligaands —	14,137	15,470
Vor Frelsers —	19,228	17,983
Trinitatis —	17,576	18,959
Vor Frue —	21,341	22,057
St. Pauls —	28,279	28,693
St. Matthæus —	38,600	26,399
St. Johannes —	69,669	46,302

Den umaadelige Tilvæxt i de to sidstnævnte Sogne er særligt iøjnefaldende; men forøvrigt har der været Tilvæxt i alle Sognene udenfor den gamle Voldlinje, og omvendt Tilbagegang i alle Sognene indenfor denne Linje (med Undtagelse af Vor Frelsers). Gjennemsnitsfolketallet for et kjøbenhavnsk Sogns Befolkning er 25,000; men i St. Johannes lever næsten det Tredobbelte Tal, i St. Matthæus

ligeledes betydeligt over Gjennemsnittet; — omvendt lever der i Garnisons Sogn kun det Halve af Gjennesnitstallet, overhovedet i alle de indre Sogne (med Undtagelse af St. Pauls) under, tildels betydeligt under Gjennemsnittet.

Er der Forskjel paa Sognenes Størrelse, er der endnu større Differencer mellem Valgkredsenes: det største Sogn omfatter henved sex Gange flere Mennesker end det mindste; men den største Valgkreds er tolv Gange større end den mindste. De ni kjøbenhavnske Valgkredse havde d. 1. Febr. 1885 og 1880 følgende Folkemængder:

	1885	1880
1ste Valgkreds	49,769	37,714
2den —	18,783	19,530
3dje —	14,507	15,196
4de —	10,860	11,945
5te —	121,459	85,531
6te —	15,208	15,607
7de —	13,161	13,923
8de —	17,254	17,356
9de —	18,628	17,295
	279,629	234,097
Skibe i Havnen og paa Indrerheden	486	753
	280,115	234,850

Der mangler altsaa ikke saa særdeles meget i, at det halve Kjøbenhavn lever i femte Kreds; i alt Fald lever betydeligt over Halvdelen i femte og første tilsammen. Fordeltes Befolkningen efter Skalaen: 16,000 Indbyggere pr. Valgkreds, maatte femte Kreds stykkes ud i 8 Kredse og første i 3! Hele Kjøbenhavn skulde derefter bestaa ikke af 9, men af 18 Kredse! Sammenlignes Tallene i 1885 med dem i 1880, ses det, at femte Kreds (Nørrebro, Østerbro, endel af Voldkvartererne og noget af den tilgrænsende indre By) er voxet med 42 pCt., og første Kreds (Vesterbro og noget af den tilgrænsende indre By) med 32 pCt. I niende Kredse (Kristianshavn har der været en ubetydelig Tilvæxt; men ellers i alle den indre Bys Kredse Nedgang.

Af Kjøbenhavns c. 400 Gader og Pladser havde 2

mellem 6 og 7000 Indb., 6 fra 4—5000, 5 fra 3—4000, 18 fra 2—3000, 58 fra 1—2000. De 13 Gader, der havde over 3000 Indb., ere disse:

Vesterbrogade	6.226
Nørrebrogade	6,131
Ryesgade	4,825
Saxogade	4,540
Adelgade	4,425
Borgergade	4,313
Nansensgade	4,071
st. Kongensgade	4,019
Dannebrogsgade	3,996
Absalonsgade	3,967
Østerbrogade	3,816
Gothersgade	3,649
Prinsessegade	3,464

Frederiksberg Kommune havde i 1840 2304 Indb. Tyve Aar senere var dette Tal betydeligt mere end tredobbelt: der taltes i 1860 8,164. I de næste tyve Aar skete atter en Tredobling: i 1880 taltes 26,510. Og siden 1880 er Befolkningen hvert Aar gjennemsnitlig voxet med $5^1/_2$ pCt., hvoraf knap 1 pCt. skyldes Fødselsoverskud, næsten $4^1/_2$ pCt. derimod Indvandringsoverskud.

Af Kommunens 35,000 Indb. bo knap 2000 i Landdistriktet.

Af de frederiksbergske c. 100 Gader og Veje m. V. havde en mellem 2- og 3000, 8 mellem 1- og 2000 Indb. Paa Gamle Kongevej levede 2227 (foruden 1516 i den Del af Gl. Kongevej, der hører under Kjøbenhavn). Men paa Godthaabsvej levede 1005 og desforuden 1627 i de Classenske Boliger (og 202 paa den Del af Godthaabsvejen, der hører under Landdistriktet).

Sundbyerne. I Sundbyøster levede d. 1. Fbr. 1885 4578, i Sundbyvester 7294, tilsammen henved 12,000, medens der i 1880 knap levede 10,000 her, i 1870 c. 6800 og i 1860 4600. I det sidste Femaar var den gjennemsnitlige aarlige Tilvæxt 3,65 (hvoraf 1,9 pCt. Fødselsoverskud — et usædvanligt stort Fødselsoverskud — og 1,7 pCt. Indvandringsoverskud).

Af **Utterslev** By og Bys Jorder hører i gejstlig Henseende Størstedelen til St. Stefans Sogn i Kjøbenhavn. Denne Del havde d. 1. Fbr. 2167 Indb., den øvrige Del 653. Den samlede Tilvæxt i Utterslev fra 1880 til 1885, kun 185, svarer til en gjennemsnitlig aarlig Tilvæxt af 1,37 pCt., — der saa godt som udelukkende er Fødselsoverskud.

Det **hele** kjøbenhavnske Komplex (Kjøbenhavn, Frederiksberg, Sundbyerne og Utterslev) havde i 1840 i alt c. 125,000 Indb., men i 1880 274,000, ɔ: omtrent 120 pCt. mere, og nu i 1885 330,000, ɔ: omtrent 20 pCt. mere. Af den gjennemsnitlige aarlige Tilvæxt, 3,74 pCt., skyldtes 1,4 pCt. (et i og for sig betydeligt Tal) Fødselsoverskud, men 2,3 pCt. skyldtes Indvandringsoverskud. Da denne store Indvandring aldeles hovedsagelig kommer fra det øvrige Danmark, og kun i forholdsvis ringe Maalestok fra Udlandet, bliver Misforholdet mellem Kjøbenhavns og det øvrige Lands Befolkning stedse større. Af Folkemængden i det egenlige Danmark (selvfølgelig paa samme Territorium i de forskjellige Aar) levede

	i Kbhvn.	i Kbhvn + Nabokommuner
	pCt.	pCt.
i 1840	9.4	9,7
- 1860	9,6	10,5
- 1870	10,2	11,6
- 1880	11,9	13,9
- 1885	13,5	15,9

Saaledes havde i 1840 hverken Kjøbenhavn eller Kjøbenhavn + Frederiksberg etc. naaet $^1/_{10}$ af Folketallet i Kongeriget Danmark (og en langt mindre Brøk udgjorde selvfølgelig Hovedstadens Befolkning i 1840 og i 1860 af Kongerigets og Hertugdømmernes samlede Folketal). Efter 1860 voxer navnlig Nabokommunernes Folketal. Og nu har af den hele danske Befolkning omtrent en Syvendedel Ophold i Hovedstaden.

Statistiske Résumés. III. Landbruget.

5.

Kreaturer.

I Danmark taltes ved den sidste Kreaturtælling (d. 15. Juli 1881):

	paa Øerne	i Jylland	tilsammen
Heste (og Føl)	180,326	167,235	347,561
Æsler	229	53	282
Hornkvæg (og Kalve)	586,497	883,581	1,470,078
Faar (og Lam)	459,548	1,089,065	1,548,613
Geder	4,609	4,722	9,331
Svin (og Grise)	285,317	242,100	527,417

Man kan nu sammenligne denne Kreaturstyrke med tidligere Tiders. Man kan se den i Forhold til Befolkningens og i Forhold til Arealets Størrelse, i det hele Land og i de enkelte Landsdele. Man kan betragte den i Forhold til Arealets Beskaffenhed. Man kan forsøge at sammenligne den med Kreaturstyrken i andre Lande. Man kan, kort sagt, gjøre den til Gjenstand for en Række forskjellige Sammenligninger.

For Sammenligningernes Skyld samler man ofte de forskjellige Kreaturer under Fællesudtrykket »den samlede Kreaturstyrke«, der beregnes efter den Maalestok, at 1 Stk. Hornkvæg sættes som Enhed og 1 Hest = $1\frac{1}{2}$, 1 Æsel = $\frac{1}{2}$, 1 Faar = $\frac{1}{10}$, 1 Ged = $\frac{1}{10}$ (i andre Lande oftest = $\frac{1}{12}$) og 1 Svin = $\frac{1}{4}$.

Bruges denne Beregningsmaade, var den samlede Kreaturstyrke i Danmark ved vor første Kreaturtælling, i 1838, $1{,}6$ Millioner, hvorefter den voxede, Tælling for Tælling, indtil den ved den sidste naaede $2{,}3$ Millioner. Men ogsaa Befolkningen er jo voxet, og ses Kreaturstyrkens Væxt i Forhold til Befolkningens Væxt, vil det ses, at hin ikke altid ganske har holdt Skridt med

denne. — Imidlertid har en Betragtning af »den samlede Kreaturstyrke« i Forhold til Befolkningen til forskjellige Tider af flere Grunde kun en meget betinget Interesse. — For det første er det saa sin egen Sag at ville samle de forskjellige Kreaturer under et Fællesudtryk. Til Nød kan det vel gaa for Hornkvægets, Faarenes (samt Gedernes) og Svinenes Vedkommende, da alle disse Dyr have det tilfælles at være væsenligst kjødproducerende Dyr, omend det ene tillige er mælk-, det andet uld- og det tredje fedtproducerende. Men Hestene spille en ganske anden Rolle i Landhusholdningen, og lade sig ikke godt indrubricere sammen med de andre Dyr. — For det andet betyder den »Depecoration«, hvorom der tales i Evropa, ikke meget, — naar Dyrenes Kvalitet og Værdi er taget til efter et langt stærkere Forhold, end deres Tal er taget af. Efter Opgivelser hos Neumann-Spallart fandtes der i Evropa (med Undtagelse af Tyrkiet, Grækenland, Rumænien, Serbien og et Par ganske smaa Stater) i 1832, 1857, 1869 og i den nyeste Tid henholdsvis 328, 355, 331 og 302 Stk. Hornkvæg pr. 1000 Indbyggere. Og af Faar i de nævnte Aar resp. 764, 724, 700 og 568. Samt af Svin 197, 156, 152 og 140 pr. 1000 Indbyggere. Men, for at nævne et Exempel: det franske Agerbrugsministerium oplyser, at Dyrene i Vægt og Beskaffenhed i den Grad ere gaaede frem, at uagtet Tallet paa Oxer og Køer nu er mindre end i 1857, og Tallet paa Faar endog betydeligt mindre, maa Frankrigs aarlige Kjødproduktion dog nu antages at være 50 pCt. større end i nævnte Aar. Særligt Faarenes Tal er, som nævnt, gaaet nedad: i 1857 taltes i Frankrig 34 Millioner Faar; i 1879 kun 23 Millioner — dog spise Franskmændene nu snarere mere Faarekjød end tidligere (og det større Konsum dækkes kun i meget ringe Grad ved en Overskuds-Indførsel af Faar), og Forklaringen er da, som Ministeren Tirard fremhævede i det franske Parlament, denne: Faareavlen er slaaet om; tidligere mere Uldproduktion, nu mere Kjødproduktion; i Uldperioden lod man Faarene blive 3—4 Aar gammelt, nu slagtes de i en Alder af knap 2 Aar; Hjorderne fornyes hurtigere, og producere, uagtet Stykketallet er gaaet ned, mere Kjød. Lignende Forhold, der vanskeliggjøre Sammenligninger mellem de forskjellige Tiders Tal, i mange andre Lande. For at nævne endnu et

Exempel fra vore egne Forhold: i 1838 taltes i Danmark 235,000 Svin og Grise; i 1881 527,000. Tilvæxten er særdeles stor, det lader sig ganske vist ikke benægte; men ejheller tør det skjules, at man nu slagter Svinene i en langt yngre Alder; man fornyer Hjorderne langt hurtigere, hvilket finder sit Udtryk deri, at de i 1837 fødte Grise kun opgaves at udgjøre et Tal af 165,000 Stkr., medens der i 1880 fødtes 728,000 Grise. Svinebedriften har altsaa nu en ganske anden Karakter end dengang. — For det tredje kunne Forholdene i de enkelte Landsdele stille sig saa forskjelligt, at det samlede Tal for hele Landet giver et utydeligt Billede af de foregaaede Bevægelser. Det kan saaledes anføres, at i 1838 var »den samlede Kreaturstyrke« i Jylland $0,_{78}$ Mill. og paa Øerne netop det samme Tal; men i Jylland, hvor Agerbrugets Fremskridt forholdsvis maatte være større, voxede de $0,_{78}$ Mill. op til $1,_{30}$ Mill. i 1881, medens de paa Øerne kun voxede op til $0,_{97}$ Mill., saa at Øerne, der i 1838 havde haft 50 pCt. af hele Landets samlede Kreaturstyrke, i 1881 knap fik 43 pCt. deraf. Ogsaa i et saa kort Tidsrum som de fem Aar mellem den næstsidste Kreaturtælling, i 1876, og den sidste, i 1881, ses meget betydelige Forskjelligheder mellem Bevægelserne paa Øerne og dem i Jylland: paa Øerne tog Hesteholdet af med $3,_{3}$ pCt., i Jylland tog det til med $0,_{9}$ pCt.; paa Øerne tog Hornkvægbestanden til med $5,_{9}$ pCt., i Jylland næsten dobbelt saa stærkt, nemlig $11,_{2}$ pCt.; paa Øerne tog Faareholdet af med $14,_{3}$ pCt., i Jylland dog kun med 8 pCt.; omvendt var der paa Øerne en Forøgelse af Svineholdet med $10,_{9}$ pCt., i Jylland derimod en lille Tilbagegang paa $1,_{7}$ pCt. Hovedresultatet bliver derfor, at medens den »samlede Kreaturstyrke« paa Øerne i de fem Aar voxede betydeligt svagere end Befolkningen, nemlig kun med $2,_{4}$ pCt., steg Kreaturstyrken i Jylland næsten tre Gange saa stærkt, nemlig med $6,_{6}$ pCt. I det foregaaende Femaar, 1871—76 (hvor Kreaturstyrkens Tilvæxt i hele Landet havde været betydelig, nemlig $8,_{3}$ pCt., mod kun $4,_{8}$ pCt. i 1876—81), havde den jydske Kreaturstyrke ligeledes haft en 2 à 3 Gange større Tilvæxt end Øerne: paa Øerne nemlig en Tilvæxt i 1871—76 af $4,_{9}$ pCt., i Jylland derimod af 11 pCt. Og i det hele 43-aarige Tidsrum, 1838—81, under Et var Forholdene saaledes: Hesteholdet tog lidt af paa

Øerne og noget til i Jylland; Hornkvægbestanden tog overalt stærkt til, men paa Øerne dog ikke nær saa stærkt som i Jylland, hvor den paa det Allernærmeste fordobledes; Faareholdet tog ikke ubetydeligt af paa Øerne, men gik i Jylland en lille Kjende fremad; Svineholdet voxede paa Øerne stærkt, men dog ikke til det Dobbelte, i Jylland derimod til betydeligt over det Tredobbelte. Over Jyllands og Øernes meget forskjellige landøkonomiske Udvikling kaste disse Forhold noget Lys.

Hornkvæg. Fordeles det ovenfor anførte Antal af Stkr. Hornkvæg mellem Befolkningen, viser der sig, at der pr. 100 Mennesker i Danmark fandtes 74 Stkr. Hornkvæg; men i det tyndt befolkede Jylland var Forholdstallet langt højere (nemlig 100 Stkr. Hornkvæg pr. 100 Mennesker), og kun ét af de jydske Amter, nemlig Aarhus Amt — det tættest befolkede — stod lidt under Gjennemsnitstallet for hele Landet; de tyndest befolkede derimod meget betydeligt over. Omvendt havde Øerne i Forhold til Arealets Størrelse en noget større Hornkvægbestand end Jylland. I Forhold til Hartkornstilliggendet stod atter Jylland højere end Øerne. I Sammenligning med andre Lande er den danske Hornkvægbestand overordenlig stor, naar Befolkningen benyttes som Maalestok, medens Sammenligningen ikke falder fuldt saa gunstig ud, naar Arealet benyttes som Maalestok. Men naturligvis er den Brøk, som Hornkvæget i Danmark udgjør af Hornkvæget i hele Evropa kun særdeles lav. I hele Evropa kan nemlig Tallet paa Hornkvæg sættes til 100 Millioner Stkr., hvoraf i

Rusland	24 Mill. Stkr.	Hornkvæg
Tyskland	16 —	—
Østrig-Ungarn	14 —	—
Frankrig	12 —	—
Storbr. og Irland	10 —	—

Endvidere i Sverig $2^1/_4$ og i Norge 1 Million. Blandt Staterne udenfor Evropa anføre vi, at der taltes i

Amerikas Forenede Stater	43 Mill. Stkr.	Hornkvæg
La Plata Staterne	22 —	—
Avstralien	8 —	—

Faar. Medens der gjennemsnitlig i hele Danmark findes 78 Faar pr. 100 Mennesker, er Forholdstallet i Jylland 124 Faar pr. 100 Mennesker, idet kun Aarhus- og Vejle Amter have et Forholdstal, der er lavere end det gjennemsnitlige, alle de andre jydske Amter der-

imod Forholdstal, der staa langt over det gjennemsnitlige for hele Landet. Til Gjengjæld staa Øamterne kun med et ringe Faarehold. En endnu mindre Brøk udgjør de danske Faar af samtlige evropæiske end den, det danske Hornkvæg udgjør af det evropæiske. Der findes nemlig af Faar i Evropa omtrent 180 Millioner, deraf i

Rusland	48	Mill. Faar
Storbr. og Irland	27	—
Frankrig	23	—
Tyskland	19	—
Spanien	17	—
Østrig-Ungarn	14	—

Endvidere: Norge noget over $1^1/_2$, og Sverig $1^1/_3$ Mill.

Blandt disse Lande er der ganske vist to (Rusland og Spanien), hvor Faareholdet nu maa antages at være større end tidligere; men ellers se vi, ligesom i Danmark, en Nedgang i Faareholdet. I Jylland er ganske vist Faareholdet nu en Ubetydelighed større end i 1838, og omtrent saa stort som i 1861; men ogsaa i Jylland er det aftaget siden 1871; — paa Øerne taltes i 1838 650,000 Faar og Lam, i 1861 og 1871 paa det Nærmeste det samme Tal, men i 1881 kun 460,000; — i Danmark som Helhed er det nu mindre end i 1871, 1861 og 1838. — Det for Norge ovenfor anførte Tal (der refererer sig til d. 31. Decbr. 1875) er lidt mindre end Tallet for 1865. Det svenske Faarehold (det ovenanførte Tal gjælder 1881) er, i alt Fald i den sidste halve Snes Aar stadigt blevet mindre. Det tyske Tal (af 10. Jan. 1883) er næsten 6 Millioner mindre end Faaretallet af 10. Jan. 1873. Det franske Tal formindskedes, som ovenfor anført, i tyve Aar med omtrent 10 Millioner, ɔ: med omtrent en Tredjedel. Det østrig-ungarske Tal (af 1880) — hvoraf de to Tredjedele falde paa Ungarn — var for en Snes Aar siden rigelig 3 Millioner større. I Storbritannien og Irland taltes for omtrent 50 Aar siden 44 Millioner, for omtrent tredive Aar siden 35 Millioner, i 1883 derimod kun 27 Millioner Faar.

Udenfor Evropa ser det anderledes ud. Der taltes i

La Plata Staterne (1882)	93	Mill. Faar
Avstralien (1882)	76	—
De Forenede Stater (1883)	51	—
Kapstaten (1875)	11	—
Algier (1879)	9	—

Faareholdet i disse ikke-evropæiske Stater staar altsaa langt forud for det evropæiske: medens der i Evropa pr. 100 Mskr. knap tælles 60 Faar, tælles der i de Forenede Stater 70, i Algier henved 300, i Avstralien 2700, i la Plata Staterne 3000. Og medens Faareholdet i Evropa er i stærk Aftagen, voxer det udenfor saaledes, at Avstraliens Faarehold voxede fra 51 Millioner i 1870 til 76 Millioner i 1882, og de Forenede Staters fra 45 Millioner i 1881 til 51 Millioner i 1883.

Men ikke blot har, som disse Tal udvise, Faareholdet i Evropas tætbefolkede Lande trukket sig tilbage, og er i Stedet derfor trængt frem i tyndt befolkede Lande, i Avstraliens, Sydamerikas og Sydafrikas tyndtbefolkede Egne med de store, udstrakte Græsgange; men de evropæiske Faar have tillige stedse mere forandret Karakter, ere blevne mere Kjød-, mindre Uldfaar. Denne Udvikling har da, i Forbindelse med Kommunikationsmidlernes Udvikling, ført til, at Evropa fra Avstralien, la Plata Staterne og Kapstaten (samt enkelte andre ikke-evropæiske Produktionssteder) har indført omtrent 700 Millioner Pund Uld, — d. v. s. omtrent ligesaa meget, som der nu kan antages at blive produceret i hele Evropa, hvor nu kun Rusland producerer større Mængder til Udførsel.

Geder. Som de ovenanførte Tal udvise, er Gedeholdet yderst ringe i Danmark. At det i Fremtiden vil tage til, er vel ikke usandsynligt, bl. A. fordi Danmark ogsaa i Landbrugsforhold i høj Grad følger sit sydlige Nabolands Exempel. De 2½ Mill. Geder, der i 1883 taltes i det tyske Rige, betegne en overordenlig betydelig Tilvæxt i Sammenligning med tidligere. Ogsaa i Norge talte man ved sidste Tælling (i 1875 — 320,000) flere Geder end ved den foregaaende. I Sverig findes omtrent 100,000. I hele Evropa henved 20 Millioner.

Svin. Pr. 100 Mskr. taltes i Danmark i 1881 26 Svin, — i de sjællandske Amter adskilligt over dette Gjennemsnitstal. I de seneste Aar have Bevægelserne i Svinenes Tal været mindre, tidligere derimod ganske betydelige. I hele Evropa regner man omtrent 43 Millioner Svin, deraf i

Rusland	10	Mill. Svin.
Tyskland	9	—
Østrig-Ungarn.......	7	—
Frankrig	6	—
Storbritannien og Irland	4	—

Endvidere: i Sverig 400,000, i Norge 100,000.

Ogsaa disse Tal vise, at der i Danmark findes langt flere Svin pr. 100 Mskr., end i adskillige evropæiske Stater, ja blandt dem er der maaske endog kun en eneste (Serbien), hvor der i Forhold til Befolkningens Størrelse findes flere Svin end i Danmark. Derimod er Svineholdet langt større i de Forenede Stater, hvor der nemlig (i 1883) findes 44 Mill. Svin, altsaa noget mere end i hele Evropa. Ellers er Svineholdet udenfor Evropa i Almindelighed ikke meget stort. I de Forenede Stater er det derimod taget meget stærkt til i den sidste halve Snes Aar.

Heste. Deraf findes i Danmark pr. 100 Mskr. 17 Stkr. Blandt evropæiske Lande er der kun ét, Rusland, der har et højere Forholdstal (pr. 100 Mskr. 23 Heste); de andre have forholdsvis færre, tildels meget færre Heste end Danmark. Blandt Staterne udenfor Evropa have de Forenede Stater et stort Hestehold (omtrent samme Forholdstal, som det russiske). Ogsaa her skulle vi anføre nogle af de største absolute Tal. Der taltes i

Rusland	18	Mill. Heste.
Forenede Stater	11	—
Tyskland	$3^1/_2$	—
Østrig-Ungarn	$3^1/_2$	—
Frankrig	3	—
Storbritannien og Irland	2	—
Australien	$1^1/_5$	—

Selv i et saa stort Land som Italien tælles ikke engang det dobbelte Antal af Danmarks Heste (nemlig i 1876 knap 660,000 Heste, ɔ: kun 2 à 3 pr. 100 Mskr.; dertil kommer saa ganske vist et lige saa stort Antal Æsler og noget over $^1/_4$ Mill. Muldyr). Ogsaa i andre sydevropæiske Lande er Hesteholdet meget ringe. Og i et saa tætbefolket Land som Belgien tælles langt færre Heste end hos os (i 1880 272,000 Heste, ɔ: kun 5 Heste pr. 100 Mskr.) I Sverig taltes 1881 knap $^1/_2$ Mill. (c. 10 pr. 100 Mskr.); i Norge 1875 152,000 (8 à 9 pr. 100 Mskr.), men saa desforuden i de nordlige Amter, hvor Hesteholdet er særligt ringe, paa det Nærmeste 100,000 Rensdyr.

I Danmark er Hesteholdet siden 1838 i ethvert Fald sammenholdt med Befolkningstilvæxten aftaget; den absolute Forøgelse er højst ringe; paa Øerne har

der, endog absolut taget, været en Nedgang. Forøvrigt have Bevægelserne været noget uregelmæssige: mellem de to sidste Tællinger Nedgang, mellem 1871 og 1875 derimod Tilvæxt, — maaske for at dække den ved Krigen 1870—71 foraarsagede stærke Nedgang.

Om Dyrenes Alder og Kjøn oplystes ved Kreaturtællingen i 1881 Følgende (i afrundede Tal):

18,000	Tyre	over	2 Aar.
95,000	Stude	—	—
899,000	Køer	—	—
459,000	Ungkvæg	under	—
62,000	Vædere	over	1 Aar.
122,000	Beder	—	—
741,000	Faar	—	—
623,000	—	under	—
2,900	Orner	over	1 Aar.
58,000	Svin	—	—
467,000	—	under	—
4,000	Hingste	over 2	Aar.
41,000	Vallaker	2—6	—
37,000	—	6—11	—
41,000	—	over 11	—
48,000	Hopper	2—6	—
54,000	—	6—11	—
71,000	—	over 11	—
52,000	Føl og Plage	under 2	—

I Aaret 1880 fødtes: 800,000 Kalve, 813,000 Lam (deraf næsten $^2/_3$ i Jylland), 728,000 Grise (deraf adskilligt over $^1/_2$ paa Øerne) og 26,000 Føl.

Om Handyrenes Raceforhold oplystes: 990 Tyre af engelsk korthornet Race, 3,300 Angler-Tyre, 13,000 Tyre af Landracen. — 344 Vædere af Merinos og andre spanske finuldede Racer; 8,500 Vædere af Dishley o. a. languldede Racer; 2,500 Vædere af Southdown o. a. kortuldede; 49,000 Vædere af Landracen. — 66 Fuldblods-Hingste, 245 Halvblods; 3,400 Hingste af Landracen. — Desforuden nogle faa Handyr af diverse Racer. De kostbarere Racer især paa Øerne.

Om Kreaturernes Vægt giver den officielle danske Statistik ingen Oplysning. Derimod indhentedes Oplysning herom ved Kreaturtællingen i det tyske Rige i 1883. Deraf fremgik, at den gjennemsnitlige Levendevægt var

	i Preussen.	i Bayern.
Kalve under 6 Uger	100	100 Pd.
— 6 Uger—6 Maaneder.	198	178 —
Ungkvæg ½ Aar—2 Aar...	436	384 —
Tyre og Stude over 2 Aar..	968	920 —
Køer	784	692 —
Svin over 1 Aar...........	238	196 —

Vi anføre disse Tal, der kunne give nogle Vink, men fra hvilke der naturligvis ikke uden Videre kan sluttes til Forholdene i andre Lande.

Ligesaa lidt tør man fra Kreaturernes Værdi i et Land drage Slutninger til deres Værdi i andre Lande; dertil ere Forholdene paa de forskjellige Steder altfor forskjellige. Imidlertid skulle vi ogsaa her exempelvis nævne, hvilke Gjennemsnitsværdier for de forskjellige Kreatursorter, der oplystes ved Kreaturtællingerne i Preussen og Bayern i 1883:

	Gjennemsnitsværdi i Mark.	
	i Preussen.	i Bayern.
Heste..........	465	447
Hornkvæg......	195	185
Faar...........	15	18
Svin....	54	48

Som sagt: der mangler Garanti for, at disse Gjennemsnitstal passe paa danske Forhold; vilde man alligevel med dem som Udgangspunkt beregne den danske Kreaturstyrkes Værdi, vilde de preussiske Værdier give c. 445 Mill. Kr., de bayerske c. 430 Mill. Kr. som den danske Kreaturstyrkes Værdi, — en Sum, der meget nøje stemmer med, hvad der andetsteds er kommet frem om vor Kreaturstyrkes Værdi. — Disse 430 eller 440 Mill. Kr. give pr. Indb. en Gjennemsnitssum af c. 220 Kr., hvilket er et anseligt Tal i Sammenligning med andre Lande (i Preussen er Gjennemsnitstallet kun netop det Halve, 110 Kr. pr. Individ, i Bayern kun 135 Kr. pr. Individ).

6.

Danmarks Ind- og Udførsel af Landbrugsprodukter.

Er Frembringelsen af Landbrugsprodukter den vigtigste Del af Samfundets frembringende Virksomhed,

saa er ogsaa Handelen med Landbrugsprodukter ubestrideligt langt den vigtigste Del af den omsættende Virksomhed. Og denne Handel er voxet frem efter langt større Dimensioner end hin Produktion. Thi ogsaa i tidligere Tider stillede Befolkningen store Fordringer til Landbrugsproduktionen (— og relativt taget endog endnu større end de, der nu stilles); og implicerer end den større Befolkning og de enkelte Individers rigeligere Forsyning en Udvidelse af Produktionen, saa har dog Kommunikationsvæsenets overraskende Udvikling medført, at den internationale Landbrugsprodukthandel er voxet op i en endnu langt stærkere Grad. Denne internationale Handel spillede for endog blot faa Generationer siden kun en beskeden Rolle, og de enkelte Lande vare for Størstedelen henviste til selv at frembringe de Landbrugsprodukter, særligt Fødemidler, som Befolkningen krævede for at kunne subsistere; men efterat vi have faaet Samfærdselsmidler, der gjøre det muligt billigt og hurtigt at føre Næringsmidlerne fra et Sted til et andet, selv fjerntliggende, ere de enkelte Lande blevne i høj Grad uafhængige af deres egen Landbrugsproduktion: Befolkningen i det enkelte Land kan, modsat hvad tidligere var Tilfældet, voxe, endog voxe stærkt, uden at Produktionen af Brødstoffer og Kjød og de andre Fødemidler derfor behøver at voxe i det paagjældende Land, og faktisk have, takket være Transportvæsenets Udvikling, Forholdene i Evropa udviklet sig saaledes, at de fleste Stater, der tidligere maatte brødføde sig selv, nu fra fjerne Egne hente store Masser af Fødemidler for at skaffe deres Befolkninger de uundværligste Subsistensmidler.

For Danmark stiller Forholdet sig nu saaledes, at vi ganske vist, ligesom de fleste andre evropæiske Lande, i større Omfang end tidligere optræde som Kjøbere af udenlandske Landbrugsprodukter, men vi ere dog fremdeles ganske overvejende Sælgere af denne Art Produkter. I de ti Aar, for hvilke det statistiske Bureau har beregnet Ind- og Udførselsværdierne pr. Kalenderaar, nemlig 1874 til 1883, kjøbte vi i Udlandet af levende Kreaturer, Fedevarer og Korn samt Kornvarer for resp. 27, 21, 28, 40, 34, 30, 41, 40, 38 og 54 Mill. Kr. (medens Totalindførslens Værdi var resp. 233, 228, 229, 225, 190, 199, 227, 245, 253 og 288 Mill. Kr.) Men vi solgte til Udlandet af de

samme Landbrugs-Varer i nævnte ti Aar resp. for 135, 128, 137, 119, 116, 120, 149, 132, 133 og 142 Mill. Kr. Disse Udførselstal repræsentere omtrent tre Fjerdedele af vor samlede Udførsel (der i de ti Aar havde en Værdi af resp. 180, 172, 181, 164, 153, 158, 197, 184, 188 og 200 Mill. Kr.), medens hine Indførselstal i de tre førstnævnte Aar kun repræsenterede omtrent en Tiendedel, i de syv sidste Aar dog en betydeligt større Brøk, nemlig mellem en Syvende- og en Femtedel af vor samlede Indførsel. Man faar ved disse, ganske vist kun faa, Tal Indtrykket af en stigende Indførsel, og en temmelig konstant Udførsel: Aarene med den ringeste Landbrugsproduktudførsel (1877, 1878 og 1879) ere ogsaa de Aar, da vor Udførsel overhovedet havde den laveste Værdi, og *vice versa*, hvad jo er ganske naturligt, naar Udførselen af Landbrugsprodukter i overvejende Grad behersker vor Udførsel overhovedet (jfr. »Statistiske Résumés« II.).

Men da nu Kategorien »Levende Kreaturer, Fedevarer og Korn samt Kornvarer« er sammensat af saa forskjelligtartede Ind- og Udførselsartikler, give de nysanførte Totaltal kun en lidet fyldestgjørende Forestilling om Bevægelserne i vor Ind- og Udførsel af Landbrugsartikler, og en mere speciel Betragtning af de enkelte Artikler bliver nødvendig.

Naar vi udskille de fire Hovedgrupper af de Landbrugsprodukter, der for os spille større Rolle, se vi da i de ti Aar følgende Ind- og Udførselsværdier;

	Levende Kreaturer		Fedevarer		Uformalet Korn		Mel og Gryn	
	Indf. Mill.Kr.	Udf. Mill.Kr.	Indf. Mill.Kr.	Udf. Mill.Kr.	Indf. Mill.Kr.	Udf. Mill.Kr.	Indf. Mill.Kr.	Udf. Mill.Kr.
1874..	7	46	7	46	12	30	1/2	12
75..	5	45	6	40	9	31	1/2	13
76..	5	45	10	42	12	31	1/2	19
77..	4	49	10	32	25	17	3/4	21
78..	5	46	8	26	20	29	1	15
79..	5	47	8	24	16	35	3/4	14
80..	6	57	13	34	21	41	3/4	17
81..	3	53	14	33	23	31	3/4	14
82..	4	62	12	40	21	18	1	13
83..	8	67	14	48	30	13	1	14

De fleste af disse Talrækker udvise store Uregelmæssigheder, store Spring frem eller tilbage, — og disse

Uregelmæssigheder ere netop karakteristiske for Landbrugsprodukthandelen; ved at tage Gjennemsnittet af hele Tiaarsperioden eller af de to Femaarsperioder udsætter man sig let for at komme til at give denne Handel Udseendet af en Regelmæssighed, som den faktisk ikke har. — Enkelte af Talrækkerne udvise dog nogen Stadighed i Gangen. Dette gjælder navnlig om Udførslen af levende Kreaturer, der i de ti Aar har været i øjensynlig Fremgang. Ejheller kan det vel nægtes, at Udførslen af uformalet Korn viser en nedadgaaende Tendens; men Bevægelserne her ere dog saa springende, at man bør være varsom med at uddrage Slutninger af denne Talrække. Udførslen af Mel og Gryn har bevæget sig noget frem og tilbage, uden at der i disse ti Aar kan tales om udpræget Tendens i den ene eller den anden Retning. Hvad endelig Udførslen af Fedevarer angaar udmærke Tiaarets første tre og sidste to Aar sig ved meget høje Tal, de mellemliggende Aar ved forholdsvis lavere Tal. — Hvad Indførselstallene angaar have de for Fedevarers og uformalt Korns Vedkommende aabenbart stigende Tendenser.

Trække vi Indførslen fra Udførslen for at faa Overskudsudførslen, bemærke vi Følgende: Overskudsudførslen af Mel og Gryn falder paa lidt nær sammen med den Udførsel, vi ovenfor noterede, eftersom Indførslen af disse Varer kun er meget ringe. Indførslen af levende Kreaturer er ved Siden af Udførslen heraf heller ikke særdeles stor, og her se vi da den aarlige Overskudsudførsel hæve sig fra omtrent 40 Mill. Kr. i Halvfjerdserne til 50 à 60 Mill. Kr. i Firserne. Den aarlige Overskudsudførsel af Fedevarer havde i 1874—76 en Værdi mellem 30 og 40 Mill. Kr., i 1877—81 kun omtrent 20 Mill. Kr. noget over eller under, i 1882 derefter atter henved 30 Mill. Kr. og i 1883 endelig 34 Mill. Kr., som i 1875. Ere disse Svingninger i Fedevarernes Overskudsudførselsværdier end betydelige, idet Minimums-Overskudsudførslen (i 1879) havde en Værdi af 16 Mill. Kr., Maximums-Overskudet (i 1874) derimod 39 Mill. Kr., ere Svingninger for Kornets Vedkommende dog langt større: i 1875 havde Overskudsudførslen af Korn en Værdi af 22 Mill. Kr., i 1883 var der endog en Overskudsindførsel til en Værdi af 17 Mill Kr. Alene i disse ti Aar var altsaa Differencen mellem Maximum

og Minimum for Kornets Vedkommende 39 Mill. Kr. (for Fedevarernes derimod 23 Mill. Kr.). De sidste tre Aar, 1881—83, vare kun meget daarlige Kornudførselsaar, idet Overskudsudførslens Værdi henholdsvis var 8 Mill. Kr., ÷ 3 Mill. Kr. og tilsidst endog ÷ 17 Mill. Kr. Men 1877 havde ogsaa været et meget daarligt Aar (÷ 8 Mill. Kr.), og det efterfulgtes i 1879 og 1880 dog af ganske gode. Bevægelserne i de ti Aar ere aabenbart for usikre, til at der kan bygges noget videre paa dem. Derimod synes man, som tidligere paavist i Nationaløkonomisk Tidsskrift*), af Sammenligninger, det strække over et længere Tidsrum, at maatte uddrage den Slutning, at Danmark laver sig til til at følge andre evropæiske Landes Exempel deri, at det i en ikke fjern Tid rimeligvis vil have ophørt at være et kornudførende Land. Om der saa gjennem en Stigning af Overskudsudførslen af de andre Landbrugsprodukter vil ydes en tilstrækkelig Erstatning, turde være tvivlsomt nok. Det er i og for sig ikke rimeligt, at f. Ex. Udførslen af levende Kreaturer i den resterende Del af Aarhundredet vil stige saa betydeligt, som den er stegen i Halvfjerdserne og Firserne. — Naar vi endelig betragte det uformalede Korn under Et med Mel og Gryn, viser det sidste Aar, 1883, sig at være det sletteste, vi nogensinde have haft, idet Overskudsudførslens Værdi for nævnte Varer da var ÷ 4 Mill. Kr.; de tre foregaaende Aar havde været ualmindelig slette (i 1880, 1881 og 1882 resp. 16, 11 og 9 Mill. Kr. som Værdi af Overskudsudførslen), men saa ringe, som det derefter følgende 1883 var de dog ikke. Altsaa: i 1883, da vor Overskudsudførsel af levende Kreaturer og Fedekvæg var naaet højere op end nogensinde tidligere, stillede omvendt vor Kornhandel sig saa slet som ingensinde tidligere. Men naar vi lidt længere fremme komme til at betragte de omsatte Kvantiteter, turde det vise sig, at vi i 1884 gik endnu et Skridt ned ad Bakken.

Naar, som ovenfor vist, Værdien af Udførslen af levende Kreaturer indtager en fremragende Plads, saa skyldes dette ganske overvejende Udførslen af Hornkvæg, hvis Værdi i 1883 var 29 Mill. Kr., og af Svin

*) Prof. Scharlings Artikel «hvorlænge vil Danmark kunne forblive et kornudførende Land»? Nationaløk. Tidsskrift, 1883.

og Grise, hvis Værdi var 26 Mill. Kr. Begge disse Tal, men især det sidste, ere meget betydeligt større end de foregaaende Aars. Udførslen af Heste havde i 1883 en Værdi af 8 Mill. Kr., og af Faar en Værdi af 4 Mill. Kr. Af den ovennævnte Indførselsværdi falder Størstedelen paa Hornkvæg og Heste.

Blandt Fedevarer havde i 1883 Smør-Udførslen en Værdi af 33 Mill. Kr., Flæsk- og Skinke-Udførslen 9 Mill. Kr., Æg-Udførslen $2^1/_2$ Mill. Kr. Af Indførsels-Værdien faldt i 1883 Halvdelen, henved 7 Mill. Kr., paa Smør-Indførslen, $2^1/_2$ Mill. Kr. paa Indførsel af Flæsk og Skinker, 1 Mill. Kr. paa Indførsel af Kjød og Pølser (kun lidt mindre end Udførselsværdien) og $3^1/_4$ Mill. Kr. paa Indførslen af Fedt og Ister (hvilket er en to Gange større Værdi end den Værdi, som Udførslen af disse Varer figurerer med).

Blandt Kornsorterne er Byg vort vigtigste Export-Korn; men i 1883 var Udførsels-Værdien for Byg exceptionelt lav, kun 6 Mill. Kr., medens den i de nærmest foregaaende var 10, 15 ja 20 Mill. Kr. Det var hovedsagelig denne ringe Bygexport, der foraarsagede, at Værdien af vor hele Kornexport blev saa enestaaende ringe i 1883. Men de andre virkede dog med: af Rug udførtes kun for lidt over 2 Mill. Kr. (men i 1880 og 1881 for 10 Mill. Kr.), af Hvede kun for $2^1/_2$ Mill Kr. og af Havre kun for $1^1/_2$ Mill. Kr. Alle disse Exportværdier var saa smaa, at det samlede Resultat kun blev saa tarveligt som ovenfor anført. Naar derimod Indførselsværdien endog var betydeligt mere end to Gange større end Udførselsværdien, saa kom af Indførselværdiens 30 Mill. Kr. de $12^1/_2$ Mill. fra Hvedeindførslen, over 6 Mill. Kr. fra Rug-Indførslen, $5^1/_2$ Mill. Kr. fra Majs-Indførslen, $2^1/_2$ Mill. Kr. fra Havreindførslen og $2^1/_4$ Mill. Kr. fra Bygindførslen.

Udførslen af Mel og Gryn bestaar næsten udelukkende i Hvedemels-Udførsel; i 1883 var dennes Værdi $11^1/_2$ Mill. Kr., medens Udførslen af Rugmel havde en Værdi af henved 2 Mill. Kr.

Hidtil have vi kun holdt os til Værdierne. Vi skulle nu anføre nogle Tal vedrørende de ind- og udførte Mængder. Medens Værdiberegningerne i det i Maj 1885 udkomne handelsstatistiske Tabelværk ikke gaa længere end til 1883, kan man af Bureauets Kvartalsberetninger for 1884 sammenregne, hvilke Mængder der ind- og udførtes i dette Aar.

Af Heste have vi i de sidste fire Aar (1881—84) udført lidt over eller lidt under 10,000 Stkr., medens Indførselen bevægede sig mellem 4- og henved 7000 Stk. Af Hornkvæg udførte vi 100,000 Stk., dog saaledes at Udførslen i de sidste tre Aar var adskilligt højere, i 1882 nemlig 107,000, i 1883 137,000 og i 1884 117,000 Stkr., i de foregaaende Aar derimod under det ovennævnte runde Tal. Indførslen var baade i 1883 og i 1884 noget over 20,000 Stkr. Af Faar udførtes i de tre sidste Aar omtrent 100,000 Stkr. (og indførtes noget over 20,000), og dette var en betydeligt større Udførsel end i de foregaaende Aar. Og særdeles anselig var ogsaa Udførslen af Svin, der i 1883 og 1884 var voxet op til resp. 375,000 og 334,000 Stkr., medens det udførte Stykketal fra 1877—1882 kun bevægede sig fra c. 200,000 til 277,000 og tidligere var betydeligt lavere. Indførselstallet var i 1884 over 40,000, i 1883 23,000, og tidligere betydeligt lavere.

Smør-Udførslen androg i 1884 og i 1883 omtrent 34 Mill. Pd., i 1882 henved 29 Mill., i de nærmest foregaaende Aar omtrent 25 Mill. Pd. Indførslens Vægt var 6, 7 à 8 Mill. Pd. Af Flæsk og Skinker udførtes i 1884 over 30 Mill., i 1883 21 Mill., i de foregaaende Aar kun 10 à 12 Mill. Pd., saa at Fremgangen her altsaa har været særdeles stor. Indførslen var i 1883 over 6 Mill., men i 1884 kun 3 Mill. Pd. Af Kjød og Pølser er der i de senere Aar udført omtrent en 3 Mill. Pd., og Indførslen har ikke været synderlig mindre. Æg-Udførslen hævede sig efterhaanden til omtr. 2 Mill. Snese, gik i 1883 op imod 3 Mill., og i 1884 endnu videre, til $3^1/_2$ Mill. Snese. Indførslen heraf er kun ubetydelig, hvorimod der af Fedt og Ister i de sidste to Aar indførtes 7 à 8 Mill. Pd., og kun udførtes omtrent det Halve af denne Vægt.

Af Byg udførtes der i de to gode Aar 1879 og 1880 resp. 261 og 246 Mill. Pd; derefter fulgte de to middelmaadige Aar 1881 og 1882 med resp. 191 og 145 Mill. Pd; og saa kom det daarlige Aar 1883 med kun 94 Mill., og det endnu jammerligere 1884 med endog kun 65 Mill. Pd. Og medens Udførslen faldt i en saa overordenlig Grad bevægede Indførslen sig omvendt op fra 8, 9 og 4 Mill. Pd. resp. i 1879, 1880 og 1881 til 12, 35 og 44 Mill. Pd. i 1882, 1883 og 1884. Dette var et yderligt slet Resultat; — dog levnedes der selv i 1884 et lille Overskud til Udførsel. Men af Rug,

som man dog tidligere plejede at kunne gjøre Regning paa som Exportkorn, maatte der indføres langt mere, end der kunde udføres: Rug-Udførslen faldt fra c. 120 Mill. Pd. i 1880 og i 1881 til 45 Mill. i 1882, 36 Mill. i 1883 og 29 Mill. Pd. i 1884, medens Indførslen i de to sidste Aar naaede op over 100 Mill. Pd., saa at altsaa denne Kornsort i 1883 og 1884 i høj Grad har været Importkorn. Men det samme gjælder om Havre, der dog ogsaa tidligere ydede os et Overskud til Udførsel: Havre-Udførslen stillede sig i de sidste sex Aar saaledes, at der udførtes henholdsvis 100, 40, 25, 12, 27 og 2½ Mill. Pd. Var denne Udførsel betænkeligt stærkt aftagende, saa var Indførslen betænkeligt stigende: i de sex Aar 1879—84 indførtes henholdsvis 6, 12, 21, 36, 44 og 67 Mill. Pd., saa at Import-Overskudet i de sidste Aar har været overordentligt. Af Hvede udførte vi i 1883 og i 1884 henholdsvis lidt under og noget over 30 Mill. Pd., hvilket ogsaa er mindre end den sædvanlige Udførsel. Indførslen hævede sig fra 50—60 Mill. i 1879—80 til 112, 125, 146 og 134 Mill. Pd. i 1881—84. Majs begyndte først i Begyndelsen af Halvfjerdserne at spille nogen Rolle for os; men i Femaaret 1879—83 indførte vi paa det Nærmeste 100 Mill. Pd. i aarligt Gjennemsnit, saaledes at Maximums-Indførslen naaedes i 1880 med 171 Mill., medens omvendt 1882 kun havde en Indførsel paa 40 Mill. Pd. I 1883 indførtes 95 Mill. og i 1884 89 Mill. Pd. Udførslen var i Almindelighed ringe, gjennemsnitligt i 1879—83 knap 10 Mill. Pd., med betydelige Svingninger op og ned; i 1884 udførtes 17 Mill. Pd., forholdsvis meget.

Lægge vi nu til de ovennævnte Kornsorter vor Ud- og Indførsel af Boghvede, Malt, Bælgfrugter og andet Korn — Altsammen af ringere Betydning —, faa vi følgende mærkelige Resultat: af uformalet Korn indførte vi de sex Aar 1879—84 henholdsvis 245, 325, 292, 284, 439 og 453 Mill. Pd. Og vi udførte deraf: 470, 511, 385, 248, 197 og 151 Mill. Pd.

I Aaret 1884 kunde vi ikke engang søge nogen Trøst hos det formalede Korn, thi Udførslen deraf gik ned til 98 Mill. Pd. medens c. 120 Mill. Pd. var den sædvanlige Udførsel i de foregaaende Aar. Omvendt gik Indførslen op til over 12 Mill. Pd., det Dobbelte af hvad der tidligere var det sædvanlige.

Forretningsløsheden og Guldet.

En Belysning af Øjeblikkets økonomiske Tilstande.

Af

Will. Scharling.

Medens der overalt hersker fuldstændig Enstemmighed i Skildringen af de sidste Aars økonomiske Forhold, saa vel af de enkelte Phænomener som af den hele Tilstand og dennes Karakter, findes der langtfra den samme Enighed, naar der spørges om Aarsagerne til, at de sidste Aar og fremdeles det nærværende Øjeblik frembyde saa ugunstige Forhold paa saa godt som alle økonomiske Omraader. At Priserne i de sidste Aar have været stadig nedadgaaende — vi tale her, som overalt i det Følgende, om en-gros-Priserne i den store Handel, med hvilke Priserne i Detailhandelen, som Konsumenterne nærmest have at gjøre med, ingenlunde altid samstemme —, at som Følge heraf al Spekulationshandel er omtrent ophørt, og at alle Opkjøb kun ske med det umiddelbare Forbrug for Øje, — at al Omsætning saaledes er begrænset til et Minimum og Fortjenesten derved kun ringe og desuden problematisk, — at Producenterne i høj Grad berøres af denne ringe og langsomme Afsætning, at altsaa den egentlige Forretningsverden er stærkt trykket, og at det Samme gjælder ikke min-

dre om Landbruget, — deri ere alle enige. Men spørges der, hvor den egenlige Grund til alt dette maa søges, da lyder Svaret højst forskjelligt. Bortset fra mindre væsentlige Differencer i Opfattelsen af sekundære Aarsager kan det siges, at to Anskuelser staa bestemt imod hinanden, af hvilke den ene hyldes af de fleste praktiske Forretningsmænd og ogsaa forsvares af ikke faa videnskabelige Forfattere, medens den anden væsenlig maa søge sine Forsvarere i den videnskabelige Verden, og nærmest kun har fundet Tilslutning hos en enkelt, skjøndt meget vigtig og talrig, Klasse Producenter, nemlig Landmændene, tildels vistnok fordi disse mene at kunne udnytte den i deres specielle Interessers Tjeneste. Den først nævnte Anskuelse er den, at Hovedaarsagen til den nuværende trykkede økonomiske Tilstand og de lave, nedadgaaende Priser er en almindelig Overproduktion, — den sidst nævnte hævder derimod, at det er selve de nedadgaaende Priser, som lægge det stadige Tryk paa alle Producenter og lamme Handel og Omsætning, og at de atter have deres Grund i en utilstrækkelig og forholdsvis aftagende Guldforsyning.

Den første Anskuelse har her i Tidsskriftet fundet Talsmænd i to af vore mest fremragende praktiske Økonomer, Bankdirektørerne Levy og Tietgen. Den Førstnævnte har i næstforrige Hæfte (S. 148—50) meget bestemt udtalt sig imod den Mening, at der skulde være Mangel paa Guld og at dette skulde have nogensomhelst Indflydelse paa den økonomiske Tilstand; den Sidstnævnte udtaler sig (i dette Binds første Hæfte, S. 73—79) vel ikke saa afgjort herimod, idet han erkjender, at »nogen Del i den almindelige Dalen i Prisen har vel ogsaa den Omstændighed, at flere Lande i dette Tids-

rum ere overgaaede fra Sølv- til Guldmøntfod, og at Produktionen af Guld ikke har holdt Skridt med Produktionen af andre Varer«, men mener dog, at Indflydelsen heraf er i høj Grad forringet ved den Besparelse i Brugen af Cirkulationsmidler, som et forbedret Bankvæsen har indført, navnlig i Tyskland. Begge ere derfor — om end med nogen Nuance i Opfattelsen af de enkelte, samvirkende Momenter — enige i, at Hovedaarsagen til de trykkede Forhold maa søges i en almindelig Overproduktion, særlig forstærket ved den betydelige Udvikling af Kommunikationsmidlerne. »Der kan næppe være nogen Tvivl om«, siger Etatsraad Levy, »at Aarsagen maa søges i en Overproduktion foraarsaget ved Indtagelsen af store Arealer i Landbrugets Tjeneste, særlig i Nordamerika, ved Anlæg af mange nye Fabriker, fremhjulpen af billigere Produktionsmidler og ogsaa af den stærkt omsiggribende Brug af Surrogater i mange Varebrancher; i den enorme Udvikling af Transport- og Kommunikationsvæsenet, Anlæget af store Jernbanestrækninger, navnlig i Nordamerika og Asien, Overproduktion i Skibsbygningen, særlig den enorme Forøgelse af Dampskibsflaaderne, hvoraf atter følge de ukjendt lave Skibsfragter.« Det er især det sidste Moment, som Etatsraad Tietgen lægger Vægt paa, idet han udtaler, at »den betydelige Nedgang i Priserne for alle Artikler næsten uden Undtagelse . . . vel til en vis Grad er fremkaldt ved forøget Produktion, Overproduktion, som det er blevet gjængse at kalde det, men kun til en vis Grad, — og at derimod de i denne Periode indførte forbedrede Kommunikations-Midler, hvorved Varerne nu fra Produktions-Stedet naa til Forbrugs-Stedet i ligesaa mange Dage og Uger, som det før varede Uger og Maa-

neder, har medført, at Beholdningerne paa de større Hovedpladser, »the visible supply«, nu samles i forholdsvis langt kortere Tid.«

Jeg anerkjender selvfølgelig fuldt ud Rigtigheden af de her fremdragne Data og kan for saa vidt ogsaa anerkjende, at det er dem, der have fremkaldt de lave Priser; men jeg tror dog, at der her er et Fejlsyn tilstede hos begge de nævnte, iøvrigt med disse Forhold saa vel kjendte Mænd, et Fejlsyn, der deles af de Mange, der med dem ikke forklare den nærværende økonomiske Misére paa samme Maade, — nemlig det, at det ikke ses og anerkjendes, at de nævnte Forhold kun af den Grund have medført nedadgaaende Priser, at der ikke samtidig har fundet en tilsvarende Forøgelse i Guldforsyningen Sted. Det er i Virkeligheden ubestrideligt, at de lave Priser ikke vilde være indtraadte, dersom der samtidig med den paapegede stærke Forøgelse af Vareudbudet havde fundet en tilsvarende Forøgelse Sted af Guldmængden, — dersom der altsaa f. Ex. i 1880 var bleven opdaget nye Guldminer af tilsvarende Rigdom som de, der i 1850 opdagedes i Australien. M. a. O. Aarsagen til de nedadgaaende Priser og dermed til det stærke Tryk paa hele Forretningslivet maa søges i et indtraadt Misforhold imellem Udbudet af Omsætningsgjenstande paa den ene Side og Udbudet af Omsætningsmidler paa den anden Side, idet Udbudet af det vigtigste og alle andre regulerende Omsætningsmiddel, Guld, ikke har holdt Skridt med den stærke Forøgelse af Vareudbudet, hvis Aarsager saa rigtig ere paapegede i de foranstaaende Citater. Dette Misforhold lægger sig for Dagen i det ubestridelige Faktum, at

Guldet er steget i Værdi. Dette anerkjendes jo af Alle; Alle klage over de jævnt og stadig nedadgaaende Priser; men nedadgaaende Priser betyde jo netop en stigende Kjøbeevne, altsaa en forøget Værdi for Pengene, Guldet. Det samme Guldstykke er nu mere værd paa Varemarkedet, kjøber nu mere end for 4—5 Aar siden; dette er, som sagt, ubestrideligt. Mr. Hansard, hvis Artikel er gjengivet i næstforrige Hæfte (S. 151—59), belærer os jo netop om, at det Kvantum Varer, som man i Decbr. 1874 behøvede 2500 (Lstr. — eller frcs. — eller Kroner) til at kjøbe, og til hvis Kjøb man i Decbr. 1879 endnu behøvede 2460, ved Udgangen af 1883 kunde kjøbes for 2111, saa at altsaa 2111 Kroner i 1883 havde lige saa stor Værdi som 2460 Kroner i 1879. Og i nær Overensstemmelse hermed viser Economist, at 2098 (Lstr.) den 1ste Jan. 1885 havde samme Værdi som 2221 i Jan. 1884, 2342 i Jan. 1883, og 2435 i Jan. 1882. Det fremhævede Faktum, Guldets jævnt stigende Værdi, tør saaledes anses for baade anerkjendt og statistisk godtgjort — og det netop af selve dem, der benægte, at der kan være Tale om Mangel paa Guld eller en utilstrækkelig Pengemængde. Thi dette nægter *Economist* lige saa vel som Mr. Hansard og Etatsraad Levy.

Men naar dette Faktum, Guldets stigende Værdi, maa siges paa én Gang at skyldes og at være et Udtryk for et Misforhold imellem Forøgelsen af Udbudet af Omsætningsgjenstande og af Udbudet af Omsætningsmidler ɔ: Penge, kunde det maaske synes at være temmelig ligegyldigt, om man søger Grunden til Misforholdet paa den ene eller den anden Side. Naar det er givet, at Markedets Forsyning med Guld ikke har holdt Skridt

med den stedfundne, notoriske og stærke Forøgelse af Vareproduktionen og Vareudbudet, kunde det synes at have mindre Betydning — eller slet ingen —, om man siger: det er den stærke Forøgelse af Vareproduktionen, den almindelige Overproduktion, som man kalder det, der er Aarsagen til de dalende Priser og det stærke Tryk paa Forretningsverdenen, — eller om man siger: det er den utilstrækkelige Forsyning med Guld, den altfor svage Produktion heraf, der er Aarsagen til det paaklagede Onde. Men dette er paa ingen Maade Tilfældet. Den Vej, der bliver at slaa ind paa for at faa Ende paa den nuværende økonomiske Situation og naa til heldigere Tilstande, bliver en aldeles forskjellig, eftersom Aarsagen til hin Situation maa søges paa det ene eller det andet Punkt. Og for saa vidt man er saaledes stillet, at man hverken i det ene eller det andet Tilfælde kan gjøre Stort til at forandre de for Haanden værende Tilstande, bliver det dog altid af Vigtighed at være paa det Rene med, om og hvornaar der kan ventes en Bedring. Men dette vil man kun være i Stand til at danne sig en Mening om, naar man véd, hvilke Kræfter der maa være i Virksomhed for at hidføre det forønskede Resultat. I modsat Fald vil man være udsat for at tage ganske Fejl af Situationen og tro paa en Bedring — samt indrette sig derefter — paa en Tid, da denne er saa fjærn som nogensinde.

Det vil da være indlysende, at, dersom det er en almindelig Overproduktion, der er Skyld i de trykkede Forhold og de lave Priser, saa vil et Opsving og Indtrædelsen af bedre Tilstande kun kunne ventes ved en Indskrænkning af Produktionen, der da bliver Opgaven og Formaalet for alle dem, der kunne og ville virke til at

hidføre en Helbredelse. Om og hvorvidt dette kan ske, og hvilken Opfordring de Enkelte have til i saa Henseende at virke for en Bedring af den almindelige Tilstand, skal senere blive nærmere berørt. Her vil det være tilstrækkeligt at pege paa, at det er ad denne Vej, Helbredelsen maa komme, saafremt det virkelig er en Overproduktion, der har hidført Ondet. Economist fremhæver det da ogsaa i sin Aarsoversigt over Aaret 1884 som en glædelig Omstændighed, at »dette Aar har bragt med sig nogen Indskrænkning i den tidligere overdrevne Produktion«, og at »Tilstrømningen af Kapital til industrielle Foretagender er næsten ganske standset«, om det end tilføjes, at der vistnok maa finde endnu yderligere Indskrænkninger Sted i Produktionen. Det synes dog abnormt og lidet heldigt, at en almindelig Indskrænkning af Produktionen, en Standsning af Kapitalopsamling eller Kapitalanbringelse skal betragtes som noget Glædeligt og Heldigt, som det, Udviklingen skal stræbe efter.

Dersom det derimod er i den utilstrækkelige Forsyning med Omsætningsmidler, at Ondet har sin egentlige Rod, da vil Vejen til at afhjælpe det være den, at Mængden af Omsætningsmidler søges forøget — en Opgave, der turde være ulige lettere end den nys berørte. Vel kan der ikke være Tale om at ville finde nye Guldminer, og heller ikke om vilkaarlig at forcere Produktionen i de alt opdagede; men der kan være Tale om at finde Surrogater for Guldet, eller rettere, da man alt kjender og bruger saadanne, om at anvende dem i større Omfang end hidtil. Det er efter min Mening i denne Retning, at Bestræbelserne maa gaa for at raade Bod paa den Tilstand, som nu har fortsat sig i flere Aar,

uden at der endnu har vist sig noget virkeligt Tegn til Bedring eller en paalidelig Udsigt til en saadan. Thi det maa erindres, at den nærværende Tilstand, som baade Mr. Hansards og Economist's statistiske Undersøgelser tilstrækkelig godtgjøre, med nogle smaa Svingninger, navnlig en ikkun forbigaaende Reaktion i Løbet af 1879 imod det exceptionelt stærke Prisfald i Slutningen af 1878, fortsat igjennem Aarene 1880—81, gaar tilbage lige til 70'ne, saaledes som de to efterstaaende Talrækker over Prisbevægelsen i Aarene 1873—84, naar den nysnævnte Periode holdes udenfor Betragtningen, ville vise. Til Forstaaelse af disse Tal maa det erindres, at Economist har taget Aarene 1845—50 til Udgangspunkt og sat Gjennemsnitsprisen i disse Aar for hver Varegruppe, som den medtager, = 100, saa at Udgangspunktet for dem alle 22 bliver 2200, hvilket Tal d. 1. Jan. 1873 var steget til 2947 *), medens Hansard paa lignende Maade tager Priserne d. 31. Decbr. 1874 til Udgangspunkt, sætter dem for hver Varegruppe = 100 og altsaa for de af ham omhandlede 25 Varegrupper **) faar Tallet 2500 til Udgangspunkt. Ved endvidere at tage Middeltallet af hver to paa hinanden

*) Dette vil altsaa sige, at man d. 1. Jan. 1873 behøvede 2947 Lstr. for at kjøbe den samme Mængde af de omhandlede 22 Varesorter, som man i 1845—50 kunde kjøbe for 2200 Lstr. De 22 Varegrupper ere: 1) Kaffe, 2) Sukker, 3) The, 4) Tobak, 5) Hvede, 6) Kjød, 7) Bomuld, 8) Silke, 9) Hør og Hamp, 10) Uld, 11) Indigo, 12) Olie, 13) Tømmer, 14) Talg, 15) Læder, 16) Kobber, 17) Jern, 18) Bly, 19) Tin, 20) Raa Bomuld fra Pernambuco, 21 Bomuldsgarn, 22) Bomuldstøj.

**) Mr. Hansards 25 Varesorter (s. S. 155 ff) ere de samme som de foran anførte Nr. 1—19 med Undtagelse af Nr. 9, 12 og 15; dertil kommer: Ris, Jute, Peber, Ingefær, Kochenille, Soda, Salpeter, Huder og Kul.

følgende Tal (Aarets Begyndelse og Udgang) som Udtrykket for Aarets gjennemsnitlige Prisstatus, faa vi følgende nedadgaaende Tal, der udvise Vareprisernes stadige Dalen og altsaa en tilsvarende Stigning i Guldets Kjøbeevne paa Varemarkedet:

Economist.	Gjnsnit. f. Aaret:	Guldets Værdistign.		Hansard.		Guldets Værdistign.
1/1 1873: 2947	1873: 2928	3.2 %		—		
— 1874: 2891	1874: 2834	3.1 —		—		
— 1875: 2778	1875: 2744	1.0 —	1/1 73—1/1 79: 25.2 %	2500	1875: 2430	—
— 1876: 2711	1876: 2717	3.3 —		2360	1876: 2432	2.3 %
— 1877: 2723	1877: 2626	9.9 —		2504	1877: 2376	7.7 —
— 1878: 2529	1878: 2365	÷ 0.2 —		2248	1878: 2194	÷ 4.9 —
— 1879: 2202	1879: 2370	÷ 3.6 —	1/1 79—1/1 82: ÷ 10.6 %	2140	1879: 2300	÷ 1.2 —
— 1880: 2538	1880: 2457	2.1 —		2460	1880: 2327	4.9 —
— 1881: 2376	1881: 2406	0.7 —		2194	1881: 2213	1.7 —
— 1882: 2435	1882: 2388	4.5 —	1/1 82—1/1 85: 13.8 %	2232	1882: 2175	2.8 —
— 1883: 2342	1883: 2281	5.4 —		2119	1883: 2115	
— 1884: 2220	1884: 2159			2111		
— 1885: 2098				—		

I det Væsentlige, skjøndt ikke fuldt ud, samstemme disse to Talrækker, hvad Bevægelsens Gang i store Træk

angaar. Fra 1. Jan. 1875 til 1. Jan. 1884 viser Economist's Tal en Prisnedgang af 20 pCt., Hansards kun ca. 15 pCt. Efter den sidste er Bevægelsen noget mere springende, efter den første mere jævnt nedadgaaende. Holde vi os til Economist's Talrække*), vil det ses, at

---

*) Denne bør næppe uden videre overføres til andre Lande og anses som gjældende for disse. For Danmarks Vedkommende savnes en tilsvarende Opgjørelse; dog foreligger der Data, som vise, at en Bevægelse i lignende Retning synes at have fundet Sted her, kun at Nedgangen og Svingningerne deri stadig er indtraadt lidt senere her end i England og næppe i fuldt saa stort Omfang. Det fremgaar saaledes af Statistisk Tabelværk, at Værdien af vor samlede Udførsel igjennem Aarene 1874—78 har været Aar for Aar lavere for hvert 1000 Pd. Ganske vist tør man ikke betragte denne Gjennemsnitsværdi for hvert 1000 Pd. som et virkeligt og paalideligt Udtryk for Prisnedgangens Omfang; thi det har utvivlsomt været Tilfældet, at der Aar efter Aar indføres forholdsvis større Kvantiteter af de mindre værdifulde Varer. Desuagtet vil en Jævnførelse af Bevægelsen i disse Tal med de efter Economist anførte Middeltal for Aaret have sin Interesse.

For Aarene 1879—83 er der dernæst i Statistisk Tabelværk gjennemført en dobbelt Værdiberegning, der viser, hvad hvert Aars Indførsel har været værd efter Aarets virkelige Priser og hvad den vilde have været værd efter det foregaaende Aars Priser. Heri haves da ligefrem en Angivelse af, hvor meget Priserne procentvis have forandret sig fra Aar til Aar, hvorved dog maa bemærkes, at den forskjellige Mængde, hvori de enkelte Artikler indføres, her øver en væsentlig Indflydelse. Vi meddele derfor med alt muligt Forbehold en Sammenstilling af disse Tal med Economist's Middeltal:

Economist. Prisbevægelsen for 22 Varer i England		Pengenes Værdistigning		Danmark. 1000 Pd. af Indførselen kostede
1874:	2834			89.1 Kr.
		3.1 %		
1875:	2744			82.6 —
		1.0 —		
1876:	2717		16.5 %	75.4 —
		3.3 —		
1877:	2626			73.0 —
		9.9 —		
1878:	2365			72.3 —

der igjennem Aarene 1873—75 uafbrudt finder en nedadgaaende Prisbevægelse Sted, saa at Priserne den 1. Jan. 1876 vare 8 pCt. lavere end den 1. Jan. 1873; Derefter indtræder en lille Standsning i 1876, men Prisfaldet fortsættes i 1877 saa meget, at Priserne atter den 1. Jan. 1878 vare ca. 7 pCt. lavere end i 1876, og den hele Prisnedgang for 1873 til 1878 bliver ca. 14 pCt. Derefter indtræder, som berørt, i Løbet af 1878—79 et stærkt Prisfald med efterfølgende Reaktion, saa at Priserne i Begyndelsen af 1880 staa omtrent paa samme Punkt som i Begyndelsen af 1878 og i 1880—82 højere end i 1878—79. Men derefter fortsættes Prisnedgangen fra Jan. 1882 lige til Jan. 1885, paa Ny en yderligere Nedgang af ca. 14 pCt. *)

Economist: Prisbevægelsen for 22 Varer i England		Pengenes Værdistigning		Danmark. Indførselens Værdiforringelse imod foregaaende Aar	
1878:	2365				
1879:	2370	÷ 0.2 %		2.4 %	
1880:	2457	÷ 3.6 —		÷ 0.75 —	
1881:	2406	2.0 —	3.5 %	÷ 0.65 —	4.06 %
1882:	2388	0.7 —		1.93 —	
1883:	2381	4.5 —		1.18 —	

Tallene for 1878—83 synes at vise, at den i England foregaaede Bevægelse først nogen Tid efter og med mindre Styrke gjør sig gjældende i Danmark. 1883 viser dog Udførselen en Værdiforøgelse af 7.75 %, begge tils. altsaa 3.95 %.

*) Det er maaske ikke overflødigt udtrykkeligt at bemærke, at de her meddelte Tal kun angive, hvor meget Pengenes Kjøbeevne er steget paa de vigtigste Omraader af det almindelige Varemarked, og at der er andre Livsomraader, som ligge helt udenfor denne Opgjørelse, men spille en lige saa vigtig Rolle ved Bedømmelsen af det Spørgsmaal, hvorvidt det er blevet billigere at leve. Exempelvis kan saaledes peges paa Husleje og Tyendeløn, ligesom det maa erindres, at der for mange Præstationer betales en saa at sige fast Pris, t. Ex. Skole-

Enhver, som uden forudfattet Mening aldeles uhildet betragter denne Talrække, vil vist erkjende, at den næppe vidner om en Overproduktion i dette Ords almindelige Betydning. Jeg skal her slet ikke komme ind paa Spørgsmaalet, om der overhovedet med Føje kan tales om en almindelig Overproduktion paa alle Omraader *), men jeg tør utvivlsomt gaa ud fra, at der ved Ordet »Overproduktion« almindelig forstaaes noget Abnormt, noget Forbigaaende, en pludselig, stærk Udvidelse af Produktionen, der overstiger, hvad Efterspørgselen krævede. En saadan Overproduktion har utvivlsomt i de sidste Aar fundet Sted paa enkelte Omraader og der medført en extraordinær Nedgang i Priserne, saaledes i Sukkerindustrien og Skibsbygningen

---

undervisning, Lægetilsyn, Sporvognskjørsel, Aviser, Theaterforestillinger o. L. Naar det nu tilmed erindres, at de anførte Tal — der vel næppe uden videre kunne overføres til andre Lande — kun gjælder en-gros-Handelen, og at det ingenlunde er givet, at de have faaet et fuldt tilsvarende Udtryk i Detailhandelen, vil det let ses, at disse Tal ikke angive, at man nu kommer i samme Grad videre med en vis Indtægt end tidligere. Hvad der interesserer Forbrugeren, er ikke, om Korn, men om Brød — ikke, om Kvæg, men om Kjød er bleven billigere; og det Sidste bliver ikke altid Følgen af det Første. Derhos ville de billigere Priser ofte medføre, at der nu opstaar forøgede Krav, som maa fyldestgjøres. Saaledes kan det meget vel hænde, at Kvindedragten bliver dyrere, samtidig med, at Tøjerne blive billigere, fordi der kræves mere Tøj til en Dragt og det hele Udstyr og Tilbehør bliver saa meget kostbarere. Dertil kommer, at dalende Priser hurtig vænne til et forøget Forbrug (t. Ex. af Sukker, Kaffe o. lign.), der muliggjøres ved den forøgede Produktion. Forbrugerne faa saaledes ikke ringere Udgifter, men mere for Pengene, og for Producenterne bliver dog Salget mindre lønnende.

*) Se herom Nationaløkon. Tidsskrift, 13de Bind, S. 132—36 (Aarsagerne til de daarlige Tider, S. 16—20).

(Fragterne), og om saadanne Overproduktioner gjælder ganske sikkert, hvad Etatsraad Tietgen fremhæver, at »den almindelige Følge af store Forraad og lave Priser maa med Naturnødvendighed blive forøget Forbrug, hvilket atter, naar de nye Forhold ere komne ind i den regelmæssige Rotation, maa medføre forhøjede Priser over hele Linien«. Men den foranstaaende Talrække viser, at en almindelig Overproduktion af denne Art kan der i Øjeblikket ikke være Tale om; thi den maatte have varet i 12 Aar, ja, i den Tid næsten uafbrudt være voxet og tiltaget, og den Reaktion, som Etatsraad Tietgen betegner som naturnødvendig, lader efter disse 12 Aars Forløb endnu stadig vente paa sig*). Dette

---

*) At de lave Priser ikke altid ere tilstrækkelige til at fremkalde den paaregnede Reaktion — og at de særlig ikke ere det under den nuværende Situation —, fremgaar bl. A. af en Beretning om Englands Jern- og Staaludførsel i 1884, i hvilken det hedder, at Udførselen »har vist en alvorlig Nedgang, og Haabet om, at de lavere Priser i Begyndelsen af ifjor skulde skaffe Kjøbere, er blevet ganske skuffet.« (Berl. Tid.). — Om Kaffehandelen hed det i Beretningen for 1882, at den »har været — og er — ugunstig, saavel for Importørerne som for Mellemhandlerne; . . . vi begyndte Aaret 1882 med meget lave Priser, og dog vare disse ved dets Udgang omtr. 20 pCt. lavere end ved dets Begyndelse. I Decennier har man ikke kjendt saa lave Priser . . . Siden 1878 have Priserne med ganske faa Undtagelser stadig været dalende og vare ved Udgangen af forr. Aar over 100 pCt. lavere end 1ste Jan. 1878. Under disse Forhold synes der at være en Del Udsigt til, at vi snart atter ville gaa en lysere Periode imøde« osv. I 1883 indtraadte der ganske vist ogsaa for en kort Tid en saadan Periode; men om Aaret 1884 hedder det dog atter (i Economist), at »Kaffe har i 1884 ligesom andre Artikler undergaaet en væsentlig Nedgang . . . Forbrugerne have været i Stand til at kjøbe paa gunstige Vilkaar, medens Exportører og Plantageejere have maattet tage imod Priser, der ere alt Andet end lønnende.«

tyder bestemt paa, at der her ikke er Tale om noget Abnormt og Forbigaaende i Produktionsforholdene, men tvertimod om noget Varigt og Blivende, om en almindelig Udvidelse af Produktionen, der har sin Grund i forbedrede Produktionsmidler og lettere Transportforhold og derfor kun er Udtryk for en ganske naturlig Udvikling. En saadan stadig Forøgelse af Produktionen ved Hjælp af bedre Hjælpemidler og en indsigtsfuldere Benyttelse af disse og dermed en forholdsvis stedse rigere Forsyning, en fyldigere Tilfredsstillelse af de menneskelige Fornødenheder er dog fornuftigvis netop det Maal, den hele Udvikling stræber hen imod; at betegne den som noget Abnormt, Noget man igjen maa stræbe at komme bort fra, at sætte en Indskrænkning af Produktionen som det Hovedmiddel, hvorved man skal naa til bedre Forhold og Tilstande end de nærværende, — det gaar dog næppe an. Og det gaar saa meget mindre an, som det, hvad nedenfor vil blive nærmere eftervist, ifølge Forholdenes Natur vil være overmaade vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at faa en saadan Indskrænkning af Produktionen i Stand, ikke blot i en eller nogle enkelte Retninger, men over hele Linien.

Og at det er dette, det vilde gjælde om, viser jo baade Economist's og Mr. Hansard's statistiske Data tilstrækkeligt. Thi Pengenes større Kjøbeevne er ikke fremkommen derved, at en Del Varer paa Grund af Overproduktion ere sunkne i Pris, men Prisnedgangen omfatter saa godt som alle vigtigere Varer. Mr. Hansard fremhæver jo, at det kun er Undtagelsen, at en Vare har holdt sin tidligere Pris eller endog er stegen i Pris, og at der altid kan paavises særlige Grunde, som har bevirket denne Undtagelse fra Reglen. Af

25 Varesorter ere de 21 fra 1874—83 faldne i Pris, »og i mange Tilfælde er Faldet betydeligt og alvorligt«; af de fire andre har Kjød omtrent holdt sin tidligere Pris og Peber var kun tilfældigt ved Udgangen af 1883 ca. 6 pCt. højere i Pris end i 1874, men har ellers i hele Aarrækken fra 1875—82 været endog betydelig lavere i Pris. Det er saaledes kun Silke og Kakao, som ere stegne i Pris. Og efter Economist stiller Forholdet sig som følger, for de af Bladet omhandlede 22 Varesorter:

	Prisforhold				Prisforhold		
	1. Jan. 1880	1. Jan. 1885			1. Jan. 1880	1. Jan. 1885
Kaffe	151	93		Bly	112	65
Sukker	70	37		Tin	109	90
The	141	78		Bomuld	105	93
Hvede	88	60		Pernamb. do.	88	75
Raasilke	135	89*)		Bomuldsgarn	110	100
Uld	117	92		Bomuldstøj	95	80
Indigo	205	157		Tømmer	105	102
Talg	102	87		Læder	144	144
Olier	106	93		Hør og Hamp	78	78
Kobber	81	60		Kjød	119	122
Jern	92	75		Tobak	181	228

Det er, som det vil ses, kun de to sidstnævnte Artikler, som ere stegne i Pris siden 1880, og derved maa endda bemærkes, at Kjødpriserne tilfældig vare exceptionelt lave i Begyndelsen af 1880 (1. Januar 1879 var Prisforholdet 127, 1. Januar 1881 endog 146). Tildels gjælder dette ogsaa om Tobakken, der iøvrigt

---

*) Da Mr. Hansard netop nævner Silke som en Vare, der er stegen i Pris, bør det bemærkes, dels, at her udtrykkelig nævnes Raasilke, dels at Silke ogsaa ifølge Mr. Hansard ved Udgangen af 1883 stod lidt lavere i Pris end i Jan. 1880, samt at det netop er i 1884, at et stærkere Prisfald er foregaaet (fra 117 d. 1ste Jan. 1884 til 89).

ligeledes efter Hansard var lavere i Pris i 1880 end i 1883; efter den Tid er den saa steget. To andre have omtrent holdt deres Pris og noteredes tilfældigvis i Januar 1885 netop til samme Pris som i Jan. 1880, medens Priserne i Mellemtiden havde været lavere.

Overfor en saadan almindelig Prisnedgang strække Begrebet «Overproduktion» ikke til som Forklaring. Ganske vist er Prisnedgangen ikke lige stor for alle Varer, og for enkeltes Vedkommende har saaledes Produktionens Udvidelse været saa meget større end for de øvrige, at der med Hensyn til dem kan tales om en Overproduktion. Prisen paa Sukker og The samt Bly vare i Jan. 1885 over 40 pCt. lavere end i 1880, paa Kaffe, Raasilke (jfr. foran) og Uld over 30 pCt., medens Prisnedgangen for de øvrige Varer med Undtagelse af de fem sidst anførte var fra 10—25 pCt. Denne Forskjel i Prisnedgangen skyldes naturligvis de for hver enkelt Produktion ejendommelige Forhold; men den fælles, almindelige Prisnedgang for saa godt som alle Varesorter kan kun forklares paa én Maade — derved, at Forøgelsen af Omsætningsmidlerne ikke kan holde Skridt med den Forøgelse af Vareproduktionen, som har været den naturlige Følge af den fremadskridende Udvikling, de bedre Produktionsmidler og den billigere Transport. Rigtigheden heraf skal i det Følgende blive nærmere eftervist.

Naar man imidlertid fra flere Sider strider imod at gaa ind paa denne Forklaring af den nærværende økonomiske Situation, synes dette at være noget paavirket af den Forestilling, at en Anerkjendelse af, at Guldet ikke har været i Stand til at holde Skridt med den øvrige Udvikling, skal blive opfattet som en Indrømmelse

af, at det er et Fejlgreb, man i sin Tid begik ved at gaa over til Guldmøntfoden. Det er da ogsaa særlig overfor de baade her og andetsteds fremkomne Bebrejdelser, at Etatsraad Levy vil gjøre gjældende, at Guldet paa ingen Maade har vist sig utilstrækkeligt og at der er Guld nok paa Markedet. I Virkeligheden ere imidlertid disse Bebrejdelser for Danmarks Vedkommende fuldstændig ugrundede, og jeg maa udtrykkelig gjøre gjældende, at min Paavisning af, at der ikke er Guld nok og at denne utilstrækkelige Guldforsyning er Hovedaarsag til den hele trykkede Tilstand, hvorunder vi nu leve, ikke i fjerneste Maade indeholder en Indrømmelse af, at Danmark i 1873 begik et Fejlgreb ved at gaa over til Guldmøntfoden. Tværtimod; dersom jeg ikke selv havde havt min Andel i dette Skridt, vilde jeg ikke tage i Betænkning at sige, at man skylder de Mænd Tak, som i sin Tid fik denne vigtige Foranstaltning sat igjennem. Og hvad jeg ikke behøver at betænke mig paa at sige, det er, at man efter min Overbevisning særlig skylder Etatsraad Levy Tak for den Hurtighed, hvormed han som Bankdirektør allerede fra Jan. 1872, umiddelbart efter at Tyskland havde besluttet sig til at gaa over til Guldfoden, satte Nationalbanken i Stand til at møde disse forandrede Forhold, og for den Energi, hvormed han som Bankdirektør fik Møntloven ført ud i Livet paa det for os heldigste Tidspunkt. Thi hvilke Meninger man end kan have om det mer eller mindre rigtige i, at Tyskland gik over til Guldfoden, maa det ubetinget fastholdes, at naar Tyskland havde taget Beslutning herom, som det gjorde i 1871, saa var der for Danmark intet andet at gjøre end at holde Trop med Tyskland og stræbe

at komme det i Forkjøbet med den faktiske Gjennemførelse, før Sølvet dalede altfor stærkt i Værdi. Det var allerede tidligere en ret følelig Ulempe for os, at vi havde et andet Møntmetal end England; derved bragtes en ikke ringe Usikkerhed ind i Samhandelen med dette Land paa Grund af Svingningerne i Værdiforholdet imellem Guld og Sølv og de dermed følgende Svingninger i Vexelkursen. Saa længe imidlertid Tyskland bevarede Sølvmøntfoden, havde vi den Fordel, at have Møntmetal tilfælles med det andet af de to Lande, med hvilke to Trediedele af vor udenrigske Omsætning foregaar. Men at bibeholde Sølvfoden, naar ogsaa Tyskland fik Guldmønt, vilde have været en saa stor økonomisk Fejl, at vi lige saa godt kunde have gaaet over til en Circulation af uindløselige Papirspenge med dens noksom bekjendte Ulemper. Dette har Østerrig ført det klareste Bevis for. Thi efter at Østerrig igjennem lange Tider havde stræbt hen imod det Maal, at faa en Sølvcirculation i Stedet for den Circulation af uindløselige Papirspenge, som det til stor Skade for Landets Udvikling havde havt lige fra Syvaarskrigens Tid, var det omsider netop i 70'ne kommet saa vidt, at det kunde tænke paa at erklære Sedlerne indløselige med Sølv — og saa opgav det dette i den Erkjendelse, at det i Sølvmønten vilde have et mindre stabilt Omsætningsmiddel, end det havde i Papirspengene!

For Danmarks Vedkommende kan der derfor heller ikke næres mindste Tvivl om, at vi i 1873 fornuftigvis ikke havde andet Valg end at følge Tysklands Exempel. Den Smule Guld, vi behøve, gjør saamæn heller ikke stort hverken fra eller til overfor den øvrige Verdens

Efterspørgsel og Forbrug. Derimod er det ganske vist et Spørgsmaal, om ikke Tyskland ved sin Overgang til Guldmønt burde have vist noget mere Forudseenhed med Hensyn til Følgerne heraf, og navnlig været betænkt paa ikke blot for sit eget Vedkommende at træffe Foranstaltninger, men ogsaa at virke hen til, at saadanne bleve trufne af andre Stater til at begrænse den faktiske Brug af Guldmønter. Jeg sigter herved selvfølgelig ikke til Bimetallismen, der utvivlsomt er og altid vil være et Fejlgreb for den eller de Staters Vedkommende, der forsøge at gjennemføre den paa anden Maade end som en almindelig Verdens-Foranstaltning, hvad der i Øjeblikket ingen Udsigt er til. Men der kunde ganske sikkert være sparet paa Guldet ved i større Omfang at bruge Skillemønt, Sølv-Sedler og lignende Surrogater. Etatsraad Levy har i saa Henseende Æren af at have peget i den rigtige Retning ved sit Forslag til Møntkonferencen i Paris i 1881, hvad jeg senere skal komme tilbage til.

Hvad der imidlertid fremfor alt bidrager til at lukke særlig de praktiske Mænds Øjne for Guldets Utilstrækkelighed, er den Omstændighed, at en beklagelig Tvetydighed i den populære økonomiske Nomenclatur fører til Misforstaaelse og Miskjendelse af Guldets Funktioner. Baade Etatsraad Levy og Mr. Hansard paaberaabe sig som Hovedargument imod Paastanden om en utilstrækkelig Guldforsyning, at Pengemarkedet netop er rigeligt — hvad der i Børssproget endog udtrykkelig betegnes med de Ord: Penge ere rigelige —, og at Beviset herfor foreligger i den lave Diskonto. Men det maa strax hertil bemærkes, at Ordet »Pengemarkedet« kun er et uheldigt Udtryk for «Kapitalmarkedet», frem-

kommet derved, at Kapitalerne ikke blot omsættes ved, men i første Instants efterspørges under Form af Penge. «Kapital er rigelig», skulde det hedde — og dette godtgjøres jo ogsaa bl. a. netop af Mr. Hansards Statistik om Vareforraadene, der vistnok i det Enkelte paa flere Punkter er af en temmelig tvivlsom Bonitet, men dog i sin Helhed tør tages som Bevis for, at der af de fleste Varer er ophobet større Forraad, end man tidligere har plejet at have, hvortil Grunden ikke blot maa søges i den jævnt voxende Produktion, men ogsaa i den særligt af Etatsraad Tietgen fremhævede Udvikling af Transportindustrien. Kapitalforraadene ere rigelige — og Efterspørgslen efter dem er paa Grund af Markedets hele afventende Holdning og den manglende Spekulation kun ringe; dette fremkalder ganske naturlig en lav Diskonto, der jo netop er Udtrykket for Forholdet imellem Udbuddet af og Efterspørgslen efter disponible Kapitaler. Til de ophobede Kapitalforraad svarer da nødvendig de ophobede Pengeforraad, der skulle repræsentere dem i Omsætningen, og netop fordi denne Omsætning kun finder Sted i ringe Omfang, og Bankernes og andre Kreditinstituters Pengebeholdninger altsaa ere store, bliver der saa meget mindre Guld tilbage til Omsætningen paa det daglige Varemarked.

Den Forvexling af Penge og Kapitaler, som nu fører til Formeningen om, at der er Penge nok, fordi der er nok af disponibel Kapital, har til andre Tider vist sig i den modsatte Form: Formeningen om, at det skortede paa Omsætningsmidler, hvor det i Virkeligheden var Kapital, der savnedes. I Midten af 50ne, paa en Tid, da Pengemængden i Evropa i Løbet af

7—8 Aar var bleven forøget med over 35 pCt., androg saaledes Handelsstanden i Orleans og Havre den franske Regering om, at det maatte blive paabudt Banque de France at udstede flere udækkede Sedler, da der begyndte at blive Knaphed paa Penge. Det var disponibel Kapital, det begyndte at blive knapt med, Guld var der nok af. Nu er netop det Omvendte Tilfældet.

Da disse Forhold imidlertid kræve lidt nøjere Udvikling og der i det større Publikum næppe tør forudsættes tilstrækkeligt Kjendskab til de Forhold, der bestemme Pengenes Kjøbeevne og dermed Vareprisernes Højde, vil det vistnok være rettest, forinden vi gaa over til en Undersøgelse af de sidste sex Aars faktiske Udviklingsforhold, at forudskikke nogle almindeligere Paavisninger af Pengenes og Kreditens Rolle overfor disse Forhold saa vel som af den Indflydelse, en utilstrækkelig Guldforsyning nødvendig maa øve paa hele den økonomiske Tilstand og Udvikling.

Spørgsmaalet om, hvad der bestemmer Pengenes Værdi, er et af dem, hvis Besvarelse der hersker mest Enighed om i den økonomiske Verden, for saa vidt som det er almindelig anerkjendt, at Værdien af Samfundets samlede Pengemængde er umiddelbart bestemt ved Mængden af de imod Penge omsatte Omsætningsgjenstande (Varer, Tjenester, faste Ejendomme o. a. Værdier) samt Forholdet imellem den forskjellige Omløbshastighed, som Pengene paa den ene Side, Omsætningsgjenstandene paa den anden Side have af; og her

følger da atter ligefrem, at Penge-Enhedens, det enkelte Møntstykkes, Værdi eller Kjøbeevne, som en Brøkdel af den samlede Pengemængde beroer paa selve dennes Størrelse, paa det større eller mindre Antal Pengeenheder, som i det givne Øjeblik existerer. Dersom altsaa Omsætningsgjenstandene saa vel som Omløbshastigheden kan betragtes som givne, vil Pengenes Værdi forøges eller formindskes i samme Forhold, som deres Mængde formindskes eller forøges, og ligeledes vil, dersom Pengemængden er given, Pengenes Værdi stige eller synke, eftersom Mængden af Omsætningsgjenstande voxer eller aftager. Disse Sætninger ere da ogsaa selvindlysende og ubestridelige. I hvert enkelt Øjeblik finder en Række af Omsætninger Sted, hvorved Varer, Tjenester o. a. Værdier ombyttes mod — kjøbes for — Penge, og det er da klart, at den samlede Mængde af de i dette Øjeblik kjøbte Værdigjenstande har netop samme Værdi som den samlede Mængde Penge, hvorfor de kjøbes. Det samme gjælder om de i det næste Øjeblik kjøbte eller solgte Gjenstande o. s. fr. Betragtes altsaa et noget længere Tidsrum, en Uge, en Maaned eller et Aar, vil den samlede Mængde af de i dette Tidsrum udbetalte Penge have netop samme Værdi som den samlede Mængde af de for dem kjøbte Gjenstande. Men begge disse, til Omsætning komne, Mængder ere hver for sig større end den i samme Tidsrum virkelig existerende Mængde af henholdsvis Varer og Penge. Thi kun sjældnere gaar en Frembringelse fra Producenten over til Konsumenten, de fleste Varer gaa igjennem et eller flere Mellemleds (Handlendes) Hænder, og ofte vil den samme Vare kunne gaa flere Gange fra den ene Handlende til den anden, forinden den naaer til sin

definitive Bestemmelse, Konsumentens Hænder. Ligesom der imidlertid er adskillige Varer, der gaa direkte fra Producenten til Konsumenten og saaledes kun blive Gjenstand for én Omsætning, og ligesom der jo endvidere i Aarets Løb vil finde en Del Omsætninger Sted, hvorved en Værdigjenstand (en fast Ejendom f. Ex.) kun én Gang skifter Besidder, saaledes vil Vareomløbet i Almindelighed være meget begrænset, den samme Vare kun blive Gjenstand for et indskrænket Antal Omsætninger, og kun i mere bevægede Spekulationsperioder vil den samme Vare eller Gjenstand faa en hel Række af Omsætninger, før den definitivt gaar ud af Markedet ved at naa til en Konsument. Men anderledes forholder det sig med Pengene. Disse gaa uafladelig fra Haand til Haand og naa aldrig til en Konsument, men højst til en Besidder, som lader dem hvile en kortere eller længere Tid, før han giver dem ud igjen. Den, der i Dag modtager Penge for Varer, som han sælger, vil igjen imorgen — eller mulig endnu idag — give dem ud for andre Varer, han kjøber, og disses Sælger giver dem atter ud o. s. fr. Pengeomløbet er saaledes mange Gange raskere end Vareomløbet, og følgelig vil man i et Aar med en given Pengemængde kunne iværksætte Omsætninger til et Beløb af den 10—20-, maaske 100-dobbelte Værdi eller endnu mere. At bestemme dette Forhold imellem Vare- og Penge-Omløbets Hastighed, lader sig imidlertid ikke gjøre. Men derfor er der ligefuldt et bestemt Forhold, der vel kan være Svingninger og mindre Forandringer underkastet, men som dog for et vist Tidsrum i det Store og Hele kan betragtes som objektivt givet, fordi et noget raskere Vareomløb i Almindelighed er forbundet med og fører

til et livligere Pengeomløb og omvendt. Betragtes det altsaa som givet og væsentlig uforandret gjennem et kortere Aaremaal, vil Pengemængdens — og derved ogsaa Pengeenhedens — Værdi, selv om Mængden holder sig konstant, forandre sig, naar Mængden af Omsætningsgjenstande forandres, og det i omvendt Retning. En almindelig Udvikling af Produktionen, der gjør dennes Udbytte større, en heldig og rig Høst af Korn og Bomuld og Sukker o. s. fr. vil forøge Pengenes Kjøbeevne: Varerne blive billigere. Dette er saa indlysende, at det erkjendes af Alle. Men det maa da ogsaa anerkjendes, at dersom Priserne skulde kunne opretholdes, til Trods for, at bedre Produktionsmidler og forbedrede Transportmidler medføre en rigere Forsyning af Varemarkedet, et betydelig forøget Vareudbud, saa kan det kun ske derved, at Pengemængden forøges i en tilsvarende Grad. Sker dette ikke, men bliver Pengemængden enten slet ikke forøget eller dog ikke i samme Grad som Produktionen af andre Varer, saa ville Pengene stige i Værdi, Varepriserne synke jævnt og stadigt — saaledes som de nu have gjort i de sidste 10 à 12 Aar.

Naar dette Sidste ikke finder lige saa almindelig Anerkjendelse som de foran anførte Sætninger, hvoraf det er den simple og naturlige logiske Konseqvents, saa er Grunden den, at der ikke hersker fuld Enighed om, hvad der skal forstaaes ved »Pengene« og »Pengemængden«, idet Nogle mene, at herunder maa indbefattes de forskjellige Arter af Kreditmidler, der benyttes i Omsætningens Tjeneste, og at den utilstrækkelige Forøgelse af Guldproduktionen altsaa kan erstattes ved en rigeligere Benyttelse af Krediten. At dette aldeles in ab-

stracto kunde ske, skal ikke nægtes; men faktisk forholder det sig helt anderledes, som en lidt nærmere Betragtning af den Rolle, som Krediten spiller i Omsætningen, og den Indflydelse, som Kreditmidlerne øve paa Priserne, let vil vise.

Først maa dog en lille Bemærkning forudskikkes: der er i det Foregaaende, hvad der bedes bemærket, kun talt om de Omsætninger, som iværksættes ved Hjælp af Penge. Der finder imidlertid stadig en stor Mængde Omsætninger Sted, hvortil der ikke benyttes Penge. Mangen en Arbejdspræstation betales ikke med Penge, men med et andet Arbejde eller med Varer, eller disse betales umiddelbart med et Arbejde, en Tjeneste. Det er klart, at alle disse Omsætninger ingen Indflydelse øve paa Pengenes Værdi og at de paagjældende Varer og Tjenester ikke høre med til, ikke indgaa i den Mængde af Omsætningsgjenstande, der bestemmer Pengemængdens Værdi. Kun indirekte kommer hele denne Kreds af umiddelbare Ombytninger i Betragtning, nemlig saafremt Forholdet imellem dem og de Omsætninger, som iværksættes ved Hjælp af Penge, forandres. Bliver det mere almindeligt at foretage saadanne umiddelbare Udvexlinger af Varer og Arbejdspræstationer, saa bliver der mindre Brug for Penge, og dersom deres Omfang tværtimod indskrænkes og de tidligere direkte udvexlede Varer nu blive betalte med Penge, saa forøges den Mængde Omsætningsgjenstande, der skal omsættes ved Hjælp af Penge, og saa stiger disses Værdi. Det forholder sig imidlertid med dette Forhold imellem Omsætninger, der foregaa uden Penge, og Omsætninger, der iværksættes ved Hjælp af Penge, ligesom med Vare- og Pengeomløbets relative

Hastighed: i et kortere Aaremaal foregaar der i Almindelighed ikke store Forandringer deri, og vi kunne her uden Tvivl gaa ud fra, at det betydeligt forøgede Vareudbud, der er fremkommet i den sidste halve Snes Aar og særlig i de sidste 4—5 Aar, ikke er bleven modvirket eller neutraliseret derved, at det nu er bleven almindeligere at ombytte Varer og Tjenester direkte imod hinanden uden at benytte Penge.

Noget ganske lignende gjælder utvivlsomt med Hensyn til Benyttelsen af Kreditmidler. At Kredit kan erstatte Brugen af Penge, at de forskjellige Kreditmidler kunne fungere som Penge og at følgelig Mængden af Omsætningsmidler forøges ved Benyttelsen af Kreditmidler, er utvivlsomt, og der kan derfor heller ikke være Tvivl om, at jo Kreditens Benyttelse kan indvirke paa Varepriserne og særlig bevirke en Stigning af disse. Desuagtet forbliver der en væsenlig Forskjel imellem de Omsætningsmidler, der kunne karakteriseres som Penge, og dem, der ikke kunne dette. Thi alle Kreditmidler ere som saadanne kun en foreløbig Afgjørelse, der peger hen paa en endelig Betaling, der kun da bliver overflødig, naar de kunne liqvideres imod hinanden, saaledes som det i stor Stil sker i de forskjellige clearing-houses. De Mellemværender, der ikke gaa op imod hinanden, maa tilsidst afgjøres ved kontant Betaling af Penge, og som saadanne regnes kun dels Mønterne, der i sig selv ere en Værdigjenstand, som er fuldt Vederlag for de Værdigjenstande, hvorimod de gives i Bytte, dels saadanne Repræsentativer for disse, der af Staten erklæres for at være »god Betaling« og derfor definitivt frier den, der har betalt med dem, for yderligere Paakrav, — det være nu enten egentlige Statspapirpenge eller

indløselige Banksedler. Disse tre Omsætningsmidler ere derfor Penge i egentlig Forstand; de danne det Grundlag, hvorpaa hele den øvrige Kreditbygning opføres og hvortil alle de øvrige Omsætningsmidler vise hen. I Krisetider kommer Forskjellen klart frem; da vrager man de Vexler og Anvisninger, som man ellers ingen Betænkning har ved at tage for god Betaling, og forlanger kontante Penge. I saadanne Tider hjælper al Tale om, at Kreditmidler jo godt kunne træde istedetfor Penge og udføre disses Funktioner, Intet; man vrager dem, fordi man mangler den Tillid til, at de ville blive indfriede med de Penge, hvorpaa de lyder, som er Forudsætningen for, at de kunne fungere som Penge og træde i disses Sted.

I rolige Tider derimod træder denne Forskjel ikke saaledes frem og en stor Mængde Omsætninger iværksættes ved Hjælp af Kredit. Men selv da er der en anden Forskjel, som gjør sig gjældende og ikke maa tabes af Sigte — og det er den Maade, hvorpaa Kreditmidlerne komme til Existents. Medens nye Forøgelser af Pengemængden, der ligefrem følge af den aarlige Guldproduktion, foregaar uden mindste Hensyn til Omsætningens Krav, og det Samme gjælder med Hensyn til Statspapirpenge, som Regjeringen vilkaarlig skaber for at fyldestgjøre Statskassens Fornødenheder, fremkaldes de egenlige Kreditmidler af selve Omsætningens Krav, saaledes at Omsætningernes Antal forøges samtidig med at Kreditmidlet kommer til Existents. Dersom denne Kredit ikke blev indrømmet, vilde den paagjældende Omsætning ikke komme i Stand. Kreditens Indflydelse paa Vareprisene er da nærmest den, at den gjør det muligt, at en i selve Produktions- og Omsæt-

ningsforholdene begrundet Prisstigning kan finde Sted uden at derved foraarsages en tilsvarende Prisnedgang for en eller flere andre Varer, som vilde blive den uundgaaelige Følge af, at en pludselig indtraadt Forøgelse af Efterspørgselen efter en enkelt Vare driver dennes Pris i Vejret, naar den samme uforandrede Mængde af Omsætningsmidler skulle strække til og besørge Omsætningen. Det lader sig saaledes ikke nægte, at Krediten øver en betydelig Indflydelse i Retning af at muliggjøre en endog betydelig, almindelig Prisstigning. Det er endog, som paavist af Stuart Mill, den simple Bogkredit, der ikke iklæder sig Form af et udvortes existerende, cirkulerende Kreditmiddel, som i en begyndende Spekulationsperiode sætter i Stand til at foretage en Mængde Omsætninger til stedse stigende Priser, og det er fuldkomment rigtigt, hvad han gjør gjældende, at en Mands Kjøbeevne bestaar i den Pengesum, som han i Øjeblikket besidder eller har tilgode + hans Kredit, og at hans Indflydelse paa Priserne bestemmes ved det Omfang, hvori han benytter denne sin Kjøbeevne, altsaa navnlig det Omfang, hvori han gjør Brug af sin Kredit. Og i hvilket enormt Omfang dette kan ske, er bleven tilstrækkelig oplyst under og efter forskjellige Kriser; Stuart Mill anfører saaledes exempelvis, at under den ved en Udsigt til Krig med China i 1839 fremkaldte extraordinære Stigning i Thepriserne kjøbte en Handlende med en Kapital af 1200 Lstr., som endda ikke existerede i Form af disponible Penge, The for ikke mindre end 80,000 Lstr.; fra Krisen i 1857 kan anføres en stor Mængde Exempler paa lignende Forhold. Men hvad det her gjælder om bestemt at fastholde, det er, at alle disse Opkjøb have en rent foreløbig Karakter, og

at det derfor ogsaa kun er en forbigaaende Prisstigning, som kan fremkaldes derved. Alle disse Opkjøb paa Kredit gaa kun glat, saa længe Priserne — tildels netop ved dem — ere stadigt opadgaaende, saa at der er en bestemt Forventning hos den, der giver Krediten, om at den, der har modtaget Varerne paa Kredit, vil kunne sælge dem med Fordel. Saasnart denne Forventning begynder at svækkes, strækker den simple Bogkredit ikke længer til og forlanges afløst af Kreditmidler, der have en mere objektiv Karakter, Vexler eller Anvisninger, som Kreditor atter kan overdrage til Andre, der have Tillid til, at disse Kreditmidler i sin Tid ville blive indfriede kontant, og saaledes enten afgjøre sin egen Gjæld eller faa virkelig Betaling for de leverede Varer. Men voxer Mistilliden, ville disse Kreditmidler heller ikke længer strække til; almindelige Vexler fra mindre bekjendte Firmaer forlanges afløste af første Klasses Vexler eller Anvisninger paa solide Bankiers eller Banker. Og det Tidspunkt kan tilsidst komme, da heller ikke disse anses for tilstrækkelig fyldestgjørende, men kun kontante Penge eller Banksedler, der sættes i Klasse hermed. Det er til en Indfrielse med disse i sidste Instants at alle Kreditmidlerne pege hen, og de bæres alle oppe af den Forventning, at de fra Kjøbmand til Kjøbmand foregaaede, ved Hjælp af Kreditmidler iværksatte, Omsætninger tilsidst afløses af et virkeligt Salg til en Konsument, der betaler med kontante Penge.

M. a. O.: der er, saa at sige, to Omsætningssphærer, der ganske vist berøre hinanden, men dog ere hver for sig et selvstændigt Hele, — Omsætningerne i Forretningsverdenen, fra Producenter til Kjøbmænd og atter

fra en Kjøbmand til en anden — og den definitive Afsætning til Konsumenterne. Det er saa godt som udelukkende i hin Sphære, at Omsætningerne foregaa ved Hjælp af Kredit og Kreditmidler, medens Afsætningen til Konsumenterne som Regel foregaar mod Penge. Gives der i dette Forhold Kredit, vil det alene sige Henstand med den Betaling, der nødvendig maa finde Sted. Det er denne definitive Afsætning, som er det Maal, der haves for Øje ved alle de forudgaaende Omsætninger til stadigt stigende Priser. Kreditmidlerne kunne rejse denne Prisstigning og drive den i Vejret — men de kunne ikke holde den oppe, dersom det viser sig, at Forbrugerne ikke ville eller kunne betale de saaledes forudsatte Priser. I modsat Fald vilde der ingen Grændse være for, hvad de Handlende vilkaarlig vilde drive Priserne op til. En begyndende Prisstigning foranlediger nemlig den ene Handlende efter den anden til at afkjøbe hinanden de samme Varer til stedse stigende Priser; denne stedse tiltagende Efterspørgsel og det stærkere Begjær driver Priserne yderligere i Vejret, og Midlerne hertil afgiver Krediten, tilsyneladende i ubegrændset Omfang. Men en Grændse er der dog. Thi de fortsatte Prisstigninger have alle deres Grund i den Formening, at Kjøberen igjen kan finde en anden Kjøber, som vil betale en endnu højere Pris — og den sidste Kjøber er, og kan ikke være nogen Anden end, Forbrugeren. Prisstigningen hviler altsaa paa den Formening, at Forbrugerne til Syvende og sidst ville betale Maximum af de opnaaede Priser eller lidt derover. Opfyldes denne Forventning ikke, saa ramler hele den foregaaende Række af Omsætninger overende og dermed den hele Sum af Kreditmidler, der nu ingen Udsigt

længer have til at blive indfriede. Men hvorvidt Forbrugerne kunne og ville betale disse Priser det beror paa Forholdet imellem deres Efterspørgsel og den dem tilbudte Varemængde. Og deres Efterspørgsel, deres Kjøbeevne bestemmes — i alt Fald for den langt overvejende Mængdes Vedkommende — ikke ved det samlede Beløb af Penge og Kredit, men ved deres virkelige Indtægter og de kontante Penge, som disse sætte dem i Stand til at betale med. For Styrken og Omfanget af deres Efterspørgsel bliver altsaa Samfundets kontante cirkulerende Pengemængde (Mønter, Papirspenge og Banksedler) væsentlig bestemmende. Det skal villigt indrømmes, at den samme uforandrede Pengemængde kan blive mere effektiv, strække længere ved en Forøgelse af dens Omløbshastighed, og ligesaa, at det samme kunde opnaas derved, at Kredsen af dem, der bruge kontante Penge til deres Indkjøb, blev indskrænket ved en mere almindelig Benyttelse af Bankanvisninger o. lign. Betalingsmidler, der i Virkeligheden kun ere et andet Udtryk for en mere effektiv Benyttelse af de samme Penge; men saadanne Forandringer ere i Virkeligheden forandrede Samfundstilstande, Opgivelse af et Samfunds nedarvede Sædvaner, og de kræve derfor altid en forholdsvis lang Tid til at trænge igjennem i noget mærkeligt Omfang, i hvert Fald en længere Tid end det Aaremaal, vi her overskue og omhandle. Man kan derfor utvivlsomt gaa ud fra, at det Omraade, paa hvilket Omsætningen foregaar ved Hjælp af Penge i snævrere Forstand, ikke er bleven formindsket i det her omhandlede Tidsrum, naar Hensyn tages til den samtidig stedfundne, ret betydelige Tilvæxt af den paagjældende Del af Befolkningen, den store Mængde af

Forbrugere, der betale kontant for deres Indkjøb af Varer. I et Tidsrum, i hvilket den relative Omløbshastighed af henholdsvis Penge og Varer ikke er undergaaet nogen mærkelig Forandring, og i hvilket det er bleven mere almindeligt at foretage enten direkte Ombytninger af Varer og Tjenester imod hinanden uden Brug af Penge eller at bruge Kreditmidler istedenfor Penge i de daglige Indkjøb, vil derfor en Forøgelse af Pengemængden være den eneste og uundgaaelige Betingelse for en mere end blot forbigaaende almindelig Prisstigning, og ingen nok saa intensiv og nok saa dristig Spekulation kan hidføre en saadan. Men dersom nu tvært imod Pengemængden skulde formindskes (for Europas Vedkommende t. Ex. ved Bortstrømmen til Orienten eller til Amerika), vil denne Formindskelse nødvendig medføre en mindre intensiv Efterspørgsel fra Forbrugernes Side, ɔ: en ringere Evne til at betale de tidligere Priser for den samme udførte Varemængde, og Følgen vil da blive en Prisnedgang. Ganske vist kunde en saadan Prisnedgang forhindres derved, at man satte Kreditmidler istedenfor de bortstrømmende Penge; men ordentligvis vil dette saa langt fra ske, at tvært imod netop Pengenes Bortstrømmen og den derved strax indtrædende Tendents til faldende Priser vil bidrage til at indskrænke Brugen af Kreditmidler, fordi den Tillid til en eventuel Indfrielse, der bærer disse oppe, bliver ringere og mindre almindelig. Og ganske det samme Resultat indtræder, naar Pengemængden vel forbliver uforandret, men Udbudet af Varer voxer ved en forøget Produktion, et rigere Udbytte paa Grund af forbedrede Produktionsmidler og nye Opfindelser. Befolkningen har da kun den samme uforandrede Kjøbeevne overfor

det større Vareudbud som overfor det tidligere mindre — d. v. s. den kan kun kjøbe den større Varemængde, dersom Priserne blive lavere.

En jævn Udvikling af Produktionsforholdene i Almindelighed, som er det i sig selv Naturlige og Normale, vil derfor ledsages af en stadig, jævn Prisnedgang, naar der ikke samtidig finder en tilsvarende Forøgelse af den egentlige Pengemængde Sted enten ved nye Guldtilførsler fra Minerne eller ved Udstedelse af Statspapirpenge eller ved en Forøgelse af Bankernes udækkede Seddelbeløb. Da det nu fra alle Sider erkjendes, at der i det sidste Tiaar har fundet en betydelig Udvikling Sted i de fleste Produktioner og at de forbedrede Transportmidler have bidraget til et stærkt forøget Udbud af de fleste Varer, samt at det er notorisk, at der siden 1873 har — med nogle Svingninger — fundet en stadig, jævn Prisnedgang Sted, ligger allerede heri tilstrækkelig Begrundelse for det Antagende, at Pengemængden ikke kan være bleven forøget i et tilsvarende Forhold som den øvrige Produktion eller med andre Ord, at Guldforsyningen har været utilstrækkelig til at opretholde det tidligere Prisniveau. En særlig Undersøgelse af Guldets Produktionshistorie i disse Aar saa vel som af Efterspørgslen derefter vil godtgjøre Rigtigheden af dette Antagende.

Forinden vi imidlertid gaa over til denne Undersøgelse, vil det være nødvendigt at gaa lidt nærmere ind paa det alt foran berørte Forhold, der saa bestemt synes at modsige Paastanden om Guldets Utilstrækkelighed — det rigelige »Pengemarked«; thi i disse Dage (Slutningen af Maj 1885) lyde Beretningerne rundt omkring fra paa »særdeles rigelige Pengemarkeder«; i

England ventes den officielle Diskonto nedsat yderligere fra det nuværende lave Punkt, $2^1/_2$ pCt., da der i det aabne Marked diskonteres villigt til $1^1/_2$ pCt.; den franske Diskonto er 3 pCt., ogsaa i Tydskland er »Penge« meget rigelige, og den danske Nationalbanks Diskonto er $3^1/_2$ à 4 pCt. Alt dette synes at give dem Ret, der paastaa, at der er »Guld nok«.

For at forstaa denne Modsigelse imellem de lave Varepriser, der ere enstydige med: Mangel paa Guld, og den lave Diskonto, der siger: Guld nok, maa det for det Første erindres, at »Guld nok« kun vil sige: i Forhold til Efterspørgselen; men dernæst maa man gjøre sig klart, at Guldet, Pengene, have en dobbelt Funktion: de ere ikke blot et Omsætningsmiddel, de ere tillige et Opsparingsmiddel. Det er netop den sidste Funktion, som bevirker en saa væsentlig Forskjel imellem Middelalderens Naturalsystem og Nutidens »Kapitalismus«. Saa længe Enhver, der vil opspare, er henvist til at bevare Forraad af alle de enkelte Naturfrembringelser, er Grændsen for Opsparing snart naaet; man kan ikke vedblivende »opspare« Kvæg, thi det kræver Fodring og Pasning, man kan ikke Aar efter Aar »opspare« Korn paa sine Lofter, thi dels savnes der Plads, dels vilde Kornet svinde og forringes i Værdi ved at henligge — og de fleste andre Varer i endnu højere Grad. Det er den almindeligere Brug af Penge og den rigelige Forsyning med dem, som i nyere Tid har tildelt den rørlige Kapital saa stor en Rolle. I Lehnstiden var det kun faste Ejendomme, der gjorde Besidderen rig; og Alle vide, i hvilken Grad disse Fortidens Stormænd, ja selve Kongerne og Statsmagten, altid vare i Forlegenhed for rørlige Kapitaler, for Penge.

Lassalle har givet en træffende Skildring af Lehnstidens Stormænd og alle de Ydelser og Herligheder, som de raadede over: hans Undergivne bringe ham Masser af Korn, Høns, Skinker, Oxer, Svin, Æg, Smør, Olie, Frugter, Vin, Honning osv. osv. Skræderne og Skomagerne i den lille By, som staar under hans Skytsherredømme, bringe ham Klæder og Skotøj o. s. fr. »Han er en rig, rig Mand. Men han kan, — og det er netop hans Ulykke, naar vi sammenligne ham med en Nutids-Fabrikant, og hans Forskjel fra denne — han kan ikke kapitalisere disse Afgifter . . . han kan netop kun fortære disse Nydelsesgjenstande . . . han er henvist til den særlige Brugsværdi, til Tjenesterne, han staar ikke overfor den almindelige Bytteværdi, overfor Pengene.« Ganske vist er den Hovedgrund, som Lassalle fremhæver til, at alt dette for ham kun er Nydelsesforraad, ikke Kapital, den, at Middelalderens hele sociale Ordning og alle dens økonomiske Baand sætter snævrere Grændser for den Enkeltes Virksomhed; men den virkelige Begrændsning ligger dog allerede deri, at alle disse Forraad, som han rigtig fremhæver, ere Brugsværdier, ikke Bytteværdier, at Penge endnu ere tilstede i saa ringe Mængde, at de nærmest kun fungere som Omsætningsmiddel i smaa Kredse og at der ikke er nok af dem til, at de kunne fungere som Opsparingsmiddel i større Omfang. Det er de rigeligere Tilførsler af Guld og Sølv efter Amerikas Opdagelse, som, samtidig med at de bringe Pengenes Kjøbeevne til at dale stærkt, give Midler til en Opsparing, som man ikke tidligere havde kjendt, og skaber en rørlig Kapital, der snart skulde overfløje den hidtil dominerende faste Kapital. Pengene blive snart den almindelige Repræsentant for

Kapitalforraadene, og efterhaanden som disse voxe, voxer ogsaa Mængden og Størrelsen af de Pengekapitaler, der repræsentere dem og som bestaar af Penge, der midlertidig gaa ud af Vareomsætningen. I samme Grad, som Vareforraadene øges, voxer ogsaa Pengekapitalerne, og i samme Grad, som disse blive »rigelige«, indskrænkes den Del af Pengemængden, der vedbliver at cirkulere og besørge Vareomsætningen. Derfor er det saa langt fra nogen Modsigelse, at »Pengemarkedet« er rigeligt, medens der paa Varemarkedet er en saa utilstrækkelig Forsyning med Penge, at Varepriserne stadig gaa nedad, at dette meget mere er den naturlige Følge af, at Vareproduktionen udvikles og Forraadene voxe, uden at Guldtilførslerne holde Skridt dermed.

Man kan ogsaa fremstille dette fra en anden Side, der maaske gjør Forholdet endnu klarere. Naar en Fabrikant eller Landmand »opsparer« en Del af sin Aars-Indtægt, vil dette jo sige, at han ikke anvender denne helt ud til at kjøbe Raastoffer og Arbejdskraft til Fortsættelse af Produktionen eller Varer til eget Forbrug, at han altsaa undlader at udgive ɔ: udbyde paa Varemarkedet en Del af de Penge, han har faaet for Udbyttet af sin Produktion. Levede vi under et Naturalsystem, vilde han have tilbageholdt en Del af selve dette Udbytte som et Forraad, han først senere engang vilde ombytte med de nævnte Værdigjenstande; nu repræsenterer de ikke udgivne Penge dette Forraad, hans Kapital. Disse Penge vil han da enten ligefrem lægge »paa Kistebunden«, — og i saa Fald er det da klart nok, at de gaa ud af Cirkulation og at den omløbende Pengemængde formindskes med dette Beløb —; eller ogsaa vil han deponere dem i en Bank. I sidste Fald

forøges altsaa dennes Beholdning af disponible Midler, saa at den lettere og villigere kan tilbyde Laan; og naar da tilmed Efterspørgselen efter Laan er forholdsvis ringe, fordi der ingen Lyst er til Spekulationsopkjøb og heller ingen Tilbøjelighed til at foretage nye Anlæg eller udvide de bestaaende, vil Prisen for Laan — Diskontoen — gaa ned. Dette vilde den jo gjøre, selv om der ingen særlig Forøgelse af de opsparede Kapitaler fandt Sted, saa snart Efterspørgselen efter disse aftager; og lav Diskonto behøver derfor ingenlunde at tyde paa en Forøgelse af de opsparede Midler; den kan ganske simpelt betyde, at der ingen Efterspørgsel er efter dem. Dersom imidlertid begge Dele træffe sammen, vil Diskontoen blive saa meget lavere og endog have Tilbøjelighed til at gaa lavere og lavere, jo mere Pengene drages ud af Omløbet og derved fremkalde en Prisnedgang paa Varemarkedet, der formindsker Spekulationslysten. »Billige Penge« i Betydning af billige Laan, altsaa lav Diskonto, og Stigning af Pengenes Kjøbeevne ved Nedgang i Varepriserne er derfor langt fra uforenelige; at de tvært imod meget vel kunne følges ad, er erfaringsmæssig godtgjort paa en uimodsigelig Maade.

Vi kunne nemlig pege paa en tidligere Periode, da Guldet, Pengene, som det nu er almindelig erkjendt, ja notorisk, steg i Værdi, medens Renten gik nedad og Diskontoen noteredes lavt. Det var Perioden 1815—30. Paa Grund af Opstanden 1810 og derefter Borgerkrige i Mexico saa vel som i Spaniens sydamerikanske Besiddelser, der medførte en Forstyrrelse af Bjærgværksdriften, som sidstnævnte Sted yderligere forøgedes ved Slavernes Emancipation og de spanske Kapitalisters Fordrivelse, aftog Produktionen af Guld og Sølv i denne Periode

saaledes, at den aarlige Tilførsel af ædelt Metal til Europa højst kan anslaaes til 5 Mill. Lst. istedenfor 10 à 11 Mill. Lst. i de nærmest forudgaaende Tiaar, hvad dèr ikke engang var tilstrækkeligt til efter Fyldestgjørelse af Industriens Forbrug at erstatte det aarlige Slid og den stadige Afgang til Orienten. Det er derfor notorisk, at Pengemængden i Europa i Tiden fra 1810—30 endog var i Aftagende; Formindskelsen anslaas til over $^1/_2$ Mill. Lst. aarlig.*) Paa den anden Side førte Ophøret af de langvarige Krige i 1815 til en betydelig Udvikling af Produktionen, og Resultatet af begge disse Momenter blev da en Stigning af Pengenes Værdi, altsaa en almindelig Prisnedgang.**) I hvilken Grad denne Prisnedgang særlig ramte Landbrugets Produkter, fordi det især var i Landbruget, at en stærk Udvikling var foregaaet, er bekjendt nok; 20'erne var vort Landbrugs mest trykkede Tid. Men samtidig med, at Pengenes Kjøbeevne saaledes var i Stigning paa Grund af den utilstrækkelige Tilførsel af ædle Metaller og der som en Følge heraf ligesom nu herskede en almindelig Forretningsløshed — hvad der har fundet sit blivende Udtryk i J. B. Say's *Lettres à Malthus sur les causes de la stagnation générale du commerce*, 1820, — var »Pengemarkedet rigeligt« (»Kapitalerne slumre paa Bunden af Kapitalisternes Kister«, siger Say, »Banque de France alene har 223 Millioner i Metal i sin Kasse eller dobbelt saa meget, som dens Seddelcirkulation beløber sig til«) og Diskontoen lav. Det er tilstrækkelig bekjendt, at det er i denne Periode, at en almindelig

*) Jfr. nærmere Will. Scharling: Pengenes synkende Værdi, Kbhn. 1869 S. 103—7 og 126—30.

**) S. Journal des Économistes, Marts 1885, S. 415 ff.

Convèrtering af Statsgjælden til lavere Renter finder Sted i de fleste Lande: for Danmarks Vedkommende vil det erindres, at disse Konjunkturer benyttedes til at optage det bekjendte 3 pCt.'s dansk-engelske Laan af 1825 (til en Kurs af 75, altsaa faktisk 4 pCt.) for dermed at afbetale de i den foregaaende Tid optagne meget byrdefulde $4^1/_2$, 5 og 6 pCt.'s Laan. Tidsrummet 1815—30 har saaledes paa det Uomtvisteligste godtgjort, at en lav Diskonto og en utilstrækkelig Guldforsyning eller med andre Ord et rigeligt »Pengemarked« og Mangel paa Penge (ɔ: Efterspørgsel) paa Varemarkedet med deraf følgende dalende Priser meget vel kunne optræde samtidigt.

Inden jeg gaar over til at paavise, at der virkelig faktisk i 1873—84 ligesom i 1815—30 har fundet en relativ Formindskelse af Forsyningen med ædelt Metal Sted, vil det endnu være rettest at dvæle lidt ved den Betydning, som en til Guldets stigende Kjøbeevne svarende jævn almindelig Prisnedgang har og maa have for den hele økonomiske Tilstand. Det vil nemlig derved blive klart, at selve dette Fænomen, den jævne Prisnedgang, hvorom der hersker almindelig Enighed, er tilstrækkelig til at fremkalde den Forretningsløshed og trykkede Tilstand, hvorover der fra alle Sider klages.

Dersom en Vare synker i Pris, fordi det er bleven muligt at frembringe den med ringere Omkostninger t. Ex. paa Grund af en ny Maskine eller en hensigtsmæssigere Produktionsmethode, der strax kan bringes til Anvendelse overalt, eller Benyttelsen af et billigere Raa- eller Hjælpestof end det hidtil brugte, vil denne Prisnedgang ordentligvis virke stimulerende paa den paagjældende Produktion, fordi den billigere Pris i Almindelighed fremkalder et saa meget forøget Forbrug,

at Prisnedgangen ikke fuldstændig kommer til at svare til den vundne Besparelse, og der saaledes er en større Fordel forbunden med at producere den paagjældende Artikel end før — og i ugunstigste Tilfælde i alt Fald ikke ringere Fordel. Prisnedgangen vil da ogsaa, forsaavidt den beror paa en ny Methode eller Maskine, først successivt kunne indtræde, efterhaanden som den nye Methode trænger saa almindeligt igjennem eller de nye Maskiner faa tilstrækkelig Udbredelse til, at et forøget Begjær kan fuldt tilfredsstilles. Prisfaldet er altsaa her et Udtryk for billigere Produktionsomkostninger, og kun de, der vedblivende ere nødsagede til at arbejde med de gamle Maskiner, med uforandrede Omkostninger, ville lide Tab. Men ganske anderledes stiller Forholdet sig, naar en Vare synker i Pris, fordi Pengene stige i Værdi. I dette Tilfælde vil nemlig Prisnedgangen ikke være et Udtryk for en tilsvarende Formindskelse af Omkostningerne. Ganske vist vil der delvis indtræde en Lettelse i disse, for saa vidt som ogsaa andre Varer falde i Pris, altsaa ogsaa de brugte Raastoffer, Brændsel o. lign.; men ved Siden deraf forblive andre, og maaske de væsentligste, Omkostninger uforandrede: Forrentning af hele den faste Kapital og — i al Fald foreløbig — Arbejdslønnen. Og selv den Fordel, som Raastoffernes større Billighed yder, vil i Virkeligheden ikke vise sig som en reel Fordel, for saa vidt som Raastofferne ere kjøbte nogen Tid forud for Afsætningen af det færdige Produkt, altsaa paa et lidt tidligere Stadium af Prisnedgangen og til dennes Priser, selv om der først betales senere hen. Det er saaledes ikke den nu fuldendte Produktion, der nyder Godt af det billigere Raastof; det er først den næste, som nu skal paabegyndes —

men det Fabrikat, som fremgaar deraf, vil ved en fortsat Prisnedgang atter være sunket i Værdi o. s. fr. Sandt nok, de personlige Forbrugsgjenstande, som Producenten skal kjøbe for det indvundne Udbytte, blive ogsaa billigere; men paa Grund af den mellemkommende Detailhandel vil Fabrikanten i Egenskab af Konsument ikke mærke Prisnedgangen paa sine i Detail gjorte Indkjøb i samme Grad som paa sine en gros solgte Produkter. Og derhos ere disse sidste Udgifter som oftest kun en forholdsvis ringe Del af Producentens hele Brutto-Udgift. Lad os sætte, at en Fabrikant med en aarlig Afsætning af Produkter for ca. 500,000 Kr. har et Netto-Overskud af ca. 20,000 Kr. En Prisnedgang af 2 pCt. vil da, saa længe Kapitalens Forrentning, Arbejdsløn, Skatter m. m. forblive uforandrede, selv om den ogsaa finder Sted for Raastofferne og Brændsel, dersom Udgifterne hertil kun udgjøre $^1/_5$ af den samlede Bruttoudgift, formindske hans Aarsfortjeneste med 40 pCt. Vedbliver Prisnedgangen fremdeles med 2 pCt. det følgende Aar, vil Fortjenesten, under de samme Forudsætninger, gaa ned til $^1/_5$ af, hvad den før har været. Jeg har alt tidligere, og det netop paa en Tid, da man levede under opadgaaende Prisforhold og i et længere Tidsrum nærmest kun havde kjendt til en stadig Synken i Pengenes Værdi, nemlig i April 1874, altsaa aldeles upaavirket af de Forhold og Tilstande, det nu gjælder om at analysere, søgt at skildre Virkningerne af en — da kun tænkt, men ikke forudset — stadig og jævn Stigning af Pengenes Værdi og fremhævet, at en Formindskelse af den cirkulerende Pengemængde medfører en — efter de tilvante Værdibegreber — formindsket Efterspørgsel efter Varer og

Tjenester, idet man nu kun kjøber for 8 eller 9 Kroner, hvor man før plejede at kjøbe for 10. »Det er sandt nok, at det kun bliver en Regning med andre Tal, og at den, der maa sælge til lav Pris, ogsaa kan kjøbe igjen til lav Pris. Men denne «Flauhed i Forretningerne», disse lave Priser, ville dog snart virke lammende paa Omsætningsforholdene i det Hele og derigjennem paa Produktionen og Efterspørgslen efter Arbejdskraft, saa at det hele Samfund mere eller mindre berøres deraf. Thi i de allerfleste Forretninger arbejdes der i stort Omfang med Kredit; det er ikke blot laante Kapitaler, hvis Forrentning bliver den samme, uagtet der nu skal sælges mere for at opnaa det samme Pengebeløb; men det er ogsaa Raastoffer, der ere modtagne til de tidligere højere Priser og nu efter Salget af de færdige Varer til de lave Priser skulle betale med hine uforandrede Beløb, ligesom det præsterede Arbejde er betalt forud af Fabrikanten i Forventning om det Udbytte, der vil naaes ved Salget af det Producerede, naar det engang bliver færdigt. De fleste Producenter og tildels Handlende have saaledes betydelige Forpligtelser at opfylde, som de med Lethed kunne fyldestgjøre, naar de sælge til de forudsatte Priser, men som de kun med den største Vanskelighed eller endog slet ikke kunne opfylde med de Priser, hvortil de nu maa sælge«*). De her fremhævede Momenter faa i Øjeblikket saa meget større Betydning, som de sidste 12 Aars Prisnedgang netop fulgte umiddelbart efter nogle Aar, i hvilke der paa Grund af den ved Milliardbevægelsen fremkaldte pludselige

*) Will. Scharling: Guldlandenes Opdagelse og Virkningerne deraf. Kbhn. 1874.

stærke Prisstigning for adskillige Frembringelser grundlagdes en betydelig Mængde nye industrielle Anlæg eller Udvidelse af ældre (man jævnføre blot den betydelige Forøgelse af vore industrielle Aktieforetagender i Aarene 1871—74, se Danmarks Statistik I. S. 730—36), hvilke Anlæg saaledes ere tilvejebragte til en særlig høj Pris og følgelig kræve en betydelig Forrentning, der maa og skal udredes, for saa vidt det ikke er vedkommende Anlæggers (eventuelt Aktieselskabets) egen opsparede Kapital, der er anbragt i Foretagendet. Det eneste Punkt, paa hvilket Producenten kan tilvejebringe en Formindskelse af Omkostningerne, er Arbejdslønnen; men bortset fra, at en Nedsættelse kun vil kunne sættes igjennem efter en Strejke, der medfører yderligere Tab, vil en Nedgang i Arbejdslønnen være enstydig med en Indskrænkning af Arbejdernes Efterspørgsel efter forskjellige Forbrugsartikler, der virker trykkende paa andre Industrigrene. Og hvad der yderligere bidrager til at trykke Industrien i det Hele taget, det er den Indflydelse, som stærkt nedadgaaende Priser øve paa den hele Handelsomsætning. Udsigten til at man mulig om kort Tid vil kunne kjøbe til lavere Priser end nu, og de igjennem længere Tid gjorte Frfaringer om, at man lider Tab ved den successive Realisation af større Vareopkjøb, vil ganske naturlig indskrænke Opkjøbene til det umiddelbare Forbrug. Spekulationen faar hermed en Ende; Omsætningen er langsom og treven, og den mindre raske Afsætning, som nødsager til en Begrændsning af Produktionen, paafører denne yderligere Tab; thi hvert enkelt Produkt bliver forholdsvis dyrere, naar Produktionens Omfang bliver mindre, da de faste Ud-

gifter blive de samme og skulle dækkes af et mindre Qvantum Varer end før.

Til alt det Anførte kommer endnu et Moment, der gjør den ved Pengenes stigende Værdi foraarsagede jævne Prisnedgang langt mere trykkende og farlig end det ved en forbigaaende Overproduktion af en eller nogle Varer fremkaldte stærke Prisfald for disse. En Overproduktion indeholder i sig selv en saa stærk Opfordring til at indskrænke Produktionen, at der i alt Fald ikke foreløbig vil finde nye Anlæg Sted og ikke foretages nye Udvidelser af de ældre; og da selve Prisfaldet i Almindelighed vil bidrage til at fremkalde et forøget Forbrug, vil den fornødne Balance imellem Produktionen og Efterspørgselen efterhaanden igjen af sig selv tilvejebringes. Vi se dette selv under de nuværende Forhold foregaa paa et Omraade, hvor der notorisk har fundet en Overproduktion Sted, nemlig i Sukkerindustrien; og dog ville Forholdene ogsaa her maaske stille sig ugunstigere end til andre Tider, hvor der kun var Tale om en rent partiel Overproduktion. Thi den Omstændighed, at Sukkeret er bleven saa billigt, at Prisen ikke dækker Produktionsomkostningerne, vil aabenbart i sig selv ikke indeholde nogensomhelst Opfordring til at anlægge nye Fabriker; tværtimod. Vi se da ogsaa hertillands, at et allerede paatænkt nyt Anlæg foreløbig er bleven stillet i Bero. Og dog stiller Forholdet sig nu en Del anderledes derved, at der samtidig har fundet en Stigning i Pengenes almindelige Kjøbeevne Sted — og helt anderledes stiller Forholdet sig paa Omraader, hvor dette er den eneste Grund til Prisnedgangen. Thi her er Forholdet det, at, medens Produktionen ikke længer svarer Regning for de ældre Anlæg der ere til-

vejebragte paa en dyrere Tid og derfor bebyrdede med en forholdsvis betydelig Anlægskapital, som skal forrentes, vil det derimod nok kunne betale sig — eller menes i alt Fald at ville kunne betale sig — at opføre nye Anlæg til de nuværende lavere Priser. Dersom Prisnedgangen skulde standse paa det Punkt, hvor den nu er — og der vil altid være Adskillige, som tro, at nu maa man dog omtrent have naaet det dybeste Punkt, nu kunne Priserne ikke gaa synderlig længere ned —, saa vil et paa det nuværende Prisniveau grundlagt Foretagende jo meget vel kunne bære sig. Selve Prisnedgangen byder saaledes stedse de ny tilkommende Anlæg gunstigere Chancer end de alt bestaaende og giver dem i hvert Fald et afgjort Fortrin i Konkurrencen. Det er dette, som netop under Forhold som de nuværende gjør det saa vanskeligt og næsten haabløst at faa gjort Ende paa den formentlige almindelige Overproduktion; thi den forstyrrede Balance vil ikke kunne oprettes derved, at nye Anlæg ikke finder Sted*), men kun ved Nedlæggelse og Opgivelse af de ældre Foretagender, og disse ville i det Længste værge sig herimod i Haab om, at der dog engang maa komme bedre Tider, og, hellere end helt at afskjære sig fra Muligheden af at benytte disse, foreløbig arbejde

*) Det fortjener i saa Henseende Opmærksomhed, at Economist, der tror paa Legenden om en almindelig Overproduktion, der nok vil rette sig af sig selv, i sin Aarsoversigt over 1884 siger om Skibsfartens Udsigter for Fremtiden, at de i det Hele se lidt bedre ud iaar end ifjor, fordi »den hensynsløse Spekulation i Bygning af Skibe har ophørt, og saafremt ikke de lave Omkostninger friste til at bygge for meget, vil den nuværende Overflødighed af Tons efterhaanden blive bragt i Overensstemmelse med Efterspørgslen.«

uden Udbytte, mulig endog med Tab. Dersom derfor den nuværende Tilstand skal betragtes fra Synspunktet om en almindelig Overproduktion, er der ikke megen Udsigt til en Bedring, førend det Tidspunkt naaes, da en stor Del ældre Foretagender ere gaaede til Grunde — og denne Udsigt er i sig selv alt Andet end glædelig og enstydig med en Række betydelige økonomiske Tab, en Tilintetgjørelse af bestaaende Værdier. Og der vil da næppe kunne gjøres Nogetsomhelst for at forbedre Tilstanden — Andet end det, at lade Tingene gaa deres egen skjæve Gang, indtil det Tidspunkt er naaet, da Balancen er gjenoprettet ad den angivne bedrøvelige Vej. Opfattelsen af den nærværende Tilstand som «kun» værende Resultat af en almindelig Overproduktion, er derfor i Virkeligheden omtrent den mest pessimistiske og trøstesløse, der kan opstilles. Thi naar en almindelig Overproduktion ikke viser sig ensbetydende med en Gjenoprettelse af den ved forskjellige partielle Overproduktioner forstyrrede Balance, saa vil den paa Grund af de her berørte Forhold i sig selv indeholde Spiren til en stadig Fortsættelse af «Overproduktionen». Det er da ogsaa meget karakteristisk, at Economist, der afviser Tanken om, at Mangel paa Guld kunde være Aarsag til de sidste Aars trykkede Forhold, og derimod hævder en almindelig Overproduktion, som nok vil rette sig af sig selv, regelmæssigt hvert Aar i sin «Commercial history» for det foregaaende Aar betegner dette som «a year of disappointment», men knytter gode Forhaabninger til det nye Aar, der atter vise sig at være «a disappointment». Aarsoversigten over 1883 begynder saaledes med følgende Ord: «Ligesom dets umiddelbare For-

gænger har 1883 for Flertallet af Fabrikanter og Handlende været et Skuffelsens Aar. Ved dets Begyndelse nærede man ret almindelig Haab om en Bedring i Forretningerne» osv., og slutter disse Betragtninger med at sige: «Der er saaledes forskjellige Grunde til at vente, at 1884 vil vise sig mere gunstigt for Forretningsverdenen end 1883». Men Aarsoversigten over 1884 begynder atter saaledes: «Da vi skrev for 12 Maaneder siden, karakteriserede vi 1883 som et Skuffelsens Aar, og om 1884 maa det nu siges, at det har bragt endnu større Skuffelser. Istedetfor den Bedring, som Mange vare tilbøjelige til at stille i Udsigt, har der været forøget Tilbagegang (depression), og vi har utvivlsomt følt Trykket af strænge Tider stærkere end i mange Aar». Imidlertid slutter Bladet ogsaa denne Gang med den Udtalelse, at «Omstændighederne nu ere mere gunstige for en Bedring, end de vare ved Udgangen af 1883», — hvad dog ikke forhindrer, at Bedringen indtil Dato fremdeles er udebleven. Den tilføjer da ogsaa forsigtigvis: «Forinden denne Bedring indtræder, er det imidlertid ikke uantageligt, at Produktionen først maa yderligere begrændses og den nu existerende Nød blive mere følelig», thi «vi synes at være komne nær til Vendepunktet, men endnu ikke ganske at have naaet det». Det maa imidlertid efter Economist's Opfattelse af Forholdene bero paa «Vendepunktet» selv, hvornaar det vil behage at indfinde sig, og foreløbig synes der ingen anden Grund at være til at vente, at det snarere skulde komme i 1885 end i 1884 eller 83 eller 82, end den populære Tro paa, at én Gang maa det dog begynde at blive godt og at de trykkede Forhold dog ikke kunne vare evig.

Dersom derimod den Erkjendelse kunde trænge almindelig igjennem, at Hovedgrunden til den nuværende økonomiske Tilstand er den, at Pengemængden ikke har holdt Skridt med den betydelige Udvikling paa de fleste Produktionsomraader, som i og for sig maa anses for baade ønskelig og naturlig, saa ville de ledende Statsmænd selv have det i deres Magt at raade Bod herpaa ved at supplere den utilstrækkelige Pengemængde med Surrogater, der, naar de gaa jævnsides med Penge, fungere netop som disse. Paa hvad Maade dette bedst kunde ske, skal senere blive berørt.

Samle vi den foregaaende Udviklings Resultater, kunne vi nu sige: Da det er notorisk og erkjendt fra alle Sider, at der i de sidste 12 Aar har fundet en — bortset fra en kortvarig, forbigaaende Reaktion, saa godt som stadig — jævn Nedgang Sted i de fleste Varepriser, der er enstydig med en Stigning i Pengenes Kjøbeevne i Guldfodslandene, altsaa en Stigning af Guldets Værdi, — da det er ubestrideligt, at dette kun kan være Resultatet af en Udvikling, hvorved det tidligere Forhold imellem Pengemængden og Varemængden er bleven forandret, — og da det endvidere er almindelig anerkjendt, at Vareproduktionen i dette Tidsrum er bleven forøget, saa at baade Vareudbudet og Vareforraadene ere voxede, saa er der paa Forhaand al Grund til at antage, at Pengemængden ikke er undergaaet en tilsvarende Forøgelse og altsaa nu er utilstrækkelig til at besørge Omsætningen af de forøgede Varemængder paa det tidligere Prisniveau og kun i Stand til at gjøre dette ved lavere Priser. Der er saa meget mere Grund hertil, som man ikke paa nogen anden Maade ser sig i Stand til at forklare den nuværende økonomiske Tilstand eller paapege

Aarsagen til samme *), medens en ved en relativ eller absolut Formindskelse af Pengemængden fremkaldt jævn Prisnedgang efter sin Natur netop maa fremkalde alle de Phænomener, som karakterisere den nærværende Tilstand: fuldstændig Standsning af Spekulationsopkjøb, Indskrænkning af de Handlendes Efterspørgsel til det nødvendige, umiddelbare Forbrug, deraf følgende begrændset og treven Afsætning for Producenterne, Tilbøjelighed til at indskrænke Produktionen, ringe Fortjeneste for Driftsherrerne og Vanskelighed ved at faa Arbejde for Arbejderne. Det skal nu blive paavist, at der virkelig i de senere Aar har fundet en Formindskelse Sted i Europas Guldforsyning og at de enkelte Stadier i Udviklingen siden 1873 netop stemme med Bevægelserne i Efterspørgselen efter og Udbudet af Guld.

I Jan. 1879 offentliggjorde jeg en Undersøgelse om »Aarsagerne til de daarlige Tider og Udsigterne til en Bedring« **), i hvilken allerede den samme Opfattelse, som her forfægtes, blev gjort gjældende: at den i 1873 indtraadte Krise, der ganske vist havde sin Hovedgrund i en Overproduktion paa flere vigtige Omraader (navn-

*) Economist, der ikke vil anerkjende Guldets Utilstrækkelighed som Aarsag, siger i Aarsoversigten over 1883: »Det er meget lettere at vise, hvor almindelig Prisnedgangen har været og hvorledes denne Nedgang har paavirket (affected) Forretningslivet, end at paavise Aarsagerne til Nedgangen«, og i Aarsoversigten over 1884: »Hvad angaar Aarsagerne til Forretningslivets utilfredsstillende Tilstand, have vi kun lidet at føje til, hvad vi tidligere have sagt herom.«

**) Nationaløkon. Tidsskr. 13de Bd. (1879) S. 117—94. (Udkommen i Særtryk paa P. G. Philipsens Forlag).

lig Jern, Kul, Tømmer m. fl.) i Forbindelse med en Overspekulation, der havde ført til en betydelig Anbringelse af Kapital i aldeles mislykkede Foretagender, forlængst maatte være overstaaet, dersom dette Kapitaltab, der øgedes ved et altfor stort Luxusforbrug, alene havde været dens Grund og Aarsag, men at der »synes kun at være Et, som tilstrækkelig kan begrunde denne uforandrede Vedvaren af abnorme Forhold langt ud over Ophøret af deres Tilblivelsesgrund — og det er . . en stadig, jævn Indskrænkning (forholdsvis) af den cirkulerende Pengemængde«. Det blev der paavist, at selve Produktionen af Guld i de seneste Aar, navnlig omtrent frå 1870, snarest har været aftagende, idet den aarlige Produktion, der gjennemsnitlig havde været

1851—56	ca.	197,000	Kilogr.	=	ca.	487	Mill. Kr.
1857—64	-	205,000	—	=	-	505	—
1865—70	-	208,000	—	=	-	512	—

derefter opgives til kun at have været i

1871—75	ca.	170,000	Kilogr.	=	ca.	423	Mill. Kr.

og i 1876 snarest noget lavere, medens det kunstindustrielle Forbrug, Slidet paa Mønterne og Afgangen til Orienten maatte antages fremdeles at have lagt Beslag paa lige saa store Beløb som i de tidligere Perioder, og derhos Amerika for at forberede Gjenoptagelsen af en virkelig Møntcirkulation havde holdt større Beløb tilbage, saa at det »med Bestemthed tør paastaaes, at Europas Forsyning med Guld til Møntforbrug (Udmøntning eller Ophobning i Bankerne, ɔ: som Dækning for Sedler) har været ringere i de sidste 5—6 Aar (ɔ: 1873—78) end i den foregaaende Tid.«

Langt større Betydning end denne lille Nedgang i Forsyningen med Guld mentes det dog at have, at »Ef-

terspørgselen efter Guld til samme Tid har været stærkt tiltagende.« Det paavistes, at selv under aldeles normale og rolige Forhold kræver en jævnt voxende Befolkning og en stadigt tiltagende Udvikling af Produktion og Omsætning en jævn, om just ikke ganske tilsvarende, Forøgelse af Omsætningsmidlerne,og at Kreditmidler kun for en Del kunne udføre denne Tjeneste, idet en Udvidelse af Krediten ogsaa kræver en Udvidelse af den Basis af kontante Penge, hvorpaa den hviler, om den ikke skal være udsat for at styrte sammen ved den mindste Rystelse. Det blev derhos statistisk eftervist, at Anvendelsen af Kreditmidler i de nærmest forudgaaende Aar netop paa Grund af manglende Tillid var bleven stærkt indskrænket, og at man saa langt fra havde udfyldt tomme Huller i Pengeomløbet ved Kreditmidlers Hjælp, at man tvært imod havde havt mere Brug for rede Penge end før og efterspurgt dem stærkere.

Hovedsagen var dog, at der i 1872—78 var opkommen en ganske ny og meget betydelig Efterspørgsel efter Guld, idet Tyskland, Danmark, Sverige og Norge i dette Tidsrum have ombyttet deres Sølvcirkulation med Guld, hvortil der er medgaaet meget betydelige Beløb af Guld, og der derhos i Landene med dobbelt Møntfod har været en stedse stærkere Tendents til at lade Guldmønt træde istedenfor Sølv, som førte til stadig forøgede Udmøntninger af Guld (i Frankrig t. Ex. udmøntedes der i 1874—76 570 Mill. fr. i Guld imod 333 Mill. fr. i Sølv, og af Metalbeholdningen i Banque de France var i 1878 1182 Mill. fr. Guld imod 984 Mill. fr. Sølv). Selv de Lande, der have en Cirkulation af uindløselige Papirspenge (Rusland og Øst-

rige), bestræbte sig i disse Aar for at samle et Metalforraad af Guld og indførte i det Øjemed Toldafgift i Guld. Endelig søgte Amerika at tilvejebringe det fornødne Kvantum Metal til at gjenoptage Møntcirkulationen fra 1. Jan. 1879. Economist, der da som nu ikke vilde erkjende, at det skortede paa Guld, maatte dog ved Udgangen af 1878 indrømme, »at det aarlige Forbrug af Guld til nye Udmøntninger og Reservebeholdninger i Tyskland og Amerika med flere mindre, nye, Guldfodslande saa vel som af Guld i Kunstindustrien i de sidste syv Aar (1872—78) i Gjennemsnit har oversteget den aarlige Produktion med ca. $1\frac{3}{5}$ Mill. Lstr., der har maattet tages fra de ældre Guldfodslande, hvis Guldmængde saaledes Aar efter Aar er bleven formindsket med dette Beløb«.

Det var disse Forhold, som med Nødvendighed førte til et stadigt Prisfald i Løbet af disse Aar, der for de 22 foran nævnte Hovedartikler paa det engelske Marked fandt sit Udtryk i følgende Forholdstal:

1. Jan.	1873	134
—	1874	131
—	1875	126
—	1876	123
—	1877	123
—	1878	115
—	1879	100

Den særlig stærke Nedgang i 1878 skyldtes dels Gjenoptagelsen af en kontant Cirkulation med indløselige Banksedler i Frankrig fra 1. Jan. 1878 og i Amerika fra 1. Jan. 1879, dels den Omstændighed, at Høsten i 1877—78 baade for Korn (Amerika 1877, Europa 1878), Bomuld og Vin m. m. var ualmindelig rig.

Det var paa dette Punkt, at mine tidligere Undersøgelser maatte afsluttes, og det Spørgsmaal frembød sig da, hvorvidt der i det givne Øjeblik var nogen Udsigt til en Bedring. Jeg fremsatte da — »ikke som en Forudsigelse, men med alt fornødent Forbehold« — den Formening, »at de extraordinære Krav til Guldmarkedet i den nærmeste Tid ville bortfalde og at der dermed vil blive gjort en Ende paa Guldets Stigning i Værdi og dermed paa det almindelige Prisfald.« Det paavistes da yderligere, at Tilvejebringelsen af et saadant mere konstant Pris-Niveau vilde først og fremmest bringe Handel og Omsætning ind i mere normale og rolige Forhold og muliggjøre forstandige Beregninger og dermed vel begrundede Spekulationer og Handeler paa længere Tid, og at disse gunstige Omsætningsforhold vilde bidrage til at gjenoplive Krediten i alt Fald paa dette Omraade. Derimod vilde saadanne mere stabile Priser paa et Niveau, der dog var endel lavere end i tidligere Aar, kun komme de Produktioner fuldt til Gode, der vare grundlagte under de lavere Prisers Herredømme, medens de industrielle Bedrifter, der vare grundlagte med større Omkostninger, ligesom de Landbrug, der havde anbragt laant Kapital paa en Tid, da Pengene havde en ringere Kjøbeevne, fremdeles vilde have endel Vanskeligheder at kjæmpe med.

Den saaledes udtalte Forventning slog nu vel ikke til for Amerikas Vedkommende, som strax skal blive nærmere omhandlet; derimod blev den i samme Grad overtruffet for Frankrigs Vedkommende, og Resultatet blev derfor alligevel det forudsatte: en Standsning af det extraordinære Forbrug af Guld. Formeningen om, at der i saa Fald vilde indtræde gunstigere Forhold, fik

saaledes i den nærmeste Tid derefter fuld Bekræftelse — og dermed var der i Virkeligheden, saa vidt Sligt er muligt, ført Bevis for Rigtigheden af den hele Opfattelse. Ved Begyndelsen af 1879 havde Prisfaldet foreløbig naaet sit største Omfang, sit laveste Punkt, og den sidste Halvdel af Aaret 1879 frembød en Reaktion, der med nogen Svingning holdt sig i 1880—81, saaledes som det fremgaar af følgende gjennemsnitlige Forholdstal for de af Economist undersøgte 22 Varegrupper:

Prisforhold	1. Jan. 1879	= 100
—	1. Juli —	= 104.5
—	1. Jan. 1880	= 115
—	1. Juli —	= 112.7
—	1. Jan. 1881	= 108
—	1. Jan. 1882	= 110.7

Naar Prisforholdene i Aarene 1879—81 bleve mindre rolige og stabile, end der havde været Grund til at vente, og der i Løbet af 1880 endog indtraadte nogen Tilbagegang, maa Aarsagen hertil vistnok nærmest søges deri, at Prisstigningen i England i 1879, tildels paa Grund af tilfældige Omstændigheder, blev stærkere og voldsommere, end der var virkelig Anledning til, saa at der i den følgende Tid maatte komme nogen Reaktion herimod. Dels var nemlig Høsten i 1879 overmaade slet, særlig i England, hvor den var »den sletteste i de sidste 30 Aar«, og herved bragtes selvfølgelig Kornpriserne til at stige stærkt*); dels og fornemmelig fremkaldte i Amerika Udsigten til at kunne betale med

*) Times af 21. Oktbr. 1879 hævder, at der nu synlig er en »revival of trade«, navnlig i de sidste sex Uger, og at denne skyldes den mangelfulde Høst baade af Korn, Vin og Sukker, der bringer disse Varer til at stige i Pris.

Korn henimod Septbr. 1879 en meget livlig Efterspørgsel efter engelsk Jern og Staal*) og derefter ogsaa andre engelske Varer. Den herved foraarsagede Prisstigning fremkaldte, som naturligt var efter den lange Stilstand i de sidste sex Aar, en voldsom Spekulationsfeber i England: »Tusinder af Personer, som aldeles intet Kjendskab havde til Forretninger, gave sig til at opkjøbe Varer, sælge paa Levering til en senere Tid, i den Forventning, at en fortsat Prisstigning vilde sætte dem i Stand til at stikke en stor Gevinst i Lommen med et lille — eller slet intet — Udlæg af Kapital. Denne Operation blev naturligvis dreven til Overmaal, som næsten alle vilde Operationer af den Art altid blive, og endte med at frembringe alvorlige Tab paa mange Hænder og en Tilbagegang i Priserne, som vedvarede til ind i Begyndelsen af 1881« (Economist). Denne lille Episode var saaledes et yderligere Bevis for Rigtigheden af den Sætning, at Spekulationen og Krediten ikke af sig selv formaa at skabe en Prisstigning, naar Forholdene ingen Anledning give hertil; at de derimod kunne drive en i selve Forholdene (d. v. s. Forholdet imellem Varemængden og Pengemængden) begrundet Prisstigning langt videre, end disse Forhold retfærdiggjøre, men at de paa den anden Side ikke mægte at opretholde disse opskruede Priser, der tidligere

---

*) I de 9 Maaneder Aug. 1879—April 80 blev der fra England afsendt 1,262,000 Tons Jern til Amerika, medens det største Kvantum, der tidligere i et halvt Aar var afskibet til Amerika, var 927,000 Tons. I det Hele var Nordamerikas Omsætning med Udlandet i Finantsaaret (1. Juli—30. Jan.) 1879—80 større end nogensinde og navnlig omtr. 30 pCt. større end i det foregaaende Finantsaar (1502 Mill. Doll. imod 1155 Mill.).

eller senere maa falde tilbage til det ved Pengemængden bestemte Niveau. Der var i 1879, som den følgende Tids Prisforhold godtgjøre, Mulighed for en Prisstigning af ca. 8 à 10 pCt.; ved at drive den op til 15 pCt. og derover nødvendiggjorde Spekulationsfeberen en Reaktion i Løbet af 1880, indtil det rette Forhold var kommen tilstede.

Det tør derfor siges, at dersom Forholdene havde faaet Lov til at udvikle sig i Ro, vilde Pengeforholdene i Europa, saaledes som de stillede sig efter Gjenoptagelsen af Sedlernes Indløselighed i Frankrig fra Jan. 1878 og i Amerika fra 1879, have bevirket, at der i Aarene 1879—81 var fremkommet et temmelig stabilt og noget højere Prisniveau. Beviset herfor ligger navnlig deri, at et saadant kom tilstede i 1880—81, efter at den pludselige, overdrevne Spekulation i Efteraaret 1879 med efterfølgende Reaktion i Foraaret 1880 var overstaaet. I sin Oversigt over Prisforholdene i England i i det sidste Halvaar af 1880 siger Economist: »Efter en omhyggelig Betragtning af disse Tal i det Hele, er deres mest fremtrædende Karaktér den næsten fuldstændige Mangel paa Svingninger. I Modsætning til de febrilske Overgange i de to foregaaende Halvaar*) synes Svingningerne i det her omtalte Halvaar højst ubetydelige.« En saadan rolig Periode uden Prisned-

---

*) Exempelvis kan anføres følgende Prisbevægelser:

	Juli 79	Jan. 80	April 80
Kobber.......	54 Lst.	73 Lst.	60 Lst.
Skotsk pig-iron	$40\frac{1}{8}$ sh.	72 sh.	$47\frac{1}{2}$ sh.
Bly..........	18 Lst. $7\frac{1}{2}$ sh.	19 Lst. 15 sh.	16 Lst. $12\frac{1}{2}$ sh.
Tin..........	64 — 10 -	98 — » -	78 — » -

Ligeledes varierede Thepriserne (alm. Congo) fra 8 d. i April 1879 til 13 d. i Oktbr. s. A. og $8\frac{1}{2}$ d. i April 1880.

gang var i sin Helhed, som paavist, netop det, man trængte til, og Economist tilføjer da ogsaa, at »vi finde blandt Fabrikanterne i mange Retninger en ret tilfreds Stemning (a tone of cheerfulness), thi skjøndt de i den sidste Tid have maattet være tilfredse med en meget lille Gevinst i deres Virksomhed, have de været i Stand til at finde en større Afsætning, og ved en saadan blive Produktionsomkostningerne naturligvis mindre.«

At en lignende Bedring i Forholdene ogsaa her i Landet foregik i 1879—80, tildels fremhjulpen af den gode Høst i 1878 og i 1880 (hvorimod Høsten i 1879 ogsaa her var mindre god, om end langtfra i samme Grad som i England), vil sikkert være i Manges Erindring. Disse to Aar betegne et stærkt Opsving efter flere Aars Stagnation og delvise Tilbagegang, hvorom der foreligger forskjellige uforkastelige Vidnesbyrd: en almindelig Stigning af Aktiekurserne, der i 1875—78 var faldne saa dybt, en ret betydelig Efterspørgsel efter Kapital, jævnsides med en lav Diskonto, og fremfor Alt den stærke Tilvæxt af Bankers og Sparekassers Deposita, der i den nærmest forudgaaende Tid havde staaet fuldstændig stille eller endog gaaet tilbage.*) Det vil være tilstrækkeligt at minde om, at Indlaanene i Kjøbenhavns Banker og Sparekasser, der fra Jan. 1875 til Septbr. 1878 — med nogle mindre Svingninger — stode uforandrede paa samme Punkt: 101 Mill. Kr., derefter fra Septbr. 1878 — Aug. 1881 forøgedes med ikke mindre end 90 Mill. Kr. Men saa begynder atter en Stil-

*) Jfr. nærmere Nationaløkon. Tidsskr. 16de Bd., S. 129—75 (Kapitalopsamling, Kapitalværdi og Kapitaludbytte i Danmark 1878—80) og Danmarks Statistik I S. 750—58.

standens, tildels en Tilbagegangens Periode, der endnu stedse vedvarer.

Ligesaa andetsteds. Med 1882 begynder »Skuffelsens Aar« — og hvert følgende Aar karakteriseres, som alt berørt, med samme Betegnelse. Og netop samtidig begynder en ny Tilbagegang i Priserne, der tilstrækkelig angives ved følgende Bevægelse i Prisforholdene i England:

1. Jan. 1879	100
— 1882	110_7
— 1883	106_5
1. Juli —	101
1. Jan. 1884	101
1. Juli —	98_6
1. Jan. 1885	95_3

At der er en bestemt Sammenhæng imellem den økonomiske Stagnation, den almindelige Forretningsløshed og de dalende Priser, vil sikkert Ingen nægte, som nøjere betragter disse Tal og jævnfører dem med Forholdene i 1879—81, da et jævnt Opsving i Forretningerne, en i det Hele tilfredsstillende Udvikling gaar jævnsides med en almindelig Prisopgang. Og den foran givne Paavisning af, hvilken Indflydelse en stadig, jævn, almindelig Prisnedgang efter Sagens Natur maa øve paa Forretningslivet og den hele økonomiske Situation, tillader næppe heller at tvivle om, at det er Prisnedgangen, der er Aarsagen, den økonomiske Tilstand, der er Virkningen af denne Aarsag — at stigende Priser ere enstydige med »opadgaaende Konjunkturer«, dalende Priser enstydige med »nedadgaaende Konjunkturer«, samt at Spekulation og Kredit vel kunne forstærke den opadgaaende Bevægelse, men trods den bedste Villie til at opretholde denne ikke formaa at

hindre den fra atter at blive nedadgaaende, naar Pengemængden ikke er tilstrækkelig til at holde Priserne oppe, men tværtimod nødvendiggjør en almindelig Prisnedgang. Der staar da endnu kun tilbage at paavise den faktiske Sammenhæng imellem Prisbevægelsen og Pengeforholdene i Aarene 1879—84.

Som alt berørt, var Nordamerikas Efterspørgsel efter Guld ingenlunde tilfredsstillet, da det i Jan. 1879 gjenoptog kontant Betaling med Mønt og indløselige Banksedler. Tvært imod førte dette kun til et stærkt forøget Forbrug af Guld. Fra 1. Januar 1879 indtil 1. Novbr. 1881 beholdt Nordamerika ikke blot det hele Udbytte af sin egen Guldproduktion (over 100 Mill. Dollars), men det modtog endog en Tilførsel af Guld fra Europa, nærmest som Betaling for sine store Kornudførsler i disse Aar, en Udførsel af ikke mindre end ca. 197 Mill. Doll. (henved 40 Mill. Lst.). Beløbet af Guldmønt (incl. Barrer) var ifølge Møntdirektørens Beretning*):

				Forøgelse
d. 1. Jan. 1879	ca.	278	Mill. Doll.	77 Mill. Doll.
- 1. Novb. —	-	355	— —	98 — —
- 1. — 1880	-	453	— —	109 — —
- 1. — 1881	-	562	— —	

Denne vedblivende særdeles betydelige Efterspørgsel efter Guld havde dels sin Grund deri, at Bankerne (national banks), som fra 1. Jan. 1879 skulde være pligtige at indløse deres Sedler, ved dette Tidspunkt vare overordentlig svagt forsynede med Guld, saa at de i den følgende Tid maatte søge at skaffe sig det Metal-

*) Annual Report of the Comptroller of the Currency, Decb. 1881 S. 25.

fond, som de ikke forinden havde sørget for (d. 1. Jan. 1879 udgjorde Bankernes Guldbeholdning, incl. Statens Guld-Certifikater, omtr. 35 Mill. Doll.; d. 1. Nov. 1881 var den voxet til 107 Mill.), dels i Vestens betydelige Forbrug af Guldmønt. Uagtet Ministerresident Bille endnu i 1884 skrev*), at »for de østlige Staters Vedkommende er i den daglige Omsætning en Guldmønt en Sjældenhed, som man maa gjøre sig Umage for at faa,« anslog Møntdirektøren i sin Beretning af 1882 det Beløb af Guldmønt, som var i Befolkningens Hænder (ɔ: udenfor Statskassen og Bankerne) d. 1. Novbr. s. A. til ikke mindre end 306 Mill. Dollars. Hvor blev da dette Guld af? Det gaar til »det store Vesten«, hvor der netop i disse Aar er udgivet enorme Beløb til Anlæg af Jernbaner m. m., som her maatte betales kontant — og det amerikanske Vesten giver, ligesom Orienten, ikke Guldet tilbage. Det er jo netop den storartede hurtige Opdyrkning af Hvede- og Mais-Arealer i Vesten, som i Løbet af faa Aar har bragt Produktionen af disse Kornarter saa enormt i Vejret og muliggjort den overraskende Stigning af Udførselen, som netop karakteriserer Aarene 1878—81 og gjorde det muligt for Amerika at drage saa store Beløb af Guld fra Europa. Den samlede Udførsel af Korn og Mel fra Amerika saa vel som Værdien af dets Overskudsudførsel udgjorde i Finantsaarene (1. Juli—30. Juni):

		Bushels	Overskuds-Værdi
1874—77	gjennemsntl.	123 Mill.	109 Mill. Doll.
1877—78	—	191 —	173 — —
1878—79	—	240 —	199 — —
1870—80	—	288 —	279 — —
1880—81	—	287 —	260 — —

*) Nationaløkon. Tidsskr. f. 1884 S. 128—29.

Den daarlige Høst i 1881 bragte Tallene for 1881—82 ned til henholdsvis 171 Mill. bushels og 164 Mill. Dollars; og i dette Aar blev de forenede Staters Guldmængde ogsaa kun ubetydeligt forøget.

Det kunde nu synes besynderligt, at dette betydelige Forbrug af Guld og den derved fremkaldte Bortstrømmen af Guld fra Europa netop foregaar i Aarene 1879—81, — de Aar, i hvilke en Prisstigning finder Sted og et noget højere Prisniveau fastholdes. Forklaringen vil findes ved en Betragtning af de samtidig i Europa og navnlig i Frankrig foregaaede Forandringer i Pengemængden. Fra Oktbr. 1879 til Oktbr. 1881 formindskedes nemlig Banque de France's Metalbeholdning med ca. 290 Mill. frcs., medens Seddelcirkulationen forøgedes fra 2137 til 2682 Mill. frcs., altsaa med 545 Mill. frcs. Den udækkede Seddelmængde voxede saaledes i disse to Aar med ikke mindre end ca. 835 Mill. frcs. Virkningen heraf blev saa meget større, som Bankens Metalbeholdning samtidig undergik den Forandring, at en Del af Guldet erstattedes med Sølv. Bankens Metalbeholdning var nemlig:

		Guld	Sølv	tilsammen
1. Jan.	1879	962 Mill. frc.	1065 Mill. frc.	2027 Mill. frc.
—	1880	730 — —	1238 — —	1967 — —
—	1881	564 — —	1222 — —	1786 — —

Guldbeholdningen formindskedes altsaa i disse to Aar med ca. 400 Mill. fr. — og dette Beløb gik næsten i sin Helhed ud af Landet, idet den officielt konstaterede Overskuds-Udførsel af Guld angives til 167 Mill. fr. i 1879 og 218 Mill. fr. i 1880, tils. 385 Mill. fr. Da dette Beløb imidlertid, som anført, ikke blot dækkedes ved Udstedelsen af Sedler, men der desforuden yderli-

gere udstedtes et lige saa stort Beløb af Sedler, hvorved en tilsvarende Mængde Guld i Cirkulation erstattedes, blev Pengemængden i Frankrig — til Trods for den stærke Afgang af Guld, der gjorde det muligt for Europa at tilfredsstille den stærke Efterspørgsel efter Guld fra Nordamerika — i Virkeligheden forøget. En lignende Bevægelse foregik samtidig i andre Lande. Østrige forøgede i 1880 sin (uindløselige) Papircirkulation med ca. 40 Mill. fl. (= 100 Mill. fr.), nemlig 27 Mill. fl. i Banksedler og 13 Mill. fl. i Statssedler, idet Befolkningen stadig foretrak Sedlerne for Sølv og lod dette gaa tilbage til Statskassen. I Bank of England oversteg i Marts 1879 Møntbeholdningen den cirkulerende Seddelmængde med ca. 5 Mill. Lst.; fra Juli s. A. til Jan. 1881 gik derefter 9 Mill. Lst. (= 225 Mill. fr.) ud af Bank of Englands Beholdning, hvilket Tab væsentlig gik ud over Bankens Reserve, idet Seddelcirkulationen langtfra formindskedes i samme Forhold, og i Jan. 1882 oversteg omvendt Seddelcirkulationen Metalbeholdningen med henved 6 Mill. Lst. Ogsaa i Tydskland forøgedes i denne Tid Banksedlernes Mængde, medens Guldbeholdningen formindskedes: fra Febr. 1880 til Marts 1881 voxede Seddelmængden fra 727 til 780 Mill. Mk. og aftog Beholdningen fra 568 til 512 Mill. Mk.; de udækkede Sedler forøgedes altsaa med ca. 110 Mill. Mk.

I Alt forøgedes den udækkede Seddelmængde i de fem Stormagters Lande fra 1879 til 1881 med henved 1000 Mill. Kroner*), hvad

*) Ifølge Neumann-Spallarts Uebersichten der Weltwirtschaft, Aarg. 1881—82 S. 380 var den samlede udækkede Seddelmængde i disse 5 Lande i 1879 ca. 2970, i 1881 derimod ca. 4085 Mill. Rmk.

der fuldstændig raadede Bod paa Guldexporten til Amerika og desforuden gav en ret betydelig Forøgelse af Pengemængden i Europa, hvorved Muligheden for et højere Prisniveau end i 1879 var tilvejebragt.

Men fra Slutningen af 1881 begynde disse Forhold at forandre sig. I den sidste Halvdel af 1881 begynder Banque de France at trække Guld til sig, og fra 564 Mill. frcs. i Begyndelsen af 1881 voxer dens Guldbeholdning til 963 Mill. frcs. i Juni 1882 — altsaa en Forøgelse af 400 Mill. frcs. Og samtidig indskrænker Banken sin udækkede Seddelmængde, der fra 876 Mill. frcs. i Oktbr. 1881 gaar ned til 735 Mill. fr. i Decbr. 1882. Dertil begynder nu en helt ny Efterspørgsel efter Guld, idet Italien i 1881 bestemmer sig til at ombytte sin Papirscirkulation med en Guldcirkulation. Det gjaldt om at indløse 600 Mill. lire i Sedler med Guld, hvortil mentes at ville medgaa 550 Mill. I dette Øjemed optog Regjeringen i 1881 et Guldlaan paa 644 Mill. frcs., der successivt indbetaltes i 1881—83, hvorefter Regeringen omsider i April 1883 efter at have indfriet det nævnte Beløb af Statsmidler erklærede Banksedlerne indløselige, hvad der selvfølgelig nødsagede Bankerne til ogsaa at drage Guld til sig.

Naar man nu betænker, at Guldproduktionen i de senere Aar snarest har været aftagende, nemlig:

1878	ca.	183,600	Kilogr.
1879	-	160,600	—
1880	-	158,400	—
1881	-	159,900	—
1882	-	158,800	—

og nu kan anslaas til henved 400 Mill. Kr. aarlig, at Forbruget af Guld i kunstindustrielle Øje-

med i hvert Fald ikke har være i Aftagen og for de senere Aar anslaaes til ca. 84,000 kilogr. Guld (= 208 Mill. Kr.) aarlig, — at Afgangen til Orienten har været større (medens der i 1874—79 i aarligt Gjennemsnit var en aarlig Netto-Udførsel af Guld til Indien af ca. 640,000 Lst. (ca. $10,_{5}$ Mill. Kr.) steg Afgangen til $1,_{75}$ Mill. Lst. i 1879—80, $3,_{6}$ Mill. Kr. Lst. i 1880—81 og $4,_{8}$ à $4,_{9}$ Mill. Lst. (ca. 77 Mill. Kr.) i 1881—83), — at Amerika vedblivende forøger sin Guldcirkulation (fra 1. Novbr. 1882 til 1. Novbr. 1883 med ca. 52 Mill. Dollars = ca. 193 Mill. Kr.), — og at Italien i 1881—83 har absorberet mindst 460 Mill. Kr. i Guld, — saa vil man forstaa, at der saa godt som intet Guld er bleven tilovers til de andre europæiske Lande.

Adskillige Læsere ville maaske have lagt Mærke til den lakoniske Beretning fra den kgl. Mønt for sidste Finansaar: »I Tidsrummet fra 1. April 1884 til 31. Maj 1885 har der ikke ved den kgl. Mønt fundet nogen Udmøntning Sted af Guld-, Sølv- eller Broncemønt, ligesom der heller ikke i bemeldte Tidsrum har fundet nogen Indsmeltning Sted for Statskassens Regning.« Dette er langt fra noget enestaaende Phænomen. Overalt staa Mønterne stille. Der udmøntedes af Guld i:

	Frankrig			Belgien				Storbritannien	
1879	28	Mill.	frc.	»	Mill.	frc.		ca. 35,000	Lst.
1880	»	—	—	»	—	—		4,150,000	—
1881	2	—	—	»	—	—		»	—
1882	3	—	—	10	—	—	(ommøntet)	»	—
1883	»	—	—	»	—	—		»	—
1884	»	—	—	»	—	—		2,324,000	—

Naar man hermed jævnfører tidligere Aars Udmøntninger, vil man bedst se Betydningen af disse Tal. I Frankrig udmøntedes der i 1850—70 250 à 300 Mill. frc. om Aaret

og i 1875—78 ialt ca. 842 Mill. frcs; i Storbritannien udmøntedes der i Femaaret 1873—77 ca. $12^1/_2$ Mill. Lst. imod de $4_{,18}$ Lst. i Femaaret 1879—83. Udmøntningen sidén 1880 synes kun at have været tilstrækkelig til at erstatte Tab og Afgang ved Skibbrud, Ildsvaade o. desl. Ogsaa Tyskland har omtrent indstillet sin Guldudmøntning i de senere Aar; i 1880—83 incl. udmøntedes der ca. 145 Mill. Rmk., altsaa i aarligt Gjennemsnit ca. 36 Mill. Rmk., medens der i 1875—78 udmøntedes i aarligt Gjennemsnit 141 Mill. Mk. De eneste Lande, i hvilke Udmøntningen synes at være bleven regelmæssig fortsat i disse Aar, er — Papirspengenes Lande, Østrige og Rusland, hvor Guldet ikke kommer i Cirkulation.

Opgjørelsen af Møntmængden i Europa i 1880 og i 1883 *) viser da ogsaa, at Guldmængden (Mønt og Barrer incl.) i 1880 ansloges til ca. 9,985 Mill. Rmk., i 1883 til 9,855 Mill. Rmk., d. v. s. ca. 130 Millioner mindre i 1883. Altsaa: paa en Tid, da Befolkningen voxer med omtrent 1 pCt. om Aaret og der altsaa allerede af den Grund vilde behøves en tilsvarende aarlig Forøgelse af Guldmængden, er denne snarest aftagende. Naar da til samme Tid Produktionen paa alle Omraader udvikles stærkt og Mængden af de Varer, der skulde omsættes ved Guldets Hjælp, voxer betydelig, er det indlysende, at denne Omsætning kun kan foregaa til lavere Priser, medmindre der ad anden Vej sørges for en Forøgelse af Pengemængden.

Men dette Sidste har saa langt fra været Tilfældet, at tværtimod Seddelmængden til samme Tid snarest

*) Neumann-Spallart, Uebersichten S. 357.

har undergaaet en Formindskelse i de vigtigste Lande I Frankrig er selve den absolute Seddelmængde nu (Maj 1885) lidt mindre end i Jan. 1872 (2782 mod 2802 Mill. Fr.), og den udækkede Seddelmængde, som det her fornemmelig kommer an paa, er aftagen fra ca. 906 Mill Fr. i Dcbr. 1882 til 619 Mill. Fr. i Maj 1885. I Tyskland er ligeledes Seddelmængden aftagen fra ca. 975 Mill. Mark i Novbr. 1885 til 858 Mill. M. i Maj 1885, — og den udækkede Seddelmængde er i samme Tidsrum endog aftagen til det Halve — fra ca. 334 til ca. 116 Mill. M. Og i Storbritannien, hvor Bank of Englands Seddelcirculation i Jan. 1881 oversteg Metalbeholdningen med $5,_9$ Mill. L. St., overstiger nu (Maj 1885) Metalbeholdningen omvendt Seddelcirculationen med $2,_6$ Mill. L. St.

Det er saaledes en ubestridelig Kjendsgjerning, at baade Guldmængden og den udækkede Seddelmængde — altsaa den samlede Pengemængde i Evropas vigtigste Lande siden 1882 har været i Aftagen. Den nødvendige Følge heraf er en jævn og stadig Prisnedgang, saaledes som den i det Foregaaende er konstateret at have fundet Sted i dette Tidsrum, og den simple og ligefremme Følge af en saadan stadig Prisnedgang bliver atter — den økonomiske Situation, som alle ere enige om at beklage Tilstedeværelsen af i de sidste Aar.

Spørger man nu til Slutning, hvad der kan gjøres for at raade Bod paa de beklagelige Forhold, saa ligger Svaret nær for dem, der har fulgt den foranstaaende Udvikling og erkjende dens Rigtighed. Og særlig kan

jeg da her, som alt berørt, henvise til det Forslag, som Etatsraad Levy fremsatte paa Møntkonferencen i Paris 1881 og som, tilligemed det Foredrag, hvori han paa det nationaløkonomiske Møde i Malmø nærmere motiverede sit Forslag, findes meddelt i Nationaløkonomisk Tidsskrift f. 1881 II. S. 65—105. I fuld Overensstemmelse med de foran fremsatte Betragtninger gjorde Etatsraad Levy i det nævnte Foredrag gjældende, at Amerikas og Italiens extraordinære Begjær efter og Forbrug af Guld let vilde kunne føre til, at Guldmængden blev utilstrækkelig — Noget, han dog dengang mente, næppe vilde ske i de første Aar —, og at der i saa Tilfælde vilde opstaa større Vanskeligheder, der let vilde kunde føre til økonomisk Krise. For at forhindre dette, gjaldt det da om «at økonomisere med Guldet og give Sølvet en noget større Anvendelse», selvfølgelig indenfor Guldfodssystemerne, idet han aldeles ikke — lige saa lidt som jeg — vilde gaa ind paa en egentlig Bimetallisme. Der kan næppe være Tvivl om, at det er herom, det gjælder. Naar først den Erkjendelse trænger almindelig igjennem, at de uheldige økonomiske Forhold og det stærke Tryk paa Udviklingen væsentlig skyldes den stadige, jævne Prisnedgang, og at denne atter har sin Grund i den overfor de store og voxende Krav utilstrækkelige Guldforsyning, og naar det end videre staar klart, at de egentlige Kreditmidler under saadanne Forhold saa langt fra udfylde Hullerne, at de snarere bruges i mindre Omfang, fordi Krediten under saadanne Forhold trækker sig sammen og Mistillid afløser Tillid, — da vil man ikke have svært ved at finde Midler til at komme ud over Vanskelighederne og fremkalde en livligere og dog sund Udvikling.

Etatsraad Levys Forslag gik, under Henvisning til det fra de tydske Møntdelegerede fremsatte Tilbud om at ville inddrage deres 5-Marks Guldstykker og «Fünfmarksedlerne» og erstatte dem med Sølv, ud paa, at alle mindre Guldmønter burde afskaffes overalt, saa at hvert Land kun havde én Hovedmønt, som da ordentligvis blev det Tyvedobbelte af Møntenheden (20 Kroner, 20 Mark, 20 Francs osv.). Herved vilde der alene i de fire Hovedlande, England, Frankrig, Tyskland og Nordamerika, indvindes ca. 1500 Mill. Frs. eller omtrent saa meget som 3 Aars Guldproduktion. Da det derhos paa Møntkonferencen særlig drejede sig om Muligheden af at skaffe Sølvet større Udbredelse for derved at forhindre dets Synken i Værdi, foresloges det yderligere at inddrage de smaa ufunderede Sedler under 20 Frcs. Værdi, og i Stedet for indføre Sedler, funderede paa Sølv.

Der er næppe her Anledning til at gaa nærmere ind paa Enkelthederne i denne Plan; et lille Land som Danmark kan jo selv kun gjøre saa overordentlig lidt til at indvirke forbedrende paa Forhold, der trykke hele Europa, og det er derfor ikke Hensigten her at fremkomme med positive Forslag til, hvad vi her i Landet skulle gjøre. Men i Hovedtanken er jeg enig med Etatsraad Levy, at Guldet kun bør anvendes til den egentlige Hovedmønt og at man til den ringere, ubetinget indenlandske, Omsætning meget vel kan hjælpe sig med Skillemønt og Sedler. At have de samme Beløb udtrykt i en Guldmønt og en Seddel — saaledes som Tilfældet er hos os med Tikroner —, er der næppe nogen rimelig Grund til. Og til endnu mindre Guldmønter — Femkronestykket — er der visselig endnu

mindre Trang; her vilde derimod en Seddel være paa sin rette Plads.

Men hvad det først og fremmest gjælder om, det er, at der forud for enhversomhelst Foranstaltning vækkes en klar og levende Erkjendelse af, hvad det er, det gjælder om, og hvilke Formaal, der skal naaes, altsaa en enig og planmæssig Foranstaltning. Dersom man saaledes paa én Gang vilde erstatte 1500 Mill. fr. i Guld med Sedler og Sølv og derved i Løbet af ganske kort Tid gjøre en Guldmængde, svarende til tre Aars Guldproduktion, disponibel, vilde derved kun afstedkommes lignende Ulemper og Ulykker, som da Frankrig i 1871—72 ved at udstede 1800 Mill. fr. i uindløselige Sedler kastede et tilsvarende Beløb af Guld ud paa de europæiske Markeder og derved fremkaldte en pludselig, stærk almindelig Prisstigning med tilhørende voldsom Overspekulation og efterfølgende Krise. Opgaven er nu den, at bringe den jævne Prisnedgang til at ophøre ved at forøge Pengemængden netop med saa stort et Beløb, som udfordres til at holde Priserne fra at dale yderligere, og saaledes skabe et i det Store og Hele fast Prisniveau. En stærkere Forøgelse af Pengemængden vilde kun gjøre Skade, medmindre den holdtes indenfor saa snævre Grændser, at den ikke efterfulgtes af en Reaktion.

Men hvad det dernæst gjælder lige saa meget om, det er, at man lærer at afpasse den aarlige Forøgelse af Pengemængden efter Forbruget, efter Omsætningens jævnt stigende Krav. Det er her navnlig Bankernes udækkede Seddelbeløb, som det gjælder om at regulere efter en fornuftig Plan. At dette Beløb, som Tilfældet har været i de senere Aar i Frankrig, snart voxer ufor-

holdsmæssigt, snart igjen formindskes, kan kun afstedkomme følelige Forstyrrelser af Omsætningsforholdene. Det Naturlige er her en jævn, regelmæssig Stigning af det udækkede Seddelbeløb, saa at dette kan voxe med den tiltagende Befolkning og altsaa Beløbet pr. Individ blive i det Væsentlige uforandret. At der særlig paa Tidspunkter, da der opstaar en helt ny, betydelig Efterspørgsel efter Guld, som den regelmæssige Produktion ikke formaar at fyldestgjøre — saasom hvis enten Rusland eller Østrige skulde følge Italiens Exempel og ville indføre en Guldcirkulation istedenfor uindløselige Papirspenge — kan være rigtigt at forøge den udækkede ɔ: den ikke med Guld dækkede Seddelmængde saaledes, at der herved raades Bod paa den extraordinære Afgang, vil efter det foran Udviklede være indlysende.

Hvad det altsaa først og fremmest gjælder om, det er, at faa den Erkjendelse til at trænge igjennem, at Pengemængden i et Land saa vel som i en Flerhed af Lande ingenlunde er nogen ligegyldig Størrelse, saaledes som man tidligere har været tilbøjelig til at tro, men tvært imod staar i den nøjeste Sammenhæng med Omsætningsforholdene og bør følge disses Forandringer paa det Nøjeste, dersom der ikke skal opkomme følelige Forstyrrelser i disse Forhold. At bidrage til, at denne Erkjendelse maa trænge igjennem for Danmarks Vedkommende, har været Hensigten med denne Udarbejdelse.

Ny udenlandsk Literatur.

Lettres inédites de Stuart Mill. Par Émile de Laveleye. Extrait de «Revue de Belgique». Bruxelles & Paris. 1885. (23 S.)

Disse Breve, som Emile de Laveleye nylig offenliggjorde i det belgiske Tidsskrift «Revue de Belgique», og derefter lod udkomme som Brochure, ere ikke mange — et Par Stykker — og heller ikke lange: Broderparten af den lille Brochure optages af Laveleyes Bemærkninger til dem; og i Virkeligheden læses ogsaa disse Bemærkninger med større Interesse end Brevene.

Det første af Brevene er ikke engang «inédite». Det er nemlig det samme Brev, der findes aftrykt i Indledningen til Laveleyes bekjendte Værk «la Propriété primitive». Men Laveleye har her gjenoptrykt det, fordi det nævnte Værk — skjønt oversat paa Dansk, Engelsk, Tysk og Russisk — «ikke er blevet synderligt læst i Belgien», maaske fordi det, som Laveleye selv udtrykker det, er «mal composé et alourdi par la citation d'une masse de faits très peu coordonnés». Stuart Mill bemærker i dette Brev, at Laveleyes Skildring af Grundejendommens Historie og hans Beskrivelse af de forskjellige Former, under hvilke denne Institution til forskjellige Tider er fremtraadt og endnu fremtræder, ere meget skikkede til at vise, at Ejendomsretten ikke er noget Fast og Uforanderligt, men tværtimod er en mangeformet Institution, der har undergaaet store Ændringer, og som med stor Fordel fremdeles lader sig give andre Former end de nu herskende. Stuart Mill

udtaler endvidere, at man ganske sikkert ikke kan nægte «que les réformes à faire dans l'institution de la propriété consistent surtout à organiser quelque mode de propriété collective, en concurrence avec la propriété individuelle». Men Stuart Mill udvikler ikke denne Tanke nærmere, og jeg har derfor ikke fundet nogen Anledning til at gjengive hans Brev i den forkortede Fordanskning af Laveleyes Bog om Ejendomsretten, som jeg i sin Tid udgav. De Anskuelser om Kollektivejendommen, som Laveleye gjorde gjældende i sin Bog, have forøvrigt været Gjenstand for Misforstaaelser (særligt fra Paul Leroy-Beaulieus Side), og Laveleye benytter nu Lejligheden til at tydeliggjøre sin Mening herom.

Det næste Brev angaar Kolonialspørgsmaalet. I 1869 havde man i Belgien begyndt at diskutere Spørgsmaalet om Nytten af at erhverve Kolonier, der skulde tjene som Marked for Hjemlandets Industriprodukter. Laveleye havde forespurgt Mill om hans Mening, og Mill udtalte sig imod Kolonierne. Deraf tager Laveleye nu Anledning til at lade nogle Ord falde om Øjeblikkets Kolonialspørgsmaal. «For at sikre sine Besiddelser i Kotschinkina, der koste meget og indbringe intet, annekterer Frankrig Tonkin, og kommer derved i Krig med Kina, en Krig, der kan vare længe, ikke at tale om Udsigterne til Konflikt med neutrale Magter. Samme utaknemlige og golde Foretagende paa Madagascar. Frankrig har meget at passe hos sig selv. Som hele vort Kontinent sukker det under en haard industriel og landøkonomisk Krise. Dets forfærdelige Budget paa over tre Milliarder forlanger ny Skatter, naar Balance skal sikres. Det trænger i Evropa til sine militære Kræfter af Hensyn til de frygtelige Eventualiteter, der bestandigt hænge over vore Hoveder. De republikanske Institutioner møde voldsom Modstand og trues aabenlyst. Det parlamentariske Maskineri arbejder paa en saa ufuldstændig Maade, at Alle vaander sig derunder. Hvert Øjeblik staar Ministeriet foran en ny Krise. Den «esprit de suite», som koloniale Foretagender forlange, kan ikke findes

under det parlamentariske Demokrati med de idelige Ministerskifter, der flyde deraf. Republiken kan, naar den ledes økonomisk, sikre Folkets Lykke; men den egner sig ikke for den store Udenrigspolitik og fjerne Annektioner. Det er dette, som de Forenede Stater hidtil have forstaaet saa godt. Og uagtet man befinder sig i en Situation, der er saa rig paa alle Slags Vanskeligheder, føjer man dertil de ikke mindre store Vanskeligheder, der følge med de store fjerne Expeditioner, og hvis Udgang Ingen kan forudse. Alligevel blænder Kolonialannektionernes Gjøglebillede i den Grad, at endog Folk som Paul Bert og P. Leroy-Beaulieu yde den æventyrlige Politik deres Bifald. . . . Hvormeget Blod, hvormange Penge har ikke Cuba kostet Spanien, — Cuba, som Spanien dog vil have meget ondt ved at beholde! Og alle disse Ofre falde paa de spanske Skatteydere, der ingen Fordel have deraf. . . . Og England, hvilke farlige og uhyre bekostelige Forviklinger paaføre ikke dette Lands Kolonier det! Krimkrigen, Krigen i Afghanistan, de idelige Krige i Caplandet, den abyssinske Expedition, Okkupationen af Ægypten, trods de nuværende Ministres levende Modvilje, den sudanske Expedition etc. etc., — alt dette for at forsvare Adgangen til Indien og hævde Englands Prestige i Orienten. . . . Og Tyskland, der nu styrter sig ind paa denne Vej, bemægtigende sig Angra Pequenna og Kamerum, et let Bytte for en fransk Flaade under den første Krig, der bryder ud. . . . Paa Koloniernes Debetside maa saa endvidere opføres alle Kolonialkrigene i det 17. og 18. Aarh. . . . Nutildags ere Kolonier — bortset fra dem, der blot ere en Forlængelse af Moderlandet, som Canada, Avstralien og Algier-Tunis — en Anakronisme. De Stater, der lade sig forføre af denne Kimære, ville kun finde bitre Skuffelser, allehaande Farer, og Folkene tilvisse en svær Tilvæxt af Skatter! . . . Hvad jeg her har skrevet, rammer slet ikke vor afrikanske Association. Jeg er en af dens Grundlæggere, og har ofte forsvaret den i Pressen, hjemme og ude. Den er et internationalt og humanitært Værk i Ordets højeste Betydning.

Dens Formaal er ikke at favorisere et enkelt Folks exklusive Interesse, ved Hjælp af Monopoler og Forrettigheder, men at aabne et helt Kontinent for hele Evropas civiliserende Virksomhed, uden Forskjel: en stor og ædel Tanke, som enhver Menneskeven maa bifalde, og som den civiliserede Verden officielt har stadfæstet.» . . .

Det næste Brev vedrører Spørgsmaalet om Indrømmelse af Valgret til Kvinderne. Laveleye er naturligvis en Tilhænger af den almindelige Valgret, ikke mindst fordi denne er et virksomt Opdragelsesmiddel; men karakteristisk for ham, den liberale Belgier, er det, at han mener, at det i et katholsk Land ikke gaar an at indrømme Kvinderne Valgret, — fordi de staa under deres Skriftefaders Indflydelse; dette er Noget, skriver han, som protestantiske Forfattere og maaske heller ikke Fritænkere tilfulde kunne bedømme. Særligt i et Land som Belgien vilde Kvindernes Valgret ikke kunne gaa an: Landet vilde komme ganske under Vatikanets Indflydelse, og Ufred vilde opstaa i Familiernes Skjød. Dette Sidste betvivler Mill, og med Hensyn til Faren ved den klerikale Indflydelse svarede han meget rigtigt, at denne sikkert dog kun er af forbigaaende Natur: naar Kvinderne nu staa under Præsternes Indflydelse, er en Hovedgrund maaske netop den, at Mændene holder dem ude fra det hele offenlige Liv.

Efter nogle Bemærkninger om det orientalske Spørgsmaal slutter Laveleye saaledes:

«Jeg har kun to Gange truffet Stuart Mill. Den første Gang var i 1873 ved et Møde, som afholdtes af Associationen for de agrariske Loves Reform. Mill udviklede her sin Yndlingstanke om en særlig Skat paa Ejendommens *unearned increment*, d. v. s. paa den Mer-Værdi, der skyldes ikke Ejendomsbesidderens Arbejde, men hele Samfundets Virksomhed og Fremskridt. Dette Mills Forslag have de franske Nationaløkonomer altid angrebet voldsomt. Og dog findes Principet allerede i Loven af 16. Septbr. 1807, § 3, der indeholder Følgende: «Naar private Ejendomme erholde en betydeligt forøget Værdi, fordi ny Gader

anlægges eller ny Quai'er bygges eller som en Følge af andre offenlige Arbejder, kunne disse Ejendomme forpligtes til at betale en Godtgjørelse, der kan stige indtil den halve Værdi af de Fordele, som de have opnaaet.» Og hvad er retfærdigere eller bedre stemmende med selve de Motiver, man paakalder til Støtte for Ejendomsretten? Hvis det er Arbejdet, der skaber Ejendomsretten, maa enhver Forøgelse af Jordens Værdi, der skyldes Ejeren, tilfalde ham. Men, omvendt, maa da ogsaa hele den Værdiforøgelse, der er Resultat af det sociale Arbejde, under den ene eller den anden Form vende tilbage til Samfundet.

«Mill talte med en beundringsværdig Klarhed men uden Varme. Hans Stemme naaede, skjønt den var pibende, langt, fordi dens Tone var høj og bidende. Hans Argumentation var strængt logisk. Nogle Data nævntes, men udvikledes kun lidet. Skjønt han talte til en demokratisk Tilhørerkreds, appelerede han slet ikke til Følelsen. Han vilde overbevise og oplyse, ikke bevæge eller rive med. Hans Tale vilde have passet bedre i et videnskabeligt Akademi end i denne folkelige Forsamling. Men han vilde det saaledes. Han vilde have skammet sig over at have gjort Lykke ved Hjælp af det, vi kalde Veltalenhed.

«Han opfordrede mig til at besøge ham i Blackheath ved Greenwich. Han beboede der en Villa i de Maaneder, han tilbragte i England; den største Del af Aaret boede han i Nærheden af Avignon, hvor han havde kjøbt en Ejendom for at kunne opholde sig ved sin tilbedte Ægtefælles Grav.» Laveleye omtaler derefter sit Besøg hos Mill, Mills ydre Fremtoning, hans Samtale etc. «Jeg talte til ham om de tyske Socialister. Han var ikke ubekjendt med deres Navne, men han havde ikke studeret deres Bøger. Han opfordrede mig til at skrive om dem, og derved var det, at jeg førtes til at offenliggjøre i «Revue des deux Mondes» den Række Artikler, som, omformede og fuldstændiggjorte, bleve til min nylig udgivne Bog «le Socialisme contemporain.»»

. . . «Paa de sociale Videnskabers Omraade ere Toc-

queville og Stuart Mill, efter min Opfattelse, de to Forfattere, som vor Slægt skylder de fleste nyttige Sandheder. Begge prøvede grundigt vor Tids store Problem, Demokratiets Organisation. Men Tocqueville saa ikke klart de økonomiske Følger af Lighedens Fremskridt, og hvad han skimtede deraf, fyldte ham med Uro. Mill derimod saa klart, at en social Reform-Æra nærmede sig, og han hilste den med Tillid, med Sympathi, undertiden endog med Begejstring.»

A. P.-St.

Skrifter af Anton Nyström.

Dr. A. Nyström, der er vore Læsere bekjendt fra Tidsskriftets tidligere Artikler om hans publicistiske Virksomhed, har sendt os sine nyere Skrifter. Det nyeste af disse (hvis Forord bærer Dateringen: i April 1885), har Titlen: »Om äktenskapet, pauperismen och prostitutionen. En medicinsk-social undersökning«. (Stockholm, Looström & Co. 107 Sider). Det vigtigste Afsnit er det om Prostitutionen. Han optræder her som en Forsvarer af Kontrolsystemet, i alt Fald en foreløbig Forsvarer. Afsnittet indeholder adskillige gode Bemærkninger; men Forf. synes at tillægge Prostitutionsstatistikens Tal lidt for stor Vægt, ligesom han maaske ogsaa opfatter Sagen fra et lidt for exclusivt medicinsk Standpunkt. Han bemærker saaledes S. 85: »Føderationen (ↄ: Fru Butler's Føderation) anfører som en Hovedgrund for Parlamentet til at stemme efter Føderationens Mening, at siden 1869 ere over 15,000 Petitioner med tilsammen $2^1/_2$ Million Underskrifter (om de samme Personer i disse fjorten Aar flere Gange have tegnet sig paa Petitionslisterne, oplyses ikke) have forlangt ufortøvet og ubetinget Ophævelse af alle Love og Anordninger om smitsomme Sygdomme, medens kun 74 Petitioner med 4000 Underskrifter have forlangt disse Love og Anordningers Bibeholdelse. At Andragenderne støttes af 4300 Præster, fremhæves som et

særligt vægtigt Argument. Det forekommer mig, at netop denne sidste Omstændighed tyder paa, at man har maattet henvende sig til inkompetente Personer for at faa dem til at underskrive Petitionerne mod Prostitutionskontrollen, og at det vilde betyde langt mere, om de istedetfor bar Navnene paa 4300 Læger. En eneste grundig Afhandling af en videnskabelig dannet Læge, der tager Hensyn til de Oplysninger, som samvittighedsfulde Specialister have givet om dette Emne, betyder mere end alle Petitioner fra baade $2^1/_2$ og 10 Millioner Mennesker, der i denne Sag mangler Oplysning.« Bemærkningen vilde være rigtig, hvis Sagen kun var en udelukkende medicinsk Sag. Naar ogsaa Anm. er af den Mening, at de »4300 Præster« netop ikke give Petitionerne mere Vægt, saa er Grunden ikke den, at Præsterne mangle den medicinske Fagkundskab, men — en anden, der dog ikke ved denne Lejlighed behøver at udvikles. Men naturligvis kan man ikke Andet end give Dr. N. Ret i, at denne Staahej med de mange Petitioner og de mange Underskrifter er — Humbug, slet og ret Humbug. Forøvrigt vil Anm. for Dr. Nyströms Skyld ønske, at han ikke kommer i Polemik med Føderationens Ordførere: for en ærlig Mand er det ikke behageligt, eller rettere det er umuligt at diskutere med Folk, der, naar det kniber, ikke genere sig for at fortie eller forvanske Modpartens Grunde; — men, det forstaar sig, det er jo muligt, at Føderationens svenske Ordførere ikke diskutere paa den Maade. — I Afsnittet om Ægteskabet opponerer Dr. N. mod »Apostlene for en ny Tid uden alle ægteskabelige Baand, som de kalde Tvang eller Fordom, — Mænd, der ikke have indset, hvorledes de derved have bragt »den ny Tid« i Miskredit hos utallige oplyste Folk og derved befordret Reaktionens Magt, eftersom Ægteskabsinstitutionen, som den almindelige Opinion ikke vil have opløst, ivrigst forsvares af den gamle Tids Talsmænd. Mit (Nyströms) Formaal er i denne Henseende at godtgjøre Ægteskabets Hellighed, og, medens jeg ellers fuldstændigt tilhører den ny Tid, vise, at der altsaa ogsaa blandt dens Talsmænd findes dem, der ønske Orden som

Støtte for deres Reformplaner.« — I Afsnittet om Pauperismen akcepterer Dr. N. de Malthus'ske Befolkningsideer, og fremsætter en Kritik (der imidlertid ingenlunde tør betegnes som synderlig afgjørende) af Henry George.

De øvrige Skrifter ere: Et Par Hæfter af »Samhälliga tidsfrågor« (1. Om Parlamentarismen; 2. Positivismens politiske Nutidsprogram); — et Hefte »Brännande frågor« (Stockholm, 1884. 78 Sider) med nogle Foredrag om Fædrelandskjærlighed og Nationalforsvar, om »Arbejderringen«, om det svenske Brændevinsspørgsmaal osv.; — en Bog kaldet »Rätt och orätt eller striden om arbetareinstitutet« (Stockholm, A. W. Björck. 1882. 163 S.), hvori Forf. (tildels gjennem Optrykning af en Mængde Bladartikler) søger at belyse Forssells Angreb paa ham og hans Virksomhed for de svenske Arbejderes Oplysning; — endelig en lille Oversættelse ved Nordmanden Olaf Huseby af Nyströms »Om Arbejdsklassens Oplysning« (Kristiania, Huseby & Olsen. 1884. 36 Sider), forsynet med Oplysninger om Stockholms Arbejderinstitut. — — Alt dette er kun Smaating, til hvilke for store Fordringer ikke tør stilles; de vidne dog alle om, at en dygtig, gjennemdannet, ærlig og alvorlig Mand er deres Forfatter.

A. P.-St.

Smaa Meddelelser.

Korntold og Kornpriser.

De nedenfor anførte Tal ere uddragne dels af det bremiske Handelskammers Statistik dels af det tyske Riges Statistiske Bureaus Offenliggjørelser. Vi anføre dem imidlertid paa anden Haand, nemlig efter »Börsen-Halle« 1885, Nr. 132. De angive Kornpriserne i paa den ene Side Bremen — Frihavn —, og paa den anden Side Berlin — indenfor det tyske Toldomraade, altsaa med Korntold.

Gjennemsnitspriserne for 1000 Kilogr. Rug var

		Bremen	Berlin
i Aaret.....	1879	$134._{16}$ M.	$132._{81}$ M.
i September.	1884	$129._{25}$ —	$137._{25}$ —
i Januar....	1885	$131._{25}$ —	$143._{50}$ —
i Februar...	1885	$135._{00}$ —	$146._{25}$ —
i Marts.....	1885	$122._{00}$ —	$145._{25}$ —
i April.....	1885	$121._{00}$ —	$147._{80}$ —

Det ses heraf, at i 1879, da Rug var toldfrit ikke blot i Bremen men ogsaa i Berlin, var Rugprisen i Berlin $1._{35}$ M. lavere end i Bremen. Men i September 1884, da Berlin var underkastet en Rugtold af 10 M. pr. Ton, var Rugprisen 8 M. højere i Berlin end i Bremen. Efter, at der i Februar 1885 var indført en Rugtold af 30 M. for de ikke mestbegunstigede Lande (altsaa i Grunden kun for Rusland), forskød Differencen sig endnu mere til Ugunst for Berlin. Allerede i Marts 1885 stod Rugprisen $23._{25}$ M.

højere i Berlin end i Bremen, og i April 1885 endog $26._{80}$ M. Naar man nu betænker, at i Toldfrihedens Periode, i 1879, var Rugprisen $1._{35}$ M. lavere i Berlin end i Bremen, nu, derimod, $26._{80}$ M. højere, er Differencen altsaa $1._{35} + 26._{80} = 28._{15}$, — ikke meget under Rugtoldens 30 M. Men derved er jo yderligere at bemærke, at denne Told af 30 M. ikke gjælder ligeoverfor alle kornexporterende Lande: fra de mest begunstigede Lande kan Rug fremdeles indføres til en Told af 10 M. Desuden maa det have Indflydelse paa de øjeblikkelige Priser, at der indenfor det tyske Toldomraade findes betydelige Rugforraad, der ere indførte til den ældre Told af 10 M. Uagtet disse Omstændigheder maa modvirke den ny Tolds øjeblikkelige Indflydelse, har dog Rugprisen i Berlin udviklet sig i en Retning, der har ført den langt bort fra Rugprisen paa det toldfrie Verdensmarked: siden September 1884 gik Rugprisen i Bremen 8 M. ned, medens den i samme Tidsrum steg 10 M. paa det berlinske Marked.

Nogle Punkter vedrørende

Ind- og Udførselsstatistikens Methode,

med særligt Henblik paa de tre nordiske Riger.

Af

Aleksis Petersen-Studnitz.

Om den store Handelsomsætning, der foregaar i Landets Indre, og som ikke kommer i Berøring med Toldgrænserne, har Statistiken hidtil kun formaaet at levere ganske utilstrækkelige Oplysninger. Kun om Begyndelsen til en Del af Vareomsætningen i Indlandet og om Afslutningen paa en Del af denne Omsætning (men forholdsvis kun en lille Del) giver den officielle Ind- og Udførselsstatistik Oplysning. Men naar denne Statistik kun tager Hensyn til den udenrigske Vareomsætning, Vare-Indførslen og Vare-Udførslen, oplyser den end ikke vort økonomiske Samkvem med Udlandet tilstrækkeligt. Imidlertid er dog den Del, Statistiken omfatter, altsaa vor udenrigske Vareomsætning — der ikke blot sætter overordenligt store Værdier i Bevægelse, men som ogsaa i betydningsfulde Forhold knytter os til nærmere og fjernere Lande, — et saa vigtigt Moment i vort kommercielle, og vort økonomiske, ja i hele vort politiske og sociale Liv, at det er med fuld Føje, at Staten ofrer betydelige Summer

og betydeligt Arbejde paa at skaffe det statistisk belyst. I sin bekjendte Haandbog skriver F. X. von Neumann-Spallart*) disse karakteristiske Ord: »Nervetraadene i Verdenshusholdningens produktive og cirkulative Livsproces løbe sammen i Verdenshandlen: her se vi deres Virkninger i de kæmpemæssige Værdiomsætninger, som Vareombytningen mellem alle Jordklodens Folkeslag realiserer. Udenrigshandlens statistiske Tal ere den bedste Maalestok for selve Verdenshusholdningen. Ganske vist kunde Verdenshandlen allerede i tidligere Tider betragtes som Banebryder for det civilisatoriske Fremskridt; men i vor Tid er den bleven det hele aandelige og materielle Kulturlivs fortrinligste Redskab, fordi den er den væsenlige Forudsætning for et Folks Deltagelse i Verdenshusholdningen og i den internationale Kamp for Tilværelsen, og kun ud af denne Kamp kunne kraftige Individualiteter mellem Nationerne fremgaa. Set fra dette Synspunkt viser Verdenshandlens Gang Kulturens Gang; den Intensitet, med hvilken man tager Del i Verdenshandlen, er ikke blot en Kilde til materiel Nationalindtægt, men den er ogsaa en af de Faktorer, der enten allerede have øvet eller ville komme til at øve deres Indflydelse ved Bestemmelsen af Statens politiske Rangstilling.«

Cum grano salis — ja ikke blot »cum grano«, men med en betydelig Dosis af Salt — er ganske vist dette at forstaa. Men sikkert er det, at det vilde have sin store Interesse, om man kunde opstille Talrækker, af hvilken man dels kunde se Verdenshandlens

---

*) Uebersichten der Weltwirthschaft. Jahrgang 1881—82. S. 453.

Gang gjennem Tidernes Løb, dels kunde se det forskjellige Forhold, efter hvilket de forskjellige Stater tage Del i den. Her støder man imidlertid, som forøvrigt overalt i den komparative Statistik, paa Hindringer, der enten slet ikke, eller dog kun paa en ganske utilstrækkelig Maade lade sig fjerne. Betydningen af de handelsstatistiske Tal betinges af de Methoder, efter hvilke Handelsstatistikèn opgjøres. Og ulykkeligvis er det saa, at man næsten kan sige, at ethvert Land følger sin Methode. Ja ogsaa i det samme Land vexle Methoderne fra Tid til Tid. Snart kunne disse Omvexlinger være begrundede deri, at naar Toldloven forandres, tilflyder der de statistiske Bureauer et Raamateriale, der bærer Spor af Toldforandringen; snart deri, at en hel Række andre Forhold, der øve betydelig Indflydelse paa Raamaterialets Beskaffenhed, mer eller mindre modificeres, saavel som deri, at ogsaa Bureauernes Behandlingsmaader af Raamaterialet ere Omskiftelser undergivne. Deraf følger da, at de Tal, vi læse i de statistiske Tabelværkers forskjellige Aargange, kunne være uensartede, saa at de ikke indbyrdes kunne sammenlignes.

Det er da klart, at man, naar man savner Kundskab om Handelsstatistikens Methode og overhovedet om de Forhold, der ere bestemmende for de handelsstatistiske Tal, heller ikke retteligt vil kunne benytte disse Tal. Giv dit Publikum Oplysning om, hvorledes du faar dine Tal og hvorledes du bearbejder dem! — dette er den første Fordring, man maa stille til de statistiske Bureauer. Det er priseligt, at Bureauerne ofte forsyne de af dem udgivne Tabelværker med en saakaldt »Indledning«, der indeholder et Résumé og komparativ Bearbejdelse af Tabellerne; men endnu mere

nyttigt vilde det være, om Bureauerne i Indledningen klart gjorde Rede for den benyttede Fremgangsmaade. Man kan finde Tabelværker, hvis Indledning giver Besked herom; — men ikke alle statistiske Bureauer indlade sig herpaa.

Vil man benytte Tallene til Sammenligninger — og først gjennem Sammenligningen faar Statistiken Liv! —, saa maa man først og fremmest vide, efter hvilke Principer de ere udfundne; man undersøge den større eller mindre Specialisering, der ligger til Grund for de benyttede Varefortegnelser; man undersøge den Maade, hvorpaa Værdierne ere beregnede; man undersøge det Omfang, efter hvilket der er blevet skjelnet mellem Special- og Generalhandel; man undersøge den Indflydelse, som Varernes Toldpligt eller Toldfrihed har paa Ind- og Udførselskontrollen; man undersøge den større eller mindre Paalidelighed af Oplysningerne om de Lande, hvorfra Varerne siges at komme, henholdsvis at gaa; man undersøge disse og de andre Methoden vedrørende Spørgsmaal, — og dog ikke nok dermed: selv om den meget vanskelige Opgave at faa fra forskjellige Tider og forskjellige Lande Tal, der for saa vidt kunne sammenstilles, som de ere fremgaaede af ensartede Methoder, saa tør disse Tal dog naturligvis ikke betragtes som nogen sikker »Maalestok« for »Verdenshusholdningen« og »Kulturens Gang«. Vel har Neumann-Spallart Ret i, at »Verdenshusholdningen« og »Kulturens Gang« til en vis Grad afspejler sig i Verdenshandlen; men ville vi anvende denne »Maalestok« paa de enkelte Lande, vilde vi komme ind paa et højst usikkert Omraade, hvor en Mængde særlige Forhold maatte tages med i Betragtningen.

Det er ikke de følgende Blades Opgave at belyse disse særlige Forhold. Hvad jeg derimod agter, er at fremdrage de Punkter, som man først og fremmest maa være paa det Rene med, hvis man ønsker at vide, hvad Handelsstatistikens Tal fortælle os.

---

1. Man kunde nu maaske ville sige: »Handelsstatistiken fortæller os, hvilke Varer vi ind- og udføre; hvilke Mængder og hvilke Værdier vi ind- og udføre; hvorfra vi indføre, og hvorhen vi udføre.« Dette lyder meget lovende, — men Spørgsmaalet er netop, om og i hvilket Omfang Løfterne opfyldes. For at besvare dette Spørgsmaal maa Sagen betragtes mere i det Specielle.

Altsaa først dette:

Da det er selvindlysende, at Handelsstatistiken vilde falde fra hverandre i Tusinder af Stykker, eller med andre Ord: vilde blive en komplet Umulighed, om den forsøgte at holde hver enkelt ind- og udført Vare for sig, bliver det nødvendigt at samle de forskjellige Varer i Klasser eller Grupper. En Varefortegnelse maa lægges til Grund for den hele Ind- og Udførselsstatistik. Men hvorledes skal Klassificeringen af de enkelte Varer være? Og hvor stærkt skal Varefortegnelsen være specificeret?

Dette er Spørgsmaal, hvorom der hersker megen Uenighed, og som hvert Land besvarer paa sin Maade. Af dette sidste følger, at med Hensyn til mange enkelte

Varers Omsætningsforhold bliver internationale Sammenligninger umulige, naar nemlig Varen slet ikke lader sig paapege i Varefortegnelsen, eftersom den af de Avtoriteter (i Almindelighed Toldvæsenet), der skaffe det handelsstatistiske Raamateriale tilveje, er behandlet under Et med andre, muligvis homogene, men muligvis ogsaa temmelig heterogene Varer.

Det danske Tabelværks Hovedtabeller over Ind- og Udførslen følge den danske Toldtarif, Position for Position. Den danske Toldtarif har 271 Positioner; men i Tabelværket ere flere af dem stykkede ud i flere Numre, efter et saadant Omfang, at man af Tabellerne kan faa Oplysning om omtrent 400 (eller lidt flere) Varers Ind- og Udførsel. — Det norske Tabelværk indordner systematisk under 24 Grupper noget over 600 Artikler. — Det svenske Tabelværk har de samme 24 systematiske Varegrupper som det norske (hvortil som 25. og 26. Gruppe kommer henholdsvis Mønt og Artikler, der ikke lade sig henføre under nogen af de andre Grupper), men Tallet paa Artikler løber her op over 700 (ca. 760). — Der er altsaa allerede mellem disse tre Lande ret betydelige Forskjelligheder; men gaa vi udenfor Norden, blive Forskjellighederne endnu betydeligere: den Varefortegnelse, der gjælder i det tyske Rige fra d. 1. Jan. 1885, har saaledes 900 Numre (for Indførslen; for Udførslen er Tallet noget mindre)*), og der

*) Dette er den saakaldte »statistiske Varefortegnelse«, der slutter sig til Toldtarifen, og afgiver det egenlige Grundlag for den tyske Handelsstatistik. Men for Overskuelighedens Skyld benytter det tyske Riges statistiske Bureau i nogle af sine Offenliggjørelser en anden, mere sammentrukken, saakaldt »systematisk« Varefortegnelse, der indordner de ensartede Varer under et mindre Antal af Klasser og Grupper.

er de Lande, hvis Varefortegnelser ere endnu yderligere specialiserede, hvor Tallet 1000 endog betydeligt overskrides. Omvendt kan der findes Lande med en endnu mindre specialiseret Varefortegnelse end den danske. Det er altsaa klart, at man i Landene med kun lidet specialiserede Varefortegnelser ikke kan faa Oplysning om Ind- og Udførsel af en stor Mængde Varer, som i andre Landes Statistik derimod ikke ere slaaede sammen med andre Varer, men ere holdte ude for sig selv.

Der udkommer f. Ex. pludselig en Lov, der forbyder Indførsel af Geværer og lignende Skydevaaben. Man henvender sig til Handelsstatistiken for af den at faa et eller andet lille Vink om, hvad et saadant Forbud betyder for vore Vaabenimportører. Den danske Handelsstatistik lader os her fuldstændigt i Stikken; den kjender intet til Geværer, Rifler, Pistoler, Revolvere; den har blandet dem sammen med andre Varer, Varer, til hvilke maaske lignende Raastoffer kunne være benyttede som til de nævnte Vaaben, men som forøvrigt slet ingen Lighed have med dem*). En mere specialiseret

---

*) Geværer kunne f. Ex. være slaaede sammen med Rangler af hvidt Jernblik med lakerede Ringe, Ligkisterosetter af fortinnet Jernblik, forskjelligt Blikarbejde, Sparebøsser af en vis Beskaffenhed, Naale til Symaskiner, Kufferter af lakerede, tynde Jernplader, Nøgleskilter og en Masse andre »ciselerede, facetterede, forgyldte, forsølvede og pletterede Varer.« (Pos. 172). Man erfarer af Handelsstatistiken for 1883 blot, at der af alle disse heterogene Varer fra de og de Lande indførtes ialt 63,000 Pund til en Værdi af 1/4 Mill. Kroner. Men ere Geværerne af en anden Beskaffenhed, saa at de ikke kunne henføres under Nr. 172, saa gaa de ind under Nr. 174, og der komme de i et om muligt endnu mere broget Selskab, nemlig sammen med »alle andre Gjenstande af Jærn og Staal.« Med Hensyn til hvad der kan henføres herunder, har

Handelsstatistik (f. Ex. den norske og den svenske, den tyske og mange andre Landes) vilde dog have givet nogen Oplysning.

Sammenlign blot den forskjellige Maade, hvorpaa de tre nordiske Rigers Statistik behandler en saa vigtig Gruppe af Varer som Manufakturvarer! Eller Metaller! Den danske Statistik fortæller blot, at der i det og det Aar fra de og de Lande ind- resp. udførtes den og den Vægt til den og den Værdi af »raa Metaller«. Men hvad det var for nogle Metaller, hvormeget af den samlede Masse der var Bly, hvormeget Kobber, Tin osv., — det fortæller den intet om. Men den norske og svenske Statistik gjør det. — Gaa saa videre, og se, hvilken ganske anderledes udtømmende Besked den norske og den svenske Statistik giver om de forskjellige Arter af »Metalvarer«, der ind- og udføres.

Den danske Handelsstatistik har endnu ikke tilstrækkeligt frigjort sig fra det Tryk, Toldtarifen let kommer til at øve. Den er langt fra tilstrækkeligt specialiseret; den indeholder altfor mange Sammenbunkninger af forskjellige Varer, — Sammenbunkninger, der i Toldtarifen, hvor fiskale eller industrielt-protektionistiske Hensyn ere de afgjørende, ere fuldstændigt

---

Fantasien det frieste Spillerum: Handelsstatistiken giver kun den meget summariske Oplysning, at der af den Bunke Varer, der høre herunder, indførtes 4 Millioner Pund til en Værdi af 2½ Mill. Kroner. — Omvendt angiver den svenske og den norske Statistik ganske specielt hvad der ind- og udførtes af henholdsvis »Skyde-Geværer« og »Geværer og Pistoler samt Dele deraf.« (Varegruppe 23, a: Metaller i Arbejde, Jærnvarer). Det her anførte Exempel er maaske et lille Exempel; men det illustrerer dog Specialiseringens Betydning, og Exempler af stor praktisk Betydning kunne lettelig anføres.

berettigede, men som blive ubrugbare, hvor det kommer an paa statistisk Oplysning. Alligevel kan man vel ikke i dette Øjeblik opfordre de danske Myndigheder til at lægge en ny, væsenligt reformeret Varefortegnelse til Grund for Handelsstatistiken. Der er jo Rimelighed i, at man lader den statistiske Varefortegnelses Reform følge sammen med den Toldtarifens Reform, som man i nu snart en halv Menneskealder har talt om, og som dog endelig en Gang maa blive realiseret.

Naar saa dette Tidspunkt kommer, bliver Spørgsmaalet: hvor vidt tør den statistiske Varefortegnelse gaa i sin Specialisering? Det er umuligt at give et Land Anvisning paa uden Videre at antage et andet Lands Varefortegnelse; thi da Produktions- og Omsætningsforhold (og Toldforhold) ere saa forskjellige i de forskjellige Lande, komme disse Forskjelligheder let til ogsaa at give sig Udtryk i Varefortegnelsen. Og med Hensyn til Besvarelsen af hint Spørgsmaal vilde det være ønskeligt, om Handelsstanden vilde ytre sig. Man kunde jo mene, at en vidtgaaende Specialisering vel i statistisk Henseende vilde være ønskelig, men at de Handlende vilde finde den generende. — og selvfølgelig bør man ikke af bar Kjærlighed til Statistiken forulempe de Handlende, hvor det nogenlunde kan undgaas. Det vilde, som sagt, være heldigt, om de Handlende og de Industridrivende selv vilde tage Ordet.

I Tyskland, f. Ex., have de ogsaa gjort det. Af deres Diskussioner fremgaar det, at man ingenlunde kan betegne Handelsstanden som værende gjennemgaaende uvillig stemt ligeoverfor en stærkt specialiseret Varefortegnelse. Meningerne ere meget delte, men det maa

siges, at særligt blandt Handelsstandens mest fremragende Repræsentanter findes der en ikke ringe Stemning for en stærk Specialisering. Uagtet den tyske Varefortegnelse, særligt maalt med en dansk Maalestok, maa betragtes som stærkt specialiseret, hører man ofte de større tyske Handelshuse forlange endnu yderligere Specialisering*). De fremhæve meget rigtigt, at for Bedømmelsen af Produktions- og Omsætningsforholdene er »et nøje Kjendskab til de konkrekte Gjenstande, hvorom det drejer sig, uendeligt vigtigere end Kjendskabet til den internationale Trafiks meget usikre Værdisummer. »Vi vilde derfor (bemærker det højt ansete Handelshus, Gehe & Co., Dresden) ikke hilse det som en Forbedring, om den tyske Handelsstatistik omdannedes paa den Maade, at et større Antal bestemt betegnede Artikler erstattedes af generelle Gruppebenævnelser, blandt hvilke alt Muligt vilde kunne skjule sig. Allermindst kunne vi deri se en Lettelse for de Handlende, der visselig have mindst Ulejlighed, og maa føle sig sikrest, naar de ligefrem i Deklarationerne betegne de over Grænsen gaaende Artikler med deres rigtige Navne, i Stedet for først at se sig om efter abstrakte og omfattende Gruppebenævnelser, der meget hyppigt turde blive valgt urigtigt.« Det nævnte Handelshus tilføjer ganske vist, at omend den størst mulige Specialisering er ønskelig, hvor Talen er om ensartede Forsendelser, bør nogen Simplifikation dog indrømmes, hvor Talen er om blandede Forsendelser. »Saaledes

---

*) Se bl. a. en Række Udtalelser paa den tyske »Handelsdag« (»Verhandlungen des elften deutschen Handelstages. Berlin 1882«), ved Siden af hvilke der ganske vist ogsaa staar Udtalelser i modsat Retning.

hører f. Ex. til et komplet Apothekudstyr, hvad vi ofte maa expedere, mange hundrede Artikler, tildels i Brøkdele af et Kilogram. At specialisere en saadan Forsendelse i alle dens Bestanddele, vilde ikke blot være yderst besværligt for Forsenderen, men vilde ogsaa foraarsage Avtoriteterne et Arbejde, der slet ikke staar i noget Forhold til, hvad der vilde vindes derved.« Men Handelskamret i Plauen bemærker. rigtignok noget for overlegent: »Den Grund, der anføres til Bedste for en Simplification af Varefortegnelsen, nemlig den, at de Artikler, der nu skulle anføres særskilt, ofte forsendes pakkede sammen, — hvilken Grund blot udsiger, at de respektive Handelshuse vilde spare en Smule Arbejde, om Varefortegnelsen simplificeredes, — kan i intet Tilfælde betragtes som afgjørende. Naar særligt Legetøjsforretninger klage over den stærke Specialisering, saa synes det ganske vist at være til ikke ringe Forulempelse, naar Indholdet i en enkelt Kasse skal deklareres efter 10—20 forskjellige Varebenævnelser, hvad dog kun undtagelsesvis turde forekomme; men da nu de enkelte Artikler ikke blot bestaa af forskjelligt Stof, men ogsaa produceres i forskjellige Egne, og der i saa Henseende fra Produktionsstatistikens Standpunkt er en væsenlig Forskjel f. Ex. paa Legetøj af Træ og af Blik eller Tin, trods det, at Varerne have en ensartet Bestemmelse, saa maa ogsaa denne Ulempe tages med i Kjøbet« *). Det sidste Citat giver en lille Antydning, der støtter, hvad jeg ovenfor bemærkede, at de forskjellige Lande maa paa Grund af deres forskjellige

---

*) Jfr. Soetbeer, Bericht zum Antrage betr. Verbesserung der deutschen Handelsstatistik. (Dat. 23. Novbr. 1882).

Produktions- og Omsætningsforhold stille forskjellige Fordringer til Statistiken: begribeligvis maa der i Tyskland stilles ganske andre Fordringer end f. Ex. i Danmark til den Produktionsstatistik, der i Citatet exempelvis anførtes. Naturligvis maa der ved Varefortegnelsens Affattelse tages lokale o. a. særlige Hensyn.

2. Dernæst: Statistiken skulde ikke blot oplyse, hvilke Varer der ind- og udføres; den skulde ogsaa oplyse: hvorfra Varerne komme, og hvorhen de gaa. Dette maa ikke forstaas som en Fordring til Statistiken om at oplyse, hvor den indførte Vare har sit første Udspring, d. v. s. hvor den er produceret, og hvor den udførte Vare til Syvende og sidst ender; — thi en saadan Fordring vilde Statistiken ikke kunne honorere. Fordringen er ikke nær saa vidtrækkende; den gaar i Almindelighed ikke ud paa mere end at faa oplyst det Land, ud af hvis Egenhandel Varen overgaar til os, og det Land, i hvis Egenhandel den af os exporterede Vare overgaar. Man vil altsaa slaa sig til Ro, naar man f. Ex. faar Holland angivet som Kjøbested for den Kaffe, vi har kjøbt i Holland; — man véd, at Kaffen ikke oprindelig kan komme fra Holland, eftersom Holland ikke kan producere Kaffe; men man forlanger ikke Produktionslandet, men blot Kjøbelandet oplyst, og er tilfreds, naar blot Statistiken ikke nævner Tyskland som Kjøbelandet, fordi Varen har transiteret Tyskland, og sidst kommer derfra. Selv begrænset paa denne Maade vilde det være et stort Gode, om Fordringen kunde opfyldes: man vilde da faa en langt korrektere Forestilling om, med hvilke Lande vi handle, end den, som Statistiken i sin nuværende Skikkelse bibringer os. I de fleste Lande er Forholdet nemlig det, at Statistiken

kun oplyser, — eller dog: i Reglen kun oplyser, fra hvilket Land Varerne sidst komme, eller hvorhen de først gaar, ikke derimod de oprindelige Kjøbesteder og endelige Bestemmelsessteder. Følgen er den, at f. Ex. et Land som Schweiz, der, da det er afskaaret fra Havet, kun kan træde i umiddelbar Forbindelse med sine fire Naboer, ganske vil mangle i de fleste andre Staters Statistik, eller hvor det ikke ganske mangler (f. Ex. i den belgiske Statistik) dog kun kan gjøre Regning paa en temmelig ufuldstændig Behandling. Man har i Erkjendelsen af den store Betydning (f. Ex. for Afslutning af Handelstraktater!), som det vilde have at faa det virkelige Handelssamkvem med de forskjellige Stater oplyst, oftere overvejet hvad der kunde gjøres for at faa Statistiken reformeret i den antydede Retning, og ogsaa hist og her (f. Ex. tidligere i Belgien, i Frankrig og ved Handelsstatistik-Reformen i Tyskland 1879) gjort Forsøg; men Resultaterne have været utilstrækkelige.

Ifølge de af det danske Bureau offenliggjorte Tabeller spiller Tyskland for Danmarks Ind- og Udførsel en overordenlig stor Rolle — og en større Rolle end den, det nævnte Land spiller i Virkeligheden. Aar for Aar bemærker Bureauet i den Anledning i Tabelværket: »at det stadig maa erindres, at en betydelig Del af vor Indførsel fra og vor Udførsel til Tyskland bestaar af Varer fra og til andre Lande, fornemlig Frankrig, Schweiz, Holland, Belgien, Storbritannien og Irland samt Østrig-Ungarn, der kun gaa over Tyskland, men dog i vore Told-Lister opføres som indførte fra og udførte til dette Land. Bureauet har tilfulde indset, at det vilde være af stor Betydning for Omsætnings-Statistiken at

kunne faa Oplysning om det virkelige Kjøbested og Salgsted, men efter en i 1879 derom ført Brevvexling med vedkommende Myndigheder, har man i det Mindste foreløbig maattet opgive et saadant Forsøg, idet man har maattet erkjende, at forskjellige paapegede Vanskeligheder ved Tilvejebringelsen af et paalideligt Materiale ere tilstede og næppe lade sig overvinde, forinden et intensivt og blandt Handelsmændene almindeligt udbredt Ønske om ogsaa i denne Henseende at kunne faa et fuldt paalideligt Materiale tilvejebragt bliver tilstrækkeligt virksomt til at fjerne den Modvilje, der hos flere, hvis gode Medvirkning er nødvendig, faktisk er tilstede om end tildels kun begrundet i en Misforstaaelse af Forholdene.«

Denne Udtalelse synes at tyde paa en for høj Grad af Resignation hos Bureauet. Skal man vente paa en »blandt Handelsmændene almindelig udbredt« Interesse for Statistiken, kommer man let til at vente til Dommedag. Det store Flertal af Handelsmændene vil aabenbart ikke kunne ventes at nære »intensive« Interesser med Hensyn til de statistiske Bureauers Arbejder, saalænge disse Arbejder overhovedet betragtes som overflødig Lekture, — og det vil ikke blive benægtet, at det kun er det meget lille, særligt oplyste Mindretal, der overhovedet tager handelsstatistiske Tabelværker i Haanden. Nej, Sagen maa gribes anderledes an: det bør, som man har gjort det i Tyskland, ved Lov under Strafansvar paabydes Importører og Exportører at opgive de virkelige Kjøbe- og Salgssteder. At Resultaterne i Tyskland hidtil have været utilstrækkelige, beviser ikke, at andre Lande, der ikke kjende til saadant noget som Toldexclaver à la Hamborg og Bremen, ikke skulde kunne

drage god Nytte af en Lov i Smag med den tyske af 20. Juli 1879.

3. Den danske Handelsstatistik angiver de ind- og udførte Varers Kvantitet i de allerfleste Tilfælde i Pund; undtagelsesvis benyttes Maal- eller Stykketalangivelser, og i de faa Tilfælde, hvor der svares Værditold (Klaviaturinstrumenter, Skibe, ubenævnte Varer) opgives som Regel kun Værdien. — Ogsaa den norske Handelsstatistik opgiver de ind- og udførte Varers Kvantitet i de allerfleste Tilfælde i Vægt (Kilogram); hvor imidlertid Maal- og Stykketalangivelser bruges, anføres tillige Vægten. — Den svenske Handelsstatistik indtager i dette Forhold en Mellemstilling.

Efter at have angivet de ind- og udførte Kvantiteter for hver Vare enkeltvis, sammenregne Bureauerne i Danmark og i Norge Toldindførslens- og -udførslens Vægt, altsaa saaledes at hvor Ind- og Udførselskvantiteten var opgivet i Maal eller Stykketal, finder der en Reduktion til Vægt Sted. Det danske Bureau undlader at oplyse om, hvorledes denne Reduktion foretages; — det norske Bureau giver fornøden Vejledning i saa Henseende, hvori det naturligvis handler rigtigt; thi ikke alene kan det have Interesse at se, til hvilken Vægt Bureauet anslaar de ind- og udførte Heste, Svin, Faar osv., men navnlig er det en Hovedfordring til de statistiske Bureauer, at de lægge de Kort, de spille med, aabenlyst frem. Noget Andet er det naturligvis, om det svenske Bureau ikke handler endnu visere, naar det ganske afholder sig fra at sammenregne en Totalvægt for Ind- og Udførsel. Det er ikke let at se, at en Sammenregning, som den, der bruges i Danmark og i Norge, i nogen Henseende kunde

være nyttig. Naar det oplyses, at Danmark i 1883 indførte ca. 2400 Millioner Kilogram og Norge ca. 1300 Mill. Kilogram, saa lærer man i Virkeligheden intet af disse Totaltal, der ere komne frem ved at addere Kulindførsel og Silkevareindførsel, Guanoindførsel og Lommeurindførsel og overhovedet alle mulige komplet uensartede Ting sammen. Maaske vil man indvende, at der dog læres noget, naar man sammenholder Vægt og Værdi. Man vil maaske exempelvis anføre, at da Danmarks Udførsel i 1883 vejede kun 560 Mill. Kilogram til en Værdi af 200 Mill. Kr., Norges derimod næsten 1700 Mill. Kilogram til en Værdi af kun 116 Mill. Kr., — saa erhverves strax derved en Forestilling om, at Danmark udfører langt værdifuldere Varer, Norge derimod overvejende de voluminøse Varer. Dette er ubestrideligt, — men en saa elementær Oplysning har dog strengt taget ingen Interesse, og det Arbejde, der anvendes paa at skaffe den frem, er derfor unyttigt; i Sverig som i de fleste Lande sparer man sig derfor den Beregning.

4. Vil man have et Totaludtryk for Indførslen og Udførslen, og vil man sammenligne de enkelte Artikler indbyrdes med Hensyn til deres Betydning som Kjøbs- og Salgsartikler, maa man holde sig til Værdierne. Kun Værdisummerne lade sig sammenlægge og sammenligne. I Handelsstatistiken for hvert af de tre nordiske Riger findes selvfølgelig Værdierne angivne, men mere eller mindre detailleret, mest detailleret i den svenske Statistik. Det norske Tabelværk indeholder en Tabel, der for de vigtigere Varers Vedkommende giver Oplysning om, hvilke Priser Bureauet har benyttet ved sine Værdiberegninger, dels Gjennemsnitspriserne i de fore-

gaaende Femaar, dels Aarspriserne i det eller de sidste Aar. Det danske Bureau burde gjøre det Samme. Hvis et statistisk Bureau ønsker at undgaa Kritik af de af det benyttede Fremgangsmaader, gjør det sig skyldigt i en Misforstaaelse: særligt et statistisk Bureau bør ikke elske noget mere end Kritik.

De angivne Værdier ere beregnede. I de fleste Lande beregne de respektive Bureauer (med Assistance af kommercielt Sagkyndige) Ind- og Udførselsværdierne efter Skjøn. Men fordi dette er den almindeligste Fremgangsmaade, er det ikke sagt, at det ogsaa i og for sig er den bedste. Man skulde synes, at den bedste Besked om de ind- og udførte Varers Værdier maatte Importørerne og Exportørerne af de respektive Varer kunne give. Men Spørgsmaalet er, om de ville give den. Der er kyndige Folk, som tvivle herom, og som desuden mene, at de Handlende ville føle det som en unødvendig Forulempelse af dem, om man forpligtede dem til at angive Værdierne af de Varer, de ind- eller udføre. Det vilde være af Interesse at høre Handelsmændene selv udtale sig herom, — og særligt i Tyskland have de ogsaa oftere gjort det.

Inden her anføres nogle af de fra Handelsmændene selv fremkomne Udtalelser, skal det dog fremhæves: at i England, i Hamborg og Bremen og tildels i endnu nogle Stater har man alt i længere Tid faaet Værdierne frem gjennem de Handlendes Deklarationer. Og hvor man har prøvet dette System, synes man i det Hele at have været ret tilfreds med det! Det hamborgske Handelskammer, for Exempel, der af Erfaring kjender Systemet, er et af de ivrigste til at anbefale det! Endvidere dette: Erfaringen kan ingenlunde siges at have

brudt Staven over Værditolden; tværtimod: Stemningen gaar jo tydeligt nok snarest i Retning af at lade Værditolden komme til større Gyldighed. Men er Værditold praktisk gjennemførlig, uagtet de Handlende, hvor det drejer sig om at erlægge Told i Forhold til Værdien, kunne have en Interesse i at opgive for lave Værdier, — saa maa saadanne Værdideklarationer, der ikke paaføre de Handlende nogen Udgift (bortset fra det ganske ubetydelige Gebyr, der kan blive Tale om at opkræve), aabenbart saa meget lettere kunne afgives.

Dette mener ogsaa det store Flertal af de i den tyske »Handelsdag«*) repræsenterede Handelskamre. Det blev her af Handelsstandens Repræsentanter gjort gjældende: at de af det statistiske Bureau beregnede Gjennemsnitsværdier for mange Varer, der forekomme i de forskjelligste Sorter, aldeles ikke kunne bruges, naar man vil have Oplysning om Værdien af vor Handel med de forskjellige Lande**); — at den Gene, Værdi-

---

*) Verhandlungen des Elften Deutschen Handelstages zu Berlin am 15. u. 16. Decbr. 1882. Stenographischer Bericht.

**) Jeg skal anskueliggjøre dette ved et Exempel: Vi tage den hamborgske Statistik af 1883 (hvor Værdierne skyldes de Handlendes Deklarationer) for os. Vi gribe ud af den en enkelt Artikel, raa Tobak. Vi se da, at den raa Tobak, der kom fra Belgien, havde en Værdi (gjennemsnitlig) af 68 M. pr. 100 Kilogram, fra St Domingo 70 M., fra Frankrig 76 M., fra Brasilien 107 M., fra de Forenede Stater 177 M., fra Holland 202 M., fra Ecuador 279 M. osv. osv. Ialt indeholder den hamborgske Statistik for raa Tobaks Vedkommende 38 Værdiangivelser, der variere mellem 46 M. og 279 M. pr. 100 Kilogram. Tager man Gjennemsnittet af samtlige Værdiangivelser, faar man 111 M. pr. 100 Kilo. Men naar dette Tal er Gjennemsnittet af saa forskjellige Angivelser, er det vel klart, at det, naar man lagde det til Grund

deklarationer skulde paaføre de Handlende, enten er en ren Fiktion eller er ubetydelig i Sammenligning med den Nytte, at man ved Hjælp af dem kan faa en bedre Handelsstatistik; — at Erfaringen ingenlunde gjør det sandsynligt, at Deklarationerne skulle blive upaalidelige, — og at det særligt ingenlunde er at befrygte, at Udførselsdeklarationerne ville blive for lave, hvor det drejer sig om Udførsel til Lande med Værdiindførselstold. — Ganske vist hævede der sig Stemmer imod disse Anskuelser. Navnlig udtalte Ordføreren for den berlinske Kjøbmandsstands Ældstekollegium sig meget skarpt herimod. Han (Dr. Weigert) udtalte bl. A.: »at de Erfaringer, der i andre Lande ere blevne gjorte med de obligatoriske Værdideklarationer, ikke have bevist deres Paalidelighed.« Imod denne Paastand stilles fra anden Side den stik modsatte. Ganske specielt udtale baade Handelskamrene og de statistiske Bureauer i Hamborg og Bremen sig særdeles gunstigt om de dersteds gjorte Erfaringer*), og ogsaa fra andre Lande med Værdi-

---

for Beregningen af Omsætningen med de enkelte Lande, vilde give en ganske urigtig Forestilling. — For den fabrikerede Tobak ere Svingningerne ikke mindre: det hele Gjennemsnit er her 233 M. pr. 100 Kilogr., men Svingningerne omkring dette Gjennemsnit bevæge sig mellem 144 M. og 569 M. som Yderpunkter. — De i 1883 fra de Forenede Stater indførte Cigarer havde en Værdi af 179 M. pr. Mille; de fra andre Steder indførte Cigarer havde en saa mange Gange lavere Værdi (indtil kun 22 M. pr. Mille), at det hele Gjennemsnit blev trukket ned til 65 M. pr. Mille o. s. fr.

*) Direktøren for Bureauet for Bremisk Statistik skriver saaledes under 4. Juni d. A. til mig: »Værdiangivelserne i Deklarationerne indeholder kun meget sjældent Fejl: af 323,800 Deklarationer, der indløb i 1884, maatte saaledes kun 186 eller 0,57 pro Mille revideres hos Deklaranterne og eventuelt berigtiges.«

deklarationer kunne gunstige Udtalelser anføres. — Dr. Weigert udtalte fremdeles: »Spørgsmaalet interesserer forøvrigt slet ikke Handelsstanden saa meget, som man skulde tro efter de Udtalelser, der ere fremkomne fra forskjellige Sider. Jeg tror, at Handelsstanden i det Store og Hele egenlig interesserer sig særdeles lidet for den hele Sag.« Svaret herpaa er let nok: naturligvis er det kun den mindste Del af Handelsstanden, der forstaar at benytte de handelsstatistiske Publikationer, — men den Del, der gjør det, er det lille Mindretal, der gaar i Spidsen for den store Masse. Til dette Mindretal maa der i saadanne Sager tages et stort Hensyn, — og dette oplyste Mindretal forlanger med stedse mere Eftertryk en god Handelsstatistik. — Dr. Weigert bemærker yderligere: »Hvad Handelsstanden fremfor Alt vil, er at være fri for Forulempelser fra det Offenliges Side, men Indførelsen af obligatoriske Værdideklarationer vilde betyde en ny Forulempelse af os.« Men herpaa svarer Handelskamret i Bremen: »I Bremen have vi Værdideklarationerne, men vi hjemsøges paa ingen Maade af det statistiske Bureaus Embedsmænd,« og Handelskamret i Hamborg siger det Samme. — Dr. Weigert gaar endnu yderligere og siger: »Fremfor Alt synes det mig nødvendigt at udtale, at de værdistatistiske Beregninger overhovedet kun ere særdeles lidet paalidelige, — ganske ligegyldigt hvorledes Værdierne fremkomme. I England klager man over dem . . . I Amerika er det notorisk, at den høje Værditold medfører betydelige Underdeklarationer, og at Tallene ikke give noget rigtigt Billede af Importen. Om alligevel Værdiangivelserne i disse Lande ere rigtigere end hos os, lader jeg uafgjort.« Saa søger

han at udvikle, at der, hvor der haves Værdideklarationer, ere Forholdene saadanne, at en Kontrol med Værdiangivelserne bedre lader sig gjennemføre end andetsteds. Men paa hvert eneste Punkt fandt han sig i Opposition til Handelsdagens Flertal: med meget stort Flertal vedtoges en Udtalelse om, at Indførelsen af obligatoriske Værdideklarationer vilde være i Handelsstandens Interesse. Og selv Dr. Weigert maatte gjøre en Indrømmelse: »Hvis vi i 1879, da den tyske Handelsstatistik reformeredes, havde indført Værdideklarationerne, saa vilde jeg sikkert nu være imod at afskaffe dem.« Ligeoverfor denne Indrømmelse kan stilles, hvad der af en anden Taler anførtes: i 1879, da Loven om Handelsstatistiken diskuteredes, var de tyske Handlende imod den, fordi de mente, at den vilde paaføre dem »en ny Ulejlighed«; — nu, derimod, da man kjender Loven af Erfaring, indrømmer man, at hine Klager vare ganske ugrundede, — og paa samme Maade vilde det gaa, om man nu indførte de obligatoriske Værdideklarationer.

Efter Alt hvad der foreligger, tør det med temmelig stor Sikkerhed antages, at de obligatoriske Værdideklarationer ikke ville volde de Handlende nogen saadan Ulejlighed, at man af Hensyn til den bør lade Tanken om dem falde. Det, det kommer an paa, er derfor udelukkende dette: vil der ved Hjælp af dem faas bedre Oplysning om Importens og Exportens sande Værdi, end den Oplysning, som de statistiske Bureauer ved Hjælp af de Midler, der for Tiden staa til deres Raadighed, kunne indhente? De yderligst gaaende Pessimister svare, som vi ovenfor saa: »Hverken det Ene eller det Andet duer; det er Altsammen —

lige daarligt!« Mange Handelsmænd og adskillige Theoretikere svare derimod: »Værdideklarationerne ere at foretrække«, medens andre svare det Modsatte. Men de statistiske Fagmænd i strængeste Forstand, selve de statistiske Bureauer, — hvad svare de? Ogsaa deres Svar er modstridende; — men f. Ex. det tyske Rigsbureau og sandsynligvis ogsaa adskillige Bureauer i andre Stater, der endnu mangle Værdi-Deklarationsforpligtelsen, er imod denne. Det maa dog siges, at denne Uvilje eller Mangel paa Tillid til, at der kan opnaas noget ved Deklarationspligten, ikke hidtil ses at være bleven støttet med meget Andet end blotte subjektive Formeninger*).

---

*) I sin Artikel om den tyske Handelsstatistik i Schmollers »Jahrb. f. Gesetzgeb., Verw. u. Volksw. im Deutschen Reich« (VI, 1882) indskrænker H. v. Scheel, Kontorchef i det tyske Riges statistiske Bureau, sig til den Bemærkning, at det tyske Bureau »frygtede«, at de obligatoriske Værdideklarationer vilde paalægge Handelsstanden »eine zu grosse Last« (— men det bliver dog nærmest selve Handelsstandens Sag at gjøre denne Anke gjældende!), og at det »mente«, at Værdideklarationerne ikke vilde være »det mest skikkede« Middel til at faa de rigtige Værdier frem. Han tilføjer — hvad der jo forresten forstaar sig af sig selv —, at man, naar man vilde have ensartede og brugbare Opgivelser, maatte opstille bestemte Grundsætninger, hvorefter Prisopgivelserne skulde ske, for at ikke den Ene skulde opgive Indkjøbsprisen, den Anden Indkjøbspris plus Transportomkostninger, den Tredje Salgsprisen. Naturligvis! »I ethvert Fald er det tænkeligt,« siger han, »at der af forskjellige Grunde og Hensyn gives urigtige Oplysninger, og det kan ingenlunde uden Videre paastaas, at Værdideklarationerne føre til rigtigere Resultater end Bureauernes Beregninger af Enhedspriser.« Men det kan rigtignok heller ikke »uden Videre« paastaas, at Bureauernes Beregninger blive bedre. Det er et faktisk Spørgsmaal, — men hvad der er fremkommet, særligt paa den tyske Handelsdag, taler for Værdideklarationerne.

Naar nu de statistiske Bureauer, assisterede af kommercielt Sagkyndige, skulle til skjønsmæssigt at fastsætte de Gjennemsnitspriser, paa Grundlag af hvilke Værdiberegningerne skulle foretages, saa bliver Spørgsmaalet: hvilke Hovedregler der da bør følges. Særlige Priser for de indførte Varer og særlige for de udførte Varer maa begribeligvis fastsættes; — men forøvrigt maa de Priser, der fastsættes, være Gjennemsnitspriser, og Gjennemsnitspriser i flere Henseender: 1. Varerne forekomme i Handelen i forskjellige Kvaliteter og Sorter; en Gjennemsnitskvalitet maa lægges til Grund ved Prisbestemmelsen; — 2. Varepriserne fluktuere i Aarets Løb; af disse Fluktuationer maa Gjennemsnittet for hele Aaret tages; — 3. Kjøbestedet for Varerne influerer paa Priserne; men det vilde blive for besværligt at benytte særlige Værdiberegninger for hvert enkelt Land, med hvilket Omsætning haves; ogsaa her maa da tages et Gjennemsnit. Klart er det vel, hvad der gaar i Løbet, naar Gjennemsnittet af saa mange og store Forskjelligheder skulle tages. Men i alt Fald for Indførslen og Udførslen maa særlige Priser benyttes. Men hvorledes bestemmes Indførsels-, og hvorledes Udførselspriserne? Svaret lyder forskjelligt i de forskjellige Lande (— thi det forholder sig ingenlunde saaledes, at »Sagens Natur« skulde medføre, at Indførsels- resp. Udførselsværdierne maa beregnes saaledes, som det sker hos os) og ogsaa deraf flyder Vanskeligheder for internationale Sammenligninger.

Det norske Bureau svarer saaledes: Ved Varernes Indførselsværdi »forstaas Varernes Værdi i norsk Havn uden Tillæg af Indførselstold«; ved Varernes

Udførselsværdi »forstaas Varernes Værdi i norsk Havn, for de toldbare Varer med Tillæg af Udførselstold« (hvilken sidste i de fleste Tilfælde er = 0, og i de Tilfælde, hvor saadan findes, oftest kun er ringe). — Det danske Bureau svarer: »De Varepriser, der maa lægges til Grund for Værdiberegningerne, ere Priserne en gros for ufortoldede Varer. Herved stilles Indførslen og Udførslen ikke ganske lige; thi for de indførte Varer ere disse Priser jo Priserne paa Bestemmelsesstedet, hvori altsaa er indgaaet Fragten fra Exportstedet, Assurancen, Exportørens og Importørens Fortjeneste osv.; men for de udførte ere de tilsvarende Priser derimod Priserne paa Afgangsstedet, i hvilke Priser altsaa Fragten til Bestemmelsesstedet osv. ikke er medbestemmende.« Derefter maa man vel antage, at det norske og det danske Bureau med Hensyn til Bestemmelsen af Ind- og Udførselsværdier følge de samme Principer, idet der af det ene som af det andet Bureau kun regnes med den Værdi, som de ind- og udførte Varer have i Ankomst- resp. Afgangsøjeblikket. Men at andre Lande gjøre det Samme, er ingenlunde nogen given Sag.

Det tyske Rigsbureau giver følgende Oplysning om den Maade, hvorpaa det beregner Indførsels- resp. Udførselspriserne: Principet er dette: som Pris for de indførte Varer maa det Beløb udfindes, som Indlandet betaler til Udlandet; som Pris for de udførte Varer derimod det Beløb, som Udlandet maa betale derfor til Indlandet. Deraf følger da, at naar Indførselspriserne skulle bestemmes, maa man først og fremmest tage Hensyn til, hvilke Kvaliteter og Sorter, man faar fra Udlandet, og naar Udførselspriserne skulle bestemmes,

hvilke Kvaliteter og Sorter, man afsætter til Udlandet. Men desforuden maa noget Mere tages med i Betragtningen: »Indførselspriserne bør ikke omfatte den indenlandske Indførselstold, ejheller hvad der betales til Indlændinge for Varernes Overførelse til Bestemmelsesstedet, Fragt, Assurance, Lager-Gebyrer, Speses, ejheller de indenlandske Kjøbmænds Handelsfortjeneste ved Indførslens Realisering. Udførselspriserne bør ikke omfatte de mulige Toldgodtgjørelser; derimod skal medregnes: hvad der betales til Indlændinge for Varernes Overførelse til Udlandet, Fragt, Assurance, Lager- etc. Gebyrer, Speses, saa vel som Emballerings-Omkostninger og den af indenlandske Kjøbmænd realiserede Handelsgevinst paa de udførte Varer. I Almindelighed vil man herefter ved den landværts Vareindførsel og -Udførsel komme til temmelig rigtige Resultater, naar man beregner den Værdi, Varerne have naaet paa Transporten til Bestemmelsesstedet ved Overskridelsen af Toldgrænsen, altsaa Salgsværdien paa Varens »Herkunftsort« plus de til Toldgrænsen paaløbne Transportomkostninger, Gebyrer, Speses. Men ved den søværts Vareomsætning maa man — efterdi der for Transporten udenfor Toldgrænsen kan være at betale Fragt ogsaa til indenlandske Skippere — ved Indførslen gjøre et tilsvarende Afdrag fra de til Toldgrænsen paaløbne Transportomkostninger, ved Udførslen derimod gjøre et tilsvarende Tillæg til de til Toldgrænsen paaløbne Transportomkostninger etc.«*)

---

*) Statistik der deutschen Reichs. Neue Folge Band 9. (Indledningen). — H. v. Scheel antager i sin ovenciterede Afhandling, at de Transportomkostninger, som indenlandske

Det er da heraf klart, at hvor Ind- og Udførselsværdierne beregnes efter de tyske Principer, maa Indførslen for saa vidt komme til at figurere med lavere, Udførslen derimod med højere Værdier, end hvor de dansk-norske Principer følges. I hvilken Grad Indførsels- resp. Udførselsværdierne ville influeres af den paapegede Forskjel i Beregningsprinciperne, lader sig selvfølgelig umuligt sige uden efter en Undersøgelse af samtlige konkrete Omstændigheder, — en yderst vanskelig Undersøgelse.

Inden dette Værdiberegningerne vedrørende Punkt forlades, bør endnu en lille Bemærkning tilføjes. I den »Indledning«, hvormed det danske Tabelværk er forsynet, meddeles ikke blot Hovedresultaterne af de Værdiberegninger, Bureauet har foretaget paa Grundlag af Varepriserne i Aarets Løb, men da det i flere Henseender er af Interesse at have Klarhed over, i hvilket Omfang Forskjellen mellem paa den ene Side Omsætningsværdien i det Aar, der er Tabelværkets Gjenstand, og paa den anden Side saavel Værdien for det nærmest forudgaaende Aars Omsætning som ogsaa Værdien af Gjennemsnittet af det sidste Femaars Omsætning skyldes Forandringer i Kvantiteten af Ind- og Udførsel, og i hvilket Omfang derimod Prisforandringer, har Bureauet gjort det paagjældende Aar til Gjenstand for en tredobbelt Beregning, idet Ind- og Udførselsværdierne ikke blot ere blevne beregnede paa Grundlag af Aarets virkelige Varepriser, men tillige beregnes paa Grundlag

(ɔ: tyske) Skippere optjene ved at hente Varerne i Udlandet, for Tysklands Vedkommende løbe op til omtrent Halvdelen af samtlige Indførsels-Transportomkostninger ad Søvejen.

af Varepriserne baade i det nærmestforegaaende Aar og i det sidste Femaar. Det Arbejde, Bureauet i den Anledning paatager sig, er meget betydeligt og fortjener al Anerkjendelse; men man kan dog sige, at der alligevel er en lille Ufuldstændighed tilstede. Det er jo nemlig meget vel muligt, at Ind- eller Udførselsværdierne for visse Varer stiger eller falder, uagtet de ind- eller udførte Kvantiteter ere uforandrede, og uagtet man ikke kan tale om nogen Prisopgang eller noget Prisfald for de paagjældende Varer; — Værdiforandringerne kunne skyldes den Omstændighed, at vi nu ind- eller udføre andre Sorter, andre Kvaliteter end tidligere. Det er ikke vanskeligt at nævne adskillige Varer og Grupper af Varer, hvor der endog i Løbet af kort Tid kan foregaa betydelige Forandringer i de Sorter og Kvaliteter, som vi kjøbe eller sælge. Kunde der gives nogen Oplysning om dette Forhold, vilde det være at ønske.

5. I det Foregaaende er der hentydet til det formentligt Ønskelige i, at Importører og Exportører ved Lov forpligtedes til at opgive, hvorfra Varerne komme, hvorhen de gaa, og hvilken Værdi de have. Overhovedet bør der, saa synes det, ved Lov statueres en Anmeldepligt i de Handelsstatistiken mest interesserende Forhold. En saadan Pligt findes jo ogsaa i flere Lande. I England skal, ifølge Parlamentsakt, Varernes Art, Mængde, Værdi, Kjøbested og Salgssted opgives, — hvadenten Varerne ere toldpligtige eller toldfri, ved Udførsel som ved Indførsel; urigtige Angivelser straffes med Pengebøder. Noget Lignende gjælder i flere andre Lande. For Størstedelen strækker den lovbestemte Forpligtelse sig dog ikke videre, end Told-

lovgivningen medfører. I Almindelighed er Toldpligten eller den Omstændighed, at Varerne, fordi de ere toldpligtige, nødvendigvis maa undersøges af Avtoriteterne, det bedste Kontrolmiddel; thi ogsaa i de Lande, hvor Anmeldepligten ligesaa fuldt er statueret for de toldfri som for de toldpligtige Varer, for Udførsel som Indførsel, er Kontrollen — siges der — ofte temmelig slap, hvor den ikke er begrundet i nogen fiskal Interesse.

Den tyske Lov af 20. Juli 1879*) havde jo særligt det Formaal at statuere en Anmeldepligt. Anmeldelserne skulle ske til Toldstederne og til de ved Toldgrænserne til Modtagelse af Anmeldelserne særligt oprettede Anmeldeposter. Det er Vareføreren, der besørger Anmeldelsen, paa den i Loven og de Udførelsesbestemmelser, der slutte sig til den, detailleret beskrevne Maade. Alle Varer, der gaa over Grænsen, ind eller ud, ere — med nogle mindre Undtagelser**) — anmeldepligtige. Ved Anmeldelsen opgives: om Varen ind- eller udføres eller transiterer; — af hvilken Art Varen er, idet den ovenfor omtalte meget detaillerede statistiske Varefortegnelse, der kun i meget ringe Omfang tilsteder Kollektivbetegnelser, følges; — Varens Mængde, ɔ: i de fleste Tilfælde dens Nettovægt; —

---

*) Gesetz betreffend die Statistik des Waarenverkehrs des deutschen Zollgebiets mit dem Auslande nebst Ausführungsbestimmungen. Herausgegeben im Reichsamt des Innern, zweite Auflage. Berlin 1885.

**) Deriblandt Rejsegods o. lign., Postforsendelser, der blot transitere, ganske smaa Forsendelser af toldfri Varer, endel Sager, der vel gaa ind eller ud over Grænsen, men ikke som Kjøbmandsvarer. Lignende Undtagelser i de fleste andre Lande.

hvorfra den kommer og hvorhen den gaar. Forsaavidt Anmeldelsen sker skriftligt, hvilket er Reglen, erlægges et ubetydeligt Gebyr, der ikke blot har den Opgave at skaffe en lille Erstatning for de betydelige Udgifter, Handelsstatistiken medfører, men som navnlig har til Formaal at skærpe Følelsen af, at det er af Vigtighed at gjøre Anmeldelserne rigtige. Overtrædelsen af Lovens Forskrifter straffes med Bøder. Bortset fra de endnu utilfredsstillende Oplysninger om Kjøbe- og Salgsstederne, har Loven været let at gjennemføre (uagtet mange Handlende knurrede over den, inden den traadte i Kraft); har virket fortræffeligt, ja har haft en fuldstændig omskabende Indflydelse paa den tyske Handelsstatistik. Den har skaffet denne et ganske andet, et langt bedre Materiale end det, hvorover der tidligere raadedes. Den har gjort det muligt at føre en ordenlig Kontrol med Udførslen, som Statistiken tidligere maatte have vanskeligt ved at faa fat paa, eftersom Udførslen før Loven af 1879 ikke var underkastet nogen lovbestemt Anmeldepligt. Den har ogsaa gjort det muligt bedre at kontrollere Indførslen, ogsaa den toldfri, der tidligere lettere kunde unddrage sig en mere detailleret Undersøgelse. Den har ved at lægge en meget detailleret Varefortegnelse til Grund bevirket, at en uheldig Sammenbunkning af forskjelligtartede Varer under en Fællesbetegnelse undgaas. Den holder Transiten (i alt Fald den umiddelbare Transit)*) for sig,

*) Den »middelbare Transit« af toldfri Varer, d. v. s. Varer, der anmeldes som Indførsel, men dog ikke dog gaa over i Indlandets Forbrug, men atter udføres, — har det ikke været muligt at faa statistisk opklaret. Imidlertid, ere disse Varer end ikke gaaede over i Forbruget, saa ere de dog tildels

medens Transiten tidligere i stort Omfang smeltedes sammen med Ind- og Udførslen (men i større Omfang med Indførslen end med Udførslen). Endelig kan dertil føjes, at den ovenfor omtalte Maade, hvorpaa Værdiberegningerne foretages, vistnok har Tendens til i Sammenligning med tidligere Tider (og man kan tilføje: i Sammenligning med adskillige andre Lande), at bringe Indførselsværdierne noget ned, og Udførselsværdierne noget op. I alt Fald er det klart, at den Reform, der den 1. Jan. 1880 traadte i Kraft i Tyskland, har medført, at den tyske Handelsstatistiks Tal efter 1880 ere af en ganske anden Beskaffenhed end dens Tal før 1880, saa at Sammenligninger mellem Tallene før 1880 og dem efter 1880 ere utilstedelige, — og vi have her et meget stærkt Exempel paa, hvor nødvendigt det for Forstaaelsen af Tallene er at kjende den Methode, ved hvilken de ere skaffede tilveje. Methodens Forandring i Tyskland maatte nødvendigvis medføre, at — selv om den faktiske Vareomsætning efter 1880 var ganske lig den før 1880, maatte Indførslen dog nu figurere med lavere, Transiten med højere Tal end før*). — En Mangel ved den tyske Lov,

---

gaaede over i den indenrigske Handel, og kunne oftere have skiftet Hænder. Fejlen ved ikke at faa denne middelbare Transit særligt udskillet er neppe af stor Vægt. (Scheel, die deutsche Handelsstatistik).

**) Scheel, die deutsche Handelsstatistik. Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwalt. u. Volksw. t. VI. 1882. — Loven virkede i den Grad omvæltende paa den tyske Handelsstatistik, at medens denne før 1880 plejede at udvise et Indførselsoverskud paa omtrent 1000 Millioner M. (c. 4000 Mill. M. Indførsel ÷ c. 3000 Mill. M. Udførsel), — et enkelt Aar endog næsten 1800 Mill. M.s Indførselsoverskud —, saa slog Balancen efter 1880 ganske om: Indførselsværdien faldt med omtrent

der ellers for Størstedelen kunde tjene adskillige andre Lande som Mønster, er og bliver det dog sikkert, at den til de andre Forpligtelser, den har paalagt Importører og Exportører, ikke har føjet Forpligtelsen til at opgive de ind- og udførte Varers Værdi.

Paa den i det Foregaaende oftere nævnte tyske Handelsdag bemærkede en Taler: »Det er ingenlunde Tilfældet, at Handelsstanden skænker Statistiken for liden Opmærksomhed. Tværtimod: der tillægges den en altfor stor Betydning!« Ytringen kom rigtignok fra en Taler, der indtog en uforsvarlig afvisende Holdning ligeoverfor Handelsstatistiken, — men dog en Mand (Dr. Weigert), hvem man ikke tør frakjende Sagkundskab. Retteligt forstaaet, var den, noget for absolut, fremsatte Ytring ogsaa rigtig. Og Taleren forklarede den ogsaa selv ved følgende Tilføjelse: »De véd, mine

---

1000 Millioner M., Udførselsværdien steg en Smule, saa at Tyskland efter 1880 bestandig har haft Udførselsoverskud. Denne Omvæltning gjorde adskillige Statistikere temmelig perplexe. Den meget ansete Statistiker, Prof. Soetbeer, der særlig er en Avtoritet i Handelsbalance-Spørgsmaalet, udviklede paa Handelsdagen i Berlin 1882 (jfr. de ovenciterede »Verhandlungen« p. 30—31), at det umuligt kunde være rigtigt, at Tyskland skulde have en saakaldt »gunstig« Handelsbalance i den Forstand, at det skulde udføre større Vareværdier, end det indførte: havde man før givet Indførslen for høje, og Udførslen for lave Tal, saa gjorde man sig sagtens nu skyldig i den modsatte Fejl: adskillige vigtige Exportartikler tillagde man sikkert for høje Værdier.

Herrer, hvorledes Partierne have kastet sig over disse Værdiberegninger, hvilke Slutninger de have villet drage af dem, hvorledes Tal, der ere i høj Grad angribelige, have sat Lidenskaberne i Bevægelse ... Over enhver handelsstatistisk Tabel skulde disse Ord staa: »imod uforsigtig Brug advares!«*)

Ja, denne Advarsel er berettiget! Ikke blot maa man — baade af de i det Foregaaende udviklede Grunde og af endnu andre (deriblandt navnlig den forskjellige Maade, hvorpaa der skjelnes eller ikke skjelnes mellem General- og Specialhandel!) — slaa en Streg over næsten alle de internationale Sammenligninger**),

---

*) Verhandlungen etc. p. 40.

**) Selvfølgelig kan man heller ikke benytte det ene Lands Statistik over dets Indførsel fra og Udførsel til et andet Land som Kontrolmiddel ligeoverfor dette andet Lands Statistik over dets Udførsel til resp. Indførsel fra hint Land. Dette følger allerede af de i det Foregaaende paapegede Uensartetheder. Men endnu flere kunde nævnes. Særligt fortjener at nævnes, at de forskjellige Lande langt fra med samme Tydelighed skjelne mellem »Generalhandel« og »Specialhandel«. I nogle Lande skjelnes der med stor Skarphed herimellem, i andre derimod ikke; af mangt et Tabelværk vil det være ligefrem umuligt at se, om den Handel (Indførsel og Udførsel), der opgives, betyder General- eller Specialhandel, af andre fremgaar det tydeligt nok, at der menes Generalhandel, men om Transiten mangler saa maaske Oplysninger etc. — Af det Foregaaende vil det i ethvert Fald være tydeligt nok, at man umuligt kan vente, at det, der i den danske Statistik figurerer, som »Udførsel til Tyskland« eller »Indførsel fra Tyskland«, i den tyske vil figurere som »Indførsel fra Danmark« resp. »Udførsel til Danmark«. Ligesaa sikkert er det, at vi, saalænge Statistiken er, saaledes som den er, umuligt kunne komme til Klarhed over vort kommercielle Forhold til de Lande, som vi ikke staa i umiddelbar Forbindelse med, altsaa f. Ex. Belgien, Holland, Frankrig, Schweiz, Italien, Østrig osv. Det er ind-

hvortil Handelsstatistiken ofte frister; men ogsaa der, hvor man indskrænker sig til at benytte det samme

lysende, at man ikke kan benytte disse Landes Indførsels- og Udførsels-Statistik til dermed at kontrollere den danske Udførsels- og Indførsels-Statistik; — det er inkommensurable Størrelser. Og tror man, at man dog maatte kunne faa f. Ex. den danske Udførsel til Sverig til at dække den svenske Indførsel fra Danmark, vil selv et hurtigt Blik paa de to Landes Tabelværker overbevise En om, at man tager fejl. Det svenske Tabelværk beregner, at Sverig i 1883 indførte Varer fra Danmark til en Værdi af næsten 57 Mill. Kr.; — men det danske Tabelværk mener, at Danmarks Udførsel til Sverig i nævnte Aar kun havde en Værdi af 30 Mill. Kr. Dette er nu Værdiberegningernes Hovedresultat; vil man ikke tillægge dem nogen Vægt, og vil man hellere sammenligne de indførte resp. udførte Kvantiteter, kommer man ogsaa der til de mærkeligste Differencer. Et Par Exempler:

Efter Sverigs Statistik indførte Sverig i 1883 fra Danmark:			Efter Danmarks Statistik udførte Danmark i 1883 til Sverig:		
Bomuld	333,000	Kilogr.	Bomuld	241,000	Kilogr.
Kløver- og Græsfrø	814,000	—	Kløver- og Græsfrø c.	600,000	—
Handsker	2,042	—	Handsker	103	—
Ister	969,000	—	Fedt og Ister	834,000	—
Heste	543	Stk.	Heste	272	Stk.
Ost	12,000	Kilogr.	Ost	3,500	Kilogr.
Smør	164,000	—	Smør	121,000	—
Sirup og Sukker	3,750,000	—	Sukker, Mallas, Sirup	1,800,000	—
Uforarb. Tobak	96,000	—	Ufabr. Tobak	67,000	—
Cigarer	25,000	—	Cigarer	2,900	—
anden forarb. Tobak	8,270	—	anden fabr. Tobak	2,900	—
Lommeure	42,000	Stk.	Lommeure, Kronometre etc.*)	785	Stk.
Væggeure	29,000	Kilogr.	Taffelure og Skilderiure*)	900	Kilogr.
Dele af Ure	1,500	—	Gas- og Vandure etc.*)	950	—

*) Under: Ure med Urværker og Dele af Urværker.

Lands Handelsstatistik, maa man være forsigtig i Brugen af denne.

Den citerede Taler tænker, hvor han taler om, at »Partierne« have kastet sig over Handelsstatistikens Ind- og Udførselsværdier, særligt paa de told-politiske Partier. I hvor ringe en Grad disse, og særligt det protektionistiske, kunne benytte sig af Handelsstatistikens Tal har Robert Giffen paa en udmærket Maade vist i en Afhandling, om »Brugen af Indførsels- og Udførsels-Statistik«*). — Men Tallene benyttes ogsaa ofte med den Mening for Øje, at de (— og særligt den større eller mindre Difference mellem Ind- og Udførslens Totalsummer —) skulde kunne belyse det paagjældende Lands saakaldte »Handelsbalance«. Imod denne Mening advarer det danske statistiske Bureau udtrykkeligt og eftertrykkeligt, og med fuld Føje. Det sidst udkomne handelsstatistiske Tabelværk har Bureauet forsynet med følgende Advarsel, som man maa være det taknemligt for, aldenstund intet er prisværdigere end at Bureauerne selv angive Grænserne for Benyttelsen af de af dem offenliggjorte Tal.

Til disse Exempler paa flagrant Uoverensstemmelse kunde føjes mange flere, ligesaa karakteristiske. De anførte ere dog formentlig tilstrækkelige. Det skal kun endnu bemærkes, at naar man vilde se, hvor stor Udførsel til Danmark det svenske Tabelværk angiver (32 Mill.s Kr.s Værdi), og hvor stor Indførsel fra Sverig det danske Tabelværk har (42 Mill. Kr.), vilde man ganske vist for mange Artiklers Vedkommende se, at Danmark opgiver at have indført mere, end Sverig mener at have udført; men Uoverensstemmelserne her ere dog i de fleste Tilfælde ikke nær saa store som Differencen mellem den af Danmark noterede Udførsel til Sverig og den i Sverig stedfundne Indførsel fra Danmark.

*) Journal of the Statistical Society. June, 1882.

»En Omstændighed«, siger Bureauet, »der strax falder i Øjnene ved de beregnede Talstørrelser, er den, at hvert Aar overstiger Værdien af [Danmarks] Indførsel betydeligt Værdien af Udførslen. En almindelig Betragtning af disse Forholds Natur vilde føre til det Resultat, at et Lands Ind- og Udførsel i Gjennemsnit maa være omtrent lige store, at der — idetmindste i et længere Tidsrum — omtrent maa være Balance mellem Landets Udgifter og Indtægter, og man kunde maaske deraf drage den Slutning, at den foretagne Værdiberegning maatte være urigtig, saa meget mere som der ikke i noget af de Aar, hvori en saadan Beregning er foretagen, har været særlige Forhold tilstede, der kunne forklare den meget betydelige Underbalance paa Udførselssiden. En saadan Slutning vilde dog ingenlunde være berettiget. Forskjellen imellem Værdien af Indførslen og Værdien af Udførslen er nemlig en ligefrem Følge af den Fremgangsmaade, der i Henhold til Sagens Natur maa anvendes ved denne Art Beregninger.*) De Varepriser, der maa lægges til Grund for Værdiberegningerne, ere Priserne en gros for ufortoldede Varer her i Landet. Herved stilles Indførslen og Udførslen ikke ganske lige; thi for de indførte Varer

*) Her gaar det ærede Bureau videre, end det kan staa ved. Der er Intet, der berettiger til en saa kategorisk Erklæring som den, at den af Danmark (og flere Lande) anvendte Methode er den, der »i Henhold til Sagens Natur maa anvendes.« Den f. Ex. af Tyskland fulgte Fremgangsmaade tør ikke betegnes som stridende mod »Sagens Natur«; men den er dog i den Grad afvigende fra den af os (og Andre) benyttede, at det Udførselsoverskud, hvormed Tyskland nu, takket være sin Methode, staar, vilde forvandle sig til et Indførselsoverskud, naar Tysklands Ind- og Udførsel opgjordes efter samme Principer som f. Ex. vor.

ere disse Priser jo Priserne paa Bestemmelsesstedet, hvori altsaa er indgaaet Fragten fra Export-Stedet, Assurancen, Exportørens og Importørens Fortjeneste osv.; men for de udførte Varer ere de tilsvarende Priser derimod Priserne paa Afgangsstedet, i hvilke Priser altsaa Fragten til Bestemmelsesstedet osv. ikke er medbestemmende. Under iøvrigt lige Betingelser maa følgelig Værdien af Udførslen fremtræde som mindre end Værdien af Indførslen, og dette viser sig ogsaa ikke alene i Resultaterne af Beregningerne over Værdien af Danmarks Ind- og Udførsel, men ved næsten [notabene: »næsten«] alle Beregninger over Værdien af andre Landes Ind- og Udførsel. Desuden maa det erindres, at der her kun omhandles den egenlige Vareførsel, og at der ved Siden af den er en anden Art af Ind- og Udførsel, der ikke medoptages paa Toldvæsnets Vareliste, men som ligefuldt maa tages med i Beregningen ved en Opgjørelse af et Lands Handelsbalance; det er dels Omsætningen af Penge og Værdipapirer, dels forskjellig Vareomsætning, der optræder under ejendommelige Former, f. Ex. Rejsendes Forbrug og Indkjøb, og dels endelig den Fortjeneste, som haves ved danske Skibes Fragtfart og ved anden Virksomhed udenfor Landet. For at opgjøre en virkelig Balance over Danmarks Omsætning med Udlandet maatte man kunne bestemme enhver af disse Faktorers Betydning. For nogles Vedkommende lod dette sig vel gjøre tilnærmelsesvis, men for andres Vedkommende er det, idetmindste paa Statistikens nuværende Standpunkt, vistnok umuligt.«

Med disse Ord har Bureauet brudt Staven over de

saa yndede Jævnførelser mellem Indførslens og Udførslens Totalværdier og de Resultater, man vil uddrage deraf med Hensyn til vort Tilgodehavende hos eller Gjæld til Udlandet. Thi det nytter ikke, at man indvender: »ganske vist kan man ikke vente, at Udførselsværdien, naar den opgjøres saaledes som ovenfor antydet, skulde kunne dække Indførselsværdien; men det er dog meget betænkeligt at se, hvorledes Indførselsværdien stiger efter et langt stærkere Forhold end Udførselsværdien; — dette, at Udførselsværdien mere og mere distanceres af Indførselsværdien, dette er det Betænkelige.« Det nytter Intet, at man indvender Sligt; thi man vil svare derpaa: »Maaske have andre af de ovennævnte Faktorer, der umuligt lade sig statistisk angive, men som det dog er nødvendigt at kjende, naar man vil opgjøre vor økonomiske Stilling ligeoverfor Udlandet, forandret sig paa en saadan Maade, at vor økonomiske Stilling i Virkeligheden er bleven betydelig forbedret, trods det stigende Vare-Indførselsoverskud. Maaske! Vi vide intet Sikkert herom, da Statistiken endnu ikke magter at give Oplysning om alle disse Faktorer, — men muligt er det jo, og i ethvert Fald vogte man sig for at uddrage Slutninger af et altfor utilstrækkeligt Materiale!«

Utilstrækkeligt er det foreliggende handelsstatistiske Materiale, naar der bliver Spørgsmaal om vort Lands økonomiske Trivsel, om vi gaa frem i Velstand, eller om vi gaa tilbage, om vi ere i Færd med at spise vore Kapitaler op, om vi synke i Gjæld til Udlandet etc. Og at Materialet i denne Retning er ganske utilstrækkeligt, derom kan man med Lethed overbevise sig: det er slet ikke nødvendigt at underkaste selve Materialet

nogen Analyse for at komme til denne Overbevisning; man behøver blot at stille nogle Rækker af Indførsels- og Udførselstal op, hentede fra Lande som Tyskland og Frankrig, England og de Forenede Stater osv., og selv et flygtigt Blik paa dem vil overtyde En om, at vilde man benytte det større eller mindre Indførsels- eller Udførselsoverskud som et Kjendetegn paa økonomisk Tilbage- eller Fremgang, vilde man komme til selvmodsigende og haandgribeligt meningsløse Resultater.

Utilstrækkeligt er Materialet til saadant Brug. Handelsstatistikens Nytte og Betydning er ikke at søge paa Handelsbalancens, men paa andre Omraader. Det er dens Opgave at skaffe Videnskaben et Materiale, der — i Forening med andet Materiale — kan hjælpe med ved Bedømmelsen af Landets økonomiske Forhold. Det er dens Opgave at skaffe Landets Lovgivningsmagt og administrative Myndigheder et Materiale, der kan være vejledende, naar der bliver Tale om Toldforholdsregler, Afslutning af Handelstraktater og hvilke andre legislative og administrative Sager, der kunne ligge for. Det er dens Opgave at skaffe de Handlende og de Industridrivende et Materiale, der kunne støtte dem i Spørgsmaal vedrørende de internationale Afsætningsforhold. Og at dette Materiale er af en temmelig stærkt specialiseret Natur, er nødvendigt, eftersom Handelsstatistiken oftere vil formaa at yde Hjælp og Vejledning ved de **specielle** Oplysninger, den kan give, end ved de **Totalsummer**, hvormed Ind- og Udførsel figurere.

Naar saa Handelsstatistiken har leveret Materialet, bliver det Videnskabens, Lovgivningsmagtens, Administrationens, de Handlendes og Producenternes Sag

retteligt at benytte det. I den ovenciterede Afhandling af Robert Giffen har denne højt ansete Statistiker givet adskillige fortræffelige Vink om den rette Brug af Ind- og Udførselstallene. Det har ikke været min Opgave at komme dybere ind paa denne Side af Sagen, og jeg indskrænker mig derfor til at henvise til denne Afhandling. Hvad jeg med disse Blade har tilsigtet, var at indskærpe Nødvendigheden af at prøve de handelsstatistiske Methoders Indflydelse paa Tallene, inden disse benyttes, og dernæst dette: at henlede Opmærksomheden paa nogle af de Reformer, som vistnok burde søges gjennemførte i vor officielle Ind- og Udførselsstatistik. Og jeg slutter da med nogle Ord af en berømt handelsstatistisk Avtoritet, der ligeledes er bleven nævnt i det Foregaaende, Professor Soetbeer*):

»Ethvert Kulturlands officielle Statistik har i vor Tid mange og vigtige Opgaver, og de Fordringer, der stilles til den, voxe med hvert Aar. Blandt de officielle statistiske Offenliggjørelser spiller Handelssamkvemmet med Udlandet ubestrideligt en Hovedrolle, baade paa Grund af det Arbejde, der uafbrudt anvendes herpaa, og paa Grund af Tabellernes Omfang, og endelig paa Grund af den almindelige Interesse, der skænkes denne Del af Statistiken. Var denne Gren af Statistiken end oprindelig navnlig af Vigtighed for Regjeringerne, den Gang da de fremfor Alt havde Opnaaelsen af en saakaldt gunstig Handelsbalance og Afslutning af fordelagtige Handelstraktater for Øje, — saa lægger den i vor Tid mere og mere Beslag ogsaa paa de Handlendes og de Industridrivendes Interesse. Handelsstatistiske

*) l. c. p. 1.

Sager af enhver Art træffe vi i vor Tid daglig i Literaturen og Pressen saavel som ellers i det offenlige Liv, og i utallige Tilfælde er Handelsstatistik en uafviselig Nødvendighed. Som en Følge deraf forlanger Forretningsverdenen overalt en hurtig Offenliggjørelse af fyldige og paalidelige handelsstatistiske Oplysninger, og hos Regjeringerne finde disse Ønsker oftest megen Imødekommen. De handelsstatistiske Publikationer ere med Hensyn til Mængde og ydre Omfang voxede enormt op, og det synes nu, at det mere kommer an paa, at der tages Hensyn til en Forbedring af Kvaliteten end til en Forøgelse af Kvantiteten, — men ganske vist kan man i den Retning ikke undvære selve Handelsstandens livlige og intelligente Medvirkning.«

Rodbertus: Das Kapital.

Aus dem literarischen Nachlass von Dr. Carl Rodbertus-Jagetzow. Herausgegeben von Adolf Wagner und Theophil Kozak. II. Das Kapital. Vierter socialer Brief an von Kirchmann. Berlin 1884, Puttkammer & Mühlbrecht. (XIX + 315 S.)

»Den Dom, som jeg allerede tidligere [i 1878] mente at turde fælde over Rodbertus som socialøkonomisk Autor, idet jeg kaldte ham »den økonomiske Socialismes Ricardo«, finder — om den end ikke svarer til Indholdet af nærværende Værk — sin fulde Bekræftelse ved det. Rodbertus viser her en saadan Kraft som abstrakt Tænker, som kun er de største Mestre egen. Han hører blandt dem, ja staar paa Nationaløkonomiens Omraade i Spidsen for dem.« Saaledes Adolf Wagner i det Forord (S. V—IX), hvormed han aabner dette Bind. — Ogsaa den anden Udgiver, Kozak, forudskikker Værket en Indledning (S. XI—XIX), indeholdende nogle literære Notitser vedrørende »das Kapital« og Rodbertus's øvrige literære Efterladenskaber.

Selv aabner Rodbertus dette Værk, som han — hvad der bl. A. ses af hans Breve til Dr. Rudolf Meyer, tillagde meget stor Vægt, men som han aldrig kom til at offenliggjøre — først otte Aar efter hans Død fandt Offenliggjørelsen Sted — og som han forøvrigt heller aldrig naaede at føre til Ende —, med et Résumé af sin »Rentetheori« (S. 1—34).

I sit forrige »sociale Brev« til v. Kirchmann, det »tredje« (første Gang udgivet i 1851, anden Gang i »Zur Beleuchtung der socialen Frage« I, 1875) mente Rodbertus at have ført sin første Kontrovers med

Kirchmann til Ende, ved at bevise, at Pauperismen ikke kan skyldes nogen tiltagende Uproduktivitet i Agerbruget, idet tværtimod det landøkonomiske Arbejde, ligesom det industrielle Arbejde, om end ikke altid netop i samme Grad, bestandig bliver mere produktivt, hvad der baade følger af dets Natur og navnlig bevises af dets Historie og Statistik. Samtidig kom han ind paa Grundlovene for Fordelingen af Nationalindkomsten. Hans Udgangspunkt var: at den samlede Nationalindkomst ikke er Andet end Udbyttet af det nationale Arbejde (tidligere og nuværende), — en Sætning, som ganske vist ogsaa de orthodoxe, engelske Nationaløkonomer hyldede, — men ud af hvilken de ikke ret forstod at drage Konklusionerne. Naar Zachariæ allerede sagde: Jordrenten er »et Afdrag fra Arbejdslønnen, som, naar Jorden ingen Ejere havde, ganske vilde tilfalde Arbejderen«, saa udvider R. denne Sætning og hævder: ogsaa Kapitalrenten er et Afdrag fra Lønnen, der, naar Kapitalen ingen Privatbesiddere havde, ganske vilde tilfalde Arbejderen. Alene den private Jord- og Kapitalejendomsret, alene denne positive Retsinstitution, der ogsaa skaffer Jord- og Kapitalbesidderne Ejendomsret over Arbejdsproduktet og derfor tvinger Arbejderne til at nøje sig med en lille Del af deres eget Produkt, — alene denne positive Retsinstitution er det, der deler Udbyttet af (nuværende og tidligere) Arbejde i Arbejdsløn og Rente (ɔ: dels Jord-, dels Kapitalrente). Ved Ophævelsen af Kapital- og Jordrenten vilde ikke Produktværdien falde, men Arbejderne vilde faa de Dele af deres Arbejdsprodukt tilbage, som Renteoppebærerne have unddraget dem. Spørgsmaalet om en saadan Ophævelse er mulig, vil R. søge at besvare i dette »fjerde sociale Brev«, og — imod Proudhon og Socialisterne — kommer han til det Resultat, at saalænge der bestaar privat Ejendomsret over Kapitalen, er det umuligt at levere Kapitalen gratis; men ligeoverfor de orthodoxe Nationaløkonomer kommer han til det Resultat, at naar den private Ejendomsret over Kapitalen ophæves, kan ogsaa »Kapitaldannelsen ved Opsparing« falde bort, uden at Noget derfor skulde hindre Samfundet i økonomisk at skride frem. Det forstaar sig, at en særlig økonomisk Organisation vil være nødvendig, naar dette skulde kunne finde Sted, og dennes Grundtræk vil R. da meddele i dette sit fjerde Brev.

I dette Brev vil R. behandle det, han kalder sin »anden Kontrovers« med Kirchmann (S. 34 fgg.). Medens Kirchmann saa Aarsagen til Handelskriserne i Arbejdslønnens Utilstrækkelighed, gjør R. gjældende, at Aarsagen ingenlunde er at søge deri, men deri, at den relative Arbejdsløn, Arbejdslønnen som Andel af Produktværdien, falder samtidigt med, at Produktiviteten stiger: det, det kommer an paa, naar Talen er om Handelskriserne, er ikke Størrelsen af Arbejdslønnen i og for sig; men det, det kommer an paa, er: at den relative Arbejdsløn holder Skridt med Stigningen i Arbejdets Produktivitet. Men man mærke sig: her er ikke Tale om Grundene til Pauperismen, men om Handelskriserne: jo mindre Andel i Nationalproduktet, der indrømmes Arbejderne, desto ynkeligere er tilvisse deres Kaar, og R. hører tilvisse ikke til dem, der forsvare Arbejdslønnens Knaphed; — kun hævder han, at Handelskrisernes Aarsag ikke er at søge i denne Knaphed, men i, at Lønnen, som Andel betragtet, ikke holder Skridt med Produktiviteten. Den Vægt — udvikler R. — som Enhver øver paa de enkelte Varers Marked, den Vægt med hvilken han forstærker Efterspørgslen derefter, opmuntrer til Produktion og skaffer Afsætning, bestemmes i vor Tid ikke ved den Masse Produkt han producerer, men udelukkende ved den Andel, han faar af Produktets Værdi. Hvad der her gjælder om de Enkelte, gjælder ogsaa om Klasserne: kun i Forhold til deres Andel i Nationalproduktet øve de Indflydelse paa Markedet, paa Produktionen, paa Afsætningen, paa Tilfredsstillelsen af deres egne Fornødenheder. I Overensstemmelse med Størrelsen af de forskjellige Klassers Andele i Nationalproduktet maa Driftsherrerne se at indrette Produktionen af de Varesorter, der kjøbes af de respektive Klasser. Er Produktionen for lille, skal Efterspørgslen nok snart faa den op. Overskrider Produktionen af enkelte Varer den Grænse, der gives ved Størrelsen af de paagjældende Konsumentklassers Kjøbekraft (ɔ: deres Andel i Nationalproduktet), saa indtræder den Overproduktion, som Grund- og Kapitalejendommen uundgaaelig fra Tid til anden fører med sig. Er derimod de enkelte Produktioners Omfang nøje stemmende med Størrelsen af de tilsvarende Andele, saa have Driftsherrerne opfyldt deres Opgave, og Na-

tionalproduktionen svarer netop til den ved den nationale Fordeling berettigede nationale Forbrug. Men de Andele, mellem hvilke Nationalproduktet fordeler sig, forandre sig bestandigt, og der kommer derved et Usikkerhedens Moment ind i Produktionen. Og Forandringen gaar i denne Retning: Produktiviteten stiger og stiger, og vil vedblive at stige, saalænge den menneskelige Aand er i Besiddelse af Frihed og Udviklingsevne; men den Andel i Nationalproduktet, der tilfalder Befolkningens store Masse (Arbejdslønnen!) stiger ikke i nogen tilsvarende Grad. Det synes Nationaløkonomerne i Almindelighed ikke at have betænkt. De have ikke tænkt over Betydningen af den Usikkerhed, der maa komme i Produktionen, naar dennes Betingelser idelig forrykkes, forrykkes paa en uimodstaaelig Maade, — men uden strax at tildrage sig Opmærksomhed. De have ikke tænkt over Betydningen af det stedse større, stedse uhyggeligere Brud mellem Samfundsklasserne, der fremkommer derved, at medens Produktiviteten stiger, saa falder den ene Andel i Udbyttet — den store Befolknings, Arbejdslønnen —, medens den anden — Renten — stiger. Altsaa: Pauperisme og Handelskriser, Pauperisme fremkaldt ved Handelskriser, paa den ene Side, — Opbunkning af Rigdomme paa den anden Side; Forstyrrelse af de økonomiske Forhold; Tilintetgjørelse af den tidligere Forholdsmæssighed.

Kirchmann havde paa den ene Side henvist til, at Arbejdslønnens Knaphed medfører, at Arbejderne, de Fattige, ikke kunne kjøbe tilstrækkeligt til at forhindre, at en fra Tid til anden for vidt dreven Produktion fører til en »Absatzstockung«, og paa den anden Side havde han gjort gjældende, at Kapitalisterne, de Rige, ikke ville: ordinære Varer kunne Kapitalisterne, hvis Midler ganske vist ere store, men hvis Tal er ringe, begribeligvis kun konsumere et mindre Kvantum af, og Luxusvarer ville de ikke kjøbe i et saadant Omfang, som deres Midler i og for sig tillade dem: thi de »spare«, og saaledes kommer Kirchmann til at opstille denne Sætning, der, som han selv siger, staar i »grel Modstrid« med Nationaløkonomernes sædvanlige Paastand, at »at spare« er en Hovedbetingelse for Nationernes Velstand, — denne Sætning: »der konsumeres for lidt af Luxusvarer, med andre Ord: Kapitalisterne, d. v. s. de, der have Midlerne til

Konsumtion, konsumere for lidt.« Det Urigtige i disse Kirchmanns Anskuelser paaviser R., men er han end uenig med ham, saa giver han ham dog Ret i, at Nationaløkonomerne pleje at misforstaa og at overvurdere Betydningen af »Opsparingerne«. »De tillægge denne Operation en absolut Betydning, medens den kun har en relativ. De aflede navnlig Opsparingens Nødvendighed af selve Kapitalens Natur, medens de kun skulde have afledet den af Tilstedeværelsen af Kapitalejendom.« Og Grunden er, at »de identificere eller forvexle Produktivitet, Kapital og Kapitalejendom, — en Forvexling, der er saa meget værre, fordi netop af den er hin fordærvelige Vildfarelse udsprungen, der i Forøgelsen af et Lands Kapital ser den eneste Mulighed for en Forbedring af de arbejdende Klassers Kaar.« Saaledes føler R. sig opfordret til, for at klare Spare-Begrebet, at anstille en alsidig »Undersøgelse over Kapitalen« (S. 71—315). Undersøgelsen er rent theoretisk; — »men skulde jeg have Ret i mine Udviklinger, vil med Tiden hverken den almindelige Forstaaelse af dem eller de praktiske Følger udeblive.« Det synes at have været hans Hensigt efter denne Undersøgelse at fortsætte sine Betragtninger over Handelskriserne; — dertil kom det imidlertid aldrig.

R. vil besvare fire Spørgsmaal: 1. Hvori bestaar Kapitalen? 2. Hvorledes opstaar og forøges Kapitalen? 3. Hvorledes reproducerer Kapitalen sig? 4. I hvilket Forhold staar Kapitalen til Indkomsten? —

Bastiat siger i sine »Harmonies économiques« i Begyndelsen af Kapitlet om Kapitalen: »De økonomiske Love virke overalt ifølge deres Princip paa samme Maade, hvadenten Talen er om en Mængde Mennesker, om To eller om En, der ved Omstændighederne tvinges til at leve isoleret. Denne Enkelte vilde, hvis han overhovedet en Tidlang kunde leve saaledes, blot i én Person være Kapitalist, Driftsherre, Arbejder, Producent og Konsument, og den hele økonomiske Udvikling maatte fuldbyrdes i ham alene. Vilde han kun med Opmærksomhed iagttage hvert Element i denne Udvikling — Trangen, Arbejdet, Tilfredsstillelsen, den Nytte, som Naturen leverer gratis, og den, der koster Arbejde (»l'utilité gratuite et l'utilité onereuse«), — saa vilde han dog kunne faa en rigtig Forestilling om den hele økonomiske Mekanisme, skjønt denne vilde være redu-

ceret til sit simpleste Udtryk.« — Med dette Citat aabner R. sin Undersøgelse, men han svarer Bastiat, at den rent individualistiske Betragtning, der kommer til Orde i de citerede Linjer, er »grundfalsk«.

For det Første mangler i den isolerede Husholdning, under den rene Individualisme, alt nationaløkonomisk Stof. Dette kommer først frem ved Arbejdets Deling, — og Arbejdets Deling existerer jo netop ikke, hvor Individerne leve isolerede. Under den rene Individualisme maa der ganske vist ogsaa gives økonomiske Begreber: Trang, Tilfredsstillelsesmiddel, Arbejde, Produktion, Produkt, Konsumtion. Der maa ogsaa udføres visse økonomiske Virksomheder: saadanne, der referere sig til Produktionen, og hvis øverste Regel vil være: med saa faa Omkostninger (Arbejde) som muligt at frembringe saa meget Produkt som muligt, — og saadanne, der referere sig til Konsumtionen, og hvis højeste Regel vil være: med saa lidet Produkt som muligt at tilfredsstille saa stor en Trang som mulig. Der maa altsaa her være en Husholdning, en Produktions- og en Konsumtionshusholdning, — men alle Forestillinger om og Virksomheder vedrørende en national (social) Trang, en national Produktion, en Nationalkapital mangle, og ligeledes mangle alle Begreber og Virksomheder vedrørende Varernes Fordeling og Cirkulation, deres Bytteværdi, Penge. Og saa fremdeles. Med stor Klarhed udvikler R., hvorledes der »med Arbejdets Deling fremstaar et Fællesskab [»Kommunisme« kalder han det] mellem Individerne, — et Fællesskab, der paatrykker alle den isolerende Husholdnings Begreber en ny Karakter, der unddrager dem fra den enkeltstaaende Produktions- og Konsumtionsøkonomis Væsen og Omraade, — der fremdeles føjer andre økonomiske Begreber til, til hvilke endog Analogier mangler i den isolerede Økonomi, — der endelig udkræver en Række ny økonomiske Virksomheder, der i Forening med hine ny økonomiske Begreber samle sig til en Samfundsøkonomi.« Ved Arbejdets Deling mellem Individerne har det økonomiske System i alle Forhold antaget en »kommunistisk« Karakter, som det ikke kan fornægte. For en stor Del (— men dog for en langt mindre Del end man ved en flygtig Betragtning ofte tror —) er denne »Kommunisme« vel ikke af

»retlig« Natur, — men det er i ethvert Fald »faktisk« Kommunisme, — og »hvorfor«, spørger R., »skulde man forbyde sig at betegne Sagen med det mest betegnende Udtryk?« »At man nutildags indskrænker Begrebet Kommunisme til at gjælde en Tilstand, hvor den offenlige Magt vilkaarligt fordeler Produkterne, er en Vildfarelse, der allerede har haft slemme theoretiske Følger, og som ogsaa praktisk kan have sine skæbnesvangre Følger.«*) Men naturligvis betyder Udtrykket

---

*) »Jeg har her,« bemærker R. i en længere Note S. 91—96, »overalt hvor jeg valgte Betegnelsen »kommunistisk«, med Vilje kaldt Sagen ved dens rette Navn. For alvorlige Mænd er det uværdigt at tilkaste hverandre Beskyldningen for Kommunisme [resp. Socialisme] som en Bold. Naar Kreuzzeitungs-Partiet benytter »Kommunismen« som en Bussemand til at skræmme Samfundet tilbage til Virkeliggjørelsen af dette Partis Statsideal, saa betyder det blot, at dette Parti foretrækker den middelalderlige **Kommunisme** for en anden ... Forskjellen er kun den, at den middelalderlige Kommunisme fuldbyrdes i mindre Kredse og tillige kun kan falde ud til Fordel for faa, medens den af de liberale Ideer søgte, men ikke fundne Kommunisme mere vil brede sig over Alle og lade Alle faa Del i Fordelene ved den. Kun den rene Individualisme, der ikke ser Skoven for lutter Træer, og som aldrig kan have tænkt over Betydningen af Arbejdets Deling, den ethiske Ordning og Folkebevidstheden, er berettiget til baade ligeoverfor den reaktionære og den liberale Opfattelse at tale om »Kommunisme«, — men har rigtignok allermindst Ret til i den Anledning at gjøre nogen Bebrejdelse; thi hine kommunistiske Partier stride i det Mindste om det relativt Sande; Individualismen, derimod, negerer det Sande overhovedet. Sagen forholder sig tværtimod saaledes: at først ved Individualismens Indskrænkning ved Kommunisme begynder Samfundet overhovedet; at Samfundets Væsen netop er Kommunisme, at endelig Historiens Gang ikke bestaar i Andet end Kommunismens Almindeliggjørelse. Denne Opfattelse gjør hverken noget Skaar i »Friheden« eller i »Ligheden«, og dette saa lidet, at tværtimod enhver Almindeliggjørelse af Kommunismen ogsaa nødvendig betinger mere »Frihed« og mere »Lighed«. Derimod, i jo mindre og snævrere Kredse Kommunismen trækker sig tilbage og afslutter sig, desto mere ufrit og ulige bliver ogsaa Individet, indtil det paa det Punkt, hvor den vilde slaa om i den rene Individualisme, ikke vilde være Andet end — det ufri og ulige Dyr . . . Derfor var altid i alle store verdenshistoriske Bevægelser det dybeste og det væsenlige Spørgsmaal dette: hvorvidt Kommunismen lod sig almindeliggjøre uden Fare for at ville forfejle de ny i deres videre Kredse søgte Fordele og dertil at tabe de hidtil i de snevrere Kredse opnaaede. Men Maalet for Almindelig-

»Arbejdets Deling« hos R. noget Dybere, noget Videre end den blot Produktionen forøgende, lokale og teknologiske »Arbejdets Deling«, der foresvæver dem, som, naar Talen er om »Arbejdets Deling«, blot have Adam Smiths berømte Knappenaal-Exempel i Tankerne.

Efter paa en fortræffelig Maade at have paavist »Statsøkonomiens Afledning af Arbejdets Deling« (S. 73—109) udvikler han, at denne »Statsøkonomi« eller »Nationaløkonomi« eller bedre (thi Tillægsordet »national« er i Virkeligheden vildledende): »Samfundsøkonomi« har en saare forskjellig Karakter, alt eftersom den er forbunden med Grund- og Kapitalejendom, eller den ikke er det.

Man er kun altfor ofte tilbøjelig til at betragte Arbejdet ogsaa som Jord- og Kapitalejendommens Princip. Med Urette! Arbejdet skulde være Ejendommens eneste Princip, — men Jord- og Kapitalejendommen er netop en Krænkelse af dette Princip. Jord- og Kapitalejendommens betydeligste Virkning er netop den: at Produktet ikke tilhører Arbejderne som Ejendom, men andre Privatpersoner, nemlig Besidderne af Jorden og Kapitalen. Ganske vist ere disse undertiden Medarbejdere, hyppigere dog Ledere (Dirigenter) af Produktionen, og udøve som saadanne en anden Art Arbejde, der ogsaa har Krav paa Godtgjørelse. Men hverken som Medarbejdere eller som Dirigenter, men udelukkende i Kraft af deres Besiddelse af Jorden og Kapitalen blive de Ejere af Produktet, ogsaa af andre Arbejderes, og disse faa, som Arbejdere, aldrig Ejendom over deres eget Produkt. Hvor stærkt dette Forhold end maatte staa i Strid med den naturlige Retsfølelse, — det bestaar dog!

Hvorledes skal dette kunne rettes? og hvad skal der træde i Stedet derfor? Umuligt — svarer R. med Eftertryk —, umuligt Arbejderens individuelle Ejendom over hans umiddelbare Produkt, naar ikke Arbejdets

---

gjørelsen er et betinget, — betinget ved Omfanget af Arbejdsdelingens Virksomhed, den ethiske Ordnings indre Styrke og Folkebevidsthedens Højde og Overensstemmelse ... Den nuværende Partistrid er da væsenlig en Strid mellem Middelalderens Kommunisme og den moderne Kommunisme. Berettiget er Striden kun mellem to kommunistiske Systemer.

Deling, — og altsaa Samfundet, der jo kun kommer frem gjennem Arbejdets Deling — skal ophøre!

Der er dem, hvem denne Paastand vil synes mærkelig. Men jeg spørger Dem, Hr. von Kirchmann, hvorledes skulde Spidsen paa en Knappenaal — ikke engang denne Spidses Metal — kunne tilhøre Nogen som individuel Ejendom? Hvad er overhovedet, fysisk forstaaet, det individuelle Produkt, der skyldes hver enkelt af de halvtredsindstyve Arbejdere, der i Fællesskab arbejde paa en stor Gaard? En saadan individuel Arbejder-Ejendom er en komplet Umulighed. Enten maa Forholdet være som nu med privat Jord- og Kapitalejendom, hvor alt saa mange Andres Arbejdsprodukt tilhører En, eller ogsaa maa Jorden og Kapitalen være Samfundets Ejendom, saaledes at der indrømmes de Enkelte en Værdiandel i det fælles Produkt. I begge Tilfælde gaar Arbejderen glip af en individuel Ejendom over sit umiddelbare Produkt. Men i det første Tilfælde mister han tillige den Værdiandel, der udgjør Jord- og Kapitalejerens Rente, medens denne Værdiandel derimod i det sidste Tilfælde sikres ham.

R. skildrer saa, hvorledes en Centralautoritet vilde have at afpasse Nationalproduktionen efter Nationalbehovet, at holde Nationalproduktet paa Højde med de produktive Midler, og at ordne Nationalindkomstens Fordeling saaledes, at den Indkomst, hver Enkelt vilde komme til at oppebære, netop vilde svare til det præsterede Arbejde. Saavel med Hensyn til Produktionen som med Hensyn til Fordelingen vilde, mener han, den mest fuldkomne Ordning her kunne opnaas; i alt Fald vilde enhver nationaløkonomisk Fejl her være utænkelig. Ogsaa mener han, at de praktiske Vanskeligheder for Ordningens Virkeliggjørelse ingenlunde vilde være store. — I dette Afsnit er det, at R.s Betragtninger over »Normalarbejdsdagen« findes; jfr. R.s Afhandling om »Normalarbejdsdagen« i Rudolf Meyers »Berliner Revue«, 1871. Men i R.s Mund betyder »Normalarbejdsdag« noget ganske Andet end en slet og ret normal Tids-Arbejdsdag: den er tillige en normal Værk-Arbejdsdag, og ved at kombinere disse to Arter af Arbejdsdag skulde det opnaas, at Lønnen kunde beregnes efter det »normale Arbejde.« Vanskelighederne, der rejse sig derfra, at det ene Arbejde er det andet uligt, og at den ene Arbejder ikke er som den anden,

vilde, mener han, lettelig kunne overvindes. Begribeligvis maatte de af Centralautoriteten (eller under dens Kontrol) fastsatte Lønninger revideres fra Tid til anden, alt eftersom Produktiviteten stiger. Det udvikles tillige, at det ikke gaar an at udbetale Lønningen i Nutidens Metalpenge, men at der maatte organiseres et nyt Pengesystem, hvorefter der skulde meddeles hver enkelt Producent en Attest for det af ham præsterede normale Arbejde, en Anvisning paa saa megen Værdi som af ham produceret, en Anvisning, som han i Samfundets Magasiner kunde ombytte med Varer paa samme Maade som man nu i de Privates Butiker kjøber Varer for Penge. (S. 109—160).

I det af R. skildrede Samfund skal Nationalindkomsten fordeles mellem de enkelte Producenter efter retfærdige Principer, og saaledes at den Andel (altsaa: Værdi-Andel), der tilfalder den Enkelte, bliver hans Ejendom; — men i det bestaaende Samfund er det ikke blot Nationalindkomsten, der fordeles til individuel Ejendom, men det hele Land og det samlede Nationalprodukt er fra Begyndelsen til Enden Privatejendom, — og ikke Producenternes, men et forholdsvis lille Antal andre Privatpersoners, nemlig Jord- og Kapitalbesiddernes, — Jord- og Kapitalbesidderne, der netop som saadanne ikke ere Producenter eller Arbejdere. Disse raade over Jorden og Kapitalen, og med deres »Formue« eller »Ejendom« kunne de skalte og valte, som om det var deres Arbejdsprodukt, uagtet det er Andres Arbejdsprodukt. Medens altsaa i den af R. skildrede Samfundsorden uden privat Jord- og Kapitalejendom en social Centralautoritet giver Normer for Produktionen og for de producerede Værdiers Fordeling, saa fungere i det bestaaende Samfund med privat Jord- og Kapitalejendom hovedsagelig Jord- og Kapitalejerne som Samfundets statsøkonomiske Organer. De ere Samfundets fødte, arvelige statsøkonomiske Embedsmænd, — ligervis som Fødsel og Arveret tidligere ogsaa skabte andre Embedsmænd, indtil deres saakaldte »Ret« sønderbrødes ved Sammenstødet med Spørgsmaalet, om det ikke var bedre at tilkjende Embedsmændene Embedet ved Udnævnelse end ved Fødsel. Og ere de sociale Organer i vort Samfund ganske forskjellige fra Organerne i et Samfund uden privat Jord- og Kapitalejendom, saa er ogsaa den Maade, hvorpaa

disse vort Samfunds arvelige Embedsmænd udøve deres statsøkonomiske Funktioner, ganske forskjellig fra den Maade, hvorpaa den sociale Centralavtoritet i R.s Samfundet arbejder.

Fremfor Alt springer et Karaktertræk, der overhovedet tilhører arvelige Embedsmænd, i Øjnene: de udøve deres Funktion nærmest i egen Interesse! Den sociale Avtoritet i det af R. anbefalede Samfund rettede sin Virksomhed umiddelbart paa Opnaaelsen af de statsøkonomiske Formaal. De private Jord- og Kapitalejere have derimod nærmest blot deres egen Privatinteresse for Øje, og opnaas Samfundets statsøkonomiske Formaal gjennem deres Virksomhed, er dette Resultat i ethvert Fald kun et ganske middelbart og sekundært. Selv vort Samfunds »Finansminister« (den Smule statsøkonomisk Avtoritet, vi have) er for Størstedelen opfyldt af sit Embedes Privatinteresse og har mere de offenlige Finansers end Samfundets Velfærd for Øje. Nationaløkonomerne have da heller ikke stærkere kunnet anerkjende dette, end naar de saagodtsom ganske tabte Blikket for den sociale Side af Jord- og Kapitalejernes Funktioner og hævede Egennytten til en social Dyds Rang og Værdighed. Kun deres Morals Blindhed er at beundre! Men det, at de private Jord- og Kapitalejere kun ere opfyldte af Tanken om deres egen Fordel, er kun et af de Skjær, hvorpaa Varetagelsen af Samfundets Tarv let strander. Disse Enkeltpersoner kunne desuden heller ikke have noget Overblik over Nationalbehovets Omfang og Beskaffenhed; de virke hver for sig, uafhængige af hverandre; — forene de sig engang imellem, er det blot for at aftale kunstigt opskruede Priser, altsaa for at sammensværge sig imod Samfundet. Hin Centralautoritet, derimod, overskuede med ét Blik Nationalbehovet og ledede med én Haand Nationalproduktionen, saa at der ikke var nogen Fare for at der skulde blive produceret en to Gange større Kvantitet, end Behovet til den eller hin Vare medfører; — i vort Samfund arbejde Tusinder af Enkeltpersoner, uafhængige af hverandre, uden at den ene aner, hvad eller hvormeget den anden producerer. Og endelig Fordelingen! Centralavtoriteten i R.s Samfund vilde foreskrive Normer for Produktets Fordeling, — Normer, der vilde være at forandre efterhaanden som Produktiviteten stiger. I vort Samfund, derimod, ere Arbejd-

erne, Producenterne, henviste til at søge Overenskomst med Jord- og Kapitalbesidderne, Ikke-Producenterne, om Fordelingen af det Produkt, som Arbejderne have frembragt. Overenskomsten siges at være »fri«; — i vort Samfund er den imidlertid underkastet saadanne Love, at Arbejdslønnen altid maa gravitere ned imod det Minimum, der er nødvendigt for at Arbejderne kunne friste Livet og forplante sig. Og fra Fordelene ved Produktivitetens Stigning ere Arbejderne her holdte ude, — omend dette Forholds sande Beskaffenhed ofte bliver endel tilsløret derved, at den i Metalpenge udbetalte Løn nominelt kan stige. — Med levende Farver skildrer R. alle de mislige Følger af disse Forhold. (S. 160—210).

Han føler sig derefter foranlediget til at tage den af ham anbefalede Ordning i Forsvar mod de Beskyldninger, »Kommunismen« sædvanlig er Gjenstand for (S. 210—230). Disse Beskyldninger, hævder han, ramme slet ikke den kommunistiske Ordning, som han fører Ordet for. Tværtimod vil først under den den sande Ejendom blive respekteret, vil først under den Personligheden frit kunne udfolde sig.

Respekteres maaske Ejendomsretten i det bestaaende Samfund? Hvori bestaar Ejendomsretten principielt? I den ubegrænsede Ret over vort eget Arbejdes Udbytte! Et andet Svar vilde bringe os i Konflikt med Folkets Retsbevidsthed. Men de herskende Ejendomsforhold ere jo en bestandig Krænkelse af dette Ejendomsprincip. De adskille sig vel i Grad, men ikke principielt fra Slaveriet. Under Slaveriet herske nogle Faa over Arbejdernes Person; i vort Samfund herske Jord- og Kapitalejerne over Arbejdernes Arbejde; i begge Tilfælde mister Arbejderen, hvad han har frembragt, eller dog Størstedelen deraf. Slaveriet udtaler sig aabenlyst; Jord- og Kapitalejendommen dækker sig bag Sofismer; Forskjellen er blot som mellem Brutalitet og Hykleri. — Og hvad er det for en Frihed, som findes i det bestaaende Samfund?! Hvori bestaar overhovedet Frihed? Ikke (hvad Individualisterne og desværre ogsaa en Del af Demokratiet tror) i Uafhængighed af en social Vilje, en social Moral, men i Uafhængighed af en anden individuel Vilje, en anden individuel Moral. Men den nu bestaaende personlige Frihed er for de Fleste ikke Andet end en bestandig Afhængighed af

andre Individers Vilje og Moral. Saalænge der findes Jord- og Kapitalejere, findes der ogsaa »Herrer«. — Og bestaar der virkelig Ligeberettigelse i vort Samfund?! Hvad er Ligeberettigelse? Det samme Krav paa de ydre sociale Forbetingelser, der ere nødvendige for Individet, naar det, i Forhold til sit Bidrag, skal faa Del i det sociale Livs Frugter. Nutidens sociale Liv er langt fra saadan Ligeberettigelse. Nominelt have vi vel Lighed for Loven, men al den Ligeberettigelse, der formelt er bleven proklameret, savner sit virkelige Indhold, saalænge den økonomiske Ordning er en saadan, at Arbejdslønnen trykkes ned til det »nødvendige Underhold«, hvorved Arbejdernes Dannelse og Kultur trykkes ned til et Niveau, der svarer til langt mere barbariske Tider, end dem, vi leve i. Nej, Socialisternes Modstandere skulde være varsomme med at beskylde Socialismen for at krænke Ejendomsretten, Friheden og Ligeberettigelsen; — netop i det Samfund, som de (Socialisternes Modstandere) søge at forsvare, er Ejendomsret, Frihed og Ligeberettigelse forvanskede, forvanskede til Ukjendelighed.

R. er overbevist om, at den Tid vil komme, da den private Jord- og Kapitalejendom bliver ophævet. — Han er overbevist derom, fordi han ikke kan tro, at den kommunistiske Ide skulde mangle Sandhed og dog være udødelig, som den har vist sig at være. Under alle større sociale Rystelser, hvoraf ny Tider fremgaa, træder den kommunistiske Ide frem, — Kristendommen, Reformationen, Revolutionerne. Fra Plato til den nyeste Tid have Mænd af alle Stænder, Theoretikere og Praktikere, uden egennyttige Hensigter, en Række af de ædleste og mest indsigtsfulde Mænd sluttet sig til den kommunistiske Ide, — og d o g skulde den være ganske falsk! — Han er overbevist om, at den vil trænge igjennem, fordi Udviklingen paa det praktiske Livs Omraader (Samfærdselsvæsenet, Retsudviklingen, Sæderne osv.) i vor Tid aabenbart stedse mere tendere imod Kommunisme. — Han er endelig overbevist om dennes Sejr, fordi Videnskaben tydelig nok peger i Retning af den. Efter at det herskende System i Nationaløkonomien, — yderst naivt, men inderligt troende — havde anerkjendt Hungersdød og Kriser som nødvendige Regulatorer, havde proklameret Arbejdernes Fordømmelse til evigt Slavearbejde og evigt Slaveunderhold, bliver det bange for

det Spejl, som Socialismen holder op for det, og idet det fornægter alle Kjendsgjerninger og undlader at levere nogen ny videnskabelig Begrundelse, springer det pludselig over til Sætningen om den evige »økonomiske Harmoni«, — — sikkert de sidste Krampebevægelser før Døden! Og ser man saa theoretisk dybere til, saa ser man, at til Grund for Nationaløkonomien ligger kommunistiske Begreber, og at den nationaløkonomiske Udvikling netop bestaar i en Stræben efter at bringe disse kommunistiske Begreber til at træde frem.

Men tror end R. paa Kommunismens Fremtid, ɔ: paa Ophævelsen af den private Jord- og Kapitalejendom, saa erkjender han dog naturligvis, at man ikke let kommer bort fra en saa rodfæstet Institution. Der vil hengaa lange, lange Tider, inden det lykkes at komme bort herfra, og inden saavel de herskende besiddende, som de tjenende arbejdende Klasser ville blive intellektuelt og moralsk modne for den Fremtidsordning, han betragter som Idealet. Indtil da maa man hjælpe sig med Kompromis'er. (S. 210—30).

Endelig naar da R. til Besvarelsen af de fire Spørgsmaal — om Kapitalens Natur, Oprindelse og Virken, som hans Undersøgelse skulde bringe. Først i Bogens sidste Tredjedel undersøger han »Kapitalen i den isolerede Husholdning«, S. 231—255, »Nationalkapitalen i en Tilstand uden Jord- og Kapitalejendom«, S. 255—289, og »Nationalkapitalen i en Tilstand med Jord- og Kapitalejendom«, S. 289—315. Hans (temmelig polemiske) Udviklinger føre ham til det Resultat: at »Kapital« er Materiale og Værktøj, er Produkt, der tjener til ny Produktion, hvorimod »Indkomst« er Produkt, der umiddelbart tjener til Tilfredsstillelse af Fornødenheder. — Kapital er et tidligere sket Arbejde, hvorpaa nyt Arbejde skal følge, medens Indkomst er færdigt Arbejde, hvorpaa Nydelse følger. Indkomsten er Vejens Maal, Maalet for den Vej, som Arbejdet har at tilbagelægge; Kapitalen kun en tilbagelagt Strækning af Vejen. Kapitalen er altsaa »vorgethane Arbeit«, opstaar kun ved Arbejde, forøges kun ved Arbejde (altsaa i k k e ved »Opsparing«), reproduceres kun ved Arbejde. — Men selvfølgelig taler R. her om Kapitalen i og for sig, om Kapitalen fra hele Nationens Standpunkt. Han gjør sig ikke, som Nationaløkonomerne i Almindelighed, skyldig i den skjæbnesvangre Forvexling af

Kapitalen i og for sig (Nationalkapitalen) og Privatkapitalen. Privatkapitalen, »den til et produktivt Foretagende nødvendige Privatejendomslod i Nationalproduktet«, bestaar ikke blot i Materiale og Værktøj og opstaar og forøges ikke ved Arbejde. Privatkapitalen i det bestaaende Samfund har positive Retsinstitutioner, den private Ejendomsret over Jord og Materiale og Værktøj, at takke for sin Tilværelse, at takke for at den kan voxe ved til Fordel for sine Besiddere, væsenligt Ikke-Producenter, at inddrive Afgifter hos Producenterne.

A. P.-St.

Det femte danske Industrimøde i Odense 1885.

Nogle Bemærkninger

af

Cand. polit. **Jul. Schovelin.**

Hvad der udmærkede dette Aars Industrimøde, var hverken et imponerende Medlemsantal eller opsigtvækkende Resolutioner. Der var ingen af Delene! Det ringe Medlemsantal skyldtes vistnok ikke mindst den bramfri og fordringsløse Maade, hvorpaa Odensianerne havde arrangeret de indledende Skridt. Beskedent og stilfærdig undgik man al opsigtvækkende Offenlighed og skyede alt, hvad der kunde minde om Reklame. Resultatet svarede til Anstrængelserne: der var i Odense Haandværkere og Industridrivende, som ikke havde Anelse om, at der var Industrimøde i Byen, før de læste i Aviserne, at det havde været. Odense stillede da ogsaa kun 14 egenlige Industridrivende paa Benene, og hele det øvrige Fyn mødte med — 3 Repræsentanter, hvoraf den ene var Redaktør.

Iøvrigt mødte der ialt 30 fra Kjøbenhavn, 2 fra Aarhus, Randers, Maribo og Nakskov og 1 fra Grenaa, Holbæk, Holstebro, Horsens, Kolding, Kjøge, Roskilde, Silkeborg, Sorø og Storeheddinge. Medlemsansallet var i det hele: 75, hvoraf ca. $^3/_5$ (46) var Industridrivende.

Hvad der gav Mødet dets Betydning, var saaledes ikke den fyldige Repræsentation eller det ydre Apparat; det var

derimod den Tone og den Stemning, der beherskede alle Sammenkomster, baade de alvorlige og de festlige. Industrimødet var i denne paa politisk Larm og hidsig Partifeber saa rige Sommer en fredlyst Plet, en venlig Oase i den politiske Ørkens golde, haabløse Sandflade; det var et Sted, hvor Folk af de forskjelligste Afskygninger mødtes i enig Samdrægtighed og forhandlede Realitetsspørgsmaal med hverandre i et hensynsfuldt og urbant Sprog.

Under vore nuværende Forhold var dette ligesaa mærkeligt som glædeligt. Der var jo Fængstof nok: Toldspørgsmaal, Arbejderforhold o. s. v. Naar det alligevel lykkedes at holde alle Rumlerier borte og give det hele det rette rolige og saglige Præg, saa skyldtes dette i første Række Direktør Ph. Schous Ledelse. Det er ikke saaledes at forstaa, at han omhyggelig glattede al Meningsforskjel ud og paa Forhaand dæmpede alle Mislyde, men ved sin værdige og til alle Sider hensynsfulde personlige Optræden gav han stedse den rette Tone an med en Finhed, en Sikkerhed og en Smag, som gjorde det umuligt for Medlemmerne at synge falsk eller falde ud af Harmonien.

Den ulykkelige Situation fandt dog sit Udtryk ved Mødet, men heldigvis rent negativt: man holdt med Vilje omhyggelig alle Resolutioner borte. Intet kunde tydeligere vise Øjeblikkets triste Haabløshed og stumme Resignation end netop dette. Danske Industridrivende holde Sammenmenkomst og diskutere Varetagelsen af deres Interesser, men intet Ønske formuleres, ingen Anmodning frembæres, ingen Forventning udtales, ingen Henvendelse besluttes, hverken til den ene eller til den anden. Man kom sammen og skiltes, blottet for enhver Illusion om Nytten i saa Henseende.

Allerede ved sin Mangel paa Resolutioner danner dette Industrimøde en Modsætning til det forrige, Industrimødet i 1872, det første nordiske Industrimøde. Ogsaa den Gang kunde en og anden vel stille sig lidt ironisk overfor Nytten af Resolutioner; men da det kom til Stykket, nægtede man

sig ikke nogetsomhelst i den Retning. Der var Resolutioner om Mønt-, Maal- og Vægtspørgsmaalet, om Skolesagen, Børns Arbejde i Fabriker, Sukkerroekulturen, Toldsagen, Industrimusæer, Fiskerispørgsmaalet, Husflidsspørgsmaalet og Arbejderspørgsmaalet.

Forskjellen mellem nu og da strækker sig imidlertid betydelig videre. Af de nævnte Æmner vil man kunne faa et Indtryk af, hvor meget der i Grunden den Gang stod paa Dagsordenen. I 1885 stod der i Grunden intet andet Spørgsmaal paa Dagsordenen i den Forstand, at der knyttede sig nogen aktuel Interesse dertil, end Spørgsmaalet om Kunstindustriens Stilling og Udvikling. Toldsagen staar vel endnu paa Dagsordenen, om man vil, men er i alt Fald ikke brændende. Det hører netop kun hjemme paa en Dagsorden, og det vil blive staaende der til det næste Industrimøde og det næste Industrimøde med.

I Forhold til det forrige Mødes Rigdom paa særlig betydningsfulde Æmner — man tænke paa Møntsagen, Sukkerroefabrikationen og Arbejderspørgsmaalet — var dets Medlemsantal imidlertid langtfra overvældende stort. Man kan ikke umiddelbart sammenstille det sidste Mødes 75 med det forrige Mødes 239 og drage deraf Slutninger om, at Interessen er gaaet tilbage el. lign. Mødet i 1872 var et almindeligt n o r d i s k Industrimøde og afholdtes i Hovedstaden samtidig med den store nordiske Kunst- og Industriudstilling; det opdukkende sociale Spørgsmaal henledede netop Opmærksomheden stærkt paa Industrien, og det var endelig glimrende Tider, hvor de Industridrivende havde god Fortjeneste og store Forhaabninger — og vel ogsaa af og til, som de fleste af deres Medborgere den Gang, flotte Tilbøjeligheder. Ikke destomindre skrabede man altsaa ikke mere sammen fra alle de tre nordiske Riger end et Par hundrede Stykker — og deriblandt kun 131 Industrifolk —, hvad man da ogsaa den Gang fandt yderst tarveligt. Mødet i Aar var derimod kun en Sammenkomst for d a n s k e Industridrivende, faldt i en politisk og økonomisk Stilstandsperiode og afholdtes i en Provinsby, en Stad af anden Rang, med

en forholdsvis ubetydelig Udstilling. Under disse Forhold kan de 75 næppe siges at betegne en Tilbagegang.

Først egentlig slaaende bliver dog Forskjellen mellem de to Møder, naar man nærmere gaar ind paa Forhandlingernes Karakter og de herskende Stemninger og Anskuelser. Man mærker ikke alene ved at sammenligne Møderne 1872 og 1885, at der er over et Decennium imellem, men man sporer tillige tydelig, at der netop i dette Tidsrum er foregaaet et betydningsfuldt Omslag paa afgjørende Punkter. I Forbigaaende kan det maaske her nævnes, at Spørgsmaalet om Begrænsningen af Børns Arbejde i Fabriker jo i Mellemtiden har fundet en Løsning i Loven af 23. Maj 1873 og derved er gaaet ud af Dagsordenen paa en relativt tilfredsstillende Maade. Hertil gav hint Industrimøde utvivlsomt Stødet, hvad der skal nævnes med Ære. Ligeledes har jo Møntspørgsmaalet faaet en Afgjørelse, men Sagen er dog nu atter oppe, om end i en anden Form, som f. Ex. paa Mødet i Aar kun tillod, at man lige strøjfede Spørgsmaalet. I de fleste andre Spørgsmaal er der derimod, til Trods for de Forhaabninger og Forventninger, man den Gang nærede om, at Løsningen stod nær, i Virkeligheden intet eller saa godt som intet udført. Hovedsynspunkterne overfor nogle af disse Æmner er imidlertid blevne stærkt forrykkede. Jeg skal nævne to Exempler: Arbejderspørgsmaalet og Toldbeskyttelsen.

C. V. Rimestad var den Gang Ordfører i Arbejderspørgsmaalet, som man den Gang troede at kunne sluge paa én Gang, medens man i Aar knap vovede en stykkevis Behandling. Han udtalte, at Historien ikke kjendte nogen Tid, da Livsvilkaarene for Menneskeslægten og særlig for den arbejdende Klasse vare saa gode som nu (1872), og at Arbejdernes Kaar vel kunde trænge til nogen Forbedring navnlig ved Arbejdernes egne Bestræbelser, men at det dog bestemt maatte hævdes, at der »ikke existerer« et almindeligt Arbejderspørgsmaal som Problem, »ikke noget Arbejderspørgsmaal som saadant (!)«.

Nu i 1885, hvor vi sidde lige til Halsen i Arbejder-

spørgsmaalet, er der noget burlesk, noget tragikomisk i dette Forsøg paa at faa skubbet et stort Problem fra sig ved denne flade Theoretisering, der minder om Strudsens Maade at skjule sig paa. De positive Midler, man den Gang fandt tilstrækkelige til at raade Bod paa det sociale Onde, vare ligeledes i Sammenligning med Nutidens mærkelige og højst uskyldige. Man vedtog en Resolution om, at man ansaa »Udbredelsen af Oplysning og Dannelse« — navnlig Fædrelandshistorie fik Rosenberg tilføjet — »som Hovedmidlet til at forbedre Arbejdernes Kaar« og anbefalede iøvrigt en Industristatistik. Heldigt er det da ligeoverfor disse Løjerligheder at træffe Prof. Scharlings Redegjørelse for Produktionsforeningerne og hans bestemte Paavisning af, at Arbejderne i 1872 netop vare særlig daarlig stillede paa Grund af det skrigende Misforhold mellem Arbejdsløn og Priser. Fra nærværende Tidsskrifts Redaktør fremkom der ogsaa en skarp Protest mod Rimestads Betragtninger, og med Bestemthed hævdede han, at der »existerer et Arbejderspørgsmaal i den Forstand, hvori det almindelig tages«, og at Oplysning vel var en god Ting, men hverken »Hovedmidlet« eller »det eneste Middel«.

I Aar var enhver Tvivl om Arbejderspørgsmaalets Existens komplet fordunstet. Hensynet til Industriens Arbejderbefolkning gik som en rød Traad gjennem alle Forhandlinger, hvad Formanden ogsaa til Slutning udtrykkelig betonede. Industridrivende kommer man ikke mere og fortæller, at der ikke existerer noget Arbejderspørgsmaal »som saadant« — end ikke de lærdeste Beviser, hentede fra Slavernes Tilstand i det gamle Rom, vil gjøre det fjærneste Indtryk paa dem. Omfattende Skadeforsikring, Statstilskud til Sygekasser, Statsbegravelseskasser o. s. v. o. s. v. diskuteredes og foresloges som noget saa selvfølgeligt, at man alene deraf kunde se, hvor langt man er kommen ud over den naive Tro paa, at lidt forbedret Skoleundervisning var det højeste, man behøvede at drive

det op til. I 1872 talte man blot om de Industridrivendes Beredvillighed til at yde Tilskud til en forbedret Almueskoleundervisning, sammen med andre Borgere; i 1885 erklærede en Fabrikant under Forsamlingens Bifald, at han vel ikke ønskede nogen Tvang paa Skadeforsikringens Omraade, men at han ansaa de Industridrivendes Pligt til at komme Arbejdets Invalider til Hjælp for hævet over enhver Tvivl. — I 1872 udtalte Rimestad sig med Begejstring om, at man aldrig havde haft det ligesaa godt som nu; i Aar var Betragtningen af, hvad der maatte anses for den naturlige Forudsætning i den Grad vendt om, at Nyrop fandt det nødvendigt at paavise, at man altid havde haft det ligesaa galt som nu.

Paa Toldpolitikens Omraade se vi en lignende iøjnefaldende Forskjel mellem nu og da. Man sige, hvad man vil: vor sydlige Nabos Svingning paa dette Omraade har ganske drejet Bevidstheden. Hvor underligt forekommer det os nu ikke at høre, at Toldsagen den Gang, paa et Industrimøde, indlededes af en — Grosserer (Thune), der selvfølgelig var ivrig Frihandelsmand, og at de Industridrivende paa deres eget Møde maatte værge deres Existens i yderst sagtmodige og spagfærdige Vendinger. De endte med at røre to forskjellige Resolutioner — den ene stillet af en Frihandelsmand, den anden af en Beskyttelsesmand — sammen i én Vælling, der sandsynligvis har været lige usmagelig baade for Handelsmænd og Industridrivende.

I Aar havde Piben en anden Lyd. Ingen tvivlede om Beskyttelsens Nødvendighed, ingen saa meget som antydede en Reduktion. Beskyttelsen fik endogsaa et rationelt Fundament i den hævdede Betragtning om dens relative Gyldighed og Industriens gode Berettigelse til at existere uden at haanes som en taalt Parasit.

Dette laa vel ikke alene i den forandrede nationaløkonomiske Opfattelse, men ogsaa noget i, at dette Møde

var fuldt ud de Industridrivendes eget. Ingen Handelsmand spillede mere første Violin. Men den Fristelse, der heri kunde ligge til nu at tage Revanche for tidligere Ydmygelser ved at angribe andre Samfundsklasser, modstod man heldig. Mødets Mangel paa Klasseegoisme og dets Hensyntagen til alle Sider, Handel, Skibsfart og Landbrug, er dets største Ære.

Handelsmødet 1885.

Nogle Bemærkninger
af
Cand. polit. **Jul. Schovelin.**

Der var mellem Industrimødet og Handelsmødet i Aar den samme typiske Forskjel som mellem den jævne, stilfærdige Haandværker og den driftige Grosserer. Industrimødet havde det Tilfældighedens og Hjærtelighedens Præg som et uforvarende Sammenstød, efter mange Aars Forløb, mellem gode Venner, der beskedent og prunkløst tilbringe et Par Dage sammen med at tale om fælles Interesser. Handelsmødet optraadte med en ganske anderledes repræsentativ Værdighed, festlig og officielt, og derfor ogsaa med større Prætensioner. De Industridrivende lavede en hyggelig Familiesammenkomst, hvor man nøjedes med at tale om Tingene og diskret forsikrede om sin Tillid baade til Folketingets og Ministeriets gode Hensigter. Handelsmødet var derimod som en Festmiddag, hvortil man baade havde inviteret Ministre og Excellencer, og hvor man ikke alene holdt Taler, men slog i Bordet baade for Regering og Rigsdag og krævede rask væk ind Toldforbund, Akkordkommissioner osv. osv. Der er under nærværende Forhold en Frejdighed i dette, saa at man ikke tager Fejl af, hvem der har været vant til herhjemme at sidde med de økonomiske Trumfer paa Haanden og tage Stikkene hjem. Hand-

elsstanden tænker ikke paa at dukke med Hovedet i stum Resignation; den bærer sit Hoved højt og kjækt — og den taber det aldrig.

Der er noget dygtigt og prisværdigt heri, som man skal have Respekt for. Dette stadig at kunne begynde forfra, lige dristig og selvtillidsfuldt, er et Karaktertræk af høj Værdi, ikke mindst her i Landet. Det giver en Indflydelse, som fra et vist Synspunkt nok kan siges at være lidt uforholdsmæssig ligeoverfor Fortjenesterne, men som utvivlsomt har sin Berettigelse.

Der hørte virkelig meget af denne Evne til for atter i Aar at holde Handelsmøde. Det sidste Mødes matte Præg fristede ikke meget til Efterlignelse. Det var et Opkog af gamle Sager fra Børsudvalgsbetænkningen, som tog sig fornemt ud paa det tykke Velin, men tillige saa lidet livligt, at det hele alene af den Grund faldt virkningsløst til Jorden. Der er dog ingen Tvivl om, at det alligevel var klog Politik at gjentage Forsøget i Aar. Det blev derved slaaet fast, at hvordan det end gaar, kommer Handelsmødet; det kommer ikke i Ny og Næ, ved en tilfældig Lejlighed, men det er en af Aarets staaende Begivenheder, en Institution. Der er en Selvvurdering i dette: hvert Aar at holde Møde og fordre og forlange og reklamere, som vidner om en sikker Kjendskab til sin Tid. Handelsmændene ere Folk, der som Mænd af Erfaring vide, at de artige Børn aldrig faa noget, fordi de aldrig bede om noget. I dette Stykke kunne de Industridrivende lære meget af Merkurs Sønner; thi for at gjentage det: der er noget i denne sangvinske Ihærdighed, der hænger sammen med vor Handelsstands bedste Egenskaber, og som har bidraget sit til at stille den paa den fremragende Plads, som den med Dygtighed hævder.

Men det var ikke alene af den nævnte, almindelige Grund rigtigt at holde Handelsmøde i Aar. Man havde tillige noget særligt at holde Møde paa: Etatsraad Tietgen som Formand.

Tietgen var da ogsaa Sjælen i dette Handelsmøde.

Hans Foredrag have altid et Intelligensens og Aktualitetens Præg, som har noget overordentlig forfriskende ved sig; men ved denne Lejlighed havde de ganske særlig Krav paa Opmærksomhed i vide Kredse.

I første Række har det sin Interesse, at Tietgen erklærede sig for Beskyttelse, uforbeholdent, helt ud, »brutalt« — for at bruge hans eget Udtryk. Det har sin Betydning, at Tietgen gjør det, men det har dobbelt Betydning, at han gjør det i sin Egenskab af Handelsstandens formelle og reelle Leder.

Den Forvaring, som man paa Industrimødet fra en enkelt Side — der iøvrigt selv var stemt for Beskyttelse — mente at maatte tage overfor Beskyttelsen, som jeg forstod det: paa Handelsstandens Vegne eller for dennes Skyld, kunde man gjærne have sparet sig. Handelsstanden véd bedre, hvad Tidens Udvikling kræver end, at den paa et Tidspunkt som det nærværende skulde fordre sine Særinteresser varetagne gjennem Frihandels-Doktriner paa Bekostning af Landets vigtigste Produktioner. Men selvfølgelig kan den ifølge Handelens Natur og sit Virksomhedsomraade umulig gaa ind paa Beskyttelsesmaximerne *sans phrase*. Beskyttelsen er jo imidlertid, ret beset, kun et enkelt Udtryk for et Princip, hvis almindelige Indhold er Statens positive Forpligtelse til at ophjælpe og støtte sine Borgeres Erhvervsvirksomhed. De Skridt, som fra Statens Side kunne gjøres til Fremme af Handel og Skibsfart, ere nu af en anden Art end den industrielle Beskyttelse, hvad der jo simpelthen følger af disse Virksomheders fra Industrien forskjellige Natur. For disse Erhverv gjælder det væsenlig paa den ene Side om direkte, positive Foranstaltninger til Mellemhandelens Udvikling og Betryggelse, paa den anden Side om Lettelse i saadanne Skatter og Afgifter, hvis Nytte for det offentlige — hvor megen principiel Berettigelse de end maaske, fra visse almindelige Skattesynspunkter, kunne forekomme en og anden at have — ikke staar i noget fornuftigt Forhold til deres Mangler, som nemlig bestaa i en særlig hæmmende Indflydelse paa Hande-

lens og Skibsfartens Virksomhed. Saadanne Afgifter (Skibsafgifter, Havneafgifter etc.) kunne da fra Handelsstandens Side med Rette fordres fjærnede, og, hvis det er finansielt nødvendigt, erstattede paa Maader, som give det samme finansielle Resultat uden at have lignende skadelige Bivirkninger. Lettelser for nogle, Beskyttelse for andre bliver da i Virkeligheden kun forskjellige Udtryk for det samme Princip.

Det er en saadan gjennemført Statshjælp paa Erhvervslivets Omraade, som Tietgen, efter min Opfattelse, har fordret — ikke paa Basis af nogen stræng, principiel Begrundelse, men simpelthen som en økonomisk Nødvendighed. Det er, som Forf. af disse Linjer har udtrykt det i Januarhæftet af nærværende Tidsskrift, »under en Situation som den nuværende med dens hele industrielle Kampsystem, dens Toldkrig, umuligt eller i alt Fald uklogt at vælge et saadant Moment til at afvæbne«. Da imidlertid »Beskyttelsen af det nationale Arbejde« unægtelig for saa vidt gaar imod Handelens Særinteresser, som den indskrænker Indlandets Forsyning med udenlandske Produkter, maa Erstatning bydes paa anden Maade: nemlig ved Udvidelse af det indenlandske Afsætningsomraade. Det er dette, der er Tanken i Planen om et skandinavisk Toldforbund med stærke Beskyttelsesskranker udadtil, og under Forudsætning af den derved bevirkede Udvidelse af Toldomraadet kan Handelsstanden lettere acceptere de for Landets Produktioner nødvendige Beskyttelsesskridt. Den gamle Tanke om et skandinavisk Toldforbund faar herved en ganske ny Form og Betydning. Det er i Virkeligheden noget af det samme, man rundt omkring i Evropa er inde paa, og som maaske snart vil ske for Tysklands og Østerrigs Vedkommende: paa den ene Side forskanser man sig med stærke Skranker overfor Udlandets Overgreb, paa den anden Side søger man at udvide det »indenlandske« Konsumomraade og derved at give de indenlandske Produktioner en bredere Basis og den indenlandske Handel et betydelig større Virkefelt. Der er en Foragt for Doktriner, en

praktisk Eklekticisme i dette, som naturlig maa ligge for en Mand som Tietgen; men der er tillige heri noget, som vi tro kan faa en Fremtid for sig, og som er klart sét og genialt tænkt, ikke mindst fordi der herigjennem aabnes Udsigt for en solidarisk Sammenknytning mellem Handelens og de andre Erhvervsgrenes Interesser.

Det har ved denne Lejlighed atter vist sig, hvor stort et Held det i Grunden er for Danmark, at vort første Handelsgeni er en Mand, hvis Interesse og Syn rækker over videre Felter, end ónsidige Handelskrav kunne spænde over. Det er ikke for intet, at store Fremskridt i vort Lands industrielle Udvikling knytte sig til Tietgens Navn. Atter her have vi nu faaet Bevis for, at han har et aabent Blik for, hvad der tjener hele Landets, og ikke blot en enkelt Samfundsklasses Vel, og det er derfor glædeligt ved denne Lejlighed at have set den Mand, som længe reelt har været vor Handels første Kapacitet, nu ogsaa formelt fremtræde som dens første Repræsentant.

Man saa ogsaa hans omfattende Blik i hans oplysende Foredrag om den ny tyske Kanal. Man fik en trykkende Fornemmelse af, hvor hurtigt vi maa skynde os med at faa vor ulykkelige Forfatningsstrid tilendebragt, hvis vi i Tide ville være forberedte paa at kunne tage den skarpe Konkurrence op, af hvilken vor fremtidige økonomiske Existens i alt Fald delvis vil afhænge. Der taler en advarende og manende Røst ud fra disse Skridt fra Tysklands Side, og der var en Gjenklang af denne Røst i Tietgens Tale, som gav den en særlig Betydning.

Det samlede Indtryk af Aarets tvende Møder, Industrimødet og Handelsmødet, er et Indtryk af, hvorledes to betydningsfulde Samfundsklasser herhjemme baade føle Tidens Alvor udadtil og Nødvendigheden af frugtbart Samarbejde indadtil stærkere end nogen Sinde før. I det almindelige Mørke, der for Tiden hviler over vort Land, er der heri ligesom et Lysglimt, der varsler om bedre Tider.

Mindre Meddelelser.

Vort Valutaforraad.

Ved at opgjøre de Beholdninger af ædelt Metal og Valuta paa Udlandet, der ved Udgangen af Maj Maaned 1885 fandtes hos de kjøbenhavnske Banker og Finansministeriet, og sammenholde denne Opgjørelse med de i tidligere Aar foretagne, finder man følgende Forhold:

31. Maj	1880	Kr.	80,759,000.
—	1881	—	97,902,000.
—	1882	—	77,527,000.
—	1883	—	81,395,000.
—	1884	—	69,443,000.
—	1885	—	62,690,000.

Naar Nedgangen fra 1884 til 1885 herefter viser sig at være henimod 7 Millioner Kroner, maa det dog bemærkes, at denne Nedgang for en Del er tilsyneladende. Der er nemlig iaar brugt en noget anden Opgjørelsesmaade end tidligere, da det havde vist sig, at den tidligere benyttede Methode ikke gav et aldeles nøjagtigt Billede af det Forhold, der skulde undersøges. Ifald de to Aar havde været opgjorte paa samme Maade, vilde Nedgangen neppe have udgjort mere end omtrent 4 Millioner. I hvert Fald viser det sig, at der fra 1884 til 1885 atter er en Nedgang i vort Lands disponible Valutaforraad, til Trods for, at den i tidligere Aar paabegyndte Udførsel af Værdipapirer

til Udlandet er fortsat i det forløbne Aar, idet der navnlig er udført endel 4 % danske Statsobligationer, Husmands-Kreditforenings-Obligationer, Telegrafaktier og tildels jydske Landejendoms Kreditforenings-Obligationer. Hvorvidt der har fundet en tilsvarende Indførsel Sted af udenlandske Papirer, synes meget tvivlsomt, naar der ses hen til, at disses Forrentning (russiske Papirer dog ungtagne) snarere give mindre end større Rente end danske Effekter.

L.

Den svenske nationaløkonomiske Forening.

»Nationaleconomiska Föreningens Förhandlingar, 1884« (Stockholm, 1885. — 120 + 65 S.) indeholder in extenso de fire Foredrag, der i 1884 holdtes i den nationaløkonomiske Forening i Stockholm, — nemlig: et (væsenligt teknisk) Foredrag af Kaptejn, Frihr. v. Paykull om Anvendelse af de store svenske Vandfald til Frembringelse af elektrisk Lys og til Overføring af Drivkraft paa lang Afstand; — et industrihistorisk Foredrag af Fabrikant Strâle om Alingsås' Manufakturværk; — et af udførlige statistiske Tabelbilag ledsaget Foredrag af Præsident Wærn om Skatteforandringer i Sverig i Tiden efter Oskar I's Regeringstiltrædelse; — og et Foredrag af Rigsdagsmand Hedin om Arbejderforsikring ifølge den tyske Rigslov af 15. Juni 1883.

Det schweiziske »Referendum«.

Mer eller mindre fuldstændigt have, som bekjendt, de schweiziske Kantoner, eller dog de fleste af dem, til forskjellige Tider og under forskjellige Former givet Folket en direkte Indflydelse paa Lovgivningen. For hele Edsforbundet bestemmer den nugjældende Forbundsforfatning af 29. Maj 1874, at der skal afæskes Vælgerfolket »Ja« eller »Nej« med Hensyn til de Forfatningsforandringer, Edsforbundets lovgivende Forsamling maatte have vedtaget, og at

Forbundslove samt almindelige forbindende Forbundsbeslutninger, der ikke ere af paatrængende Natur, skulle underkastes Folkeafstemning (ɔ: gjøres til Gjenstand for »Referendum«), saafremt dette forlanges af 30,000 stemmeberettigede Schweizerborgere eller af 8 Kantoner. — Selve den nugjældende Forbundsforfatning blev d. 19. April 1874 forelagt det suveræne Folk til Afstemning. »Ja« afgaves ved denne Lejlighed af 340,199 Borgere, medens 198,013 stemte »Nej«; — ialt afgaves altsaa 538,212 Stemmer. I de fire (fem) Skovkantoner samt i Zug, Freiburg, Appenzell-Innerrhoden, Tessin og Wallis — alle ti Kantoner (resp. Halvkantoner) overvejende katholske Kantoner — vare Nej'erne i Majoritet. De resterende 15 Kantoner (resp. Halvkantoner), hvor Ja'erne vare i Majoritet, ere alle de protestantiske Kantoner plus Genf, St.-Gallen og Solothurn, i hvilke 3 Kantoner den katholske Befolkning vel er i Flertal, men dog enten i ringe Flertal eller i alt Fald i mindre decideret Flertal end i de ovennævnte ti Kantoner.

I 1874—1884 ere ialt 17 Forbundslove blevne gjorte til Gjenstand for Folkeafstemning. I 2 Tilfælde var Folkeafstemningen obligatorisk, idet der forelaa Spørgsmaal om Forfatningsforandringer (om Ophævelsen af Forbudet mod Dødsstraf, og om Indførelse af Opfindelses-Beskyttelse); i de 15 øvrige Tilfælde var Afstemningen fakultativ. Hos Curti: Geschichte der Schweizerischen Volksgesetzgebung (Zugleich eine Geschichte der schweizerischen Demokratie). Zweite Auflage. Zurich, Verlag von Th. Schrøter. 1885, — et særdeles interessant Værk — finder man en tabellarisk Oversigt over disse Folkeafstemninger. Af Curtis Tabel uddrage vi Følgende:

	Afstemningsdagen.	Afstemnings-Spørgsmaal.	Afgivne St.	Ialt.
1.	23. Maj 1875	Stemmeberettigelse	207,263 Nej 202,583 Ja	409,846
2.	23. Maj 1875	Civilstand og Ægteskab	213,199 Ja 205,069 Nej	418,268
3.	23. April 1876	Banknotelov	193,253 Nej 120,068 Ja	313,321

	Afstemningsdagen.	Afstemnings-Spørgsmaal.	Afgivne St.	Ialt.
4.	9. Juli 1876	Militærpligt-Erstatning	184,894 Nej 156,157 Ja	341,051
5.	21. Okt. 1877	Fabriklov	181,204 Ja 170,857 Nej	352,061
6.	21. Okt. 1877	Militærpligt-Erstatning	181,363 Nej 170,223 Ja	351,586
7.	21. Okt. 1877	Politiske Rettigheder	213,230 Nej 131,557 Ja	344,787
8.	19. Jan. 1879	Alpebane-Subsidier	278,731 Ja 115,571 Nej	394,302
9.	18. Maj 1879	Ophæv. af Forbudet mod Dødsstraf	200,485 Ja 181,588 Nej	382,073
10.	31. Okt. 1880	Banknote-Monopol	260,126 Nej 121,099 Ja	381,225
11.	30. Juli 1882	Epidemilov	254,340 Nej 68,027 Ja	322,367
12.	30. Juli 1882	Indf. af Opfindel-ses-Beskyttelse	156,658 Nej 141,616 Ja	298,274
13.	26. Novb. 1882	Skolelov	318,139 Nej 172,010 Ja	490,149
14.	11. Maj 1884	Retsdepartement-ets Organisation	214,916 Nej 149,729 Ja	381,140
15.	11. Maj 1884	Afskaf. af Afgif. for Handelsrejsende	189,550 Nej 175,192 Ja	
16.	11. Maj 1884	Udg. til Gesandt-skabet i Washington	219,728 Nej 137,824 Ja	
17.	11. Maj 1884	Tillæg til Straffe-loven	202,773 Nej 159,068 Ja	

Det Antal Underskrifter, Referendums-Forlangenderne bar, varierede i de enkelte Tilfælde mellem ca. 36,000 (Banknote-Loven) og 181,000.

I det omhandlede Tidsrum vedtog den lovgivende Magt ialt 99 Forbundslove og -beslutninger med Referendums-Reservation. I 17 Tilfælde forlangtes Appel til Folket, og i 4 af disse 17 Tilfælde svarede Flertallet »Ja«, i 13 »Nej«. Altsaa bragte Referendum hint Tal af 99 ned til 86. Naar man nu betænker, at der blandt de mange Love, som ikke forlangtes underkastede Folkeafstemning,

findes flere særdeles vigtige og indgribende, maa det erkjendes, at Brugen af Referendum har været maadeholden.

Lovene om Stemmeberettigelse og politiske Rettigheder gik ud paa at skaffe større Enhed i disse Forhold; — de faldt, fordi Schweiz endnu har bevaret meget betydelige Minder om sin tidligere saa store Splittethed, som man ikke saa let kommer bort fra: Oppositionen havde sit Hovedtilhold i de katholske Kantoner. Epidemiloven indeholdt Bestemmelser om Vakcinationstvang, en Tvang, om hvis Berettigelse Meningerne som bekjendt ere meget delte, — en Tvang, der faktisk existerer i de fleste af Kantonerne, hvorfor Forbundets Indblanding ikke ansaas fornøden; — i alle Kantonerne (paa en enkelt ubetydelig Undtagelse nær) var Oppositionen i Flertal; ingen af de 17 Love samlede saa faa Ja'er som denne. Loven om »Civilstand und Ehe«, der vedtoges af Folket, mødte navnlig Modstand i de katholske Kantoner. Fabrikloven, der ligeledes vedtoges, hører, som bekjendt, blandt Evropas videstgaaende Fabriklove. Alpebane-Subsidie-Loven, der ogsaa vedtoges, og med stort Flertal, fandt kun større Modstand i nogle faa Kantoner, hvor særlige kantonale Interesser vare virksomme. Loven om Ophævelsen af Forbudet mod Dødsstraf, der vedtoges, men med knebent Flertal, fandt navnlig i de katholske Kantoner sine Venner. Denne Lov samt Fabrikloven og Loven om Alpebane-Subsidier fandt Naade for Katholikernes Øjne. Mod alle de andre Love stemte Flertallet i de katholske Kantoner »Nej«: Katholikerne her ere, som det synes, ikke Yndere af Forandringer.

Der findes i Schweiz ialt henved 640,000 Vælgere. Endel over Halvdelen af dem plejer altsaa at tage Del i Folkeafstemningerne.

A. P.-St.

Ny dansk Literatur.

Th. Sørensen: De økonomiske Forholds og Beskjæftigelsens Indflydelse paa Dødeligheden. Anden Afdeling. Provinsbyerne. (Kbhvn. 1885. Reitzel. 151 Sider.)

Forfatteren har med nærværende Arbejde føjet et meget vægtigt Led til den Kjæde af Undersøgelser, hvormed han har beriget den statistiske Literatur. Titelen er lidt vildledende, forsaavidt Bogen indeholder mere, end den lover, nemlig ikke blot en Undersøgelse over Dødeligheden og Dødsaarsagerne i forskjellige Erhverv i Provinsbyerne, men ogsaa meget oplysende Sammenstillinger med de ved Forfatterens Undersøgelse over Dødeligheden i Kjøbenhavn indhøstede Erfaringer, hvorved adskillige Resultater komme til at staa klart, som i den enkelte Undersøgelse paa Grund af Materialets Begrænsning ikke ere fuldstændige. Det vundne Udbytte har saa meget desto større Betydning, som man netop i den nuværende Arbejderlovgivningens Tidsalder har Brug for et videnskabelig begrundet Kjendskab til Dødeligheden i de enkelte Samfundsgrupper.

H. W.

J. T. Bayer, dansk Provinsindustri. Statistisk fremstillet. Kjøbenhavn. 1885.

Hr. Kammerassessor Bayer har paa én Gang noget af Ungdommens uforsagte Dristighed og en ældre Alders for-

sigtige Omhu. Der hører i Virkeligheden en Ynglings hele Frejdighed til ene Mand at kaste sig over en Opgave, som et Lands statistiske Bureau ikke har turdet binde an med, og der hører den omhyggelige Samlers Taalmod og Arbejdsomhed for at løse den saa godt, som det her er sket. Hr. Bayer er saa flittig og utrættelig som en Bi, der samler til Kube, og Værket bærer Vidnesbyrd derom paa hver eneste Side.

Hr. Bayer har i det ovenstaaende Skrift gjennem private Henvendelser indsamlet Oplysninger om Fabriker og fabrikmæssigt drevne Haandværk i hele Landet udenfor Hovedstaden og dens Omegn. Naar man blot har det ringeste Kjendskab til, hvor stort et Apparat en saadan Indsamling kræver, hvor stor en Kunst det er at spørge uden at misforstaas, og hvor vanskeligt det endogsaa er for statistiske Bureauer med disses autoritative Præg at faa fyldige og paalidelige Besvarelser, maa man beundre den Energi og den sejge Udholdenhed, hvormed Hr. Bayer som ene Privatmand har indsamlet dette betydningsfulde Materiale.

Forf. fremstiller Provinsindustrien i en Række specificerede Fortegnelser over de enkelte Virksomheder med Angivelse af Ejerens og Bedriftens Navn, Maskinkraften, Arbejdskraften, Produktionsmængden og dens Værdi og den samlede aarlig udbetalte Arbejdsløn; endelig findes der i en Anmærkningsrubrik en Del spredte Oplysninger om Raamateriale, Arbejdstid o. s. v. Det samlede Materiales Hovedmangel er Mangel paa Ensartethed; Oplysningerne ere fra forskjellige Aar, nogle af de opførte Bedrifter ere slet ikke satte i Virksomhed, andre have ingen Arbejdere o. s. fr.

Den stærke Specificering gjør Bogen til en interessant industriel Kalender og giver den for saa vidt en anden Interesse end den statistiske, men paa den anden Side skader den derved foraarsagede Mangel paa Sammentrængthed og Overskuelighed Værkets rent statistiske Værd og gjør den unødvendig vidtløftig og vanskelig at haandtere. Den store Detailrigdom er naturligvis af megen Interesse

og vil tjene som et i høj Grad brugbart Raastof til en Række fremtidige industristatistiske Undersøgelser og er i Særdeleshed, som Forf. rigtig bemærker, tjenlig til en Vurdering af de Momenter, der særlig spille en Rolle ved Bedømmelsen af en større eller mindre Beskyttelses Betydtydning for en enkelt Industri. Saadanne Undersøgelser staa imidlertid fuldstændig tilbage. Bayers Statistik mangler næsten ganske saadanne Oversigtstabeller, der samle de store Hovedresultater, efter at Materialet først er delt efter forskjellige rationelle Synspunkter; der mangler m. a. O., paa enkelte Punkter nær, al statistisk Bearbejdelse. Der gives, som alt bemærket, væsenlig kun Raamateriale til en saadan. Forf. savner i en mærkelig Grad Syn for, hvad der kan være af almindelig statistisk Interesse, og hvad ikke; det er ofte, de besynderligste Detailler, Bogens Anmærkninger indeholde, som f. Ex. naar der meddeles, at en Ovn er anlagt af Murmester Marcussen, at et Teglværk »tidligere var beliggende 1000 Alen fra sin nuværende Plads«, at en afdød Gentleman drev en Fabrik »højst fortjenstfuldt«, og at en Mølles Varemærke er »en Løve, der holder et Anker«. Undertiden grænse disse Detailler ligefrem til det indiskrete — rene Lækkerbidskener for en graadig Konkurrent — undertiden ere de underlig reklameagtige, som naar pludselig et nyt Produkt anbefales og Prisen anføres. Et enkelt Sted agiteres der naivt for Beskyttelse for en enkelt Virksomhed; der meddeles om en Ovnfabrik, at Tyskerne kunne fabrikere 25 % billigere, hvilket motiveres nærmere; desto værre faar man ingen Oplysning om, hvorfor Ejeren gider drive en saa lidet indbringende Fabrikation, end sige paabegynde den. Han har anlagt Fabriken i 1884.

De særdeles interessante og fyldige Oplysninger om Arbejdslønnen har Hr. Bayer vel bearbejdet, men ikke fuldt tilfredsstillende. Ogsaa her burde han hellere have givet Raamaterialet. Han beregner et Gjennemsnit,

som han faar ud ved at sætte resp. 2 Kvinder og 4 Børn = 1 Mand. Disse vilkaarligt satte Reduktionsforhold forekomme mig lidet tiltalende, da de tilsløre i Stedet for at belyse. Det kan til Nød gaa an med Faar og Grise, men er mindre passende for Kvinder og Børn. Af hvor stor Interesse kunde det netop ikke være, hvis Hr. Bayer havde skaffet os Oplysning om det virkelige Forhold; i Stedet for faa vi et Forhold paaoctroyeret, som maaske er fuldstændig grebet ud af Luften. Det er selvfølgelig umuligt at turde paastaa noget bestemt om, hvorvidt de kjøbenhavnske Forhold lade sig direkte overføre paa Provinsernes i dette Stykke. Der kan maaske just være stor Difference, som det da netop kunde være af Interesse at faa frem; men ere Forholdene analoge, da er den valgte Relation højst uheldig. I de beslægtede Virksomheder i Hovedstaden, jeg har undersøgt, udgjør den gjennemsnitlige Kvindeløn kun i $^1/_4$ af Tilfældene 50 $^0/_0$, i de $^3/_4$ over 50 $^0/_0$, hyppigst 55—75 $^0/_0$. Dette er jo langt fra betydningsløst, thi er 50 $^0/_0$ for lavt for Kvindelønnen, vil dette jo atter sige, at den beregnede Gjennemsnitsløn for Mænd er for høj, og dette er af saa meget mere Interesse, som Forf. gjør et Forsøg paa at svække Indtrykket af dette sit Gjennemsnit, ca. 620 Kr. i modsat Retning. I Stedet for at blive staaende ved sin Viden og saa iøvrigt blot gjøre opmærksom paa denne Videns Ufuldkommenhed, forhøjer Hr. Bayer for egen Regning Arbejdernes Løn med et Par Hundrede Kroner for »i Sandhedens Interesse at gjennemtrænge alle kunstige og usande Overdrivelser«. Disse Forhøjelser burde imidlertid Hr. Bayer have sparet sig, da han ikke har andet at anføre til Støtte herfor end en »fast Overbevisning« og en »paa Rejser indhøstet Erfaring«. Fablen om Arbejdernes fordelagtigt besatte Fritid narrer ingen; enhver ved, at den kan vurderes paa en Maade, der let rummer »kunstige Overdrivelser«.

Beregningen af Produktionsværdierne er heller ikke

helt igjennem tillidvækkende. Hr. B. har set Vanskeligheden ved at faa Folk til at forstaa Begrebet, men har da valgt den mærkelige Udvej blot at spørge og ikke forklare Spørgsmaalet.

Hr. Bayers Bearbejdelse vildleder ofte mer, end den vejleder; det er ikke denne, men den omhyggelige Indsamling af Materialet, der gjør Hr. Bayer Ære og giver Bogen dens Betydning.

J. Sch.

Ny udenlandsk Literatur.

Claes Westmann: Nationalekonomiens Grunddrag populärt framstälda. Stockholm 1885. (Fahlcrantz & Co.) 366 P.

Dersom man turde haabe, at danske Læsere, som ønske at gjøre Bekjendtskab med Nationaløkonomiens Hovedsætninger, vilde give sig i Lag med en svensk Fremstilling af disse, vilde vi meget anbefale dem den foreliggende Bog, som efter vort Skjøn virkelig fortjener Betegnelsen: en populær Fremstilling. Forfatteren synes at have haft et klart Begreb om de Skjær, der skulle undgaas ved en saadan, og er derfor ogsaa lykkelig og vel kommen forbi dem. Den vanskelige Opgave, at begrænse sig til de simplere og mere fastslaaede Hovedsætninger og udskyde de mere komplicerede, i sig selv mere interessante, men ogsaa omstridte Æmner, uden dog at gjøre Fremstillingen triviel og fremkalde det Indtryk hos Læseren, at disse almindelige Sandheder kunde han til Nød sige sig selv, har Forf. i det Hele løst paa en tilfredsstillende Maade. Hvad der særlig bidrager hertil, er det stærkt concrete Præg, han har forstaaet at give sin Fremstilling; overalt ere »Produktionens« almindelige, abstrakte Hovedsætninger gjorte anskuelige ved træffende Exempler fra det daglige Liv, og paa »Omsætningens« Omraade er der særlig dvælet ved de økonomiske Fænomener og Institutioner, som Forretningsmænd ikke kunne undgaa at komme i Berøring med, og de positive svenske Forhold ere paa samme Tid forklarede, som de ere

brugte til Forklaring af de almindelige Theorier. Paa saadanne praktiske Forretningsmænd, som savne en almindelig økonomisk Uddannelse og dog i deres Virksomhed ikke kunne undvære en vis økonomisk Indsigt, synes Bogen særlig at være beregnet; saaledes er Afsnittet om Bankerne forholdsvis udførlig behandlet. Det kan med det Samme bemærkes, at Forf. holder paa de monopoliserede Seddelbanker, hvad der for saa vidt er af Interesse, som man i de Lande, der have saadanne, ofte er tilbøjelig til at betragte netop den svenske Ordning med dens Flertal af seddeludstedende Banker som mere ideal.

At man i en saadan lille populær Haandbog ikke tør søge nye Ideer eller originale Udviklinger, er en Selvfølge; hvad der fordres, er et sundt Omdømme overfor det, som alt er givet i den økonomiske Literatur; og deraf synes Forf., der viser sig fortrolig med denne Literatur, ogsaa at være i Besiddelse. Paa et enkelt Punkt ialtfald har han ikke modstaaet Fristelsen til at fremsætte et selvstændigt Forslag til nærmere Overvejelse, nemlig i Materien om en international Møntenhed. Forf. tilraader her at nærme sig til dette Ideal ved foreløbig at angive Guldmønternes virkelige Guldindhold paa selve Mønterne. Herved vilde man ikke blot bidrage til at holde Møntens Beskaffenhed som en vis Vægt af Guld for Øje, men tillige umiddelbart lede til en uvilkaarlig Sammenligning imellem de forskjellige Landes Mønter, der paa denne Maade ligefrem vilde angive det Talforhold, hvori de staa til hinanden. Ved Siden af disse skulde der da udmøntes Guldmønter af 5 og 10 Grams Indhold, der kunde benyttes i den internationale Omsætning og efter Forf.s Mening vilde have saa meget større Udsigt til at trænge igjennem, som der herved ikke vilde være Tale om at gjøre et enkelt Lands Mønt til Verdensmønt fremfor andre Landes. Tanken forekommer os ganske rigtig og næppe upraktisk; i Virkeligheden gaar den jo kun ud paa at tilvejebringe smaa Guldbarrer af en bestemt Vægt til Udjævning af de internationale Omsætninger. Derimod tro vi, at det andet Formaal, som Forf. mener, at

man herigjennem vilde kunne naa, nemlig at bane Vej for en Benyttelse af lignende Sølvmønter af 5 og 10 Grams Indhold, der skulde circulere jævnsides med Guldmønterne i den internationale Omsætning, dog ikke efter et bestemt Værdiforhold, men til Dagens vexlende Kursforhold, næppe vil blive realiseret. De Erfaringer, man fra tidligere Tid har om det Upraktiske i at have Guldmønter, der ikke stod i et bestemt Værdiforhold til den da herskende Sølvmøntenhed, taler herimod. Naar man som Forf. er Monometallist, maa man vistnok opgive Tanken om at benytte Sølvet paa anden Maade end som Skillemønt og som almindelig Basis for en Seddeludstedelse, der dog ikke giver Anvisning paa selve Sølvet som den Valuta, hvorpaa Sedlen er udstedt, men hvis Indløsning med Guld kun i al Almindelighed sikkres ved en tilstedeværende Sølvbeholdning, der tør forudsættes fuldt tilstrækkelig til at hidskaffe det til Indløsningen fornødne Guld.

W. S.

J u l i u s W o l f: Die Branntweinsteuer, ihre Stellung im Steuersystem und in der Volkswirtschaft, ihre geschichtliche Entwicklung und gegenwärtige Gestalt in den einzelnen Ländern, und ihre Erhebungsformen. Tübingen 1884. (Laupp'sche Buchhandlung. 568 S.)

Paa en Tid, da Spørgsmaalet om en Reform af Brændevinsbeskatningen staar paa Dagsordenen og de politiske Forhold give mere end tilstrækkelig Tid til at sætte sig grundigt ind i Spørgsmaalet, kan denne Bog anbefales Alle, der interessere sig for Sagen, som en overmaade nyttig Vejleder, uden at dens ret betydelige Omfang behøver at skræmme fra et nærmere Bekjendtskab, da dens gode Ordning af det omfattende Materiale og den temmelig detaillerede Indholdsfortegnelse gjør det let for Enhver at finde sig tilrette i Bogen og finde, hvad han særlig maatte have Brug for. Bogens første Afsnit giver en kort og sammentrængt, men i det Hele meget klar Fremstilling af Brænde-

viernes Betydning for Landbruget paa den ene Side, de Misbrug og Farer paa den anden Side, som Brændevinsconsumen kan medføre, og den Indflydelse, der maa tillægges hvert af disse Momenter ved Fastsættelsen af en passende Afgift. Der gjøres Rede for den Betydning, som de forskjellige Arter af Brænderier efter det Raastof, de forarbejde (Kartofler, Korn, Mais, Roer, Melasse, Frugt osv.) have for Landbruget, i hvilken Henseende Fortrinet ubetinget tilkjendes Kartoffel- og Roebrænderierne, og der gives et kort Overblik over de Domme, som i nyeste Tid af de sagkyndigste Forfattere ere fældede over Virkningerne af Brændevinsforbrug. I sidste Henseende kan bemærkes, at selv de Forf., der stærkt fremhæve de skadelige Følger af Alkohol, dog indrømme, at Brændevin, skjønt det i intet Tilfælde (undtagen visse Sygdomstilfælde) er i Stand til at erstatte andre Næringsstoffer, derimod i de Tilfælde, hvor iøvrigt tilstrækkelig Ernæring haves og bruges, er i Stand til for en Tid at oplive Kræfterne, og at der næppe gives noget andet let tilgjængeligt stimulerende Middel af samme Virkning. At de klimatiske Forhold yderligere maa komme i Betragtning og at Brændevin særlig for dem, der arbejde i fri Luft i et raat, koldt og vaadt Klima, inden passende Grænser maa betragtes som uundværlig, godtgjøres ved Sagkyndiges Udsagn om Forholdene i Irland, Skotland, Rusland og Schwarzwalds Skovegne. Med alt fornødent Hensyn hertil kommer Forf. dog til det Resultat, at Brændevinsafgiften ordentligvis bør ansættes højere end Skat paa ethvert andet beskattet, uskadeligt Nydelsesmiddel. Grænsen for dens Højde bestemmes nærmest ved Udsigten til Besvigelser og Fremkomsten af Smugbrænderier ved Ansættelse af en uforholdsmæssig høj Afgift. Saaledes har i Storbrittanien, hvor Afgiften af Spiritus er meget høj (ca. 4 Kr. pr. Liter absolut Alkohol; Afgiften har siden 1874 aarlig indbragt Staten over 14 Mill. Lrst. (over 250 Mill. Kr.)) Antallet af Smugbrænderier langt ned i Tiden været ret betydeligt (endnu i Midten af 50'ne opdagedes i England aarlig ca. 300 Smugbrænderier) og er det vedblivende i Ir-

land, hvor der endnu i 1883 opdagedes 883 Smugbrænderier, medens Antallet af de aarlig opdagede Smugbrænderier i 60'ne endog gik langt op over 3000.

Bogens andet og største Afsnit (ca. 450 S.) indeholder en udførlig Fremstilling af Brændevinsafgiftens historiske Udvikling og nuværende Form i hvert enkelt Land i Europa saavelsom i Nordamerika. For danske Læsere ligger det selvfølgelig nærmest at bedømme Paalideligheden af hele dette Afsnit efter Fremstillingen af Forholdene i Danmark, og i saa Henseende giver da den Omhu, hvormed Forf. har gjort sig bekjendt ikke blot med de bedste danske Kilder (særlig L. V. Scheel, Brændevinsbrændingen i Danmark, Kbhvn. 1877) til Kundskab om den historiske Udvikling, men ogsaa har søgt Oplysning om de statistiske Data ned til den nyeste Tid saavelsom om de nyeste Lovforslag om Brændevinsbeskatningen, deres Indhold og Skjæbne, saavelsom de dem ledsagende Oplysninger, al ønskelig Garanti for, at man trygt tør stole paa Forf.s Meddelelser om Forholdene i andre Lande.

I tredie Afsnit omhandles dernæst særlig de forskjellige Beskatningssystemer under Henvisning til deres Anvendelse i de forskjellige Lande, hvorover der i det foregaaende Afsnit er givet udførlig Oplysning. Medens Forf. anerkjender den opdragende Indflydelse, som baade Raastof- og Karrumsbeskatningen kan og ordentligvis vil udøve paa lidet udviklede Brænderier, hævder han Udbyttebeskatningens Anvenddelse som det eneste Rette for Lande, hvor Brændevinsproduktionen er bleven en egentlig fabrikmæssig Industri. Hverken den franske, engelske eller nordamerikanske Udbyttebeskatning finder Forf. dog hensigtsmæssig eller passende for andre Lande, men anbefaler ubetinget Anvendelsen af de dels i Østrig-Ungarn, dels i Italien, Rusland, Bayern og Sverige brugte Maaleapparater, henholdsvis Dolainski's og Siemens's. Den Førstnævntes har den Mangel, at det kun automatisk angiver Mængden af det Producerede, men kræver en særlig Prøve til Fastsættelsen af Styrken, hvorved der erfaringsmæssig har vist sig at kunne forekomme

Fejl af 1 pCt. og derover — til Gunst for Brænderen, hvorimod Siemens's, der umiddelbart angiver baade Maal og Styrke, forsaavidt det frembyder Unøjagtighed, snarere begunstiger Statskassen. Imidlertid mener Forf., at dette kun er Tilfældet, naar det anvendes i Brænderier, der ikke strax i én Proces fremstiller Spiritus af betydelig Styrke, og støtter sig i det Hele i sin Dom over Apparatet ogsaa paa Lektor S. M. Jørgensens Skrivelse af 24. Febr. 1882 til det danske Finantsministerium.

W. S.

Launhardt: Mathematische Begründung der Volkswirthschaftslehre. Mit 16 Holzschnitten. Leipzig. Wilhelm Engelmann. 1885. (216 S.)

Den mathematisk-økonomiske Literatur har altid ført en ejendommelig afsondret Tilværelse indenfor hele den store Produktion paa de sociale Videnskabers Omraade. Nu og da er der fremkommet et Bidrag, som oftest fra en eller anden Dilettant, der her søgte sig en Arbejdsmark, hvor han kunde tumle sig frit, uden at føle sig bundet af nogen tidligere Forsker, undertiden af virkelige Videnskabsmænd, som Gossen, Cournot, Walras og Jevons, blandt hvilke den sidste vistnok maa anses for den betydeligste. Som Regel er et saadant Bidrag undgaaet Opmærksomheden, tildels vel fordi de Læsere, de beregnedes paa, sædvanligvis enten ikke forstode sig paa Nationaløkonomi eller paa Mathematik. Gossens Bog, der udkom 1854, i det bog-elskende Tyskland, forsvandt sporløst fra Bogmarkedet, saa at kun et enkelt Exemplar er bevaret, medens Oplaget i det Hele taget maa være forvandlet til Makulatur; Cournots Bog, der udkom 1838, var indtil for faa Aar siden saagodtsom ukjendt, skjønt han iøvrigt er en meget anset Forfatter. Den mathematiske Økonomi savner derfor en egentlig Udviklingshistorie; hver Forfatter har som Regel arbejdet paa egen Haand, uden at tage eller kunne tage noget Hensyn til Andre; og paa flere Punkter ere de samme

Resultater fundne gjentagne Gange af forskjellige Forfattere.

Det er først i den nyeste Tid ved Jevons Anstrengelser blevet muligt at faa Overblik over den mathematiske Økonomis Literatur, idet han i anden Udgave af sin politiske Økonomi (1879) gav en temmelig fuldstændig Fortegnelse over Bidrag til denne Disciplin, men endnu arbejde Forfatterne temmelig isoleret, og det er endnu ikke lykkedes at bringe denne Disciplin i nogen organisk Forbindelse med den øvrige økonomiske Literatur. Hvorvidt det sidste overhovedet vil kunne lykkes, derom haaber jeg i sin Tid at kunne forelægge en Undersøgelse; jeg skal blot her bemærke, at den økonomiske Literaturs nærværende Udvikling lægger store Hindringer i Vejen for en saadan Indordning. Tidligere, da Økonomien i en væsentlig Grad beroede paa Deduktion fra visse tænkte Forudsætninger, havde Mathematiken meget lettere ved at faa noget at sige end nu; man opererede med kvantitative Begreber, og det var naturligt at udtrykke disse Tankebevægelser i Mathematikens Tegnsprog, noget hvortil f. Ex. Ricardos og Hermanns Værker i høj Grad indbøde. Nu, da Nationaløkonomien saa at sige er mere realistisk, tager man saa mange Hensyn til de virkelig foreliggende Forhold, at de almene Resultater ofte blive helt borte, og Anvendelsen af Mathematik medfører store Besværligheder.

Blandt nyere tyske Arbejder paa dette Omraade kan nævnes Sacher: Grundzüge einer Mechanik der Gesellschaft, Jena 1881, der er en Type paa det dilettantmæssige Principrytteri som en saadan »naturvidenskabelig« Behandling af Samfundslæren kan føre til; Sacher bygger sine Theorier helt igjennem paa »Varmeenheder«, idet enhver Virksomhed omsættes til Varme, og Bogen er fuld af almene Resultater, som ofte gjøre et ligefrem komisk Indtryk.

Mere videnskabelig er Launhardts Undersøgelse, der tillige har den gode Egenskab at støtte sig, om end meget løst, til Jevons og Walras, navnlig til den førstes geniale Værdilære. Ved nærmere Eftersyn vil man imidlertid finde,

at Forstaaelsen af Jevons Theori kun er ringe, og at det meste af det Arbejde, der er nedlagt i Launhardts Bog, er fuldstændig værdiløst.

For at vise dette skal jeg gjøre et Par Bemærkninger om Jevons Værdilære. Jevons gaar ud fra, at alle Forhold i Omsætningens Verden gruppere sig saaledes, som om der for hvert Individ existerede visse mathematiske Funktioner, der udtrykte Vedkommendes Attraa efter de forskjellige Gjenstande og Nydelse ved Besiddelsen af dem, og naar man kjender disse Funktioner, kan man altsaa danne sig et Overblik over hele Omsætningens Mekanik, selv om disse Funktioner kun ere fingerede. Jo mere man i Forvejen har af en vis Art Gjenstande, desto mindre Tilfredsstillelse har man i Reglen af en Forøgelse deraf; »Brugsværdien« deraf voxer altsaa sandsynligvis med Mængden, men i en stedse aftagende Grad.

Dette har allerede i forrige Aarhundrede Mathematikeren Daniel Bernoulli gjort opmærksom paa, og han fastslog derfor det iøvrigt temmelig uklare Begreb: »den moralske Formue«. Det er klart, at for en fattig Mand spiller det en langt større Rolle at erhverve eller miste en Krone end for en rig, og Bernoulli valgte vilkaarligt en meget simpel Funktion som Udtryk for dette Forhold. Denne Tanke har Jevons gjennemført med stor Klarhed, saaledes at hans Fremstilling af Værdilæren i høj Grad egner sig til at lette Overblikket over Omsætningens Fænomener, og han havde ligesom Cournot den Evne at holde alle Traade klart ude fra hverandre, uden at angive bestemte Former for Funktionerne. Launhardt gaar netop den modsatte Vej. Han angiver strax en bestemt Form for Funktionen, og giver sig derefter til at regne, uden at betænke, at de Resultater, han kommer til, meget godt kunne være en Følge af de specielle Forudsætninger, han har gjort. Dette gjælder saaledes om den Sætning, som Forfatteren kommer til, at Handelsomkostningerne bæres halvt af Kjøber og Sælger (Side 76). Maaske vilde disse Beregninger have faaet nogen Værdi, naar de havde været

byggede paa nogenlunde sammensatte Funktioner, men dette er ikke Tilfældet. For de fleste Varer antager han, at Brugsværdien af en Vare for Besidderen er en algebraisk hel anden Grads Funktion af Mængden af Varen; Brugsværdien af en lille Forøgelse følgelig en Funktion af første Grad, der kan anskueliggjøres ved en ret Linie. Dette er aabenbart et Misgreb. En Vare som Brød, hvis Værdi ikke er »elastisk«, maa utvivlsomt have en Funktion af en helt anden Art. Saalænge en Familie ikke har faaet Brød nok til Dagens Behov, vil en Forøgelse af dens Brødmængde have en særdeles stor Brugsværdi, men er Sulten tilfredsstillet, vil en selv temmelig stor Forøgelse kun frembringe ringe Tilfredsstillelse, og dette Forhold kan næppe udtrykkes ved en første Grads Funktion. For Penges Vedkommende sætter Forfatteren endogsaa en endnu simplere Funktion, saa at Brugsværdien af en vis Tilvæxt er konstant, ligemeget, enten man i Forvejen har lidt eller meget; dette begrunder han derved, »at Penge ikke umiddelbart tjene til Nydelse, saa at Brugsværdien ikke er afhængig af nogen Evne til at nyde«, hvilket aabenbart er en fuldstændig falsk Betragtning.

Det bliver strengt taget en Forvexling af »Bytteværdi« og »Brugsværdi«, som Forfatteren saaledes gjør sig skyldig i for Pengenes Vedkommende, og han maa derfor nødvendigvis komme til fuldstændigt urigtige Resultater. En lignende Uklarhed gjør Forfatteren sig skyldig i med Hensyn til opsatte Nydelser, for hvilke han uden Bevis benyttet lignende Beregninger som ved Diskontering af en Kapital (se saaledes Side 67). Bogen, der i det Hele taget, hvad Nationaløkonomien angaar, i høj Grad røber Dilettanten, kan saaledes ikke anbefales dem, der ønske at vide, hvad den mathematiske Nationaløkonomi kan lære os; og i videnskabelig Henseende har den intet nyt at byde.

Harald Westergaard.

J. Graetzer: Daniel Gohl und Christian Kundmann. Zur Geschichte der Medicinal-Statistik. Breslau. S. Schottlænder. 1884. XVII + 155 Sider 8vo.

Forfatteren udgav i 1883 et ganske interessant Skrift: »Edmund Halley und Caspar Neumann«, hvorved han belyste Tilblivelsen af Halleys berømte Dødelighedstavle, et af Knudepunkterne i Statistikens Historie. Nærværende Arbejde slutter sig for saa vidt nær til det nævnte, som der deri gjøres Rede for to andre statistiske Forfattere, der leverede Forstudier til et ligeledes i Statistikens Historie betydningsfuldt Arbejde, nemlig Süssmilchs Göttliche Ordnung. Det er dog kun en mindre Del af den noget broget sammensatte Bog, der handler om Gohl og Kundmann. Dels kommer Forfatteren tilbage til Æmnet Halley og Neumann, dels skitserer han hele Statistikens, især Medicinalstatistikens Historie, han meddeler derefter medicinalstatistiske Tabeller fra den nyeste Tid, for Breslau, og endelig indeholder Bogen en med mange Bilag forsynet Afhandling af Markgraf om den kommunale Sundhedsplejes Historie i Breslau til Begyndelsen af det 19de Aarh. Som Bogen saaledes er noget broget sammensat, saaledes er ogsaa Værdien af de enkelte Bidrag meget forskjellig: medens Markgrafs Afhandling og Meddelelserne til Statistikens Literaturhistorie frembyde meget af Interesse, ere de medicinalstatistiske Bidrag ikke synderlig indholdsrige, og Forfatteren hæver sig i sin Behandling deraf ikke over det almindelige, hvad der navnlig ses af hans overfladiske Betragtninger om »store og smaa Tal«.

H. W.

Skrifter om Rodbertus.

Adolf Wagners Artikel om Rodbertus i »Zeitschrift für die ges. Staatswissensch.«, 1878, har i en iøjnefaldende Grad faaet Tyskerne til at interessere sig for den tidligere kun lidet paaagtede Forfatter paa Jagetzow. Wagner kaldte ham i denne Artikel »den økonomiske Socialismes

Ricardo«, betegnede ham som »den betydeligste og mest originale, rent videnskabelige Repræsentant for den økonomiske Socialisme«, anerkjendte ham overhovedet som »en Mester af allerførste Rang i den theoretiske Nationaløkonomi«. Wagner, der selv i væsenlig Grad er bleven paavirket af Rodbertus og ved ham havde ladet sig rive bort fra den indtil ind i Treserne herskende Smithianisme, var ikke den Første, der udtalte en saadan Anerkjendelse; det var sket længe før, bl. A. af Lassalle, der havde kaldt R. »den største tyske Nationaløkonom« og stillet ham ved Siden af Ricardo, og ogsaa Rudolf Meyer havde i sin »Emancipationskampf des vierten Standes« kaldt R. »den moderne Socialismes Fader«; — men først Wagner lykkedes det ret at slaa til Lyd. Fra da af kom Rodbertus ganske anderledes paa Tale.

Yderst karakteristisk for det ringe Hensyn, der før 1878 toges til denne Forfatter — der ganske vist ikke skrev for det store Publikum, denne Forfatter, hvis Sprog oftest er tungt, hvis Emner væsenligt ere strengt theoretiske, hvis Anskuelser gik imod Strømmen, hvis Liv var ensomt — er det, at endog Roscher undlader at omtale ham i sit store Værk »Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland«, og kun temmeligt flygtigt behandler ham i Afsnittet om »den historiske Skole.« Havde Roscher skrevet efter 1878, vilde han ganske sikkert have handlet anderledes. — Kautz synes neppe nok at have kjendt ham. — Og Dühring (mod hvem R. i sine Breve retter Sigtelser for Plagiat) nævner ham kun ganske en passant.

Anderledes efter 1878!

Da Eisenhart i 1881 udgav sin »Geschichte der Nationalökonomik«, maatte han i dette dog kun lidet omfangsrige Værk indrømme R. en anselig Plads, — omend tilsyneladende med nogen Uvilje; »thi vanskeligt er det at afgjøre«, mener Eisenhart, »om vi [Tyskerne], *Tænkerfolket*, mere skulle regne os det til Berømmelse eller til Skændsel, at Kommunismen kunde fejre sin videnskabelige Rehabilitation, som man har kaldt det, i vort Fædreland.«

Den udførligste Udsigt over R.s socialøkonomiske Anskuelser har Kozak leveret i Bogen »Rodbertus-Jagetzow's socialökonomische Ansichten« (1882, 374 S.), — jfr. Nationaløk. Tidsskr. XX, 76. — I en ganske velskreven »socialøkonomisk Studie«, kaldet »Rodbertus, der Begründer der wissenschaftlichen Socialismus« (Leipzig, Duncker & Humblot, 1884, 90 Sider) har Dr. Georg Adler, seende bort fra R.s agrarpolitiske og nationaløkonomisk-historiske Værker, søgt at udvikle hans Socialtheori systematisk, at eftervise dens Kilder i den forudgangne økonomiske og socialistiske Literatur og at kritisere den. — Den rodbertus'ske Jordrentheori har bl. A. Schippel behandlet i en Afhandling i »Staatswirthschaftl. Abhandl., herausg. v. Seyfferth, 2den Serie, Hefte 9—10. — I sin »Allgem. philos. Ethik« (1880) har Ziller betragtet R.s socialistiske Theori fra den videnskabelige Ethiks Standpunkt. — I anden Halvdel af sin »Kredit« har Knies gjort R. til Gjenstand for Kritik. — Zuns »Einiges über Rodbertus« (Puttkammer & Mühlbrecht, Berlin, 1883, 71 S.) indeholder et Afsnit om R.'s Jordrentelære og en Kritik af hans »Creditnoth«. — Emele skrev et maadeligt Skrift: »Der Sozialismus, Rodbertus-Jagetzow, das Manchesterthum und der Staatssozialismus« (C. Tappen, Sigmaringen, 1885, 130 S.). — Hos J. Zeller, »Zur Erkenntniss unserer staatswirth. Zustände« (H. Bahr, Berlin, 1885, 305 S.) finder man først et Uddrag (S. 1—34) af R.s ældste Skrift af 1842, dernæst (S. 35—129) en kritisk Belysning og Udvidelse af dette Skrift, fremdeles et Par Artikler (S. 130—226) om Kriser m. m., endelig som Anhang et Optryk af R.s første sociale Brev (om Handelskriser) og af hans Afhandling om Normalarbejdsdagen. — Et ret dygtigt lille Arbejde, der i Et og Alt slutter sig til R., har »Bauinspektor« Peters leveret i »Ein Beitrag zur Lohnreform unter Zugrundelegung der socialökonomischen Ansichten von Rodbertus-Jagetzow« (H. Laupp, Tübingen, 1884, 67 S.). — Særligt R.s Handelskrise-Theori har H. Bahr kritiseret i sit fortræffelige lille Foredrag: »Rodbertus's Theorie der Absatzkrisen«

(Carl Konegen, Wien, 1884, 33 S.). Bahr giver R. Ret i: at Arbejdslønnen er en Andel af Produktet, at Produktiviteten stiger og er stegen stærkt, og at Arbejdslønnen aabenbart ikke nær er stegen i samme Grad som Produktiviteten, at tværtimod den relative Arbejdsløn er falden stærkt. Han indrømmer fremdeles R., at den Omstændighed, at den relative Arbejdsløn falder, medens Produktiviteten stiger, ligesom trækker Jorden bort under Driftsherrernes Fødder. Han indrømmer altsaa, at R. har paavist en vigtig Aarsag til Indtrædelsen af Nutidens »Absatzstockungen«, og at denne Aarsag vilde fjernes, naar Forholdet ordnedes saaledes, at den relative Arbejdsløn holdt Skridt med Produktiviteten. Men dermed ere aabenbart ikke alle Handelskrise-Aarsager udtømte. Saalænge Produktionen mangler en maalbevidst, ensartet Ledelse; saalænge den er splittet og i Hænderne paa Private, af hvilke den ene ikke véd, hvad den anden gjør, — vil der ganske naturligt fra Tid til anden ske Brud paa den økonomiske Harmoni. Under den individualistiske Produktionsmaade kunne Handelskriser umuligt absolut forhindres. Deri har Bahr Ret. Men ej heller den »planmæssigt« regulerede Produktion, Statsproduktionen, kan absolut sikre mod Kriser. Disse kunne jo ogsaa skyldes pludselige Forandringer i Forbruget, — Forandringer, som ikke i Tide lade sig beregne. Bahr skulde, naar han vilde være konsekvent, altsaa være gaaet et Skridt videre: have forlangt ikke blot en »planmæssig« Produktion, men ogsaa en planmæssig Konsumtion, — den rene og skjære Kommunisme i det Ene som i det Andet.

Medens de foregaaende Forfattere, om de end forholde sig mer eller mindre kritiske ligeoverfor R., dog alle anerkjende ham som en sand Videnskabsmand og som en stor, original Tænker (Bahr siger endog, at Wagners Betegnelse af R. som »den økonomiske Socialismes Ricardo“ er en større Ros for Ricardo end for Rodbertus!) anslaar Friedrich Engels en ganske anden Tone. Den i 1885 udkomne tyske Oversættelse af Karl Marx's »Filosofiens

Elendighed« (jfr. nedenfor) har Engels forsynet med et udførligere Forord. Marx's Skrift, der i 1847 udkom paa Fransk, var et Modskrift mod Proudhons netop da udkomne »Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère«; — men nu træffer det sig saa, at Marx uden at ane det — thi han kjendte dengang slet ikke R., end ikke af Navn — i visse Henseender har skrevet et Modskrift mod R., — og derved, mener Engels, bliver den tyske Oversættelse af »Filosofiens Elendighed« netop særlig *à propos.*

R. har lejlighedsvis anklaget Marx for at have »plyndret« ham og for »i sin »Kapital« ganske nét at have benyttet R.s Skrift af 1842 (Zur Erkenntniss), uden at have citeret det.« Dermed forholder det sig saaledes, oplyser Engels, — at Marx overhovedet aldrig har set dette Skrift, og imod R.s urigtige Anklage har han aldrig forsvaret sig, af den simple Grund, at den aldrig kom til hans Erfaring. Derimod har Marx i sit Modskrift mod Proudhon godtgjort, at naar Proudhon bildte sig ind, at den socialistiske Anvendelse, han gjorde af de ricardoske Sætninger om Værdiens Bestemmelse ved det til Varernes Produktion nødvendige Arbejde og om Produktets Fordeling mellem Grundbesiddernes, Kapitalisternes og Arbejdernes tre Klasser, var noget Nyt, — saa fejlede han: disse Sætninger blev, som paavist af Marx, allerede fra 1821 af med stor Bestemthed udnyttede i England i socialistisk Aand. Men Rodbertus begyndte først et Par Aar før Udgivelsen af Proudhons ovennævnte Skrift sin Forfattervirksomhed, og naar han forstod at drage socialistiske Konsekvenser af de ricardoske Sætninger, »saa var dette sikkert for en Tysker dengang et meget betydeligt Skridt fremad, men kunde i det Højeste blot for Tyskland gjælde som ny Opdagelse.« Saaledes om R.s Fordringer paa »Prioritet«. Og deri har Engels Ret. Engels reducerer R. til at være »den egenlige Begrunder af den specifik preussiske Socialisme.« Han har som den Første i Preussen uddraget socialistiske Konsekvenser af ovennævnte Sætninger; Andre have gjort det

i andre Lande, — den Ene uafhængigt af den Anden. Et ingenlunde usædvanligt Fænomen.

I Prioritets-Spørgsmaalet har Engels Ret. Ligesaa betegner han med Rette det af R. anbefalede »Arbejdspenge«-System, der skulde afløse vort Metalpenge-System, som en »Utopi«. Derimod fjerner han sig fra Sandhedens Vej, naar han lader os forstaa, at R. i Grunden slet ikke mente det ærligt med sin Arbejdervenlighed, at han tværtimod ogsaa — som ægte Preusser eller, endnu værre: som pommersk Junker — vilde gaa med til en skændig Udsugelse af Arbejderne, Producenterne, ved Ikke-Producenterne.

Engels's Forord er paa sine Steder brutalt. Den Skrivemaade har Engels nu engang vænnet sig til, og den behøve R.s Venner ikke at tage sig nær. R. var Socialist, — men han var bestemt imod den politiske Arbejderbevægelse. Desuden tillod han sig af og til at have andre Meninger end Guden Marx. Tilstrækkeligt gyldige Grunde for Engels til at frakjende R. baade Ærlighed og Tænkeevne, til at betragte ham som en almindelig pommersk Godsejer, uvidende, borneret, uforskammet. Adolf Wagner kan stikke følgende lille Ord i sin Lomme: »Denne Kraft i abstrakt Tænkning, som der tales saa meget om, kan man hos Rodbertus kun opdage ved Hjælp af den mest konkrete Tankeløshed.« Saadan er Tonen.

Og hvad Engels har skrevet om R. i dette Forord, fortsætter han i et andet Forord: Forordet til det af ham nysudgivne andet Bind af Marx's »Das Kapital« (Marx: Das Kapital II. Der Cirkulationsprocess des Kapitals. Herausgegeben von Friedrich Engels. Hamborg, O. Meissner. 1885).

A. P.-St.

Karl Marx, das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons Philosophie des Elends. Deutsch von E. Bernstein und K. Kautsky. Mit Vorwort und Noten von Friedrich

Engels. Stuttgart. Verlag von J. H. W. Dietz. 1885. (XXXVII + 209 S).

Denne Titel oplyser altsaa, at der i 1885 er udkommet en tysk Oversættelse af Marx's bekjendte, i 1847 paa Fransk udgivne Skrift mod Proudhon, og at Engels har forsynet denne Oversættelse med et Forord. Men desforuden indeholder Bogen et Par Smaating:

S. 183—187 findes aftrykt nogle Sider af Marx's i 1859 udgivne »zur Kritik der politischen Oekonomie«, — paa hvilke Sider det omtales, at John Gray allerede i 1831 (altsaa længe før Proudhon og Rodbertus) systematisk udviklede, hvorledes Metalpengene skulle afløses af »Arbejdspenge« (en »Utopi«, et »fromt Ønske!«), — hvorledes en national Centralbank skal udstede til Arbejderne officielle Certificater for den Arbejdstid, som de af dem producerede Varer repræsentere, hvilke Certificater, der altsaa kommer til at lyde paa 1 Arbejdsuge, 1 Arbejdsdag, 1 Arbejdstime osv., skulle tjene som Anvisning paa de i Bankdokkerne lagrede Varer.

S. 188—209 findes en tysk Oversættelse af den Tale, som Marx holdt om Frihandelsspørgsmaalet den 9. Januar 1849 i det demokratiske Selskab i Bruxelles. Talen er her optrykt, fordi »den tilhører samme Udviklingsperiode« som Skriftet om »Filosofiens Elendighed«. Talen gaar ud paa at rakke Frihandlen, eller rettere sagt: Frihandelsmændene ned. Frihandlen selv synes Marx jo godt om: »Beskyttelsessystemet er konservativt, Frihandelssystemet splittende. Det ødelægger de tidligere Nationaliteter og driver Modsætningen mellem Proletariat og Bourgeoisie til Yderlighed. Med ét Ord: Frihandelssystemet begunstiger den sociale Revolution. Og kun med denne revolutionære Bagtanke stemmer jeg for Frihandlen.« Hvordan end Resultatet kommer frem, — det bliver dog det, at Marx stemmer *for* Frihandlen. Men Frihandels*mændene* er Storborgere og Kapitalister, — følgelig mener Marx, at naar Frihandelsmændene hævde, at Frihandlen er i Arbejdernes Interesse, er det slet og ret Hykleri. Talen af 1849

er ikke blot karakteristisk for den »Udviklingsperiode«, Marx dengang var i. Den Aand, der gaar igjennem den, er den, som Marx altid var opfyldt af. Det var ham aldrig muligt at tænke sig Andet end, at hans Modstandere lod sig drive af gemene Motiver, og udelukkende af gemene Motiver. Talen af 1849 vidner imod Marx's Karakter, — som forøvrigt saa meget af hvad han har skrevet.

Endelig indeholder Bogen (S. XXVI—XXXVI), hvad heller ikke kan ses af dens ovenanførte Titel, en, naturligvis haanende, Artikel om Proudhon, som Marx i Januar 1865 — faa Dage efter Proudhons Død — offenliggjorde i det berlinske Blad »Der Socialdemokrat«. M. fortæller her, at han under sit Ophold i Paris i 1844 plejede Omgang med Proudhon, og at han »i lange Debatter, der ofte trak langt ud paa Natten, til Proudhons store Skade inficerede ham med Hegelianisme, som P. dog paa Grund af sit Ukjendskab til det tyske Sprog ikke kunde studere ordenligt. Hvad jeg begyndte, fortsatte efter min Udvisning af Paris Karl Grün. Han havde som Lærer i tysk Filosofi endnu det Fortrin for mig, at han selv ikke forstod Noget deraf.« M. anfører dette, fordi det deraf fremgaar, at han til en vis Grad var medskyldig i Proudhons »Sophistication«. Da nu Proudhon udgav sin »Philosophie de la misère ou système des contradictions économiques«, tilskrev han Marx et langt Brev, hvori disse Ord fandtes: »J'attends votre férule critique«. Men Marx's »kritiske Ferle« faldt snart over Proudhon (nemlig i Marx's »Misère de la philosophie«) paa en saadan Maade, at »der for stedse blev gjort Ende paa vort Venskab.« Ja, naturligvis maatte Venskabet være ude efter en i en saa ubehagelig Tone holdt Kritik. Abstraherer man fra Tonen, vil man forøvrigt endnu den Dag idag med megen Interesse læse Marx's nu næsten fyrretyve Aar gamle Modskrift. Oversættelsen aabnes af Engels's ovenfor omtalte Forord (S. V—XXV) mod Rodbertus.

A. P.-St.

Dr. Blume, der Zukunftsstaat und die Lösung der socialen Frage. Allen Berufsständen, insbesondere den Arbeitgebern und den Arbeitnehmeren gewidmet. Zweite Auflage. Hannover, Carl Meyer. 1884. (118 S.)

Forf. søger i sin Bogs første Afsnit at godtgjøre den »kommunistiske Folkestats« Uudførlighed, — idet den vil komme i Kollision med Menneskenes Egennytte, Æresfølelse, Friheds- og Selvstændighedstrang, med Moral (da den jo forlanger Ægteskabets Ophævelse!) og med Religionen, — i hvilken Anledning Forf. meddeler os »Argumenterne for Guds Tilværelse« og »Beviserne for Sjælens Udødelighed«. I Bogens andet Afsnit omtaler han de forskjellige Selvhjælpsbestræbelser og hvad Staten skal gjøre. Altsammen bekjendte Sager. Det fik imidlertid være, naar disse Sager vare samlede og ordnede og behandlede med nogen Sagkundskab; men Sagkundskab kan man ikke indrømme Forf., med hvormegen Bestemthed han end finder det passende at udtale sig.

I Løbet af en syvaarig Frihandelsperiode, siger Forf. et Sted, indførte Tyskland for »8000 Millioner« mere, end det udførte for; — »altsaa« blev Tyskland i den korte Periode 8000 Millioner fattigere. Dette lille, tilfældigt grebne Exempel giver en Forestilling om, hvormegen Forstand Forf. har paa de Ting, han taler om. Alligevel siger Titelbladet, at hans Bog er udkommen i »andet Oplag.«

A. P.-St.

Winterer, die sociale Gefahr oder der Socialismus während der letzten zwei Jahre in Europa und in Amerika. Autor. Uebersetz. aus dem Französischen. Mainz, Verlag von Fr. Kirchheim. 1885. (187 S.)

Forfatteren, den bekjendte elsass-lothringske Repræsentant paa den tyske Rigsdag, ser Socialismens og alle samfundsopløsende Bestræbelsers Aarsag i »Atheisme« og »Materialisme«. Tilstedeværelsen af økonomiske Aarsager nægter han vel ikke; men han tillægger dem kun en ganske sekundær Betydning. Følgelig er det i Kirken, at Frelsen

skal søges, omend ogsaa Staten maa se at gjøre Sit til at modvirke Samfundets omsiggribende Proletarisering. »Et mægtigt *sursum corda* maa rive Menneskene løs fra Materiens Lænker. Med andre Ord: Sejrens Dag vil være nær, naar Menneskene atter med oprigtigt Hjerte ville erkjende, at de maa vende tilbage til Jesus Christus. *In hoc signo vinces!*« Saaledes Forfatterens Grundopfattelse. Men det er ikke hans Betragtninger over »den sociale Fare«, der have Interesse; de ere korte, og det er deres Dyd. Hvad der optager næsten hele Bogen ere faktiske Data vedrørende Socialismen og Anarkismen i de forskjelsige Lande — hvert Land for sig — siden 1882. Disse Data ere vel tagne af let tilgængelige Kilder og ere kun flygtigt henkastede og ufuldstændige, — men mangen En vil dog paaskjønne, at Winterer har udgivet denne lille Bog, der i alt Fald kan opfriske Hukommelsen om Forskjelligt. Den er forøvrigt en Fortsættelse af to tidligere af Forf. udgivne Skrifter: »Le socialisme contemporain« (Paris 1878, Palmé), og »Trois années de l'historie du socialisme contemporain« (Paris 1882, Palmé).

A. P.-St.

A. Frantz, die liberale Doctrin und die Societät. Blicke auf Saat und Frucht. Berlin, Wiegandt & Grieben. 1885. (259 S.)

Theologisk-filosofiske Klager over Liberalismens Synder, med særligt Henblik paa Arbejderspørgsmaalet. Meget ufordøjelig Føde, i alt Fald naar man ikke i Forvejen staar paa Forfatterens Side. Og selv da maaske ogsaa. Forfatteren har dediceret sin Bog til den bekjendte Hofpræst Stöcker. Derved er hans Standpunkt ret tydelig betegnet.

A. P.-St.

Rodbertus's Breve.

Af

Aleksis Petersen-Studnitz.

Adskillige af sine Afhandlinger betegnede Rodbertus som bekjendt som »sociale Breve til von Kirchmann«. Det er ikke disse »Breve« — kun Breve af Navn —, der skulle omhandles i det Følgende; — det er Breve i egenlig Forstand, private Breve, Overskriften sigter til.

Som privat Brevskriver har Rodbertus præsteret noget Usædvanligt, og det er med god Grund, at mange af hans Breve efter hans Død ere blevne offenliggjorte. Der er i vor Tid ikke Mange, der i deres private Korrespondance give sig Tid til at indlade sig paa saa fyldige fagvidenskabelige Udviklinger som dem, der findes i de rodbertusske Breve. Der er ikke mange Videnskabsmænd, hvis private Breve i den Grad ere værdige til at offenliggjøres, som Rodbertus's. Hans Breve bugne af Tanker og sprudle af Liv. Og Tankerne ere ikke kun løst henkastede, men ofte udviklede saaledes, at flere af Brevene ere voxede op til smaa Brochurer. Ærlige ere de fremfor Alt. Omend enkelte

af dem ere udarbejdede paa en saadan Maade, at man kunde fristes til at tro, at deres Forfatter har tænkt sig dem offenliggjorte, saa gjælder det dog om den store Masse af dem, at de aabenbart ikke have været bestemte for Offenligheden. Dette giver dem netop et særligt Værd! De ere skrevne med en høj Grad af Aabenhjertighed, af og til med — en vis Hensynsløshed, ɔ: med Tilsidesættelse af visse Hensyn, som selv den ærlige Forfatter vanskeligt kan undlade at tage i sine offenlige Udtalelser, — »Hensyn«, der dog til Syvende og sidst blive en Gaaenpaaakkord med Sandheden. »Ich ströme mein socialistisches Herzblut gegen Sie aus«, siger han malende og træffende i og om sine Breve til Dr. Rudolf Meyer.*)

Af de offenliggjorte Breve ere Brevene til Rudolf Meyer, den bekjendte »socialkonservative« Forfatter til »Der Emancipationskampf des vierten Standes«, ubetinget de værdifuldeste. Den sjuskede Maade, hvorpaa de ere udgivne, og den ubehagelige Maade, hvorpaa Udgiveren i Noter og Tilføjelser stikker sin egen, alt andet end sympathetiske Personlighed frem, gjør vel et Skaar i Nydelsen, men forringer ikke Brevenes videnskabelige

---

*) Meyer, der i 1881 offenliggjorte de Breve, Rodbertus havde tilskrevet ham, mener, at R. ikke vilde have indvendt noget mod denne Offenliggjørelse, og søger bl. A. at støtte den Anskuelse, at R. havde tænkt sig Brevene udgivne i Trykken, med det puerile Argument, at de fleste af dem kun ere skrevne paa den ene Side af Papiret. Men Meyers Udtalelse har ingen Vægt: det maatte aabenbart være ham om at gjøre at søge at dække sig mod en nærliggende Bebrejdelse: Bebrejdelsen for Mangel paa Diskretion mod den Afdøde. Ved mange af de offenliggjorte Breve er det aldeles øjensynligt, at de kun have været bestemte for Adressaten.

og øvrige Værd. Ialt har Meyer offenliggjort et Par Hundrede Breve, hvoraf det første er dateret d. 4. Novbr. 1870, det sidste d. 29. Okt. 1875 (fem Uger før R.s Død). De fylde omtrent 500 Sider.*)

Med disse Breve kunne i ingen Henseende maale sig de andre offenliggjorte Breve: Brevene til J. Zeller (ialt 8), fra 1875, — Brevene til Arkitekt H. Peters, fra 1873, — og Brevene til Prof. Ad. Wagner**), fra 1875, — faa i Tallet, vel indeholdende værdifulde Bidrag til Belysning af mere specielle Spørgsmaal, men ikke af en saadan almindelig Interesse som Brevene til Meyer.

Brevene til Lassalle vilde, om de vare blevne offenliggjorte, i den Henseende have haft en Interesse forud for dem til Rudolf Meyer, at de vare rettede til en saa stor Personlighed som Lassalle, — men de ville næppe kunne have været mere indgaaende, de ville umuligt kunne have været mere aabenhjertigt skrevne, umuligt have været saa talrige eller behandlet saa mange Spørgsmaal som Brevene til Meyer. Selv tillagde Rodbertus imidlertid sin Brevvexling med Lassalle stor Betydning. Under 10. Decbr. 1871 skriver han til Meyer: »Hvor bor nu die Hatzfeld [ɔ: Grevinde H., Lassalles bekjendte Veninde]. Jeg vilde dog gjerne se, om jeg ikke kunde faa mine Breve til Lassalle udleverede af hende, naar jeg giver hende Lassalles i Stedet.« Dette lykkedes ikke: Grevinden udleverede ikke Brevene. I Avg. 1872 kommer R. tilbage til denne Sag, — og

*) Briefe und socialpolitische Aufsätze von Dr. Rodbertus-Jagetzow. Herausg. v. Rudolf Meyer. Berlin, 1881. I—II.
**) Offenliggjorte i Zeitschrift für die ges. Staatsw. 1878 fg.

benytter her Lejligheden til at protestere imod, at nogen Anden end han selv offenliggjør hans Breve: Tiden var endnu ikke kommen dertil; naar den engang kommer, skal R. nok selv besørge det Fornødne. Resultatet blev, at Brevene til Lassalle ikke kom frem. Derimod udkom, som bekjendt, Lassalles Breve til R., — saagodtsom alle fra det ene Aar 1863 — som I af »Aus dem literarischen Nachlass von Carl Rodbertus-Jagetzow«. Brevvexlingen med Lassalle drejede sig om den lassalleske Arbejderagitation, — Lassalle bestræbte sig for at drage R. ind i den, men forsøgte forgæves, at overvinde den konservative Godsejers Uvilje mod Arbejderbevægelsens politiske Karakter; — den drejede sig om Produktionsforeningerne, — som R. angreb, medens Lassalle kun forsøgte et ganske relativt Forsvar, og erklærede sig rede til at gjøre R. den Indrømmelse at lade Produktionsforeningerne falde, naar R. vilde angive et andet brugbart Middel, Agitationsmiddel; — og den drejede sig om videnskabelige Spørgsmaal, Bestemmelsen af Arbejdslønnen, Arbejdernes Ret til det hele Udbytte af deres Arbejde, Jordrentespørgsmaalet osv. Hvorledes R. opfattede disse Spørgsmaal, vides jo. Alligevel vilde det selvfølgelig være af stor Betydning, baade for R.s og for Lassalles Skyld, om det engang skulde lykkes at faa Brevene frem.

Som Forholdene ere, maa vi holde os til Brevene til Rudolf Meyer, — men de indeholde da ogsaa ikke blot Bidrag til Belysning af de enkelte Spørgsmaal, men ogsaa Bidrag til en almindelig Karakteristik af Rodbertus.

— — Indenfor det Tidsrum, som Brevene til R. Meyer omfatte, var det, at Kathedersocialisterne begyndte

at tage fat, — i 1872, som bekjendt. Rodbertus er strax med i Bevægelsen, og er Fyr og Flamme, — men »med i Bevægelsen« betyder: som kras Anti-Kathedersocialist. For Manchestermændene sværmede han tilvisse ikke, — de omtales med de haardeste Udtryk, — men Kathedersocialisterne karakteriseres som »impotente Perrückenstöcke«, haanes for deres »Sukkervands-Socialisme«, deres »Pflästerchen«, »Tränkchen« og »weisse Salben«, for den sødladne »Kamillethe«, de lave, — og for den Smule Statsindblanding — en »Quasi-Statsindblanding« —, de anbefale, vil han ikke give to Skilling. »Eisenach-Nationaløkonomerne, der valgte Gneist til Præsident, tager sig i mine Øjne ud som Frøerne, der valgte Storken til Konge ... Eisenach er grundkomisk«. Fra Eisenach kan der maaske udgaa nogen Tilskyndelse til Folk til at kaste sig over økonomiske Studier, hvortil der ogsaa i højeste Grad trænges, — men »rigtig Lære og Sandhed aldeles ikke (bei Leibe nicht!)«. Men i det samme Brev, i hvilket han meddeler, at han havde afslaaet den ham tilsendte Indbydelse til Deltagelse i den første Eisenacher-Kongres, og hvor han frabeder sig Betegnelsen »Kathedersocialist«, siger han om Partinavnet »Socialist«, at det er det ædleste, der kunde tænkes. »Desværre ere vi endnu saa svage, at vi værge os mod Partinavnet »Socialist«. Medens Whig'er, Tory'er og Geuser have smykket sig med disse Spottenavne, forsmaa vi det ædleste Partinavn, der overhovedet kunde udtænkes«. Og i et andet Brev: »Ham [ɔ: von Heyden-Cartlow, ligesom Rodbertus en fornem og rig pommersk Godsejer] gaar det ligesom mig: han lader sig gjerne kalde Socialist. Der kunde jo heller ikke ske noget bedre, end om Socialismen begyndte at

blive salonfähig. Demokratiet er blevet det, men Socialismen har langt større Berettigelse dertil«. Og man tro ikke, at R.s Sværmeri blot gjælder den rent theoretiske Socialisme! Nej, d. 1. Januar 1872 skriver R. til Meyer, at han Nytaarsaften (altsaa i Pariserkommune-Aaret!) i Smug drak et Glas Punsch paa Internationales Sundhed, med det Ønske, »at den — ikke atter lader os faa Lov til at falde i Søvn«. Og d. 4. Avgust 1871, med Pariser-Kommunen i frisk Minde, skriver han: »I nogen Tid har jeg været hjemsøgt af en stor Frygt, — Frygten for, at Forhandlingerne mellem de evropæiske Kabinetter vedrørende Internationale kunde føre til en Art Karlsbader-Beslutninger imod de arbejdende Klassers Bestræbelser. Det vilde være en Ulykke, der vilde opveje den Lykke, at det tyske Rige nu er gjenopstandet!« Og R. var dog en begejstret Tilhænger af det ny tyske Rige!

Men al denne Begejstring for Socialisme og Internationale maa ikke misforstaas. Ganske vist var R.s Interesse for de arbejdende Klassers Kaar ikke af blot theoretisk Art; men han nærede samtidigt en stærkt udpræget Aversion for al politisk Agitation. Ganske vist en Mangel paa Konsekvens, og tillige en for høj Grad af Godtroenhed. Vil man Maalet, maa man ogsaa ville Midlerne. Karl Marx har angivet de Midler, som efter hans Mening ene ville forslaa. Lassalle har ment, at Arbejderne kunne komme igjennem med mindre voldsomme Midler. Men endog imod de lassalleanske politiske Midler stillede R. sig afvisende. Han mente, at det var forbeholdt »die Grundbesitzerpartei« at optræde som »et ret egenligt socialt Parti, og tillige som

det, der først er bestemt til at skyde Bresche«. Vel vidste han, at »Gretchen zu gewinnen, war nur ein Kinderspiel gegen die Schwierigkeit, die »Finsterniss« zu erleuchten, die »Wissen und Verstand« Rustici umhüllt«; men han synes ikke ret at have betænkt, at naar denne intellektuelle Vanskelighed er ryddet til Side — hvorfor skulde den ikke engang i Fremtiden kunne ryddes til Side? —, saa er der en anden langt større moralsk Vanskelighed tilbage. Han vidste, hvor højt han med Hensyn til »Viden og Forstand« stod over sine Kolleger; men han synes — vel paa Grund af en høj Grad af Godtroenhed, der taler til Ære for hans Hjærte —, ikke at have været utilbøjelig til at tilkjende de Andre den samme gode Vilje, som han selv utvivlsomt havde. En dygtig Historiker var han; men den godtroende Mand noterede sig ikke tilstrækkeligt denne Historiens Lære: at der i det politiske Liv dog til Syvende og sidst kun er én Ting, som respekteres.

Vel havde han aktivt deltaget i det politiske Liv, baade som Medlem af lovgivende Forsamlinger og, i 1848, endog som Minister; men Ministerværdigheden fik han allerede efter fjorten Dages Forløb nok af; den skuffede ham, — og Skuffelser for alle Parter vilde der, mente han, ogsaa kun opstaa deraf, om det socialistiske Parti foruden at være et økonomisk blev gjort til et politisk Parti. Lassalle havde, da han begyndte sin Arbejderagitation, opfordret R. til at være med, men denne afviste Opfordringen, navnlig fordi han ønskede, at det socialistiske Parti skulde være et udelukkende økonomisk Parti. I et »aabent Brev til den tyske Arbejderforenings Komité« udtalte han sig udfør-

ligt herom. (Offener Brief an das Comité des Deutschen Arbeitervereins zu Leipzig. Von Rodbertus. Leipzig. Druck von Otto Wigand. 1863. — Nu optrykt hos Kozak). Han sluttede Brevet, dateret Jagetzow d. 10. April 1863, med Ønsket om, at den tyske Arbejderforenings (Lassalles!) sociale Bestræbelser maatte lykkes, — men fra de politiske tager han Afstand. Han erkjender vel, at det var ganske naturligt, at den almindelige Valgret efter 1848 trængte igjennem rundt om i Evropa; men han minder ogsaa om, hvem det var, der gjennemførte den: de blaa Republikanere! Og han minder om, at disse Folk, trods deres dejlige Taler for den almindelige, lige Valgret, ikke vege tilbage for at kæmpe Junislaget imod Arbejderne. Endelig minder han om, 'hvorledes Napoleon forstod at manøvrere med den almindelige Valgret som et Redskab til Opnaaelsen af sine ikke meget folkevenlige Formaal. R. synes kun at overse, at den »almindelige« Valgret, saaledes som den hidtil er bleven praktiseret, er temmelig langt fra at være almindelig; han synes at overse, at den almindelige Valgret, som Arbejderne forlange, vistnok er noget forskjellig fra den »almindelige« Valgret, som Bourgeoisiet og Statsmænd à la Napoleon kunne bruge. Og overseende dette tilskriver han Arbejder-Komiteen videre: »Naar det altsaa med Henblik paa Deres sociale Formaal paa den ene Side er ganske usikkert, om De vil vinde Noget ved at proklamere den almindelige Valgret, er det paa den anden Side ganske sikkert, at De vil tabe Noget derved. Thi ligesaa utvivlsomt som det er, at De har sociale Modstandere blandt den almindelige Valgrets Venner, ligesaa utvivlsomt har De blandt dens Modstandere sociale Venner. Hvorfor vil

De da støde sikre Venner tilbage, for at trække mulige Fjender til Dem?« Ogsaa ville Arbejderne, bemærker han videre, komme i Strid med Regeringerne, naar de forlangte den almindelige Valgret, og den Fare er der, at det sociale Spørgsmaal bliver underordnet under det politiske. Men »jeg bekjender aabent, at ligesom Moralen staar over Retten, saaledes staa de sociale Spørgsmaal over de politiske ... Vær De altsaa det sociale Parti, som De nu engang er, og vær det aabent og utilsløret! Ingen politisk Omvej, men ligeud! Forlang med tørre Ord en bedre Stilling i Samfundet, — materielt, intellektuelt og moralsk bedre — en bedre Stilling end det til sig selv overladte økonomiske Liv og Deres ikke-understøttede Anstrængelser paa det økonomiske Omraade nogensinde vilde kunne skaffe Dem. Og naar man spørger Dem, hvorledes det da skulde kunne lade sig gjøre? saa svar, at man endnu slet ikke har gjort alvorligt Forsøg derpaa, ja end ikke har vist at have til Hensigt at gaa ind paa dette Forlangende, og at det netop vil høre til Deres Forenings Opgave at undersøge, hvorledes det bedst lader sig gjøre.«

Saaledes i 1863. Men i Halvfjerdserne, under de væsenligt forandrede Forhold, fastholder han sin Uvilje mod at gjøre det socialistiske Parti til et politisk. »Naar blot«, hedder det, *instar omnium*, i et af Brev-

---

*) I sit Brev af 30. Apr. 1863 svarer Lassalle meget træffende herpaa: »Uden den almindelige Valgret, altsaa det praktiske Redskab til Virkeliggjørelsen af vore Fordringer, kunne vi være en filosofisk Skole eller en religiøs Sekt, men aldrig et politisk Parti. Derfor forekommer det mig, at den almindelige Valgret hører til vore sociale Fordringer som Skaftet til Øxen.« (Aus dem liter. Nachl., I S. 50).

ene til Rud. Meyer, »naar blot disse Folk [Socialisterne] vilde holde sig paa det økonomiske Omraade, saa lod der sig udrette meget med dem; men det var allerede min Strid med Lassalle, at han trak det Politiske med ind.« Og i et andet Brev til Samme: »De kan ikke tro, hvor kjært det er mig, at jeg allerede i Lassalles Tid — Lassalle vilde jo med Vold og Magt trække mig ind i sin Agitation — havde taget den faste Beslutning ikke at indlade mig paa noget Forbund vedrørende det sociale Spørgsmaal med Nogen, der ikke betragtede dette som et rent nationaløkonomisk Spørgsmaal.« Og efterat han i 1874 var kommen i Forbindelse med Socialisten Schramm i Mailand: »At De ikke vil kunne gaa sammen med Schramm i det sociale Spørgsmaal, har fra Begyndelsen af været mig klart. De (Rudolf Meyer) vil jo — derom have vi jo ofte brevvexlet og disputeret — bruge Socialismen til en Renovation af Konservatismen. Det vil Schramm naturligvis ikke; han vil have Socialismen for dens egen Skyld, og han vil have den helt ud. Saaledes vil ogsaa jeg have den. Maaske afviger jeg kun fra Schramm deri, at han ved Lejlighed ogsaa vilde gribe til revolutionære Midler, hvad jeg under ingen Omstændigheder vil. Jeg kan her med Hensyn til min Stilling give det samme Svar, som jeg gav i 1848, da man snart betragtede mig som reaktionær, snart som blodrød: »Jeg tillægger kun en loyal Overgang Værd; i de Ting er jeg radikal.« Dette er ogsaa min Stilling til Socialismen, og i endnu højere Grad end dengang til Demokratismen. Thi kun ved en loyal Overgang kan man betræde den sociale Vej, uden at støde sig paa den mindste Sten, uden at Samfundet

bringer det mindste Offer. Ethvert revolutionært Overgangsforsøg skræmmer Samfundet tilbage som en Snegl i sit gamle Hus.«

Socialdemokraternes revolutionære Midler vilde den fornemme og rige Godsejer ikke have noget at gjøre med, og hans Sympathier med Internationale strakte sig ikke udover det rent Socialøkonomiske. Han udtalte sig i sine Breve til Gunst for Dannelsen af et »tysk social-konservativt Parti«, og kun det Parti, der er monarkisk, nationalt og socialt, vil siger han, have Fremtidschancer for sig. »Løses«, skriver han i 1872, »det sociale Spørgsmaal ad den Vej, som jeg vil, saa vinder den monarkiske Form i Kraft og Fasthed, ogsaa selv om der indrømmes de arbejdende Klasser en politisk-parlamentarisk Rolle.« Det fremgaar af flere Breve, at han, indenfor visse Grænser, vel mente at kunne arbejde sammen med Lassalleanerne (endog med Hasenclever i Halvfjerdserne! og endnu bedre naturligvis i sin Tid med Lassalle selv); thi han betragtede dem hverken som Modstandere af det monarkiske Princip i og for sig*) eller af den nationale Tanke, og i økonomisk Henseende sluttede han sig nær til dem; »ja saavidt det socialdemokratiske Partis Kjerne er rent økonomisk«, skriver han i 1871, »tilhører jeg det med min fulde Sjæl, — om jeg end ikke kan gaa ind paa deres økonomiske Bestræbelsers konkrete Form, Produktionsforeningerne!«

National var han, og derfor begejstredes han i

---

*) Ogsaa Bismarck omtalte jo for nogle faa Aar siden i den tyske Rigsdag Lassalles »monarkiske« Anlæg — »Dynastiet Lassalle« eller »Dynastiet Hohenzollern«, — men i ethvert Fald et Monarki.

1870—71 over det tyske Riges Gjenopstaaen — ihvorvel han i 1863 synes at have udtalt sig som »Føderativstaatler« ligeoverfor Lassalle*) —, og fra ham udgik (jvf. flere Breve fra Begyndelsen af 1871) Tanken om, at det tyske Folk og den tyske Kejser skulde ære ham**), der mere end nogen Anden havde Fortjenesten af det tyske Riges Gjenopstaaen, ved at overdrage ham Lauenburg med Titel »Hertug af Lauenburg«. National var han, — men ikke »national« *quand même*: thi, som ovenfor nævnt, betragtede han dog den Lykke, at det tyske Rige var gjenopstaaet som mindre end den Ulykke, der vilde afstedkommes, naar Regeringerne vilde sætte en Art »Karlsbader-Beslutninger« i Scene ligeoverfor Arbejderbevægelsen.

Monarkisk var han, — i alt Fald indtil kort før sin Død. I et Brev af 22. Decbr. 1870 gjør han gjældende, at en individualistisk Republik ikke i længere Tid vilde kunne holde sig i Evropa (i alt Fald kun i de »ulykkelige romanske Lande«), og at kun en socialistisk vilde kunne have Chancer for sig; men da de saakaldte »Socialister« i Virkeligheden endnu »slæbe den individualistiske Æggeskal om med sig«, ville ikke engang de sætte en socialistisk Republik paa Benene. Og »den Socialisme, der vil sejre og engang beherske en Tidsalder, vil, mener jeg, ifølge sin Natur være monarkisk. Historien har allerede oftere først serveret sine Sandheder i en modbydelig Sauce.« Og netop to

---

*) Jfr. Lassalles Brev til Rodbertus af 8. Maj 1863.

**) Men om Bismarck paa den indre Politiks Omraade skriver han to Aar senere (d. 5. Febr. 1873): »I den indre Politik vil Bismarck, frygter jeg, vise sig ligesaa lille, som han var stor i den ydre«.

Aar senere (d. 23. Decbr. 1872) udvikler han, at »Grundbesiddelsens og Arbejdets økonomiske Interesser egenlig maatte kunne gaa sammen i det sociale Spørgsmaal, forudsat at Grundbesiddelsen vilde lade sine kirkelige, politiske eller sociale Bagtanker fare«, — — hvad den imidlertid uheldigvis ikke vil! »Denne Gaaensammen vilde gjøre det muligt, at den sociale Omdannelse, som vi allerede ere traadte ind i, og som vi, hvis vi ikke ville lide Skibbrud, maa fuldbyrde med Bevidsthed, kunde gaa for sig under Monarkiets Avtoritet og ad legal Vej; -- thi jeg tror at have set, at i de fremtidige sociale Dannelser høre Monarki og Socialisme naturmæssigt sammen, selv om end falske Forestillinger fra Førstnævntes Side en kort Tid kunde bevirke, at Republiken kom til først at gjøre (»vormachen«), hvad der dog egenlig skulde være Monarkiets Opgave.« Men R. indser, at det dog foreløbig ikke vil komme til hin »Gaaen-sammen«, — og dog: »som Bølge og Vind er det menneskelige Sind, og naar jeg ser paa denne Scala: Gammelkonservativ, Nykonservativ, Frikonservativ, Socialkonservativ, — hvilket Flodleje for den konservative Tanke træder mig ikke da for Øje, og hvor gjerne vugger Haabet sig ikke da igjen paa saadanne Bølger!«

Social fremfor Alt! Det sociale Spørgsmaal gaar forud for alle politiske, og den, der ikke forstaar det ... Ja, hvad R. mener om ham, fremgaar af dette strax efter Pariserkommunens Fald skrevne Brev: »Selve Pariserkatastrofen var ikke det Sørgeligste. Sørgeligere var det, at end ikke et eneste tysk Blad forstod at vurdere dens historisk-filosofiske Betydning. Hidtil

sagde man: Den moderne Civilisations Grundlag kunne ikke mere saaledes som den antike Civilisations ødelægges, thi der mangler dertil de udenlandske Barbarer. Og nu viser det sig, at den moderne Civilisation slet ikke trænger til saadanne Barbarer udefra for at blive ødelagt, — thi Barbarerne opelsker den i sit eget Skjød. Og endnu mere! Folkevandringens Barbarer dreves kun af Begærlighed efter den antike Civilisations Livsnydelser; vore hjemlige Barbarer drives ikke alene af samme Begærlighed, men tillige af en dyb Følelse af lidt Uret og derfor ogsaa af Had og Hævn. Dette er Forklaringen til, at Alarich befalede sine Barbarer ved Roms Plyndring at skaane alle monumentale Bygninger, og til at Nutidens Barbarer brænde dem af i deres eget Fædreland! Og hvad bragte vore bedste Blade? Skjældsord! Skjældsord ligeoverfor en Begivenhed, der, hvor gruopvækkende den end er, dog har en netop ligesaa stor historisk Betydning som samme Begivenheds lykkelige, berømmelige anden Side, — det gjenopstandne tyske Kejserrige! *Digitus Dei est hic!* Hvem der ikke heri ser Forsynets Finger, at den tyske Stat er kaldet til ogsaa at antage sig det sociale Spørgsmaal, efter at den har løst det nationale, — han forraader ganske vist sin Darwin'ske Afstamning, thi det religiøse Element er i Virkeligheden det Eneste, som Darwin ikke har formaaet at eftervise hos Dyrene; — det Ethiske vindicerer han dem med Rette.«

Netop som Konservativ maatte R., — efter den Opfattelse, han havde af det Konservatives Begreb —, forlange det sociale Spørgsmaals Løsning. Med disse Ord sluttede han sin berømte Afhandling om Normalarbejdsdagen: »Hvis konservativ« betyder Konserver-

ingen af raaddent Kram — hvadenten dette nu kaldes liberalt eller illiberalt — saa er der ikke noget mere Anti-Konservativt end det sociale Spørgsmaal. Men hvis »konservativ« betyder at styrke den monarkiske Statsmagt, det fredelige Reformarbejde, Udsoningen af de sociale Klasser under det straalende *suum cuique*'s Ægide og Norm, — saa er der ikke noget mere Konservativt end det sociale Spørgsmaal.«

Altsaa mener han, at det sociale Spørgsmaals Løsning vil »styrke den monarkiske Statsmagt«. Naa, det kommer vel an paa, hvorledes denne Løsning bliver! Omvendt mener han, at »den monarkiske Statsmagt« er en Betingelse for, at Løsningen kan finde Sted, eller i alt Fald vil lette den. Men hvis nu, den »monarkiske Statsmagt« skulde mangle Viljen, hvad Glæde har man saa af Evnen (forudsat, at denne virkelig findes)? R. indrømmer jo selv, at Kongemagten hidtil ikke har gjort noget alvorligt Forsøg, at den tværtimod hidtil kun har holdt paa det »raadne Kram«, altsaa været afgjort anti-social. At der er Rimelighed for, at den med Alvor vil arbejde paa at udsone Samfundsklasserne med hverandre, paa at realisere det sande *suum cuique*, — det er en subjektiv Anskuelse, som Mange maaske dele med R.; men ligesaa lidt som han ville de vel kunne anføre noget Objektivt til dens Støtte. At der, hvad man plejer anbefalende at anføre, under Kongedømmet skulde være mere »Kontinuitet« i det »fredelige Reformarbejde«, — det er en Sætning, der vistnok vanskeligt lader sig bevise *a priori*, og som — heller ikke ganske stemmer med visse Kjendsgjerninger. R. var, som ovenfor nævnt, selv bange for »Karlsbader-Beslutninger« rettede mod Arbejderne, — og med fuld

Føje! Dem var han paa det Bestemteste imod, — men samtidigt var, som ligeledes nævnt, den godtroende og ikke rigtigt konsekvente Mand en Modstander af Udviklingen af det socialistiske Parti til et politisk. Han syntes at glemme, at man ved at lade Arbejderne tage deres Del i det politiske Arbejde under alle dettes forskjellige Former ikke blot giver dem mere Glæde og Lyst ved Livet, og derfor tillige mere Arbejdslyst, men tillige river dem bort fra de utopiske Drømmerier og de dermed let følgende revolutionære Tendenser og styrker deres Fædrelandskjærlighed. Den, der udelukker den store arbejdende Befolkning fra Indflydelse paa de offenlige Anliggender, tør ikke klage over Folkets, ɔ: Arbejdernes »Mangel paa Patriotisme«; — han undergraver selv denne. Den, der af Arbejderne forlanger Militærtjeneste og Skatter, men ikke vil indrømme dem fuld Frihed til at gjøre deres politiske Følelser gjældende, tør ikke undre sig, om der blandt Arbejderne udvikler sig Harmfølelse over den ulige Fordeling af Pligter og Rettigheder, Harmfølelse og Hævntørst, altsaa »samfundsopløsende og -omstyrtende Tendenser«; — han arbejder selv Revolutionen i Hænde; han saar Misundelse og Had, og høster Ufred og Hævn.

Og hvad var det for en »Løsning«, som R. mente, at Kongedømmet skulde bringes til at interessere sig for?! Ogsaa i Brevene vil man finde Svaret, omend den udførligere Begrundelse af det naturligvis maa søges i selve Skrifterne. Svaret gaar da *in nuce* ud paa Følgende: der skal skaffes Samfundet en retfærdigere Grundvold at staa paa; ligesom den ældste Grundvold »Menneskeejendomsretten«, det ene Menneskes

Ejendomsret over det andet, blev afløst af Jord- og Kapitalejendommen, saaledes skal nu denne afløses af den rene Indkomstejendom*). Og Kongedømmet skulde beslutte sig til at skære Halsen over paa Jord- og Kapitalejendommen? Og Øjnene skulde oplades paa Kongedømmet, saa at det saa, at hvad det hidtil betragtede som sine bedste Støtter, netop ikke støtter det?

Inden vi komme til Jord- og Kapitalejendommens Afskaffelse, maa vi nøje os med noget Mindre. R. erkjendte naturligvis, at det Maal, han skuede henimod, endnu laa langt, langt borte: »500 Aar« mente han, medens Lassalle haabede, at det kunde naas »allerede« om »200 Aar« (»er det ikke komisk, at to alvorlige Mænd, hvad dog Lassalle var og jeg er, saaledes formaste sig til at skjære Verdenshistorien til!«, Brev af 26. Avg. 1872, og flere Steder). Indtil da maa man, som sagt, nøje sig med noget Foreløbigt, med Overgangsforholdsregler. En saadan saa Lassalle i Produktionsforeningerne. Men med dem kunde R. ikke forsone sig: »Ingen«, siger han med stærkt Eftertryk, »vil nogensinde kunne overbevise mig om, at Produktionsassociationerne ligge paa den nationaløkonomiske Udviklings Vej. Og selv om Historien skulde gjøre et Forsøg, saa forudsiger jeg den: den vil ikke komme vidt ad den Vej; den maa vende om!« Dette var den ene af Grundene til, at R. ikke vilde gaa sammen med Lassalle, uagtet han var enig med ham om det socialøkonomiske Maal, der burde tilstræbes. Den anden

*) Om Lassalles Overensstemmelse med R. med Hensyn til dette endelige Maal jfr. »Aus dem liter. Nachlass von Rodbertus I« (Lassalles Breve med Indledning) paa flere Steder.

Grund var den ovenomtalte politiske Meningsforskjel — og det var Hovedgrunden, thi Lassalle havde, naar R. kunde byde ham noget Bedre, navnlig naar R. vilde »trække det mystiske Slør bort fra sin Arbejdsløntheori«, udtrykkelig og gjentagne Gange erklæret sig rede til at lade sine Produktionsforeninger falde*), der for ham dog kun stod som et rent foreløbigt Middel. Den politiske Tilnærmelse fandt imidlertid ikke Sted, og »det mystiske Slør« blev ikke trukket bort, og saaledes holdt Lassalle fast paa sine Produktionsforeninger og R. paa sin Uvilje imod dem.

»Nej, paa det nuværende sociale Grundlag er det sociale Spørgsmaals Løsning (lad os sige: relative Løsning!) ikke at søge i noget Andet end i de to smaa Ord: mere Løn!« Og han skynder sig med at tilføje: »ogsaa enhver Stræben efter Gevinstandel er en Afvej!«

R. var imod Tantièmelønningsprincipet, ikke blot fordi der derved kommer en for Arbejdsgivere og Arbejdere lige betænkelig Usikkerhed ind i Lønningen (»die Lohnfrage in eine Schaukel gesetzt!«), men ogsaa af denne Grund: »Tantièmelønningen er i Virkeligheden ingen Spore for Arbejderen, men kun for fremmede Direktører og Tilsynsførende. Sporen for Arbejderen maa anbringes umiddelbart, specielt og individuelt, ved Produktet (som f. Ex. ved Akkordløn), og det højere Udbytte, der derved realiseres, maa han være sikker

---

*) Jfr. Lassalles Breve til R. (Liter. Nachl. I). I et af dem (af 11. Maj 1863) erklærer han, at han udtrykkeligt vil henstille Spørgsmaalet om Produktionsforeningerne som et »aabent Spørgsmaal«, idet det for ham kun kommer an paa Principet: Statsintervention.

paa at nyde godt af, og det bør ikke unddrages ham ved nogen Andens Udygtighed. Men saaledes kan det ikke godt være ved Tantièmelønningen. Pløjemandens Sporeprodukt kan Sædemanden tilintetgjøre, og dennes Sporeprodukt kan tilintetgjøres ved Kornets Mejning. Og selv om samtlige kooptererende Arbejdere havde ladet sig spore ved Tantièmelønningen, hvad nytter denne deres større Nidkjærhed i Opfyldelsen af deres Pligter dem, naar den, der har Bedriftens Overledelse, træffer saadanne almindelige Forholdsregler, at samtlige Arbejderes Sporeresultater derved tilintetgjøres? Tantièmelønningen er, Gudskelov, ganske ubrugbar for Arbejderne, thi den Spore, der skulde ligge i den, sættes ikke umiddelbart nok til Arbejderen, og kan derfor ikke virke.« Og i en Note til dette Brev: »Jeg siger: »Gudskelov!«, — thi var Tantièmelønningen brugbar, saa vilde den, naar den var indført, ogsaa udvikle sig videre, og deraf vilde da opstaa Andelsbrug med Arbejderstemmeret, tilsidst lutter Brug i parlamentarisk Form. Schaudervoll, höchst schaudervoll!«

Rud. Meyer synes imod R.s Opposition mod Tantièmelønning at have indvendt, at R. jo netop vilde, at Arbejdslønnen skulde stige med den nationale Indkomst, og »denne Sætning generaliserer, hvad Tantièmen specialiserer.« Derimod protesterer nu R. »Hvor jeg vil tale korrekt«, skriver han, »siger jeg altid: Arbejderne skulde faa en med den stigende nationale Produktivitet stigende Løn. Dette er noget ganske Andet, og ikke et blot barokt Udtryk. Den nationale Produktivitet er den nationale Produktionskrafts Virtualitet. Men den sociale Komplikation er nutildags af den Art, at ikke engang Nationalprodukt-

ionen staar paa Højde med den nationale Produktivitet. Var denne Komplikation ikke tilstede, kunde den nationale Produktionskraft, efter det Standpunkt, den nu staar paa, maaske producere det Dobbelte af den nuværende Nationalproduktion. Og Nationalproduktionen er heller ikke det Samme som Nationalindkomsten. Endelig er ikke engang Summen af Enkeltbedrifternes Indkomst lig Nationalindkomsten. Det tror kun Manchester! Mener De alligevel dette, saa vil jeg angive Dem et probat Middel, ved hvilket De mægtigt kan forøge hin Sum. De behøver blot at gjøre Vand og Luft til Privatmonopol, og Summen af Enkeltbesiddelsernes Indkomster vil stige umaadeligt; — Nationalindkomsten vilde De imidlertid bevise en meget daarlig Tjeneste dermed. Og selv om Summen af Enkeltbedrifternes Indkomst tages til Udgangspunkt, og selv om man antager, at den bevægede sig paa samme Maade som den nationale Produktivitet, saa er Bevægelsen jo dog ganske ulige i Bedrifterne, uagtet den maatte være ligelig, naar Tantièmelønningen i hver Enkeltbedrift skulde sikre Arbejderne en med den nationale Indkomst stigende Løn. Idet Manchester har stillet den sociale Verden under Naturlove, er »Kampen for Tilværelsen«, som Dyrene unægtelig føre i Naturen, ogsaa bleven overført paa den moralske Verden, Samfundet. Ogsaa her æder den ene Enkeltbedrift den anden op, og Tantièmelønningsfondet gaar derved i Løbet.« I dette Brev gaar R. endog saa vidt at betegne Tantièmelønningen for Arbejderne »snarere som en Præmie for Dovenskab end som en Spore til Flid. NB. for Arbejderen, ikke for den Tilsynsførende. Sporen maa anbringes umiddelbart ved det

individuelle Arbejde. Men hvad er det for en Spore, hvor den enkelte Arbejder med Rette maa tænke: hvad nytter det, at Du plager Dig! din dovne Medarbejder trækker jo dog lige saa meget fra, som Du producerer til, og Tantièmen faar Du altsaa dog ikke! ... Endnu en tredje Indvending af almindelig Natur har jeg imod denne Lønningsmaade. Enten bliver den ikke til Andet end til en Gratifikation — men med »Drikkepenge« løser man ikke det sociale Spørgsmaal! — eller den udvikler sig til at skaffe Arbejderne en Medret i Ledelsen af Bedriften og dermed sluttelig til en Kollektivejendomsret over Enkeltbedriftsfondet. Denne Kollektivejendom ligger imidlertid ikke paa den sociale Udviklingsvej. Beviset herfor vilde føre mig for vidt, men saa vidt bragte jeg dog Lassalle i vor Brevvexling, at han skrev til mig i et af sine sidste Breve: »men hvem har da sagt Dem, at jeg vil have, at Driftsfondet skal tilhøre Produktionsforeningen?« Det vilde heller ikke gaa! Arbejdernes Kollektivejendom over de enkelte Bedrifter vilde være en langt slettere Ejendom end den individuelle Grund- og Kapitalejendom, ja endog værre end en Kapitalistassociations Ejendomsret. Men derom vil der endnu være at skrive en Bog!«

Mere Løn! forlanger R. Men naar saa Arbejdsgiverne ved Indførelsen af Tantièmelønningsprincipet mene at imødekomme dette Forlangende, samtidigt med at de varetage deres egne Interesser, saa svarer altsaa R.: duer ikke! Og at denne Imødekommen fra Arbejdsherrernes — Kapitalisternes — Side skulde være ærligt ment, — nej derpaa tror han ikke: »Kapitalismen er samtidigt Slyngplante og Indvoldsorm, og det vil sikkert

være ethvert organisk Væsen vanskeligt at modstaa et saa udsugende Snyltevæsen, naar det allerede har spundet sig saa stærkt om og ædt sig saa dybt ind i Organismen. Kapitalen er endog saa klog at ville interessere Arbejderstanden kapitalistisk, idet den under en eller anden Form foregjøgler den Delagtighed i »Gevinsten«, — efter min Mening et økonomisk, højst taabeligt Forehavende, der ikke betyder Andet end at kaste Sand i Øjnene.« Men naar Arbejderne ville tage Sagen i deres Haand og ved Hjælp af deres Koalitioner søge at realisere »mere Løn«, saa hedder det atter: duer ikke!

Disse Koalitioner smagte aldeles ikke R. At Loven har indrømmet Strike-Frihed, »beror paa en saa fuldstændig Miskjendelse af de enkelte Samfundsklassers sociale Pligter, at man om hundrede Aar vil betragte den Lovgivning som forrykt, der tillod Indstillingen af Tjenesteydelser, der ere nødvendige for det sociale Legemes Liv. Denne Lov er i Virkeligheden Individualismens værste Produkt« (Brev af 4. Avg. 1871). Han tilføjer i samme Brev: »Ganske vist havde og har Staten den Pligt at sørge for, at Arbejderens temmeligt tomme og foreløbig kun formelle Retsfære udfyldes med mere materielt, intellektuelt og ethisk Indhold, men til denne Pligt svarer ogsaa den Ret at holde de arbejdende Klasser til Opfyldelsen af deres sociale Pligter, ganske vist ikke mere ad den private Tjenestepligts Vej, men ad den almindelige offenlige Lovgivnings. Men fordi Staten foreløbig forsømmer hin Pligt, derfor ogsaa at ville lade Retten gaa samme Vej som Pligten, — det vilde være »ein sehr von Gott verlassenes Thun««. Og i et senere Brev (af 25. Avg.

1872) kommer han, omend under en noget anden Form, tilbage til samme Tanke, — en Tanke, der ikke er et flygtigt Indfald, men som han i lange Tider har omgaaedes med, og som han sætter sig for at udvikle fra Socialismens Standpunkt. Det hedder her, at man vel maa lade Afslutningen af Arbejdskontrakten være en frivillig Sag, men »man skulde dog se at tænke paa at faa længere Opsigelsesfrister indførte, og den kontraktligt betingede Arbejdspligt skulde man igjen se at faa mere bort fra det blot privatretlige Omraade; den skulde atter antage Karakteren af en offenlig Pligt, og man skulde derfor stille den under en Art Disciplinarmyndighed, — naturligvis ikke Arbejdsgiverens, men en Myndighed, der udstrækker sin Kompetence saavel over Arbejdsgiveren som over Arbejderen. En »Løninspektor« med fuld Kompetence, der ikke blot ser vredt til Kapitalen, men som har at øve Retfærdighed til begge Sider! Dette er en helt igjennem socialistisk Tanke, og Arbejderne kunne derfor allermindst modsætte sig den. I Virkeligheden er det ogsaa en social Forrykthed, at Omsorgen for Samfundets materielle Liv skal være vilkaarlige Tumultuanters Forgodtbefindende prisgivne, medens Omsorgen for det intellektuelle og ethiske Liv er stillet under streng Kontrol«. — Dette er R.s principielle Indvending mod Strike-Retten. Man kan naturligvis ikke nægte, at en Klasse Arbejdere, der striker, kunne forulempe andre sociale Klasser, der kunne være ganske uskyldige i det Forhold, der har fremkaldt Striken. Men alligevel bliver det, praktisk set, aldeles nødvendigt at indrømme Strike-Friheden, naar man ikke vil berøve Arbejderne et Forsvarsmiddel, som de ikke

kunne undvære lige overfor de Overgreb, de ere udsatte for. Ved at indrømme Strike-Frihed kan man vel komme til at give Samfundets materielle Interesser til Pris for nogle »Tumultuanters« Udskejelser; — ved at frakjende Arbejderne Ret til at strike, giver man faktisk Arbejdernes materielle Interesser, den store Befolkningsmasses Interesser, til Pris for et Mindretals Udskejelser. Striken er en Krig, — og enhver Krig rammer ikke blot Skyldige, men ogsaa Uskyldige. Det maa man finde sig i, saalænge man ikke har paavist Midler, hvorved Konflikter kunne forebygges. R. nævner som et Middel denne »Lohninspektor«, der ikke særligt skal varetage Arbejdernes Tarv, men som skal øve Retfærdighed tilhøjre og tilvenstre. En saadan »Lohninspektor« er dog, hverken mer eller mindre, — en Utopi, og vil vedblive at være en Utopi, saalænge det overhovedet er umuligt at personificere »Retfærdigheden« paa vor ufuldkomne Jord. — Men foruden sin principielle har R. en faktisk Indvending. Han benægter, at Strikerne i Længden nytte. Han kan vel ikke lukke Øjet for, at de i specielle Tilfælde have nyttet; men, siger han, hvad der er blevet vundet ved en Strike, har en paafølgende Handelskrise, en daarlig Høst, nedadgaaende Konjunkturer atter tilintetgjort. Og Resultatet er, efter R.s Mening, blevet, at Arbejderne nu trods (eller maaske: paa Grund af!) Strikerne leve daarligere end tidligere: »Jeg paastaar, at med Undtagelse af en Del af vore Tjenestefolk, konsumere alle vore Arbejdere gjennemsnitligt mindre Brød, Kjød, Beklædningsstoffer, Brændselsmateriale, bo slettere, kort sagt leve slettere end for 50 Aar siden!« (Brev af 26. Avg.

1872). Dette er dog vistnok at gaa lidt for vidt!*) Lige overfor R.s Paastande kan man her stille de stik modsatte: at Strikernes Nytte i de specielle Tilfælde vel ofte er tvivlsom, ja at deres Skade ofte er utvivlsom, men at de netop »i Almindelighed og i Længden« have vist sig at være det bedste Middel til Opnaaelsen af mere Løn, — et Middel, der vel maa benyttes med Varsomhed, men et Middel af en saadan Beskaffenhed, at Erindringen om, at det engang er bleven anvendt, og Bevidstheden om, at det atter kan blive bragt i Anvendelse, faar Arbejdsgiverne til at vise Arbejderne Hensyn, som de, naar de Foreninger, i hvis Hænder Organiseringen af Strikerne ligger, ikke existerede, ikke vilde vise. Og Resultatet er da blevet, at Arbejdernes materielle Kaar, hvor langt de end fremdeles er tilbage, dog ere gaaede ikke lidet frem. Men for at bevise enten hine eller disse Paastande maatte man raade over et stort statistisk Materiale; — hvad der foreligger af statistisk Materiale i denne Retning mente R. at kunne tage til Indtægt for sine Paastande, — men: »med Urette!« ville ganske vist de fleste Statistikere af Avtoritet sige.

Ét Gode indrømmer R. Strikerne, — men rigtignok kun et ganske indirekte. De maa, mener han, endelig aabne Øjnene for Nødvendigheden af, at Staten tager sig af det økonomiske Livs Ordning. Det er

*) Foruden de i det Foregaaende anførte Exempler paa rodbertusske Overdrivelser her endnu et: »De engelske Fabriksinspektører«, skriver han til Meyer, »have ikke udrettet Andet (!!) end at levere Marx Materiale, og derfor (!) holdt han saa meget af dem; Arbejderne have de ikke hjulpet!«

altsaa hverken de private Arbejdsgivere eller Arbejderne, der ved deres — ensidige eller kooepererende — Bestræbelser kunne skaffe »mere Løn«; det er Staten, der maa træffe Forholdsregler i denne Retning. Det er Staten, der har at træffe saadanne Forholdsregler, at den nationale Arbejdsløn vil stige i samme Grad som det nationale Arbejdes Produktivitet stiger.« Men hvilke Forholdsregler? Ja, derpaa er det, at R. navnlig kommer ind i sin i 1871 offenliggjorte Afhandling om »Normalarbejdsdagen«. Han havde, da han i 1871 i »Berliner Revue« offenliggjorde denne Afhandling, det i 1884 udgivne Værk »das Kapital« under Arbejde (jfr. Nationaløkonomisk Tidsskrifts forrige Hefte), — og ud af dette Værk skar han da de i »Berliner Revue« først fremsatte Betragtninger om »Normalarbejdsdag«, — en Institution, som han opfattede paa en ganske anden Maade end den sædvanlige: han opfattede ikke »den normale Arbejdsdag« som en blot normal Tidsarbejdsdag (der ikke vilde kunne skaffe Arbejderne den paaregnede Nytte), men han kombinerede denne med en normal Værkarbejdsdag, normeret af Staten, med Lønningssatser ligeledes normerede af Staten eller dog under Statens Avtoritet, Lønningssatser, der periodisk skulde revideres, alt eftersom det nationale Arbejdes Produktivitet stiger, og endelig kombineret med et nyt, ikkemetallisk Pengesystem. R. havde, som han udtaler baade i sine Breve til Meyer og Zeller, først efter mange Plagerier (»nach vielem Gequäle«) ladet sig bevæge til at udskille disse Betragtninger over Normalarbejdsdagen af det større Værk, — og nu da dette Værk, saa mange Aar efter sin Forfatters Død, endelig foreligger for

Offenligheden, maa man erkjende, at han egenlig havde gjort bedre i, om han ikke havde givet efter for Plagerierne, — thi i »das Kapital« tager Normalarbejdsdags-Betragtningerne sig i Virkeligheden noget anderledes ud end i Artiklen i Berliner Revue. Men paa en nøjere Paavisning heraf kunne vi ikke i nærværende Artikel indlade os. Her skal det kun bemærkes, at en stor Mængde Breve til Rud. Meyer viser, i hvilken Grad R.s Tanker vare opfyldte af Spørgsmaalet om Normalarbejdsdagen. Naturligvis var han ikke saa naiv at tro, at Nationaløkonomerne uden Videre skulde gaa ind paa hans i det Mindste yderst dristige Tanker: »Hvor vil ikke Frihandelsmeuten falde over mig!« udbryder han. Og i et andet Brev, ligesaa karakteristisk: »En kompetent Dommer har givet mig Sort paa Hvidt for, at jeg med min Normalarbejdsdags Plan kaster Perler for Svin. Kan gjerne være! Men med det sædvanlige Foder for disse Dyr befatter jeg mig ikke!« Og atter i et andet Brev: »Man vil kalde det Galskab, — men man maa i alt Fald indrømme, at der i det Mindste er Methode i Galskaben.« »Methode« er der ubestrideligt i den; — »Galskab« er jo et noget stærkt Udtryk, — men dristigt er det, mildest talt, at tro, at Planen skulde kunne lade sig realisere. Imidlertid, den store Glæde havde R. at se, at der dog var dem — og netop praktiske Folk! — der troede derpaa. Arkitekten H. Peters havde efter Læsningen af R.s Normalarbejdsdags-Artikel følt sig opfordret til at forsøge at bringe R.s Ideer til praktisk Anvendelse og udarbejdede i den Anledning nogle »Hülfstafelen zu Preisberechnungen für Zimmerarbeiten auf Grundlage der durchschnittlichen Leistung der Arbeiter ... zum praktischen Gebrauch

bearbeitet.« Med en Skrivelse af 17. April 1873 oversendte han R. et Exemplar af sit Værk. Næppe havde R. modtaget dette, før han maatte udøse sit Hjerte for Rud. Meyer. Et Brev (af 18. Apr. 1873), han stod i Begreb med at afsende til Meyer, aabnede han igjen og tilføjede følgende karakteristiske Efterskrift: »I dette Øjeblik sender en »Arkitekt H. Peters« mig sin »Hülfstafeln etc.« Det er en Anvendelse af min Normalarbejdsdag paa Tømrerarbejde. Det er en uhyre Begyndelse, som denne Mand har gjort; min nationaløkonomiske Sjæl jubler formelig over, at en Praktiker har forstaaet mig. Førerne for Deres konservative Parti sagde alle, som De husker, at de ikke forstod Noget deraf. Nu maa jeg blive i Live!« [R. følte sig netop dengang meget syg.] Ogsaa i de nærmest følgende Breve kommer R. med Henrykkelse tilbage til Peters. Selvfølgelig er det om Normalarbejdsdags-Spørgsmaalet, at de mellem R. og Peters udvexlede Breve, offenliggjorte i Zeitschr. f. d. ges. Staatsw. 1878, handle.

— — Det endelige Maal, henimod hvilket der efter R.s Mening burde styres, er ovenfor antydet. Fuld Besked om det og om Vejene, ad hvilke det skulde naas, faar man ikke i Brevene, — mere i »das Kapital«, skjønt ogsaa der langt fra fuldstændig. Lassalle havde i sin Tid sagt til R.: »drag dog det mystiske Slør bort fra Deres Lønningstheori, — og jeg er Deres!« Rud. Meyer gjentog Opfordringen, men fik samme Svar: »ja, ja, jeg skal nok gjøre det, — men Tiden dertil er endnu ikke kommen; objektivt set, er Spørgsmaalet vel modent nok, men subjektivt set, er det det ikke: Folk vil ikke forstaa mig; de mangler jo national-

økonomisk Begreb; der gives ikke 500 Mennesker i Landet, der have Forstand paa Nationaløkonomi! R. giver saaledes ikke stort mere end Antydninger af, hvorledes man ad fredelig Vej, ved efterhaanden at lade Arbejdernes Andel i Nationalindkomsten stige med den stigende nationale Produktivitet, tilsidst skulde ende i den rene Fortjeneste- eller Indkomstejendom, og saaledes slippe bort fra Nutidens »priviligerede Røverhaandværk« (sic!) ɔ: Grund- og Kapitalejendommen. Men at det »autoritære« og det »superstitiøse« (ɔ: religiøse) Princip skulde være uforenelige med denne Fremtidsstat, — det benægter han. »Tværtimod, det Modsatte er Tilfældet. Saavel det autoritære Princip (og dette netop i monarkisk Form) som det religiøse Princip (rigtignok [vel at mærke!] ikke i orthodox, men i afgjort kristelig Form) ville af den ny Statsordnings sociale Tilstande suge nyt Liv og ny Kraft; — men muligt er det jo ganske vist, at hvis Organerne for det autoritære og det religiøse Princip i vor Tid ere kortsynede nok til at modsætte sig Historiens allerede nu saa klart udtalte Vilje, at det da kan ske, at denne Modstand bliver brudt med Vold. Men den da ad anden Vej fremkommende ny Statsordning, vilde dog altid blive den samme, som den en bevidst pligttro Reform skulde have banet Vejen for, og trods det revolutionære Interregnum vilde det autoritære og det religiøse Princip i forhøjet Potens naturmæssigt forbinde sig med denne bestemte Statsordning. Fra Diamantens Indfatning ser jeg bort.«

— — — Foruden de i det Foregaaende anførte Spørgsmaal behandle Brevene en stor Mængde andre — Spørgsmaal vedrørende Kreditvæsen, Lavsvæsen, Fri-

handel og Handelsfrihed etc. etc., ogsaa endel Personalia, — Spørgsmaal, der behandles snart mere, snart mindre flygtigt, men altid med Mesterhaand. Brevsamlingen fylder omtrent 500 Sider (foruden omtrent 100 Sider Afhandlinger), — men dette Tal giver ingen Forestilling om Tankernes Rigdom og Fylde. Den Maade, hvorpaa de fremføres, er altid dristig og respektindgydende, men ofte er den ogsaa skarp, bitter, kantet, urolig. Navnlig Brevene fra det sidste Par Aar (1873—75) vidne om at have en Lidende til Forfatter. Leversygdom, Underlivssygdom, Lungesygdom, tilsidst ogsaa Blindhed paa det ene Øje hjemsøgte den ulykkelige, nu næsten halvfjerdsindstyveaarige Mand, brød hans legemlige Kraft, forbitrede hans Sind. I Brevene afspejler hans Sygelighed sig kun altfor tydeligt. »Nu og da«, bemærker Meyer rigtigt, »blussede dette rige Liv atter klart op; men det var ikke mere nogen konstant lysende Fakkel, og den sved og brændte ofte mere, end den lyste op.«

Sammen med R.s Temperament hang en vis Tilbøjelighed for Overdrivelser. Vi have set Prøver derpaa i det Foregaaende. Dem maa man tage med i Kjøbet. Derimod skulde man ikke vente Selvmodsigelser hos en Tænker som ham. I den Retning tør man stille større Fordringer til ham end til Forfattere i Almindelighed. En Forfatter, der gjennem en Aarrække skriver Breve i saadanne Mængder som R., kan ikke godt undgaa af og til at komme i Strid med sig selv. Men paa R. tør man som sagt anlægge en mere end almindelig streng Maalestok: han var en Overbevisningens Mand, og de Grundideer, han i Halvfjerdserne som halvfjerdsindstyveaarig Olding ud-

viklede for Rud. Meyer var de samme, som han allerede en hel Menneskealder igjennem havde hyldet: i sine Overbevisninger vaklede han ikke; de tog kun til i Styrke. Imidlertid, af og til findes der en lille Selvmodsigelse: *et bonus Homerus aliquando dormitat.*

Som ovenfor anført, betegner R. den Frihed, der nu sædvanlig indrømmes Arbejderne til at gjøre Strike, som Individualismens værste Produkt. (Brev af 4. Avg. 1871). »Individualisme!« Naa, ja, man kan jo gjerne kalde det saaledes, forsaavidt man derved udsiger, at det enkelte Fag, altsaa Klasse af Arbejdere, ved at strike kan forhindre andre Fag i at arbejde, altsaa i det enkelte foreliggende Tilfælde kan sætte sin særlige Interesse imod de andres (i alt Fald øjeblikkelige — øjeblikkelige, vel at mærke!) Interesse. Men det er rigtignok ikke Individualisme i Ordets sædvanlige Betydning: Striker pleje ikke at finde Sted, hvor Arbejderne handle individuelt, hvor de optræde uden socialt Sammenhold; — Striker — hvis øjeblikkelige Resultater vel kun ramme enkelte Fag, men hvis Slutningsvirkninger turde brede sig udover den hele Arbejderklasse — maa netop organiseres, organiseres af Foreninger, der holde temmelig streng Justits mellem deres enkelte Medlemmer, altsaa hindre disse i uden Videre at rette sig efter deres individuelle Indskydelser. Naar Ordet tages i sin sædvanlige Betydning, bliver Striker saaledes netop det Modsatte af »Individualisme«, og den Frihed til at gjøre Striker, som Loven medfører, faar derfor navnlig Betydning, hvor det sociale Baand er stærkt. Derimod er der vel ingen Tvivl om, at det er ren og skjær Individualisme, naar den enkelte Arbejder, appellerende til sin »personlige

Frihed«, vægrer sig ved at gaa ind i de Foreninger, der organisere Arbejderne, eller ved at rette sig efter de Forskrifter, der anses nødvendige for Organisationens Skyld. Paa en mærkelig Maade kommer Socialisten R. i Strid med sig selv, naar han betegner det som en »Absurditet«, at den enkelte voxne Mand »ikke skal have Lov til at arbejde saa meget, som han har Lyst« (Brev af 29. Novbr. 1872). Det hører dog til den Slags »Absurditeter«, der maa kunne forstaas fra et almindeligt socialt Standpunkt, men ganske vist ikke fra det rent individualistiske. Man kalder det »absurd«, ja Mange kalde det endog »Tyranni«. Man kalder det »Tyranni«, at en Forening, der omfatter et Fag som Helhed, vil forhindre Fagets enkelte Arbejdere i at arbejde, naar Foreningen har besluttet Strike, eller overhovedet i at sætte sig op mod de Forholdsregler, der af Hensyn til Fagets Interesser ere blevne besluttede. Man betegner det som »Tyranni«, at Foreningen hindrer disse enkelte Arbejdere, der nok ville nyde godt af de Fordele for alle Fagets Arbejdere, som Foreningen tilkæmper sig, i at unddrage sig for at bære deres Del af de Ofre, som Kampen koster. »Tyranni«, — aa ja, fra et strengt individualistisk Standpunkt kan man maaske betegne som »tyrannisk« enhver Forholdsregel, der hindrer den Enkelte i at handle fuldstændigt frit, uden Hensyn til, om hans Handlinger paaføre Andre Tab eller ej. Den samme Ting kaldes af de samme Personer snart »Hævdelse af den personlige Frihed«, snart noget helt Andet — alt efter Lejligheden. Man kan forstaa og tilgive, at en Arbejder, dreven af Sult, stjæler for at frelse Livet for sig og Sine; man kan forstaa og tilgive, at den nødlid-

ende Arbejder bryder Striken og splitter Organisationen; — men man burde ikke kalde det »absurd«, at den Mand, hos hvem Indbruddet sker, bliver vred og taler om »Tyveri«, eller at Svendene i et Fag, der ved trofast Sammenhold erhverve eller bestræbe sig for at erhverve Fordele for hele Fagets Svende, blive vrede, naar de se, at enkelte »individualistisk«-sindede Svende, pukkende paa deres »personlige Frihed«, indtage en Holdning, der medfører Fare for, at Frugterne af de gjorte Anstrengelser og Opofrelser kunne gaa tilspilde, — Svende, der, skjønt de intet Bidrag have ydet, ja endog have modvirket Sammenholdet, alligevel bagefter forlange at faa Del i, hvad der maatte være blevet opnaaet ved Sammenholdet! Organisationens trykkende, ofte tilvisse meget trykkende Baand (ethvert Samfund har nødvendigvis sine trykkende Baand!) ere Betalingen for de Fordele, der maatte skaffes tilveje gjennem Organisationen. Den, der vægrer sig ved at erlægge Betalingen, den, der forlanger sig gratis udleveret, hvad de Andre kun ved tunge Ofre have frembragt, — han viser en Adfærd, der ganske vist i mange enkelte Tilfælde kan ikke blot forstaas, men ogsaa tilgives og undskyldes; — men at rose ham derfor, og at give ham en Extrabelønning derfor, medens de Andre betegnes som »Tyranner«, fordi de efter Evne søge at værge sig — det er det, der er absurd. Dog, det forstaar sig: har man selv en lille Interesse i, at Organisationen bliver splittet, saa er Rosen og Belønningen jo saa rimelig.

Men faldt end den gode R. i det citerede Brev selv ned i den af ham ellers saa slemt medtagne »Individualisme«, saa vilde han dog altid have været paa sin Post

ligeoverfor et Forsøg paa at etablere en Forening til Understøttelse af de Arbejdere. der sætte sig i Opposition til den almindelige Arbejderorganisation. Hvad det betyder, vilde han have forstaaet. Han plejede (se f. Ex. Brevet af 4. Avg. 1871, ligeoverfor de smukke Taler, der saa ofte holdes til »den simple Mand« af dem, der leve af »den simple Mand«, at citere Verset:

Ich kenne die Weise, ich kenn' den Text,
ich kenn' auch die Herren Verfasser:
ich weiss, sie trinken heimlich Wein
und predigen öffentlich Wasser.

Han vilde have været paa sin Post! thi han var jo ofte en Smule mistænksom af sig. Naar han saa Kapitalisten, Arbejdsherren venskabeligt nedlade sig til at danne en Forening sammen med Arbejderne — en Forening med: »Hævdelsen af Arbejdernes personlige Frihed«, »Bekæmpelse af alt uberettiget Tryk paa Arbejderen« o. Lign. til Formaal — saa vilde han have stillet sig dette Spørgsmaal: Skulde »*Hr. Rapax*« (jfr. det store Brev af 6. Jan. 1873, et af de mærkeligste i den hele interessante Samling) ikke have en lille Bagtanke? Sagtens vilde R. have formuleret sin Tvivl saaledes: Denne Forening af Arbejdsherrer og Arbejdere til Arbejdernes Beskyttelse smager den ikke omtrent som en Forening af Katte og Mus, — naturligvis til Musenes Beskyttelse? Og naar man, naturligvis med virkelig følt Harme, tilbageviser en saadan Insinuation, og henviser til, at er det end daarligt bevendt med Arbejdernes Moral, saa er Moralen i Kapitalist- og Arbejdsherre-Klassen Gudskelov bedre, saa svarer Rodbertus, der selv hørte hjemme blandt Kapitalisterne og

Arbejdsherrerne, i de fine Samfundsklasser, (se hans Brev af 14. Maj 1872) med stor Aabenhjertighed: »Ja, ja: Klassemoral! Det er sandt, at de arbejdende Klasser ere raa, og at der findes dem, der stjæle; — men de besiddende Klasser ere, finder jeg, »fine« og — »gründe«. Klassemoral! Ikke Andet! Og nu vil »Gründerne« forbedre »Stjælernes« moralske Tilstande. Men hvorfor skulde egentlig de, der have noget, stjæle, og hvorledes kunde de, der ikke have noget, »gründe«? Klassemoral! Den Ene takker Gud for, at han ikke er som denne Anden, og denne Anden slaar sig for sit ærlige Bryst .... Jeg haaber, Hasenclever svarer paa Forslaget om Dannelsen af en Forening til Forbedring af de arbejdende Klassers Moral med et andet Forslag: Forslag om, at de arbejdende Klasser danner en Forening til Forbedringen af de besiddende Klassers Moral!«

Saaledes er Grundtonen i de rodbertusske Breve!

Og i det sidst citerede Brev er det, at nogle allerede foran anførte Ord findes, der her nu gjentages, idet Citatet fuldstændiggjøres: »De kan ikke tro, hvor glad jeg er over, at jeg allerede paa Lassalles Tid — Lassalle vilde jo med Vold og Magt trække mig ind i sin Agitation — fast havde besluttet ikke at indlade mig med Nogen i Forbund vedrørende det sociale Spørgsmaal, naar han ikke betragtede det som et rent nationaløkonomisk. Thi jeg er inderligt overbevist om, at saalænge Nogle blande deres kirkelige, Andre deres politiske Liebhaverier« [og, hvorfor ikke: atter Andre deres privatøkonomiske Bagtanker] »ind i det sociale Spørgsmaal, bliver det ikke løst; men det kan

nok være, at det modnes, saa at det tilsidst revner af sig selv. Og naar det endelig skal være, og man stiller mig det skrækkelige Valg, »zur schrecklichen Wahl, zur Rechten ist Jammer; zur Linken ist Qual«, det skrækkelige Valg: Socialjesuit eller Socialdemokrat? — saa vælger jeg den Sidste!«

En ærlig Mand var Rodbertus-Jagetzow.

Medicinale Forbrugsforeninger.

Af
Grosserer **Th. Giessing.**

Som bekjendt er Forbrugsforeninger ikke noget nyt hertillands. De har jo nu virket saa længe og efterhaanden naat en saa betydelig Udbredelse, at de alene derved har bevist deres Levedygtighed og Formaalstjenlighed. Naar jeg gjør mig til Talsmand for Dannelsen af Forbrugsforeninger til Fordeling af Medicin, saa er det, jeg foreslaar, altsaa ikke noget nyt og ukjendt, men kun den videre Udvikling af en Institution, som forlængst har staaet sin Prøve.

Det er forstaaeligt, at Ideen, at gaa uden om Høkeren og Urtekræmmeren, er født før Ideen, at gaa uden om Apothekeren, fordi den samlede Kapital, der kan spares paa et billigt Indkjøb af Levnedsmidler, er mange Gange større end den, der kan spares paa et billigt Indkjøb af Medicin. Men holder man sig derimod til den procentvise Fortjeneste, som henholdsvis Detailhandleren og Apothekeren beregner sig, saa burde Ideen ubetinget først være bragt i Anvendelse overfor Apothekerne. Hos dem er nemlig 100 pCt. ingen For-

tjeneste, 4, 6, 800 pCt., ja langt klækkeligere, det er mere almindeligt.

At dette ingen Overdrivelse er, kunde jeg anføre talrige Beviser paa. Jeg skal nøjes med at nævne et, af hvilket dette klart og overbevisende fremgaar, ja som er uomstødeligt, nemlig Kommunehospitalets Regnskaber. Dette Hospital tilbereder nemlig selv sine Lægemidler, og uagtet det ikke indkjøber Raastofferne saa billigt, som det kunde, saa opnaar det dog en Besparelse, der f. Ex. i 1882 androg ca. 68 pCt. Dets Medicin til omtrent 9000 Patienter kostede nemlig, Lønninger og Husleje og andre Omkostninger iberegnede, kun ca. 24,000 Kr., medens den efter Apothekertaxten vilde have kostet ca. 75,000 Kr. Havde de kjøbenhavnske Sygekasser skullet betale denne Medicin, vilde Udgiften, uagtet de dog faa 20 pCt. Rabat, have været ca. 60,000 Kr., hvoraf nøjagtig 35,718 Kr. 22 Øre vilde være udgivne til ingen Verdens Nytte for Sygekasserne. Eller med andre Ord: Uagtet de faar 20 pCt. Rabat, betaler de dog paa den nuværende Forsyningsmaade 48 pCt. for meget.

Men jeg kan iøvrigt ikke undlade at bemærke, at det er en Illusion, naar disse Sygekasser tror, at de faar 20 pCt. Rabat. De betaler jo nemlig de almindelige Lægemidler, som andre Mennesker kjøber forholdsvis billigt i Haandkjøb, med Receptpriser, og hvis jeg tør dømme efter en Række Sygekasserecepter, jeg har haft til Gjennemsyn, er der ikke Tvivl om, at denne Betalingsmaade mere end tilintetgjør den Fordel, som tilsyneladende vindes gjennem Rabatten.

Naar man nu spørger mig om Aarsagen til, at Apothekerne har en saa glubende Bruttofortjeneste, der jo maa udredes, naar man har Sygdom i Huset, altsaa

for Størstedelen af Befolkningens Vedkommende netop medens den har daarligst Raad til det, saa gjør det mig ondt at maatte svare, at Aarsagen er, at Justitsministeriet uforvarende begunstiger Apothekerne paa Befolkningens Bekostning.

Beviset er mig ikke vanskeligt. Ministeriet faar nemlig hvert Aar tilsendt til Approbation den af Sundhedskollegiet udarbejdede Medicinaltaxt. Meningen hermed kan jo kun være, at det skal paase, at Befolkningens Interesser ikke gaas for nær, at Priserne ikke ere for høje, og det burde se en dobbelt Opfordring til en indgaaende Kritik deri, at Publikum intet Valg har, men maa betale de Priser, det approberer, og deri, at det er Apothekerne i Sundhedskollegiet, altsaa Folk, der er stærkt interesserede i høje Priser, som har Hovedandelen i Taxtens Udarbejdelse.

Nødvendigheden af en saadan Kritik maa Justitsministeriet imidlertid ikke have Øje for. I hvert Fald approberer det Aar efter Aar en Taxt, der er udarbejdet uden Spor af Hensyn til Befolkningens Betalingsevne, men efter Sigende alene med det Formaal, at selv den mindste Apotheker skal kunne bestaa ved den; selv den, hvis Virksomhed er saa lille, at kun en ringe Brøkdel af hans Tid optages af den. Jeg har i »Nationaløkonomisk Tidsskrifts« Majhæfte 1884 paavist, at de mindre Landapothekere aldeles ikke behøver den høje Taxt, men meget godt kunde bestaa, selv om den nedsattes betydeligt, idet de kunde supplere deres Indtægt med Udbyttet af en Kjøbmandshandel, som de kunde drive som Biforretning, og naar man ikke benytter en saadan Udvej, saa er det naturligvis fordi den høje Taxt, foruden at sætte de smaa Apothekere i Stand til at leve uden

videre Arbejde og af en lille Omsætning, bringer de større en kolossal Indtægt — og det er sikkert Hovedgrunden.

At tilvejebringe en Forandring til det bedre i disse Forhold er for Tiden kun Bestyrelserne for Sygekasserne i Stand til. Naar de blot vil, har de det i deres Magt at befri deres Medlemmer for den uretfærdige Skat, de nu maa svare til Apothekerne, og det ved saa nemt et Middel, som at danne Forbrugsforeninger.

Enhver kjender den Grundtanke, som Forbrugsforeningerne hviler paa: nemlig at undgaa visse Fornødenheders Fordyrelse af Detailhandleren, idet man gjør sine Indkjøb i Fællesskab og i saa stor en Maalestok, at man kan henvende sig direkte til Storhandlen eller Fabrikanten. De saaledes til en gros Priser indkjøbte Varer fordeles blandt Medlemmerne efterhaanden som de faar Brug for dem. Denne Fordeling besørges af en Medhjælper, der for dette Arbejde og for at føre Foreningens Regnskab lønnes med visse Procent af de fordelte Varers Værdi. Fordelingen sker sædvanligvis kun mod kontant Betaling, dog ikke til de Priser, Varerne er indkjøbte til, men til de gangbare Detailpriser. Forskjellen mellem disse to Priser, som uden Foreningens Mellemkomst vilde være tjent af Detailhandleren, kommer nu Medlemmerne tilgode og udgjør netop det tilsigtede Overskud, og det fordeles da aarligt blandt Medlemmerne, efter at Foreningens Omkostninger er afholdte.

I Hovedsagen maa medicinale Forbrugsforeninger virke paa samme Maade; i Enkelthederne er derimod

adskillige Afvigelser nødvendige, hvad jeg skal søge at vise, idet jeg nu gaar over til Sagens Detailler.

Allerede det første Skridt, selve Dannelsen af en medicinal Forbrugsforening, giver Anledning til Omtale. Medens det jo nemlig ellers er en god, gammel Regel at begynde i det smaa, er det indlysende, at dersom en medicinal Forbrugsforening ikke skal blive et dødfødt Foretagende, maa der fra første Færd skaffes den en saa stor Omsætning, at den ikke alene bærer sig, men strax opfylder sit Formaal: at virke besparende. Hvorledes skulde man ellers kunne vente yderligere Tilslutning og Fremgang? Ingen bryder sig dog om at blive Medlem af en Besparelsesforening, som ikke virker besparende! Jeg maa derfor fraraade at oprette medicinale Forbrugsforeninger paa den Maade, andre Foreninger hyppigt stiftes paa, nemlig ved at en mindre Kreds af Enkeltmænd gjør en Begyndelse og haaber paa Tilslutning efterhaanden. Det vil uundgaaelig føre til Skuffelse og skade Sagen for lange Tider, dersom man begynder i for lille en Maalestok, idet man nemlig da ikke alene ikke vil faa sin Medicin billigere, men dyrere end paa Apotheket, fordi de Udgifter, som kun i ringe Grad forandrer sig, hvadenten Foretagendet er stort eller lille, f. Ex. til Lønninger, Husleje, Forrentning, Belysning o. s. v., naturligvis fuldstændigt vil opsluge den Bruttofordel, som indvindes.

Hvis man giver mig Medhold heri — og man vil vanskelig kunne andet — saa vil man ogsaa give mig sin Tilslutning, naar jeg foreslaar, at Grundlæggelsen og Driften af en Forbrugsforening for Kjøbenhavn besørges af samtlige Sygekasser i Forening eller dog af saa mange af dem som muligt, selvfølgeligt med

deres Generalforsamlingers Samtykke. Paa denne Maade opnaas, at Forbrugsforeningen strax faar en saa stor Tilslutning, at dens Opgaves Gjennemførlighed fuldtud er sikret og desuden at den bliver en i enhver Henseende sund og solid Institution.

Naar Foreningens Grundlæggelse er vedtagen, er det næste vigtige Skridt: Antagelsen af en Leder. Farmacevt maa han naturligvis være og en anerkjendt dygtig Mand, ellers faa Medlemmerne og navnlig de kvindelige let Fordom mod Foreningens Medicin, og er den først vakt, er den ikke let at udrydde. Men hvorfor skulde en passende Personlighed ikke kunne findes? Foreningen vil utvivlsomt faa Raad til at lønne godt, af hvilken Grund virkelig dygtige Ansøgere heller ikke vil udeblive, og det saa meget mindre, som Medhjælperne paa Apothekerne ikke er forvænte med høje Gager. Men foruden den Grund, der ligger i Ønsket om at knytte en dygtig Mand til sig, har Foreningen en Humanitetsgrund til at lønne godt, nemlig for at holde den Paagjældende skadesløs, fordi han, ved at træde i dens Tjeneste, ganske sikkert lægger sig saaledes ud med de ledende Mænd i Farmacien, at enhver Udsigt til nogensinde at opnaa personligt Apothekerprivilegium er ham afskaaren.

Det er Skik, at Forbrugsforeninger lønner deres Uddelere med visse Procent af Omsætningens Beløb. Det er en anbefalelsesværdig Lønningsmaade, fordi den, i Modsætning til fast Løn, bringer Uddeleren til at interessere sig for Omsætningens stadige Forøgelse. Endnu bedre vilde en Andel i Nettobesparelsen være, fordi denne Lønningsmaade paa engang bibringer Interesse for Tilvejebringelsen af den størst mulige Omsæt-

ning og den størst mulige Sparsommelighed i Driften. Et af Systemerne bør man benytte, men naturligvis ikke før man efter nogen Tids Virksomhed har faaet saameget Begreb om Omsætningens Omfang, at Lønnens Størrelse ikke fastsættes i Blinde. Foreløbigt maa man altsaa enes om en fast Løn.

Jeg vil ikke opholde mig længe ved Valget af Lokale. Jeg formoder, at den vordende Bestyrelse, indtil den har vundet nogen Erfaring, nøjes med et Officin, som den fornuftigvis lægger i den Bydel, der tæller de fleste Medlemmer. Senere gaar den over til Anlæggelsen af Udleveringssteder eller maaske endog af selvstændige Anstalter i andre Bydele. I Forbigaaende bemærket vilde megen Tid spares for Medlemmerne, dersom Udleveringsstederne samtidig var Lægestationer, hvorved der desuden kunde tilvejebringes en fortrinlig Kontrol med, at Recepterne ikke expederedes for Uberettigede.

De af mine Læsere, der er bekjendte med mit Indlæg i »Nationaløkonomisk Tidsskrift« ifjor, vil erindre, at jeg anslog den Sum, der vilde medgaa til en fuldstændig Etablering af en Forbrugsforening, til ikke over 8000 Kr. Man har ytret Tvivl om Muligheden af at kunne nøjes med et forholdsvis saa ringe Beløb og man har henvist til, hvilke kostbare Inventarier og Bygninger Apothekerne benytte. Jeg kan ikke her bevise, at jeg har Ret; det vilde medtage altfor lang Tid og nødvendiggjøre Omtale af altfor mange Detailler, som det vil være mere passende at gjemme til Underholdning for et eventuelt Udvalg til Sagens Undersøgelse. Jeg maa her nøjes med at forsikre, at 8000 Kr. er fuldkommen tilstrækkeligt, forudsat man indtil vid-

ere vil nøjes med lejede Lokaler, beskedne, men naturligvis tilstrækkelige til selve Institutionen. Om en samtidig Indretning af Embedsbolig og lignende Luxus kan der selvfølgelig ikke være Tale.

Jeg kommer nu til det vigtige Spørgsmaal, hvorledes Medlemmerne skal erstatte Foreningen, hvad der fordeles mellem dem. I de hidtil bestaaende Forbrugsforeninger er Fremgangsmaaden, som bekjendt, den meget ligefremme, at Medlemmerne betaler Varerne kontant ved Modtagelsen. Denne Afviklingsmaade kunde naturligvis ogsaa godt bruges i en medicinal Forbrugsforening, men hvis man valgte den, gav man jo samtidigt Afkald paa de uvurderlige Goder, som ethvert Medlem af en Sygekasse har lært at skønne paa, først og fremmest det, at man, naar man er hjemsøgt af Sygdom, og Fortjenesten er ringe eller slet ingen, kan faa de nødvendige Lægemidler uden at behøve at staa med Pengene i Haanden og uden at paadrage sig Gjæld eller Tab af borgerlige Rettigheder. Dernæst det, at det Kontingent, man betaler for at opnaa denne Fordel, er langt mindre end hvad en Sygs Udgifter til Medicin i Gjennemsnit beløber sig til, fordi Udgiften jo ikke bæres af de Syge alene, men fordeles over samtlige Medlemmer. Da endelig den Ordning, at Udgifterne afholdes af Sygekasserne, og at disse igjen faar dem erstattede af Medlemmerne i Kontingentet, ingen anden Forandring medfører i Sygekassernes Organisation, end at de faar Mellemregning med deres egen Forbrugsforening, i Stedet for med Apothekerne, saa forekommer det mig, at alt taler for at vælge denne Ordning.

Tilbage bliver Spørgsmaalet, hvorledes Sygekasserne bør afregne deres Mellemværende med Forbrugsfor-

eningen. Det kan ske paa to højst forskjellige Maader, af hvilke den ene i Principet er ganske overensstemmende med den, jeg foreslog at anvende overfor Medlemmerne. Den bestaar altsaa deri, at enhver Sygekasse for hvert Medlem, den tæller, betaler Forbrugsforeningen et Gjennemsnitsbidrag, hvis Størrelse udfindes ved at dividere Forbrugsforeningens hele Medlemsantal ind i Summen af dens samtlige Udgifter.

Den anden Fremgangsmaade er, at Forbrugsforeningen beregner Lægemidlerne efter Apothekertaxten og belaster hver enkelt Sygekasse, for hvad der uddeles netop til dens Medlemmer. Naar Aarsregnskabet er afsluttet, og det er udfundet, hvor mange Procent der er indvundne i Besparelse paa hver Krone, der er omsat, saa godskrives der hver Sygekasse det Beløb, der er indvundet paa Omsætningen netop med den.

Uagtet denne sidste Fremgangsmaade, som man vil se, i Systemet er modsat den, jeg anbefalede at anvende overfor de enkelte Medlemmer, giver jeg den dog Fortrinet og det uden at gjøre mig skyldig i nogen Inkonsekvens, idet Formaalene er forskjellige.

Medens det jo nemlig netop er Opgaven overfor de enkelte Medlemmer at forebygge de Indgreb i deres økonomiske Forhold, som Sygdom maatte foraarsage, ved at fordele Byrden saa ligeligt, at den ikke trykker nogen særligt, saa er Sygekasserne derimod interesserede i at erfare, om Gjennemsnitsforbruget af Medicin pr. Medlem er forskjelligt i de forskjellige Kasser. Maaske ved man allerede, at dette er Tilfældet; hvis ikke, vil det utvivlsomt vise sig, dersom Forbrugsforeningen beregner hver Sygekasse, hvad netop dens Medlemmer har faaet, og det vil da være den Bestyrelses Opgave, hvis

Kasse arbejder for dyrt, at udfinde Aarsagen til Uligheden, og eventuelt indføre en større Økonomi. Desuden opnaar man ved den Fremgangsmaade, jeg giver Fortrinet, nøjagtigt at se, hvad man har sparet ved at holde sig borte fra Apothekerne, hvilken Oplysning, opmuntrende som den er til fortsat Virksomhed, paa den anden Maade ganske vilde gaa tabt.

Efter at jeg nu har udviklet mine Anskuelser om Hovedpunkterne, er der en hel Række Bipunkter, som jeg ønsker at henlede Opmærksomheden paa.

Et af disse er Spørgsmaalet om Lovligheden af medicinale Forbrugsforeninger. Jeg har egenlig allerede udtalt mig saa fyldigt om det i »Nationaløkonomisk Tidsskrift« ifjor, at jeg ikke véd noget nyt at tilføje, og jeg skal derfor, idet jeg forøvrigt henviser til min Artikel, kun minde om, at Resultatet af mine Undersøgelser var, at kun det kan anses for ulovlig Tilberedning eller ulovligt Salg af Medicin, som sker for Vindings Skyld. Med andre Ord: der maa have fundet et Salg af Medicin Sted; der maa have været en Sælger, der har overdraget en Kjøber et Lægemiddel, for at en Overtrædelse af Medicinallovgivningen kan siges at være sket, og, som bekjendt, har Begreberne Kjøb og Salg intet med en Forbrugsforening at skaffe. Den sælger intet og dens Medlemmer kjøber hos den intet. I den foregaar kun en Fordeling..

Der rettedes kun et eneste Angreb paa denne min Opfattelse, og betegnende nok fremkom det fra Apothekernes juridiske Konsulent, Hr. Højesteretsadvokat, Dr. Hindenburg, der imidlertid ikke havde bedre Argumenter mod mig end mangelfulde Citater af Lovgivningen. Men medens jeg saaledes kun fandt en eneste Angriber,

skortede det mig ikke paa Meningsfæller. Kort efter at jeg havde fremsat min Anskuelse, blev den tiltraadt af flere meget ansete Jurister, af hvilke nogle udtalte deres Tilslutning offentlig, og i den seneste Tid er den endvidere bleven godkjendt af en Domstol, idet en Sag, der var anlagt ved Kolding Herreds Ret mod »Vesternebel og Omegns Forbrugsforening« for formentligt ulovligt Salg af Medicinalvarer fik det Udfald, at Foreningen blev frikjendt og Omkostningerne paalagte det Offentlige, idet Dommeren udtrykkeligt udtaler, at Frifindelse maa blive en Følge af, at intet Salg har fundet Sted, men kun en Fordeling, og at kun Salg er strafbart.

Denne Dom vil blive appelleret af det Offentlige, og man kan være forvisset om, at Apothekerne ingen Anstrengelse og ingen Udgift vil spare for at værne om deres Interesser, og det kan man heller ikke undres over, naar man ser Sagen fra deres Standpunkt. Men heller ikke vi, der interesserer os for Oprettelsen af en medicinal Forbrugsforening, vil være uvirksomme! Jeg føler mig forvisset om, at ingen Forbrugsforening og ingen Sygekasse, den være nok saa lille, vil undlade at yde sit Bidrag til, at denne Sag føres igjennem til Sejr for os, thi Retten er paa vor Side, og den kan vindes, og det bør vel erindres, at Sagen ikke angaar »Vester-Nebel Forbrugsforening« alene, men alle Landets Forbrugsforeninger, ja mere endnu, den angaar hele Befolkningen, og det bør endvidere erindres, at den Dag, den vindes, har Apothekernes Privilegier faaet Grundskuddet, og Begyndelsen er gjort til at befri Befolkningen for en Skat paa langt over 2 Millioner Kr. om Aaret.

Men det er ogsaa kun Begyndelsen, der er gjort. Den Anskuelse, som jeg har hørt flere udtale, at Apothekerne vil give Kjøb og nedstemme deres Priser, saasnart en Forbrugsforenings Tilværelsesret blot er fastslaaet, kan jeg aldeles ikke tiltræde, ja jeg betænker mig ikke paa at betegne den som en Illusion. Apothekerne besidder ikke Blik for, at den letteste og virksomste Maade at umuliggjøre en Medbejler Livet paa er at acceptere hans Politik. De vil tværtimod begynde med udadtil at le ad Forbrugsforeningen og indadtil at harmes over den, men iøvrigt ved Fastsættelsen af deres Priser ignorere den, indtil den har naaet et saadant Omfang, at deres Omsætning umiskjendelig er formindsket derved. Saa vil de maaske begynde at give langsomt efter, forsaavidt Forrentningen af deres kolossalt kostbare Privilegier tillader dem det. Men lod man sig saa af en saadan Prisnedsættelse forlede til at anse Forbrugsforeningen for overflødig og derfor nedlagde den, saa vilde man hurtig gjøre den bedrøvelige Opdagelse, at man paany befandt sig i det gamle Uføre. Er denne min Anskuelse rigtig, og jeg har mange Grunde til at tro, at Tiden vil give mig Ret, saa bliver en velledet Forbrugsforening ikke overflødig, før den i den Grad har undermineret Apothekernes Stilling, at Staten maa træde til og afløse baade dem og Forbrugsforeningen eller rettere Forbrugsforeningerne, for der kommer nok flere, med en tidsvarende, hele Samfundet tilfredsstillende Institution.

Jeg har af Tilhængere af Fordringen paa gratis Medicin hørt den Indvending fremsat mod mit Forslag, at det vilde forsinke Virkeliggjørelsen af dette deres Ideal. Intet er urigtigere! De, der hylder denne Tanke,

burde netop af al Kraft støtte mit Forslag, thi en Forbrugsforenings Oprettelse betyder netop deres Fordrings Realisation, og det hvadenten Staten senere maatte overtage den eller ej. Thi hvad andet vil det vel sige, at Staten uddeler gratis Medicin, end at den leverer den til Produktionsprisen, som betales i Form af en til Værdien nøjagtigt svarende Forhøjelse af Skatterne? og hvad andet gjør Forbrugsforeningen end ligeledes at levere Medicinen til Produktionsprisen, som betales i Form af et til Værdien nøjagtigt svarende Kontingent. Staten vil ikke kunne producere billigere end Forbrugsforeningen og denne paa den anden Side heller ikke billigere end Staten.

Men der er endnu et Moment, der burde bevæge Tilhængerne af Fordringen paa gratis Medicin til at støtte mit Forslag, selv om det ikke fuldt ud opfyldte deres Ønsker, og det er, at de aldrig vil se deres Fordring gjennemført, dersom de ikke vil benytte Forbrugsforeningen som det, den er: et Tvangsmiddel og et Gjennemgangsled. Jeg mener at have bevist, at en i stort Omfang benyttet Forbrugsforening absolut maa bringe Apothekerne i den Situation, at Regeringen tvinges til at tilvejebringe en ny Ordning, og er man med mig enig om, at den uden Tvang intet gjør, og kan man, hvad jeg bestemt paastaar, ikke paavise noget bedre Middel, hvorfor saa vrage det, der ubetinget fører til Maalet?

Efter denne Redegjørelse haaber jeg, at det vil erkjendes:

1) at en Forbrugsforening er et hensigtsmæssigt Middel for dens Medlemmer til at undgaa Apothekertaxtens høje Priser;
2) at en Forbrugsforening er et udmærket Surrogat for en Statsordning, der jo ikke kan skaffes, saalænge Lovgivningsvirksomheden stagnerer;

og 3) at en Forbrugsforening yder ikke alene sine Medlemmer, men hele Samfundet en betydelig Tjeneste ved sin Evne til at hidføre saadanne Tilstande blandt Apothekerne, at selv en uvillig Regering tvinges til at forsøge at tilvejebringe en tilfredsstillende Ordning.

Men en Forbrugsforenings gode Egenskaber er ikke udtømte hermed. Ogsaa en Sagen velvillig Regering er den ikke overflødig, men vil tvertimod kunne yde den betydelig Støtte, og det hvadenten en saadan Regering vil løse Apothekerspørgsmaalet ved at reducere Sundhedskollegiets Medicinaltaxt, eller ved at indløse Privilegierne, hvilke tvende Veje begge føre til det samme Maal.

Den første af disse Udveje er den mest rationelle, men den Regering, der vil betræde den, maa naturligvis have noget at henvise til, naar den vil forkaste Sundhedskollegiets Prisansættelser og forlange Nedsættelser. Foreligger imidlertid en Forbrugsforenings Regnskaber, og viser disse, at Medicin kan leveres langt billigere end til Kollegiets Priser, saa kan man jo ikke tænke sig bedre Grundlag for en Regerings Fordring.

Vælger Regeringen den anden Udvej, at indløse Privilegierne, saa er Forbrugsforeningen til ikke mindre Nytte. Opgaven er i saa Fald kun at vente med Indløsningen, til Foreningen efter flere eller færre Aars velledet Virksomhed har forvandlet Apothekernes Kunder til sine tilfredse Medlemmer. Samtidig med at Apothekernes Kundekreds aftager, svinder nemlig Privilegiernes Værdi ind, og den Dag vil komme, paa hvilken de over 20 Millioner Kr., de nu repræsenterer, ere smeltede sammen til en meget beskeden Sum. Da,

men ogsaa først da, bør Staten overtage Privilegierne, thi ingen, der ikke er Privilegieejer eller Prioritetshaver i et saadant, kan vel for Alvor mene, at Samfundet til evig Tid skulde fordyre sin Medicin med Forrentningen af den før nævnte kolossale Sum, som Privilegiernes Indløsning nu vilde koste, og som hverken repræsenterer objective Værdigjenstande eller opsparet Arbejde, men kun en af Staten sanktioneret Ret til at tage ublu Priser.

Men! ville nogle Læsere maaske udbryde, vilde det ikke være en Uretfærdighed mod Apothekerne paa denne Maade at tilintetgjøre Værdien af deres Privilegier, som mange af dem har betalt umaadeligt højt og som maaske udgjør mere end deres Formue. Jeg kan berolige saadanne Frygtsomme. Hvorledes gaar det andre Samfundsklasser, naar den Tjeneste, de yder, ikke længere staar i Forhold til den Løn, de nyder? Jeg vil spørge selv den Samvittighedsfuldeste, om han kan se nogen Uretfærdighed i, at samtlige en Handlendes Kunder forlader ham og derved ødelægger hans Forretning, naar de kan blive betjente fordelagtigere paa anden Maade. Selvfølgeligt vilde det ikke blot ikke være uretfærdigt, men endog de Paagjældendes økonomiske Pligt mod dem selv. Men naar det ikke er en Uret mod Ejeren af en Forretning, hvis Værdi dog som Regel er en Frugt af personligt Arbejde, saa er det naturligvis endnu mindre en Uret mod Ejerne af Privilegierne, hvis Værdi kun er tilvejebragt ved en gjennem en Række af Aar fortsat Uret mod Befolkningen, og jeg mener derfor, at Tilintetgjørelsen af Privilegiernes Værdi ikke er en Uret mod Apothekerne, men derimod betyder, at en gammel Uret mod Befolkningen gjøres god igjen.

Udviklingen af Kjøbenhavns materielle Hjælpekilder og Tilvæxten i dens Folkemængde.

Indlednings-Foredrag i »Nationaløkonomisk Forening«

af

V. Falbe-Hansen.

Statistiken fortæller os, at Kjøbenhavns Folkemængde ingensinde har været i saa stærk Tilvæxt, som i de sidste 15 Aar. Byens Befolkning var den 1ste Februar 1885, naar Forstæderne medregnes, 329,460 Individer. Den 1ste Februar 1870 var Folkemængden 204,943; i de mellemliggende 15 Aar er den voxet med 124,517 Indv. Det er en aarlig Tilvæxt af 8300. Og Fremgangen bliver stærkere og stærkere saa at Tilvæxten i de sidste 5 Aar har været 11,227 aarlig. Kjøbenhavns Tilvæxt i et enkelt Aar var altsaa større end hele Folkemængden i de betydeligste af de omliggende Kjøbstæder (Helsingør har f. Ex. kun en Befolkning af 8978 Indv., Roskilde 5893, Kjøge 3122).

Det er ikke engang nødvendigt at have Statistikens bestemte Tal for at vide, at Kjøbenhavn er i en meget stærk Tilvæxt. Enhver, der færdes noget omkring i Byens Udkanter, ser, hvorledes Byen voxer ud i Landet;

i en eneste Sommer rejses hele Gader, lange Rækker af 5—6 Etages Huse, der hurtig blive befolkede. Kjøbenhavns og Frederiksbergs Assurancesum for Bygninger var i 1870 242 Mill. Kr. og i 1884 var den 441 Mill. Kr.; Byens Tilvæxt i Udstrækning holder ikke alene Skridt med Befolknings-Tilvæxten, men er endnu større end denne. I 1876 kom der i Gjennemsnit $51,_3$ □-Al. Etage-Areal paa hvert Individ af Kjøbenhavns Befolkning, men 1883 kom der $55,_7$ □-Al. pr. Individ. En saa stærk Udvikling kan ikke andet end vække Forundring. Man finder vel en lignende Fremgang i adskillige andre af Europas større Byer, men det er dog ikke i alle Lande det almindelige, og desuden, hvad der er naturligt for et stort Lands Byer, behøver ikke at være det for et lille Lands Hovedstad, der allerede forud var uforholdsmæssig stor i Forhold til Landets Størrelse og bliver det bestandig mere og mere.

Forundringen over Kjøbenhavns Fremgang i den nyere Tid bliver endnu større, naar man sammenligner den med Fortiden. I hele den første Halvdel af dette Aarhundrede voxede Kjøbenhavn meget lidt. I Aaret 1801 var dens Folkemængde 101,000 Indv. (excl. Frederiksberg etc.), i 1850 var dens Folkemængde 129,600 Indv. I et halvt Aarhundrede tiltog Byens Folkemængde ikke mere end den nu voxer i 2 à 3 Aar. Assuranceværdien af de faste Ejendomme i Kjøbenhavn var ved Aarhundredets Begyndelse (Aar 1813) ca. 100 Mill. Kr., i Aaret 1850 var Assuranceværdien 120 Mill. Kr. Her var Tilvæxten altsaa endnu mindre end i Folkemængden; det var den Gang næsten en Sjældenhed, at nye Huse bleve opførte, Aar efter Aar forblev Byens Udseende og Udstrækning i det Væsentlige uforandret. Tilvæxten i

Byens Assuranceværdi var i et halvt Aarhundrede ikke synderligt større end den nu kan være i et eneste Aar. Ind i 1850erne begyndte Byen at gaa bedre frem, men det gik dog i Sammenligning med nu langsomt for sig; kun i en kort Periode, i Aarene 1855—58, gik det raskere, men snart efter faldt Byen tilbage i det gamle langsomme Tempo, og det vedblev indtil nogle Aar efter 1864, først da begyndte der ret at komme Fart i Byens Udvikling. Intet Under, at de Ældre blandt os, som have set og levet sig ind i Stilstands-Forholdene før 1850, og som mindes, hvorledes den raske Fremgang i Aarene 1855—58 endte med Forskrækkelse, at de ryste paa Hovedet af den stundesløse Fremgang i Nutiden, og at man saa ofte hører Tvivl, om denne virkelig er solid og naturlig, om den kan vedblive eller om den ikke snarere maa slaa over i Tilbagegang. Man hører jevnligen rejst det Spørgsmaal: hvor kommer de Mennesker fra, som skal bebo alle disse nye Huse, og hvad leve de af, hvor er det materielle Grundlag for Kjøbenhavns Tilvæxt?

Hvor Menneskene komme fra er let nok at svare paa. Dels er det Overskud af Fødsler over Dødsfald, dels Indvandrings-Overskudet. I Aaret 1880 var af Kommunen Kjøbenhavns 234,850 Beboere de 107,331 fødte udenfor Kommunen. I de fem følgende Aar voxede Byens Befolkning med 45,000 Indv., deraf skyldtes kun $^2/_5$ Fødselsoverskudet, men $^3/_5$ skyldtes Indvandringens Overskud over Udvandringen. Omtrent Halvdelen af Befolkningen er altsaa indfødte Kjøbenhavnere, omtrent Halvdelen ere Indvandrere, mest fra Provindserne, men ca. 20,000 ere Udlændinge, mest Svenske.

Langt vanskeligere og mere omfattende er Spørgsmaalet om, hvad disse Mennesker leve af.

For en stor Del leve Kjøbenhavnerne af hverandre. Den ene arbejder for den anden, de sælge og kjøbe indbyrdes, og en stor Del af Befolkningens Fornødenheder tilvejebringes paa denne Maade. Denne Indtægtskilde voxer selvfølgelig med Befolkningen, thi jo flere Beboere, der er i Byen, desto flere er der ogsaa at arbejde for og faa Fortjeneste af.

Men der bruges jo ogsaa meget, der indføres udefra. Vi faa Korn, Smør, Kjød, Flæsk, Uld, Brænde og mange andre Ting fra Landet; Manufakturvarer, Kolonialvarer, Kul, Jern m. m. fra Udlandet. Alt dette maa betales med Export fra Kjøbenhavn; med Export af Varer og med Tjenester, som udrettes for andre end Byens egen Befolkning, eller ogsaa med Renter, der drages til Byen af Kapitaler, anbragte udenfor den, eller maaske endelig ved at trække paa Fremtiden, ved at gjøre Gjæld. Spørgsmaalet er altsaa: hvorledes skaffer Kjøbenhavn Midler til at betale dette Forbrug udefra, hvilke ere de Kilder, hvorfra disse Midler komme, og ere de voxede i Forhold til Befolkningens Forøgelse og den større Luxus og Velvære, som nu hersker?

Disse Spørgsmaal kunne ikke besvares paa helt fyldestgjørende Maade, thi de statistiske Oplysninger om Kjøbenhavns Virksomhed, Indtægt og Formue ere meget ufuldkomne. Navnlig er der et Hovedpunkt, der helt mangler, det er en Industristatistik. Vel har man nu fra Kjøbenhavns statistiske Bureau faaet en Række vigtige Oplysninger om Byens industrielle Virksomhed, men for at kunne oplyse noget om dennes

Fremgang, maatte man have tilsvarende Oplysninger om Stillingen i tidligere Tid, og saadanne haves ikke. Men selv om man derfor ikke kan klare det hele Spørgsmaal, saa kan man dog yde nogle Bidrag til dets Belysning. Man kan ved en Betragtning af Samfundsudviklingen her i Landet finde de Aarsager, som have været virkende til at bringe Kjøbenhavn op. og man kan tildels eftervise dette i store Træk ved Statistikens Hjælp.

Kjøbenhavns Indtægtskilder udefra falder i 3 Hovedgrupper: Kjøbenhavn som Hovedstad, Kjøbenhavn som Forretningsplads, og Kjøbenhavn som Indvandringsby og Forlystelsesby.

I sin Egenskab af Hovedstad har Kjøbenhavn vigtige Indtægtskilder. Den er Hoffets og Central-Regjeringens Sæde og den er Landets største Garnisonsby. Der bor som Følge deraf en Mængde Personer her i Byen, der lønnes af Statskassen. Staten drager i Form af Skatter og paa anden Maade Penge til sig, og en ikke ringe Del af dem gives ud her i Byen til Lønninger, til Bestilling af Arbejder, der udføres her, osv. Som Hovedstad er Byen ligeledes Opholdssted for fremmede Diplomater, Konsuler o. l.; det fører Penge til Byen fra Udlandet. Kjøbenhavn er dernæst Universitetsby og dermed tillige den Plads, hvor det meste af den højere Undervisning i forskjellige Retninger er samlet; det drager en Mængde unge Mennesker til, som faa deres Underhold af Penge, der sendes dem fra Provindserne; atter her er en Indtægtskilde, der udefra Landet flyder ind til Kjøbenhavn.

Som Hovedstad, Residents- og Universitetsby har Kjøbenhavn altsaa betydningsfulde Indtægter; men ere

disse Indtægter større end før? Bestemt kan man ikke se det, da Folketællingerne, der skulde afgive det vigtigste Materiale til Bedømmelsen heraf, ikke ere ganske ensartede og heller ikke tilstrækkelig specificerede. Saavidt man kan se, er Antallet af Stats-Embedsmænd, der opholder sig i Kjøbenhavn, ikke voxet i de sidste 20 Aar og deres Gager ere, som bekjendt, heller ikke synderlig højere end forhen. Antallet af Bestillingsmænd i lavere lønnede Poster er voxet, men paa den anden Side er Garnisonen nu adskilligt mindre end før 1864. Som Universitetsby har Kjøbenhavn noget større Indtægter end før, thi Antallet af Studerende er voxet, men om dette kan synderlig mere end opveje Tilbagegangen som Garnisonsby, er tvivlsomt.

De statistiske Oplysninger, man har om Kjøbenhavn som Hovedstad og Universitetsby m. m., ere saaledes vel noget vage, men det kan man dog se af dem, at om der end muligen har været nogen Forøgelse i de Indtægter, Byen paa denne Maade faar, saa har denne Forøgelse i hvert Fald været ringe, og det er ikke paa den, at Byens Fremvæxt i de sidste 20 Aar har kunnet støtte sig.

Kjøbenhavn som Forretningsby. I hele Frederik den VI.s Regjeringstid som Konge stod Kjøbenhavns Forretningsliv paa et meget lavt Standpunkt. Industrien var kun Haandværk og Handelen kun Detailhandel samt Handel med det nærmeste Opland. Sidst i 40erne begyndte et større Forretningsliv at røre sig; Fragtfarten paa Middelhavet kom bedre op, der knyttedes nye oversøiske Forbindelser, kjøbenhavnske Handelshuse drog en Del af Handelen paa de danske Provindser til sig, Handelen med Syd-Sverige begyndte

og der blev anlagt enkelte større Fabriker her i Byen. Men det var dog alt kun svage Begyndelser. Fra 1848 til 1857 gik det adskilligt raskere frem, men Krisen i 1857 bragte en Standsning. Det var først efter 1864, at Kjøbenhavn begyndte at faa en større Betydning som Forretningsplads. Det ser for en løselig Betragtning lidt underlig ud, at et Lands Hovedstad først faar større Betydning som Forretningsplads efter at Landet har mistet en stor Del af sit Territorium og omtrent $^2/_5$ af sin Befolkning. Aarsagen hertil var en Række af tilfældig sammenstødende Omstændigheder. Det var de liberale Reformer, der vare gjennemførte i Frederik den VII.s Tid, men som nu først begyndte at vise deres fulde Virkning; det var dernæst Udviklingen af de moderne Kommunikationsmidler; det var Landbrugets Fremskridt og den forandrede Retning i Driften, som begyndte omtrent fra 1864; det var Omsætningen med Syd-Sverige, der fra 1864 tog et saa mærkeligt Opsving, og det var endelig Toldgrænsens Flytning i 1864. Det var fornemlig disse Omstændigheder i Forbindelse med en klog og energisk Benyttelse af Forholdene fra de ledende Mænds Side, der bevirkede, at Kjøbenhavns Betydning som Forretningsplads gik saa stærkt frem efter 1864.

De liberale Reformer, jeg i saa Henseende nærmest tænker paa, var først og fremmest Landboreformerne, fra Loven af 8de April 1851 til Loven af 19de Februar 1861; de dannede Afslutningen paa de store Landboreformer fra forrige Aarhundrede og bevirkede, at Bondens Velstand og Forbrugsevne forøgedes. Det var dernæst Frigjørelsen af den indenlandske og udenlandske Omsætning gjennem en Række af Lovbestemmelser:

Portkonsumtionens Ophævelse, Pastvangens Ophør, Næringsfrihedens Indførelse, Toldreformerne m. m. Og det var desuden en Mængde Foranstaltninger, som paa forskjellig Maade fremhjalp det moderne Forretningsliv, saaledes Rentens Frigjørelse, Oprettelsen af Kreditforeninger, og andre Pengeinstituter m. m. I lignende Retning som disse Reformer virkede Forbedringen af Kommunikationsmidlerne. Postvæsenets Reform efter de Rowland-Hillske Principer, Dampskibsfartens Udvikling, Telegrafnettets Udbredelse og fremfor alt Jernbanernes Anlæg gjorde Kommunikationen hurtigere, regelmæssigere og billigere og bragte Liv og Røre omkring i Landet.

Det var fornemlig i Tiden fra 1850 til 1864, at de nævnte liberale Reformer blev gjennemført, og det var ligeledes i dette Tidsrum, at det ny Kommunikations-System blev grundlagt, men det var først efter 1864, at de fulde Virkninger heraf viste sig; det tog nogen Tid, inden Befolkningen vænnede sig til, indlevede sig i den nye Ordning, og det var da ogsaa først efter 1864, at det nye Kommunikations-System og navnlig Jærnbane-Systemet blev gjennemført mere fuldstændigt. Den livligere Omsætning, som herved skabtes, var fornemlig til Fordel for Byerne og Bynæringen, for Handel og Industri, og det var den største Plads, Kjøbenhavn, Centralpunktet for de nye Kommunikations-Linier, der blev heldigst stillet.

Landbruget gik godt frem allerede fra 1847, men omtrent fra 1864 kom der til Fremgangen i Produktionens Størrelse endnu et Moment af stor Betydning, det var en forandret Retning i Produktionen. Fra nu af begyndte Landbruget, der før havde

været mer eller mindre Rovdrift, at blive en erstattende Drift, fra Kornsalgs-Bedrift gik Landbruget over til Kvægavls-Bedrift. Der har været rejst Tvivl om, hvorvidt denne Forandring var heldig for Landbruget, — for mit Vedkommende deler jeg dog ikke denne Tvivl —, men det er i alt Fald sikkert, at denne Forandring i Landbrugets Retning har været til Fordel for Byerne; thi den har forøget Landbrugets Bruttoindtægt og Produktionsomkostninger og dermed Omsætningen med Byerne. Ved Indførelsen af Erstatningsdriften og Kvægavlsbedriften er der kommen ny vigtige Artikler frem paa vort Marked, saaledes Foderstoffer og Handelsgjødning, Artikler, der har havt Betydning ikke alene for Byernes Handel, men ogsaa for deres Industri. Mølleindustriens Opkomst efter 1864 er saaledes bleven støttet af den højere Værdi, som Klidene har faaet, og forskjellige kemiske Industrier ere opstaaede som en Følge af den større Forbrug af Handelsgjødning. Endogsaa Roesukkerindustriens Fremgang staar i Forbindelse med den nye Driftsmaade, thi den er tildels betinget af den højere Kultur, som følger med Kvægavlsbedriften.

En særlig Virkning af de liberale Toldreformer har været Opkomsten af Handelen med Syd-Sverige. Før 1864 havde denne kun ringe Betydning, de strænge Toldbestemmelser var en Hindring. Men den danske Toldlov af 4de Juli 1863, den liberalere Retning, der i Sverige fulgte efter Afslutningen af den svensk-franske Handelstraktat i 1865, og forskjellige mindre administrative Foranstaltninger gjorde det mulig at udvide Omsætningen. Denne lettedes yderligere ved Dampskibsfartens Forbedring og i Løbet af den sidste Halvdel af 60erne og den første Halvdel af 70erne erobrede

Kjøbenhavn dermed et nyt stort og rigt Opland i Skaane og tilstødende Dele af Syd-Sverige.

Endelig var der endnu en Omstændighed, der begunstigede Kjøbenhavns Opsving efter 1864; det var selve Landets Formindskelse. Ved Hertugdømmernes Tab blev Toldlinien flyttet til Kongeaaen. Fabriksindustrien i Slesvig og Holsten, der før havde forsynet Kongeriget med flere vigtige Vareartikler, blev nu stillet lige med det øvrige Udland og maatte betale Told ved Indførselen. Det var en Lettelse for Industrien i Kongeriget, flere af de bestaaende Industrigrene, f. Ex. Sukkerraffinaderierne og Tobaksindustrien, udvidedes, helt nye kom frem eller fik først nu større Betydning, og der var endog adskillige Exempler paa, at Fabriker ligefrem overflyttedes fra Hertugdømmerne til Kongeriget. Det var fornemmelig Kjøbenhavn, der jo frembød de gunstigste Betingelser for den ny Industri, som fik Fordelen heraf.

Det var alle disse Omstændigheders sammentræffende Virken, der frembragte det Særsyn, at vor Hovedstads Forretningsliv først ret begyndte at røre sig kraftig efter 1864, efter at Statens Omraade var bleven formindsket.

Naar man vil forsøge med Talstørrelser at udmaale Størrelsen af det Opsving, som har fundet Sted i Byens Forretningsliv efter 1864, møder man strax to Vanskeligheder. Hele den industrielle Side af Byens Virksomhed kan man slet ikke belyse statistisk. Det er kun Omsætningen, hvis Størrelse kjendes. Og for dens Vedkommende er der den Vanskelighed, at Stoffet er saa overvældende stort og mangfoldigt, at det er umuligt i en kortere Fremstilling som denne at gaa

ind paa Enkelthederne. Man maa derfor nøjes med at anføre nogle Hovedtræk som i al Almindelighed illustrerer Tilvæxten i Byens Omsætningsmængde.

Kjøbenhavns Indførsel fra Udlandet og dens Udførsel af Landets Frembringelser har havt følgende Omfang (angivet i Millioner Centner):

Aar	1865—66	1870—71	1875	1880	1883
Indførsel:	7,8	10,3	14,0	17,6	24,4
Udførsel:	1,2	1,6	2,2	2,9	2,5

Kjøbenhavns Indførsel er altsaa i de sidste 20 Aar (Beretningen for 1884 er desværre endnu ikke publiceret) voxet til over det 3dobbelte og Udførslen af Landets Produkter over Kjøbenhavn er bleven godt og vel fordoblet.

Se vi derefter hen til Kjøbenhavns Omsætning med Indlandet, vil følgende Talstørrelser belyse dennes Tilvæxt.

Den Godsmængde, som ad Søvejen er bleven omsat mellem Kjøbenhavn og det øvrige Indland har været:

I Aaret	1865—66	210,000	Tons
—	1870—71	238,000	—
—	1875	266,000	—
—	1880	299,000	—
—	1884	339,000	—

det er en Fremgang af over 50%.

Endnu stærkere har Fremgangen været i Godstrafiken landværts, med Jernbanerne. Den udgjorde:

i Aaret	1865	1,946,000	Centner
—	1870	3,170,000	—
—	1875	5,754,000	—
—	1880	6,858,000	—
—	1883	8,273,000	—

Jernbanetrafiken er altsaa i det omhandlede Tidsrum naaet til over det 4dobbelte.

Kortfattede og summariske som disse Talstørrelser ere, forekommer det mig dog, at de paa afgjørende Maade vise, at Kjøbenhavns Omsætning for og med det øvrige Indland har været i vedvarende og stærk Stigen i de sidste 20 Aar. Aarsagerne til denne forøgede Trafik er dels, at Landets samlede Omsætning er voxet, dels at Kjøbenhavn har faaet en større Andel i denne voxende Omsætning.

Landets Omsætning er voxet. Velstanden er bleven større i alle Samfundsklasser, og med de større Indtægter er fulgt et større Forbrug. Jeg har ved en tidligere Lejlighed her i Foreningen angivet Resultatet af mine Beregninger om Nationalformuens Tilvæxt, og i en nær Fremtid vil der fra min Haand foreligge en udførligere Undersøgelse herom; jeg skal derfor ved denne Lejlighed ikke dvæle nærmere ved dette Punkt men derimod henlede Opmærksomheden paa et andet Forhold, nemlig den større Bevægelighed i Formuen. Den samme Formue, den samme Bedrift, medfører nu en større Omsætning end forhen, uanset om selve Bedriftens Netto-Udbytte ogsaa er bleven større. Det ligger i Arbejdets Deling mellem Erhvervene, i Bedrifternes større Specialisering. Haandværkeren f. Ex. I tidligere Tid var hans Arbejde mere omfattende, han bearbejdede Tingen mere fra første Færd af, som Raastof, indtil den var fuldt færdig. Nu er Arbejdet mere delt; en Industridrivende frembringer det halvfærdige Fabrikat, en anden gjør det færdigt. Paa den Maade voxer Omsætningen mere end Netto-Udbyttet. Vi finde det samme i vort vigtigste Erhverv, Landbruget, der jo

er Hovedbasis for al Kjøbstadvirksomheden her i Landet. Den gamle Bonde frembragte selv næsten alt, hvad han brugte. Gaarden gav Føde, Boligen byggede han for største Delen selv, og Klæder og Redskaber skaffede hans Husflid ham. Jeg har liggende for mig et Regnskab fra en Fæstebonde her i Sjælland fra Slutningen af forrige Aarhundrede. Det hele Beløb, Bonden den Gang kjøbte Varer for i Kjøbstaden var lidt over 30 Kr. om Aaret i Nutidens Penge, og den hele Omsætning udadtil, som Gaarden havde med Kjøb og Salg, var 380 Kr. Hvilken Forandring er der ikke sket heri?

Husfliden er ophørt; hjemmegjort Lærred og Vadmel er bleven afløst af Fabriks- og Haandværks-Produkter; Bonden kjøber sine Redskaber i Stedet for selv at forfærdige dem; af indførte Fødemidler bruges langt mere end før og til Gjengæld kan man sælge mere af Gaardens Frembringelser. Forhen var det Bondens Princip at gjøre sine Udgifter saa smaa som mulig, nu forøger han Produktionsomkostningerne og Udgifterne for derved at forøge Indtægterne. Den tidligere »Naturaløkonomi« er bleven afløst af »Pengeøkonomi« eller endog af »Kreditøkonomi«. Saavel Bedriften som hele Levesættet er bleven moderniseret. Ikke alene for Handelen, men ogsaa for Industrien har denne Forandring været af stor Betydning, thi Industrien er voxet derved, at Forbruget er blevet større og derved, at den er traadt i Stedet for »Husflid« og andet »Hjemme-Arbejde«. Jeg omtalte foran, at den samlede Omsætning, som en Fæstebondegaard foraarsagede ved Kjøb og Salg, var i Slutningen af forrige Aarhundrede 380 Kr. om Aaret. En tilsvarende Fæstebondegaard foranledigede i Tiden lidt efter 1840 en aarlig Omsætning af ca. 1500 Kr.,

og i Nutiden give den en aarlig Omsætning af 6,700. Paa samme Maade som det er gaaet med Fæstebønderne er det gaaet med de øvrige Landmænd og med de fleste andre Samfundsklasser. Velstanden er stegen og Omsætningen er stegen endnu mere end Velstanden.

Det er fornemlig i de sidste 20 Aar, at denne Udvikling er gaaet for sig, og det er de foran omtalte Reformer navnlig Kommunikationsvæsenets Forbedring, der har været Hovedgrunden dertil.

Kjøbenhavns forøgede Omsætning skyldes imidlertid ikke alene at Landets samlede Omsætning er voxet, men tillige at Kjøbenhavn har faaet en større Andel heri end forhen. Jeg skal i saa Henseende ikke gaa længere tilbage end til 1864, det er jo de sidste 20 Aar Talen nærmest er om. I Midten af 60erne udgjorde Kjøbenhavns Indførsel 45% af hele Landets Indførsel, i de næste 5 Aar voxer Kjøbenhavns Andel jævnt og regelmæssigt til lidt over 50% og paa dette Punkt har Kjøbenhavn siden holdt sig. I Danmarks Udførsel af indenlandske Frembringelser havde Kjøbenhavn i Midten af 60erne en Andel af 13%, den voxer gradvis saa at den i 1870 udgjorde 20% og i 1870—83 har den udgjort 30 à 34%. Det er atter her den bedre Kommunikation, som har været virksom. Dampskibe, Jernbaner og Telegrafer har forkortet Afstandene, har ligesom draget alt nærmere til Hovedstaden, og har derved bidraget til at trække Landets Omsætning over Kjøbenhavn, den store Plads, hvor de fleste og bedste Kommunikationslinier koncentreres og hvor alle Omsætningens og Produktionens Hjælpemidler ere fyldigst tilstede.

Lad os derefter se paa Kjøbenhavns Omsætning

udadtil. En Del af denne, nemlig Udførselen af Landets Frembringelser samt Indførselen er alt omtalt, tilbage staar Mellemhandelen og Fragtfarten, men disse kunne ikke helt holdes ude af den øvrige Omsætning med Udlandet, og denne maa derfor omhandles under Et.

Kjøbenhavns udenlandske Skibsfart havde følgende Omfang i

	Antal expederede Skibe	Omsat Godsmængde
Aar 1865—66	12,400 Skibe.	460,000 Tons Læster.
- 1870—71	13,800 —	488,000 — —
- 1875	17,300 —	727,000 — —
- 1880	21,500 —	935,000 — —
- 1884	24,400 —	1,239,000 — —

Den Godsmængde, der omsættes mellem Kjøbenhavn og Udlandet ad Søvejen, er i de 20 Aar 1865 til 1884 paa lidt nær bleven tre Gange saa stor, voxet fra 460,000 Tons til 1,240,000 Tons. Desuden har danske Skibe mere og mere fortrængt fremmede Skibe fra Farten paa Kjøbenhavn. I 1865 blev 76 % af den søverts omsatte Godsmængde besørget af fremmede Skibe; i 1869—70 besørgede de fremmede Skibe 71 % af Omsætningen, i 1875 besørgede de fremmede Skibe 66 % af Omsætningen, i Aaret 1880 57 % og i Aaret 1884 kun 51 %. De danske Skibes Andel i den udenlandske Skibsfart paa Kjøbenhavn er altsaa i dette Tidsrum voxet fra 24 % til 49 %. I 1865—66 omsatte de danske Skibe 115,000 Tons Gods i Fart mellem Kbhn. og Udlandet, men i 1884 omsatte de over 600,000 Tons Gods i denne Fart.

Om de kjøbenhavnske Skibes Fragtfart mellem fremmede Havne have vi kun meget ufuldkomne Oplysninger. Man ved fra Consular-Beretningerne, hvor-

mange danske Skibe der ankomme til fremmede Havne, men man ved ikke, hvormange af disse der høre hjemme i Kjøbenhavn, og man ved heller ikke, hverken hvor stor en Godsmængde, der er bleven omsat med de danske fragtfarende Skibe, eller hvor stort et Fragtbeløb de have opsejlet. Man kan derfor heller ikke udenvidere fra Tilvæxten i de til fremmede Havne ankomne danske fragtsejlende Skibe slutte til en tilsvarende Fremgang i vor Fragtfart. Uagtet Tallene saaledes ikke ere meget oplysende og maa anvendes med stor Forsigtighed, kan det dog maaske have sin Interesse her at anføre følgende:

Antallet og Størrelsen af danske Skibe, der ankom til og udgik fra fremmede Havne, fra og til andre fremmede Havne var:

i Aaret	1865	13,864	Skibe	med en samlet Indt.	af	1,407,000 T.
—	1870	10,857	do.	do.		1,542,000 —
—	1875	10,297	do.	do.		2,139,000 —
—	1880	12,508	do.	do.		2,611,000 —
—	1884	12,126	do.	do.		3,777,000 —

Et bedre Udtryk for Kjøbenhavns voxende Skibsfart faar man ved at se hen paa Størrelsen af den i Byen hjemmehørende Handelsflaade.

Denne udgjorde:

		Dampskibs	Sejlskibs	Ialt.
Aar	1865	4,000 Tons	40,000 Tons	44,000 Tons
—	1870	7,500 —	42,000 —	49,800 —
—	1875	31,600 —	40,000 —	72,200 —
—	1880	43,700 —	35,000 —	78,800 —
—	1884	76,000 —	25,000 —	101,000 —

Kjøbenhavns Handelsflaade er i disse 20 Aar bleven $2^1/_2$ Gang saa stor som før, og hvad der er af stor Betydning, det er Dampskibene, hvis Transportevne jo

er meget større end Sejlskibenes, som Tilvæxten skyldes. Sejlskibsflaaden er aftaget, men Dampskibsflaaden er voxet fra 4000 Tons til 76,000 Tons. Den saaledes forøgede Handelsflaade har fornemlig fundet Beskjæftigelse derved, at baade den indenlandske og den udenlandske Skibsfart er voxet, og derved at indenlandske Skibe mere og mere har fortrængt fremmede Skibe i Farten paa Kjøbenhavn.

At gaa ind paa Enkelthederne i Kjøbenhavns udenlandske Handel og Skibsfart vilde føre videre, end Formaalet er med dette Foredrag, jeg skal kun anføre nogle faa Data om Handelen med Sverige og med Nordamerika.

Kjøbenhavns Handel med Syd-Sverige begyndte allerede sidst i 40erne, men det var først efter Toldreformen i Midten af 60erne at den fik stor Betydning og at Syd-Sverige ligefrem blev Kjøbenhavns Opland. Nogle faa Talstørrelser ville vise i hvilken Grad Kjøbenhavns Omsætning med Sverige er voxet frem efter 1864.

I Aaret	1862	omsattes mellem Kbhvn.	og Sverige	32,000	T. G.
—	1865	do.	do.	88,000	—
—	1870	do.	do.	111,000	—
—	1875	do.	do.	182,000	—
—	1880	do.	do.	236,000	—
—	1884	do.	do.	293,000	—

Handelen med Sverige er saameget vigtigere for Kjøbenhavn, som den for en ikke ringe Del bestaar i Afsætning af Byens Fabriks- og Haandværksindustri samt i Detail-Omsætning.

Næstefter Omsætningen med Sverige er det Handelen og Skibsfarten fra de forenede Stater i Nordamerika, som i de senere Aar har bidraget mest til

Kjøbenhavns kommercielle Opsving. Jeg anfører til Oplysning herom de forenede Staters Omsætning med hele Kongeriget; men da denne Handel for den langt overvejende Del er samlet i Kjøbenhavn, vil det være tilstrækkelig oplysende.

Fra og til de forenede Stater i Nordamerika blev der:

	indført Varer for	udført Varer for
Aar 1874	4,5 Mill. Kr.	0,4 Mill. Kr.
— 1875	2,1 do.	0,1 do.
— 1876	3,9 do.	„ do.
— 1881	18,9 do.	1,6 do.
— 1882	11,9 do.	3,6 do.
— 1883	17,1 do.	3,8 do.

Man kan altsaa paavise Momenter i Danmarks økonomiske Udvikling, som forklare, hvorfor Forretningslivet i Kjøbenhavn er gaaet saa stærkt frem efter 1864, at det i væsentlig Grad har kunnet bidrage til, at bære den voxende Befolkning. Fremgangens Størrelse kan man vel ikke udtrykke fyldestgjørende ved statistiske Data, da Oplysninger om Industriens Udvikling helt mangle. Derimod kan man paavise, at den samlede Omsætning er voxet og voxet langt stærkere end Tilvæxten i Byens Folkemængde.

Endnu staar tilbage at omtale den Indtægt, Kjøbenhavn har udefra i Egenskab af Forlystelsesby og Indvandringsby.

Kjøbenhavn drager en stor Mængde Rejsende til sig, der snart i Forretningsanliggender, snart for at adsprede sig, opholde sig her i kortere Tid. Theatrene, Tivoli, Samlingerne o. l. ere kraftige Tiltræknings-

punkter, og Kommunikationsmidlernes Udvikling har gjort Rejsen lettere og billigere. Intet Under da, at de Rejsendes Antal voxer. Antallet af Rejsende der ankom til Byens Hoteller og Gjæstgivergaarde, var:

i Aaret	1864	34,740
—	1870	52,400
—	1875	72,100
—	1880	81,500
—	1883	86,800*)

Det er, som det vil ses, et ret anseligt Antal Rejsende, der i Aarets Løb ankommer til de kjøbenhavnske Hoteller; men det samlede Antal Rejsende, der ankommer her til Byen, er dog mange Gange større, thi i det nævnte Antal er jo ikke medtaget de Personer, der under deres Ophold her bo hos Slægt og Venner og ejheller det meget store Antal Rejsende, der rejse bort samme Dag, som de ankomme her til Byen. Hvor store Summer de Rejsende føre udefra til Kjøbenhavn i Aarets Løb, kan ikke beregnes, men at det løber op i Millioner af Kroner er utvivlsomt.

Foruden de egentlige Rejsende, der kun opholde sig i Kjøbenhavn en kortere Tid, er der en anden Klasse af Tilrejsende, der ogsaa er af stor Betydning for Byen, det er Indvandrere, der komme for at bosætte sig her. Det nøjagtige Tal paa Indvandrerne til Kjøbenhavn kjendes ikke, da Forholdet til Nabokommunerne volder nogen Forstyrrelse, men at det er meget stort kan ses deraf, at efter Folketællingen for 1880

---

*) Efter at dette Foredrag var holdt, er Politiets Beretning for Aaret 1884 udkommen, og efter denne var Antallet af Rejsende i dette Aar lidt mindre end i 1883 og beløb sig til 86,365 Personer.

var af Kjøbenhavns Kommunes 234,700 Beboere kun 127,500 indfødte Kjøbenhavnere, Resten var født i Kjøbstæderne (34,700) eller i Landdistrikterne (53,100) eller i Udlandet (18,700). Omvendt levede der kun 37,800 indfødte Kjøbenhavnere udenfor Byen, Resten var født i Kjøbstæderne eller i Landdistrikterne.

Indvandrerne til Kjøbenhavn ere for største Delen yngre Folk, der komme for at søge sig en Virksomhed i den store opblomstrende By; men mange af dem ere ogsaa ældre Folk, der have trukket sig tilbage fra Forretningerne ude i Landet, og nu ville leve her i Byen af deres Formue, Pension ell. L. Hvor store Midler der ad disse Veje føres til Kjøbenhavn, dels som Kapital, dels som Renter, vides ikke, men det er sikkert meget store Summer. Der er et Forhold ude i Landet, som forekommer mig ret betegnende i saa Henseende; det er den tiltagende Prioritetsbyrde paa Landejendommene. Den voxer i de senere Aar med 40 à 50 Mill. Kr. om Aaret. Denne Gjældbyrde paa Landejendommene er kun for en mindre Del opstaaet derved, at Landmændenes Forbrug har været større end deres Indtægter, det er mest Rester af Kjøbesummer og Arv. Naar en Ejendom falder i Arv til flere Arvinger, vil det ofte være Tilfældet, at en af dem beholder Gaarden og udbetaler de andres Andele ved at optage Prioritetslaan; de andre Arvinger drage da jevnlig ind til Byerne og tage deres Kapital med sig. Statistiken viser os jo, at Folkemængden paa Landet kun voxer lidt, der er mindre Plads til Befolkningstilvæxten og denne flytter da ind til Byerne, især til Kjøbenhavn. Ligeledes er det ofte Tilfældet, at Folk sælge deres Ejendomme, lade en Del af Salgssummen indestaa som Prioritet og flytte til

Hovedstaden og nyde der Renten. Paa denne og lignende Maade bliver en Del af Landbrugets Udbytte gjennem Prioritetsrenter overflyttet til Bybeboerne, og jo mere Ejendommene ere stegne i Værdi, jo stærkere Indflytningen fra Land til By er, desto større blive disse Summer.

Det er altsaa som Forretnings-By og som Forlystelses- og Indflytnings-By, at Kjøbenhavn er gaaet frem, og det er den Indtægt, som ad disse Veje tilflyder Byen udefra, der har gjort det muligt for den voxende Befolkning at finde Beskjæftigelse og Underhold. Om disse Indtægtskilder ere gaaede frem i samme Forhold som Befolkningens Tilvæxt, kan ikke afgjøres med Sikkerhed, dertil ere de statistiske Data for ufuldstændige og vage, men alt tyder paa, at der har været stærk Fremgang. Det er derhos af Interesse at lægge Mærke til, at det ikke, saaledes som Tilfældet var med Byens Opsving i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, er forbigaaende Konjunkturer og kunstige Privilegier, der have baaret Kjøbenhavn fremad i de sidste 20 Aar, men at denne Fremgang har været en Følge af en naturlig og fri Udvikling af Samfundsforholdene, som endnu er tilstede, og som der Intet er til Hinder for at tænke sig fortsat ogsaa i Fremtiden.

Det er vel sandsynligt, at Kjøbenhavns Fremgang ikke vil vedblive uafbrudt; efter en stærk Opgang kommer der jo ofte en Reaktion; men det er da en Beroligelse, naar man kommer til det Resultat, at Grundlaget for Byens Udvikling er sundt og naturligt. En Betingelse for, at Kjøbenhavn fremdeles skal kunne hævde sin Plads, er det dog, at man ikke lægger Hænderne i Skjødet, i

rolig Selvtilfredshed med hvad Fortiden har gjennemført; der kræves nødvendig en vedvarende Fortsættelse af Reformvirksomheden, og Bestræbelserne maa da navnlig rettes paa, at udvikle Kommunikationsmidlerne, at lette Omsætningen for de Byrder, der endnu hvile paa den, og særlig at fremhjælpe Omsætningen med Sverige, om muligt ved en speciel Handels-Overenskomst.

Nationaløkonomisk Forening.

Torsdagen den 22. Oktober afholdtes den aarlige Generalforsamling. Af den afgaaende Bestyrelse ønskede Handelsbankdirektør Levy af Helbredshensyn ikke Gjenvalg; i hans Sted valgtes Overpostmester H. G. Petersen. Forøvrigt gjenvalgtes som Medlemmer af Bestyrelsen: Professor Falbe-Hansen, Etatsraad, Nationalbankdirektør Levy, Grosserer Oskar B. Muus og Prof., Dr. Will. Scharling.

Efter Generalforsamlingen holdt Prof. Falbe-Hansen det foran aftrykte Foredrag om Udviklingen af Kjøbenhavns materielle Hjælpekilder. I den Diskussion, der knyttede sig hertil, deltog foruden Foredragsholderen d'Hrr. Etatsraad Tietgen, Kontorchef Rubin, Etatsraad Levy, Grosserer Ludvig Bramsen, Grosserer Adolf Levysohn og Grosserer H. B. Cohn.

— Torsdagen den 19. November holdtes atter Møde. Hr. prakt. Læge Chr. Jürgensen holdt Foredrag om praktisk Vejledning i at tilvejebringe daglig Kost, som samtidigt med at være let anvendelig tilfredsstiller Ernæringslærens Krav paa Godhed og Tilstrækkelighed og Økonomiens Krav paa størst mulig Billighed. Mellem Foredragsholderen og Professor Falbe-Hansen førtes en kort Diskussion om denne Sag.

Møntreformen og Landbruget.

Efter et Foredrag, holdt i de jydske Landboforeningers Delegeretmøde i Horsens d. 20. Novbr. 1885 *)

af

Will. Scharling.

Det er altid en vanskelig Sag at paapege og bedømme Virkningerne af en enkelt, bestemt socialøkonomisk Faktor, thi om det end kan være let nok at paavise et vist Resultat, som er fremkommet efter denne Faktors Tilstedekomst og for saa vidt under dens Herredømme, er det ikke fuldt saa let at afgjøre, i hvilket Omfang dette Resultat skyldes netop denne Faktor og hvor meget det skyldes andre, samtidig virkende Faktorer. Thi ethvert socialøkonomisk Resultat er ordentligvis fremkommen ved en Samvirken af en hel Række af Faktorer, og at skelne hver af disse og deres Virken fra de andre er en vanskelig Sag. Men endnu vanskeligere bliver det, hvor

---

*) Slutningen af Foredraget er her meddelt lidt mere udførlig end det blev holdt, da Tidens Knaphed nødsagede til Afkortning. Derimod er her ikke medtaget de enkelte Henvendelser, som den foregaaende Talers Foredrag fremkaldte, navnlig ikke Modbemærkningerne mod den af denne (Prop. Branth til Sønder Elkjær) fremsatte Tanke om en Convertering af Statsgjælden til 3 %.

en vis Forandring i hidtidige Forhold er skabt, at paavise, hvorledes Tilstanden vilde have været, dersom denne Forandring ikke var sket. Og dog beror Dommen over den foregaaede Forandring i væsentlig Grad herpaa. Og navnlig gjælder det, hvor visse Ulemper ere blevne Følgen af den paagjældende Forandring og denne i visse Retninger har fremkaldt eller bidraget til at fremkalde et føleligt Tryk, at man i Almindelighed glemmer at tænke over, hvilke Ulemper der vilde være indtraadte, om man havde bibeholdt det Gamle.

Disse Betragtninger kunne ikke Andet end paatrænge sig, naar man i den senere Tid fra forskjellige Sider hører Klager over de Ulemper, som Møntreformen af 1873 har medført, og særlig hører den betegnet som væsentlig Aarsag, ja vel endog som Hovedaarsag til det Tryk, hvorunder Landbruget for Øjeblikket lider. Den Byrde, som Guldets stigende Værdi har paalagt dem, der skulle udrede faste Pengeafgifter, falder let i Øjnene og føles derfor stærkt; men de meget store Ulemper, som en Bibeholdelse af Sølvfoden i de sidste 12 Aar vilde have medført, dem tænker man ikke paa — netop fordi man ikke er kommen til at føle dem. Og dog er der næppe Tvivl om, at disse Ulemper for Samfundet i sin Helhed, og vistnok ogsaa for Landbruget, langt vilde have opvejet dem, hvorover der nu klages.

Naar derfor det Spørgsmaal rejses og her ønskes drøftet: Hvilken Indflydelse har Møntforandringen af 1873 havt paa Landbrugets Stilling? saa tror jeg, der er al Grund til at begynde med den Udtalelse, at Møntreformen paa den Tid, da den fandt Sted, var ikke blot et klogt og rigtigt, men et nødvendigt Skridt, og at den har forskaanet os for Tilstande, som vilde have vist

sig meget beklagelige og meget uheldige for vor hele økonomiske Udvikling.

At Møntreformen i forskjellige Retninger har medført utvivlsomme Goder, er vistnok nu almindelig anerkjendt. Jeg kan derfor i saa Henseende indskrænke mig til at minde om, at den har ophævet den Forskjel, som før bestod imellem de skandinaviske Møntsystemer, saa vel som den Forskjel, der bestod imellem vor og de øvrige evropæiske Møntsystemers Inddeling. Om end ikke Alle ville vide fuldt at vurdere Betydningen af de herved vundne Fordele, vilde de dog sikkert erkjende, at det er Fordele, og at disse næppe vilde være blevne gjennemførte uden netop i Forbindelse med Overgangen til Guldfodsystemet. Fremfor Alt er det dog selve denne Overgang til Guldfoden, — over hvis Følger man nu klager —, som var af den største Betydning for vor hele økonomiske Udvikling og som har stillet denne paa et langt fastere og sikrere Grundlag, end den vilde have havt, om vi havde beholdt Sølvfoden. Det vil maaske være rigtigst at paavise dette lidt nærmere.

Det føltes allerede før 1873 som en ikke ringe Ulempe, at vi i vor Samhandel med Storbritannien havde et andet Møntmetal end dette Land. Vexelkurserne paa England vare som Følge heraf mere svingende, end de vilde have været, om begge Stater havde havt Guldfod. I Aaret 1866—70 svingede Vexelkursen imellem $8_{,84}$ og $9_{,11}$, d. v. s. 1 Pd. St., som efter det i Frankrig gjældende Værdiforhold mellem Guld og Sølv af $1 : 15^1/_2$ skulde være lig 8 Rdl. 90 Sk., havde i Juli 1866 kun en Værdi af 8 Rdl. 84 Sk., ɔ: ca. $^3/_4$ pCt. mindre, og i Juli 1869 en Værdi af 9 Rdl. 11 Sk., ɔ: ca. 2 pCt. mere. Maximumskursen var altsaa henved

3 pCt. højere end Minimumskursen, medens til samme Tid Svingningerne i Vexelkursen paa Hamborg, der havde samme Møntmetal som vi, kun udgjorde $^3/_4$ pCt. Grunden var den, at Sølvet i Juli 1869 var omtr. 3 pCt. lavere i Værdi end i Juli 1866. Naar Ulempen ved disse Svingninger i Vexelkursen paa hin Tid vare nogenlunde taalelige, var Grunden den, at Svingningerne i Værdiforholdet imellem Guld og Sølv i disse Aar vare forholdsvis smaa og i Almindelighed lidet bratte; dog forekom der allerede den Gang i Løbet af 2 Maaneder (f. Ex. April—Maj 1867) Svingninger paa henved 1 pCt. Dertil kom, at det dog kun var en mindre Del af vor udenrigske Omsætning, som foregik overfor et Land med andet Møntmetal, idet jo vor direkte Udførsel af Kreaturer til England først begyndte i Slutningen af 60erne. Men ganske anderledes vilde Forholdet blive, naar ogsaa Tyskland, med hvilket Land den forholdsvis største Del af vor udenrigske Handel finder Sted, samt efter al Sandsynlighed ogsaa Sverige gik over til Guldfoden, medens vi beholdt Sølvfoden. Over $^4/_5$ af vor udenrigske Omsætning vilde da have fundet Sted med Guldfodslande, og vi vilde da være blevne i langt højere Grad end tidligere berørte af Svingningerne i Værdiforholdet imellem Guld og Sølv. Og disse kunde netop forudses at ville blive langt betydeligere i den nærmeste Tid, end de tidligere havde været. Virkeligheden overtraf endog, hvad man havde havt Grund til at vente.

Det vil være af stor Betydning for den hele Opfattelse af Møntreformens Virkninger at se, hvorledes vor Stilling vilde være bleven, om vi havde beholdt Sølvfoden efter 1873. Det var ikke i første Linje Hen-

synet til det Tab, som et Fald i Sølvets Værdi vilde paaføre Nationalbanken og — langt mere — Statskassen, som tilskyndede til en Overgang til Guldfoden, endskjøndt det ganske vist nu har vist sig, at det nationaløkonomiske Tab ved vor Sølvbeholdnings Nedgang i Værdi vilde have været meget betydeligt. Vor Circulation af fuldvægtige Sølvmønter udgjorde i 1873 henved 20 Mill. Rdl., hvorhos Banken før Reskr. af 8. Jan. 1872 havde en Beholdning af Sølvbarrer af 6 à 8 Mill. Rdl.*) Medens Tabet herpaa og Omkostningerne ved

*) Naar Propr. F. Andersen, Rosendal, i nogle Artikler om Møntreformen og Landbruget i »Fyens Stiftstidende« for Marts d. A. fremhæver, at det er bleven anført som »et bevægende Motiv« til Guldmøntfodens Indførelse i Danmark, at »Sølvet havde stærk Udsigt til at tabe i Værdi og at Nationalbankens store Sølvbeholdnings Værdi derved vilde meget forringes«, samt anfører, at »Nationalbankens Forraad af ædle Metaller skal andrage 63 Mill. Kr., hvorefter altsaa et Værdifald af Sølvet paa 10 à 20 pCt. vilde beløbe sig til 6 à 12½ Mill. Kr.« og derhos stærkt klager over, at Møntforandringen har medført en »kolossal Udskrivning af Landmandens Lommer« blot for at »den Bank, som Landbruget selv har fuuderet ved dens Oprettelse, men af hvis Aktier vistnok kun en meget ringe Del er i de almindelige Landmænds Eje, har kunnet undgaa det angivne Tab af 12½ Mill. Kr. en Gang for alle« — saa ere disse Udtalelser paa ethvert Punkt fuldstændigt urigtige. 1) Hensynet til Nationalbankens store Kassebeholdning har ikke i den Forstand været »et bevægende Motiv«, at det har spillet en Hovedrolle; thi dertil var Beholdningen ikke betydelig nok. Det er nemlig 2) fuldstændigt urigtigt i denne Sammenhæng at nævne 63 Mill. Kr. — et Beløb, som Bankens Metalbeholdning, saa vidt mig bekjendt, aldrig har naaet —; thi indtil 1873 var Metalbeholdningens Maximum 43 Mill. Kr. og dens ordinære Beløb ca. 25 à 28 Mill. Kr.; men heraf var altid en ikke ringe Del Sølvmønt, for hvilken Værditabet maatte falde paa Staten, ikke paa Banken. Det hele Beløb af Sølvbarrer, som alene var det, hvorpaa Banken kunde lide Tab, udgjorde, som anført, højst 16 Mill. Kr. (8

Møntreformen kun have udgjort lidt over 2 Mill. Kr., vilde Værditabet paa hine ca. 26 Mill. Rdl. nu (Novbr. 1885) have udgjort over 10 Mill. Kr. Og dette Tab vilde ikke have været blot nominelt eller blot været følt, hvis vi først senere havde bestemt os til at gaa

---

Mill. Rdl.); det forudselige Tab paa dette Beløb var visselig ikke stort nok til, at Hensynet dertil skulde være det »bevægende Motiv« til Møntforandringen — især efter at der, uafhængigt af Møntreformen, allerede ved Resol. 8. Jan. 1872 var givet Banken Tilladelse til at ombytte Halvdelen af sin Sølvbeholduing med Guld og fremdeles fastholde dette Forhold. Saa maatte Hensynet til Statens Sølvcirculation paa henved 20 Mill. Rdl. (40 Mill. Kr.) veje langt mere. Men Hovedhensynet var, som ovenfor fremhævet, den Usikkerhed i vort hele Pengevæsen, som vilde blive Følgen af at beholde Sølvfoden, medens Tyskland gik over til Guldfoden. — 3) Det er ikke »Landbruget«, som har funderet Nationalbanken ved dens Oprettelse. Som bekjendt blev de $^5/_6$ af Bankhæftelsen paa Jorder og Tiender refunderet disses Ejere ved Nedsættelse i Statsskatterne med et tilsvarende Beløb, saa at hele den Byrde, der faldt paa Landejendommene, kun udgjorde $2^1/_2$ Mill. Rdl.; som Bergsøe fremhæver, var den aarlige Byrde paa en Landejendom af 20,000 Rdl.s Værdi, kun 13 Rdl. Derimod faldt den fulde Bankhæftelse paa Kjøbstadejendommene; det ses da ogsaa, at af Bankens tvungne Aktiekapital af henved 8 Mill. Rdl. (— de øvrige ca. $5^1/_2$ Mill. Rdl. ere senere frivilligt tegnede paa den Tid, da det var en Fordel at blive Aktionær paa denne Maade, fordi Aktierne alt stode over pari —) er henved Halvdelen, ca. 3,8 Mill. Rdl., falden paa Ejere af Kjøbstadbygninger, omtr. $^1/_5$ (1,6 Mill. Rdl.) paa Hertugdømmerne og knap $^1/_3$ ($2^1/_2$ Mill. Rdl.) paa Ejere af Jorder og Tiender. — Naar endelig Hr. Andersen udtaler, at det med Hensyn til Forhandlingerne paa Møntkonferencen i Paris og eventuelle Fortsættelser »i det Hele ikke er særligt beroligende at vide, at det næsten udelukkende er Bank- og Finantsmænd, der ere de ledende derved«, samt særlig finder det »ikke opmuntrende for Danmarks Landmænd«, at Forhandlingerne for Danmarks Vedkommende ere førte af Nationalbankdirektør Levy, da maa det dog erindres, at den i sidste Instants Ledende er Finantsministeren, og at denne var og er en Landmand.

over til Guldfoden; thi efterhaanden som Sølvet sank i Værdi, vilde vi have behøvet en saa meget større Sølvmængde til at besørge Omsætningen. Skulde vi have opretholdt en Sølvcirkulation af samme Værdi som før 1873, maatte vi altsaa have anvendt en Del af vor Udførsel, til Beløb 10 Mill. Kr., for hvilken vi nu have kunnet kjøbe Indførselsartikler, der have været enten til Nytte eller Nydelse for Befolkningen, til at kjøbe Sølvmønt for, som ikke vilde have forskaffet Nogen hverken Glæde eller følelig Gavn.

Langt værre vilde det imidlertid have været, at denne Sølvcirkulation, selv med disse Offre for stadig at holde dens samlede Værdi paa samme Punkt, ikke vilde have gjort stort bedre Nytte end en saadan uindløselig Seddelcirkulation med svingende Kurser, som vi have kjendt den i Aarhundredets Begyndelse. Thi Sølvet er ikke blot siden 1873 faldet stærkt i Værdi, men dets Værdi har været stærke og bratte Svigninger undergivet. Vi ere nu komne saa langt bort fra hin Periode, at kun de Færreste ville have noget umiddelbart Indtryk af den totale Usikkerhed, som under saadanne Forhold præger det hele økonomiske Liv. Men man vil dog vistnok kunne gjøre sig en Forestilling om de uhyre Ulemper, Bibeholdelsen af vor Sølvfod vilde have medført for vor hele udenrigske Handel, den Usikkerhed, der vilde have hæftet ved alle Omsætninger, og de betydelige Tab, hvorfor enhver Handlende — og med ham ogsaa Producenterne — vilde have været udsat for, naar man betænker, at, dersom vi havde beholdt vor Sølvrigsdaler, vilde 1 Lstr. (Forholdet til et 20-Mark Stykke vilde have været omtrent det samme) i Begyndelsen af 1876 have været omtrent

= $9^2/_3$ Rdl., i Midten af 1876 over $10^3/_4$ indtil $11^1/_2$ Rdl., og atter i Slutningen af 1876 omtrent $9^1/_3$ Rdl. Alene i Løbet af Juni—August undergik Sølvets Værdi Svingninger op og ned af ca. 13—14 pCt. Dersom en dansk Jernhandler i April 1876 havde kjøbt for 1000 Lstr. Jern i den Formening, at han vilde kunne betale med ca. 10,000 Rdl., hvad der svarede til Øjeblikkets Kurs, men derhos havde faaet og gjort Regning paa 3 Maaneders Kredit, vilde han i Juli have maattet betale ca. 10,750 Rdl., maaske endog 11,500 Rdl. for en Vexel paa 1000 Lstr.; han vilde altsaa have tabt ca. 1000 Rdl. eller ca. 10 pCt. paa den Handel blot paa Grund af Svingningerne i Sølvets Værdi. Og dersom en dansk Kornhandler i Juli 1876 havde opkjøbt Korn herhjemme for 10,000 Rdl. og solgt det til England for 1000 Lstr. i den Formening, at han vilde tjene mindst 750 Rdl. herved, da 1000 Lstr. i Øjeblikket maaske endog var over 10,750 Rdl. værd, men først modtog de 1000 Lstr. nogle Maaneder senere, vilde han istedenfor en Gevinst af 750 Rdl. have lidt et Tab af 6 à 700 Rdl. At en Handel, der skulde føres under saa stor Usikkerhed og med saadan Risiko, ikke blot vilde have ramt de Handlende haardt, men i sidste Instants være gaaet ud ogsaa over Producenterne, over de danske Landbrugere, er indlysende; thi efter at have gjort et Par saadanne Erfaringer vilde de Handlende selvfølgelig søge at beregne deres Priser saaledes, at de dækkede sig imod et eventuelt Tab ved at lade det falde paa Producenter og Konsumenter.

Men vi behøve ikke at gaa tilbage til 1876 for at finde Exempler. Ganske vist vare Forholdene netop i det Aar særlig afskrækkende, men ogsaa de følgende

Aar frembyde betydelige og tildels pludselige Svingninger. Saaledes varierede Sølvprisen i 1877 imellem $58^3/_{16}$ d. i Jan. og $53^1/_4$ d. i Marts d. e. en Forskjel af over 8 pCt. i 2 à 3 Maaneder, i 1878 imellem 55 og 49 d., d. e. en Forskjel af 10 à 11 pCt. Og selv efter at Sølvets Værdi siden 1880 er bleven saa lav, at Svingningerne ere blevne mindre, er nu atter iaar fra Maj indtil Septbr. Sølvet sunket omtrent $6^1/_2$ pCt. i Værdi (fra 50 d. til $46^3/_4$ d. pr. Unze Sølv). Det er Udsigten til, at den saa kaldte Bland Bill (om Udmøntning af Sølvdollars) vil blive ophævet, der har fremkaldt dette betydelige Fald i Sølvets Værdi: skulde denne Udsigt blive til Virkelighed, er det vanskeligt at sige, hvor dybt et Fald dette vil foraarsage. Men selv bortset herfra maa det siges, at Sølvets Værdi siden 1875 har været underkastet saadanne Svingninger, at en Sølvcirkulation ikke har været stort bedre end en uindløselig Papircirkulation. Ja, i Østrige har man endog fundet denne sidste bedre og foretrukket at beholde den fremfor igjen at faa en Sølvcirkulation, hvad der indtil 1875 var det Maal hvorefter man med stor Iver stræbte. Og Italien har endnu i de sidste Aar fundet de med en Guldcirkulation forbundne Fordele saa store, at det har bragt det Offer at optage et kostbart Laan paa over 600 Mill. Frs. for at kunne erholde en Guldcirkulation.

Jeg tror derfor at kunne sige, at Overgangen til Guldfoden i 1873 ikke blot var en klog og rigtig, for Landet i dets Helhed og da ogsaa for Landbruget særdeles nyttig Forandring, men at det for os var en ligefrem Nødvendighed at gjøre dette Skridt, saasnart Tyskland havde bestemt sig dertil, saa meget mere,

som Sverige utvivlsomt i hvert Fald vilde have fulgt Tysklands Exempel. Erkjender man dette, vil man sikkert ogsaa erkjende, at der i al den følgende Tid fornuftigvis ikke kunde have været Tale om at vende tilbage til Sølvfoden — og da allermindst i dette Øjeblik, da, som nys berørt, Udsigterne for Sølvets Skjæbne i den nærmeste Fremtid ere aldeles ubestemmelige. At der lige saa lidt har kunnet være eller i Øjeblikket kan være Tale om at gaa over til Bimetallisme, skal jeg ikke spilde Mødets Tid med at dokumentere; det vil vistnok være tilstrækkeligt at henvise til, at selv de Lande, der endnu legalt fastholde Bimetallismen, enten faktisk have standset Sølvudmøntningerne, som den latinske Møntunion, og saaledes faktisk have Guldfod, eller, for saa vidt de, som Amerika, fortsætte Sølvudmøntningerne, vogte sig for at lade denne Sølvmønt gaa ud i Cirkulation.

Begrænses da Diskussionen til dette Spørgsmaal: Hvilken Ulempe har Møntreformen medført for det danske Landbrug? og hvorvidt ere disse af en saadan Natur, at der fra dettes Side, som det andetsteds er bleven paastaaet, haves et billigt Krav paa Erstatning fra Staten for de lidte Tab? — saa bliver en Hovedgjenstand for Undersøgelse at udfinde de Følger, som Møntreformen i sin Helhed har havt for Landbruget. Som alt sagt er det imidlertid ikke saa ganske let en Sag at opgjøre Resultatet af disse Følger; det nys Anførte vil have vist, at Forholdene ogsaa for Landbruget vilde have stillet sig mindre heldigt, dersom Sølvfoden var bleven bibeholdt; men en egenlig Opgjørelse eller Vurdering af de Tab, som herved ere undgaaede, kan der selvfølgelig ikke være Tale om. En Opgjørelse af

de lettere paaviselige Tab, som menes at være lidte, vil derfor altid kun blive den ene Side af Balancen — og dette er allerede en lidt mislig Omstændighed.

Spørges der nu, hvori det Tab bestaar, som der ved Møntreformen er paaført Landbruget, saa svares der, at det bestaar deri, at Priserne paa Landbrugsprodukter siden 1873 ere gaaede — tildels endog ret betydeligt — ned, og at de, saafremt vi havde beholdt Sølvfoden, vilde have været betydeligt højere end nu, maaske endog opadgaaende. I Aarene 1880—84, i hvilken Sølvprisen har været nogenlunde konstant, har den gjennemsnitlig været $51^3/_8$ d. pr. Unze, medens den paa Møntreformens Tid var omtr. $60^1/_8$ d.; Prisfaldet har altsaa været ca. $8^3/_4$ d. eller — med et rundt Tal — ca. 15 pCt. I Øjeblikket er Prisfaldet endog større; jeg holder mig dog i det Følgende til det nævnte gjennemsnitlige Prisfald af 15 pCt. Hvorvidt nu alle Priser, saafremt vi havde beholdt Sølvfoden, vilde have været netop 15 pCt. højere (udtrykte i Rdl.) end nu (udtrykte i Kroner), eller om ikke nogle Varer i højere Grad end andre vilde have fulgt Sølvets Svingninger, er et Spørgsmaal, som jeg her skal lade ligge. At Priserne gjennemsnitlig vilde have været 15 pCt. højere, tør vi gaa ud fra, og vi maa i Mangel af Data til en nøjere Prisbestemmelse ogsaa gaa ud fra, at alle Priser vilde have været 15 pCt. højere. Det vil da være indlysende, at i den almindelige Samhandel, paa det gjensidige Kjøb og Salgs Omraade, vilde disse højere Priser ikke have medført nogensomhelst Fordel for Landbruget. Thi samtidig med, at Landbrugerne fik 15 pCt. mere for deres Frembringelser,

maatte de ogsaa betale 15 pCt. mere for alt, hvad de skulde kjøbe.

Her maa vi imidlertid skjelne imellem to Forhold: Et er, at Priserne, saafremt vi havde beholdt Sølvfoden, vilde have været i samme Grad højere, som Sølvet er faldet i Værdi overfor Guldet; et Andet er Spørgsmaalet om, hvorvidt selve Overgangen til Guldfoden ved at gjøre Pengemængden forholdsvis mindre, end den ellers vilde have været, har bidraget til at forhøje Pengenes Værdi og altsaa gjøre Priserne lavere. Det sidstnævnte Spørgsmaal kunne vi her ganske lade ligge; det vil utvivlsomt anerkjendes af Alle, at det kun vilde have gjort lidet til eller fra, om Danmark havde beholdt Sølvfoden; det Kvantum Guld, vi have lagt Beslag paa, er saa ringe overfor den hele Verdens Forbrug, at Guldet næppe vilde være steget mindre i Værdi, fordi vi havde beholdt Sølvfoden. Forsaavidt Priserne bestemmes paa Verdensmarkedet, vilde de utvivlsomt være blevne paa det Allernærmeste ganske de samme, som de nu have været. Men dertil kommer, at naar Landbrugerne saa stærkt beklage sig over denne Prisbevægelse, maa det dog erindres, at de fleste af de Ting, som Landbrugerne kjøbe, ere faldne stærkere i Pris end de Varer, som de sælge. Der foreligger ikke hertillands det fornødne Materiale til en Beregning herover; men efter en for Tyskland opgjort Beregning — og Forholdene ville næppe være synderlig forskjellige her i Landet — stode Kornpriserne i Aarene 1881—83 i Forhold til dem for 1871—75 som 90 til 100 og Kjødpriserne vare omtrent uforandrede, medens Prisen paa de vigtigste Metaller — Jern, Bly, Tin, Kobber og Zink — er falden til 74 — for de to sidstnævnte

endog til omtr. 60 —, Prisen paa Kolonialvarer — Kaffe, The, Sukker og Ris — til 70, paa Bomuld og Silke til ca. 73, paa Stenkul endog til 60. Paa den egentlige Vare-Ombytnings Omraade har saaledes den stedfundne Bevægelse snarest været til Gavn for Landbruget.

Derimod er det et Spørgsmaal, hvilken Betydning Møntfodsforandringen har havt paa Landbrugets andre Udgifts-Omraader, og her frembyder sig da først Forholdet til Arbejdslønnen, baade Tyende- og Folkeløn. Dersom Arbejdslønnen nu var uforandret den samme i Guldmønt, som den var i 1872 i Sølvmønt, saa vilde det kunne paastaaes, at Arbejdsgiverne ved Møntforandringen vare blevne ugunstigere stillede ogsaa paa dette Omraade, idet deres Frembringelser ere dalede i Pris, medens Udgiften til Arbejdsløn forblev den samme som før. Men nu tør det betragtes som givet, at Arbejdslønnen ikke i dette Tidsrum har holdt sig uforandret, men derimod er steget. Baade Falbe-Hansens og Læge Sørensens Undersøgelser stille dette udenfor Tvivl, og D'hrr. ville her sikkert bekræfte, at de nu give deres Tyende og deres Arbejdere en større Dagløn og Aarsløn i Øre og Kroner, end hvad der svarer til den Løn, de i 1872 modtoge i Skilling og Rigsdaler. Men naar dette forholder sig saaledes, maa det ogsaa være klart, at denne Bevægelse, Stigningen i Arbejdslønnen, har fundet Sted aldeles uafhængigt af Møntforandringen og at Stigningen efter al Sandsynlighed vilde have været endnu større under Sølvfod, end den er bleven under Guldfod. Møntforandringen kunde bevirke, at Arbejdslønnen blev staaende uforandret og gik ned, uagtet Pengene steg i Værdi; men den kunde umulig bevirke, at Arbejdslønnen i Penge gik op, til-

trods for at Pengene bleve mere værd. Grundene til Arbejdslønnens Stigning maa søges udenfor Møntreformen, og Hovedgrunden er da vel den tiltagende Udvandring, der snarest maa bære Skylden for, at Arbejdsgiverne paa dette Punkt har faaet forøgede Byrder, samtidig med at den ved Udvandringen fremmede amerikanske Produktion har trykket Prisen paa deres Frembringelser ned. Et Spørgsmaal bliver det dog maaske, om ikke Arbejdet er bleven bedre, mere produktivt, saa at man nu med den samme Arbejdskraft producerer mere end før, og den højere Løn altsaa staar i samme Forhold til Udbyttet som før; herom tør jeg ingen Mening have.

De Omraader, hvor Møntforandringen af 1873 har paaført det danske Landbrug Tab, indskrænke sig da saaledes til dem, hvor der paahviler Landbruget faste Pengeafgifter. At disse, for saa vidt de oprindelig have været fastsatte i Sølv og da i 1873 ere omskrevne til det dobbelte Beløb i Kroner ved et fastslaaet Værdiforhold af 1 : 15,67, faktisk ere blevne ca. 15 pCt. højere, er ubestrideligt. Det er da navnlig dels Skatter, dels Prioritetsrenter, hvorom det gjælder. Imidlertid maa dog strax bemærkes, at det kun er Statsskatter, ikke Kommuneskatter, hvorom det gjælder. Kommuneafgifterne afpasses jo nemlig nøje efter de virkelige Udgifter; disse have været stigende og som Følge deraf ere ogsaa de i Penge paalignede Kommuneskatter stegne jævnt fra Aar til Aar. Herom gjælder da ganske det Samme, som foran er sagt om Arbejdslønnen: Det kunde tænkes, at Kommuneskatterne som Følge af Møntforandringen havde holdt sig uforandrede, uagtet Pengenes stigende Værdi gjorde det muligt at hjælpe

sig med et mindre Beløb; men det er utænkeligt, at Møntreformen kan have bragt Kommuneskatterne til at stige. Havde vi beholdt Sølvfoden, vilde disse Skatter i 1880—84 have været 15 pCt. højere, end Tilfældet har været.

Anderledes forholder det sig med Statsskatterne. Vel maa det antages, at Statsudgifterne, saafremt vi havde beholdt Sølvfoden, nominelt vilde have været større ɔ: have beløbet sig til mere i Rdlr. Sølv, end det dobbelte Beløb af Kroner, som nu er medgaaet, — hvad der navnlig er utvivlsomt med Hensyn til Forrentning af og Afdrag paa den udenlandske Gjæld; — men da der jo faktisk har været et betydeligt Overskud i 1873—85 og der kun et enkelt Aar har været forholdsvis mindre Underbalance, er det ikke sandsynligt at der vilde være bleven Tale om at forhøje Skatterne. Disse ere altsaa nu blevne opkrævede med det samme Beløb i Guld, som der ellers vilde være opkrævet i Sølv; der er saaledes i 1875—77 betalt i Skat gjennemsnitlig en ca. 8,7 pCt., i 1878—82 gjennemsnitlig en ca. 13,3 pCt. og i 1882—84 en ca. 15,2 pCt. større Værdi, end der vilde være bleven betalt i Sølv. Dette gjælder om alle de direkte Skatter (Hartkornsskatten, Ligningsskatten, Bygningsafgift og Rangskat); for de indirekte Skatters Vedkommende gjælder det derimod kun om Toldafgifterne; Arveafgiften og Overdragelsesafgiften samt i alt Væsentligt Stempelafgiften svares nemlig i Forhold til Værdien, der jo vilde have været større, naar den beregnedes i Sølv; det Samme gjælder om de væsentligste af Retssportlerne (Thinglæsning og Auktion), hvorhos Skiftegebyrerne ere blevne omordnede — og betydeligt nedsatte — efter Møntlovens Emana-

tion. Endvidere er det klart, at det Samme gjælder med Hensyn til Renten af Prioriteter, samt Afdrag paa og Tilbagebetaling af saadanne, for saa vidt Gjælden er stiftet før 1875; derimod gjælder det ikke med Hensyn til den efter 1875 stiftede Gjæld, da den er stiftet i Guld, ligesom den i 1873—74 stiftede Gjæld er stiftet med fuld Bevidsthed om, at den vilde blive betragtet som stiftet i Guld. Hvor stort det i 1873 existerende og særlig det paa Landejendomme hvilende Beløb af Prioritetsgjæld var, vides imidlertid ikke*).

Saaledes staa de faktiske Forhold; Spørgsmaalet bliver nu — og det er formentlig hertil, at denne Diskussion maa indskrænke sig —, om disse Forhold kunne siges at give Borgerne i Almindelighed og særlig Landbrugerne et naturligt og billigt Krav paa Erstatning i en eller anden Form fra Statens Side, og i bekræftende Fald, om det er muligt blot nogenlunde tilnærmelsesvis at opgjøre Størrelsen af det Tab, som

*) Naar Propr. Andersen i sine foran nævnte Artikler i Henhold til en Artikel i »Morgenbladet« siger: „Den i Landejendommene prioriterede Gjæld antoges paa Møntreformens Tid at udgjøre ca. 500 Mill, Rdlr.«, og paa Basis heraf beregner et Tab for Landbrugsejerne af 200 Mill. Kr., altsaa en aarlig Renteforøgelse af 8 à 10 Mill. Kr., da maa det bemærkes, at det førstnævnte Tal — der, saa vidt erindres, i Morgenbladet var opstillet aldeles hypothetisk som et Exempel — paa ingen Maade kan siges at være konstateret. I Begyndelsen af 70erne beregnede Prof. Falbe-Hansen Værdien af Danmarks Hartkorn (med Bygninger, Inventar m. v.) til ca. 900 Mill. Rdlr.; at Prioritetsgjælden allerede dengang skulde have udgjort over Halvdelen heraf, er næppe sandsynligt, især naar man betænker, at henved 10 pCt. af Bøndergaards-Hartkornet dengang endnu var Fæstegods og henved 10 pCt. af Hartkornet tilhørte Husmændene. De paa det anførte Tal byggede Beregninger holde derfor aldeles ikke Stand, hvorom nærmere nedenfor.

menes at være lidt, og som skulde danne Basis for et Erstatningskrav.

Det maa da herved blive et Hovedspørgsmaal, om der virkelig fra Statens Side er begaaet en saadan Fejl ved Overgangen til Gudfoden, vist en saadan Tilsidesættelse af berettigede Hensyn, at der herved er paaført en stor Del Borgere, og i særlig Grad Landbrugerne, et Tab. Fastholder man, at Møntreformens Overgang til Guldfoden under de givne Forhold var nødvendig, kan der dog meget vel rejses det Spørgsmaal, om der dog ikke ved Valget af det fastsatte Værdiforhold mellem Guld og Sølv kunde være vist større Omsigt, saa at man havde faaet taget Hensyn til det Værdifald, som Sølvet kunde ventes at ville undergaa. Man kunde jo saaledes t. Ex. have tænkt paa at foreskrive, at al i Sølv stiftet Prioritetsgjæld successive skulde undergaa en Reduktion, efterhaanden som Sølvet sank i Værdi i Forhold til Guld, idet man lod alle Rentepræstationer og lign. private Afgifter erlægge efter en i Overensstemmelse med det til enhver Tid gjældende Værdiforhold fastsat Aars- eller Kvartalskurs. Dette har man imidlertid netop tænkt paa, og dette Spørgsmaal har været Gjenstand for omhyggelig Overvejelse og Drøftelse i Møntkommissionen. Men man kom til det Resultat, at noget Saadant var, om ikke ugjørligt, saa dog i høj Grad utilraadeligt. Jeg tillader mig derom at henvise til en Artikel i Nationaløkon. Tidskr. fra 1873 S. 187—200, hvor det er eftervist, at en saadan Fremgangsmaade dog ikke vilde kunne sikkre en fuldkommen rigtig og retfærdig Omskrivning af de ældre Fordringer og at man derved i Virkeligheden vilde opretholde det gamle Møntsystem til Dagenes Ende som det egentlige

Grundlag for slige Beregninger. Men dertil kommer, — og det er egentlig det afgjørende — at den sandsynlige Følge af en saadan Bestemmelse, saafremt man virkelig dengang havde kunnet forudse en betydeligere Synken af Sølvets Værdi som nær forestaaende, eller i alt Fald, saasnart en saadan begyndte at vise sig i en mindre Renteafgift end den tilvante, vilde være bleven, at Kreditorerne opsagde alle de opsigelige Prioriteter til Udbetaling for derefter at tilbyde et nyt Laan i Guldmønt. Herimod havde det været umuligt at sikkre Debitorerne, da det omvendt maatte staa dem frit for at opsige Gjælden til Udbetaling i Sølv inden d. 1. Jan. 1875, hvis de troede, at de vilde blive forurettede ved Konverteringen.

Vil man nu bedømme Størrelsen af det Tab, som Landbruget kan siges at have lidt ved Overgangen til Guldfoden, maa det for det Første erindres, at dette Tab jo har rammet alle Prioritetsdebitorer, ikke blot Landbrugerne alene. At Industrien for Tiden er i høj Grad trykket, netop fordi ogsaa den har betydelige faste Udgifter, medens Indtægterne ere gaaede ned, er jo notorisk. At gjøre en Sondring imellem de forskjellige Klasser af Debitorer vilde derfor næppe lade sig gjøre. Men overhovedet savnes enhver Basis for Beregningen af det formentlig lidte Tabs Størrelse. For det Første véd man, som sagt, slet ikke, hvor stort det Beløb var, der paahvilede Landejendommene i 1873, da Møntreformen vedtoges. At anslaa det til 1000 Mill. Kr. d. v. s. en Behæftelse gjennemsnitlig af hver Tønde Hartk. med c. 2600 Kr. — altsaa, da en Del Hartkorn ikke var behæftet eller kun svagt behæftet, et endnu større Beløb for det virkelig behæftede Hartkorn —, er

efter min Formening altfor højt. Naar man til Støtte derfor vil paaberaabe sig, at Prioritetsbyrden i Landdistrikterne i de 10 Aar 1873—82 er bleven forøget med 434 Mill. Kr., maa hertil bemærkes, først i al Almindelighed, at netop jo større Tilvæxten har været, desto mere Sandsynlighed er der for, at Prioritetsbyrden tidligere var forholdsvis lav, og desuden, at disse 434 Mill. Kr. jo falde paa Landdistrikterne i deres Helhed, altsaa ogsaa paa Fabrikker, Kjøbmandsbygninger, Lyststeder osv., hvorhos det særlig maa erindres, at vor største Kjøbstad, *Frederiksberg*, endnu stedse regnes med til Landdistrikterne. Derhos er jo i disse ti Aar successive c. 666 Mill. Kr. bleven *udslettede* af ældre — ogsaa af den efter 1873 stiftede — Prioritetsgjæld i Landdistrikterne, deraf allerede i 1873—74 — altsaa før Omskrivningen, men efter at Debitorerne vidste, hvilken Forpligtelse, de i Henhold til Møntloven paatoge sig — c. 113 Mill. og i 1875—77, da Sølvet endnu kun havde tabt ca. 8,7 pCt., ca. 165 Mill. Kr. Og for saa vidt disse saa vel som de senere indfriede Prioriteter vel for største Delen ere blevne ombyttede med — tildels indfriede ved Hjælp af — nye Laan af samme Størrelse, bliver det et Spørgsmaal, om det ikke ved den i en Del af det sidste Tiaar herskende lave Rentefod har været muligt at faa de ældre Laan ombyttede med nye Laan til en lavere Rente, hvorved da den fornyede Byrde, som Omskrivningen til Guld har paaført, er bleven fuldstændig neutraliseret. Man vil maaske sige, at det Samme vilde være sket, ifald vi havde beholdt Sølvfoden; men det er et stort Spørgsmaal om dette vilde være bleven Tilfældet — skjøndt der selvfølgtlig Intet lader sig bevise pro eller contra i saa Henseende.

Men det er min Overbevisning, at dersom vi havde beholdt et saa usikkert og svingende Pengevæsen, som en Sølvcirculation vilde have været efter 1873, saa vilde Følgen deraf bleven den, der gjerne har vist sig, hvor man har havt et saadant forstyrret Pengevæsen, at Sparsommeligheden aftager og at man foretrækker at bruge Pengene, før de tabe i Værdi, fremfor at gjemme dem til en senere Tid, da de maaske gjælde saa meget mindre. Jeg anser det derfor for rimeligt, at Kapitaldannelsen og dermed Kapitaludbyttet undr fortsat Sølvfod vilde være bleven saa meget ringere, at der maaske næppe havde fundet den Nedgang Sted i Rentefoden, som der nu faktisk indtraadte i nogle Aar, da man var forlegen for at finde gode Panter til $4^1/_2$ pCt. Men, som sagt, bevises kan dette selvfølgelig ikke. Men selv bortset herfra vil det dog ses, at enhver Paastand om, at Møntreformen har paaført Landbruget et Tab af 200 Mill. Kr. og en permanent Renteforøgelse af 8 à 10 Mill. Kr. er ikke alene blottet for enhver Hjemmel, men utvivlsomt fuldstændig urigtig og i høj Grad overdreven. Det gaar desuden heller ikke an, at betragte »Landbruget« i dets Helhed som Debitor uden samtidig at betragte det, d. v. s. de enkelte Landbrugere, i Egenskab af Kreditorer. Der er utvivlsomt al Grund til at antage, at et ikke saa ringe Beløb af disse Prioritetsfordringer tilhøre Landbrugere, og det er da klart, at disse i saa Fald i Egenskab af Kreditorer have vundet i samme Forhold, men de have tabt i Egenskab af Debitorer. Men det Samme gjælder med Hensen til alle Fordringer, der ere i Landbrugeres Hænder, kgl. Obligationer og Kreditforeningsobligationer o. a. Renten heraf er siden 1875 erlagt i Guld istedenfor i

Sølv, og den Renteindtægt, man har havt heraf, var altsaa i 1880—84 ca. 15 pCt. og er i Øjeblikket ca. 20 pCt. mere værd, end den vilde have været uden Møntreformen. Heraf tager dog sikkert Landbruget ɔ: Landejendomsbesiddere en ikke saa ringe Part. Og de ca. 150 Mill. Kr., som den 1 Jan. 1875 indestode i Provinssparekasserne, og hvoraf utvivlsomt et ret anseligt Beløb tilhørte Landbrugere, ere jo ligeledes bleven 15 à 20 pCt. mere værd. Vil man gjøre det samlede Tab, som »Landbruget« har lidt ved Prioritetsgjældens Overgang fra Rdl. til Kroner, saa maa man fradrage den Fordel, som Landbrugere have havt ved Omskrivning af deres Obligationer og Tilgodehavende i Sparekasser og Banker. I alt Fald vil dette være aldeles ubestrideligt i det Enkelte: hver enkelt Landbruger maa ved Opgjørelsen af det Tab, han mener at have lidt paa den før 1873 stiftede Prioritetsgjæld, fradrage den Fordel, han har havt i Egenskab af Obligationsejer og Fordringshaver. Hvor meget der derefter bliver tilbage som virkeligt Tab, lader sig umuligt afgjøre; men at det bliver meget, meget mindre end de hidtil nævnte Tal er utvivlsomt.

At selv efter en saadan Reduktion den forhøjede Byrde har paalagt Landbruget kan være ikke ubetydelig, nægter jeg ikke; men derfor bliver det lige fuldt et Spørgsmaal, om man med nogen Billighed kan gjøre Staten ansvarlig for det saaledes lidte Tab. Ingen vil dog vel falde paa at gjøre Staten ansvarlig for — eller kræve Erstatning af den for — de Tab, som den nordamerikanske Konkurrence paa det europæiske Kornmarked i de senere Aar har paaført det danske Landbrug; men i Virkeligheden er der ikke en Smule mere Grund til

at gjøre Staten ansvarlig for det ved Sølvets synkende Værdi lidte Tab; thi den virkelige Aarsag er ogsaa i dette Tilfælde den amerikanske Produktion. Det er nemlig en fuldstændig Misforstaaelse at tro, at det er Sølvets Demonetisation, der har bragt dets Værdi til at falde saa stærkt. Naar man vil efterse de Forhandlinger, som ledsagede Møntreformens Indførelse, vil man se, at man dengang var lige saa bekymret for, at det valgte Overskrivningsforhold 1 : $15,_{67}$ skulde vise sig for højt, som for at det skulde vise sig for lavt, — mente, at der var lige saa stor Udsigt til at paaføre Kreditorerne Tab derved som Udsigt til at forhøje Debitorernes Byrder. At Sølvets Værdi som Følge af Tysklands Overgang til Guldfoden i den nærmeste Tid vilde blive udsat for Rystelser, var man belavet paa: men det var langt mere de Svingninger, der herved vilde fremkomme i Sølvpengenes — og dermed i Vexelkursernes — Værdi, man frygtede for, end det var en blivende Nedgang i Sølvets Værdi. Der syntes dengang snarest Grund til at tro, at man i Øjeblikket overvurderede det Tab, som Sølvet vilde være udsat for. Jeg har selv i sin Tid gjort gjældende — og jeg tror endnu med fuld Føje —, at Møntreformen ikke i den Grad, som man tænkte sig, vilde bringe Sølvet ud af Circulationen, fordi der vilde behøves meget Sølv til Skillemønt*) og Orienten, særlig Indien, i de senere Aar havde vist sig at begjære store Tilførsler af Sølv; netop en Synken i Sølvets Værdi vilde forøge det Qvantum

*) Af vor tidligere Sølvcirculation, c. 43 Mill. Kr., blev over 18 Mill. Kr. udmøntet som ny Sølvskillemønt. Men af den tidligere Circulation fandtes Adskilligt i Norge og Sverige.

Sølv, som Indien behøvede, betydeligt. Endelig var der ogsaa Grund til at vente, at Forbruget af Sølv i Industriens Tjeneste vilde tiltage, dersom Sølv blev billigere. Jeg tror endnu, at denne Opfattelse i det Væsenlige var rigtig i det givne Øjeblik, og naar Erfaringen har vist et helt andet Resultat, saa skyldes dette Forhold som dengang næppe kunde forudses — i alt Fald ikke var forudsete af Nogen.

Sagen er nemlig den, at Sølvproduktionen netop fra Begyndelsen af 70'erne tog et uforudset Opsving. Medens der var Grund til at forudsætte, at et Fald i Sølvets Værdi vilde gjøre det urentabelt at fortsætte Driften af adskillige Sølvværker, saa at Produktionen derved vilde blive begrænset, er det Modsatte sket. Den samlede Sølvproduktion, som i 1861—70 i aarligt Gjennemsnit har beløbet sig til knap $1^1/_4$ Mill. ($1,_{220}$ Mill.) kilogr. og i 1871—72 omtrent havde holdt sig paa samme Punkt, begyndte netop fra denne Tid at forøges saa stærkt, at den gjennemsnitlige aarlige Produktion i 1876—80 var netop dobbelt saa stor ($2,_{470}$ Mill. kilogr.). Denne enorme Forøgelse af Produktionen skyldes i første Linie Opdagelsen af nye, meget righoldige Sølvminer i Nordamerika. Medens Nordamerika i 1861—70 i aarligt Gjennemsnit har produceret ca. 237,000 kilogr., producerede det i 1876—80 aarlig 985,000 kilogr. og i 1881—82 over 1 Mill. à 1,100,000 kilogr. eller det Firdobbelte. Men ogsaa i de andre sølvproducerende Lande er Produktionen i Modsætning til, hvad man skulde have ventet, tiltaget betydeligt: Mexiko, hvor Produktionen i i 1861—70 knap udgjorde 500,000 kilogr. aarlig, producerede i 1876—80 ca. 670,000 kilogr. og Sydamerikas

Produktion steg fra 210,000 kil. til henved 350,000 kil. Grunden hertil maa dels søges i den Omstændighed, at Sølv paa mange Steder er et Biprodukt ved Siden af Guldet og at altsaa Hensynet til den fordelagtigere blevne Guldproduktion har ført til en mere energisk Bearbejdelse af Minerne uden Hensyn til, at Biproduktet Sølv er faldet i Pris. Dertil kommer, at Kapital og den moderne Industri har faaet Indgang i langt større Omfang i Mexiko og Sydamerika og drive selv de mindre fordelagtige Miner med større Energi og større Økonomi, ligesom de forbedrede Kommunikationsmidler og Qvægsølvets billigere Pris har formindsket Omkostningerne ved Driften og saaledes vejet noget op imod Tabet ved selve Sølvets lavere Værdi. Højst karakteristisk er det, at ogsaa Sølvproduktionen i Tyskland netop siden Tysklands Overgang til Sølvfoden er bleven mere end fordoblet (fra ca. 78,000 kilogr. i 1861—70 til 153,000 kilogr. i 1876—80 og endog 215,000 kilogr. i 1882). Størstedelen af denne Produktionsforøgelse skyldes imidlertid ikke de tyske Sølvminer; men den forøgede Export til Amerikas Vestkyst og den billige Transport gjør det muligt at indføre Sølvertser fra Amerika til Tyskland, hvor der da udvindes Erts af dem. Den berettigede Forventning om, at selve Sølvets Værdifald skulde bidrage til at formindske Sølvproduktionen, er saaledes bleven fuldstændig skuffet; og det Samme gjælder om den ligesaa berettigede Forventning om, at Efterspørgslen efter Sølv til industrielle Øjemed vilde stige, naar Raastoffet blev billigere. Netop i dette Tidsrum er det bleven almindeligt at bruge Plet istedenfor Sølv, og den vidtstrakte Benyttelse af Pletsager i Husholdningen lægger ikke nær saa stærkt Beslag

paa Sølvet som den tidligere, langt mere begrænsede Brug af massive Sølvsager.

Ogsaa i en anden Retning er Efterspørgselen efter Sølv aftagen langt mere, end man havde Grund til at vente. Det er kun i ringe Grad den tysk-skandinaviske Møntreform, der har bragt Sølvet til at synke saa dybt i Værdi; havde den staaet alene, og Produktionsforholdene vare forblevne uforandrede, vilde Værdifaldet snart været standset og et fast Værdiforhold efterhaanden ogsaa efterhaanden være opnaaet. Men nu kom til Sølvproduktionens stærke Forøgelse endvidere, at det herved fremkaldte Værdifald bragte Østrige, som var lige ved at afløse sin Papircirculation med en Sølvcirculation, hvad det i mange Aar havde arbejdet paa, og hvorved der vilde have rejst sig en betydelig Efterspørgsel efter Sølv, til at opgive denne Plan. Et endnu yderligere Tryk blev derhos lagt paa Sølvmarkedet, da den latinske Møntunion først i 1874—77 besluttede at begrænse Sølvudmøntningen til et bestemt Beløb og derefter helt standsede denne. At saaledes Lande, der vedblivende legalt havde Dobbelt-Møntfod, paa Grund af den stærkt tiltagende Sølvproduktion have set sig nødsagede til faktisk at gaa over til Guldfoden, viser, som alt fremhævet, hvor heldigt det har været for os, at vi ikke have oppebiet dette langt uheldigere Tidspunkt til at gjøre den nødvendige Forandring. Forholdene vilde være blevne endnu uheldigere, dersom ikke Sølvproducenternes Interesse i 1878 havde bevæget den amerikanske Union til at vedtage den saakaldte Bland-Bill, hvorefter der maanedlig skulde udmøntes mindst 2 og højst 4 Mill. Dollars. Der er i Henhold hertil aarlig bleven udmøntet 27 à 28 Mill. Sølvdollars, saa at

Men selv om man vil indrømme mig Rigtigheden af de her fremsatte Betragtninger og erkjende, at der ikke er nogen virkelig Basis for et Krav paa Erstatning fra Statens Side for den Forøgelse af Prioriteternes Tyngde, som er indtraadt efter Møntreformen, vil man maaske dog mene, at det forholder sig anderledes med Hensyn til Statsskatterne. Her er det Statskassen selv, som har havt Fordel af den stedfundne Omskrivning. Hvor stor denne Fordel er, vil det nu imidlertid falde vanskeligt nok at udregne. Ganske vist er der Udgifter, hvis nominelle Pengebeløb vilde forblevet uforandret, om vi havde beholdt Sølvfoden, saaledes Forrentning af den indenlandske Gjæld, Civilliste og Appanager, Pensioner m. m., saa at Staten for det Beløb, som disse Udgifter kræve af Statsindtægterne, hverken er bleven rigere eller fattigere; og omvendt er der Indtægter, som vilde være bleven 15 à 20 pCt. større, om vi havde beholdt Sølvfoden, saaledes Indtægten af Domænerne, Renter af Reservefondens og Kassebeholdningens udenlandske Obligationer m. m., saa at Statskassen her har lidt et Tab ved Møntreformen; men paa den anden Side maa man gaa ud fra, at, ligesom Forrentningen af og Afdrag paa den udenlandske Gjæld vilde have krævet et større Beløb i Sølv end nu i Guld, saaledes vilde alle Udgifter til offentlige Arbejder, alle Anskaffelser til Militæretaterne, Naturalforplejning o. Lign. være stegen i samme Forhold, som Sølvet sank i Værdi. Hvorvidt det vilde have været muligt at lade alle Embedslønninger henstaa uforandrede, naar Sølvpengene vedblev at tabe i Værdi, er et Spørgsmaal, som der næppe kan gives noget sikkert Svar paa. Alt i Alt vil det derfor være saare vanskeligt at opgjøre en paalidelig

Beregning over, hvorledes Statskassens Stilling vilde have været, dersom vi i 1875—85 havde beholdt Sølvrigsdaleren uforandret, men sandsynligt er det ganske vist, at den betydelige Kassebeholdning, som nu er bleven opsamlet i disse Aar, vilde være bleven i alt Fald en Del mindre, end den nu er bleven. Men det maa herved erindres, at selve Fremkomsten af en saa betydelig Kassebeholdning, som der i dette Tiaar er bleven opsparet, jo skyldes vore abnorme politiske Forhold, hvorved adskillige Foranstaltninger og Reformer, som burde været gjennemførte, ikke ere komne i Stand, og at altsaa det saaledes Opsparede vil, naar Tiden kommer til deres Gjennemførelse, gjøre det muligt at undgaa en Forhøjelse af Skattebyrden, som ellers let vilde blive en Nødvendighed, ligesom jo selve Renten af denne Kassebeholdning midlertidig bidrager ikke saa lidt til at forøge det aarlige Overskud. Det er altsaa for saa vidt kun et paa Forhaand og forskudsvis opkrævet Beløb til forestaaende Statsudgifter, — under alle Omstændigheder et for samtlige Skatteyderes Regning opsamlet Fond, hvis Tilstedeværelse vil kunne fritage dem for senere Paalæg af Byrder. Hovedspørgsmaalet bliver da det, om dette Fond, som er bestemt til at komme alle Statsborgere til Gode, er tilvejebragt særlig eller dog i forholdvis stærkere Grad paa enkelte Klasser af Skatteyderes Bekostning, eller om det maa siges, at samtlige Skatteydere i nogenlunde ligeligt Maal have bidraget dertil. Dette sidste maa sikkert siges at være Tilfældet. Det er efter omhyggelig Undersøgelse af Forholdene paavist af min Kollega. Prof. Falbe-Hansen*), at »der er en ret passende Lige-

*) Danmarks Statistik, IV., S. 252 ff. og S. 324 ff.

lighed i Fordelingen af den direkte Skattebyrde imellem Landdistrikterne og Byerne«, dog at Bygningsafgiftens stadige Væxt indeholder Spiren til en Ulighed til Ugunst for Byerne, medens »der ikke kan være nogen Tvivl om, at Tolden hviler haardere paa Bybefolkningen end paa Landbefolkningen«. Jeg tror altsaa ikke, at det kan paastaaes, at Landbruget i højere Grad end andre Virksomheder og Næringer har lidt derved, at Skatterne falde tungere i Guld end i Sølv. Og det maa i denne Sammenhæng heller ikke tabes af Sigte, at Sindssygeanstalternes Overgang til Staten fra alle Sider erkjendes at have medført en Lettelse særlig for Hartkornet. Om noget yderligere »Erstatningskrav« eller særlige Begunstigelser tror jeg derfor ikke, at der vil kunne være Tale.

Derimod skal jeg villig erkjende, at Landbruget for Tiden er i en trykket Stilling og har vanskelige Tider at gjennemgaa, og at Omstændighederne — ganske vist Omstændigheder, som ikke kunde forudses og som Ingen bærer Ansvar for — have bevirket, at Overgangen til Guldfoden, til Trods for de mindre synlige, men derfor ikke mindre vigtige, Fordele, som den efter min Overbevisning har bragt ogsaa Landbruget, har bidraget til at gjøre Trykket tungere og Vanskelighederne føleligere. Det har derfor ogsaa efter min Mening et billigt Krav paa at Staten gjør, hvad den kan, for at støtte det i denne vanskelige Tid og hjælpe det til at kjæmpe den igjennem med Held. Men det maa ikke glemmes, at ogsaa andre Virksomheder, at ogsaa Industri og Handel og, som bekjendt, ikke mindst Skibsfart for Tiden arbejder under et haardt Tryk og har vanskelige Tider at gjennemgaa. At fordre Lettelser

og Begunstigelser, som blot vælte Byrder over fra En til en Anden, bør der ikke være Tale om. Hvad der derimod bør stræbes hen til, og hvad Enhver i sin Kreds bør virke for efter Evne, det er, at faa gjort Ende paa de abnorme politiske Tilstande, hvorunder Alt forsumpes, og hele Udviklingen hæmmes og standses. Kunne vi naa til atter at faa Lovgivningsværket i Gang, vil det ogsaa nok lykkes at faa de nyttige Foranstaltninger og offentlige Arbejder satte i Gang, de Reformer førte igjennem, hvortil Landet kun altfor længe har trængt. Og sker det med fornøden Hensyntagen til alle Samfundsklassers Interesser, da vil visselig en ikke ringe Del af det Tryk hæves, som hviler haardt baade paa Landbrug og Skibsfart, baade paa Handel og Industri. Hvorvidt og hvor snart det, der efter min Opfattelse er en Hovedgrund til det nuværende almindelige Tryk paa Forretningslivet, Varepriserness jævne Dalen, i en nær Fremtid vil ophøre, er det umuligt at sige; saa meget er vist, at vi i vort lille Land Intet kunne gjøre for at forandre disse Forhold. De vilde være komne og være blevne følte af os, hvad enten vi havde faaet Møntreform eller ikke; men havde vi ikke faaet denne, vilde vi i Tilgift have faaet alle de Ulemper, som følge med en i høj Grad svingende Værdimaalestok, et foranderligt og usikkert Pengevæsen. Dette har vi undgaaet, og forhaabentlig vil efterhaanden den Erkjendelse trænge mere og mere igjennem, at Møntreformen har lagt et fast og sikkert Grundlag for vort Pengevæsen og for vort hele Handelssamkvem med andre Lande, og at dette Gode i Længden vil opveje de Ulemper, som midlertidig have knyttet sig til Overgangen fra Sølvfod til Guldfod.

Ny udenlandsk Literatur.

E w i g e r K r i e g: Studien eines deutschen Offiziers. Berlin 1885 (Verlag von Fr. Luckhardt). VIII + 148 S.

Naar en Bog som denne sendes til Anmeldelse i et »Nationaløkonomisk Tidsskrift«, maa Meningen vel være, at den har Berøringspunkter med Tidsskriftets Formaal, og at disse ønskes fremdragne.

Skulde man billige Forfatterens nationaløkonomiske Stade, maatte man imidlertid selv staa paa et lignende som Skriverhans (i Hostrups »Æventyr paa Fodrejsen«). Denne udbrudte Slave siger til Per: »Kan du ikke faa ind i dit tykke Hoved, at naar ingen vil være Tyv, saa blive mange Mennesker brødløse?« Og han udvikler nærmere, hvor megen Næring mangen Haandværker har for Tyvenes Skyld, f. Ex. Klejnsmeden.

»Ak, thi hans Nøgler, hans Laase og Slaaer
af Mode gaar«,

hvis det ikke længer blev nødvendigt at gjemme noget under Laas og Lukke;

»saadan man fræmmer sit Lands Industri
ved Langfingeri«.

Hvor vidt nu »ein deutscher Officier« staar over Skriverhans som Nationaløkonom, vil kunne dømmes af et Par Prøver (i ordret Oversættelse).

I Afsnittet om Krigens Forhold til Kunsterne siger han (S. 94), at »hele Vaabensmedekunsten er jo uden Krigen intet, den havde ej engang kunnet opstaa!« (mod vilde Dyr bruges der dog ogsaa Vaaben!). Og i Afsnittet om Krigens Forhold til Handel, Industri og Fabrikvæsen læses (S. 103): »Ikke alene indirekte, ved Understøttelse af Handelen, fremmes Industri og Fabriksvæsen ved Krigen; alt tilintetgjort maa dog frembringes paany« (man tænker uvilkaarlig paa Bastiats ironiske Opmuntring til at slaa Ruder itu for at give Glarmesteren noget at fortjene); »derhos maa meget gammelt og forældet falde, for at give Plads for det ny og formaalstjenligere« (kunde noget lignende ikke naas ved at afskaffe Brandvæsnet, for at der kunde blive større Ildebrande?), »Foretagelsesaanden befordres saaledes eminent« . . . Og han fortsætter: »Klædeindustrien og Læderindustrien er i høj Grad virksomme for Krigens Skyld; Geværfabrikerne, Krudt- og Patronfabrikerne med alt, hvad de fordrer, vilde uden Krigen næppe være i Stand til at udfolde videre Virksomhed; Jærnbane- og Vejbygningen befordres levende ved Krigen« (hvad vi her i Danmark har erfaret bl. a. ved at bygge en ny, meget kostbar Jærnbanebro ved Langaa i Stedet for den, som Fjenden sprængte i Luften 1864), »Kanonstøberierne og Projektilfabrikerne vilde med det sidste Skud definitivt gaa ind« (stakkels Krupp!) o. s. v.

Forfatteren betragter virkelig Krigens Gudinde som en af Menneskeslægtens største Velgjørerinder. Han haaber derfor, at hun skal leve evig. Hans Bog er en Lovprisning af den »evige Krig«. Titlen er aabenbart valgt med Flid som Modsætning til Kants »Zum ewigen Frieden«. Af denne Afhandling fremdrager han en hel Del Sætninger og stiller dem i Gabestokken. Den store tyske Tænker behandles (Side 12—20) omtrent som en Skoledreng, der ej har kunnet sine Lektier, og bør læse om igjen. John Bright kaldes »Humanitetsfilister«. Den tidligere schweizerske Forbundspræsident Ruchonnet faar den Tale, hvormed han den 4. Avgust 1884 aabnede Fredskongressen i Bern,

aftrykt med mange indskudte Bemærkninger, Udraabstegn og Spørgsmaalstegn. Fredsvennerne vil han latterliggjøre.

Ligesom Kant skrev Filosofi om Freden, har en »tysk Officer« aabenbart i Sinde at skrive Filosofi om Krigen. Uden Tvivl er hans Filosofi lige saa tynd som hans Nationaløkonomi, men kun den sidste foreligger her. Han trænger til en filosofisk Anmelder.

Ved sin Lovprisning af »den evige Krig« som Livskraften i Menneskehedens — ogsaa økonomiske — Udvikling skyder han langt over Maalet. En taknemligere Opgave vilde han have sat sig, om han havde indskrænket sig til at paavise, at det er en daarlig Økonomi at anskaffe slette eller slet ingen Vaaben, saa længe den mellemfolkelige Retssikkerhed er saa ringe; men at ellers Krig i det hele taget er uøkonomisk, og at det er bedre, saa vidt muligt, at forebygge Krig ved Voldgift, Nevtralisering og lignende Fredsmidler end altfor udelukkende at sætte sin Lid til egentlige Krigsmidler, den raa Magts Virkemidler, i hvis Udfoldelse den lille Magt dog ikke i Længden kan hamle op med Stormagterne. *Fredrik Bajer.*

Friedrich Engels, der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats. Im Anschluss an Lewis H. Morgan's Forschungen. Zürich, Verlags-Magazin. 1884. (146 S.) (2 M.)

Morgan's »Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism, to Civilization«, plus nogle efterladte Noter af Karl Marx, er Grundlaget for dette Skrift, i hvilket Gens-Institutionerne hos Irokeserne, i det gamle Grækenland, i Rom, hos Celterne og Tyskerne skildres. Meningen med Engels's Bearbejdelse af det er begribeligvis at rette et Angreb paa den moderne Stat, den bestaaende Familie- og Privatejendomsordning. De marx-engels'ske Konklusioner var paa Forhaand givne. Men at Engels her har forstaaet at operere med og at kombinere de præhistoriske Data paa en interessant og aandfuld Maade, erkjende vi gjerne. Om Paalideligheden af de benyttede præhistoriske Data kunne vi ikke udtale nogen Mening.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.